

ZBORNİK 0

antunu barcu

ZBORNİK O ANTUNU BARCU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

ZNANSTVENI ZBORNICI

Sv. 14.

NAKLADNIK:

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

SUNAKLADNICI:

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Grad Crikvenica

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Sveučilište u Zadru

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

UREDNIČKI ODBOR:

prof. dr. sc. Stipe Botica, prof. dr. sc. Valnea Delbianco,

akademkinja Dunja Fališevac, akademik Radoslav Katičić,

prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, prof. emeritus, akademik Ante Stamać,

prof. dr. sc. Ante Uglešić, dr. sc. Dubravka Zima, doc.

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Tomislav Vodička, prof.

IZVRŠNI TAJNICI UREDNIŠTVA:

dr. sc. Josipa Dragičević

Branko Ivanda, prof.

ZBORNİK O ANTUNU BARCU

*Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa
Zagreb / Crikvenica, 24. – 26. travnja 2014.*

Zagreb, 2015.

Pred nama je *Zbornik o Antunu Barcu*, četrnaesti zbornik u knjižnom nizu *Hrvatski književni povjesničari* u kojem su dosad objavljeni sljedeći zbornici: *Zbornik o Mihovilu Kombolu* (prvo izdanje izašlo je godine 1983., a ponovljeno izdanje 1997.), *Zbornik o Slavku Ježiću* objavljen godine 1997., *Zbornik o Franji Fancevu* godine 1998., *Zbornik o Tomi Matiću* 1998., *Zbornik o Albertu Haleru* 2000., *Zbornik o Branku Vodniku* 2001., *Zbornik o Ivanu Milčetiću* 2002., *Zbornik o Dragutinu Prohaski* 2003., *Zbornik o Milanu Rešetaru* 2005. te dvosveščani *Zbornik o Vatroslavu Jagiću* 2007. Nakon prvih deset zbornika 2007., kao posebna brošura tiskana je *Bibliografija Hrvatski književni povjesničari (1883.) – 1997. – 2007.*

Godine 2009. slijedio je *Zbornik o Šimi Ljubiću*, jedanaesti u nizu *Hrvatski književni povjesničari*. Godine 2011. objavljen je *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, godine 2013. tiskan je *Zbornik o Ivi Frangešu*, a godine 2015. *Zbornik o Antunu Barcu*, čime se na iznimno uspješan način nastavlja znanstveni projekt istraživanja uglednih znanstvenika s područja hrvatske književne historiografije te objavljivanje znanstvenih i stručnih prinosâ u zbornicima posvećenim najvažnijim književnim povjesničarima. Zbornicima, kojih je sada već četrnaest, prethode znanstveni skupovi posvećeni pojedinim hrvatskim književnim povjesničarima.

Osobitost znanstvenoga skupa o uglednom hrvatskom književnom povjesničaru i književnom kritičaru, akademiku Antunu Barcu (Kamenjak /Grižane/ kod Crikvenice, 20. kolovoza 1894. – Zagreb, 1. studenog 1955.), jest u tome što je održan pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i njezinog Razreda za književnost te što je bio s međunarodnim sudjelovanjem, obzirom na činjenicu da su u njegovu radu uz znanstvenike iz brojnih hrvatskih znanstvenih i sveučilišnih središta sudjelovali i oni iz drugih zemalja.

Znanstveni skup o Antunu Barcu s radom je započeo 24. travnja 2014. u Zagrebu, u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te je s radom nastavio 25. i 26. travnja 2014. u Crikvenici. Održane su ukupno tri radne sjednice, prva u Zagrebu a dvije u Crikvenici, čime se, uz ostalo, željela

naglasiti uloga i značaj ovih gradova za život i Barčevo znanstveno stvaralaštvo. Antun Barac je cijeli život ostao vezan uz svoj zavičaj, pišući književne teme vezane uza nj. Stoga je važan razlog odlaska simpozista u Barčev zavičaj sadržan upravo u činjenici da je taj ugledni znanstvenik i sveučilišni profesor hrvatske književnosti kroz svoj stvaralački i životni vijek često za predmet svog znanstvenog interesa imao književne opuse onih pisaca koji su poticali iz njegova zavičaja, a njih je zaista lijepi broj, tek da spomenemo važnije: Pavao Vitezović, Antun Mažuranić, Ivan Mažuranić, Fran Mažuranić, Matija Mažuranić, Fran Kurelac, Adolf Veber Tkalčević, Silvije Strahimir Kranjčević, Viktor Car Emin, Milutin Cihlar Nehajev i mnogi drugi. Barčeve književnopovijesne i kritičke obradbe djela tih pisaca zasigurno čine velik i vrijedan dio njegova stvaralačkog opusa.

Na Znanstvenom skupu o Antunu Barcu sudjelovalo je 30 referenata, od toga osamnaestero iz Zagreba, troje iz Osijeka, troje iz Zadra, dvoje iz Splita, po jedan referent iz Rijeke, Sinja i Varaždina, te od inozemnih sudionika, jedna sudionica iz Italije (Pescara) i jedan iz Njemačke (Goettingen). Organizatori toga velikoga znanstvenog skupa o Antunu Barcu bili su Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu kao glavni nositelj organizacije te kao suorganizatori: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo iz Zagreba, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli i Sveučilište u Zadru, čime su se organizacijski na jednom važnom filološkom projektu našle mnoge važne hrvatske ustanove i društva u kojima se sustavno provode književnopovijesna i uopće filološka istraživanja. To što su se na projektu *Hrvatski književni povjesničari* okupili znanstvenici s brojnih hrvatskih sveučilišta, zasigurno je hvalevrijedna činjenica sama po sebi a napose stoga što su nakon skupa uslijedile pripreme da se znanstveni radovi, napisani nakon održanih priopćenja, i objave u zasebnom zborniku. Kako je dio skupa održan u Crikvenici, njegovoj organizaciji pridružila se i Gradska knjižnica Crikvenica koja je organizirala iznimno uspješnu *Književnu večer* u spomen Antunu Barcu na kojoj su nastupili pjesnici, ujedno i sudionici skupa, a tom su prigodom interpretirani i stihovi Antuna Barca. Također vrijedi posebno istaći da je, uz niz sveučilišnih ustanova, sunakladnik *Zbornika o Antunu Barcu* i Grad Crikvenica.

Znanstveni skup o Antunu Barcu donio je niz novih znanstvenih i stručnih prosudbi o raznim aspektima bogatog i vrijednog prinosa tog plodnog znanstvenika hrvatskoj književnoj historiografiji i kulturnoj povijesti. O Barčevu znanstvenom opusu u *Zborniku o Antunu Barcu* svjedoči niz raznovrsnih znanstvenih priloga tridesetak autora te nekoliko stručnih priloga. Osebujnost Barčeve znanstvene djelatnosti bila je uistinu poticajna istraživačima u osvjetljavanju njegova cjelovitog opusa, čime je *Zbornik* ujedno postao jednom od

nezaobilaznih pretpostavki u određivanju Barčeva mjesta u hrvatskoj filologiji, a napose u književnoj historiografiji. Njime se iz aspekta suvremenih teorijskih paradigma istražuju oni aspekti Barčeva znanstvenoga rada i njegova cjelokupnog opusa koji su posebno aktualni u sadašnjem trenutku kroatistike i cjelokupne znanosti o književnosti. U znanstvenim se radovima propituju one vrijednosti, znanja i vještine koje Barčev pristup književnosti ponovno dovode na znanstvenu i društvenu pozornicu. Teme Barčevih djela relevantne su također iz perspektive osnaživanja nacionalnoga kulturnog identiteta i njegove važne književnopovijesne sastavnice. Ujedno se u *Zborniku* donosi dosad najpotpunija Barčeva bibliografija te literatura o Antunu Barcu.

Zahvaljujući svojoj znanstvenoj akribičnosti i savjesnosti, Antun Barac se pokazuje kao velik i nezaobilazan lik hrvatske književne historiografije te je s punim pravom našao svoje mjesto u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*.

Tihomil Maštrović

Radovi sa znanstvenoga skupa

Nina Aleksandrov Pogačnik

Rani radovi Antuna Barca

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.09 Barac, A.

*Prvi je uvjet svake naučnosti:
da se stvar dobro znade.*

(A. Barac)

Govoriti danas o Antunu Barcu (1894. – 1955.), hrvatskome znanstveniku iza kojega stoji čitav niz književnopovijesnih, književnokritičkih knjiga, studija i eseja, monografskih sinteza pa i pjesama »u duhu gričke postimpresionističke generacije«¹ tiskanih u đaćkom *Pobratimu* i nešto kasnijih potresnih, logoraških, umetnutih u *Bijeg od knjige*, profesoru koji je uz osmišljavanje gimnazijskih udžbenika obavljao i opsežan urednički posao, od Sveučilišta do Akademije, preuzevši »iz Vodnikovih ruku započetu reformu naše znanosti o književnosti i nastave o književnosti«,² obavezujuće je i teško. Pa i onda ukoliko se previše ne obaziremo na Krležin zahtjev da ukoliko tko takvo što i piše »da piše mrko, okrutno i neumoljivo«.³

O Barcu se pisalo dosta mada ne previše, sporadično, prigodno recenzijski, polemički, s velikim pauzama i s vremenom sve to manje. S obzirom na kontekst (metodološki) ovoga rada, tek je manji broj naslova koji se bave referentnom temom, aspektima i dometima Barčevih metodoloških shvaćanja i modela, točnije složenim pitanjem pristupa fenomenu književnosti, kao i povijesti književnosti, kao svojevrsnom vrhuncu znanstvenosti, kako je to uvriježeno (bilo) misliti.⁴ Da se stvari trebaju prije svega dobro znati i da

¹ Miroslav Šicel, predgovor o Antunu Barcu u: Antun Barac, *O književnosti*, Zagreb, 1986.

² Ivo Frangeš, *Antun Barac*, (Kritički portreti hrvatskih slavista), Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.

³ Miroslav Krleža, »O našoj inteligenciji«, *Književna republika*, knj. IV, br. 1, str. 1–21; Zagreb, 1927. Tekst je potom uvršten u *Deset krvavih godina*, 1937. Citat preuzet iz izdanja: *Deset krvavih godina*, Zagreb, 1971., str. 65.

⁴ Stanko Lasić, »O literarno-historijskom metodu u djelima prof. dra. Antuna Barca«, *Pogledi*, 55, str. 69; Zagreb, 1955.; Bruno Popović, »Antun Barac kao književni povjesnik«, *Krugovi*,

je potrebno »solidno poznavanje fakata« nije puki frazem, već svojevrсно Barčevo polazište. Naime, dok se ne utvrdi građa, osmisle problemi, raščiste pojmovi te pronađu načini i vidovi njihova proučavanja, jasni, utemeljeni i teorijski fundirani, sve što se poduzima bez i izvan toga nije, što bi Barac rekao, ništa drugo doli »kaos diletantski«,⁵ ili još oštrije rečeno, nije zapravo ništa.

Od samih svojih književnoznanstvenih početaka, Barac je bio doslovno utonut u promišljanje i iznalaženje vodnikovskih oblika, nastavljajući i proširujući zamisli onoga na kojeg se, u hrvatskoj znanosti, s obzirom na taj kontekst, jedinog uopće imao i mogao referirati. On je znao da »s metodologijom treba živjeti«,⁶ ali je u isti mah bio itekako svjestan da taj postament nije čvrsta uporišna točka, već istodobno, i opasnost i zamka. Balansirajući između nužde određenog sustava i parametara koji pretpostavljaju čak i strogost, te osjećaja za jedinstvenost i neponovljivost književnog djela kao estetskog znaka, Barac je cijeli svoj prekratki znanstvenički život vodio svoj razgovor »De la méthode dans les sciences«,⁷ pun sumnji, odmaka i sklonosti revidiranju, nužnim nadopunama i promjenama.

Zbog toga se uz njegovu metodologiju često vezivala oznaka eklektičnosti odnosno eklekticizma, što bi moglo biti prihvatljivo ukoliko se ne bi uzimali u obzir cjelokupnost, kontekst, dometi i granice Barčevih promišljanja. Eklektičnost, naime, podrazumijeva nekoherentnu cjelinu različitih pa i nespojivih čimbenika, iza čega najčešće stoji određena nesposobnost da se izgradi vlastiti (metodološki) svjetonazor. Možda je točnije ustvrditi, kako je to učinio S. Lasić, da je u Barca nazočna »odsutnost definitivne metodologije«. ⁸ Riječ je, naime, o tome da je Barac imao korektiv u jakom osjećaju relativnosti, kao i svijest o granicama, o tome da su problemi književnosti i pristupa po svome karakteru složeniji od mnogih drugih, da uvijek nekako izmiču od mogućih rješenja stalno generirajući nove.

U svjetlu rasprave o metodi koja je bila intenzivna unutar akademskih zajednica u Europi i Sjedinjenim Američkim Državama šezdesetih godina

III, br. 6, str. 444–456; Zagreb, 1954.; Ivo Frangeš, »Djelo Antuna Barca«, *Umjetnost riječi*, VI, br. 3, str. 139–159; Zagreb, 1962., pretiskan u knjizi *Studije i eseji*, Zagreb, 1967., proširen u: *Barčev zbornik*, uredio M. Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1984.

⁵ Sintagme preuzete iz teksta »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XXII, br. 1; Zagreb, 1929.

⁶ Sintagma iz Barčeva teksta »Knjige o knjigama«, prema objavi u knjizi: Antun Barac, *O književnosti*, str. 46.

⁷ Misli se na Lansonovo izlaganje o književnopovijesnoj metodi na simpoziju *De la méthode dans les sciences*, Pariz, 1911.

⁸ S. Lasić, *Isto*, str. 55–56.

prošloga stoljeća,⁹ da im je imao sreću biti sudionik, Antun Barac bio bi siguran protivnik iluzorne tzv. ključne metode, jer je njegovo shvaćanje književnosti zaobilazilo monokromatska rješenja. Svaka metodološka jednostranost, totalitarnost, bila mu je posve strana i u tome jest temelj njegove polemike s Albertom Halerom. Uvjetno rečeno, on bi mogao djelomice pristati uz pojam komplementarnosti metoda, postavci da se djelu pristupi s različitih stajališta različitim metodama, budući da su pristupni modeli, pojedinačno, veoma ograničeni.

Najvjerojatnije je, ipak, da bi u tim raspravama Barac podržao tzv. totalnu metodu, objedinjujuću u težnji da se djelo što obuhvatnije i svestranije protumači, što je u temelju zamisli o bitno sintetičkoj metodi koja bi, kao metodološki kompromis, obuhvatila najbolje od ponuđenog, bez obzira na polazišne pozicije. Kako bi, međutim, završavale takve zamisli jasno je pokazao tijekom znanosti o književnosti, često i u slijepoj ulici, svjedočeći da je iluzorna i neodrživa zamisao kako je, u našoj znanosti, moguća relevantna metoda koja bi, adekvatno primijenjena, mogla polučiti kod svakog znanstvenika podjednake rezultate (čak i da je riječ o istoj temi i predlošku). Barac je zapravo jako dobro znao da si u istraživanju i tumačenju književnosti uvijek na neki način na početku. Stoga je, svjestan svih tih nedoumica, metodološka pitanja u širokom spektru i opsegu, od samih početaka stavljao na prvo mjesto.

Promišljajući duhovnu ostavštinu svojeg učitelja Branka Vodnika, nastavljao se na njegove metodološke zamisli i rješenja, posebice njegove radove »Lingvistika i literatura«, »Filološki metod literarno-istorijske kritike«, te na tekst »O studiju literature«.¹⁰ Vodnikovi tekstovi, metodološki fundirani, svakako su bili putokaz u Barčevoj usmjerenosti na bitna, otvorena pitanja s kojima se susreće, ali i sukobljuje svaki istraživač koji pretendira na utemeljenost i osmišljenost svoga metajezika te kojemu je književnost više od struke, životna vokacija i strast.

To se posebno odnosi na Barčeve rane radove, iz kojih izrasta cjelokupan njegov književnoznanstveni opus. Riječ je prvenstveno o dvije temeljne, gotovo programatske studije: »Naša književnost i njezini historici« (1923.)¹¹ i »Između filologije i estetike« (1929.).¹² Oba su ova teksta pisana podjedna-

⁹ Opširnije o tome u knjizi Svetozara Petrovića, *Priroda kritike*, Liber, 1972., str. 46–49.

¹⁰ Branko Vodnik, »Lingvistika i literatura«, *Jugoslavenska njiva*, VI, knjiga I, br. 1, str. 16–21; Zagreb 1922.; Branko Vodnik, »Filološki metod literarno-istorijske kritike«, rukopis iz 1922., 152 paginirane stranice; Branko Vodnik, »O studiju literature«, 72 stranice, očito zasnutak veće cjeline.

¹¹ Antun Barac, »Naša književnost i njezini historici«, *Jugoslavenska njiva*, 1923., pretiskano kao uvodna studija u *Knjizi eseja*, Zagreb, 1924.

¹² Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XXII, br. 1, 1929., pretiskano u knjizi: Antun Barac, *O književnosti*, izbor tekstova M. Šicel, Zagreb, 1986.

kom polemičnošću, beskompromisno, hrabro i strastveno, te odaju čovjeka kome je itekako stalo do onoga o čemu piše i koji želi prokrciti i trasirati svoj osobni put, utvrditi kontekst i markirati smjernice hrvatske historiografije odnosno znanosti o književnosti. Taj Barčev svojevrsan »moj obračun s njima«, po premisama i tonu, *mutatis mutandis*, podsjeća na dva kratka, žanrovski različita autobiografska teksta Branka Vodnika, dva ispovjedno-feljtonska zapisa: »Moj jubilej«¹³ i »Poslije deset godina«,¹⁴ u kojima Vodnik veoma oštro istupa protiv diletanata »bez ukusa i osjećanja« koji su, posebice unutar akademske i znanstvene zajednice zapravo »utukli svako shvatanje literature«.¹⁵ Izričući svoje nezadovoljstvo studijem i premisama filološke metode na kojima se on, ne samo u nas temeljio, Vodnik spominje i »čuveni« romanistički seminar Meyera i Lübkea, gdje su se, prema svjedočenju hrvatskog romanista Petra Skoka, zapravo ispisivale stranice Molièrea.¹⁶ Isti seminar, istom indignacijom, mnogo kasnije (1948.), spominje i L. Spitzer u prevažnome tekstu »Linguistics and Literary History«, objašnjavajući svoj potpuni otklon od postojećeg studija književnosti i osmišljavanje stilističke kritike.

* * *

U radu oporog i beskompromisnog diskurza »Naša književnost i njeni historici« Barac se potpuno ograđuje i udaljuje od dotadašnjeg govora o književnosti, držeći postojeće književnopovijesne radove anakronim, bezizražajnim, sterilnim i mrtvim, jer ih pišu »stručnjaci po šablوني, bez srca i uma, vidika i poleta«.¹⁷ Temeljni je razlog u tome što o »stvarima koje su uvijek produkt mašte, srca, temperamenta, hoće da govore tipovi u čijim rukama umire sve što je živo«.¹⁸ Veoma važan razlog za takvo, prema Barcu neodrživo stanje, jest filološka metoda, shvaćena usko, dogmatski, s ingerencijama ključne metode. Međutim, njegov antifilologizam nije nimalo linearan. Barac, naime, veoma dobro znade da je filološki posao nezaobilazan i nuždan,

¹³ Branko Vodnik, »Moj jubilej«, *Jugoslavenska njiva*, X, knjiga I, br. 4, str. 142–143; Zagreb, 1926.

¹⁴ Branko Vodnik, »Poslije deset godina«, rukopis (Arhiv Hrvatske, kutija II, 6 listova, najvjerojatnije predložak za šire elaboriranje).

¹⁵ Branko Vodnik, »Nostra alma mater«, *Jugoslavenska njiva*, VII, knjiga II, br. 6, str. 246; Zagreb, 1923. (pod pseudonimom Verus).

¹⁶ Petar Skok, »Moj prvi sastanak s pokojnim Vodnikom«, *Jugoslavenska njiva*, X, br. 11 i 12, str. 343–345; Zagreb, 1926.

¹⁷ Antun Barac, »Naša književnost i njeni historici«, citirano prema tekstu u: PSHK, Zagreb, 1968., str. 64.

¹⁸ Isto, str. 65.

tekstološki primjerice, uz naglasak da je »pretraživanje vrela, paralela i škola«, isključivo predradnja i polazište za pravi posao, osnovica na kojoj treba početi, kako bi Vodnik rekao »umovanje o književnosti«.

Lišeni tog konteksta, takvi poslovi ostaju »sitni i komični« i njima se stječe »papirnata slava«,¹⁹ dok su za povijest književnosti dugoročno zapravo štetni, gotovo kobni.

Već u tome ranom metodološkom obračunu Barac naznačuje obrise i okvire za svoju ideju povijesti književnosti. Ona nikako ne bi smjela ostati mrtvi materijal i građa prošlosti, iz kojih se širi »vonj neizračenih, mračnih soba punih papira«. ²⁰ Povijest književnosti imala bi biti »rekonstrukcija duhovnog života prošlosti, osvjetljena prema današnjim našim potrebama«. ²¹

Ukoliko izuzmemo nespretno upotrijebljen termin rekonstrukcija, možemo iščitati uistinu inovativnu, anticipatorsku ideju (godina je 1923.!), koji je razvoj teorije i metodologije (ponešto i prakse) verificirao. Riječ je o tzv. stanovištu sadašnjosti u pristupu književnim djelima prošlosti, kao vjerodostojnijem i relevantnijem kutu promatranja, s obzirom na zablude historizma. Treba, naime, detektirati što nam književnost prošlih vremena može reći o svome vremenu ali i o nama samima, u psihološkoj interakciji koja itekako utječe na »formiranje naše psihe«. Ta misao o važnosti našeg stajališta prema književnim djelima, o tome što možemo pomoću njih moći reći svome vremenu, interpolirana je i u kasnije Barčeve tekstove.

Tu antipozitivističku i antihistorističku modernu poziciju Barac je inaugurirao veoma rano, svjestan povijesnog relativizma, činjenice da se prošla središnja točka nikada ne može sasvim dozvati i da je relevantan jedino suvremeni perceptivni horizont.

Druga važna teorijska odrednica povijesti književnosti, prema Barčevoj zamisli, također je inovativna; naime, temeljni manjak postojeće povijesti jest to da ona »takoreći i nije bila historija literature«, nije svoj »predmet« tretirala kao umjetnost, kao estetski fenomen kome treba pristupiti s umjetničkim osjećajem, pa umjesto da »ruje« po tekstovima prošlosti, povjesničar književnosti imao bi biti također umjetnik *sui generis*.

Gotovo jednakom terminologijom, mnogo kasnije, pisao je o tom problemu Rene Wellek u svojoj *Teoriji* i ponešto u *Kritičkim esejima*.²² Uz ova važna metodološka i književnopovijesna načela Barac u svome progra-

¹⁹ Isto, navodi sa str. 65.

²⁰ Isto, str. 68.

²¹ Isto, str. 72.

²² Rene Wellek i Austin Warren (Rene Velek i Ostin Voren), *Teorija književnosti*, Beograd, 1965. i Rene Wellek (Rene Velek), *Kritički pojmovi*, Beograd, 1966.

matskom tekstu iznosi i estetičke, teorijske i poetološke spoznaje o naravi, značenju, kao i o funkciji književnosti. Teško rješivi problemi pristupa književnosti izviru, naime, iz same prirode književnosti koja se »ne može uhvatiti u čvrsti oklop definicije kao ni život«. ²³ Ona je psihička aktivnost, najdublji izraz čovjekova duha, »mašte, srca, temperamenta«, čime se Barac priklanja kantovskom pojmu emocionaliteta, uz naglašenu ontološku dimenziju; prodirući u smisao života književnost je sposobna doticati same izvore egzistencije, te širenjem duhovnih iskustava ona pomaže da shvatimo život, štoviše i da utječemo na njega.

U rascjepu bića i bivanja književnost pokušava preskočiti ponore sažimljući realitet mogućeg. Tim implicitnim spoznajama Barac se približuje pitanjima o kojima raspravlja filozofija umjetnosti, odnosno filozofska antropologija. ²⁴ Ili riječima Barca – pjesnika, treba prodirati »u mutne i duboke izvore iz kojih se izvijaju pojave života«. ²⁵ Takvo stapanje bića umjetnosti s bićem života semantička je osnovica Barčevih sintagmi: »do dna«, »bilo života«, »šum života«, »do jezgre« i sl.

Ukoliko je, dakle, književnost umjetnička, estetski oblikovana egzistencijalna, životna i životvorna poruka, dapače živ organizam, logičan je Barčev zahtjev da je istraživač književnosti prvo treba osjetiti a potom domisliti, te da za to treba imati talent i »umjetnički osjećaj«, da bi uopće bio sposoban pratiti »tragove piščeve krvi«. ²⁶

* * *

Šest godina mlađi od prvog metodološkog manifesta Barčev se tekst »Između filologije i estetike« (1929.) manje radikalno ali i dalje polemički oštro referira na dva pristupna modela koje elaborira, konfrontira i vrednuje: na filološku i na estetsku metodu.

Rekapitulirajući dosege filološke metode koju drži zastarjelom, Barac zaključuje kako ona uopće i nije bila obavila potreban posao, jer nije otvorila kardinalna pitanja, tako da se ne zna »sve što je potrebno znati«, ²⁷ pa je stoga hrvatska znanost o književnosti lišena relevantnih biografija, kritičkih izda-

²³ A. Barac, Isto, str. 59.

²⁴ Više o tome: Jože Pogačnik, »Konceptija povijesti u djelu A. Barca«, u: *Barčev zbornik*, uredio M. Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 33.

²⁵ A. Barac, Isto, str. 66.

²⁶ A. Barac, »Knjiga o knjigama«, str. 46.

²⁷ A. Barac, »Između filologije i estetike«, citirano prema pretisku u knjizi Antun Barac, *O književnosti* (izbor M. Šicel), Zagreb, 1986., sintagma sa stranice 33.

nja, bibliografija, monografija, svega što je filološko-pozitivistička pozicija trebala i morala ostvariti. Filološke radnje, ustvrđuje Barac, predugo i kobno, preko pedeset godina, bile su, nažalost, uglavnom »vježbalište za neke beznačajne probleme«.²⁸

Estetska pak metoda koja je sve više uzimala maha verificirala je, doduše, Barčevu spoznaju kako je književnost umjetnost riječi koja će »na buduća pokoljenja djelovati samo onoliko koliko u sebi sadrži umjetničkih elemenata«.²⁹ Međutim, estetska metoda ne može biti ključna, jer se uz njenu primjenu ne mogu niti postaviti važna književnopovijesna pitanja, a tek dobro postavljeno pitanje, jer u sebi implicira i dio odgovora, može polučiti određene rezultate. Barac stoga iznosi svoju ishodišnu misao kako metode ne mogu biti dogme, jer svaka metoda pametno i pronicavo primijenjena može biti svrhovita, te sugerira da je jedino u sintezi, su-djelovanju više obrazaca, paradigmatskom umreženošću, možda moguće postići relevantan odgovor. Protivnik kako metodološkog apriorizma tako i apologetike, Barac suprotstavljenošću »rovanja« po građi i estetiziranja smatra posve promašenom dilemom. Naime, inzistiranje na ključnoj metodi može samo gomilati pogreške, kao što je bez aksioloških parametara i estetske senzibilnosti to činila filološko-pozitivistička metoda, izjednačavajući nejednake, precjenjujući beznačajne i uzdižući bezvrijedne na mjesta koja im nipošto ne pripadaju, dok bi estetički ekskluzivizam iza sebe ostavio pravu pustoš.

Povijest književnosti, prema tome, ne smije i ne može biti stjerana na uski poligon metodoloških nadmudrivanja i eksperimenata. Da bi, naime, prema Barčevoj zamisli, mogla ispuniti zadaću »da istraži i prikaže sav književni život nekog naroda«,³⁰ ona bi trebala uspostaviti prostor u kome ima mjesta i za *poetae minores*, »veličinu malenih«, i za neumjetničke pojave značajne za književni život, osobito u književnosti netipičnog razvoja, kao što je hrvatska, koja je često morala odraditi kulturološke, sociološke pa i pedagoške zadaće, važne za nacionalnu egzistenciju; da bi, dakle, stvari razvrstala na prava mjesta, povijest književnosti mogla bi se osloniti na metodološku komplementarnost. To bi značilo uvažavanje stratiformnosti književne poruke, teksta i konteksta, uz napomenu da je vrednovanje jedini cilj te da estetsko mora biti korektivna nit vodilja, ali ipak u smislu, kako je ustvrdio Lasić »sadržajnog estetskog valoriziranja«.³¹ Izvantekstovne i izvanestetske strukture jesu relevantne kategorije, ali se moraju nalaziti u radijacijskome prostoru

²⁸ Isto, str. 25.

²⁹ Isto, str. 31.

³⁰ Isto, str. 30.

³¹ S. Lasić, citirani rad, str. 14.

samih djela, u smislu »neotuđive jedinstvenosti« (D. Alonso). Međutim, sva prekoračenja i iznevjeravanje postavljenih načela u Barca su bili motivirani njegovim teorijskim postavkama o naravi i smislu same književnosti. »Znanost treba zadirati u osnovna pitanja života i ljudi«,³² zapisuje Barac, a književnost je upravo »prodiranje u problem života«,³³ i taj je smisao sažet u već spomenutim sintagmama »dno života«, »šum života«, »izvor života«, metaforama filozofske antropologije, koja tvore tzv. Barčevu »estetiku života« (Lasić).

U izravnoj vezi s njom iščitava se i tzv. »estetika bola« (Frangeš) na kojoj se temelji Barčeva monografija o V. Vidriću.³⁴ Bol kao sublimni emocionalno-poetski *movens* Barac pronalazi i u pjesništvu P. Preradovića, V. Nazora, A. G. Matoša, primjerice.

Za razliku, dakle, od pristupa pojedinačnome književnom djelu gdje ih je moguće marginalizirati, u povijesti književnosti teško je posve preskočiti izvantekstovne strukture, pa Barac, u svojim razmatranjima često podrazumijeva pa i naznačuje cijeli niz pitanja kojima se bavi tzv. sociologija književnosti.

Također, što se referencija tiče, vrijedi upozoriti na još jedan čimbenik Barčevih metodoloških promišljanja. On je, naime, anticipirao i uzimao u obzir određene probleme koje je kasnije problematizirala Jaussova estetika recepcije. Za Barca je receptivni vid, kategorija publike, čitalaca, veoma važna komponenta postojanja i života književnih djela.³⁵ Naime, jedna od značajnih funkcija književnosti, prema Barcu, jest ta da na određeni način upotpunjuje »formiranje naše psihe« i u toj psihološkoj interakciji književnosti i publike očitava se ukus vremena i ispoljavaju etički i estetski parametri. Stoga bi taj receptivni aspekt mogao čak postati i svojevrсно polazište za jednu moguću povijest književnosti.

Zaključno rečeno, Antun Barac je u svoja dva rana rada o kojima je bila riječ, eksplicitno i implicitno, iznio teorijska, metodološka i poetološka načela kao i zasnutak svoje estetike, što je bilo polazište i osnovica za cjelokupni njegov kasniji rad. Uistinu je moguće podržati Lasićevu tvrdnju kako »prof. Barac nije imao fundiranu i naučno razrađenu metodologiju«. ³⁶ Međutim,

³² A. Barac, »Knjige o knjigama«, *Vienac*, XXXVI, br. 2, 1944., citirano prema objavi u knjizi *O književnosti*, str. 38.

³³ A. Barac, »Između filologije i estetike«, str. 35.

³⁴ A. Barac, *Vidrić*, Zagreb, 1940.

³⁵ Pitanjima publike Barac je posvetio nekoliko radova. Npr: A. Barac, »Pisci, kritičari, publika. Pabirci po hrvatskoj književnoj historiji«, *Hrvatsko kolo*, XIII, br. 2, str. 25–28; Zagreb, 1932.; A. Barac, »Zapisi o književnoj publici«, *Članci o književnosti*, Zagreb, 1935., str. 85–128; A. Barac, »Književnost i književna publika«, *Književnik*, II, br. 5; Zagreb, 1928.

³⁶ S. Lasić, citirani rad, str. 55.

iz dosadašnjeg je razmatranja posve očito da on niti je htio ali niti ju je mogao izgraditi, jer u objektivnost sustava nije vjerovao, kao ni u sveobuhvatnost metodoloških modela. Znao je, međutim, da prema umjetnosti treba biti smjieran, da je treba oslušivati i voljeti, te dopustiti da djelo samo potakne i izabere pristup. U to ime, kaže Barac, metode treba znati i »zaobići i lomit«.³⁷

Kasniji razvojni tijek metodologija proučavanja književnosti itekako je potvrđivao njegove dvojbe i slutnje. Slom pozitivizma, izazvavši krizu povijesti književnosti, potaknuo je brze izmjene paradigmi, škola i pristupa, u rasponu od fenomenoloških pa do strukturalističkih i poststrukturalističkih.

Istini za volju, književnopovijesna praksa, kao i književnost sama, ionako ih je uglavnom prokazala nedostatnim i nemoćnim, stjeravši ih najposlije na čistinu i, najčešće, u slijepu ulicu, ogolivši temeljno pitanje: Kako pristupiti fenomenu književnosti, odnosno je li i kakva povijest književnosti jest uopće moguća?

Barac se svim tim pitanjima bavio i u kasnijem svojem radu, eksplicitno u tekstu »Knjige o knjigama« spominjući Diltheyja, Crocea, Baldenspergera, Ermatingera, Petersena, Sakuljina, posve zbunjen svim tim pristupnim metodama i njihovim brzim smjenjivanjem, koji on ocjenjuje potpunim kaosom. Sav u traženju vlastitog puta, teorijski suvislog i metodološki učinkovitog, u promišljanju prirode i smisla književnog stvaranja, Barac se, tražeći vezu između totaliteta života (kao kategorije), duhovnoga i psihičkoga čovjekovog ustroja s književnošću kao njihovoj manifestaciji i sublimnoj međuigri, približio Vodnikovoj postavi i sintagmi o »filozofskom shvaćanju književnosti«,³⁸ na što je taj književni povjesničar i teoretičar književnosti često ukazivao u svojim metodološki usmjerenim radovima, koje je Barac, očito, jako dobro poznao.

* * *

Za kontekst ovoga rada, uz dva programatska teksta o kojima je bila riječ, relevantan, posebice za probleme što ih je u njima razmatrao, jest još jedan instruktivan Barčev rani rad iz 1923./1924. godine, »Esej o Gunduliću«.³⁹ U njemu Barac argumentira prije svega svoju »estetiku života«, temeljenu na

³⁷ A. Barac, »Knjige o knjigama«, str. 43.

³⁸ O tom pitanju Barac između ostalog raspravlja u petom odjeljku teksta »Između filologije i estetike«, str. 34 i 35.

³⁹ A. Barac, »Esej o Gunduliću«, *Mladost*, br. 1, 6, 8; 1923./1924. U *Mladosti* je Barac bio i urednik od 1925. do 1933.

njegovu već naznačenom shvaćanju naravi i funkcije književnosti, iz kojeg proizlazi i razlog njegovog stava spram tzv. stare hrvatske književnosti prema kojoj nije bio blagonaklon, prepuštajući je filolozima.

Ukoliko, naime, u »knjigama tražimo prije svega život, tražimo sebe, tražimo čovjeka«,⁴⁰ onda s aspekta recipijenta, čitatelja i proučavatelja, zbog jezika i artificijelnosti u smislu, u smislu podređenosti diktatu žanra i forme, u starim je djelima put do »unutarnjeg života djela« znatno otežan. Štoviše, tu situaciju Barac prilično drastično metaforizira, nazivajući te elemente »teškom nadgrobnom pločom«.⁴¹

Upravo je Ivan Gundulić bio tematski, žanrovski i stilski ekvivalent onoga što je u književnom izričaju držao Barac zapravo lošim; zatrpanost formom koja zagušuje, podređenost diktatu književnih normi i poetološkim zahtjevima vremena, koji onemogućavaju da se stvaralačka osobnost slobodno ispolji i izrazi. U Gundulićevom opusu koji je prema Barčevu mišljenju bezizražajno otmjen, stiliziran, beskrvan i pomodan, on ne pronalazi fundamentalno: životnost, izraz i iskru života te potragu za egzistencijalnim uporištem i smjernicama. Međutim, Barac izdvaja *Osmana*, jer je u njemu Gundulić progovorio o propasti i o zlu, ljudskoj patnji i izdaji, sa srcem i toplinom, empatično i životno, izdigavši se iznad verbalizma te ljudski, psihološki i izričajno nadmašio svoje literarne predloške, kako Ariosta tako i Tassa. Nije, dakle, riječ o tome kako Barac nije poznavao stilsku formaciju baroka, jer je o njemu pisao već i Branko Vodnik,⁴² i to prije Dragutina Prohaske, već mu je barokna poetika bila posve tuđa i inkompatibilna s njegovim poetičkim i estetičkim postulatima.

Stanovište »estetike života« Barac razrađuje i u svojim kasnijim radovima, u kojima, bez obzira na temu, veoma često znade interpolirati kakav kratki zapis o referentnom poetičkom pitanju (Barac teoretičar), kao što isto tako zna ispisati interpretativni lirski *croquis* (Barac kritičar i pjesnik). Naime, korespondentnost sa životom u svim njegovim (duhovnim) emanacijama, kantovski emocionalitet pretočen u govor, afektivni naboj i ekspresivnost izričaja. Oni su čimbenici unutar Barčeve poetike koji čine jasnu razdjelnicu između umjetnosti i literature, koja znači tek vješto, okretno i virtuosno pisanje bez »tragova piščeve krvi«.⁴³

⁴⁰ Citat preuzet iz objave u PSHK, Antun Barac, *Članci i eseji*, Zagreb, 1968., str. 31.

⁴¹ Isto, str. 33.

⁴² Usp. Dr. Branko Drechsler, *Slavonska književnost u XVIII vijeku*, Zagreb, 1907. O tome i Nina Aleksandrov-Pogačnik, »Slavonski barok u tumačenju Branka Vodnika«, u: *Cljučevi raja*, Hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća, zbornik, priredila Julijana Matanović, Zagreb, 1995.

⁴³ Sintagma iz »Knjige o knjigama«, str. 46.

* * *

Kada je riječ o ranim radovima Antuna Barca, s više je razloga nezaobilazan njegov tekst o A. G. Matošu iz 1924. U njemu je Barac književnokritički argumentirano valorizirao mahom lirski opus velikoga hrvatskog simbolista. Naslovljen »Stihovi A. G. Matoša«, tiskan u *Jugoslavenskoj knjizi*,⁴⁴ taj rad razotkriva Barca kao književnog kritičara izrazitoga kritičarskog talenta koji iskazuje relevantno shvaćanje kritike kao kreativne duhovne djelatnosti, u kojoj se subjektivni doživljaj teksta »objektivizira« kontekstom, što ga kritičar uspostavlja da bi mogao tumačiti, odnosno vrednovati književno djelo.

Barac polazi od recepcije Matoša, od suprotstavljenih kritičarskih sudova o njegovom pjesništvu (Lunaček, Livadić, Prohaska), kako bi nakon kritičkog uvida zaključio kako je zagrižljivi i vehementni Matoš, duhoviti improvizator, pisao podosta, doduše okretnih, ali loših stihova i koji je, međutim, isto tako napisao dvadesetak dobrih pjesama »od kojih desetak njih ide među najbolje, što je naša lirika uopće dala.«⁴⁵ Vrijednosni sud Barac argumentira svojim shvaćanjem lirskog koji on drži najsublimnijim umjetničkim izrazom, a lirsku emociju bliskom »ekstazi molitve«. Prema Barčevu uvidu Matoš nije pjesnik zbog svoje formalne vještine već zbog sugestivne ekspresivnosti lirskog govora o »olovnoj i teškoj« boli, smrti ljudi i stvari, o duši, ljubavi i čežnji »koja se ruši kao u letu pogođena ptica«,⁴⁶ o domoljublju koje se u Matoševoj poeziji iskazuje kao »prijanjanje čitavim tijelom, drhtavim i golim uz tijelo rođene zemlje.«⁴⁷ Kada smo to sposobni osjetiti i prihvatiti Matoševe pjesničke tekstove na taj način, onda, prema Barcu, »osjećamo da smo na putu od zemlje do neba prokrčili jedan korak više.«⁴⁸

Iako je riječ o književnoj kritici napisanoj liriziranim i esejiziranim govorom, izrazitog pripovjedačkog dara, Barac u njoj implicitno ispisiuje svoj osobni kritičarski *procedée* kao i svoje poimanje prirode i načela književne kritike, veoma bliske postulatima koje je dosta kasnije formulirala teorija kritike. O tim je pitanjima, dvadeset godina kasnije Barac eksplicitnije pisao u svome već spomenutom tekstu »Knjige o knjigama«, naglašavajući kako i književna kritika kao i povijest književnosti »moraju nositi obilježja ličnosti« da bi bila to što moraju biti, dok je objektivna jedino sama građa. Naime, pišući o drugima i »kritičar kao i povjesničar književnosti nužno uvijek go-

⁴⁴ A. Barac, »Stihovi A. G. Matoša«, *Jugoslavenska knjiva*, VIII, br. 5; 1924. Prerađen u *Knjizi eseja*, Zagreb, 1924. te u izdanju: A. Barac, *O književnosti*, 1986.

⁴⁵ Citat preuzet iz knjige: A. Barac, *O književnosti*, str. 224.

⁴⁶ Isto, str. 226.

⁴⁷ Isto, str. 227.

⁴⁸ Isto, str. 230.

vore i o pitanjima vlastitog života«. ⁴⁹ Taj svoj primarni bitno antifilološki stav Barac zapravo nikada nije posve napustio, uvjeren da književno djelo prije svega treba osjetiti, uživjeti se u njega (*die Einfühlung*) da bismo ga mogli pokušati vjerodostojno tumačiti. Tek u drugom stupnju, formuliranjem konteksta, kritičar i povjesničar mogu i moraju primijeniti svoju erudiciju, teorijsku spremnost i naravno metodološku osviještenost. Barčev kritičarski diskurz, prožet lirizmima Barca pjesnika kojeg nije mogao zatomiti, potvrđuje sve navedeno, pa se, suprotno od uvriježenog mišljenja, čini da je istini bliža sintagma Vlatka Pavletića, »prije svega kritičar«, ⁵⁰ kako glasi i naslov njegovog teksta o Barcu.

Ovaj kratki pogled u književnokritičku radionicu Antuna Barca možda je najbolje zaključiti jednim njegovim, doduše, kasnijim radom (iz 1945.) o Ivanu Goranu Kovačiću ⁵¹ koji se uklapa u kontekst i zaokružuje navedene postavke.

Žanrovski i semantički slojevit, citatnog naslova »Mrak na svijetlim stazama«, postmoderan, taj je Barčev tekst ispresijecan beletriziranim sekvencama, usloženjen biografskim, dokumentarnim čimbenicima, ali i ispo-vjedno-intimnim sjećanjima i razgovorima s Goranom, za njihovih zajedničkih šetnji i susreta; naravno, uz veliku simpatiju i empatiju za Gorana i njegovu ljudsku sudbinu i za njegov književnički »samotnički put u visine«, da posudim sintagmu iz naslova Kaštelanova predgovora *Bijegu od knjige*, ⁵² sintagmu primijenjivu obostrano.

Taj je Barčev rad zanimljiv i sa stilskeg aspekta, posebice sintaktičkih varijacija, izmjeni dugih i kratkih rečenica, parataksi i dramatičnih elipsi kojima potencira zahuktalost vremena: »Mobilizacija. Rat. Slom Jugoslavije. Nijemci u Zagrebu, Talijani u Dalmaciji i Primorju«. ⁵³ Taj rečenični niz kulminira viješću o Goranovoj pogibiji, smrti koja je na Barca djelovala kao završni »udarac batom po glavi«. ⁵⁴

Ta izrazita sposobnost uživljavanja u književni tekst te saživljavanja s nečijim životom, bila je odlika koja je Barca posve naravno usmjeravala prema interpretaciji, koju je on, u hrvatskoj znanosti o književnosti, u stvari inaugurirao. Paradigmatska je njegova monografija o Vladimiru Vidriću, vođena često naglašavanim postulatom kako književnost valja osjetiti, što se posebno odnosi na liriku koja je prema Barcu, i prva i zadnja riječ u knji-

⁴⁹ A. Barac, »Knjige o knjigama«, str. 45.

⁵⁰ V. Pavletić, »Prije svega kritičar«, *Izraz*, II, 4, str. 384–400; 1958.

⁵¹ A. Barac, »Mrak na svijetlim stazama«, *Republika*, I, br. 1–2, 1945.

⁵² A. Barac, *Bijeg od knjige*, Zagreb, 1965. Predgovor J. Kaštelana, str. 5–9.

⁵³ A. Barac, »Mrak na svijetlim stazama«, prema pretisku u knjizi *O književnosti*, str. 247.

⁵⁴ Isto, str. 248.

ževnosti. Na toj je osnovi Barac izgradio ne samo interpretativni obrazac, po obuhvatnosti i referencijama prvi u hrvatskoj znanosti o književnosti, već je govoreći o Vidrićevu pjesništvu, egzemplificirao na najbolji mogući način dio onoga što je o biti umjetnosti, o stvaralačkom procesu, između ostalog i o prirodi našeg stiha, na teorijskoj razini, iznosio u svojim ranim programatskim radovima.

Rafiniranom analitičnošću Barac ulazi u najskrivenije, zapravo podsvjesne slike, sjene i slutnje Vidrićeva pjesništva, očitavajući i kob njegova života i apostrofirajući bol koja je u dubinskoj strukturi ishodište i temelj većini njegovih pjesama. Bol kao psihološka ali i egzistencijalna kategorija uvijek je *movens* istinskog pjesnika i tu je spoznaju Barac promicao pišući o Petru Preradoviću (na tragu Vodnika), kao i o većini hrvatskih pjesnika kojima bi posvećivao svoje radove.

* * *

Zaključno valja naglasiti kako je sve do sada izrečeno, sintetički, kao kratak sumarij, pokazalo kako je Antun Barac, prepoznavan mahom kao profesor i povjesničar književnosti, bio puno više od toga. Bio je pjesnik i pisac, esejist izrazitoga pripovjedačkog instinkta te talentirani književni kritičar. Kao kompletan znanstvenik, iznosio je svoja poetološka, teorijska i metodološka stanovišta, često anticipativna i moderna, pobijajući opće mišljenje kako je bio nesklon teoretiziranju. Štoviše, neka njegova književnoteorijska promišljanja, uz klasična pitanja teorije književnosti, problematiziraju i određene vidove teorije povijesti.

Najposlije, da bi se zaokružilo sve što je u ovome radu izneseno o Antunu Barcu, ne bi bilo dobro izbjeći da se ukratko, u nekoliko riječi, ponešto kaže i o povijesti književnosti. Iako Barac u svojoj ranijoj fazi nije pisao književnopovijesne radove, svi oni ipak proizlaze iz spoznaja o kojima je bilo govora; *in ultima linea*, rani su radovi bili svojevrsni zasnutak, temelj za povijest novije hrvatske književnosti koju je Barac namjeravao napisati i što se, uostalom, od njega i očekivalo. Zbog nenadane i prerane smrti (1955.) Barac je uspio ostvariti tek (pre)malen dio. *Književnost ilirizma*⁵⁵ prva je u nizu književnopovijesnih sinteza hrvatske književnosti koju je za života uspio ostvariti. Ta knjiga, s metodološkog aspekta, očituje i otkriva niz problema s kojima je Barac bio oduvijek zaokupljen. U vrijeme kada se nakanio pisati povijest načelno pozitivistički model bio je jedini moguć i ostvariv, ia-

⁵⁵ A. Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, Knjiga I, *Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954.

ko Barcu zapravo ni konceptijski niti idejno nije odgovarao. Nužno pristavši na svojevrtni povratak modelu, sukladno svojim deklariranim stajalištima i dvojicama, on ga je morao korigirati i iznevjeravati.

Barac je, naime, uza sve bio duboko svjestan Halerove teze kako se ne mogu miješati kulturnopovijesne i estetske razine »jer bi to dovelo do kaosa u našim književnim sudovima«. ⁵⁶ Upravo iz te bazične dualnosti generiraju se mahom gotovo svi problemi i krize povijesti književnosti sve do današnjeg dana. To ne mogu bitno izmijeniti nikakve pojmovne i terminološke inačice, semiotički nizovi, tekstovne i vantekstovne strukture, novi historizam i sl. Prisiljen na kompromis, Barac se nužno vratio postojećem modelu, ali je pokušao izbjeći metodološki *patchwork*, ljepenku od nespojivog. Stoga je svoju knjigu podijelio na dvije veće cjeline naslovljene: »Vrijeme i zadaci« te »Pisci i djela«. U prvom se dijelu Barac doduše referira na društvene, političke i gospodarske okolnosti, ali je nemoguće ne primijetiti da i u tom općem dijelu postoje kulturološko-književnosni aspekti i da oni, štoviše, prevladavaju. Opsežna su poglavlja posvećena europskoj romantici, književnom životu ilirizma, pitanjima jezika, metričkim i versološkim problemima, pitanjima stila, kao i kontrastivno-komparatistički postavljenom odnosu hrvatskih književnika prema europskim, slijedeći klasične komparatističke modele posredništva (prijevodi, pisma, osobni kontakti).

Sukladno svojim ranijim razmatranjima, Barac i ovdje posebnu važnost pridaje trećoj dimenziji postojanja književnosti, recipijentu odnosno publici, te toj socio-kulturnoj kategoriji posvećuje čitavo XI. poglavlje, pod naslovnim sintagmom »Kupci i čitaoci«.

U drugom dijelu knjige Barac otvara prostor za izvrsno napisane književne portrete uvijek ističući estetske vrijednosti pisaca, potkrijepljene interpretativnim dionicama i stilskim analizama. Koliko su mu vrijednosno pozicioniranje i estetski kriteriji bili važni iščitava se i iz broja stranica posvećenih pojedinom književniku. Dok je Ljudevitu Gaju primjerice, te cjelokupnoj njegovoj djelatnosti, posvetio petnaest stranica (163–178), Stanku Vrazu je dodijelio dvadeset i dvije (223–245).

Antun Barac je, dakle, pod nazivnikom povijesti književnosti u jednu priču spojio kulturno-povijesnu i umjetničko-estetsku razinu na način da ih je, upravo da premosti svoj unutrašnji rascjep, konzekventno svojim ranijim metodološkim premisama, zapravo segmentirao i razdvojio.

Vjerojatno je do izvjesne mjere točna formulacija Miroslava Šicela koji, govoreći o Barčevoj koncepciji povijesti hrvatske književnosti zapisuje kako »po njegovim shvaćanjima povijest književnosti mora biti istodobno povijest

⁵⁶ A. Haler, »Naša književna kritika«, *Nova Evropa*, knj. XIX, 9, str. 273–280; 1929.

duha, atmosfere i filozofije vremena, ali prije svega povijest tokova života zahvaćenog u njegovoj ukupnosti, u kojem apsolutno najvredniju komponentu predstavlja čovjek kao društveno, dakle historijsko biće«. ⁵⁷

Sve se to, dakako, može iščitati iz Barčevoga cjelokupnoga znanstvenog opusa jer je on uistinu problematizirao sve te čimbenike, ali su ga, istini za volju, do kraja pratile dvojbe koje nije mogao otkloniti; ostalo je pitanje da li uopće postoje metodološki modeli i pristupi kojima je sve to moguće povjeriti, da bi se moglo povjerovati kako je ta sinteza uistinu povijest književnosti, polivalentna, utemeljena, relevantna, lijepo napisana, je li uopće moguće da ona bude, wellekovski rečeno, p o v i j e s t ali istodobno i povijest k n j i - ž e v n o s t i ?

Literatura

- Antun Barac, *Knjiga eseja*, Zagreb, 1924.
- Antun Barac, *Članci o književnosti*, Zagreb, 1935.
- Antun Barac, *Vidrić*, Zagreb, 1940.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knjiga I, *Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954.
- Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Zagreb, 1965.
- Antun Barac, *Članci i eseji*, PSHK, knjiga 101, Zagreb, 1968.
- Antun Barac, *O književnosti*, Zagreb, 1986.
- Barčev zbornik*, uredio M. Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- R. S. Crane, *Critical and Historical Principles of Literary History*, The University of Chicago Press, 1967.
- Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac* (Kritički portreti hrvatskih slavista), Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
- Stanko Lasić, »O literarno-historijskom metodu u djelima prof. dra Antuna Barca«, *Pogledi*, 55, str. 3–69; Zagreb, 1955.
- Vlatko Pavletić, »Prije svega kritičar«, *Izraz*, II, br. 4, str. 384–400; 1958.
- Svetozar Petrović, *Priroda kritike*, Zagreb, 1972.
- Branko Vodnik, »Lingvistika i literatura«, *Jugoslavenska njiva*, VI, knjiga I, br. 1, str. 16–21; Zagreb, 1922.
- Rene Wellek (Rene Velek), *Kritički pojmovi*, Beograd, 1966.

⁵⁷ M. Šicel, »Antun Barac i njegovo djelo«, uvodni esej u: A. Barac, *O književnosti*, str. 15.

RANI RADOVI ANTUNA BARCA

Sažetak

Rad obuhvaća rane radove Antuna Barca u kojima je iskazivao izrazitu metodološku osvještenost, kao i kritičarski talent u kontekstualiziranju i vrednovanju književnih djela i pojava, posve u skladu s onodobno suvremenim tendencijama u pristupu i govoru o književnosti. Također je, u svojim početcima, bio u dosluhu sa svojim prethodnikom i učiteljem Brankom Vodnikom, čije su mu (teorijske i metodološke) ideje i postavke bile veoma bliske, poticajne i koje je dobro poznao. Posebice se to odnosi na tekstove »Naša književnost i njezini historici« te »Između filologije i estetike«, kao i na *Knjigu eseja* i *Članke o književnosti*.

Na tragu Vodnikovih radova, Barac utemeljeno i eksplicitno iskazuje misao kako je književno djelo prije svega estetski znak, promičući metodološka pomicanja, veće i manje rezove unutar dominantne pozitivističke paradigme te nudeći posve nova rješenja. Kasniji Barčevi radovi, međutim, posebice *Književnost ilirizma*, utemeljeni kao književnopovijesne sinteze, manje su na razini tih ranijih znanstvenih opredjeljenja, iako iz njih proizlaze. Povijest književnosti očito je (bila) prevelik izazov, preširokog semiotičkog raspona, da bi se mogla utemeljiti na novim mogućnostima i posve udaljiti od postojeće pozitivističke koncepcije. Najzreliji Barčevi radovi bilježe značajne pomake, ali su ipak svojevrsni pozitivistički *revival*.

Ključne riječi: Antun Barac, Branko Vodnik, pozitivistička paradigma, metodološke postavke, vrednovanje književnih djela

EARLY WORKS OF ANTUN BARAC

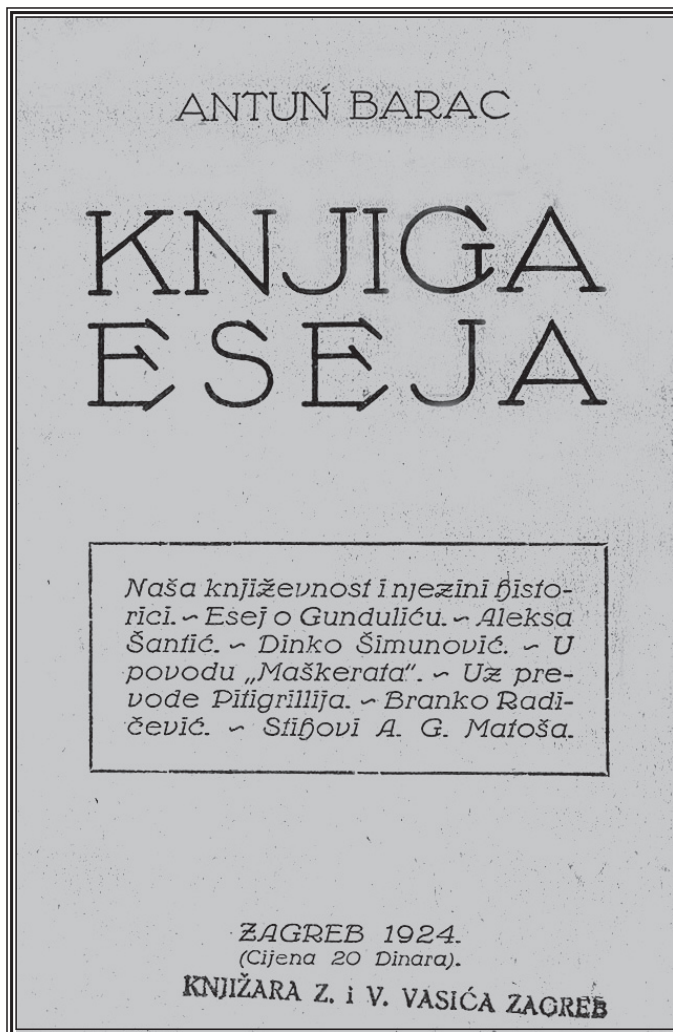
Summary

The study encompasses Antun Barac's early work which exemplifies his superior methodological approach, as well as his critical talent for contextualizing and evaluating literary works and trends, in keeping with the then contemporary critical discourse about literature. Furthermore, in his early phase, he was in correspondence with his forerunner and teacher Branko Vodnik, whose (methodological and theoretical) ideas and postulates he found familiar, easy to identify with and stimulating. This is especially true of the texts »Our literature and its historians«, and »Between philology and aesthetics«, as well as *The Book of Essays* and *The Studies about Literature*.

Following Vodnik's works, Barac explicitly expounds the idea that literary work is primarily an aesthetic sign, thus promoting new methodological approaches within the dominant positivistic paradigm and offering completely new solutions. However, Barac's later works, especially his *Literature of Illyrianism*, conceived as literary-historical syntheses, did not achieve the same level of excellence as his early

studies, although they derive from them. The history of literature was evidently too great a challenge for him, having a too wide semiotic range, in order to be founded on new possibilities and distance itself from the existing positivistic concept. Barac's later studies exhibit significant advances but nevertheless, they still represent a kind of positivistic revival.

Key words: Antun Barac, Branko Vodnik, positivistic paradigm, methodological approach, evaluation of literary works

Sl. 1.: Antun Barac: *Knjiga eseja*, Zagreb, 1924.

ANTUN BARAC

JUGOSLAVENSKA
KNJIŽEVNOST

INSTITUT
ZA KNJIŽEVNOST
JAZU / ARHIV

1 9 5 4

MATICA HRVATSKA
ZAGREB

Sl. 2.: Antun Barac: *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1954.

Reinhard Lauer

Sklepana povijest književnosti: njemačko izdanje Barčeve *Jugoslavenske književnosti*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)

Krajem godine 1956., kao strani student u Beogradu, kupio sam nedavno izišlu knjigu *Jugoslavenska književnost* Antuna Barca i, moram priznati, bio sam sretan kako mi je ona posredovala sažeti pregled o jugoslavenskim književnostima do u novije vrijeme, o kojima se čovjek nije mogao lako informirati. O srpskoj književnosti tražio sam podatke u zastarjeloj Skerličeuvoj *Istoriji nove srpske književnosti* (3. izdanje, Beograd, 1953.), o hrvatskoj u *Hrvatskoj književnosti od početaka do danas* Slavka Ježića (Zagreb, 1944.), koja je onda slovila kao sumnjiva, jer je bila izišla za vrijeme NDH. Za slovensku književnost dobili smo nešto kasnije, 1958. godine, sjajnu *Geschichte der slowenischen Literatur* Antuna Slodnjaka, napisanu na njemačkom jeziku, koja je bila iz ideoloških razloga proganjena u Jugoslaviji.

Takva je bila situacija, dakle nikako zadovoljavajuća, kada se godine 1954. u nakladi zagrebačke Matice hrvatske pojavila Barčeva *Jugoslavenska književnost*, koju sam dvije godine nakon toga nabavio u Beogradu.

U »Napomeni« na kraju knjige autor objašnjava, kako i zašto je nastala *Jugoslavenska književnost*:

»Ovaj pregled napisan je prvotno za inozemstvo, na informativan način, na poticaj Komisije za kulturne veze s inozemstvom i po dogovoru s njome« (JK, 319).

Knjiga je, dakle, »knjiga po nalogu«, što može objasniti izvjesne ideološke i koncepcijske pretpostavke, koje se pojavljuju u provođenju knjige. Autor, Antun Barac, svjestan je da, već zbog oskudnog opsega knjige, može govoriti samo o ograničenom broju autora i da nema govora o mnogim stvarima,

»koje bi naš čitalac u takvoj knjizi s pravom očekivao. I obrnuto. [...] Knjiga se ipak pojavljuje i kod nas, jer ima mišljenja, da je i ovakva, kakva jest, u nestišici opširnijih djela bolja nego ništa« (Isto).

Nema sumnje da je ova tvrdnja bila ispravna, ako pomislim na (inozemne) studente slavistike, kojima je ovakva knjiga dobrodošla, barem za prvu informaciju o »jugoslavenskoj književnosti«.

Jugoslavija je bilo u ono vrijeme, što smo danas skoro zaboravili, u očima skoro svih, općepriznata država. Da takva država ima i morala je imati i svoju književnost, moglo se pretpostaviti, i to je, naravno, Komisija za kulturne veze, kao prva, i pretpostavila. A ipak, u tom službeno naređenom nazivu *Jugoslavenska književnost* (odnosno valjda *Jugoslovenska književnost*) postoji prva, osnovna greška knjige, iako Barac već u prvoj rečenici iste relativizira taj naslov:

»Izraz jugoslavenska književnost zajednički je naziv za literature Srba, Hrvata, Slovenaca i Makedonaca, okupljenih u Federativnoj Republici Jugoslaviji. Kao što su jugoslavenski narodi po svome jeziku i postanju vrlo bliski, tako su bliske i njihove književnosti« (JK, 5).

Mada Barac dobro zna i priznaje da su se »jugoslavenski narodi« razvili u zasebne narode i išli različitim putovima, vidi ipak »mnoge crte, koje su ostale zajedničke« (Isto). Takvo se gledanje na stvar teško može opravdati, kad promotrimo povijesni hod različitih »jugoslavenskih« književnosti, koji pokazuje baš u svojim najvažnijim fazama skoro nikakve sličnosti.

Prije svega, prije osnivanja Kraljevine SHS odnosno Jugoslavije, dakle prije godine 1918., ne može se uopće govoriti o Jugoslaviji ili jugoslavenskim narodima i književnostima, kako je to u Barčevoj knjizi skroz učinjeno.

Počevši od srednjeg vijeka do Drugog balkanskog rata slavenski narodi na Balkanu čine jednu grupu s izvjesnim jezičnim i drugim sličnostima. Međutim, ove narode nazivati »jugoslavenskima« čisti je anakronizam, već zato jer je među tim narodima bio uvijek i bugarski narod, koji je u sklopu južnoslavenskih naroda igrao svojstvenu ulogu. Umjesto »jugoslavenski« moralo je do 1918. stajati principijelno »južnoslavenski«. Antun Barac je to svakako znao, ali političke pretpostavke Komisije za inozemne/inostrane veze nisu dopuštale takvo rješenje. Poznato je kako je Jugoslavija nakon 1948. živjela u stalnoj svađi s Bugarskom zbog makedonskog pitanja. Na svim Međunarodnim slavističkim kongresima, sjećam se, nastajao je notorni spor oko tog problema, s tim da se Bugarska potpuno izdvojila iz »jugoslavenskih« poslova. A tako i u Barčevoj knjizi. Bugari su samo ovlaš spomenuti; na stranici 16 se kaže, da su bile u IX. stoljeću samo dvije samostalne (južnoslavenske) države, hrvatska pod kraljem Tomislavom i bugarska pod carem Simeonom, a na stranici 17 da se crkveno-slavenski jezik zove kod Bugara i starobugarski. Inače je spomenuto da su spisi Ćirila i Metodija pisani na makedonskom jeziku (JK, 16), što je opet neopravdani anakronizam. Ipak su spisi na staro-

slavenskom jeziku »u srpske zemlje došli iz stare Bugarske, u kojoj su neko vrijeme bili obuhvaćeni i Srbi« – kao što čitamo na stranici 17. A to je sve što čujemo o Bugarima, koji su zanimljivi samo kao novopečeni Makedonci. Ništa o velikom značaju rane bugarske književne kulture za cijeli balkanski prostor. Korijeni bogumilstva, uopće čitavi raniji razvoj i širenje knjižarstva i kulture kao da su se dogodili bez Bugara. Ništa o tom da je (hrvatski) ilirizam težio za ujedinjenjem svih južnoslavenskih naroda, dakle i Bugara, koji se ali, kao i Srbi i Slovenci, nisu odazvali ilirskom pozivu. Opet čitamo da je Ján Kollár pod Ilirima podrazumijevao Jugoslavena i da su ilirici tražili da se svi Jugoslaveni ujedine u jednom književnom jeziku (JK, 132). Pogotovo se ništa ne kaže o tom da su Srbi i Bugari zbog 500-godišnje osmanlijske vladavine propustili europske duhovne epohe od humanizma do baroka i klasicizma, dok su Hrvati (djelomično i Slovenci) u isto vrijeme, zbog kulturnih odnosa s Italijom, imali sjajne faze svoje kulture.

Čini mi se da i neke druge tendencije slijede zahtjeve Komisije za kulturne veze, naime često ukazivanje na značenje klasnih razlika, na primjer među vladajućim, bogatim feudalnim slojevima i seljacima (JK, 45 i dr.) i mjestimično forsiranje realizma, koji je onda još bio dogmatiziran, po sovjetskom uzoru, i u jugoslavenskoj teoriji književnosti (JK, 146 i dr.).

Razne povijesne događaje interpretirao je Barac na jednostran način, tako i kada o izbijanju Prvog svjetskog rata piše:

»Međusobno zbližavanje jugoslavenskih naroda htjela je Austro-Ugarska spriječiti silom. G. 1914. napala je Srbiju i započela svjetski rat« (JK, 298).

Nijednu riječ o ubojstvu austrijskog prijestolonasljednika Franza Ferdinanda u Sarajevu što ga je počinio srpski terorist Princip i o zamršenim pitanjima o izbijanju rata, koji se danas interpretiraju potpuno drugačije.

Naravno da Barčeva *Jugoslavenska književnost* ima i vrlo uspjele pasaje, što nije ni čudno kod jednog iskusnog povjesničara i kritičara književnosti. Zaokruženi portreti pojedinih autora, kao na primjer Držića, Gundulića, Dositeja Obradovića, Njegoša, Prešerna, Ivana Mažuranića, Šenoe, Levstika, Vojislava Ilića, Kovačića, Gjalskoga, Matoša, Nazora, Cankara, a posebice Krleže i Andrića predstavljaju visoku vrijednost njegove knjige.

Vidi se, sve u svemu, da je knjiga bila napisana na ideološki nalog, ali je ipak imala svoju određenu korist u godinama u kojima nije bilo nijednog djela sličnog sadržaja. Barčeva je knjiga imala, i pored spomenutih mana i manjkavosti, također svoje spomenute prednosti. Ona je bila, prije svega, sjajno napisana i dobro se čitala. Napisana je čistim hrvatskim jezikom (dakle: jugoslavenska književnost, ijekavština i hrvatski izrazi). I napisao ju je jedan od najboljih hrvatskih filologa, književnika i povjesničara književnosti, koji je,

paralelno *Jugoslavenskoj književnosti*, pisao *Hrvatsku književnost (Književnost ilirizma, 1954.)*, te posthumno objavljenu *Književnost pedesetih i šezdesetih godina (1960.)*, koja, kao dijelovi planirane velike povijesti hrvatske književnosti, spada do danas u najbolje monografije o tom razdoblju hrvatske književnosti, mada je drugu knjigu sastavila iz raznih Barčevih tekstova njegova kći Višnja Barac.

Njemačko izdanje Barčeve knjige ima svoju historiju. Sjećam se da mi se u 1960-im godinama u Frankfurtu i početkom 1970-ih godina u Göttingenu obraćao Miodrag Vukić, prevoditelj sa srpskog i hrvatskog na njemački, koji je tada živio u Frankfurtu, kasnije u Mainzu, s prijedlogom da se Barčeva *Jugoslavenska književnost* prevede na njemački. Ja se nisam odazvao, jer sam već tada znao za mane Barčeve knjige koje sam gore spomenuo, a da ne govorim o tom da se ona nije (još) obazirala na novija istraživanja o književnosti baroka, modernizma i avangarde. Izgleda da je Vukić uspio zadobiti mog kolegu Rolf-Dietera Klugea u Mainzu za svoj projekt. Tako je godine 1977. objavljena knjiga: Antun Barac, *Geschichte der jugoslavischen Literaturen von den Anfängen bis zur Gegenwart*, unter Mitwirkung von Miodrag Vukić aus dem Serbokroatischen übertragen, bearbeitet und herausgegeben von Rolf-Dieter Kluge, 1977, Otto Harrassowitz – Wiesbaden.

Dok je Barčev original bio djelo jednog autora, koji je, uključujući »Napomenu« na kraju knjige, sve sam napisao, njemačko izdanje ima osam različitih autora i suautora. Odmah na početku pišu dva političara, Heinrich Schneider, bivši državni ministar i počasni predsjednik Njemačko-jugoslavenskog društva, i Jockel Fuchs, gradonačelnik Mainza i predsjednik te udruge, popratnicu »Zum Geleit«. Tu se ističe da je, iako postoje uske veze u različitim oblastima između Jugoslavije i Savezne Republike Njemačke, samo srazmjerno malen broj jugoslavenskih pisaca preveden na njemački jezik:

»Die vier Sprachen, die heute in Jugoslavien gesprochen werden, erschweren den Zugang zu der Vielfalt der jugoslavischen Literaturen« (GJL, IX).

»Četiri jezika, koji se danas govore u Jugoslaviji, otežavaju pristup k raznolikosti jugoslavenskih književnosti«.

Njemačko-jugoslavensko društvo želi u njemačkom stanovništvu proširiti znanje jugoslavenskih kultura, zato je potpomoglo izdanje Barčeve knjige posredovanjem financijskog priloga. (Sponzori ne žele biti spomenuti.)

Slijedi »Predgovor« urednika Rolf-Dietera Klugea s nadnevkom: maj 1973. Kluge spada u one univerzalne slaviste moje generacije koji su verzirani u više slavenskih literatura i kultura (kod njega: ruska, poljska, hrvatska i srpska). On je napisao nekoliko vrijednih studija i knjiga, ja ga cijenim kao jednog od najboljih starijih kolega. Kluge kaže:

»Die Tatsache allein, daß eine vergleichbare neuere Darstellung der jugoslawischen Nationalliteraturen nicht vorliegt, würde eine Übertragung noch nicht rechtfertigen. Sie liegt vielmehr in der Qualität des Buches, das auf knappem Raum einen ausgewogenen und vergleichsweise vollständigen Überblick über den literarhistorischen Prozeß bietet und in jedem Falle eine zuverlässige Orientierung ermöglicht« (GJL, XI).

»Sama činjenica da nema usporedivog novijeg prikaza jugoslavenskih nacionalnih književnosti, ne bi opravdala prijevod. Štoviše, vrijednost Barčevog prikaza traži prijevod knjige, koja pruža na malom prostoru izvrstan i razmjerno potpuni pregled o književnohistorijskom procesu i u svakom slučaju pouzdanu orijentaciju«.

Načelno je sada riječ samo o »jugoslavenskim književnostima« (u množini), za razliku od Barca, koji barem u naslovu govori o »jugoslavenskoj književnosti«. Kluge se izričito osvrće na taj naslov, koji je zapravo »irreführend« (vodi na krivi put), jer »jugoslavenske književnosti« nema. Isto tako ukazuje na književnost raznih manjina u bivšoj Jugoslaviji (Albanci, Mađžari, Rusini itd.), koji nisu tretirani u knjizi, kao i problem muslimanskih tradicija u Bosni (GJL, XII). Barčeva knjiga je utoliko promijenjena što je zadnje poglavlje, »Između dva rata«, izostavljeno i zamijenjeno novim poglavljem »Jugoslavenska suvremena književnost« (»Jugoslavische Gegenwartsliteratur«), čiji su autori Boško Novaković (Novi Sad), Jože Pogačnik (Novi Sad) i Miroslav Šicel (Zagreb). Antun Barac se bio odrekao prikaza suvremene književnosti, jer je »sud o vrijednosti i značenju« kod većine autora još nesiguran. On kaže:

»Nizanje samih imena ne daje čitaocu ništa, no kad bi se i čitave strane ispunile samim nabranjem, još uvijek bi se našao netko, tko bi bio povrijeđen, jer nije spomenut« (JK, 319).

Ovo zloglasno nabranje imena nalazimo opetovano baš u dodatnim tekstovima Boška Novakovića (GJL, 331, 333, 340, 341, 347, 348, 349, 353, 367 itd.). Glavni urednik Rolf-Dieter Kluge je dodao razne napomene, koje nisu samo na raznim mjestima potrebne (za Nijemce), nego svjedoče istodobno o njegovom solidnom znanju. U svom pogovoru (»Schlußbemerkung«) Kluge kaže da se integracija jugoslavenskih književnosti razvijala u općeuropskom književnopovijesnom procesu, »na visini vremena kao nacionalne individualnosti, samostalno i kreativno« (GJL, 373). U suvremenoj literaturi ističe dihotomiju »tradicionalizma« (realizma) i »modernizma« (Isto); a tako je, po njegovoj ocjeni, moguć usporedni prikaz jugoslavenskih književnosti »kao zajednice samostalnih individualnih veličina« (GJL, 374).

Štošta je ispravljeno i poboljšano u Klugeovom izdanju, ali on ostaje (po originalu) kod sumnjivih »jugoslavenskih« (»jugoslawisch«) odlika i drugih Barčevih preokupacija. Iz Barčeve, u sebi skladne knjige, postao je mnogoglasan tekst s čitavom klapom izdavača, suautora, prevoditelja i savjetodavaca (u »Predgovoru« spomenuti su kao savjetodavci Alois Schmaus / München, Franjo Grčević / Zagreb, Wolfgang Kessler / Düsseldorf, Milan Tabaković / Beograd, i, prije svega, Strahinja Kostić / Novi Sad). Nastala je, dakle, sklepana povijest jugoslavenskih književnosti iz raznih novih dijelova, s raznim osobama, knjiga koja je kod nas nekoliko desetljeća služila kao osnovni priručnik književnosti u Jugoslaviji, bila je, kao i svi provizoriji, duga vijeka.

Literatura

JK – Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1954.

GJL – Antun Barac, *Geschichte der jugoslawischen Literaturen von den Anfängen bis zur Gegenwart*, unter Mitwirkung von Miodrag Vukić aus dem Serbokroatischen übertragen, bearbeitet und herausgegeben von Rolf-Dieter Kluge. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1977.

SKLEPANA POVIJEST KNJIŽEVNOSTI: NJEMAČKO IZDANJE BARČEVE JUGOSLAVENSKE KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

Godine 1954. objavljena je *Jugoslavenska književnost* Antuna Barca, knjiga koja je bila napisana po nalogu Komisije za kulturne veze s inozemstvom. Namjere te Komisije osjećaju se ne samo u naslovu, nego i u koncepciji. Barac naravno zna da nema jedinstvene jugoslavenske književnosti i predstavlja pojedine književnosti zasebno, iako previše preuveličava staleške razlike i realističke tendencije.

Njemačko izdanje *Geschichte der jugoslawischen Literaturen von den Anfängen bis zur Gegenwart* (1977.) izbjegava naslov *Jugoslavenska književnost*, ali angažira razne suautore, suprevoditelje i savjetnike – suvremena književnost je obrađena tekstovima trojice autora! Tako je ispala nehomogena, »sklepana« knjiga, koja je ipak u Njemačkoj dugo vremena služila kao priručnik.

Gljučne riječi: Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*

A MAKESHIFT HISTORY OF LITERATURE: THE GERMAN EDITION OF
BARAC'S *JUGOSLAVENSKA KNJIŽEVNOST / YUGOSLAV LITERATURE*

Summary

Jugoslavenska književnost / Yugoslav Literature by Antun Barac – a book written on behalf of the Commission for cultural relations to foreign countries – was released in 1954. The intentions of the Commission can be perceived not only in the title, but also in the conception. Barac, of course, was aware of the fact that there is no such thing as a unique Yugoslav literature, describing specific literatures separately, though exaggerating the class differences and realistic tendencies. The German edition *Geschichte der jugoslawischen Literaturen von den Anfängen bis zur Gegenwart* (1977) avoids the title *Jugoslavenska književnost / Yugoslav Literature*, but brings together different coauthors, cotranslators and counsellors – contemporary literature is discussed through texts written by three different authors! Thus came to be *Geschichte der jugoslawischen Literaturen*, an unhomogeneous, »patched up« book, which, nevertheless, in Germany served as a manual for a long time.

Key words: Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*

MODERNI HRVATSKI PISCI
KOLO I KNJIGA 2

Antun Barac

Članci
o književnosti

Knjige kola Modernih hrvatskih pisaca izlaze svakog drugog mjeseca. Kolo od 6 knjiga stoji 180 dinara za pretplatnike. Pretplatnici mogu plaćati ili mjesečno po 15 dinara ili kad prime knjigu po 30 dinara. Knjige izvan pretplate imaju drugu cijenu.

Sl. 3.: Antun Barac: *Članci o književnosti*, Binoza, Zagreb, 1936.

Ante Stamać

Barčevi tekstovi o Antunu Gustavu Matošu

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.
821.163.42.09 Matoš, A.G.

I.

Uvidom u pouzdanu bibliografiju objavljenih spisa Antuna Barca,¹ a nakon suvremene provjere *de visu* u nerijetko teško dostupnim tiskovinama, od kojih su neke i *rara*, danas raspoložemo skoro potpunim podacima o neprekinutoj Barčevoj zaokupljenosti djelom Antuna Gustava Matoša. Ta je zaokupljenost vremenski »pokrivala« razdoblje od 1917. do 1954. godine.

Bibliografski i grafički nacrt te zaokupljenosti, ne lučeći zasad tipove spisa, fizionomije publikacija ni opseg tekstova, ugrubo bi izgledao ovako:

1. »Pogovor« knjizi: *Feljtoni i eseji A. G. Matoša*, Naklada Jug, Zagreb, 1917., str. 149.
2. »Matoševa lirika«, *Savremenik*, XIX, br. 10, str. 467–475; 1919.
3. »Stihovi« A. G. Matoša, u: *Knjiga eseja*, izd. »Mlada Jugoslavija«, Zagreb, 1924., str. 138–158.
4. »A. G. Matoš«, *Narodna enciklopedija*, 1926., str. 823.
5. »Uz članke o A. G. Matošu«, *Riječ*, XXVI, 15, str. 61–62; 1930.
6. »Predavanje o A. G. Matošu«, u: *A. G. Matoš, in memoriam, o 20-godišnjici smrti*, (predavanje održano 6. svibnja 1934. na komemoraciji A. G. Matoša u zagrebačkom Malom kazalištu), Wiesnerova biblioteka, str. 11–23.
7. »Matoševa lirika«, u: *Uspomeni A. G. Matoša*, Odbor za podignuće njegova spomenika, Zagreb, 1938., str. 49–68.
- 8–14. »Napomene« u knjigama I, II, III, IV, V, VI (VII. ur. I. Hergešić), u nizu *Djela A. G. Matoša*, naklada Binoza, 1935.–1938.

¹ V. Miroslav Vaupotić, »Bibliografija djela Antuna Barca« (na temelju prethodne bibliografije Vide Barac), u: Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti / Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 43–95.

15. »O Sabranim djelima A. G. Matoša (U povodu članka S. Šimića: Izdani Matoš)«, *Hrvatski dnevnik*, III, 617, 15.
16. »Stvaranje legende o Matošu«, *Alma mater Croatica*, I, 6, str. 162–169.
17. »Matoš i Tresić Pavičić«, *Jadranski dnevnik*, V, 172, 3.
18. »A. G. Matoš (1873–1914)«, u: *Hrvatska književna kritika*, izd. JAZU, Zagreb, 1938., str. 266–300.
19. »Uz Matoševu prozu«, u: *Veličina malenih*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., str. 121–163.
20. »O četrdesetogodišnjici Matoševe smrti«, *Književne novine*, I, NS, 16, 4; 1954.

Posrijedi je dakle odulji niz od 20 tekstova. Današnjom bi se kategorizacijom uporabnih oblika ta velika količina znanstvenog odnosno književno-kritičkog štiva od cca 120 tiskanih stranica raspoređivala u rasponu od kratkih bilježaka (9) i sažetih priopćenja (4) do informativnih znanstvenih članaka (5) i temeljnih studija (2). Podrobnija će se njihova obilježja iznositi slijedom našeg izlaganja.

II.

1. Malen knjižni izbor od šest Matoševih feljtona i eseja, pisanih potkraj života pa neuvrštenih u knjige, objavio je nepotpisani diplomirani student slavistike, aktualno mladi sušački profesor A. B., te ga naslovio *Feljtoni i eseji*. Barčev »Pogovor«, duljine manje od kartice ali ništa manje znakovit, iznosi dvije temeljne misli koje će on, *mutatis mutandis*, razrađivati tijekom cijeloga svog »života s Matošem«. 1. Matoševa polemična narav i zadjevice s mnogim suvremenicima rinule su u pozadinu pjesnikovo pravo stvaralaštvo; 2. to je stvaralaštvo, usmjereno estetičkim duhom, suprotno kverulantskoj naravi polemičkih mu spisa. Čitava se ta predgovorna glosa sažimlje u riječima:

»Kod nas je Matoš možda više poznat po zagrižljivim polemikama i bijesnim napadajima, dakle kao tip negativan, kao čovjek, koji ne stvara, nego razara. A ipak se duša Matoševa više nego u takvim radovima očitovao u pejsažima ('Oko Lobora'), u esejima kao onaj o Harambašiću, u pjesmama ('Utjeha kose'), gdje upravo ne prepoznajete žučljivog feljtonista 'Obzora'... Sama toplina, blagost, zanos. Ovo zapravo i jest Matoš, onaj, kojega vrijednost ostaje (str. 149)«.

2. *Savremenikov* esej »Matoševa lirika«, prvi članak o Matoševim pjesmama uopće, polazi najprije od tvrdnje da »o svemu Matoševu radu postoje sami ekstremni sudovi u superlativu« (u što se, kritičarevom jezičnom ne-

preciznošu, ubraja i znameniti Lunačekov negatorski sud u povodu *Umornih priča*), pa naš autor veli:

»Da smo pristaše zlatne sredine mogli bismo reći da nemaju pravo ni jedni ni drugi. De facto imaju pravo i jedni i drugi, jer kao sav Matošev rad, i njegova je lirika čudna smesa iskrenog osećanja i pustih reči, dubokog umetničkog instinkta i površne virtuoznosti, toplih čuvstava što uzdižu kao molitva i lascivnih reči i migova što se radjaju u piću, u propalim, zabačenim kutovima«.

Barac u to doba (1919.), ima uvid u svega »50 – 60 pesama, razasutih po *Savremeniku*, *Hrvatskoj smotri*, *Mladoj Hrvatskoj* itd.«. Među tim pjesmama uočava »većinom improvizacije, duhovite, peckave improvizacije, katkad s ponešto klizavim moralom, a odlikuju se formom, lakoćom, nalikujući često na poskočnice«. »Stihovi su nastali poradi sroka, a ne obrnuto...«. Tu vrst stihova i čitavih pjesama Barac odbacuje sučeljujući im više, teže i zahtjevnije zadaće pjesništva, primjerice riječima:

»Sadržaj je mnogim tim pesmama samo stihovana dosetka, posao zanatlički, a ne pesnički. Sve one mogu lepo pristajati u *Koprive* i sl., no ne udovoljavaju višim zahtevima umetnosti, gde se pre svega traži čovek, ličnost, individualnost umetnikova«.

Upravo ta, umjetnošću zahtijevana svojstva on će nekako pronaći u pjesmama *Djevojčici mjesto igračke*, *Mora*, *Notturmo*, *Jesenje veče*, *Gnijezdo bez sokola*, *Utjeha kose*... Pa će se drugi dio članka uputiti »superlativnom« stazom. Cijeli se tekst njiše između osporene vrijednosti Matoševa prebiranja po označiteljskoj površini i otvorena divljenja simboličnoj dubini rečenih pjesama. A »između« se uglavio svojevrsni »ziheraški sud«, skeptična povijesna prognoza:

»Za dvadeset, trideset godina, kad će Matoš potpuno pasti u historiju, kad će retki biti oni koji su s njim za života došli u dodir, kad će pojmovi o umetnosti biti drugačiji negoli današnji, past će u zaborav najveći dio njegova rada«.

3. Pet godina kasnije Antun Barac unosi isti esej u svoju prvu knjigu, *Knjiga eseja*, no sada pod promijenjenim, semantički manje zahtjevnim naslovom: »Stihovi A. G. Matoša«. Važno je međutim uočiti i bitnu »izvanbarčevsku« okolnost: 1923. izišla je u »Narodnoj knjižnici« prva Matoševa zbirka pod naslovom *Pjesme*, usve 79 dotad poznatih pjesama. Što Barčev petogodišnji vremenski odmak od teme, što odsad privremeno »sabrane« Matoševe pjesme, što, ponajvažnije, znanstveničko sazrijevanje mladoga profesora, sve je to pridonijelo da prototekst iz 1919. doživi bitne promjene stilske i predmetne naravi. Premda je cjelovito nadrečenično jedinstvo s pripadnim smislom ostalo nepromijenjeno, mnoge su rečenice ukusno preformulirane,

»stilski pročišćene«, a zaključak estetičke i historičarske naravi smislom zapravo suprotan ishodišnom tekstu, što ga je moguće držati i palimpsestom. Posebice je važan zaključak, u kojemu Barac govori iz duhovne situacije subjekta rinuta u novonastalu društvenu stvarnost:

»Po svojim najboljim stranama i najboljim pesmama Matoš ide među one, koji živu kroz generacije. Danas, kad se intelektualce svih kategorija smatra ili naivnim ludama ili parijama, to su simpatičniji stihovi čoveka, koji je bio među prvima u toj našoj zemlji, što počinije neviđenu drskost, da žive samo za umetnost i od umetnosti, i da u veku novca i grabeža naglase primat duše. Mnogi su njegovi najbolniji stihovi upravo produkt ovoga sukoba između duha i sredine, u kojoj više vredi spretan kramarčić negoli čovek, koji u sebi nosi duhovni imutak stoleća. Danas su prilike još i gore, jer ni u književnika nema uvek toliko moralne čvrstoće, da baci svome vremenu kese i berze u lice njegovu gadost. – Pa ipak budućnost pripada onima, koji s aureolom lude, kao grabancijaši, putuju uz rug i samilost svojih praktičnijih bližnjih nekuda prema suncu, što će izići. I oni u Matošu, uza sve njegove ispade i nastranosti, nalaze svog druga i pesnika«.

4. Članak u II. svesku *Narodne enciklopedije srpsko-hrvatsko-slovenačke*, pokrenute po Stanoju Stanojeviću, pisan klasičnim enciklopedijskim stilom, na stupac i pol odnosnog formata iznosi sve važne činjenice o Matoševu životu i radu, navodi točne naslove i godine izdanja svih dotad objavljenih knjiga, daje i osnovne naznake piščeva javnog djelovanja. Prvi je to objektivno intoniran članak o Matošu uopće. Bio je, veli Barac, »propagator romanskog, specijalno francuskog duha, elegancije i otmjenosti«. U toj su prigodi navedene i dotad najvažnije bibliografske jedinice: A. Wenzelides, A. Barac, D. Prohaska, A. Ujević. Sažet i točan, članak bi i danas mogao stajati u svakoj enciklopediji hrvatske književnosti. Barac je očito temeljito upoznao čitav Matošev opus, što će imati velikog značenja za kasniji rad na njemu.

5. Članak se odnosi na dvije glavne teme: A. G. Matoša i skromno naglašenu kulturološku potrebu izdavanja zakladnih hrvatskih pisaca. Matoš da je sada, petnaestak godina nakon preminuća, nekako etabliran pisac. On da je »najistaknutiji hrvatski branič estetskih kriterija u književnosti«. Nadalje:

»Tek sada, kad je podmaklo prilično vremena od njegove smrti, kao da se u njegovoj ličnosti sve više može odvojiti ono novinarsko, efemerno i blještavo, od trajnije jezgre. Iz studija i članaka o Matošu sve se više gubi lik temperamentnog polemičara i duhovita kozera, a sve se više uzdiže ličnost književnika, koji je imao svoje izrazito mišljenje o umjetnosti, koji je prije svega tražio ljepotu, i koji je to mišljenje znao uporno braniti«.

Potaknut potrebom da se, nakon očita javnog porasta zanimanja za Matoša, o njemu stanu donositi i zreliji sudovi, ustvrdivši da se – domišljata li

ustupka vremenu! – »neugodno doima činjenica, što se u velikom dijelu tih sastavaka Matoševa ličnost uzdiže na račun Skerlića i pristaša njegove orijentacije«, Barac izriče misli o potrebi da se Matošev opus upozna u cjelini. No potom drugi dio članka započinje gotovo retoričkim pitanjem: »Kako mi uopće stojimo prema našoj prošlosti, a napose prema književnoj prošlosti, prema djelima te prošlosti?«. Kao neku vrst odgovora Barac ističe potrebu da se – baš kao i glede Matoša – izdaju npr. sabrana djela Šenoina i Kranjčevićeva. I baš će Barčeva nešto kasnija, sad već sveučilišna kompetencija i djelatnost, uređujući Šenoina sabrana djela, potom i Matoševa, dati tvorne odgovore na to dalekometno usmjereno pitanje.

6. *Predavanjem* iz 1934., o dvadesetoj obljetnici velikanove smrti, Barac izlaže Matošev duhovni portret, oblikovan koliko »iznutra«, iz Matoševe duševnosti, toliko i »izvana«, s obzirom na njegovo sudioništvo u javnom, književnom i političkom životu. Barac i dalje ustraje na bitnom dvojstvu »fenomena Matoš«, kakvim ga je uspostavio još u »Pogovoru« iz 1918.: on da je najnapadaniji i najozloglašeniji hrvatski književnik jer da je o velikom nizu javnih (političkih i kulturoloških) pitanja vodio mnoštvo polemika s mnogima, no prvenstveno pisac koji je, presudno, osim tih novinarskih i publicističkih stvari napisao osam sve čitanijih knjiga: pripovijesti, pjesama, feljtona i eseja:

»Pišući veoma mnogo i na različitim stranama, Matoš je izricao svoje misli o svima problemima s kojima je dolazio u doticaj naš čovjek koncem 19. i početkom 20. vijeka. Po tim svojim karakteristikama, on je prvi hrvatski novinar evropskog tipa, koji nije samo referent o domaćim vijestima ili sastavljač političkih novinskih članaka u duhu stranačkih efemernih potreba, nego slobodan i otvoren duh, kojega interesuje sve što zaokuplja čovječanstvo u nekom periodu i koji tome daje zaokruženu, literarnu formu«.

S druge strane:

»Matoš je radio kao pripovjedač, kritičar, novinar, itd. – no ako čovjek potraži u svem tom njegovu radu zajedničku i najintimniju crtu njegova bića – onda dolazi do zaključka kako je on u dnu svoje ličnosti bio l i r s k i disponiran čovjek«.

Ističući tu liričnost Matoševa psihotipa, koja da sutitra s njegovim svadljivim sociotipom i životno prepoznatljivim fenotipom, Barac se očito priključio Matoševim sve brojnijim zadivljenicima (o čemu svjedoči i sudioništvo u Wiesnerovoj spomen-knjizi). Istodobno se u njega začeo i proces oblikovanja cjelovita portreta A. G. Matoša u vlastitoj književno-kritičkoj i književnopovijesnoj sistematizaciji. Ona će zadobivati sve čvršće temelje.

7. Ispred teksta »Matoševa lirika« stoji uvodna bilješka, vjerojatno urednika knjige *Uspomeni A. G. Matoša* Branimira Ivakića:

»Članak 'Matoševa lirika' prvi je članak o Matoševim pjesmama uopće; on je napisan god. 1918., a štampan god. 1919. u 'Savremeniku', pod uredništvom pok. Andrije Milčinovića i Joze Ivakića (nakon što su ga dva urednika otklonila, tvrdeći, da nema smisla pisati o Matoševoj lirici). Njegov pisac danas već u mnogome nije zadovoljan s njime, ali smo ga mi htjeli štampati baš onako, kako je napisan«.

Prvo, nije tiskan »baš onako, kako je napisan«, jer je ishodišni tekst objavljen ekavski; takva su bila vremena. Drugo, ostat će zagonetka zašto Barac nije sugerirao ili dopustio da bude tiskana konačna verzija iz *Knjige eseja*, koja se, stilski dotjerana i zaključkom obnovljena, donekle razlikuje od one iz *Savremenika* 1919.²

8–13. U razdoblju 1935.–1940. nakladna kuća Binoza iz Zagreba objavila je u 17 knjiga *Djela A. G. Matoša*, što ih je kao dotad poznatu književnu ostavštinu sabrao književnikov brat Milan Matoš. Knjige I–VI. priredio je Antun Barac, knjigu VII. Ivo Hergešić, a od VIII. do XVII. knjige priređivač je bio Julije Benešić. Bio je to pokušaj kritičkog izdanja, na razini ondašnje tekstologije. Barac je uspostavio njezina načela i pravila izrade. Svaka knjiga kao uvod sadrži Barčeve »Napomene«. U njima se daju najškrtije no neophodne obavijesti o sadržajima svakog od svezaka, o prethodnim objavama i verzijama koje su iz ovoga ili onoga aspekta možda sporne. Daju se i opaske o pravopisu, ukoliko tadašnji odudara od onog kojim su realizirane prvoobjave.

Barčeve su rečenice škrte, pisane strogo znanstvenim (filološkim) stilom, pa su u tom smislu bile i putokaz za sva kasnija slična izdanja. Svaka *napomena* sažeta je enciklopedijska natuknica o djelima objavljenima u odnosnom svesku.

14. U sedmom svesku, kao i u nekim prethodnima, *napomene* su tiskane na kraju knjige. Njih zaključuje:

»O p a s k a. – Ovu je knjigu Matoševih djela uredio dr. Ivo H e r g e š i ć upotreбивši uglavnom građu, koju je sakupio univ. prof. dr. Ante Barac, i okoristivši se njegovim savjetima«.

Iz nekih je, vjerojatno izvanknjiževnih i izvanznanstvenih razloga, Barac odstupio kao urednik, prepustivši mjesto nasljednicima koji su se inače, bjelodano pokazuju već Hergešićeve napomene, s još većom dosljednošću držali uredničkih i tekstoloških načela.

² V. komentar uz 2.

15. 23. siječnja 1938. izišao je u *Hrvatskom dnevniku* pamflet Stanislava Šimića pod naslovom »Izdani Matoš«. Tu »tešku« riječ Šimić rabi potaknut činjenicom, da je urednik, Antun Barac, zanemario neke od Matoševih epigrama i posveta, te dvije njegove pjesme. Razložitim i smirenim tonom, dostojnim sad već redovitog sveučilišnog profesora, Barac objašnjava razloge:

»Kao urednik te knjige ja sam u »Napomenama« u njoj spomenuo, kako su u nju uneseni oni Matoševi stihovi, koji se u naše vrijeme smiju štampati. Pravog razloga nisam htio reći potpuno jasno, da ne naškodim daljem izdavanju Matoševih djela, i jer sam držao, da će ga svatko lako pogoditi. A taj je u činjenici, što su već na sam glas, da se sprema izdanje Matoševih djela, neki književnici izjavili, da će se protiv izdavača poslužiti zakonom o štampi, ako se u to izdanje unese ono, što je Matoš o njima pisao nepovoljno ili uvredljivo. (...) *Stojeći pred izborom: da li da se izdadu samo one Matoševe stvari, koje se bez opasnosti mogu odmah izdati – ili da se, u težnji da se štampa svaki Matošev redak, uopće onemogućući za dugo vremena cijelo ovo izdanje, ja sam, uređujući petu knjigu, izabrao prvo rješenje*« [istaknuo A. S.].

Stvarni, izvanknjiževni i izvanznanstveni kontekst tog prijepora – politika, odnosno svadljiva nezrelost hrvatskih pisaca do dana današnjega! – vjerojatno je bio od utjecaja i na to, da Barac od VII. knjige, svojom ili tuđom voljom, nije više bio urednik Binozina »plavog« izdanja sabranih djela Matoševih.

16. »Stvaranje legende o Matošu« kratka je i do danas nenadmašena rekapitulacija povijesti pjesnikove recepcije u hrvatskoj javnosti onoga doba. Ta se recepcija dokumentira i analizira s polazištem u Matoševoj osobnosti i djelatnom životu, manje u (tada još uvijek dokraja neobjavljenu) smjerodajnu »estetičnom« djelu. O Matošu bi, veli Barac, u doba pisanja te temeljite studije postojale »tri slike«, nastale u okrilju triju naraštaja ljudi. Prvi bi bili njegovi suvremenici, drugi mladež stasala nakon Matoševe smrti, treći upravo današnji (1938.) ljudi.

»Taj treći Matoš – koji katkad i gubi vezu s realnim Matošem – počinje da živi svojim punim životom upravo u našim godinama, i počinje da vrši snažan utjecaj u cjelokupnom hrvatskom kulturnom – i opće nacionalnom – životu. Te tri slike o Matošu [1. negativna, 2. uspomenski sentimentalna, 3. kulturno i nacionalno smjerodajna, op. A. S.] žive među našim suvremenikima jedna pored druge. One se isprepliću, sukobljuju ili nadopunjuju, kao što je to djelomično bilo i za Matoša živa. Ali dok je još pred nekoliko godina treća slika bila razmjerno vrlo slaba, u naše dane ona postaje sve jačom, potiskujući naročito onu prvu«.

Budući da se u Barca upravo tih godina oblikuju njegove književno-znanstvene ideje o nerazlučivosti pojedinačnog autorskog prinosa, književnog

života, nacionalne kulture i nacionalnog opstanka, on ustrajno traži i središte u kojemu se ta nerazlučivost prepoznaje: to je, po njemu od najranijih kritičarskih dana naglašavana, ideja »čovjeka«. Tada nastajuća antropologija i filozofija ugrožena života u skladu je s apologetskom tezom o Matošu kao povijesno značajnu fenotipu. Naime, »dublja istina« književnosti, veli Barac,

»...nije u pojedinim rečenicama ovoga ili onoga pisca, nego u cjelokupnom životnom osjećanju, koje izbija iz svih njegovih djela. A ukupni osjećaj, što ga čovjek dobiva u dodiru s Matošem, jest: kako je on u mnogome lutao, lomio se, padao, uzdizao se, ali kako iza svih padova, lomova, žučljivosti, itd., stoji čovjek, koji je u prvom redu čovjek [istaknuo A. S.], koji se doima svojom toplinom i mekoćom. I taj najplemenitiji Matoš znao je i kroz svoje bolove i padove pronijeti svoju zastavu idealizma. Ni u najtežim svojim časovima nije on izgubio osjećaj za ono, što mu je bilo najsvetije i najbliže: zemlja, domovina, povijest, Zagreb«.

17. I Barac i svojedobno Matoš bili su »u polemičkim odnosima« s Antom Tresićem Pavičićem. No Barčevu članku »Matoš i Tresić Pavičić«, objavljenu u *Jadranskom dnevniku*, moji vrlo pouzdani informatički izvori nisu uspjeli ući u trag. U Knjižnici HAZU *Jadranskog dnevnika* nema, nema ga ni zagrebačka Gradska knjižnica, a u NSK vele da je izdanje »jako oštećeno« te »nije za upotrebu«. Splitska Sveučilišna knjižnica ima digitalizirane primjerke, ali ne taj broj. Danas članak očito spada u *rarissima*, pa će ovu pretragu možda tvorno nadopuniti neki budući istraživač.

18. Svoju teorijski najkonzistentniju knjigu *Hrvatska književna kritika* Barac zaključuje upravo poglavljem o A. G. Matošu. Slijedi mu samo dodatno razmatranje *Kritika kritike*. Matošu Barac posvećuje čitavih trideset i pet stranica, tek jednu manje no vlastitu istomišljeniku u skoro svim pitanjima, Milanu Marjanoviću. Pretraživši gotovo sav kritički opus Matošev, što je bilo moguće samo s obzirom na predradnje u vezi s Binozinim *Djelima*, Barac je discipliniranim raspravnim stilom iznio i uvjerljivo utvrdio mnoge važne »pojedinačne« točke. U tome i jest snaga i uvjerljivost Barčeva sloga. Zapravo, autor se služi shemom tekstnog rasporeda što ju je bio nacrtao još u prvom tekstu, o Stanku Vrazu.³ Luk povijesti hrvatske književne kritike upravo se i nadvija nad razdobljem što ga kao početak i dotadanji kraj omeđuju pojave Stanka Vraza i Antuna Gustava Matoša. Pod tim se lukom zatekla

³ O Barčevu metajezničnom i metakritičkom sustavu u *Hrvatskoj književnoj kritici* svojedobno sam kao mladi sveučilišni profesor, na velikom simpoziju Zavoda za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu 7. travnja 1981., održao opširno izlaganje pod naslovom »Antun Barac – pretražitelj hrvatske književnokritičke misli«. Objavljeno je u mojoj knjizi *Passim*, Logos, Split, 1989., str. 111–130.

svekolika hrvatska književnokritička misao. Matoš je njezina završna koda. Sintetičnim sudom Matoš u Barca zadobiva ovakva obilježja:⁴

»Najvažnije su Matoševe kritičarske crte: što je konsekventno išao za tim da provodi estetičku ocjenu književnih djela, ali ne više formalističkom metodom Franje Markovića, ne sa stajališta realizma, kako je to radio Ibler, ne slijedeći samo Tainea i Sainte-Beuvea ili talijanske kritičare, ili Brunetièrea, kako je to radio Jakša Čedomil, nego metodom u kojoj se opažaju elementi cijele novije evropske kritike – od Sainte-Beuvea do Anatola Francea. (...) Matoš je prvi, svjesno, provodio analizu stila pojedinih pisaca, naglašujući potrebu ustrajnog, sistematskog, savjesnog rada pri stvaranju umjetničkih djela. On je prvi svjesno nabacivao probleme naše moderne metrike i našega stiha uopće, ne zadovoljavajući se običnim šablonskim rečenicama većine naših kritika. On je prvi u hrvatskoj kritici uspio da napiše žive portrete pojedinih pisaca, na osnovi biografskoga materijala i analize njihovih djela«.

Hvalospjev dostojan i predmeta i autora!

19. U »kultnoj« no malo čitanoj Barčevoj knjizi *Veličina malenih*, kao četvrto od sedam njezinih poglavlja ističe se studija »Uz Matoševu prozu«. Matoševa je proza zapravo polazište za obuhvatnije, prvenstveno stilografske i stilističke, potom i književnopovijesne analize i zaključke. Barac se najprije pozabavio prvim rečenicama pejzaža »Oko Lobora«, znamenitim početkom koji će i nakon Barca privlačiti mnoge kasnije stilističare. Nego, znamenite rečenice »Oblaci, teški, crni, zabrinuti oblaci. Oblaci kao misli. A pod oblacima i u oblacima gluhonijema, mrtva Ivančica. Sjećam se...« – služe Barcu da se nakon nekoliko analitičkih operacija upita o stilskim vrjednotama, po kojima Matoš i jest majstor stila, sa svim konzekvencijama znamenite Buffonove maksime. Vrjednote govora tih su godina stupile u središte zanimanja ponajboljih hrvatskih filologa (Guberina, Skok, Škreb i dr.), i one su postale nekom vrstom oruđa ne samo u sintaktičkim istraživanjima u užem smislu, nego i u književnoteorijskim i kritičkim raspravama. Ustvrdivši da su vrijednosti »narodnog« jezika identične onima koje su presudne i u opisu i porabi nekog stila, da u tom opisu i tim vrjednotama osobitu valjanost zadobiva sintaksa i nadrečenično jedinstvo, Barac poseže za ranijim razdobljima hrvatske književnosti, te uspostavlja neku vrstu »zakona«:

»Razvitak hrvatskoga književnog jezika u 19. i 20. vijeku pokazuje jasno i očito nastojanje, da što više dođu do izražaja narodne značajke, i da se suzbiju strani uzori, koji su dotadašnjim književnicima više manje lebdjeli pred očima«.

Tako su se kriptolatinska i kriptonjemačka skladnja i rječnik pisaca iz XIX. stoljeća preko Vebera, Bogovića, Kurelca, Pavlinovića i drugih postupno

⁴ Str. 296–297.

ostvarivale kao novoštokavska sintaksa i leksik, što je doseglo svoj puni razvoj u Matoševih neposrednih prethodnika (Kovačić, Šimunović i dr.).

Matoš je Barcu bio polazištem u raspravljanju, no i osnovica tezi, da samo iz autentičnih gramatičkih i prozodijskih mogućnosti jezika, pa tako i jezika hrvatskog, mogu do izražaja doći i njegove književne tj. stilske vrijednosti. Veliki je pisac zapravo osluškiatelj neiscrpivih jezičnih zaliha, odnosno oblikovatelj njihova individualnog i povijesnoepohalnog izraza.

20. *Književne novine* objavile su godine 1954. Barčev obljetnički tekst pod jednostavnim i točnim naslovom: »O četrdesetogodišnjici Matoševe smrti«. Njime neporecivi autoritet tog vremena, nositelj najviših dužosti i ovlasti na Filozofskom fakultetu i u Akademiji, o Matošu crta portret koji se tiče prvenstveno njegova temeljnog duševnog ustrojstva: izvanjska njegova strogoća, ali i mnogovrsna protuslovnost u mišljenjima i javnim činima, bile bi nekom vrsti društveno uvjetovane maske, kojom se zakrivala nježna osjećajnost.

Već u uvodu svom članku, polazeći od činjenice da je Matoš umro prije svega četrdeset godina, Barac tvrdi kako je to razdoblje koje nas opominje da bi Matoš, da je živ, još uvijek mogao kreativno raditi. To bi, pretpostavlja Barac, bio rad ozbiljan i sustavan. Jer, tvrdi, mnoge se Matoševe nesklapnosti i osobne preuzetnosti, efemerne kakve već jesu, moraju pripisati njegovoj mladenačkoj dobi: umro je zapravo mlad.

Članak je holističkog značaja. Sračunat je na ocjenu osobnosti, dakle na autorsko jastvo, na čemu je Barac uostalom inzistirao u većini svojih članaka. »Cjelokupni Matoševi spisi, veli autor, prije svega su dragocjeni ljudski dokumenat, kome je vrijeme već otupilo oštrice, i koji se već može promatrati bez ikakve predispozicije za nj ili protiv njega«. U njemu se sabiru sve dotad stečene spoznaje, koje su uostalom posljedak upravo Barčeva prethodnog rada. I, na kraju, člankom se nekako diskretno najavljuju buduća sabrana djela u Akademiji, do čega je, zna se, i došlo sljedećih desetljeća.

III.

Izloženom je nacrtu kao uređajna relacija u temelju vremenska sukcesija. No mogla je biti i koja druga. Primjerice izlaganje s obzirom na vrstu raspravnog diskurza. Ili s obzirom na znanstvenu održivost. Ne na kraju, s obzirom na prihvatanje ustanovljenih činjenica u današnjoj znanosti o književnosti. No svaka bi od tih uređajnih relacija Barčevoj ekspertizi i postignućima odala dužno priznanje.

S obzirom na vrstu raspravnog diskurza, svih dvadeset prinosa valjalo bi okupljati oko sljedećih stožera: a) bilješke i napomene; b) filološki uporabni članci; c) eseji; d) studije.

- a) Prinosi pod 1, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13 i 14, njih 9, u najkraćem mogućem opsegu opisuju i objašnjavaju svoj predmet. Mahom su to napomene uz *Sabrana djela*, jedna enciklopedijska natuknica, i (1) kratak pogovor velikog semantičkog potencijala: on će na samom početku Barčeva bavljenja velikim piscem utvrditi jedan od bitnih prijepora Matoševe književnosti u cjelini.
- b) Prinosi pod 5, 6, 15 i 17, opsega od jedne novinske do nekoliko knjižnih stranica objasnidbene su naravi glede ponekog od pitanja u proučavanju Matoševa života i djela. Jedno objašnjenje o recepciji, jedno javno predavanje, dva polemička članka. Kao uporabni oblici nemaju svojih žanrovskih koordinata, no u službi su svoje doslovce prvotne namjene.
- c) Prinosi pod 2, 3, 7, 16 i 20 znanstveni su eseji. Pritom su 2, 3 i 7 tri inačice jednog te istog teksta, a donekle se razlikuju stilom, mjestimičnim provedbenim tvrdnjama i zaključkom, te pravopisom: 7 je napustio onodobnu jezičnu i pravopisnu zabludu čitave hrvatske kulture. 16 i 20 holistički su tekstovi visoke znanstvene vrijednosti.
- d) Prinosi pod 18 i 19 znanstvene su rasprave, kojima su zaključci postali polazištima za kasnije ekspertize. Pisane su disciplinom pravog znanstvenika, jasno i pregledno, a dio su većih znanstvenih projekata: u prvom je posrijedi uklopljenost u istraživanje o jednoj kasnije spremno prihvaćenoj tezi (»veličini malenih«) – a ona je, izrazom, postala i dio hrvatskoga frazeološkog blaga, u drugom uklopljenost u povijest jedne književnoznanstvene discipline.

S obzirom na znanstvenu održivost i na važnost u današnjoj znanosti o književnosti, valjalo bi na vrh stavljati zadnjepomenute iz prethodne razdiobe: analiza Matoševe književnokritičke misli i skromno započeta stilografska obradba njegove proze postale su poticajem kasnijim putovima i dosezima hrvatske znanosti o književnosti, navlastito stilistike, pa su na Barčevu tragu nastale i neke kasnije trajno poticajne disertacije (Kaštelan, Šicel, Pranjić, Ivanišin i dr.).

Kad bi se svi Barčevi prinosi, sabrani u predloženoj diskurzivnoj i semantičkoj razdiobi ili u nekoj drugačijoj, objavili kao zasebna knjiga, bila bi to opsegom pristojna monografija od cca 150 stranica, sadržajem pak bogata i vrlo raznovrsna književnoznanstvena knjiga, namijenjena kroatističkoj propedeutici. Mogla bi se zvati *Poglavlja o Matošu* ili *Studije i pabirci*. Ti bi naslovi pogodili i stil i smisao Barčeva bavljenja Matošem.

Danas se, iz rasute i dekonstruirane znanstvene vizure koja uključuje i slobodniji esejistički slog, 20 Barčevih prinosa o Matošu doima kao niz perspektiva iz kojih se s analitičkom stegom gleda na jedan od ponajvažnijih opusa hrvatske književnosti uopće.

Literatura

- Antun Barac, 20 članaka navedenih u I. poglavlju rada.
- Antun Gustav Matoš, *Feljtoni i eseji*, Naklada »Jug«, Zagreb, 1917.
- Antun Gustav Matoš, *Oko Lobora*, Sabrana djela, sv. IV, str. 87–96.
- Tin Ujević, *Em smo Horvati*, Sabrana djela, sv. VII, str. 96–106.
- Vladimir Lunaček, »O A. G. Matošu«, pogovor Matoševim *Umornim pričama: Vidici i putovi*, naklada Mirko Breyer, Zagreb, 1917., str. I–XII.
- Dragutin Prohaska, »Matoševi feljtoni«, *Hrvatska njiva*, I, br. 27, str. 482–484.
- Ante Stamać, »Antun Barac – pretražitelj hrvatske književnokritičke misli«, u: *Passim*, Logos, Split, 1989., str. 111–130.
- Ante Stamać, »O Matoševu sonetu«, u: *Slikovno i pojmovno pjesništvo*, Liber, Zagreb, 1978., str. 17–30.
- Ante Stamać, »Matoševo odnošenje prema drugim slavenskim kulturama«, u: *Passim*, Logos, Split, 1989., str. 76–83.
- Ante Stamać, »Matoš, naš suvremenik«, *Republika*, LXX, br. 3, str. 27–32; Zagreb, 2014.
- Ante Stamać, »Matošev prezentizam«, *Mogućnosti*, LXI, br. 11–12, str. 131–141; Zagreb, 2014.

BARČEVI TEKSTOVI O ANTUNU GUSTAVU MATOŠU

Sažetak

Uvidom u bibliografiju djela Antuna Barca dolazi se do iznenađujućeg podatka, da je glasoviti znanstvenik za života objavio čak dvadeset (20) duljih i kraćih tekstova o Matošu. Počam od kratkog jednostraničnog pogovora *Feljtonima i esejima* iz 1917. godine pa do članka o 40. obljetnici smrti u *Književnim novinama* iz 1954., Barac se cijeloga svog znanstvenog vijeka nije odvajao od svoga privlačnog predmeta, napisavši, rečeno grubom razdiobom uporabnih oblika, 2 opsežne i 2 kraće studije, 3 eseja, 4 obavijesna i 9 popratnih uredničkih članaka. Među njima se smjerodajnim učinkom glede budućih istraživača i tumača posebice ističe studija o Matoševu pjesništvu (1924.), prozi (1947.) te, posebice, Matoševoj kritici (1938.). Znanstvena valjanost i utemeljenost tih tekstova provjerljiva je do danas.

U radu se detaljnije izvješćuje o svakom od Barčevih vremenski razasutih prinosu, s posebnim naglaskom na tezi, da je Matoš Barcu (pored najčešće spominjanih Vidrića, Nazora i Mažuranića), bio stalnim intimnim izazovom. Sabrani Barčevi tekstovi o Matošu predstavljali bi vrlo zanimljivu »rasprskanu« monografiju.

Ključne riječi: Matoš, uporabni oblici, studije, eseji, članci

BARAC'S TEXTS ON ANTUN GUSTAV MATOŠ

Summary

Having examined the bibliography of Antun Barac's works we came upon a surprising information: during his life, the distinguished scientist published as many as twenty (20) longer and shorter texts about Matoš. Starting from a short, one page long afterword to *Feljtoni i eseji / Feuilletons and Essays* from 1917 to the article on the occasion of the 40th anniversary of his death in *Književne novine / Literary papers* from 1954, in all his active scientific life he did not separate from his object of fascination, which – to put it in a rough classification of applicable literary forms – resulted in 2 extensive and 2 shorter studies, 3 essays, 4 informative and 9 editorial articles. By its signpost effect with regard to future researchers and interpreters a special place among them belongs to the study on Matoš's poetry (1924), prose (1947) and, especially, Matoš's criticism (1938). Scientific validity and well-foundedness of these texts is verifiable until the present. The paper will provide a detailed account on each of Barac's chronologically scattered contributions, with a particular emphasis on the thesis that to Barac (beside the most often mentioned Vidrić, Nazor and Mažuranić) Matoš was a permanent intimate challenge. Barac's collected texts on Matoš would make a very interesting »dispersed« monograph.

Key words: Matoš, applicable literary forms, studies, essays, articles

HRVATSKA KNJIŽEVNA KRITIKA

NAPISAO
DR ANTUN BARAC

IZDALA
JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI
I UMJETNOSTI

OVA JE KNJIGA ŠTAMPANA PRIHODIMA IZ
FONDA PROF. DRA. MIROSLAVA PL. ČAČKOVIĆA

U ZAGREBU
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE
1938

Sl. 4.: Antun Barac: *Hrvatska književna kritika*, Djela JAZU, knj. XXXIV, JAZU, Zagreb, 1938.

Tihomil Maštrović

Antun Barac i HAZU (JAZU)

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.

Kada je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti godine 1938. objavila opsežno djelo *Hrvatska književna kritika* uglednog hrvatskog književnog povjesničara i kritičara Antuna Barca (Kamenjak, kod Crikvenice, 20. kolovoza 1894. – Zagreb, 1. studenoga 1955.), bio je to izniman događaj za hrvatsku književnu historiografiju.¹ Sam autor za svoje djelo kaže da taj »prikaz nije kritički, nego literohistorijski« u kojem je nastojao izložiti idejna strujanja u hrvatskoj književnosti od pokretanja prvog hrvatskog književnog časopisa *Kolo* godine 1842. do kraja razdoblja hrvatske moderne godine 1914., odnosno od književnokritičkih početaka Stanka Vraza do smrti Matoševe. Proučivši pažljivo obimnu građu, izvio je dvadeset najvažnijih kritičara u tom razdoblju i ocijenio vrijednost njihova rada. Dvije godine poslije Matica hrvatska objavljuje Barčevu monografiju *Vidrić*,² u kojoj afirmira »estetiku boli« s tezom o boli kao pokretaču života i umjetnosti, za koju će Barčev nasljednik Ivo Frangeš reći da je njegova najbolja knjiga, napisana nakon niza već objavljenih vrijednih monografija (*Vladimir Nazor*, 1918., *August Šenoa*, 1926., *Mirko Bogović*, 1933.).

Član HAZU

Svi ti Barčevi znanstveni i stručni uspjesi prethodili su tomu da je, prije 70 godina, u svibnju 1944., dakle u doba Drugog svjetskog rata, u Nezavisnoj državi Hrvatskoj, taj profesor hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, izabran za redovitog člana tadašnje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.³ Valja istaći da je u to doba predsjednik Akademije književni povjesničar Tomo Matić,⁴ književni tajnik – povjesničar umjetno-

¹ Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, edicija *Djela JAZU*, knj. 34, JAZU, Zagreb, 1938. – br. str. 330.

² Antun Barac, *Vidrić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.

³ *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1861. – 2011.*, Zagreb, 2011., str. 21.

⁴ Tomo Matić je predsjednik HAZU od 1942. do 1945.

sti Ljubo Karaman a predstojnik poviestno-jezikoslovnog razreda – filolog i jezikoslovac Stjepan Ivšić. Te je godine izbor novih članova Akademije bio ograničen na 45 akademika, tzv. »pravih članova«, a što je osobito važno i u raskoraku s do krajnjih granica ispolitiziranim ratnim okružjem, »izbor novih članova nije bio politički odveć krut«,⁵ pa su tako za nove članove Akademije, kako naglašava akademik Dadić, »izabrani jugoslavenski orijentirani prof. dr. sc. Antun Barac i pribičevac Artur Schneider«, inače povjesničar umjetnosti, glazbeni pisac i likovni kritičar.⁶ Nije nevažno spomenuti i to da je Barac tih godina bio među pokretačima, urednicima⁷ i suradnicima *Hrvatske enciklopedije* (1941. – 1945.), tog u to doba nedvojbeno najprestižnijeg izdavačkog projekta.

Ljetopisi Akademije smatrani su jedinim pouzdanim vrelom za poznavanje rada Akademije u to doba, sve do jednog događaja o kojem je akademik Milan Moguš godine 1998. izvijestio u članku objavljenom u *Zborniku o Tomi Matiću*. Moguš je naime priopćio javnosti da je Akademiji godine 1991. prof. dr. sc. Željko Matić predao zapečaćeni zamotak s neobjavljenim spisima njegova djeda Tome Matića.⁸ Tadašnji glavni tajnik HAZU Moguš je izvršio uvid u te rukopise među kojima se nalazio i jedan naslovljen: »Moje uspomene od mladih dana do starosti. Iz doba kada sam bio na čelu u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti«. ⁹ Nakon što je u srpnju 1941. izašla Zakonska odredba kojom se ukida Jugoslavenska akademija i osniva Hrvatska akademija, Matić se prisjeća izborne sjednice HAZU održane 22. kolovoza 1941. na kojoj je Antun Barac izabran za člana Akademije među kandidatima »izvan kruga pravih članova ukinute Akademije«, no taj izbor nisu potvrdile tadašnje vlasti.¹⁰ Trojica predloženih kandidata bili su masoni (Fran Tućan, Ivan Meštrović i Antun Barac), te je to razlog zašto Poglavljenik nije potvrdio njihov izbor i zašto se njihova imena nisu našla na popisu s ostalim članovima Akademije objavljenom u *Narodnim novinama* 5. siječnja 1942., smatra

⁵ *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1861. – 2011.*, Zagreb, 2011., str. 19–20.

⁶ Usp. Žarko Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvatskoj u ozračju politike i ideologije, 1900. – 1960.*, Zagreb, 2010., str. 318.

⁷ U sv. I. *Hrvatske enciklopedije* (A – Autom, Zagreb, 1941., str. IV.), uz dr. Franju Fanceva, dr. Antun Barac se navodi kao urednik struke za »Hrvatsku književnost«.

⁸ Tomo Matić je godine 1941. imenovan pročelnikom novoosnovane Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a godine 1942. je izabran za predsjednika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na čijem čelu ostaje do 1946.

⁹ Milan Moguš, »Tomo Matić i Akademija«, *Zbornik o Tomi Matiću*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998., Hrvatski književni povjesničari, sv. 4, gl. ur. prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 13, 14, 29, 30, 33 i 36.

¹⁰ Isto, str. 13.

tadašnji predsjednik Akademije Tomo Matić.¹¹ Međutim, Akademija je nastojala da se to političko pravo povrde ukloni, što joj je i uspjelo, »tako da su počevši od 1942. izbori akademika bili neovisni od potvrde državne vlasti«. ¹² Stoga Matić u svojoj promemoriji navodi da je Antuna Barca i Artura Schneidera (dvojicu izabranih a nepotvrđenih pravih članova iz 1941.) »Akademija nanovo izabrala 1944., kada više nije trebalo potvrde državnih vlasti«. ¹³

Cjelokupna Barčeva aktivnost u doba Drugog svjetskog rata ima osobito značenje ukoliko se zna da je ugledni znanstvenik bio politički uznik od kraja 1941. do svibnja 1942., zatočen u ustaškim logorima Jasenovac i Stara Gradiška, što nedvojbeno svjedoči o Barčevu razilaženju s tadašnjom vlasti i njihovom ideologijom. To je zasigurno i razlog što vlasti NDH nisu rado pristajale na činjenicu da su članovi Akademije željeli u svom članstvu tog uglednog književnog povjesničara i sveučilišnog nastavnika.

Unatoč iznesenim činjenicama sve do novijeg doba brojne enciklopedije i leksikoni u kojima je objavljen Barčev životopis prešućivali su činjenicu da je Antun Barac bio akademik Hrvatske akademije već od 1944. Taj podatak izostavljen je iz *Enciklopedije Jugoslavije* (nema ga ni u I. izd., godine 1955., ¹⁴ niti u II. izd. godine 1980. ¹⁵), iz *Leksikona pisaca Jugoslavije*, ¹⁶ iz *Hrvatskog biografskog leksikona*, ¹⁷ nema ga ni u *Hrvatskoj enciklopediji* godine 1999., ¹⁸ ni u mnogim drugim leksikografskim izdanjima i književnim pregledima. Tek je u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* godine 2010. objavljen točan podatak o Barčevu članstvu u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti. ¹⁹

Član JAZU

Svoje članstvo u Akademiji Antun Barac je potvrdio godine 1947. u obnovljenoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, prvenstveno na osno-

¹¹ Isto, str. 14–15.

¹² Isto, str. 33.

¹³ Isto, str. 33–34.

¹⁴ »Antun Barac«, *Enciklopedija Jugoslavija*, LZ, I. izd., sv. 1, A – Castelnau, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1955., str. 386.

¹⁵ Miroslav Šicel, »Antun Barac«, *Enciklopedija Jugoslavije*, II. izd., sv. 1, A – Biz, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 504.

¹⁶ K. Milačić, »Antun Barac«, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, sv. I, A – Dž, Matica srpska, Novi Sad, 1972., str. 151–155.

¹⁷ Miroslav Šicel, »Antun Barac«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, A – Bi, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983., str. 431.

¹⁸ Antun Barac, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, A – Bd, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999., str. 606.

¹⁹ Dubravko Jelčić, »Antun Barac«, *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 1, A – Gl, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 103–105.

vi svoga tada već velikog i priznatog znanstvenog rada, u kojem je njegova monografija *Mažuranić*, objavljena 1945., zauzela nezaobilazno mjesto u samim temeljima hrvatske znanosti o književnosti.²⁰ Uvijek aktivan i neumoran u obnovljenoj Akademiji, u bremenitom poratnom razdoblju, Barac preuzima niz novih dužnosti i radnih zadaća. Nakon konstituiranja Odjela za jezik i književnost 20. veljače 1947., za tajnika Odjela izabran je Antun Barac²¹ koji odmah organizira izdavanja različitih djela, rasprava i prinosa za brojne Akademijine publikacije. Uz Barca, ostali »pravi članovi« tog Odjela bili su: dr. Dragutin Boranić, Miroslav Krleža, Vladimir Nazor i Petar Skok, a kao »član dopisnik« navodi se Josip Badalić.²² Na mjestu tajnika Odjela za jezik i književnost JAZU Antun Barac ostaje do svoje smrti godine 1955., dok je Marijan Matković 1954. bio izabran za tajnika književnog razreda.²³

Godine 1951. od Odjela za jezik i književnost, na Barčevu inicijativu, stvaraju se dva zasebna odjela, odnosno razreda: 1) Razred za filološke znanosti i 2) Razred za suvremenu književnost, koja od tada neprekidno djeluju u Akademiji (time da se drugi danas zove Razred za književnost).²⁴ Odmah je uočeno da postoji potreba za evidentiranjem sveukupne hrvatske književne baštine i njezinom obradom u znanstvene svrhe. Stoga je jedna od prvih zadaća Odjela za jezik i književnost, koju je predložio i osmislio Antun Barac, bila osnivanje Instituta za jezik i književnost u Zagrebu, što je ubrzo i provedeno tako da je institut započeo s radom već 1. veljače 1948.²⁵ On postaje

²⁰ Antun Barac je 11. veljače 1947. izabran za pravog člana JAZU u Odjelu za jezik i književnost. Tajnik je tog Odjela i pročelnik Instituta za jezik i književnost Jugoslavenske akademije. Vidi: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946. – 1948.*, knj. 54, Zagreb, 1949., str. 162.

²¹ U *Ljetopisu JAZU za godine 1946. – 1948.* navodi se da je »kao pravi član« Akademije Antun Barac djelovao u razdoblju od 1946. do 1947. u Odjelu za jezik i književnost, gdje je izabran 11. veljače 1947., te da je zaposlen kao »redoviti profesor za historiju novije hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu«.

²² *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946. – 1948.*, knj. 54, Zagreb, 1949., str. 88–89.

²³ *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1861. – 2011.*, Zagreb, 2011., str. 315–316.

²⁴ Godine 1972. dolazi do preimenovanja Akademijinih odjela u razrede. Vidi: *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1861. – 2011.*, Zagreb, 2011., str. 22.

²⁵ Tu je potrebno istaći da prije godine 1948. Akademija nije imala svojih istraživačkih jedinica nego su istraživanja organizirali i vodili odbori za različita znanstvena područja. Zakonom o Jugoslavenskoj akademiji iz 1947. Akademija je dobila zadaću da osniva i vodi znanstvene zavode i umjetničke ustanove na području NR Hrvatske. Vlast je nastojala da Akademija postane središnja znanstvena i umjetnička ustanova na području Hrvatske te da pod njezinom upravom djeluju praktički sve znanstvene i umjetničke ustanove u zemlji. Uzor komunističkoj vlasti bila je Akademija znanosti SSSR-a. *150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1861. – 2011.*, Zagreb, 2011., str. 22–23.

i prvi direktor tog Akademijinog instituta²⁶ (od 1948. do 1953.), davši mu ujedno i prve smjernice daljnjeg rada i djelovanja. Institut je bio podijeljen na dva odsjeka: a) Odsjek za jezik i b) Odsjek za književnost i zadaća mu je bila okupiti znanstvene djelatnike koji će suvremenom znanstvenom metodologijom i zajedničkim nastojanjima proučavati povijest hrvatskoga jezika i književnosti. Odsjek za jezik te nove znanstvene ustanove svoj je rad usmjerio prema završetku Akademijinog velikog *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, te na izradu praktičnog *Rječnika hrvatskoga književnog jezika*, što je povjereno Juliju Benešiću. Odsjek za književnost organizirao je prikupljanje rukopisnog materijala važnog za proučavanje hrvatske književnosti, čime su se stvarale pretpostavke za kasnija kritička izdanja važnijih hrvatskih pisaca. Kako su poslovi i broj zaposlenih znanstvenika rasli, godine 1952., na Barčev prijedlog, odlučeno je da se dva odjela izdvoje u dvije samostalne jedinice: Institut za jezik i Institut za književnost JAZU;²⁷ na čelu prvog ostao je Antun Barac a vodstvo drugog preuzeo je Dragutin Tadijanović.

Ključna osoba u svim procesima vezanim uz utemeljenje dvaju Akademijinih razreda i dvaju važnih instituta za proučavanje hrvatskoga jezika i književnosti bio je akademik Antun Barac. Upravo on je mogao kvalitetno osmisлити djelovanje tih važnih stručnih Akademijinih radnih tijela jer je, prije svega, bio obrazovani stručnjak s područja filoloških znanosti, a kao znanstvenik i sveučilišni nastavnik nalazio se u aktivnom svakodnevnom odnosu prema hrvatskom jeziku i povijesti hrvatske književnosti, uočavajući važnije potrebe obavljanja onih potrebnih filoloških i napose književnopolivijesnih istraživanja koje je dotadašnja znanost propustila obaviti. Već od samog početka djelovanja Institut za književnost, uz znanstvenu, sustavno obavlja arhivsku i bibliotečnu djelatnost. Time se ujedno toj ustanovi povjerio nastavak istraživanja na negdašnjim tradicionalnim područjima rada Akademije. Organizirano se prikupljaju književne arhivalije i rukopisne zbirke s ciljem stvaranja književnog arhiva, te utemeljuje knjižnica Instituta obogaćena fundusima osobnih knjižnica pojedinih uglednih pisaca. Barac je osobito inzistirao na izradama bibliografija bez kojih se nije moglo ozbiljno pristupiti pisanju povijesti hrvatske književnosti. Započelo se s cjelovitom bibliografskom obradom hrvatskih književnih časopisa XIX. i XX. stoljeća. Posao prikupljanja važnih književnih ostavština, započet u Barčevo doba upravljanja Institutom, nastavljen je sljedećih godina, tako da danas Akademijin Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe, kako se sada zove,

²⁶ Akademijin Institut za jezik i književnost bio je prvotno smješten u prizemlju palače Moderne galerije, Zrinjevac 12, te je zauzimao 6 prostoriya. Vidi: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946. – 1948.*, knj. 54, Zagreb, 1949., str. 14.

²⁷ *Ljetopis JAZU*, 1949., str. 69.

odnosno njegov Odsjek za povijest hrvatske književnosti, čuva više od dvije stotine književnih ostavština hrvatskih pisaca, među kojima i onih najvećih: Antuna Gustava Matoša, Augusta Šenoe, Silvija Strahimira Kranjčevića, Milana Begovića, Tina Ujevića, Vladimira Nazora i mnogih drugih.²⁸

Djelujući i u drugim važnim hrvatskim znanstvenim i visokoškolskim zavodima, Barac je, nastojeći da se proučavanje hrvatske književnosti osmišli i sustavnom sveučilišnom naobrazbom, prihvatio ponuđeno mjesto dekan na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1945./46. Sa željom da može aktivno sudjelovati u novoj organizaciji fakulteta, upravo je njegovim nastojanjem u toj sveučilišnoj ustanovi godine 1947. osamostaljena Katedra za noviju hrvatsku književnost.²⁹ Isto tako, zalagao se da se na Fakultet prime vrsni znanstvenici od kojih su mnogi kasnije postali članovi Akademije, među kojima su: Ljudevit Jonke, Mate Hraste, Jure Kaštelan i Franjo Švelec.³⁰

Urednik Akademijinih publikacija

Osobito je važan prinos Antuna Barca kao urednika triju Akademijinih važnih edicija: *Građe za povijest književnosti hrvatske* (1947. – 1953.), *Rada JAZU* (uredio 1948. knj. I. – Odjela za jezik i književnost) i *Noviji pisci hrvatski* (1949. – 1955.).

Građu za povijest književnosti hrvatske Barac je uređivao od 1947. do 1953., od sveska 16. do 24., objavivši u devet svezaka mnoštvo dokumenata i građe, primjerice pisma Andrije Torkvata Brlića i njemu upućena pisma koje je priredila Ivana Brlić Mažuranić te pisma Josipa Kozarca što ih je priredila Zdenka Marković. Korespondencija Vatroslava Jagića popraćena je komentarima Rudolfa Maixnera, Ivana Esiha i Tome Matića. Donose se uspomene na Jagića što su ih zapisali Stjepan Bosanac, Jaromil Doležal i Dragutin Grdenić te sjećanja Viktora Cara Emina na Vladimira Nazora. Pisma Augusta Šenoe priopćuje Jakša Ravlić a o Šenoinoj ostavštini piše Milan Šenoa. Ivan Esih i Zdenko Škreb objavljuju Preradovićeve pisma, a Zdenka Marković pisma Jovana Hranilovića. Posebno su vrijedni prilozi Marcela Vidačića »Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti« i Tome Matića »Motiv olive u starijoj hrvatskoj književnosti« te »Prinos za historijat motiva Lucijeve *Robinje*«. Stjepan Antoljak sudjeluje prilogom

²⁸ Vidi: Andrea Sapunar, »Popis rukopisnih ostavština u arhivu Odsjeka [za povijest hrvatske književnosti]«, *Vodič Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, HAZU, Zagreb, 2001., str. 111–120.

²⁹ Boško Barac, »Čemu služe podmetanja, neistine i izmišljotine akademika Dubravka Jelčića«, *Vijenac*, XXI, br. 495, str. 17; Zagreb, 21. veljače 2013.

³⁰ Isto.

o životopisu Jurja Barakovića, Hrvoje Morović donosi jednu zadarsku lokalnu pjesmu iz XV. stoljeća, a Žarko Muljačić nepoznatu građu o Albertu Fortisu. Rudolf Maixner piše »O akademiji Miha Sorkočevića«, dok Ljubomir Maštrović tiska prilog pod naslovom »*Suze Marunkove* u zadarskom rukopisu«.

U ediciji *Noviji pisci hrvatski*, dok ju je od 1949. do 1955. uređivao Antun Barac, objavljeni su svesci od br. 1. do br. 12., u kojima su tiskane mnoge vrijedne knjige uglednih hrvatskih pisaca čiji su književni radovi bili manje poznati ili pak književnoj javnosti necjelovito predstavljeni. Među brojnim naslovima u navedenoj ediciji tiskani su *Stihovi*,³¹ *Pjesnička djela*³² te *Slovenska djela* Stanka Vraza,³³ zatim *Prve pripovijesti*³⁴ te *Feljtoni i članci*³⁵ Ante Kovačića, *Hrvatska moderna I – II* Milana Marjanovića,³⁶ *Djela* Luke Botića³⁷ te *Izabrani članci* Bogoslava Šuleka.³⁸ Među priređivačima su: Ivan Esih, Slavko Ježić, Rudolf Maixner, Milan Ratković, Jakša Ravlić i Anton Slodnjak.

Barčeve knjige objavljene u HAZU

Od Barčevih knjiga objavljenih kao Akademijino izdanje, već smo spomenuli njegovu monografiju *Hrvatska književna kritika* iz godine 1938., tiskanu kao 39. knjigu edicije *Djela JAZU*. Slijedi rasprava »Bjelinski u hr-

³¹ Stanko Vraz, *Stihovi*, sabrali Milan Ratković i Krešimir Kovačić; prir. i napomene napisao Milan Ratković. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 1, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1949.

³² Stanko Vraz, *Pjesnička djela I. Dulabije*, prir. Slavko Ježić. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 10, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1953.; Stanko Vraz, *Pjesnička djela II. Glasi iz dubrave žeravinske / Gusle i tambura I–II*, priredio Slavko Ježić. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 11, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1954.

³³ Stanko Vraz, *Slovenska djela I*, prir. Anton Slodnjak. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 5, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1952.; Stanko Vraz, *Slovenska djela II*, priredio Anton Slodnjak. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 6, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1952.; Stanko Vraz, *Slovenska djela III. Cvjetnik slovinski / Kita cvijeća zamorskog / Proza*, prir. Slavko Ježić. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 12, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1955.

³⁴ Ante Kovačić, *Prve pripovijesti*, prir. Milan Ratković. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 9, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1953.

³⁵ Ante Kovačić, *Feljtoni i članci*, prir. Milan Ratković. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 7, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1952.

³⁶ Milan Marjanović, *Hrvatska moderna. Izbor književne kritike*, I. knjiga (1897–1900), *Noviji pisci hrvatski*, knj. 3, ur. akademik Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1951.; *Hrvatska moderna. Izbor književne kritike*, II. knjiga (1900–1903), *Noviji pisci hrvatski*, knj. 4, ur. akademik Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1951.

³⁷ Luka Botić, *Djela*, prir. Jakša Ravlić. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 2, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1949.

³⁸ Bogoslav Šulek, *Izabrani članci*, prir. Rudolf Maixner i Ivan Esih, pregovor Rudolf Maixner, *Noviji pisci hrvatski*, knj. 8, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1952.

vatskoj književnosti« godine 1948. u *Radu JAZU*, koja je objavljena i kao separat. Godine 1950. u istoj ediciji tiskan je Barčev prilog »Putopisi Adolfa Vebera« a godine 1952. i njegova oveća rasprava, također tiskana i kao separat, »Hrvatska novela do Šenoine smrti«. Uz Akademiju Barac je vezao svoj najvažniji književnoznanstveni projekt *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, objavivši godine 1954., u izdanju JAZU, prvu knjigu: *Književnost ilirizma*. I to je nažalost sve što je za života uspio objaviti od zamišljene književnopovijesne sinteze u pet svezaka. Drugu knjigu Barčeve povijesti hrvatske književnosti, pod naslovom *Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, priredila je i nadopisala znanstvenikova kćerka Višnja Barac, a kao izdanje JAZU objavljena je godine 1960. U priopćenju Vinka Brešića izrečenom 24. travnja 2014. na zagrebačkoj sjednici Znanstvenog skupa o Antunu Barcu, znanstvena javnost mogla je prvi put čuti odgovarajuće podatke o trećoj, nedovršenoj, knjizi spomenute Barčeve povijesti. Nažalost, autor nije svoj rad uspio dovršiti za ovaj zbornik.

Akademijin Institut u Zadru

Velike su zasluge akademika Antuna Barca za osnivanje Akademijinog Instituta za povijesne znanosti u Zadru osnovanog 1954. Svrha osnutka instituta bila je istraživanje prošlosti južne Hrvatske, osobito Zadra i njegove okolice, s težištem na nedovoljno obrađenoj povijesnoj građi, što je tim značajnije zna li se da je taj hrvatski grad od 1920. do 1944. bio u sastavu Italije, te da je tih poratnih godina bilo važno organizirati sustavna znanstvena istraživanja njegove povijesti, koja je nedvojbeno bila hrvatska.

U suradnji sa zadarskim entuzijastima, braćom Ljubomirom i Vjekoslavom Maštrovićem, intenzivno radi na osnivanju instituta JAZU u Zadru s naglaskom na organizaciji istraživanja važnih za razvoj hrvatskih nacionalnih znanosti, što je prethodilo osnivanju zadarskoga Filozofskog fakulteta godine 1955., donošenjem Zakona o osnivanju Filozofskog fakulteta u Zadru pri Sveučilištu u Zagrebu. Nakon različitih poteškoća, Institut JAZU u Zadru otvara se godine 1954., no Barac, već teško bolestan, u nj nije više nikad kročio zbog bolesti i smrti.³⁹

U *Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946. – 1948.* objavljen je Zakon o Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti što ga je donijelo Predsjedništvo Prezidijuma Sabora NR Hrvatske (a potpisao predsjednik Prezidijuma Vladimir Nazor). U čl. 3. stavak 3 tog

³⁹ B. Barac, n. dj.

zakona izrijekom se navodi da »Akademija osniva i vodi naučne zavode i umjetničke ostanove na području NR Hrvatske«. ⁴⁰

Na svečanoj sjednici povodom 80-godišnjice Akademije, održane 28. prosinca 1947. predsjednik Akademije dr. Andrija Štampar održao je govor pred predsjednikom Jugoslavije Josipom Brozom Titom koji je na toj sjednici proglašen počasnim članom, istaknuvši među njegovim zaslugama i ovu: »on je između naših političkih ličnosti prvi, koji je hrvatsku državnu nezavisnost i suverenitet proširio na sve krajeve, u kojima naš narod živi, i prvi u našoj povijesti, koji je Majci Domovini vratio sve njene otrgnute gradove, otoke i pokrajine: prije svega Dalmaciju s Lastovom i *najslavnijim gradom naše prošlosti Zadrom*, zatim Kvarner s Cresom, sa svim otocima i Rijekom, i na koncu staru, glagoljašku našu Istru, koja je na to ujedinjenje čekala vjekovima«. ⁴¹

Da je Antun Barac bio »jedan od glavnih osnivača« Akademijina Instituta u Zadru i »njegov prvi predsjednik«, prisjetio se na komemoraciji Antunu Barcu održanoj 11. studenoga 1955., deset dana poslije Barčeve smrti, upravo u Akademijinu zadarskom institutu, jedan od njegovih bliskih suradnika prof. Ljubomir Maštrović. ⁴² Kao neposredni sudionik osnivanja spomenutog instituta on je u *Zadarskoj reviji* objavio svoje svjedočanstvo tih događaja: »Bijaše to u prosincu g. 1951. kada smo u tajništvu V. odjela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti pok. Akademik Barac i ja povelili razgovor o potrebi realiziranja ranijeg Akademijina plana o osnutku Instituta JAZU u Zadru. Opazio sam tada, da akademik Barac prema Zadru, napose prema njegovoj književnoj prošlosti, gaji naročitu ljubav. Nije tajio svoje oduševljenje, da dođe do osnutka instituta u Zadru, pa mi je tada obećao, da će u Predsjedništvu Akademije povesti o tome riječ i da će me o daljnjem obavijestiti, a mi u Zadru, neka za to zainteresiramo predstavnike narodne vlasti i neka se pobrinemo za podesne prostorije. Razvilo se dopisivanje koje je dovelo do dolaska ekipe akademika u Zadar dne 23. listopada 1952. koju je predvodio tajnik Odjela za jezik i književnost dr. Antun Barac. Ekipu uz Barca sačinjavahu akademici članovi Odjela za jezik i književnost: dr. Josip Badalić, Milan Marjanović i dopisni član u radnom odboru Petar Šegedin. Cilj ekipe bijaše da se upozna sa svim mogućnostima znanstvenog rada u Zadru i s njegovim znanstvenim ustanovama, napose u vezi s Akademijinim institutom, koji bi se uskoro imao osnovati u Zadru.

⁴⁰ *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946. – 1948.*, knj. 54, Zagreb, 1949., str. 52.

⁴¹ Isto, str. 59–60.

⁴² Ljubomir Maštrović, »In memoriam Antunu Barcu«, *Zadarska revija*, IV, br. 4, str. 288–290; Zadar, 1955.

Akademik Barac naročito je želio upoznati se s važnijim kulturnim problemima Zadra i okolice, kako bi se od strane Akademije moglo pomoći i u općoj kulturnoj obnovi Zadra. Zbog toga je došlo do sastanka s predstavnicima narodnih vlasti grada i kotara, a 26. X. [1952.] akademici su posjetili Nin. Zamolih tada dra Barca da bi održao jedno predavanje za kulturne i prosvjetne radnike u Zadru. Rado se odazvao i dne 27. listopada 1952. održao je u Domu kulture, u dupkom punoj dvorani, svoje vrlo zanimljivo predavanje o temi: 'Suvremena nauka o književnosti i naši zadaci'. Tim predavanjem označio je ustvari zadatke budućeg Akademijina instituta u Zadru s obzirom na književnost.

Kad je kroz godinu dana kasnije pitanje osnutka Instituta u Zadru sazrelo, dolazi Barac opet u Zadru sa glavnim tajnikom Akademije drom Markom Kostrenčićem i drom Josipom Badalićem, koji su u znak osnutka Instituta održali tada u Zadru dva predavanja, i to dne 23. X. 1953. akademik Badalić o temi 'Knjižno blago dalmatinskih knjižnica i njihovo značenje za našu kulturu'. Barac je cvao od zadovoljstva, jer se upravo tih dana sa predsjednikom NO gradske općine drugom Antom Sorićem i njegovim zauzimanjem riješilo pitanje prostorija za Institut. Na odlasku za Zagreb reče mi: 'Čestitam, riješili smo krupno pitanje. Institut je osnovan i osiguran. Uskoro ćemo se opet naći na otvorenju.' – Zbog tehničkih razloga do formalnog otvorenja Instituta došlo je tek 3. srpnja 1954. u nazočnosti članova Predsjedništva, glavnog tajnika Marka Kostrenčića, predsjednika Stručnog savjeta Instituta Antuna Barca te akademika Josipa Badalića i Ljube Babića. – Barac se već tada osjećao umornim, podmukla bolest izgrizla ga je, ali je svakako želio da prisustvuje otvorenju svoga djela, za koje je kroz pune tri godine bio uložio toliko brige i truda.⁴³ Od listopada 1954. do 1974. na tom mjestu zamijenio ga je akademik Grga Novak.

U godini otvaranja Instituta 1954. objavljen je prvi svezak *Radova Instituta JAZU u Zadru*. Uredili su ga akademik Josip Badalić i dr. Vjekoslav Maštrović, a svojom »Uvodnom riječi« popratio ga je akademik Antun Barac. On ističe da će »vidljiv izraz napora i uspjeha, što ih vrši i postiže Institut Jugoslavenske akademije u Zadru, biti njegova izdanja, poimenice *Radovi*. U njima će izlaziti prilozi o svim problemima Zadra i njegove okolice, o njegovoj prošlosti i sadašnjosti. Pokrenuti usporedo s osnutkom samoga Instituta, oni izlaze prvi put upravo g. 1954., kao prvi prilog Jugoslavenske akademije za proslavu desetgodišnjice oslobođenja Zadra.«⁴⁴ »Akademija je«, naglašava Barac, »shvatila važnost Zadra, prepoznavši njegovu golemu umjetničku baštinu i povijesnu važnost, to tim više što je najduže bio politički odijeljen od zemlje i naroda, kojima je po zemljopisnim, gospodarskim i duhovnim ve-

⁴³ Isto, str. 288–289.; Mislav Elvis Lukšić, »50. godišnjica Zavoda«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 46, str. 1–3, Zagreb – Zadar, 2004.

⁴⁴ Antun Barac, »Uvodna riječ«, *Radovi Instituta JAZU u u Zadru*, sv. 1, str. 5–6; Zadar, 1954. Prvi urednici *Radova* bili su Josip Badalić i Vjekoslav Maštrović.

zama pripadao, i najviše je u cijeloj svojoj prošlosti stradao. Zato mu treba«, kako reče Barac, »pokazivati najviše pažnje i nježnosti«. ⁴⁵ U ovom kontekstu spomenimo također i to da je od 1952. do 1954. Barac osnovao i vodio godišnje po dva tjedna u Zadru i Zagrebu Seminar za strane slaviste. ⁴⁶

Institut je uspješno započeo s radom. Vjekoslav Maštrović, zamjenik ravnatelja Akademijina Zavoda u Zadru i urednik edicije *Radova*, piše Antunu Barcu 28. prosinca 1954.: »Naš ili bolje Vaš Institut radi, napreduje. Samo je šteta, što nam još nisu do danas postavili ni jednog asistenta, pa tako sav rad leži na Ljubi [Ljubomiru Maštroviću, op. T. M.], meni i potom članovima Savjetodavnog odbora Instituta. Pripremam rukopise za 2. sv. *Radova*«. ⁴⁷ Prve je godine djelovanja ustanove ravnatelj Instituta bio akademik Josip Badalić, a njegov zamjenik 1954./1955. bio je Vjekoslav Maštrović, a od godine 1956. do 1974. tu dužnost obavljao je V. Maštrović.

Godišnjak *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, pokrenut 1954. pod naslovom *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, od pokretanja do danas izlazi u kontinuitetu kao jedna od vodećih znanstveno-povijesnih publikacija na području Dalmacije i Hrvatske. Objavljuje znanstvene i stručne članke te ocjene i prikaze iz područja povijesnih znanosti (povijest, pomoćne povijesne znanosti, arheologija, povijest umjetnosti i dr.), s naglaskom na tematici iz prošlosti Dalmacije, ali i ostalih povijesnih hrvatskih zemalja. Ukupno je do sada, od godine 1954. do 2014. objavljeno 56 svezaka *Radova* Akademijinog zadarskog znanstvenog instituta. ⁴⁸

Zaključak

Odlaskom Antuna Barca Akademija je, kako to reče na njegovu pogrebu akademik Stjepan Musulin, izgubila svog vrijednog pravog člana, neumornog učenjaka, organizatora i druga, komu zamjene nema. Komemorirajući uglednog člana Akademije i njegove znanstvene zasluge, naglasio je da je Barac u svom književnohistoriografskom i kritičarskom radu »za svaki svoj veći i manji rad imao jasnu koncepciju, određen cilj, detaljno poznavanje predmeta, izrađen opći pogled, karakteristiku same književne ličnosti i pojedinih njezinih djela, temeljite biografske i bibliografske podatke, produbjen studij autora i njegove psihe, njegovih prilika, njegove sredine, njegova vremena i njegova razvitka, svega, što književnika čini stvaraoцем i umjetnikom«. ⁴⁹

⁴⁵ Isto, str. 5.

⁴⁶ B. Barac, n. dj., str. 17.

⁴⁷ Pismo Vjekoslava Maštrovića Antunu Barcu upućeno iz Zadra, 28. prosinca 1954. (Ostavština Antuna Barca.)

⁴⁸ Časopis (A1) se referira pri EBSCO-u, a uvršten je u bazu European Reference Index for the Humanities (ERIH).

⁴⁹ Stjepan Musulin, »Antun Barac (1894–1955)«, *Ljetopis JAZU za godinu 1955.*, knjiga 62, str. 224; Zagreb, 1957.

Akademik Skok na komemoraciji Antunu Barcu u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti 3. studenoga 1955., govoreći o velikim pokojnikovim nastojanjima i teškom gubitku, koji trpe oba Akademijina odjela (za filologiju i suvremenu književnost), rekao je, da će Akademija sve zadaće, koje iskrсну pred oba odjela, rješavati u onom duhu, u kojem ih je započeo rješavati pokojni akademik Barac.⁵⁰ Tom jednostavnom tvrdnjom izrekao je ujedno anticipirajuću povrdu svega onoga što je Antun Barac napravio za Akademiju. Ipak, kako to u nas nažalost u pravilu biva, njegove se zasluge nerijetko prešućuju. Stoga sin Antuna Barca Boško Barac posve točno ocjenjuje da »Barčev slučaj pokazuje koliko naša sredina često nije znala cijiniti ljude koji su u *Hrvatskoj* radili za *Hrvatsku*. Kao religiozna čovjeka, što je došlo do izraza i u najtežim vremenima njegova života – u ustaškom logoru – po njegovoj smo ga želji ukopali sa svećenikom: pokop stoga nije bio obavljen u službenoj organizaciji JAZU-a, nego u privatnoj organizaciji obitelji. Vjernički obred nije bio po volji vlastodržaca, što se odrazilo i na pogrebu, kad su neki visoki dužnosnici demonstrativno napustili sprovod«.⁵¹ Eto, time na Barčevu primjeru ponovimo i zaključimo: nije uvijek lako u Hrvatskoj biti Hrvat i raditi za Hrvatsku.

Literatura

- 150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1861. – 2011.*, Zagreb, 2011.
- Anonim, »Antun Barac«, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, A – Bd, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999., str. 606.
- Anonim, »Antun Barac«, *Enciklopedija Jugoslavija*, LZ, I. izd., sv. 1, A – Castelnaud, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1955., str. 386.
- Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, edicija *Djela JAZU*, knj. 39, JAZU, Zagreb, 1938., – br. str. 330.
- Antun Barac, *Vidrić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.
- Antun Barac, »Uvodna riječ«, *Radovi Instituta JAZU u u Zadru*, sv. 1, str. 5–6; Zadar, 1954.
- Boško Barac, »Čemu služe podmetanja, neistine i izmišljotine akademika Dubravka Jelčića«, *Vijenac*, XXI, br. 495, str. 16–17; Zagreb, 21. veljače 2013.
- Luka Botić, *Djela*, prir. i predgovor napisao Jakša Ravlić. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 2, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1949.
- Žarko Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvatskoj u ozračju politike i ideologije, 1900. – 1960.*, Zagreb, 2010., str. 318.
- Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 16, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1948.

⁵⁰ Usp. Lj. Maštrović, n. dj., str. 290.

⁵¹ B. Barac, isto.

- Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 17, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1949.
- Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 18, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1950.
- Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 19, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1950.
- Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 21, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1951.
- Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 22, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1952.
- Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 23, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1952.
- Hrvatska enciklopedija*, sv. I., A – Autom, Zagreb, 1941., str. IV.
- Dubravko Jelčić, »Antun Barac«, *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 1, A – Gl, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 103–105.
- Ante Kovačić, *Stihovi*, sabrali Milan Ratković i Krešimir Kovačić; prir. i napomene napisao Milan Ratković. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 1, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1953.
- Ante Kovačić, *Feljtoni članci*, prir. Milan Ratković, pogovor Antun Barac. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 7, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1952.
- Ante Kovačić, *Prve pripovijesti*, prir. Milan Ratković, pogovor Antun Barac. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 9, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1953.
- Mislav Elvis Lukšić, »50. godišnjica Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 46, str. 1–3, Zagreb – Zadar, 2004.
- Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946. – 1948.*, knj. 54, Zagreb, 1949.
- Milan Marjanović, *Hrvatska moderna. Izbor književne kritike*, I. knjiga (1897–1900). *Noviji pisci hrvatski*, knj. 3, ur. akademik Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1951.
- Milan Marjanović, *Hrvatska moderna. Izbor književne kritike*, II. knjiga (1900–1903). *Noviji pisci hrvatski*, knj. 4, ur. akademik Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1951.
- Ljubomir Maštrović, »In memoriam Antunu Barcu«, *Zadarska revija*, IV, br. 4, str. 288–290; Zadar, 1955.
- K. Milačić, »Antun Barac«, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, sv. I, A – Dž, Matica srpska, Novi Sad, 1972., str. 151–155.
- Milan Moguš, »Tomo Matić i Akademija«, *Zbornik o Tomi Matiću*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998., Hrvatski književni povjesničari, sv. 4, gl. ur. prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 9–37.
- Stjepan Musulin, »Antun Barac (1894–1955)«, *Ljetopis JAZU za godinu 1955.*, knjiga 62, str. 224, Zagreb, 1957.
- Rad JAZU*, knj. I, Odjel za jezik i književnost, ur. Antun Barac, Zagreb, 1948.
- Andrea Sapunar, »Popis rukopisnih ostavština u arhivu Odsjeka [za povijest hrvatske književnosti]«, *Vodič Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, HAZU, Zagreb, 2001., str. 111–120.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac«, *Enciklopedija Jugoslavije*, II. izd., sv. 1, A – Biz, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 504.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, A – Bi, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983., str. 431.

- Bogoslav Šulek, *Izabrani članci*, prir. Rudolf Maixner i Ivan Esih, pregovor Rudolf Maixner. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 8, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1952.
- Stanko Vraz, *Stihovi*, sabrali Milan Ratković i Krešimir Kovačić; prir. i napomene napisao Milan Ratković. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 1, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1949.
- Stanko Vraz, *Slovenska djela I*, prir. Anton Slodnjak. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 5, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1952.
- Stanko Vraz, *Slovenska djela II*, prir. Anton Slodnjak. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 6, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1952.
- Stanko Vraz, *Pjesnička djela I. Đulabije*, prir. Slavko Ježić. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 10, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1953.
- Stanko Vraz, *Pjesnička djela II. Glasi iz dubrave žeravinske / Gusle i tambura I–II*, prir. Slavko Ježić. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 11, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1954.
- Stanko Vraz, *Slovenska djela III. Cvjetnik slovinski / Kita cvijeća zamorskog / Proza*, prir. Slavko Ježić. *Noviji pisci hrvatski*, knj. 12, ur. Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1955.

Arhivsko gradivo

Pismo Vjekoslava Maštrovića Antunu Barcu upućeno iz Zadra, 28. prosinca 1954. (Ostavština Antuna Barca.)

ANTUN BARAC I HAZU (JAZU)

Sažetak

Godine 1944. Antun Barac je izabran za redovitog člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a 1947. izabran je za redovitog člana tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Iste godine izabran je za tajnika Akademijina Odjela za jezik i književnost. Godine 1951. od tog Odjela, na Barčevu inicijativu, stvaraju se dva zasebna odjela, odnosno razreda: Razred za filološke znanosti i Razred za suvremenu književnost. Jedna od prvih zadaća Odjela za jezik i književnost, koju je predložio i osmislio Antun Barac, bilo je osnivanje Instituta za jezik i književnost 1948. On je bio i prvi ravnatelj tog Akademijinog instituta dajući ujedno i temeljne smjernice njegovu daljnjem djelovanju. Zadaća nove znanstvene ustanove bila je okupiti znanstvene djelatnike koji će suvremenom znanstvenom metodologijom i zajedničkim nastojanjima proučavati povijest hrvatskoga jezika i književnosti. Odsjek za jezik tog Instituta svoj je rad usmjerio prema završetku Akademijinog velikog *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, te izradi praktičnog *Rječnika hrvatskoga književnog jezika*, povjerenoj Juliju Benešiću. Odsjek za književnost organizirao je prikupljanje rukopisnog materijala važnog za proučavanje hrvatske književnosti, čime su se ujedno stvarale pretpostavke za kasnija kritička izdanja važnijih hrvatskih pisaca. Godine 1952. dva su se odjela zajedničkog instituta izdvojila u dvije samostalne jedinice: Institut za jezik i Institut za književnost, na čelu prvog ostao je Antun Barac a vodstvo drugog preuzeo je Dragutin Tadijanović.

Velike su zasluge akademika Antuna Barca i za osnivanje Akademijinog Instituta za povijesne znanosti u Zadru (1954.). Svrha osnutka tog instituta bila je pota-

knuti istraživanje prošlosti južne Hrvatske, osobito Zadra, s težištem na nedovoljno obrađenoj povijesnoj građi, što je tim značajnije zna li se da je taj hrvatski grad od 1920. do 1944. bio u sastavu Italije, te je bilo važno sustavno organizirati znanstvena istraživanja o njegovu nedvojbenu hrvatstvu.

Antun Barac je urednik triju Akademijinih važnih edicija: *Građe za povijest književnosti hrvatske* (1947. – 1953.), *Rada JAZU* (uredio 1948. knj. I. – Odjela za jezik i književnost) i *Novijih pisaca hrvatskih* (1949. – 1955.).

Ključne riječi: Antun Barac, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

ANTUN BARAC AND THE CROATIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS (YUGOSLAV ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS)

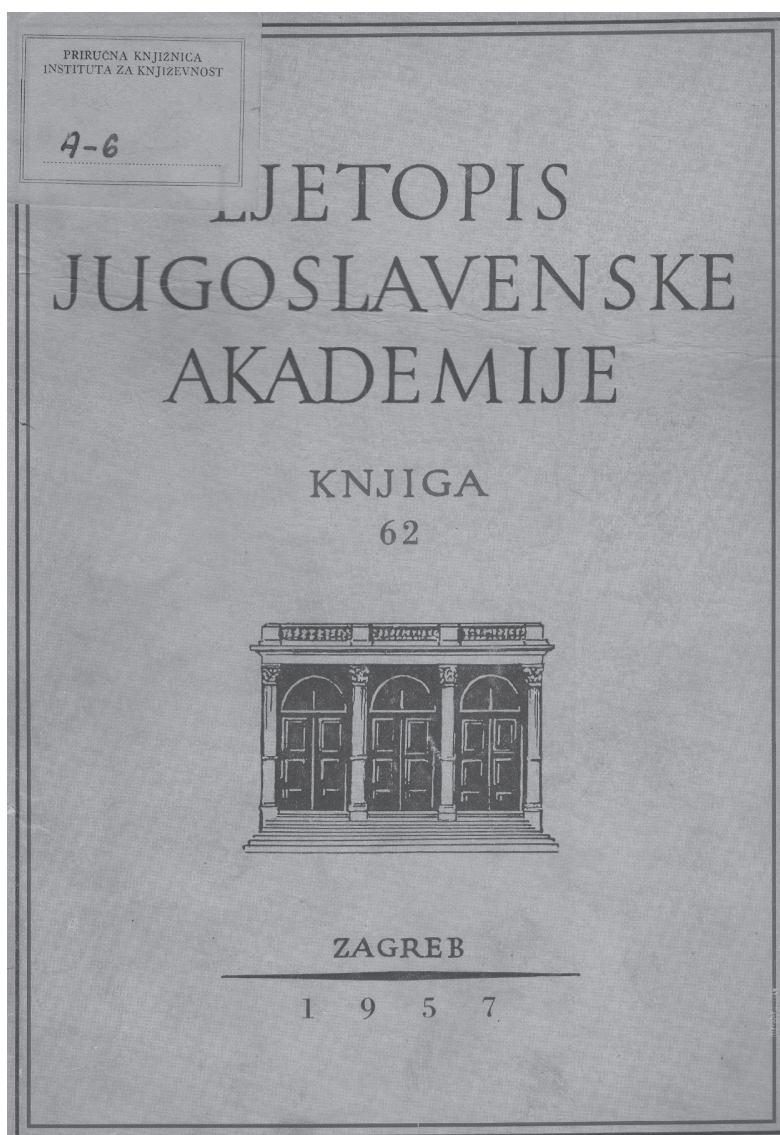
Summary

In 1944 Barac became a full member of the Croatian Academy of Sciences and Arts, and from 1947 a full member of Yugoslav Academy of Sciences and Arts. That same year he was elected secretary of the Academy's Language and Literature Division. In 1951, on Barac's initiative, that Division was divided into two separate divisions, that is departments: Department of Philological Sciences and Department of Contemporary Literature. One of the main roles of the Language and Literature Division, suggested by and worked out by Antun Barac, was the establishment of the Language and Literature Institute in 1948. He was also the first director of that Academy's Institute, providing the basic guidelines of its future work. The task of the newly established scientific institution was to bring together scientific workers who will, relying on contemporary scientific methodology and joint efforts, study the history of Croatian language and literature. The Language Division of that Institute directed its work towards the completion of Academy's large *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika / Dictionary of Croatian or Serbian Language* and the compilation of a practical *Rječnik hrvatskoga književnog jezika / Dictionary of Croatian Literary Language*, under the guidance of Julije Benešić. The Literature Division organized the collecting of manuscript material important for the scientific research of Croatian literature, creating at the same time the conditions for subsequent critical editions of the significant Croatian writers' works. In 1952 the two divisions of the common Institute detached as two independent units: Institute of Language and Institute of Literature, with Antun Barac as the head of the former and Dragutin Tadijanović of the latter.

Academician Antun Barac also won lasting merit with regard to the foundation of the Academy's Institute of Historical Sciences in Zadar (1954). The purpose of the foundation of that Institute was to encourage research of the South Croatian past, especially of Zadar, with the focus on the insufficiently analyzed historical documents, which has an even greater importance if we keep in mind that from 1920 to 1944 this Croatian city was part of Italy. Thus, it was important to systematically organize scientific research on its undeniable Croatianism.

Antun Barac was also the editor of three major Academy's editions: *Građa za povijest književnosti hrvatske / Sources for the History of Croatian Literature* (1947 – 1953), *Rad JAZU / Yugoslav Academy Monograph Series* (in 1948 edited book I of the Division for language and literature) and *Noviji pisci hrvatski / Recent Croatian writers* (1949 – 1955).

Key words: Antun Barac, Croatian Academy of Sciences and Arts

Sl. 5.: Govor akademika Stjepana Musulina na pogrebu akademika Antuna Barca objavljen je godine 1957. u knj. 62. *Ljetopisa Jugoslavenske akademije za godinu 1955.*

Slobodan Prosperov Novak

Kombol i Barac: dvije sudbine u jednom nevremenu

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.
821.163.42.09 Kombol, M.

Početak od jedne nepobitne činjenice: Antun Barac niti u jednom svom objavljenom tekstu, niti u jednoj prilici tijekom čitavog svog života nije javno spomenuo ime Mihovila Kombola.¹ Doduše samo je jednom, kad je u monografiji *Vidrić* navodio dva antologijska izbora iz Vidrićeve poezije spomenuo, u jednom retku, Kombolov antologijski izbor u šestosveščanoj ediciji posvećenoj stotoj godišnjici Narodnog preporoda. Bilo je to sve što je od Barca ikad bilo izravno upućeno Mihovilu Kombolu.²

Ova bibliografska bjelovidnost ipak ne znači da se putevi ove dvojice najvažnijih hrvatskih književnih povjesničara nisu više puta preplitali. Ustvari toliko su se preplitali da mi danas, pored bibliografske šutnje, posjedujemo jedan dokument iz kojeg možemo doznati što je Barac izravno mislio, a valjda u krugu prijatelja i govorio, o Kombolu. To što je mislio o Mihovilu Kombolu napisao je u jednom privatnom pismu kritičaru Anti Petraviću od 7. prosinca 1934. komentirajući spomenutu antologiju, u kojoj inače jedino i spominje Kombola, pa veli u dvije rečenice: »Kombol je u bliskim vezama s Krležinom literarnom grupom. On je inače pametan čovjek, izvrstan kozer – samo voli da sve gleda von oben herab što mu u nekim slučajevima diže ugled, ali mu se isto tako grdno osvećuje«.³ Barac Petraviću, sa znatnom zajedljivošću, komentira razlog zbog kojeg su Kombola a ne njega, ustvari Kombola zatim Ljubomira Marakovića i Slavka Ježića angažirali da izrade šest antologijskih svezaka posvećenih postpreporodnoj hrvatskoj književno-

¹ O Barcu je najbolja monografija djelo Ive Frangeša, *Antun Barac*, Zagreb, 1978. Frangeš je u knjizi autor teksta o Barcu a bibliografiju piščevih djela sastavili su Vida Barac i Miroslav Vaupotić, te literaturu o Barcu sam Vaupotić. O Mihovilu Kombolu vidi drugo izdanje klasične monografije Mirka Tomasovića, *Mihovil Kombol 1883.–1955.*, Zagreb, 2005. Popratne bibliografske materijale je sakupila Nedjeljka Paro.

² Antun Barac, *Vidrić*, Zagreb, 1940.

³ Šimun Jurišić, »Mihovil Kombol i Antun Barac«, *Vidik*, 156, str. 84–86; Split, 1968.

sti. Barac u pismu Petraviću tvrdi da je izbor bio takav da bi sve ideološke opcije bile zastupljene kako ni jedna od njih ne bi mogla ediciju kritizirati. Uostalom ovo izdanje i izlazi u trenutku kada se u Hrvatskoj pokušava postići politički konsenzus oprečnih političkih opcija i kad političari u Zagrebu nakon atentata na kralja Aleksandra i u pripremi posjeta regenta Pavla Zagrebu postupno ostvaruju uvjete koji ih vode stvaranju banovine Hrvatske i sporazumu sa Srbima.⁴

Nakon indiskretnog navođenja Barčeva citata iz jednog posve privatnog pisma logično je zapitati se kada i kako se Kombolu njegov kritički stav grdno osvećivao i koga ili što je to on gledao *von oben herab*. Da mu se kritičnost osvećivala, to jest da je Antun Barac, neću reći bio u pravu, ali da je i sam sudjelovao u grdnoj osveti Kombolu, ima nažalost previše dokaza. Iznijet ću samo neke a da bi se došlo do njih bilo je potrebno pregledati više desetaka bibliografskih jedinica pretežno Barčevih, ali i Kombolovih, te onih koje su drugi napisali o njima, kako bih pokušao pokazati slabije poznate i do danas u literaturi slabo vidljive nijanse odnosa ove dvojice ljudi.

Već je čvrsta točka naše književne publicistike da se Antuna Barca i Kombola snažno povezuje bliskim nadnevcima njihove smrti. Oni su naime umrli iste 1955. godine, čak štoviše istoga mjeseca s devet dana razlike. U literaturi idealizirana, ali u stvarnosti ta kronološka serija književnih smrti baš i nije bila idilična.⁵ Da je preminuo akademik Antun Barac javio je *Narodni list*, tadašnje središnje hrvatsko dnevno glasilo i to odmah sutradan po književnikovoj smrti s točnom oznakom vremena smrti i pokopa da bi se u sljedećim danima umnožavali tekstovi o pokojniku u više prilika tako da su vijesti, ali i komemoracijski napisi, bili raspoređivani kroz nekoliko dana te smješteni neki na prvoj stranici do onih detaljnijih recenzentskih tekstova u unutrašnjosti novine. Pojavila se i posve politički sročena informacija o pogrebu Antuna Barca, zatim još i opširniji tekst o pokojnikovoj književnoj djelatnosti s naglaskom na nedovršenoj *Povijesti hrvatske književnosti* od koje je u tom trenutku bio objavljen jedino prvi svezak, te sa spomenom autorove *Jugoslavenske književnosti* koja je tek nedavno bila tiskana.

Bilo je u vrijeme Barčeve smrti gotovo nemoguće dobiti vijest iz kulturne problematike na prvoj stranici dnevnih tiskovina. Uvidom u naslovnice iz toga vremena može se reći da je na njima vrlo rijetko bio bilježen čak i neki događaj koji bi se odnosio isključivo na Hrvatsku, kako u političkoj tako i u gospodarskoj sferi a naravno u kulturnoj je sferi ta praksa bila još i više uobičajena. Udarna vijest tih dana bila je Kardeljeva posjeta britanskom premijeru

⁴ Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković–Maček*, Beograd, 1965.

⁵ Marijan Matković, »Spomen na davnu jesen...«, *Forum*, XIV, XXX, 12, str. 881–885; Zagreb, 1975.

Edenu u Londonu, zatim Hruščovljevo učvršćivanje vlasti nakon smrti Staljinove. Izvještavalo se o posjetu ministra inozemnih poslova SAD-a Dullesa koji je bio u Beogradu i o Grace Kelley koja je upravo došla u Monako. U taj koloplet vijesti ravnopravno su ulazile obavijesti o smrti i pokopu Antuna Barca.⁶

Što se Mihovila Kombola tiče, kojemu se to što je gledao *von oben herab* kako veli Barac »grdno osvećivalo«, prvu vijest o njegovoj smrti dala je rodbina i to u maloj, plaćenju obavijesti u dnu stranice iznad koje je bio oglas o nekoj useljivoj kući u Zagrebu a ispod neki natječaj za voditelja lokalnog podrumarstva. Dva dana kasnije *Narodni list* ipak objavljuje manji *in memoriam* potpisan slovom N u kojem je naglasak na pokojnikovu kazališnom radu i na njegovim scenskim adaptacijama a posve se zanemaruje njegov rad na hrvatskoj književnosti, te pokojnikovo prevodilaštvo.⁷

Treba podsjetiti da je do trenutka Kombolove smrti pa od objave njegove *Povijesti hrvatske književnosti* prošlo točno jedno desetljeće, da je jedno desetljeće proteklo od njegovog prisilnog umirovljenja na Filozofskom fakultetu, valjda zbog kolaboracionizma (!), i da u trenutku kad Kombol umire svi u Hrvatskoj koje je zanimala književnost znaju da je Mihovil Kombol u trenutku kad ga pokapaju, citirat ću u toj temi više nego mjerodavnog Ivu Frangeša, pisca remek-djela hrvatske književnosti, velike povijesti dopreporodne književnosti koja je usporediva sa značajem De Sanctisove slične knjige iz 1860. u Italiji.⁸ Kroz tih deset godina nakon objavljivanja slavne povijesti pa do autorove smrti, dakle niti kad se pojavila niti poslije, nije Kombolova knjiga bila javno spomenuta niti jedan jedini put. Ponovit ću

⁶ Autor je da bi iznio ove tvrdnje pregledao većinu hrvatskih tadašnjih dnevnih novina ali s posebnom pozornošću upravo središnji zagrebački *Narodni list*. Nakon ovih dnevnih vijesti pojavio se uz Barčevu smrt niz nekrologa u časopisima: Nikola Ivanišin, »Antun Barac«, *Krugovi*, 4, 8, str. 521–524; 1955.; Šime Vučetić, »A. Barac«, *Republika*, 11, 11/12, str. 969–972; 1955.; Milan Crnković, »Antun Barac književni historičar«, *Riječka revija*, 5, 3, str. 93–99; 1956.; Vice Zaninović, »Antun Barac«, *Savremenik*, 2, 2, str. 209–213; 1956. Objavljena je i vrlo opsežna rasprava o Barčevoj kritičkoj metodi iz pera Stanka Lasića, »O literarnohistorijskom metodu u djelima prof. dr Antuna Barca«, *Pogledi*, str. 3–69; 1955.

⁷ Nesrazmjerno medijsko tretiranje paralelnih smrti nije u Hrvatskoj baš izuzetak i ne može se povezati samo s vremenom totalitarizma. Dovoljno je konzultirati novinske vijesti o smrti zaslužnog hrvatskog političara Mike Tripala u tada središnjem hrvatskom glasilu *Vjesniku* 12. prosinca 1995., gdje je ta vijest dobila maleni prostor na posljednjoj stranici, dok je vijest o smrti odmah sutradan zaboravljenog vojnog inženjera generala Zlatka Bienenfelda imala naglašeno mjesto na naslovnici istoga broja.

⁸ Ivo Frangeš, »Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti«, *Forum*, 2, 17/9, str. 23–40; 1982. Ravno je kulturnom skandalu što u aktualnoj *Enciklopediji hrvatske književnosti* Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, urednika Velimira Viskovića, ta knjiga nije izdvojena među kanonska djela hrvatske književnosti svoga vremena i zasebno obrađena.

da se bolje upamti: Doslovno, niti jedan jedini put nije bila javno spomenuta.⁹

Inače, Mihovil Kombol je za nagradu svoje goleme upućenosti u građu starije hrvatske književnosti, a jer je intelektualna javnost još od 1943. znala da on upravo završava svoje životno djelo, odmah nakon smrti profesora Franje Fanceva, pozvan na Katedru starije književnosti na Filozofskom fakultetu. Katedru je tako dobio onaj koji je stvari gledao *von oben herab* i kojem se to grdno osvećivalo, da opet spomenem Barca, dobio ju je da tim činom postane Barčev sveučilišni kolega ali mu je ono što mu je koji mjesec ranije bilo predano odmah o Novoj godini 1946. bilo i oduzeto.¹⁰

U isto vrijeme Kombolova je *Povijest* izbrisana iz svakog spomena. Škrti dokumentarni izvori kažu da su Kombolu dvije godine kasnije ipak nudili da se vrati na Filozofski fakultet ali da je on ponosan kakav je bio tu ponudu odbio. Ne kaže se doduše tko je to tada već starom Kombolu nudio katedru ali se razabire da je njemu bilo draže predavati na Akademiji dramske umjetnosti gdje je već od ranije radio njegov prijatelj Branko Gavella i gdje je jednako kao i oko Hrvatskog narodnog kazališta bila okupljena grupa Krležinih bliznika iz *Pečata*, među njima Ranko Marinković i Marijan Matković koji će uskoro Kombolu u matičinom *Kolu* objaviti njegov najopsežniji predsmrtni tekst, njegov lucidni sinoptički pregled cjelokupne starije hrvatske drame.¹¹ Što se *Povijesti* tiče, ona nadalje nije bila ni spomenuta, nije bila ni recenzirana, nije je bilo u javnosti ne samo do 1955., kad joj je autor preminuo, nego i neko vrijeme poslije toga, sve do pojave drugog izdanja te knjige početkom šezdesetih kad se u Matici hrvatskoj javljaju nove okolnosti i kad ondje dolaze mlađi ljudi.

Živi Kombol koji je gledao, kako veli Barac, *von oben herab* i koji je zbog toga imao očito grdni neprilika mrtav, kad više nije mogao sam smetati svojoj biografiji, dobio je prvu satisfakciju već 1961., dakle samo šest godina nakon smrti, kada mu je u Matici hrvatskoj u redakciji Jakše Ravlića i Milana Ratkovića objavljeno drugo dolično izdanje *Povijesti hrvatske književnosti do preporoda*.¹²

⁹ Jedina dva recenzentska teksta o Kombolu su članak Ive Hergešića, »Uz Kombolov prijevod Danteova *Pakla*«, *Hrvatsko kolo*, 2, 1, str. 135–147; 1949. te kratka bilješka Andrea Vaillanta, »Chronique – publications serbo-croates«, *Revue des études slaves* (Paris), 25, 1/4, str. 227–228; 1949. Nakon smrti Kombolove objavljena su dva nekrologa njegovih studenata, Davora Šošića u *Slobodnoj Dalmaciji*, 13, str. 4; 15. XI. 1955. i Miroslava Vaupotića u *Krugovima*, 4, 8, str. 524–527; 1955.

¹⁰ M. Tomasović, *Mihovil Kombol...*, n. dj.

¹¹ Vidi: Mihovil Kombol, »Hrvatska drama do 1830.«, članak pretiskan u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 86, Zagreb, 1971. Pretiskan iz *Hrvatskog kola* 1949.

¹² O Kombolovoj *Povijesti hrvatske književnosti* prve recenzije pojavit će se tek nakon objave njezinog drugog izdanja 1961. Prikaze objavljuju: Miroslav Vaupotić, *Književnik*, 3, 30, str. 701–709; 1961.; Josip Bratulić, *Razlog*, 2, 1, str. 17–27; 1962.; Branislav Glumac, *Vjesnik*, 23, str. 5; 11. I. 1962.; Miroslav Vaupotić, »Mihovil Kombol, kritičar i književni historičar novije hrvatske književnosti«, *Riječka revija*, 11, 1/2, str. 1–28; 1962.

Antun Barac očito ni prije ni poslije Drugog svjetskog rata nije gledao *von oben herab* pa mu se to višestruko kreditiralo. Tako je on, čim je izišao iz logora, bio podoban da u NDH piše uvodne članke u *Hrvatskoj reviji* ili *Spremnosti*, a već 1944. izabran je za stalnog člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.¹³ Barac je odmah po završetku rata nastavio taj niz čašćenja pa je bio nagrađen, jer nije gledao *von oben herab*, uglednim mjestima u publikacijama, odborima i tijelima nove države, dok su urednici onih časopisa u kojima je on za vrijeme rata surađivao ili časnici akademije kojom je bio članom netragom nestajali ili bili ostatak života književno eutanazirani, ili poput Dubrovčanina Hallera, također kratkotrajnog Barčeva fakultetskog kolege, stradali dok su se s razoružanom vojskom i civilima povlačili prema Bleiburgu.¹⁴ Mnogi su tako nakon 1945. nosili stigmom nekog političkog grijeha, bili krivi a da nitko nije znao zašto. Mihovil Kombol, što je potpuni paradoks njegove poratne stigme, bio je, kako je upravo Antun Barac s pravom konstatirao, blizak Miroslavu Krleži, piscu u to vrijeme vrlo moćnom, ali svejedno je bio stigmatiziran. Ili je Mihovil Kombol, da ovaj paradoks dotjeramo do kraja, bio stigmatiziran upravo zato jer je bio Krležin prijatelj!

Stvar je ta vrlo čudna jer ako je Barac bio u pravu da je Kombol bio jedan iz Krležina kruga, a bio je u pravu, zar nije upravo taj krug postajao sve moćniji nakon 1945. To jest istina, ali tako nije bilo ni na Sveučilištu niti u Akademiji. Miroslav Krleža jest bio potpredsjednik tadašnje Jugoslavenske akademije ali je on u njoj bio bez pravog utjecaja.¹⁵ Uostalom kad je prestao biti potpredsjednikom nudio je Krleža ostavku čak i na članstvo, a ako je od sebi bliskih ljudi nekoga i uveo u Akademiju onda su to bili ljudi iz njegovih političkih sukoba na ljevici, recimo Vaso Bogdanov ili Ervin Šinko.¹⁶ Kombola u tim kalkulacijama nije bilo. Na Sveučilištu bliska veza s autorom *Hrvatske književne laži* i *Dijalektičkog antibarbarusa* baš i nije bila preporuka a niti rad u kazalištu i tamošnje prijateljstvo s Brankom Gavellom. Sveučilištu hrvatskom dugo je teatar bio preveć tjelesan da bude u okularu njegovih profesora pa tu Antun Barac, premda je imao stanovitu teatrološku informiranost, nije bio izuzetak.

Očito je, dakle, da je svugdje gdje bi Kombol trebao dobiti nagrade za svoje zasluge na polju književne povijesti i antologijskog posla, na polju prevodilaštva i teatarske prakse vladao Antun Barac i njegov krug. Istina je to

¹³ Ivo Frangeš, »Antun Barac...«, n. dj.

¹⁴ Zlatko Posavac, *Albert Haler*, Zagreb, 1978.

¹⁵ Viktorija Franić Tomić, »Nepoznati dokumenti o Grgi Novaku i Miroslavu Krleži koji osvjetljavaju kulturnu atmosferu sredine stoljeća u Hrvatskoj«, *Croatica et Slavica Iadertina*, str. 313–326; Zadar, 2010.

¹⁶ Stanko Lasić, *Krleža, kronologija života i rada*, Zagreb, 1982.

koja se ne može sakriti u onim paralelnim nekrolozima i spomenima smrti dvojice ljudi, Kombola i Barca, koji su sa samo devet dana razmaka umrli kasne jeseni 1955. u Zagrebu. Ali dok su Barca uglavnom nekrolozima ispraćali ambiciozni asistenti a u studentskom tisku aktivni studentski funkcionari i *in spe* književnici, dakle u većem broju slučajeva koristoljubnici, glavni nekrolog o Kombolu koji tjedan poslije smrti napisao je studiozno, misaono i toplo prijatelj pokojnikov Branko Gavella.¹⁷ Veliki je režiser tom prilikom napisao briljantan esej; on, jedan iz Krležinog kruga o pokojniku iz tog istog kruga. Tek se dvadesettrogodišnji Antun Šoljan, koji nije ni tada ni poslije gradio sveučilišne karijere, nego nije fakulteta ni htio završiti, tek se taj budući veliki pisac u ime mladih pitao: tko će nadomjestiti Kombola.¹⁸

Za Barca se to isto nitko ni tada pa ni poslije nije pitao jer o njemu, a tu moramo zaviriti u onodobni tisak, sve se više upravo u vrijeme neposredno pred autorovu smrt javljaju glasovi i to upravo onih najmlađih koji su iznervirani Barčevim akademizmom i koji se, posebno povodom njegove posve promašene *Jugoslavenske književnosti*, usuđuju reći više od naručenog i očekivanog. Tako povodom *Jugoslavenske književnosti* i nekih Barčevih tadašnjih književno-kritičkih tekstova piše Milan Selaković u *Vjesniku* da su dosadni i suvišni, dok u beogradskom *Ninu* i *Književnim novinama* povodom Barca se čitaju stavovi da je on kao pisac uvijek dosadan, da nikad nije vispren, ili da mu tekstovi odišu stilski staromodnim akademizmom, te da je on pisac »koji nije bio u stanju nikada a danas najmanje da nas reprezentuje ni pred kim«. Da ironija bude veća u Srbiji su Barcu javno zamjerali što je za srpskog kneza Miloša Obrenovića napisao u *Jugoslavenskoj književnosti* da je trgovao svinjama a taj navodno nije samo trgovao svinjama nego i nekom drugom živeži, što se smatralo strašnom pogreškom.¹⁹

S ovih anegdota preći ću na one nevidljive a zato puno važnije spona koje su Barca i Kombola za života povezale. To što je jedan umro kao akademik, točnije kao tajnik Razreda za književnost JAZU, zatim kao najutjecajnije sveučilišni profesor na zagrebačkoj, tada jedinoj nacionalnoj književnoj katedri, što mu je omogućeno da bude utemeljitelj Instituta za književnost JAZU, da jedno vrijeme bude rektor Sveučilišta u Zagrebu itd., a to što je drugi i pored zasluga za hrvatsku književnost bio tek marginalizirani preda-

¹⁷ Branko Gavella, *Republika*, 11, 11/12, str. 963–969; 1955.

¹⁸ Šoljanovi stavovi o Kombolu i sjećanja na njega dok je bio profesor na Akademiji dramske umjetnosti objavljeni su višekratno u često pretiskivanoj knjizi Kombol–Novak, *Hrvatska književnost do Narodnog preporoda*, Zagreb, 1992.

¹⁹ Vidi o tomu najviše u tadašnjim tekstovima Nikole Ivanišina, jedno vrijeme Barčeva asistenta na Sveučilištu u Zagrebu. Nikola Ivanišin, »Zloća malenih, povodom napada na Barca«, *Dubrovnik*, I, str. 64–67; 1954. Usp. i »Antun Barac«, *Krugovi*, 4, 8, str. 521–524; Zagreb, 1955. Vidi: Nikola Ivanišin, *Književnopovijesno djelo Antuna Barca*, Rijeka, 1996.

vač svjetske književnosti na Akademiji dramske umjetnosti, dok je onaj prvi uživao mnoge društvene pogodnosti. Sve to, sve te antipodne činjenice, pokazuju da je problematika odnosa Antuna Barca i Mihovila Kombola koliko složena toliko posve zamagljena ideologemima koje danas možemo slutiti ali za njihovu konačnu detekciju metodologija humanističkih znanosti nema oruđa. Odnos ove dvojice zaslužnih ljudi nije bio samo odnos u kojem su oni svojevoljno sudjelovali nego su oni često bili instrumenti nekih drugih društvenih odnosa i silnica, općeg rasporeda moći i nemoći koji desetljećima truju, pa i danas, hrvatsku akademsku i književnu zajednicu, truju je podjelama i nedefiniranim zaslugama jednih a stigmama drugih.

Navest ću jedan primjer prikrivenog spomena Mihovila Kombola u Barčevoj inače vrlo negativnoj recenziji Ježićeve *Hrvatske književnosti* s kraja 1944., objavljenoj u *Hrvatskoj reviji*. Nekadašnji logoraš koji se nije do 1945. skanjivao objavljivati u *Spremnosti*, piše o djelu Slavka Ježića čija je knjiga kasnije, sve do 1990., bila svjesno zaboravljena a njezin autor stigmatiziran.²⁰ Dakle, u *Hrvatskoj reviji* piše Barac razornu kritiku inače tiskanu na uvodnom mjestu, kritiku u kojoj ima pedesetak pozivanja na pogreške. Ima u tom profesorovom tekstu i čudnih opaski pa se tako jedna odnosi na Alberta Hallera, isto tako prešućivanog drugog velikog Barčevog neprijatelja. Ta opaska je tu navedena valjda zato što je i Haller gledao *von oben herab*, Haller koji se tada nalazi na istom Fakultetu kao i Barac, na koji je došao iz Dubrovnika 1944., a koji je o Barcu pisao razorne kritike u dvadesetim godinama XX. stoljeća. Barac zbog tog poremećenog odnosa s Hallerom nije uopće poželio recenzirati u isto vrijeme objavljenu Dubrovčaninovu *Noviju dubrovačku književnost*. Njemu je Albert Haller svakako bio najodiosniji hrvatski književni povjesničar i tako je to bilo još od polemika što su ih vodili dvadesetih godina.²¹ Ipak, Barac se ne ustručava ironično prigovoriti Ježiću, a ciljati na Hallera da je premali značaj dao Kazaliju koji je, naravno, *forte* Hallerove knjige. I nakon što izruga Ježića da je među modernistima zaboravio na inače posve nevažnog Dürra i Jelovšeka, da je slabo spomenuo Milka Lovinca, da nije naveo baš sva djela Vrbanićeva, da nije spomenuo *Plavo cvijeće* od Ante Tresića Pavičića, Barac koji u tom trenutku sigurno nepobitno zna za skori izlazak iz tiska u nakladi Matice hrvatske Kombolove velike *Povijesti*, sasvim providno kaže na kraju tog prikaza u *Hrvatskoj reviji*, dok

²⁰ Vidi: *Zbornik o Slavku Ježiću*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 2, gl. urednik Tihomil Maštrović, Zagreb, 1997. Akademik Dubravko Jelčić i pisac ovog teksta priredili su 1990. ponovljeno izdanje Ježićeve *Hrvatske književnosti* i konstatirali četiri desetljeća njezine odsutnosti. U tom izdanju su tiskani vrlo precizni bibliografski izvori o Ježiću.

²¹ Albert Haller piše o Barcu povodom Gundulića u: *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. 1, 2, str. 67–70; 1925., zatim ponovno u: *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. 2, 7, str. 206–211; 1925.

se suši ljepilo na koricama Kombolove goleme povijesti, kako je on Antun Barac još prije rata pomišljao da zajedno s pokojnim Franjom Fancevom, kako je dakle bio spreman, da napiše povijest hrvatske književnosti, zajedničku i dvojni knjigu tako da podijele posao on i Fancev, ali, veli, da nisu stigli to napraviti i da sad treba čekati mlade jer se dogodilo da je Fancev, dakle ne on Antun Barac, nego upravo Franjo Fancev, imao tada velikih dužnosti te bio dekan fakulteta, te bio urednik ovog i onog, te tajnik JAZU, pa da je zbog svega toga prerano umro a sad treba čekati nove naraštaje. A kad tamo Kombolova *Povijest hrvatske književnosti do preporoda* već je u trenutku tog posve izlišnog zagovora drugih bila ne samo napisana nego je upravo izlazila iz tiska, pri čemu treba naglasiti da Kombol nije pripadao »novim naraštajima« jer je bio čak 11 godina stariji od Antuna Barca. Naravno, znao je Barac dobro da nakon 1945. neće trebati čekati nove naraštaje što se tiče starije dionice hrvatske književnosti, znao je to ali je u tekstu izrekao nešto posve oprečno.²² Koji mjesec kasnije doista izlazi Kombolova *Povijest* da bi deset godina od tada i koju godinu više bila bestidno prešućivana.

Istina, njezin autor nije dopustio hrvatskoj kulturnoj sredini da mu napravi ono što je napravila Branku Vodniku, nije im dopustio da ga dokraja iznerviraju i ponize.²³ Jer Mihovil Kombol je bio strpljiv čovjek, imao je Vodnikovo iskustvo iz prve ruke pa nije na progon odgovarao nervozom, bio je, kako je to napisao u nekrologu njegov prijatelj Branko Gavella, odmjeren čovjek, nije niti jednom izgubio nerve. Vodnik je stradao jer nije bio ni odmjeren, niti je imao dobre živce, pa je dopustio da ga hulje moralno potvore.

Antun Barac, a njega ovdje treba citirati, povodom Vodnikove prerane smrti, kaže doslovno nešto što bi se lako, kad bi se u tekst uvelo Kombolovo ime, moglo u vrijednosnom sustavu onoga vremena najviše odnositi upravo na onoga kojega se Barac trudi da nikad javno ne spomene: na Kombola. Kaže Barac: »Od svih onih koji u Hrvatskoj aspiriraju na značaj literarnog historika s najviše prava bi Branko Vodnik [čitaj Mihovil Kombol, op. p.], mogao da nosi taj titul po kvaliteti. A upravo njemu najviše osporavahu položaj, koji je trebao zauzimati i upravo njemu najviše onemogućavahu znanstveni poriosperitet.«²⁴ Da, upravo je Kombol, naravno i Vodnik prije njega, kroz

²² Vidi o tim pitanjima i njima potaknut tekst Antuna Barca, »Temeljno pitanje. Odnos stare hrvatske književnosti dubrovačkog kruga prema talijanskoj literaturi«, *Spremnost*, IV, 149–150, 13–15; Zagreb, 1945.

²³ O događajima oko Vodnikova umirovljenja i predsmrtnih progona tekstove i preciznu bibliografiju u: Vida Flaker, »Branko Vodnik«, *Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU*, God. 4, br. 1 (7); Zagreb, 1978.

²⁴ Vidi Barac o Vodniku: »Nekrolog Branku Vodniku«, *Jugoslavenska njiva*, X, 11–12, str. 337–341; 1926. Isti, »Branko Vodnik, nekrolog«, *Srpski književni glasnik*, NS, XVIII, 6, str. 427–434; 1926.

deset godina nakon objave svoje *Povijesti hrvatske književnosti* imao samo pet prilika da sudjeluje u javnom životu. On ih je iskoristio ali je bio trajno marginaliziran i stigmatiziran a njegova *Povijest* namjerno prešućivana kao nešto stidno i suvišno. Imao je priliku da napiše, već spomenuti, izvrstan pregled starije hrvatske drame za legendarni broj *Hrvatskog kola*, zatim da da jednu od najboljih kraćih monografija toga vremena, onu o Janu Pannoniusu, zatim da maestralno priredi izdanje polemičke knjige Ivana Lovrića protiv Alberta Fortisa i da priredi Jagićeve odabrane spise za Akademiju, da pošalje u vječnost svoga učitelja i konačno da napiše odličan pregled književnosti Zadra, koji je doduše izišao tek deset godina nakon njegove smrti!²⁵ Ali da budem izravan do kraja: Antun Barac onako kao što je izravno govorio o Branku Vodniku, nikad nije izravno niti pohvalno govorio o književnom radu Kombolovu. Nikada on nije izrekao takvu pohvalu niti Halleru, koji je uostalom onih deset poratnih godina do Barčeve i Kombolove smrti bio mrtav. Ne, Barac im riječi pohvale nije uputio, a imao je prilike i svakako razloga, jer i on je bio povjesničar književnosti, a bio je i povjesničar hrvatske književne kritike, te je njegov rad ovisio upravo o njihovim prosudbama i doprinosima. Barac takvu pohvalu uostalom nije istinski uputio ni Branku Vodniku kojemu je bio najbližim suradnikom i nekom vrstom učenika. Naime, Barac je čim je Vodnik umro napisao dva zapjenjena nekrološka i politička teksta, članke ljudski opravdane jer se radilo o kriptu-uboju, ali kasnije, u studiji o hrvatskoj to jest *Našoj* književnosti i njezinim historicima, on veliča Skerlića a Vodnika tamo nije niti spomenuo. Da ga nije niti spomenuo uz Gavrilovića i Šurmina notorno je, pa se to istine radi mora istaknuti.²⁶

U vezi s iskvašenim odnosima Barca i Kombola, kao da je sve počelo neizravno Hallerovom razornom kritikom Barčeve studije o Gunduliću iz 1926.²⁷ Naoko, ona s Kombolom nema izravno ništa ali i Kombol i Haller, prema Barčevom uvjerenju, dijelili su zajedničko pristajanje uz neke metodološke postulate Benedetta Crocea i njegove škole. Dodir, bolje rečeno sudar, između ove dvojice povjesničara i Barca dogodio se upravo onda kad je Mihovil Kombol pod pseudonimom, jer je tada bio državni prosvjetni činovnik, napisao vrlo serioznu i opsežnu recenziju Barčeve monografije *Šenoua* u kojoj je iznio jedan posve oprečan pogled na Šenou, pogled vrlo blizak onome koji je izlagao Krleža u *Hrvatskoj književnoj laži*, pa je bilo na neki

²⁵ Vidi o ovome podatke u bibliografiji Nedjeljke Paro u: Mirko Tomasović, *Mihovil Kombol...*, n. dj.

²⁶ Vidi tekst »Naša književnost i njezini historici«, u: Antun Barac, *Knjiga eseja*, Zagreb, 1924. Ovdje Barac tvrdi da naša književnost, za njega je to i srpska i hrvatska, nije do 1800. prava književnost. Tekst je objavljen u vrijeme najžešćih progona protiv Branka Vodnika.

²⁷ Albert Haller, »O Barcu«, *Nova Evropa*, XIX, 9, str. 273–280; 1928.

način i logično što je Kombol iznio taj pogled u Krležinoj *Književnoj republici*.²⁸ Ta kritika naročito je zaboljela Barca i ona je po njemu bila dio organizirane harange s Hallerovim negativnim tekstovima. Kad Haller kritizira Barčev esej o Gunduliću onda mu Barac na iznešene postavke ima prilike odgovoriti jer je sve bilo objavljeno u časopisu koji je sam Barac uređivao ali na Kombolovu razornu kritiku *Šenoe* Antun Barac neće odgovarati, a posebno ne na opaske koje će Krleža dijeliti s Kombolom a one se odnose na Barčev naivni konstrukt navodne hrvatske građanske klase u Šenoino doba a ono, kako su i Kombol i Krleža naglašavali, jednostavno je opsjena jer je to sve sama malograđanština. Daljnje razlike i oporbe među dvojicom povjesničara književnosti, među Kombolom i Barcem, vide se i u dva, u koncu dvadesetih godina, susljedno objavljena nova Kombolova rada koji su bili svaki u izravnoj polemici s Barcem. Prvi je tiskan 1929. u Srbiji i smatra se do danas najakutnijim kratkim pogledom na hrvatsku književnost XIX. i XX. stoljeća, dakle neki je nastavak Vodnikove *Povijesti* i njezina je kritika, ali je opis i dopuna sličnog Marjanovićevog pokušaja kao što je upućivanje na Barčeve opće slabosti.²⁹

I konačno, Kombol piše i na svoj način Barcu upućuje neku vrstu najave Krležinog eseja o Kranjčeviću u kojem se vidi velika srodnost s Krležinim kasnijim kronološkim i kritičkim postavkama ali najviše je taj tekst pokušaj osamljivanja Kranjčevićeve pojave koja je s obzirom na nacionalnu svijest bila posve oprečna estetiziranoj Vidrićevoj figuri koju Barac osamljuje i uspostavlja prema Kranjčeviću.³⁰ A kad se nakon tih tekstova pojavio Kombolov posao u dvije spomenute antologijske knjige u seriji *Hrvatska književnost* iz 1934., u seriji za koju je dvije knjige sačinio Maraković, dvije Ježić, a dvije Kombol, bilo je to dovoljno da prelije čašu Barčeva bijesa, bilo je to ono što ga je naljutilo. Njega je zasmatalo to što je osjetio da je zaobiden, da se htjelo uzeti suradnike iz svih grupa, ali ne od njega. I to je bila središnja tekstura njegovog pisma Petraviću o Kombolu, iskaz njegovog osjećaja zavisti, osjećaja da mu Kombol uzima predodređeno autoritativno mjesto! Jer do tada Mihovil Kombol je u književnoj javnosti bio poznat tek kao pisac dvije važne, polemičke studije o tekstovima Josipa Torbarine, dakle o starijoj hrvatskoj književnosti, o Ranjini i Zlatariću, ali je Barcu bilo neprihvatljivo što je on u tridesetim godinama sve više u javni prostor inauguriran kao antologičar novije lirike, kao onaj koji je sastavio najkvalitetniju hrvatsku antologiju na koju će naraštaj Pavletića, Šoljana i Mihalića, pa i Mrkonjića samo

²⁸ Mihovil Kombol je tu kritiku Barčeva *Šenoe* objavio pod pseudonimom Novaković N. u Krležinom časopisu *Književna republika*, III, 4, str. 208–221; 1926.

²⁹ Vidi o tom pitanju Mirko Tomasović, *Mihovil Kombol...*, n. dj.

³⁰ Isto.

nadograđivati lirski kanon koji se nakon Kombolovog izbora nije značajnije mijenjao sve do danas.³¹ I konačno, Kombol se afirmirao kao antologičar hrvatske rane pripovijetke, onoga najkvalitetnijeg u hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća pa je i tu dodirnuo Barčevu ekskluzivu na veličinu malenih. Opet je i ta druga Kombolova antologijska knjiga bila izvrsno opremljena biografskim i bibliografskim materijalom a izbor je bio maestralan.

Napokon, srest će se Barac i Kombol još jednom, doduše nevidljivo za javnost, u jednom vrlo karakterističnom tajnom recenzentskom poslu, zajedničkom poslu a da toga nisu ni bili svjesni a još manje da bi mogli znati da će pola stoljeća kasnije njihove recenzije biti zajedno čitane i objavljene.³² Radilo se o paralelnim recenzijama knjige *Jugoslavenska književnost* Miloša Savkovića, udžbeniku nad kojim je Kombol ponovio svoje poznate stavove o starijoj hrvatskoj književnosti, gdje se referirao na svoj nacrt novije hrvatske književnosti, na teze o Šenoi i građanskoj klasi, te iskritizirao Savkovića ali onda doživio da se Savković očito polovično obavijestio u zagrebačkoj akademskoj kuhinji tko kako kotira u kuloarima, te odlučio Kombola tim povodom vrijeđati a Barca zaštititi. Tako se dogodilo da je Kombol i tom prilikom imao, jer je gledao *von oben herab* grdnih neprilika! A ništa drugo nije učinio u toj recenziji nego je, jer su ga na to pozvali, popravljao Savkovićev udžbenik, popravljao knjigu čovjeka koji je njemu po metodološkim postavkama inače bio bliži nego Barcu.

I konačno, Kombol je recenzirao i to razorno recenzirao Barčev pregled hrvatske (i srpske književnosti) u *Narodnoj Stanojevićevoj enciklopediji* gdje se dogodilo nešto skandalozno a to je odvajanje dubrovačke i dalmatinske starije dionice hrvatske književnosti od matične književnosti, a onda čak i one starije kontinentalne iz vremena prosvjetiteljstva pri čemu je pokušano sparivanje kontinentalne hrvatske književnosti sa srpskim prosvjetiteljstvom nastalim također na tlu Habsburške Monarhije. O ovim Barčevim pokušajima s hrvatskom književnošću ranog novog vijeka u Dubrovniku, Dalmaciji i Slavoniji, te s njezinim ne uvijek konzekventnim i vrlo labavim uvođenjem u korpus hrvatske književne povijesti kao zasebne cjeline, Kombol je oštro i uspješno pisao te je takvim pristupom usmjerio, premda mu to nikad nitko pa ni Antun Barac, nije priznao. On je naime Barca uputio da otkloni i da

³¹ O Kombolovoj *Antologiji novije hrvatske lirike* pisali su Petar Grgec u *Hrvatskoj straži*, 6, str. 4; 14. X. 1934.; zatim Ivo Hergešić, *Obzor*, 75, str. 1–22; 1. III. 1934.; Ivo Kozarčanin, *Komedija*, 1, 15, str. 4; 1934.; Ljubomir Maraković, *Hrvatska prosvjeta*, 21, 5, str. 194–200; 1934.; M. Tomas (S. Šimić), *Književnik*, 7, 11, str. 507–509; 1934.; G. Bujas, *Nova revija*, 14, 5, str. 328–340; 1935.; I. Kozarčanin, *Hrvatska revija*, 8, 10, str. 549–553; 1935.; Vinko Nikolić, *Hrvatski list*, 16, 189, str. 6–7; 1935.

³² O ovom pitanju opširno je izvijestio Ivo Frangeš, »Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti«, *Forum*, 21, 7/9, str. 23–40; 1982.

ne ponovi istu ideologijsku omašku u svojoj *Jugoslavenskoj književnosti* iz 1955., gdje ovaj napušta načela Pavla Popovića o jedinstvenoj književnosti »jugoslavena« i prihvaća federalni model koji je u Hrvatskoj upravo u tim godinama bivao sve snažniji i snažniji.³³

Još jednom, prije bliskih datuma smrti, susrest će se Kombol i Barac i to ne u tekstu niti u časopisu, ne u knjizi i ne u antologiji, nego na kroatističkoj katedri zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Bilo je to koncem 1944. kad su dva zemljaka došli jedan drugomu u opasnu blizinu jer je Kombol dobio katedru nakon Fancevljeve smrti. Barac, bivši logoraš ali sada integrirani profesor novije književnosti, nije o tom susretu ostavio traga, niti danas znamo što je o njemu mislio. On je u to vrijeme bio suradnik ideološke *Spremnosti*, on je pisao u doba NDH više od Kombola koji je bio Krležin sudrug, kako je Barac i napisao u onom privatnom pismu iz 1934., bio je jedan iz Krležinog kruga. Čim je završio rat, Barac odmah i to napadno objavljuje u hrvatskim književnim časopisima i novinama tekstove o Rusima i o Nazoru, objavljuje ih uporno i neukusno često. Kombol o ideološkim nalogima u tom vremenu nije ostavio tragova. Tek jednom u kratkom predgovoru izdanju Držičeve *Tirrene* postoji trag stanovite indoktrinacije. Ima tu, kako je tada bilo uobičajeno već na prvoj stranici, jedan spomen Karla Marxa koji možda i nije unio sam Kombol nego je kasnije ta rečenica pridodana u uredničkoj redakaturi.

Ovdje sam iznio tek nešto misli o bliskim susretima Antuna Barca i Mihovila Kombola. Kako se vidi, neki od tih susreta bili su javni, neki su ostajali javnosti skriveni, neke je trebalo odgonetati, a neke će još trebati istraživati da ne ostanu u sferi prepostavki. Uspio sam dodirnuti koordinate ovog dramatičnog ali posve prigušenog odnosa, jedne relacije koja pokazuje da su neki antipodni animoziteti konstanta u hrvatskom književnom životu te da ih zbog istine ne treba stavljati pod tepih nego je potrebno nad njima potražiti snagu da se više nikad ne dogodi da dva, barem jednako vrijedna poslenika na polju hrvatske književne povijesti, da dva čovjeka velikih zasluga odu sa svijeta na dva oprečna načina koji su sramotni po hrvatsku sredinu, jedan stigmatiziran i prešućen a drugi prehvaljen i veličan.

To što se kasnije u nas uvriježilo govoriti o četiri smrti u jednom jesenskom mjesecu 1955., i to što se onda navodi duhovita rečenica Marjanovićeve,³⁴ rečenica četvrtog mrtvacu iz velikog kvarteta glasila je: »Poslije tih smrti čini mi se da je nepristojno što ja još živim«, samo je primjerena

³³ Vidi: Ненад Николић, »Концепција српске и југословенске књижевности Павла Поповића«, *Зборник Матице српске за књижевност и језик LVII*, sv. 2, str. 267–295. Vidi u *Sabranim djelima Pavla Popovića, Књижевна критика–књижевна историографија*, Сабрана дела, knj. 10, priredio Miroslav Pantić, Beograd 2002.

³⁴ Marijan Matković, *Spomen na davnu jesen...*, n. mj.

dosjetka ali ona ne može šašom prekriti opisanu nepravdu. Marjanović jest bio najstariji član ovog kvarteta iz 1955.³⁵ Bio je nesretni polemičar s vještim Matošem, zaslužan pisac čiji je doprinos nemjerljiv s najvećima, kako s Vodnikom kojeg su kolege ubile 1926., kako s Barcem koji je umro od teške bolesti i Kombolom koji je navodno zbog stava *von oben herab* bio ponižavan, stigmatiziran, pa mu je bilo zapriječeno priznanje za ono što je napravio za svoj narod, jednako kao što Ivo Frangeš nakon 1971., pa sve do mirovine, nije smio rukovoditi, bilo mu je naime zapriječeno rukovoditi, poslovima na katedri koja je bila u isti čas, a i danas ostala njegova, Barčeva, Kombolova i Vodnikova, da spomenem tu četvoricu i da kažem da tu nažalost još nema petog.

Pravda je, kako to obično biva, bila zadovoljna kad je oslijepila, a to je bilo nakon 1955. Barca nisu ni morali revidirati, njega su podigli na pijedestala i tu ga držali neko vrijeme, ali ga svakako nisu niti toliko koristili niti toliko cijenili koliko su cijenili i štovali Mihovila Kombola. Inače, Barčeva radna energija bila je velika. Ovaj Primorac je sve svoje svijeće iznosio na svjetlost i to odmah. Kombol nije bio od toga soja, ali svijeće koje je upalio svjedoče o velikom, najvećem doprinosu. Oni koji su dopustili da ga se u ovoj sredini, gdje se svaka šuša busa da je književni povjesničar, ne spomene čitavo jedno desetljeće, morali bi se stidjeti. Danas im je kasno. Jedan od njih svakako je Antun Barac, a drugi je Kombolov nekadašnji prijatelj, čovjek s kojim je dijelio inicijale, zatim i stavove o Šenoi, o Kranjčeviću, o Gunduliću i o hrvatskoj književnoj laži i koji mu ni mrtvom nije htio priznati da je svojim pisanjem o starijoj književnosti ukinuo dosadu koja ju je pratila. Ali sve to i nije važno u jednom poretku stvari koji će se već sutra smjestiti visoko iznad nas i koji o efemerijama neće više voditi nimalo računa.

Literatura

- Antun Barac, »Nekrolog Branku Vodniku«, *Jugoslavenska njiva*, X, 11–12, 337–341; 1926.
- Antun Barac, »Branko Vodnik, nekrolog«, *Srpski književni glasnik*, NS, XVIII, 6, str. 427–434; 1926.
- Antun Barac, *August Šenoa*, Zagreb, 1926.
- Antun Barac, »Jedna monografija. Br. Vodnik als Litertaurhistoriker«, *Savremenik*, XXI, 11, str. 449–457; 1928.
- Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, Zagreb, 1954., 1959.,² 1963.³
- Antun Barac, »Temeljno pitanje odnosa stare hrvatske književnosti dubrovačkog kruga prema talijanskoj literaturi«, *Spremnost*, IV, Zagreb, 149–150, str. 13–15; 1945.

³⁵ Vidi: Ivan Krtalić, *Milan Marjanović – kritičar moderne*, Zagreb, 1975.

- Rafo Bogišić, »Mihovil Kombol – historičar hrvatske književnosti«, *Kolo*, 4, 1, str. 52–55; 1966.
- Ivan Esih, »Dinko Ranjina i talijanski petrarkisti – studija dra M. Kombola«, *Obzor*, 73, str. 2–3; 12. V. 1932. Vidi i Vjekoslav Štefanić, *Obzor*, 74, str. 2, 13. XII. 1933., »Odgovor Josipa Torbarine«, *Obzor*, 74, str. 5; 16. XII. 1933.
- Vida Flaker, »Branko Vodnik«, *Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU*, god. 4, br. 1 (7); 1978.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zagreb, 1978. Bibliografiju Barčevih djela sastavili su: Vida Barac i Miroslav Vaupotić, a literaturu o Barcu M. Vaupotić.
- Ivo Frangeš, »Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti«, *Forum*, 21, 7/9, str. 23–40; 1982.
- Viktorija Franić Tomić, »Nepoznati dokumenti o Grgi Novaku i Miroslavu Krleži koji osvjetljavaju kulturnu atmosferu sredine stoljeća u Hrvatskoj«, *Croatica et Slavica Iadertina*, str. 313–326; Zadar, 2010.
- Viktorija Franić Tomić, »Frangešova enciklopedijska natuknica kao pratekst *Povijesti hrvatske književnosti*«, u: *Zbornik o Ivi Frangešu*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 13, gl. urednik Tihomil Maštrović, Zagreb, 2013.
- Branko Gavella, »Mihovil Kombol«, *Republika*, 11, 11/12, str. 963–969; 1955.
- Albert Haler, »O Antunu Barcu«, *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. 1, 2, str. 67–70; 1925.
- Albert Haller, »O Antunu Barcu«, *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. 2, 7, 206–211; 1925.
- Albert Haler, »Problemi kritike i literarne historije«, *Jugoslavenska njiva*, 9, I/2, str. 67–70; 1925.
- Albert Haller, »O Barcu«, *Nova Evropa*, XIX, 9, str. 273–280; 1928.
- Albert Haler, »Naša književna kritika (*Između filologije i estetike*)«, *Nova Evropa*, XIX, 9, str. 273–280; 1929.
- Mate Hraste, »Mihovil Kombol«, *Južnoslovenski filolog* (Beograd), XXI, 1–4, str. 497–499; 1955.–56.
- Nikola Ivanišin, »Zloća malenih, povodom napada na Barca«, *Dubrovnik*, I, str. 64–67; 1954.
- N. Ivić, »Kombolova povijest književnosti kao sinegdoha poezije«, *Quorum*, 12, 6, str. 120–140; 1996.
- Šimun Jurišić, »Mihovil Kombol i Antun Barac«, *Vidik*, 15, 6, str. 84–86; 1968.
- Novaković N. [M. Kombol], »Kritika Barčeva Šenoa«, *Književna republika*, III, 4, str. 208–221; 1926.
- O. S. [M. Kombol], »Iz jedne kritike Lunačeka«, *Književna republika*, III, 4, str. 221–223; 1926.
- Mihovil Kombol, »Hrvatska drama do 1830.«, pretiskano u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 86, Zagreb, 1971. Pretiskano iz *Hrvatskog kola* 1949.
- Mihovil Kombol, književni povjesničar, kritičar i prevodilac* (zbornik), Zadar, 1983. (i u: *Zadarska revija*, br. 4/5, 1983.), Zagreb – Zadar, 1997.²
- Ivan Krtalić, *Milan Marjanović – kritičar moderne*, Zagreb, 1975.

- Stanko Lasić, *Krleža, kronologija života i rada*, Zagreb, 1982.
- Marijan Matković, »Spomen na davnu jesen...«, *Forum*, XIV, XXX, 12, str. 881–885; 1975.
- Ненад Николић, »Концепција српске и југословенске књижевности Павла Поповића«, *Зборник Матице српске за књижевност и језик LVII*, sv. 2, 2009., str. 267–295.
- Bruno Popović, »Mihovil Kombol«, *Mogućnosti*, 2, 12, str. 970–975; 1955.
- Pavle Popović, *Књижевна критика–књижевна историографија*, Сабрана дела, књ. 10, priredio Miroslav Pantić, Beograd, 2002.
- Zlatko Posavac, *Albert Haler*, Zagreb, 1978.
- M. Ratković, »Mihovil Kombol«, *Jezik*, 4, 3, str. 65–66; 1955.–56.
- J. Ravlić, »Mihovil Kombol 1882(1883!) – 1955. – historik starije hrvatske književnosti«, *Riječka revija*, 9, 5/6, str. 257–263; 1960.
- M. Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, 11, 3, str. 193–205; 1967.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac u svjetlu današnjice«, *Forum*, 14, 12, str. 962–969; 1975.
- Antun Šoljan, »Dante«, *Telegram*, 1, 7, str. 6; 1960. Vidi Šoljanov memoarski tekst u: Mihovil Kombol – Slobodan Prosperov Novak, *Hrvatska književnost do Narodnog preporoda*, Zagreb, 1992.
- Davor Šošić, »Mihovil Kombol«, *Slobodna Dalmacija*, 13, 15, XI, str. 4; 1955.
- Mirko Tomasović, *Mihovil Kombol*, Zagreb, 1978.
- Mirko Tomasović, *Mihovil Kombol 1883.–1955.*, Zagreb, 2005. Popratne bibliografske matrijale sakupila Nedjeljka Paro.
- Andre Vaillant, »Chronique – publications serbo-croates«, *Revue des études slaves* (Paris), 25, 1/4, str. 227–228; 1949.
- Miroslav Vaupotić, »Mihovil Kombol«, *Krugovi*, 4, 8, str. 524–527; 1955.
- Miroslav Vaupotić, »Mihovil Kombol, kritičar i književni historičar novije hrvatske Književnosti«, *Riječka revija*, 11, 1/2, str. 1–28; 1962.
- Vice Zaninović, »Iz ostavštine Mihovila Kombola«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 13, str. 115–133; 1973.
- Mirko Žeželj, *Vladimir Nazor*, Beograd, 1966.

KOMBOL I BARAC: DVIJE SUDBINE U JEDNOM NEVREMENU

Sažetak

U radu autor na osnovu rijetko sačuvanih književnih tekstova, novinskih članka, pisama i dokumenata rekonstruira negativan odnos što su ga tijekom života imali Antun Barac i Mihovil Kombol. Njihovi životni putevi više su se puta dodirivali pa su ova dva najvažnija hrvatska književna povjesničara XX. stoljeća imala prilike, što javno a što u posve privatnom kontekstu, pokazivati međusobne animozitete. Kako su umrli iste 1955. godine sa samo devet dana razlike moguće je i sasvim egzaktno uočiti kako je jedan od njih bio od sredine slavljén i veličán dok su drugoga bez ijednog pravog razloga stigmatizirali i veličali. Ovo je pokušaj da se uočavanjem povijesnih ali i psiholoških konteksta njihovih književnih pojava ukaže na procese u kojima pisci sudjeluju jednom svjesno a drugi su put manipulirani od središta moći.

Cljučne riječi: Antun Barac, Mihovil Kombol, hrvatska književnost, polemike

KOMBOL AND BARAC: TWO DESTINIES IN ONE HARD TIME

Summary

Based on the rarely preserved literary texts, newspaper articles, letters and documents the author reconstructs the negative relationship between Antun Barac and Mihovil Kombol during their lives. Their life and career paths crossed several times so these two most important Croatian literary historians of the 20th century had a chance to show mutual animosity, both in a completely private and in a public context. Since they both died the same year, in 1955, only nine days apart, it is possible to notice very clearly that one of them was glorified and aggrandized while the other was stigmatized without any valid reason whatsoever. This paper is an attempt to show the processes in which writers take part on the one hand consciously and on the other having been manipulated by the centers of power. These processes will be detected through the study of historical and psychological contexts of their literary figures.

Key words: Antun Barac, Mihovil Kombol, Croatian literature, polemics

Ernest Fišer

Barac i Šicel – metodološke podudarnosti i razlike

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)

UDK 821.163.42(091)

821.163.42.09 Barac, A.

821.163.42.09 Šicel, M.

1.

U konstituiranju moderne hrvatske književne historiografije u minulom XX. stoljeću nedvojbeno je jedna od vodećih osobnosti bio akademik Antun Barac (1894. – 1955.). Svojom obuhvatnom sociološko-estetskom koncepcijom i metodom istraživanja, uz kritičke analize i sinteze odabranih književno-povijesnih činjenica iz nacionalnoga književno-jezičnog korpusa, on je ne samo proširio, produbio i »europeizirao« dotadašnje filološko-pozitivističke pristupe i koncepcije svojih prethodnikâ (Vatroslava Jagića, Milivoja Šrepe-la, Armina Pavića i Branka Vodnika), u stanovitoj mjeri i svojih suvremenikâ (Alberta Halera i Mihovila Kombola), nego je izvršio i snažan utjecaj na svoje nastavljače u znanstvenom proučavanju i usustavljanju hrvatske književnosti XIX. i XX. stoljeća kao i na nasljednike na Katedri novije hrvatske književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. To se posebice odnosi na akademika Miroslava Šicela (1926. – 2011.), koji je bio prvo Barčev student iz posljednje generacije, potom i nasljednik na spomenutoj katedri (nakon prof. dr. sc. Ive Frangeša), ali koji se »tijekom vremena... formirao u našeg najizrazitijeg književnog historika i najdosljednijeg nastavljača djela svoga učitelja Antuna Barca«. ¹

Uostalom, ovu ključnu tezu nije teško argumentirati ako se prati Šicelova znanstvena i profesionalna karijera, a naročito njegovi objavljeni analitički i sintetski radovi, kao i tekstovi koje je Šicel (u više navrata) pisao o samome Antunu Barcu. Tako, primjerice, nisu nevažne i biografske činjenice da je Šicel dva semestra akademske godine 1957./58. boravio u Krakowu, na specijalizaciji za metodologiju proučavanja književnosti kod profesora Marki-

¹ Vidi: Krešimir Nemeč, »Predgovor«, u: *Zbornik radova posvećenih 80. obljetnici života i 55 godina stvaralaštva akademika Miroslava Šicela (Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16–17, Zagreb–Varaždin, 2006., str. 16).

ewicza, te da je pored nastavničke prakse na Katedri za noviju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu (sve do umirovljenja godine 1996.) obnašao više odgovornih dužnosti: bio je direktor Instituta za književnost Filozofskog fakulteta (1965. – 1967.), predsjednik Hrvatskoga filološkog društva (1969. – 1971.), predsjednik Saveza slavističkih društava Jugoslavije (1972. – 1975.), član uredništava specijalističkih časopisâ *Croatice* i *Filologije*, a od 1996. i redovni član HAZU.

O svom odnosu prema profesoru Antunu Barcu, ali i još jednome svom značajnom prethodniku među hrvatskim književnim povjesničarima, najeksplicitnije je (u izjavi iz 1986.) posvjedočio sam Šicel. Pogledajmo:

»Prof. Barac je bio i ostao mojim uzorom, bez obzira na to što je naše vrijeme, mislim na suvremena dostignuća znanosti o književnosti, već u mnogome prevladalo stajališta koja je on zastupao (...) No, za *moje bitno književnopovijesno opredjeljenje odnosno metodologiju* zasigurno je jedan od najzaslužnijih – rođeni Varaždinac *Branko Vodnik*, učitelj mog neposrednog učitelja Antuna Barca. Vodnik je bio i prvi šef Katedre za hrvatsku književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu početkom XX. stoljeća, na kojoj sam se i ja, također kao rođeni Varaždinac, zadržao gotovo dvadeset godina... Svakako, ponosan sam što nastavljam tradiciju tako značajnih varaždinskih književnih povjesničara kao što su bili Vatroslav Jagić i Branko Vodnik«.²

Ovakav, rekao bih, primarno emotivni, ali i respektirajući profesionalni odnos prema profesoru Barcu izgradio je mladi Miroslav Šicel još kao njegov student, naglasivši međutim i činjenicu kako im je zapravo zajednički učitelj bio Branko Drechsler Vodnik – u oblikovanju njihovih metodoloških opredjeljenja i stvaranju vlastitih koncepcija povijesti hrvatske književnosti. O tom pak ranom razdoblju Šicelova »nasljeđivanja« Barčeva djela neposredno je posvjedočio i drugi njegov bivši student, a kasniji redovni profesor na istom fakultetu, Aleksandar Flaker:

»Vrijeme je opraštanja, pa možemo vratiti kazaljku na satu u one prijelomne godine kad smo Miro Šicel i ja sjedili u dvorani X. u žutoj zgradi na trgu hrvatskih vladara... i slušali predavanja profesora Barca. (...) Poslije smrti prof. Barca, vakuum je prijetio stolici za noviju hrvatsku književnost... (Kako) Stanko Lasić i Miroslav Šicel (još) nisu imali kvalifikacije i nisu mogli preuzeti pregrišanu Barčevu stolicu... izbor je tada pao na lektora hrvatskoga jezika i književnosti u Firenci; Ivo je Frangeš imao doktorat poredbene naravi«. No, Flaker ističe da je Frangeš – kao jedan od suosnivača poznate »za-

² Citat iz autografa Miroslava Šicela, str. 1, u posjedu autora ovog teksta. (Također citirano u radu: E. Fišer, »Varaždinska uporišta Miroslava Šicela«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16–17, str. 61; Zagreb / Varaždin, 2006.)

grebačke stilističke škole« – »samo naoko postao Barčevim nasljednikom, ali ga nije ni pokopao. Uvijek je priznavao tradiciju!«.³

Prema Flakerovu, i ne samo njegovu, svjedočenju – najdosljedniji nastavljatelj Barčeva djela i njegove književnopovijesne metodologije postao je upravo Miroslav Šicel: »Miro Šicel u to je vrijeme imponirao svojim mirom. On je sebe predstavljao, knjigu za knjigom, kao *pravog Barčeva nasljednika*. Nastavljao je tamo gdje je Barac stao; prvenstvenim je svojim zadatkom smatrao i dalje pisanje sustavne povijesti hrvatske književnosti. (...) Dakako, Šicel je pomno bilježio pomake koje su njegovi suvremenici vršili u periodizaciji, stilskim odrednicama pojedinih pojava, ocjenama pisaca i djela, ali su *sheme ostajale nedirnutim*: povijest književnosti značila je za njega poznavanje društvenih i gospodarskih prilika, aktualnih političkih zbivanja, ali nikad nije zanemarivao činjenicu da takva povijest ne može opstati, ako ujedno ne bude poviješću književnih tekstova«.⁴

Na kraju, označivši Šicela kao »prvoga među jednakima« (*primus inter pares*), Flaker s pravom ističe i njegove posebne zasluge: »Miroslav Šicel je bio taj koji je svojim sažetim prikazima (kompendijima) slijedio postignuti standard u povijesti književnosti. On je ostao vjeran svom učitelju u najboljem smislu te riječi, a *ipak je unio toliko novoga* u odabiru materijala i pojedinačnim interpretacijama. Svima nama je pružio prijeko potreban uvid u književnopovijesni proces u Hrvatskoj i sigurnu procjenu 'veličine malenih' (A. Barac) u razvoju književnosti od XVIII. stoljeća pa sve do duboko u XX. stoljeće«.⁵

2.

Pogledajmo sada što je to Miroslav Šicel »unio toliko novoga« u književnokritičku i književnopovijesnu koncepciju i metodologiju svoga učitelja Barca, odnosno koliko se njih dvojica u tim bitnim postupcima podudaraju i razlikuju. Pri tome, dakako, valja imati na umu kako je Šicel i sustavno pratio sva recentna postignuća u (domaćoj i inozemnoj) znanosti o književnosti i, posebice, u književnokritičkoj metodologiji, unoseći ih »postupno i kreativno« u vlastite radove i znanstvenu praksu. Budući da je to i vrijeme procvata »zagrebačke stilističke škole«, kojoj je i samo ime nadjenulo prof. Frangeš (i bio jedan od njenih vodećih zagovornika i protagonista), logično je

³ Aleksandar Flaker, »Miroslav Šicel inter pares – osobne opaske«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16–17, str. 22–23; 2006.

⁴ A. Flaker, isto, str. 24.

⁵ Isto, str. 25.

da Šicel u portretiranju Barca i opisu njegova shvaćanja povijesti književnosti odabire – kao svojevrsni komparativni antipod – metodološke postulate profesora Frangeša. Svoje nalaze o tome Šicel je obznanio u komparativnoj studiji »Antun Barac – Ivo Frangeš ili od filologije do estetike«, koju je prvo objavio u zborniku radova Drugog hrvatskog slavističkog kongresa (1999.), a potom i u svojoj knjizi pod naslovom *Pisci i kritičari. Studije i eseji iz hrvatske književnosti* (2003.).⁶

Ukratko, u toj svojoj studiji Šicel generalno utvrđuje kako je Antun Barac svojevrsni zagovaratelj »sociološko-estetske metode«, a zatim to i pojašnjava: »Barac je od samog početka težio više k jednoj obimnijoj književnopovijesnoj sintezi, stavljanju djela u širi društveni i povijesni kontekst i određen – prije svega naglašenom etičkom koncepcijom shvaćanja smisla književne povijesti: književnost je za njega bila i filozofija i estetika života primarno«. ⁷ Dakle, po Šicelu, Barac estetski identitet književnoga djela usko veže uz njegov etički identitet, čime zapravo nastoji humanizirati povijest književnosti. Na taj način Barac se odmaknuo i od svojih prethodnikâ: »Barac znatno proširuje, produbljuje, modernizira, mogli bismo reći ‘europeizira’ problematiku književnopovijesnih istraživanja u odnosu na svoje prethodnike«. Štoviše, Šicel ustvrđuje kako je Barac svojom monografijom o Vladimiru Vidriću »krenuo dalje, u istančanu, kreativnu estetsku analizu, dosegovši svoj kulmen«, ⁸ međutim, isti naum nije uspio ostvariti i u svojoj nedovršenoj povijesti hrvatske književnosti.

Naime, kako u svojim »osobnim opaskama« konstatira i Aleksandar Flaker, »Barac je ostavio cijeli niz knjiga s nezaobilaznim člancima i esejima kao i pojedine monografije, ali je umro, prekinuvši svoj rad na sustavnoj povijesti od preporoda prema našim danima: stigao je do 50-ih godina i to već s pomoću kćeri Višnje«. Međutim, na istome mjestu Flaker se prisjeća i Barčeva kontroverznoga književnopovijesnog projekta, sa spornim naslovom *Jugoslavenska književnost* (koji je izazvao i poznata osporavanjâ), a ovdje ga spominjemo tek zbog Šicelove uloge, zapravo njegova vjerojatnoga nastojanja da osuvremenjivanjem tog djela pomogne svome uvaženom učitelju. Evo te Flakerove opaske:

»A u međuvremenu je nastala i njegova (Barčeva) knjiga *Jugoslavenska književnost*, pisana po narudžbi i namijenjena inozemstvu, ali je ni pre-

⁶ Usp. Miroslav Šicel, *Sto godina hrvatske književne historiografije (1850.–1950.)*. Tiskano pod naslovom *Povijesti i povjesničari hrvatske književnosti*, Drugi hrvatski slavistički kongres, Zagreb – Osijek, 1999., str. 3–15. Isto i u Šicelovoj knjizi, *Pisci i kritičari. Studije i eseji iz hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 326–344.

⁷ M. Šicel, *Pisci i kritičari*, isto.

⁸ Isto.

imenovanjâ u *Geschichte der jugoslavischen Literaturen* – dakle, *Povijest jugoslavenskih književnosti* (urednik R. D. Kluge) – pa ni osuvremenjivanjâ (dva poglavlja – od moderne do poslijeratne hrvatske književnosti pripala su Miroslavu Šicelu), nisu mogla spasiti: sama je nametnuta koncepcija bila, dakako, kriva!«. U nastavku, Flaker zaključuje: »Poslije smrti Antuna Barca, prvi je na taj događaj reagirao Stanko Lasić: nije pisao nekrolog, nego je za *Poglede*, sjedeći navodno u Kazališnoj kavani, napisao cjelovitu studiju koja je ostala nezaobilaznom u literaturi o najštovanijem književnom historičaru, uspostavljajući teorijski odnos prema njegovoj pojavi. Bilo je očito da Stanko niti ne pretendira da bude Barčevim nasljednikom; nastupio je kao historičar drugih ambicija«. ⁹

Na bitne koncepcijske i metodološke podudarnosti i razlike u proučavanju i pisanju povijesti hrvatske književnosti između Barca i Šicela upozorio je i prof. dr. Joža Skok, u svojoj studiji »Hrvatski književni povjesničari u kritičkom obzorju Miroslava Šicela«. ¹⁰ Tako Skok s pravom ističe kako je Šicel još kao mladi književni povjesničar (daleke 1967.) jasno iskazao svoju »startnu poziciju« u odnosu na Barca: »Barčeva baština obvezuje nas da krenemo dalje, služeći se i novim spoznajama u nauci o književnosti, ali ne zadirući i od možda dosadnih, ali neminovnih, pozitivističkih zahvata. Novu povijest hrvatske književnosti treba graditi na poznatim i primjenjivim koncepcijama, proširujući ih i nadopunjujući postepenim putem«. ¹¹ Stvorivši u međuvremenu, na navedenim koncepcijskim premisama, vlastiti respektabilan književnokritički i književnopovijesni opus, ¹² Šicel je dvadesetak godina kasnije, u knjizi *Pisci i kritičari* (2003.), već mogao vrlo eksplicitno iskazati i svoju prepoznatljivu autorsku kritičku poziciju i mjeru – »između pozitivističkog i fenomenološkog pristupa u analizi književnih ostvarenja«. Taj svoj stav pojašnjava ovako:

»Povijest književnosti (ipak) mora pratiti sveobuhvatnije književne procese unutar pojedinačnih literarnih razdobljâ, ugrađujući ih u njihove po-

⁹ A. Flaker, isto, str. 23.

¹⁰ Usp. Joža Skok, »Hrvatski književni povjesničari u kritičkom obzorju Miroslava Šicela«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16–17, str. 35–46; Varaždin, 2006.

¹¹ Usp. Miroslav Šicel, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti. Analize i sinteze*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 330.

¹² Bibliografija samo najvažnijih objavljenih Šicelovih djela, u samostalnim knjigama, obuhvaća više od 30 naslova, a okrunjena je impozantnim analitičko-sintetičkim književnopovijesnim petoknjžjem, njegovom *Povijesti hrvatske književnosti* u pet svezaka, a knjige su mu objavljivane sljedećim redom: I. *Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe, 1750.–1881.* (2004.); II. *Realizam* (2005.); III. *Moderna* (2005.); IV. *Hrvatski ekspresionizam* (2007.); V. *Razdoblje sintetičkog realizma, 1928–1941.* (2009.). Usp. Joža Skok, »Posljednji Šicelov pogled u svoj književni retrovizor«, *Kolo*, XIX, br. 5, str. 95–99; Zagreb, 2011.

vijesno-političke i sociološke okvire, s naročitim naglaskom na duhovnom ozračju toga okvirnoga konteksta. Pri tom valja iznaći pravu mjeru između pozitivističkog i fenomenološkog pristupa u analizi književnih ostvarenja. Pravi je zadatak književnog povjesnika, naime, u *ostvarivanju velike sinteze*, bilo cjelokupnog stvaralaštva nacionalne književnosti, bilo samo određenog stilsko-formacijskog razdoblja, ili pak žanrovskoga književno-povijesnog osmišljavanja određene nacionalne ili svjetske literature¹³

3.

Budući da su i Barac i Šicel svoju početnu književnokritičku i književno-povijesnu metodologiju izgradili na postulatima Branka (Drechslera) Vodnika, s tim što je Barac svog učitelja naslijedio i na Katedri za književnost zagrebačkog Filozofskog fakulteta, spomenimo o tome ključno Vodnikovo stajalište. U svom djelu *Lingvistika i literatura* (iz 1922.) Vodnik ističe kako primarno treba istražiti »u literaturi – literaturu, a ne gola imena, godine i sadržaje, što obično podaje stara filološka metoda«. Međutim, Barac je otišao i korak dalje, pa je u svom članku *Između filologije i estetike* (iz 1929.) uznašojao točno razgraničiti domete i nedostatke obje metode, ako se primjenjuju kao isključive. Stoga on zaključuje:

»Konačni cilj književne povijesti nije ni filološko utvrđivanje ni estetska obrada materijala, već u prvom redu odgovor na pitanje o *filozofskom* značenju književnosti. Sva moguća gledišta književnoga historičara – i filološko i estetsko i sociološko i psihološko, itd. – ustvari su samo sredstva da se dade što bolji i puniji odgovor na pitanje: *što ta književnost u našem životu uopće znači?*«.

Valja reći kako je Barac opisanu koncepciju i dosljedno primjenjivao u brojnim svojim radovima, a u vrsnoj monografiji o Vidriću (iz 1940.) čak je anticipirao *metodu interpretacije* »zagrebačke stilističke škole«. Stoga je očekivano što je i Šicel, kao njegov privrženi učenik, u vlastitoj praksi umnogome slijedio Barčeve koncepcijske i metodičke naputke, a osobito iz knjige *Veličina malenih* (iz 1947.). Naime, u toj je naslovnoj sintagmi Barac ne samo sublimirao svoj književnopovjesničarski program, nego i upozorio na specifične značajke i vrednote u djelima tzv. malenih (ili manje značajnih) pisaca u razvoju i samopotvrđivanju nacionalnog identiteta hrvatske književnosti. Zato je i Šicel tijekom svoje čak 50-godišnje književno-kritičke prakse, kako ističe Krešimir Nemeč, »naročito zanimanje pokazivao za tzv. *male pisce* (F. H. Kiš, J. Leskovar, R. Jorgovanić, J. Draženović, A. Milčinović, N.

¹³ M. Šicel, *Pisci i kritičari*, isto, str. 355.

Pavić, Z. Marković, J. Berković, M. Selaković, Z. Milković i dr.), a to – uz metodološku srodnost i marljivost, te ono što Barac naziva ‘pronicanost’, da literarni historičari ‘postave pitanja koja su za sam predmet važna’ – otkriva ovoga književnog povjesničara kao jednog od najdosljednijih nastavljača Antuna Barca«. ¹⁴

Pogledajmo, zaključno, kako je i sâm Miroslav Šicel – upravo leksi-konski pregnantno – detektirao stvaralački opus i bitna metodološka (knji-ževnopovijesna i književnokritička) načela i postupke Antuna Barca. Pišući za *Hrvatski biografski leksikon* (1983.) prilog o Barcu, s pravom Šicel ističe činjenice koje otkrivaju i njegovu poziciju prema velikom prethodniku:

»Književni rad počinje (Barac) impresionističkom post-matoševskom liri-kom, a od 1914. godine piše recenzije i kritike uglavnom iz hrvatske i srpske književnosti. *Barčev rad na preocjenjivanju novije hrvatske književnosti i postavljanju temelja našoj znanosti o književnosti* [kurziv E. F.] počeo je člankom *Naša književnost i njezini historici* (*Jugoslavenska njiva*, 1923., 4) te teorijskom raspravom *Između filologije i estetike* (*Savremenik*, 1929., 1). U njima je iznio pregled stanja u hrvatskoj znanosti o književnosti te poka-zao zablude filološke i pozitivističke metode, ali i jednosmjerna estetizma. Njegova književnopovijesna istraživanja široka su raspona i kreću se od kri-tičko-esejističkih napisa o manjim piscima (L. Botić, G. Martić, I. Perkovac, F. Horvat Kiš) do monografija o vrhunskim stvaraocima (V. Nazor, 1918; A. Šenoa, 1926; V. Vidrić, 1940; I. Mažuranić, 1945.). Dao je i povijesnu sinte-zu hrvatske književne kritike XIX. st. (1938.), nastojeći kritiku znanstveno obraditi kao zaseban književni rod. Napisao je dvije (*Književnost ilirizma, Književnost pedesetih i šezdesetih godina*) od zamišljenih pet knjiga povijesti novije hrvatske književnosti. Tu je došao do izražaja otpor jednoobraznom prenošenju gotovih shema iz tzv. velikih u tzv. manje književnosti. Služio se posebnim nacionalnim mjerilom, smatrajući da svaka manja književnost u većoj mjeri odražava društveni život svog naroda, negoli velika. Odatle i njegova krilatica ‘veličina malenih’. Služeći se književnopovijesnom meto-dom, Barac uz društvenu naglašava i estetsku odrednicu djela. Svoje estetske sudove zasniva na dvjema osobinama: humanističkim vrijednostima teme i savršenstvu oblika, što određuje pojmovima *konciznost izraza i plastičnost prikazivanja*«. ¹⁵

¹⁴ K. Nemeč, »Životopis (Miroslava Šicela)«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16–17, str. 12; Zagreb–Varaždin, 2006.

¹⁵ Usp. Miroslav Šicel, »BARAC, Antun«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, knj. 1 (A–Bi), Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983., str. 432. <http://lzmk.hr/clanak.aspx?id=1253>

Literatura

- Antun Barac, »Naša književnost i njezini historici«, *Jugoslavenska knjiva*, VII, br. 5; Zagreb, 1923.
- Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XXII, br. 5; Zagreb, 1929.
- Antun Barac, *Veličina malenih. Sastavci o književnosti i književnicima*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947.
- Antun Barac, *Jugoslavenska književnost (Povijest jugoslavenskih književnosti)*, ur. R. D. Kluge, Zagreb, 1954., 1959., 1963.
- Miroslav Šicel, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti. Analize i sinteze*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
- Miroslav Šicel, »Barac, Antun«, u: *Hrvatski biografski leksikon*, knj. 1 (A–Bi), Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983. <http://lzmk.hr/clanak.aspx?id=1253>
- Miroslav Šicel, *Pisci i kritičari. Studije i eseji iz hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.
- Krešimir Nemeč, »Predgovor«, u: *Zbornik radova posvećenih 80. obljetnici života i 55. godišnjici stvaralaštva akademika Miroslava Šicela (Radovi Zavoda za znanstveni HAZU u Varaždinu*, br. 16–17), Zagreb – Varaždin, 2006.
- Krešimir Nemeč, »Životopis (M. Šicela)«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16–17; Zagreb – Varaždin, 2006.
- Aleksandar Flaker, »Miroslav Šicel inter pares – osobne opaske«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16–17; Zagreb – Varaždin, 2006.
- Joža Skok, »Hrvatski književni povjesničari u kritičkom obzorju Miroslava Šicela«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16–17; Zagreb – Varaždin, 2006.
- Joža Skok, »Posljednji Šicelov pogled u svoj retrovizor«, *Kolo*, XIX, br. 5; Zagreb, 2011.
- Ernest Fišer, »Varaždinska uporišta Miroslava Šicela«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16–17; Zagreb – Varaždin, 2006.

BARAC I ŠICEL – METODOLOŠKE PODUDARNOSTI I RAZLIKE

Sažetak

Kao jedan od vodećih hrvatskih književnih povjesničara XX. stoljeća, Antun Barac (1894. – 1955.) obuhvatnom je i specifičnom sociološko-estetskom metodom istraživanja i tumačenja korpusa novije hrvatske književnosti ne samo proširio, produbio i »eupeizirao« filološko-pozitivističke koncepcije svojih prethodnikâ (Jagića, Šrepela, Pavića i Vodnika), ali i svojih suvremenikâ (Halera i Kombola), već je izvršio i snažan utjecaj na svoje nasljednike na Katedri novije hrvatske književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a posebice na Miroslava Šicela (1926. – 2011.). Upravo se Miroslav Šicel svojom književnopovijesnom metodologijom potvrdio kao najdosljedniji nastavljatelj Barčeve teze o »veličini malenih« (pisaca) i tumačenja književnosti kao svojevrsne filozofije života. Međutim, iz takve je metodološke sheme izvršio i znatan iskorak, unijevši u svoju historiografsku praksu i recentne znanstveno-kritičke i teorijske spoznaje.

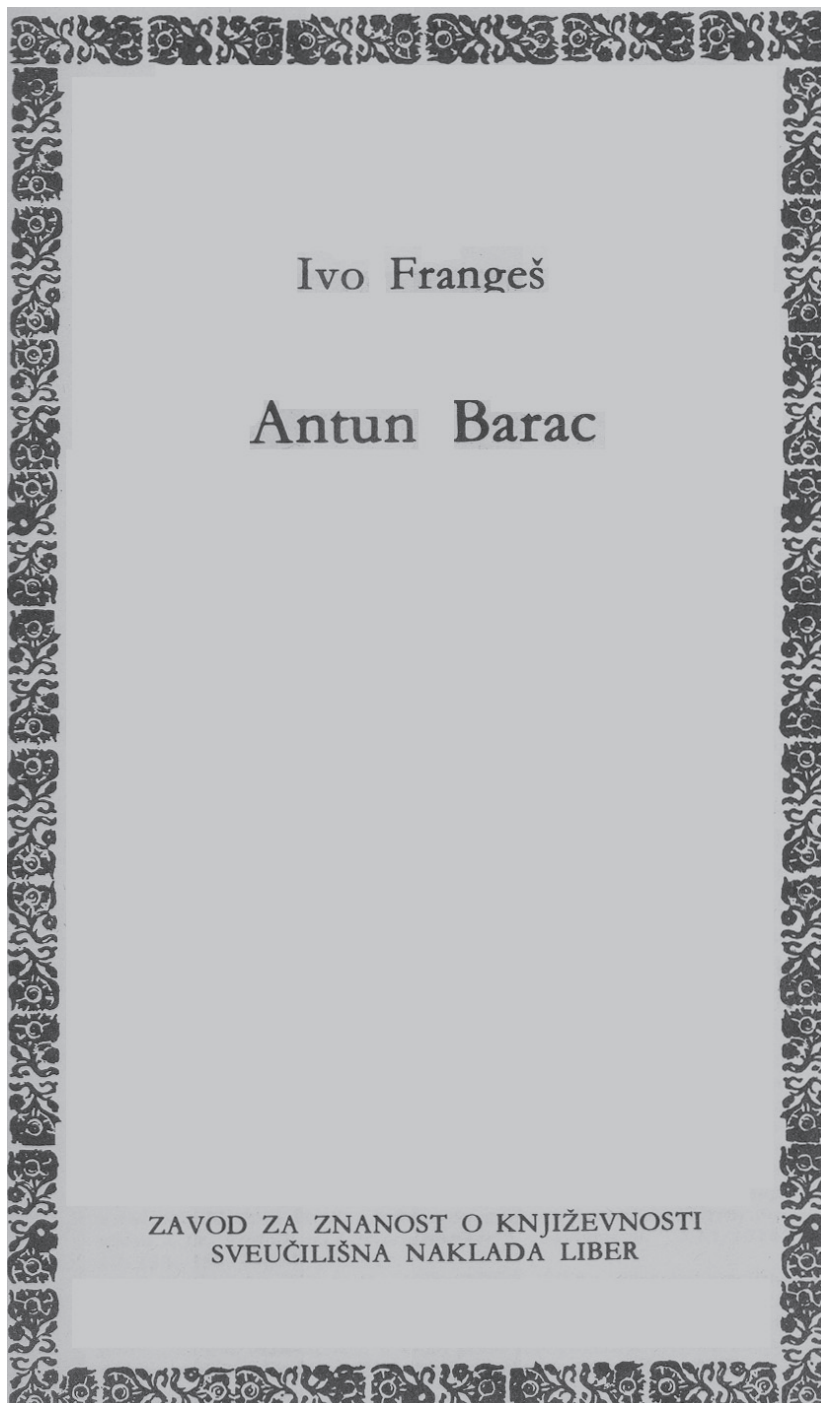
Cljučne riječi: hrvatska književna historiografija, pozitivističko nasljeđe, književnopovijesna metoda, filološki i estetski kriteriji, veličina malenih (pisaca i književnosti)

BARAC AND ŠICEL – METHODOLOGICAL SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Summary

By using a comprehensive and specific sociological and aesthetic method of research and interpretation of new Croatian literature Antun Barac (1894 – 1955), as one of the leading Croatian literary historians of the 20th century, not only expanded, deepened and »europeanized« the philological-positivistic conceptions of his predecessors (Jagić, Šrepel, Pavić and Vodnik), as well as his contemporaries (Halera and Kombol), but also made a strong impact on his successors at the Department of new Croatian Literature at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Zagreb, especially on Miroslav Šicel (1926 – 2011). It is precisely Miroslav Šicel who by his literary-historical methodology affirmed himself as the most consistent upholder/continuator of Barac's thesis on the »greatness of the small« (authors) and interpretation of literature as a sort of a philosophy of life. However, he also significantly stepped forward from such a methodological scheme, also bringing into his historiographic practice recent scientific-critical and theoretical ideas.

Key words: Croatian literary historiography, positivistic legacy, literary-historical method, philological and aesthetic criteria, the greatness of the small (writers and literatures)

Sl. 6.: Ivo Frangeš: *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti / Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.

Viktoria Franić Tomić

Frangešov Barac

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.
821.163.42.09 Frangeš, I.

Moglo bi se reći da je sljedništvo dvojice književnih historičara i dugogodišnjih čelnika središnje hrvatske katedre za književnost Antuna Barca i Ive Frangeša činjenica uz koju su poznati mnogi detalji, moglo bi se reći da se ovoj temi nema što domisliti. Kako bih demantirala takvo uvjerenje počeo s jednim uvidom kojega je sam Ivo Frangeš svjesno zaobišao, a zaobilaze ga i oni koji su do danas prosuđivali o nekim prvenstvima u recepciji novih teoretskih paradigmi te njihovoj metodološkoj primjeni na korpus domaćih književnih tekstova. Riječ je o Leu Spitzeru i njegovom prvom spomenu u hrvatskoj književnoj kritici.¹ U kulturnom broju časopisa *Pogledi* 1955. koji je izišao tek nekoliko mjeseci nakon Barčeve smrti, upravo je Ivo Frangeš objavio svoju često pretiskavanu i mnogo puta citiranu studiju »Stilistička metoda Lea Spitzera«.² U tom istom broju *Pogleda* u kojem je Aleksandar Flaker objavio u svjetskim razmjerima pionirsku studiju o ruskoj formalističkoj školi, Zdenko Škreb programski tekst o metodi Emila Steigera, a u tom je časopisu prvi put u Hrvatskoj recenziran slavni priručnik teorije književnosti Welleka i Warrena, te je Stanko Lasić tiskao svojevrstni metodološki *adieu* preminulom profesoru Barcu i rekapitulirao njegove doprinose književnoj znanosti.³ Ivo Frangeš niti te godine niti sljedeće neće napisati ni redak o Antunu Barcu. On je uostalom bio više učenik Petra Skoka i Mirka

¹ Prvi spomen Lea Spitzera u hrvatskoj književnoj historiografiji dogodio se na stranicama knjige Antuna Barca, *Vidrić*, Zagreb, 1940.

² Vidi u knjizi *Stilističke studije*, Zagreb, 1959. raspravu »Stilistička metoda Lea Spitzera«. Tekst je izvorno objavljen u časopisu *Pogledi*, 1955. U knjigu *Stilističke studije* uvršten je zajedno s raspravom o Frangeševom talijanskom mentoru, također stilističkom kritičaru Giacomu Devotu. Ponovno je čitav blok o stilističkoj kritici pretiskan u Frangeševoj knjizi *Nove stilističke studije*, Zagreb, 1986. Vidi: *Stilistička kritika (Vrijednosti i granice); Odstupanje od norme kao mogućnost određenja stilistike; Stilistička metoda Lea Spitzera; Lingvistička stilistika Giacoma Devota*.

³ Vidi: Tomislav Sabljak, »Mogućnosti stilističke kritike«, *Telegram*, 8, 8, IX; 1967.; Branimir Donat, »Načela tzv. škole zagrebačke stilističke kritike«, u: *Udio kritike*, Zagreb, 1970., str. 150–174.

Deanovića, on je u tom trenutku bio prije svega romanist i po vokaciji i po obrazovanju pa je njemu kroatist Barac bio tek jedan od nastavnika. Sada kad mu je postao nasljednikom, jer je kako se to redovito u biografijama navodi, »bio pozvan da ga naslijedi na upražnjenoj katedri«, nije Ivo Frangeš o Barcu izravno pisao godinama. Ali se zato dogodilo da je on u nekrološkoj prigodi, a u godini 1955. pojavom časopisa *Pogledi*, odlučio objaviti na tom mjestu tekst o Leu Spitzeru, svojevrsnu apologiju stilističke metode i najavio kritičko-metodološki pokret koji je uskoro i nazvan zagrebačkom stilističkom školom.

Prvi je put o svom katedarskom prethodniku Antunu Barcu pisao Frangeš sedam godina nakon njegove smrti, čekao je čitav jedan sabatikal da prethodniku posveti svoj prvi tekst. Učinio je to u *Umjetnosti riječi* 1962. u članku »Djelo Antuna Barca«⁴ koji je poslije pretiskan u knjizi *Studije i eseji* 1967.⁵ Nakon toga teksta Frangeš će o Barcu napisati još nekoliko studija, bilo zasebnih radova, bilo predgovora u izborima iz Barčevih djela koji su se pojavljivali prvi 1964., a drugi u kolekciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* 1968.⁶ Pri tomu će kronološki prvi tekst iz *Umjetnosti riječi* s dodatkom još jednoga objavljenog u Kuzmanovićevom *Zborniku Zagrebačke slavističke škole* 1975. biti sve što će Frangeš izreći o svom prethodniku i što će on objediniti 1978. u knjižici *Antun Barac* koja je tiskana kao posebni svezak edicije *Kritički portreti hrvatskih slavista*.⁷ U niti jednom od tih radova, a bilo ih je više, te su se pojavljivali u nekoliko obnovljenih izdanja i redaktura, u niti jednoj njihovoj verziji nije Ivo Frangeš koji je inaugurirao Lea Spitzera i njegovu stilističku metodu u hrvatsku književnu znanost, spomenuo, pa bi se moglo reći da je tim prešućivanjem opskurirao činjenicu koja glasi: upravo je Antun Barac bio onaj koji je prvi u Hrvatskoj primijenio stilističku kritičku metodu Lea Spitzera u svojoj studiji *Vidrić* iz 1940. Tamo naime na stranici 134. u poglavlju s naslovom »Opaske o Vidrićevom stilu« Antun Barac naširoko citira upravo najvažniju Spitzerovu knjigu *Stilstudien* iz 1928. godine

⁴ Ivo Frangeš, »Djelo Antuna Barca«, *Umjetnost riječi*, 6, 3, str. 139–159; 1962.

⁵ Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Zagreb, 1967. Vidi tekst na samom kraju knjige »Djelo Antuna Barca«.

⁶ Antun Barac, *Članci i eseji*, u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 101, Zagreb, 1968.

⁷ Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zagreb, 1978. Bibliografiju Barčevih djela sastavili su Vida Barac i Miroslav Vaupotić, a literaturu o Barcu Miroslav Vaupotić. Usp. feljtonistički pobudni tekst: Ivo Frangeš, »Nastaviti Barčevo djelo: uz petogodišnjicu smrti A. Barca«, *Vjesnik*, 21, 4942, str. 8; 3. studenog 1960. Inače radeći bibliografiju Ive Frangeša u *Zborniku o Ivi Frangešu* Nedjeljka Paro pronašla je u izresku iz novina jedan autorov tekst objavljen najvjerojatnije osamdesetih godina XX. stoljeća ali ga ona nije uspjela ubicirati. Naslov Frangešova teksta je »Povijest za sva vremena: Književnopovijesni znanstveni rad Antuna Barca i danas kao smirujuće upozorenje da je predan i ozbiljan rad stečevina kulture«, nepoznato mjesto, nepoznata godina. Usp. *Zbornik o Ivi Frangešu*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 13, gl. urednik T. Maštrovic, Zagreb, 2013.

te se njome služi u interpretaciji pjesme »Grijeh« Vladimira Vidrića i to se služi onim mjestom na kojem slavni književni povjesničar paralelno interpretira jednu Traklovu pjesmu i jednu Theophilovu stariju francusku pjesmu nalazeći u njima istu stilističku devijaciju koju su oni podijelili s Vladimirom Vidrićem.⁸

U trenutku dok ga Barac citira u svojoj knjizi *Vidrić* što ju je objavila kao svoje redovito izdanje Matica hrvatska, Leo Spitzer već je emigrant u Sjedinjenim Američkim Državama i profesor je na Sveučilištu John Hopkins u Baltimoreu. Ondje je dospio nakon što je kao romanist godinama iskušavao stilističku metodu na njemačkim katedrama, najviše u Kölnu, odakle su ga 1933. zbog antisemitskog zakona koji se odnosio na sve službenike u javnim ustanovama, prisilili da napusti Njemačku. Spitzer je jedno prijelazno vrijeme predavao i u Turskoj ali ju je zbog nedostatka dobrih knjižnica napustio odmah nakon prve američke ponude.⁹ Sličan je emigrantski martirij i odlazak u Tursku proživio i Erich Auerbach, koji je ondje stigao nešto kasnije, pa je i dulje ostao, te je u Ankari uspio završiti najveći dio rukopisa svoje slavne *Mimeze* i sastaviti svoj često pretiskavani priručnik *Uvod u romanske filologije*.¹⁰ Spitzer i Auerbach, kao i Frangeš, bili su romanisti pa zato nije slučajno da je Ivo Frangeš svoj prvi vrlo plodonosni susret sa Spitzerom i njegovim djelom doživio u Italiji dok je bio gostujući nastavnik u Firenzi. O tomu piše Frangeš izravno pa navodi da je godine 1955. rimska akademija *dei Lincei* dodijelila Spitzeru najugledniju nagradu za književnost i filologiju a da mu je godinu dana prije toga talijanski profesor Alfredo Schiaffini uređio reprezentativnu antologiju eseja, pravi, kako veli duhovito Ivo Frangeš, »Spitzer breviar«.¹¹ Valja dometnuti da je Spitzer upravo te godine, dok je hrvatski profesor boravio u Firenzi, dobio jednu od tada najvažnijih talijanskih nakladničkih nagrada Premio Feltrinelli te bio iznimno često recenziran u Italiji. Spitzer je samo četiri godine nakon Frangešove studije iz *Pogleda* umro nedaleko Viareggia u Forte dei Marmi te mu je pepeo po vlastitoj želji bio posut po moru, ondje gdje se jednom utopio i na isti način bio ispraćen Percy Bysshe Shelley, jer kao ni Spitzer nije htio imati groba, nego je želio biti sjedinjen s tirenskim plavetnilom.

⁸ Leo je Spitzer prvi put primijenio načela stilističke kritike u knjizi *Studien zu Henri Barbuse* iz 1920. tiskanoj u Bonnu a knjigu koju je citirao Barac *Stilstudien* objavio je u izdavačkoj kući Hueber u Münchenu 1928.

⁹ Vidi pogled na Spitzerovu stilističku metodu u knjizi René Wellek i Austin Warren, *Theory of Literature*, 1963.³, str. 182–183.

¹⁰ Rene Wellek, »Erich Auerbach (1892–1957)«, *Comparative Literature*, 10, 1, str. 93–95; zima, 1958.

¹¹ Leo Spitzer, *Critica stilistica e storia del linguaggio*, uredio A. Schiaffini, Bari, 1954.

Frangešova studija o Spitzeru najava je novog interpretativnoga pravca kasnije nazvanog zagrebačkom stilističkom školom, pravca koji je s pravom upravo u Frangešovoj studiji najavio svoj program i koji crpi iskustva u europskoj interpretacijskoj praksi tako što je povezoao stilističku interpretaciju gramatičkih i jezičnih devijacija s psihološkim uvidima pa je, na primjer u analizama Peguya upravo Spitzer stilsku devijaciju prepoznatu u njegovim čestim ponavljanjima rečeničnih sklopova ili u sintaksi povezoao s bergsonizmom koji je piscu bio blizak, ili je u stilskim devijacijama Jules Romainsa otkrivao vezu s njemu bliskim iskustvima unanimiteta.¹² Nema dvojbe da je onom spomenutom ranom najavom i preuzimanjem iskustava Lea Spitzera hrvatski književni povjesničar Antun Barac svoga nasljednika i poštovatelja Ivu Frangeša i njegove bliznike iz zagrebačke stilističke škole preduhitrio za čak petnaest godina.

O teoretskoj manjkavosti Barčevih književnih interpretacija Ivo Frangeš, koji njegovu inauguraciju Spitzera svjesno prešućuje, a ova mu je nedvojbeno bila poznata jer je knjigu *Vidrić* poznavao do u najmanji detalj, kaže ovoliko:

»Nesklon teoretiziranju, bez filozofske naobrazbe, nesposoban da bilo koji filozofsko estetski sistem prihvati kao svoj, dakle da ga primijeni na hrvatski književnopovijesni proces... [a onda slijedi nešto drugačiji odlomak koje započinje s jednim ali] ali, načitan i obaviješten, s intuitivnim osjećajem za vrijednosti književnog teksta Barac odlučuje oživotvoriti ono što nije pošlo za rukom ni Vodniku, ni Šurminu a ni njegovim [Barčevim] vršnjacima: povijest novije hrvatske književnosti«. ¹³

Ipak prije nego nastavimo o tekstualnim vezama Antuna Barca i Ive Frangeša jer njih ne povezuje samo ovo prešućeno inauguriranje Spitzerove stilističke metode rezimirat ćemo ukratko ono što je u knjizi *Vidrić* doslovno izrečeno i povezano s Leom Spitzerom. Barac ovaj spomen uvodi u knjigu u dijelu u kojem izvodi interpretaciju Vidrićeve pjesme »Grijeh«. Govor o toj pjesmi pokreće Barac citatom iz Oskara Walzela, autora u ono vrijeme slavni knjiga *Das Wortkunstwerk*, iz 1926., onda još starije *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters* koja je bila objavljena 1924. U Hrvatskoj je upravo Barac Walzelovu *Njemačku romantiku* uvrstio u HIBZ-ovu Knjižnicu za književna i estetska pitanja kojoj je 1943.–44. bio urednikom.¹⁴ U mono-

¹² Vidi ovaj opsežni tekst u novijem izdanju knjige Leo Spitzer, »Der Unanimismus Romains im Spiegel seiner Sprache. Eine Vorstudie zur Sprache des französischen Expressionismus«, u: *Stilstudien*, 2. sv., München, 1961.

¹³ Ivo Frangeš, *Antun Barac...*, n. dj.

¹⁴ Prva knjiga koju je Barac uredio u toj ediciji bila je *Književnost* Fernanda Baldenspergera a koju je preveo Josip Andreis, Zagreb, 1944. a druga knjiga bila je djelo Oskara Walzela *Njemačka romantika* koja se u prijevodu Zdenka Škreba pojavila iste godine.

grafiji o Vidriću Barac citira Walzelov *Wortkunstwerk* i to poglavlje »Umkehrbar Lyrik«, tekst o praksi koja je kao stilistički postupak bila najčešća u ekspresionističkoj njemačkoj poeziji pa nije neobično da je upravo predmetna pjesma »Grijeh« privukla upravo Antuna Branka Šimića koji je o njoj pisao, to jest o postupku nizanja stihova u pjesmi bez ikakve ili vrlo slabe unutrašnje veze.¹⁵ Leo Spitzer, a sad Barac uvodi i njega u svoju interpretaciju, u svojim *Stilističkim studijama* nastavlja se na Walzelova istraživanja spomenute stilske devijacije pa konstatira vezu takvih pjesama sa starijom praksom u poeziji francuskih trubadura, dakle pokazuje da ona nije dominantna jedino kod njemačkih ekspresionista. Spitzer ne prihvaća ideju, a ona se posebno približava Barčevom stavu, da bi se taj izokrenuti ili obrnuti, arbitrarni poredak stihovlja bez veće štete po dojam i rezultat mogao izmjenjivati onako kako bi potencijalan čitatelj poželio i odredio. Spitzer, a što Barac preuzima, ističe dublje jedinstvo u takvim pjesmama koje suvremeni interpretatori onda povezuju s nekim argumentiranim psihološkim razlozima. I sad u svojoj monografiji Barac citira čitav odlomak iz navedene knjige Lea Spitzera u kojem stoji otprilike ovo: »Čitave su pjesme ovoga načina podešene tako da bi povećale grotesknost općeg raspoloženja i njegovu traženu stravičnost«. I to, naglašava Spitzer, ponajprije u nestalnim obrisima čime se sve više približava čitatelju ono bizarno što pjesma iskazuje. U ovakvom postupku od ponuđene slike žene nad mrtvim tijelom ne preostaje ništa, jer je sada moguće još samo obustaviti pjesmu kao fantazmagoričnu sliku. Ovakvo promatranje i tumačenje ove stilske devijacije, konstatira Antun Barac zajedno s Leom Spitzerom, ukazuje da postoji suvislost u onome što se u početku pričinjalo nabačenim i neorganiziranim. Barac dalje navodi podatke o Spitzerovoj stilističko-psihološkoj metodi kad je primijenjena u vezi spomenute podudarnosti između Trakla i francuskih trubadura, te konstatira da se ovako ustrojani stihovi kad bi se i mogli čitati obrnutim redom, bili tek iskaz čovjeka koji je svijetu postao strancem, koji bi kao Arhimed mogao stvari kombinirati posve drugačije od uvriježenog reda, dakle poredati ih izvan ovoga svijeta, u kozmosu. Mi pristupajući ovakvoj pjesmi, a »Grijeh« je jedna takva umjetnička tvorba, osjećamo, kaže interpretator, taj kozmički neodređeni prostor, taj *horror vacui*, ispražnjeni prostor i njegovu dimenziju dubine. Barac kaže dubljine!¹⁶ Prema Antunu Barcu onaj koji je najvažniji u ovom procesu jest čitalac koji osjeća grozu, jer mu se čini da se s njime poigravaju neke tajne i nepredvidive sile. Sasvim je razvidno da Barac izdašno citira Spitzera i navodi i slijedi elemente njegove stilističke metodologije kakva je bila inaugu-

¹⁵ Usp. tekst u kojem Frangeš povezuje Barca, Šimića i Vidrića: Ivo Frangeš, »Barčevo pravdanje sa Šimićem. Vidrićeva Mrtva ljubav«, *Umjetnost riječi*, 283, br. 3, str. 179–192; 1984.

¹⁶ Antun Barac, *Vidrić...*, n. dj.

rirana 1928. dakle dvanaest godina prije njegove knjige *Vidrić*. Stoga je bila i nužna revalorizacija Barčevih interpretacija i njihove veze s metodološkim instrumentarijem Lea Spitzera, koja je ostala prešućena pa stoga uvriježenu sugestiju prema kojoj Barac nije imao čvrste pojmove o metodologiji, te da je bio nesklon teoretiziranju, da je bio bez filozofske naobrazbe, ustvari nespreman da bilo koji filozofsko-teoretski sistem prihvati kao svoj, dakle da ga metodološki primijeni na hrvatski književnopovijesni proces ipak nije posve ispravna pa je zbog gore navedenog argumenta trebati korigirati.

Inače pozitivne strane Barčeve metodologije Frangeš naglašava onda kad kod njega uočava postupak prema kome u dihotomiji pisac – tekst odbija dati prioritet prvom dijelu toga binoma. Frangeš tim povodom kaže kako Barac ipak ne ističe ni onaj drugi pol u ovoj dihotomiji, te da ne pretjeruje onoliko koliko je pretjerivala pozitivistička filološka škola.¹⁷ Barac uvida da »biografemi« kojima interpretator operira unutar životopisa pisca nisu više dijelom historiografskoga diskursa devetnaestostoljetnoga pozitivizma već tvore novu »biografiju« samoga djela. Ova su Barčeva promišljanja metodološki posve inovativna što Frangeš, koji uvažava koncept recepcionističke kritike, visoko vrednuje.¹⁸ Barac u svoj kritički diskurs uvodi novi element a to su publika i zbroj kritičkih čitanja u različitim okolnostima pa zato, prema riječima Barčevim, umjetninu i treba uvijek iznova doživljavati i zbrajati joj prethodne doživljaje. Njegov *Vidrić* s upisanom anketom suvremenih čitalaca i opisom sudbine jednoga čitanja koje se odvijalo čak na udaljenim bojištima I. svjetskoga rata samo je idealan primjer te, u ono vrijeme, pionirske metodologije. Po Frangešu ovaj je pristup bio metodološki eklektičan i to se niti ne treba niti može poricati jer je nedvojbeno da taj pristup, kakav Barac zagovara, zahtijeva mobilizaciju čitavog historijskog konteksta u kojem je djelo nastajalo, pa se zbog toga ne dopušta da se pri ocjeni stvaranja kritičar prepusti jednostranim i hirovitim pristupima kritičarevim niti ekskluzivnosti estetskog suda kako je tražio najveći Barčev hrvatski oponent Albert Haller ili nešto umjerenije Mihovil Kombol.¹⁹

Upravo u ideji epistemološkoga okvira Frangeš se Barcu najviše približio u svome metodološkom postupku. Novina zahvata Frangeševog prethodnika je upravo u uvođenju historiografske, napose sociološke komponente u književno-kritičku metodologiju te zatvaranje trokuta pisac – djelo – publika. Zato treba naglasiti da Frangeš nije bio izravni Barčev učenik. Njemu su

¹⁷ Frangeš, n. dj.

¹⁸ Vidi: Klaus Semsch, »Rezeptionsästhetik«, u: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, ur. G. U. Niemeyer, Tübingen 1992., sv. 7, 2005.

¹⁹ Vidi: Zlatko Posavac, *Albert Haller*, Zagreb 1978.; Mirko Tomasović, *Mihovil Kombol*, Zagreb, 1978.

profesori bili zagrebački romanisti, zatim stariji talijanski profesori kakav je bio Giacomo Devoto.²⁰ Ipak ne može se zanemariti činjenica da je Frangeš upravo intenzivno proučavao hrvatsku književnost još za života Barčeva, da nije čekao poziv na katedru za hrvatsku književnost nego je u svojoj frenetičnoj kroatističkoj aktivnosti, a bilo je to 1953. kada je ulazio u ekskluzivno područje izdanjima i uvodnim studijama, veoma akribičnim uvidima obradio opuse Turića, Leskovara i Draženovića i to u velikoj izvrsno uređivanoj Zorinoj ediciji Djela hrvatskih pisaca. Uostalom tri godine ranije sam je Barac priredio knjižicu Draženovićevih proza ali ga Frangeš malo kasnije nadmašuje u istom poslu. To je svakom recipijentu moglo biti očito ali je činjenica da prethodnika ne nadmašuje još metodom nego jezikom, prije svega upotrebom jezika i osjećajem za unutrašnje »pulsiranje umjetnine«. Sve drugo izrađeno je kod Frangeša u najboljoj Barčevoj maniri. Leksija koju već na početku svoje kroatističke prakse promišlja Frangeš potaknut od Barca jest leksija o veličini malenih, poduka o *minoresima* u književnoj povijesti. Upravo promišljajući o »veličini malenih« Frangeš će obrćući Barčev teorem pronaći ključ kada sam bude pisao *Povijest hrvatske književnosti*. Zato će Frangeš u proslovu svoje književne historiografije iz 1987. navesti sve odreda hrvatske klasike: Marulića, Držića, Gundulića, Mažuranića, Šenou ... domećući sintagmu »mi smo najveću pozornost posvetili upravo takvim pojavama«. Već će u sljedećoj rečenici, prešućujući Barca, citirati Grillparzerov teorem prema kojem nije moguće razumjeti slavne ako nisu doživljeni i opskurni nakon čega zaključuje:

»Ali smo, isto tako, smatrali da mali ne postoje samo zato da posluže kao osvjetljenje velikima; nego da je ono što zovemo poviješću književnosti zajednička sudbina.«²¹

Ali u sljedećem odlomku navedenoga proslova slijedi polemičan tekst u kojem autor ne raspravlja s njemačkim književnikom Grillparzerom kao di-onikom jedne velike nacionalne književnosti nego neizravno sa svojim prethodnikom Barcem kao književnim povjesničarom »male literature«:

»Obrađivanje hrvatske književnosti iz aspekta njezinih najkrupnijih stvaralaca nije samo nastojanje da se odmah, na prvi pogled, uoče njezine najveće vrijednosti; nego i spoznaja da bi povijest, pisana isključivo ili pretežno iz perspektive minornih, vukla doživljaj te književnosti u područje frustriranosti. Mali su pisci najvjerniji zatočenici svoje sudbine, a davanje glavne riječi u povijesti

²⁰ O Devotu Frangeš je u vrijeme kad i o Spitzeru napisao stručni članak koji je pretiskao u svojim *Stilističkim studijama*, Zagreb, 1959. i *Novim stilističkim studijama*, Zagreb, 1986.

²¹ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 5.

književnosti njima vodilo bi u neprestano opravdavanje i objašnjavanje, u žaljenje i jadikovanje«. ²²

Frangeš je odmah usvojio lekciju o *minoresima*, pri čemu je bio poučen kritikom koju je Barcu na ovu temu ne jednom upućivao lucidni i duhoviti Albert Haller. ²³ U prosudbi *minoresa* iz hrvatskog realizma Frangeš nije još uvijek pisac koji će za koju godinu napisati raspravu o stilističkoj kritici Spitzera, on je uostalom i priznao da je tu metodu upoznao tek u Italiji, boraveći u Firenzi, a to je bilo nakon 1953. i da je studije slavnoga Nijemca čitao u talijanskom izdanju onoga gore spomenutoga brevijara. U ovim ranim hrvatskim studijama Frangeš je i dalje Barčev sljedbenik koji govori o »dubokoj čovječnosti« književnih tekstova, o sadržajnosti književnih tekstova premda nastoji napustiti Barčeva patetična »sociologiziranja« i psihologiziranja kad god za takvo što ne pronađe stilski obilježenu jezičnu pojavu. U tom smjeru stilističke kritike krenuo je istodobno sam Barac i da nije umro 1955. bio bi vjerojatno dionikom zagrebačke stilističke škole. Možda bi i Barac tražio u jezičnim devijacijama psihološke i sociološke povode i uzroke, možda bi i on nastojao da kao i mladi Frangeš dokaže ili otkrije stilske dokaze zbog čega se nečije riječi »vlastitom težinom čudesno odvaljuju« da navedem Frangešov iskaz o Draženoviću iz 1953., iskaz koji kao da je preuzet od Antuna Barca. ²⁴

Istinski susret Frangeša s Barcem ipak se nije dogodio niti u prešućivanju niti u traženju »veličine malenih« nego se on dogodio kad profesor Barac više nije bio živ. Istinski se susret ovih književnih povjesničara dogodio u teksturi Šenoinoj i povodom njega. Barac je nedvojbeno najviše domete svog rada pored studije o Vidriću dosegao u studiji o Šenoi iz 1926. Stoga nije neobično što upravo Ivo Frangeš govoreći o svom prethodniku u monografiji o Barcu iz 1978. ali i u tekstu fiksiranom 1962. kaže da je tek u te dvije knjige, premda više misli na *Vidrića* a manje na *Šenou*, Antun Barac odbacio sve okove koji su dotada sputavali njegov kritički rad i da je prihvatio prvenstvo stvaralačke snage i talenta. I treba dodati, a to upravo čini Frangeš u navedenoj monografiji, kad kaže da nije Barac taj put izabrao intuicijom nego mu je on bio izbor zato što je to bila tekovina svjetske znanosti o književnosti. Na osnovu ranijeg uvida u neučenu vezu sa Spitzerom može se reći da su ove

²² Isto.

²³ Vidi tri polemična Hallerova teksta o Barcu u: *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. 1, 2, str. 67–70; 1925.; Isti, *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. 2, 7, str. 206–211; 1925.; Isti, *Nova Evropa*, XIX, 9, str. 273–280; 1928.

²⁴ Vidi: Ivo Frangeš, »Slučaj Josipa Draženovića«, *Republika*, IX, 4, str. 355–364; 1953.; Isti, »Josip Draženović (1863–1942)«, u: *Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović: Djela*, uredio I. Frangeš, Zagreb, 1953., str. 453–475.

Barčeve metodološke inovacije bile prije svega posljedica Spitzerovih stilističkih studija i metode koju je Barac upoznao prije svih drugih suvremenika u Hrvatskoj.

U svojim studijama o Vidriću Frangeš ne preuzima teze od Barca ali niti izravno ne polemizira s njim, kao što su to činili neki drugi. To je zato jer obojica Vidrićevoj poeziji pristupaju svjesni njezine estetske funkcionalnosti i dominantne zaokruženosti. Djelo pjesnikovo ih se doima kao dovršeno zato se ono više neće moći nadograđivati od strane recipijenata koji će mu pristupati. Ovu Barčevu spoznaju Frangeš ponavlja upravo povodom Vidrića kad interpretira »Pejsaž II«:

»Čitanje književnog teksta, kao i svako drugo doživljavanje umjetnosti, proces je nad koji se nadnio čitav splet suprotnosti; u najmanju ruku one dvije: čitaocu se djelo, posve prirodno, ukazuje kao savršena i završena cjelina, a umjetniku kao jedna od postaja njegovoga stvaralačkog procesa, definitivna za čitaoca, ni po čemu konačna i završena za stvaraoca.«²⁵

Upravo se nad Vidrićevom poezijom rađao unutrašnji pristup djelima nacionalne književnosti i to ne samo u prinosima Škrebovim ili Frangešovim iz *Umjetnosti riječi* nego se taj događao u Barčevom *Vidriću*. U povodu »Ex Pannonia« zapisat će Ivo Frangeš misleći na Barčevu interpretaciju:

»svi ti etički razlozi, sve je to naravno istina ali samo etička ... ali etika nije poezija. Vrijednost odnosno ljepota pjesme mora ležati na drugoj strani ili bar u sredstvima koja taj etički problem evociraju.«²⁶

Barca je dakle zanimao prvenstveno etički problem i etička podloga što je svakako ono što Frangeš napušta kad u slučaju Vidrića odlazi u kolorističku analizu. No Frangeš zna da je upravo njegov prethodnik tu istu kromoanalizu već jednom na Vidriću sproveo, pa on povodom analize pjesme »Ex Pannonia« ne secira prethodni Barčev tekst, a mogao bi ironizirati Barčeve dvojbe o tome je li Flavija bila žena slabih živaca ili je istinski duboko ganuta. Etika nije poezija kaže Frangeš ali etiku Barčevih interpretacija on ne odbacuje. Nikako da se udalji od Barčeve estetike bola a najmanje kad su mu zaključci egzistencijalni, nikako da napusti prethodnika kad kaže i on da je neka pjesma poezija čovjekove sudbine, njegove boli i sposobnosti da se nad usudom bližnjega ražali; ili kad kaže da pjesma prikazuje ljudsku sudbu, tragični plač i pjev čovjekov pod nesklonim, hladnim zvijezdama, upravo je

²⁵ Ivo Frangeš, »Vladimir Vidrić: Pejzaž II«, u: *Matoš, Vidrić, Krleža*, Zagreb, 1974., str. 186.

²⁶ Vidi interpretacije Vidrića u: Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Zagreb, 1986.; Vladimir Vidrić: *Pejsaž II* (Interpretacija), *I svu noć je plako i pjevo...*, *Vidrićeva Ex Pannonia*. Usp. i u knjizi Ivo Frangeš, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Zagreb, 1974.

tada Frangeš samo retorički uspješniji od Barca ali mu je istovremeno metodološki vrlo srodan.

Ivo Frangeš ne piše o Barcu u *Pogledima*, već to čini Stanko Lasić koji profesoru piše panegirik, pohvalu učenika u čast preminulog učitelja. Lasić nastoji Barčev rad prenijeti u kategorije metodologije suvremenih smjerova i on je prvi koji uzdiže preminulog profesora na pijedestal spomeničke vrijednosti. A pri tom treba naglasiti da je Flakerova sintagma²⁷ »spomenički pijedestal« vrlo točna jer Lasić nakon nekrološkoga poticaja za objavu spomenute studije, za razliku od Frangeša, potpuno napušta metodološke dosege svojega profesora približavajući se strukturalizmu. Što se Frangešove reinterpretacije Šenoe tiče koja je značajno povezana s Barčevim prethodništvom ona se prije svega odnosi na Frangešovu ranu studiju o Vojnoviću, Šenoi i Flaubertu.²⁸ O ovoj je studiji najbolju ocjenu donio sam njezin autor kada je autoreferencijalno povodom Barčevog Šenoe izrekao da je ta knjiga hrvatskoj kritičkoj praksi značajno približila historijsko-materijalističku analizu, jer da je u njoj sprovedena analiza ideologija koje je Barac smatrao izrazom staleških, klasnih i grupnih tendencija.

Zanimanje za povijest vlastite nacionalne književnosti povezivalo je Antuna Barca i Ivu Frangeša. Obojica književnih povjesničara polazili su od predodžbe da je pisanje književne historiografije kolektivni rad, suradništvo u kojoj je potpisani autor tek posljednji u nizu. Autorova osoba u tom poslu, vjerovali su ovi književni povjesničari, dolazi najmanje do izražaja, posebno ukoliko prikazuje epohe pa onda osobe u njima. U dvosveščanoj sintezi hrvatske književnosti Barac je samostalno završio prvi svezak *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, točnije do svoje suvremenosti.²⁹ U tom torzu književne historiografije autor veliča »malene«, te u dvojnosti prikaza prilika i osoba za »malene« ostaje nešto više prostora. Tako *minoresi* nauštrb velikih dobivaju mjesto koje inače pripada klasicima u književnoj historiografiji. Frangeš poučen Barčevim »neuspješnim« konceptom posvećuje upravo klasicima najviše prostora jer samo klasična djela omogućuju cjelovitost jednoga književnoga kanona, ona su »potvrda jedinstvenosti i koherentnosti toga procesa« pa zato on ističe da dugovjeke stvaraoce valja tražiti u različitim razdobljima. Naime dok je Barac u ovome poslu gubio koherentnost Frangeš uči na njegovim »pogreškama«, želeći po-

²⁷ Usp. Aleksandar Flaker, *Ivo Frangeš*, u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 149, Zagreb, 1980.

²⁸ Vidi: »Vojnović između Šenoe i Flauberta«, u: Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Zagreb, 1959.

²⁹ *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I, *Književnost Ilirizma*, Zagreb, 1954.; *Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, Zagreb, 1960. Na ovoj knjizi radila je autorova kćerka Višnja Barac.

vratiti cjelovitost nacionalnoj književnosti. Obrazlažući paradigmu povijesti književnosti mišljenu kao ideal Frangeš ističe:

»Krlježa je spominjan, i obrađivan, više puta, u različitim vremenima, a to ne govori samo o njemu nego i o autorovoj viziji razvitka hrvatske književnosti«.

Frageš književnu povijest zato piše *secundum nationem* a Barac *secundum auctorem* i tu odlazi učenik korak dalje od svojega nastavnika jer je njemu autor kolektivni autor, onaj koji ostvaruje unutrašnje veze te to obavlja i svjesno i nesvjesno, i *post mortem* i *ante mortem*. Preko toga praga Barčev doživljaj povijesti književnosti ne bi znao ni mogao prijeći. I dok individualni talent dobiva razmjerno velik značaj u Barčevoj povijesti, kod Frangeša je on uveden u model koji zna kako ostvariti balans heteroglosije.³⁰ Uostalom doktrinu o *balanci*, *bilancia*, Frangeš je izučio prevodeći i pišući o Macchiavelliju ali je postupak historičara kao onoga koji govori »tekst nacije« vlastitim glasom učio od Talijana De Sanctisa.³¹ Antun se Barac s Frangeševim prijevodom toga talijanskog klasika nije nikada susreo. Nije imao vremena jer je Frangeš zakoračio u institucionalni prostor kroatistike kad njega više nije bilo, došao je s De Sanctisovom *Povijesću* i stigao je s talijanskom inačicom Lea Spitzera desetljeće i pol nakon Barčevoga spomena, nakon što je prethodnik učinio isto ali na svoj »neteoretski« i »nefilozofski« ali svakako inovativan način. Možda bi se danas i sam Ivo Frangeš začudio kada bi u novijim književnopovijesnim analitikama prepoznao tendenciju interpretatora da i u klasičnim i u nefikcionalnim tekstovima tragaju za »veličinom malenih«.³²

Personal view nije u Barca bio nosiv u pisanju povijesti nacionalne književnosti ali jest za Frangeša. Mlađi je autor kao povjesničar bliži De Sanctisovom sintetskom načinu i to u onom dijelu svoje *Povijesti hrvatske književnosti* koji se u prvoj objavi 1977. nazvao »Drevni glasi«.³³ Tu je Frangeš pišući o dionici starije književnosti tražio i našao intertekstualne veze u hrvatskoj književnosti a onda i njezine europske poveznice koje je Barac

³⁰ Usp. Tekst o Mažuraniću klasiku u: Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Zagreb, 1967. Vidi važan autorov esej »Gundulić i hrvatski narodni preporod« u kasnijoj knjižnoj objavi: Ivo Frangeš, *Suvremenost baštine*, Zagreb, 1992.; zatim i esej »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, u: *Studije i eseji*..., n. dj.

³¹ Ivo Frangeš, *Talijanske teme*, Zagreb, 1967. Prijevod de Sanctisove *Povijesti* pojavio se 1955.

³² Vidi: Davor Šporer, *Novi historizam*, Zagreb, 2005.; *Poetika renesansne kulture: novi historizam*, uredio D. Šporer, Zagreb, 2007.; Vladimir Biti, *Pripitomljavanje drugog. Mehanizam domaće teorije*, Zagreb, 1989.

³³ Ivo Frangeš, »Drevni glasi: nacrt hrvatske književnosti do preporoda«, *Forum*, 16, knj. 33, br. 3; 1977. Tekst je pretiskan u: Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 149, uredio A. Flaker, Zagreb, 1980.

izostavio najvjerojatnije jer on za razliku od Branka Vodnika nije poznao starija razdoblja hrvatske književnosti. Frangeš koji je u izvedbi uspješno riješio mnoga iskušenja književno-historiografskoga diskursa opredijelivši se za model duhovne povijesti prema kojemu se u karakterizaciji računa s opće kulturnim vrijednostima pa se događaji prožimaju i određuju prema dominantama,³⁴ ipak je u svom programskom tekstu zapao u najveću aporiju koja proizlazi iz pozitivizma i njegovoga evolucionističkoga modela izravno govoreći o »razvitku« hrvatske književnosti.³⁵

S druge strane Antun je Barac tragao za europskim utjecajima ali on nije bio spreman u potpunosti polemizirati s konceptom *Jugoslavenske književnosti* Pavla Popovića.³⁶ O njegovoj želji da se snađe u tom vrlo neobičnom konceptu unitarne jugoslavenske književnosti svjedoči danas nesklapnost njegove *Jugoslavenske književnosti*, ali o tomu svjedoči i čitav niz njegovih metodoloških natuknica u posljednjoj fazi života, razasutih i necjelovitih. »Federalizacija« jugoslavenskih književnosti nije Barcu bila oduvijek bliska pa je on u Stanojevićevoj *Narodnoj enciklopediji* vrlo srodan pogledima Pavla Popovića ne samo na Dubrovnik i Dalmaciju nego i na Slavoniju. Ipak politička svijest o federalizaciji počela se realizirati u izvanknjiževnim čimbenicima Barčeve *Jugoslavenske književnosti* ali je nju potpuno proveo tek Ivo Frangeš na stranicama Krležine *Jugoslavicae*.³⁷ U Barca je sraz filologije i estetike bio prejak, dočim je on kod Frangeša bio prevladan.³⁸ Barcu se ovaj sraz dogodio upravo zato što je u *meritum* svojega koncepta hrvatske književnosti uveo *minorese* čiji književni tekstovi nisu nosili značenjske grozdove pomoću kojih bi se podastrla diskurzivna mreža potentna za divergentne

³⁴ Vidi u: Aleksandar Flaker i Zdenko Škreb, *Stilovi i razdoblja*, Zagreb, 1964.

³⁵ Zakonitosti modela duhovne povijesti proizlaze iz života bilo koje institucije. Ukoliko je književnost jedna institucija postoje zakonitosti koje se moraju pratiti. Problem se može riješiti i na razini razvitka same institucije. Arnold Hauser razlikuje dvije povijesti: mimetičku i stilističku. Neki uzimaju samo dvije kategorije, renesansu i barok ili manirizam koje se provlače kroz sva razdoblja. Svi su književni povjesničari primijetili da postoji kretanje opozicija. Vidi o tome: Zoran Kravar, *Studije o hrvatskom književnom baroku*, Zagreb, 1975. Ernst Robert Curtius piše o *vječitom manirizmu* u knjizi *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje* koja je prvi puta tiskana 1947. Vidi o tome: Arnold Hauser, *Socijalna povijesti umjetnosti* koja je prvi put objavljena 1951. godine. Usp. Milivoj Solar, »Pretpostavke povijesti književnosti«, u: *Smrt Sancha Panze*, Zagreb, 2006., str. 263–281. Isti, »Paradigma povijesti književnosti«, u: *Uvod u filozofiju književnosti*, Zagreb, 2004.²

³⁶ Usp. rad Nenada Nikolića, »Konceptcija srpske i jugoslovenske književnosti Pavla Popovića«, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, LVII, sv. 2, str. 267–295.

³⁷ Viktoria Franić Tomić, »Frangešova enciklopedijska natuknica kao prateći tekst *Povijesti hrvatske književnosti*«, u: *Zbornik o Ivi Frangešu*, Hrvatski književni povjesničari, sv. 13, gl. urednik T. Maštrović, Zagreb, 2013., str. 415–427.

³⁸ Usp. Josef Matl, »Antun Barac. Zur Methodik und Geschichte der neueren südslawischen Literaturwissenschaft«, u: *Südslawische Studien*, München, 1965., str. 282–294.

analitike. On nije poznao prokušani metodološki postupak prema kojemu samo klasični tekstovi mogu uspostaviti koordinate u diskurzivnome polju pomoću kojih će se rekonstruirati i osvijetliti najveći mogući korpus sačuvanih fragmenata. On nije znao da je bavljenje malom literaturom uvijek, što je u svojim paratekstovima isticao Frangeš, u odnosu na veliku književnost, naglašeniji filološki akt. Nije znao Barac ono što razlaže njegov nasljednik sljedećim rečenicama:

»Dante je mnogo razumljiviji ako znamo koliko je ‘opskurnih’ zagrobnih putovanja prethodilo njegovu genijalnom djelu; ali se ‘Divina Commedia’ može čitati i bez poznavanja onoga što je filološko XIX. stoljeće zvalo ‘fontes’, izvori, uvjetno da je bez njih umjetnički doživljaj nemoguć. I Šenoino se ‘Zlatarevo zlato’ može čitati, i čita se, bez poznavanja novelistike Mirka Bogovića, na primjer; ali je prava vrijednost i novina Šenoine umjetnosti spoznatljiva tek u usporedbi s tradicijom iz koje potječe i koju – stvaralački negira«.

Iako se Frangeš izravno nije zahvalio Barcu na osvjetljavanju problema klasika i njihovih epigona, on je to učinio neizravno spominjući se ovoga prethodnika u nastojanju da riješi jedno od načelnih problema periodizacije u književnoj historiografiji, a to je uz pitanje početka, pitanje kraja: Gdje treba završiti povijest književnosti da bi bila »povijest« i pod koju cijenu? Je li završava s jednom godinom ili s jednom epohom ili s posljednjim razdobljem? Arbitrarna je odluka da se književno-historiografsko djelo završi barem dvadeset godina prije suvremenosti jer uvijek se postavlja pitanje: što je sa suvremenom književnošću?³⁹ O ovoj dilemi Frangeš piše:

»Poštujući načelo da prikaže samo najvažnije pisce, upravo one koji se njemu takvima čine, on je prešutio više nego je želio; a naše je dane gotovo izostavio. Uza sve razumljive teškoće, imao je on jedno opravdanje: sve je vrijeme radio sa željom da napiše povijest. A književnost naših dana uporno se otimala njegovoj težnji. U posve sličnoj prigodi, govoreći o suvremenoj književnosti, jedan od njegovih učitelja, Antun Barac, napisao je prije više od trideset godina: ‘Kao dio suvremenog književnog stvaranja ona se [tj. suvremena književnost, I. F.] i ne može iznijeti metodama povijesti kakve su provedene u cijelom prikazu. Mnoge pojave što ih kasnija pokoljenja bilježe, za živu su književnost često vrlo važni, kao što ima i mnogo obrnutih slučajeva’«.⁴⁰

Dilemom o kraju paradigme povijesti Frangeša je dovelo njegovim počecima, jednom od svojih učitelja, Antunu Barcu.

³⁹ Vidi izvrsne eseje o metodologiji pisanja povijesti književnosti u kojima autor raspravlja, između ostaloga, i o problemu početka i kraja: Milivoj Solar, »Pretpostavke povijesti književnosti«, u: *Smrt Sancha Panze*, Zagreb, 2006., str. 263–281. Isti, »Paradigma povijesti književnosti«, u: *Uvod u filozofiju književnosti*, Zagreb, 2004.²

⁴⁰ Ivo Frangeš, n. dj.

Dvije su velike zajedničke teme Barca i Frangeša: Ivan Mažuranić i Petar Preradović. Obojica književnih povjesničara koriste Ivana Mažuranića kao poveznicu stare i nove dionice hrvatske književnosti. Barac je to prvi nastojao jer je imao kronološku prednost, ali ne i s tolikim uspjehom kao Ivo Frangeš, jer je njegov Mažuranić proučavan izvan intertekstualnoga diskursa. Barcu se nametnula separacija Mažuranićeva opusa jer se prihvatio toga posla nakon što je Mažuranićev opus postao »okamenjen« kao predmet klasične estetike još od Markovićeve vremena ali na neki način i najtradicionalniji »klasik« o kojem nije nikako slučajna Matoševa doskočica kritičarima: »Nisam vam ja *Osman* pa da me dopunjujete«, a još manje su slučajni dekanonizacijski tekstovi kao parodijska poema *Baba Čengičkinja* od Ante Kovačića ili knjiga o neshvaćenom hrvatskom književniku Freudenreihu u knjizi *Hrvatski Joyce i druge igre*.

Frangeš je povodom Barčeva *Mažuranića* s pravom ironičan kada kaže da Barac u interpretaciji kreće od kontrasta *brevitas obscuritas*, to jest opreke Horacijeve a onda kad kreće u provedbu kao da nije više znao to načelo primijeniti pa je napisao razvučenu i predugu knjigu.⁴¹ Predmet se Barcu očito rastočio, a veza s Gundulićem nije bila dostatno naglašena. Upravo u nemogućnosti da otčita intertekstualnost hrvatskoga književnoga kanona nazire se uzrok zbog kojega Barac nikad nije ni mogao napisati cjelovitu povijest hrvatske književnosti. Njezin prikaz što ga je uveo u naručenu *Jugoslavensku književnost* ostao je zarobljen dijakronijskom osi historiografskoga konstrukta.⁴² Tek je Frangeš »uspostavio« kopulu stare i nove književnosti u čitanju intertekstualnoga diskursa, tek je on pronašao interpretativni ključ u sinkronijskom otčitavanju tekstualnosti pa zato u njegovom kanonskom sustavu Mažuranićevi tekstovi osvjetljavaju Gundulićeve, Krležini Držićeve, kao što Marulićev koji je sam sebe proročanski prozvao već godine 1501. »hrvatskim Danteom« sada postaje eliotovski Dante/klasik u Frangešovoj koncepciji književne historiografije.⁴³ Pojam nacionalnog klasika s kojim je i Barac bio opsesioniran ali ga nije znao riješiti, zadobio je svoje pravo značenje u metodološkoj razradi Frangešovog eseja o Ivanu Mažuraniću.⁴⁴

Petar Preradović bio je također zajednička velika tema Barca i Frangeša. Barac kao da ju je naslijedio od Branka Vodnika,⁴⁵ svoga prethodnika na

⁴¹ Antun Barac, *Mažuranić*, Zagreb, 1945.

⁴² Antun Barac, »Temeljno pitanje. Odnos stare hrvatske književnosti dubrovačkog kruga prema talijanskoj literaturi«, *Spremnost*, IV, 149–150, 13–15; Zagreb, 1945.

⁴³ Viktorija Franić Tomić, *Tko je bio Marin Držić*, Zagreb, 2011.

⁴⁴ Ivo Frangeš, *Mažuranić klasik*, n. dj.

⁴⁵ Vidi: Barac o Vodniku, »Nekrolog Branku Vodniku«, *Jugoslavenska njiva*, X, 11–12, str. 337–341; 1926.; Isti, »Branko Vodnik, nekrolog«, *Srpski književni glasnik*, NS, XVIII, 6, str. 427–434; 1926.

zagrebačkoj katedri, koji se njime vrlo intenzivno bavio, pa se treba podsjetiti velike Matoševe zahvalnosti kad mu u Pariz sam Vodnik pošalje svoj svezak o Preradoviću s izborom pjesnikovih najboljih stihova. Barac strogo odbacuje Vodnikov postupak prema kojemu je lik pjesnikov izgradio iz pjesama samih kao i to da je onda tim konstruiranim likom tumačio *vice versa* pjesnikove stihove. Barac je tom metodološkom obmanom bio protivan ali kad se kasnije bude obračunavao s esteticizmom Alberta Hallera radit će on to prije svega povodom Preradovića. Možda zato da poštedi Vodnika prema kojem je on, Barac, imao sličan odnos kao što ga je Ivo Frangeš imao prema njemu. Frangeš će u svom tekstu o Barcu u navodne znakove staviti riječ »teoretsko« kad bude govorio o Barčevim uvidima u Preradoviću poeziju. Piše tim povodom:

»Treba dakle pitati: Što je Preradović doživljavao, što je htio reći, kakva je izražajna sredstva mogao upotrijebiti, kako je uz njihovu pomoć izrekao ono što je htio reći«.

Sada se Frangeš odmiče od ovih pitanja pa izravno kritizira Barca i kaže:

»U Preradoviću ne traži on pjesnika u poeziji nego u građanskoj njegovoj osobi«.⁴⁶

Ovo je primjer najvišega stupnja izravne Frangešove kritičnosti o Barčevoj metodologiji. Frangeš je Barcu bio ono što je Barac htio biti Vodniku. Na koncu je poštovanje prema Vodniku Barac zapustio. Što se Frangešova Barca tiče tu su se potvrde o uvažavanju, svakako uz pokoju kritičku riječ, zadržale čitavoga radnoga vijeka i one nisu izostale sve do trenutka kad Ivo Frangeš završava svoju *Povijest hrvatske književnosti* i u njoj pronalazi ugledno mjesto i za Barca i za Vodnika učvršćujući kontinuitet kojega smo danas sve manje svjesni.⁴⁷ Veza Frangeša i Barca, najvažnijih hrvatskih književnih povjesničara XX. stoljeća uz Vodnika i Kombola, domeće još jednu polugu u taj povjesničarski paralelogram, u kojem su Barac i Frangeš, binom bez kojeg bi onaj spomenuti kvartet s Brankom Vodnikom i Mihovilom Kombolom bio mnogo siromašniji.

⁴⁶ Ivo Frangeš, »O Petru Preradoviću danas«, u: Posebno izdanje časopisa *Kritika*, sv. 7, Zagreb, 1970.

⁴⁷ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana, 1987.; Vidi i njemačko izdanje *Geschichte de kroatischen Literatur*, Köln – Weimar – Wien, 1995.

Literatura

- Antun Barac, *Vidrić*, Zagreb, 1940.
- Antun Barac, *Mažuranić*, Zagreb, 1945.
- Antun Barac, »Temeljno pitanje. Odnos stare hrvatske književnosti dubrovačkog kruga prema talijanskoj literaturi«, *Spremnost*, IV, 149–150, 13–15; Zagreb, 1945.
- Antun Barac, *Članci i eseji*, uredio I. Frangeš, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 101, Zagreb, 1968.
- Ernst Robert Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1971.
- Branimir Donat, »Načela tzv. škole zagrebačke stilističke kritike«, u: *Udio kritike*, Zagreb, 1970., str. 150–174.
- Aleksandar Flaker i Zdenko Škreb, *Stilovi i razdoblja*, Zagreb, 1964.
- Aleksandar Flaker, *Ivo Frangeš*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 149, Zagreb, 1980.
- Ivo Frangeš, »Slučaj Josipa Draženovića«, *Republika*, IX, br. 4, str. 355–364; Zagreb, 1953. *Jure Turić*, *Janko Leskovar*, *Josip Draženović*, u: *Djela*, uredio I. Frangeš, Zagreb, 1953., str. 453–475.
- Ivo Frangeš, *Stilističke studije*, Zagreb, 1959.
- Ivo Frangeš, »Djelo Antuna Barca«, *Umjetnost riječi*, 6, 3, str. 139–159; 1962.
- Ivo Frangeš, *Studije i eseji*, Zagreb, 1967.
- Ivo Frangeš, »O Petru Preradoviću danas«, u: Posebno izdanje časopisa *Kritika*, sv. 7, Zagreb, 1970.
- Ivo Frangeš, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Zagreb, 1974.
- Ivo Frangeš, »Drevni glasi: nacrt hrvatske književnosti do preporoda«, *Forum*, 16, knj. 33, br. 3; 1977.
- Ivo Frangeš, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 149, uredio A. Flaker, Zagreb, 1980.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zagreb, 1978.
- Ivo Frangeš, *Nove stilističke studije*, Zagreb, 1986.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Ivo Frangeš, *Geschichte der kroatischen Literatur*, Köln – Weimar – Wien, 1995.
- Ivo Frangeš, *Suvremenost baštine*, Zagreb, 1992.
- Viktoria Franić Tomić, *Tko je bio Marin Držić*, Zagreb, 2011.
- Viktoria Franić Tomić, »Frangešova enciklopedijska natuknica kao prateći tekst Povijesti hrvatske književnosti«, u: *Zbornik o Ivi Frangešu*, urednik T. Maštrović, Zagreb, 2013., str. 415–427.
- Arnold Hauser, *Socijalna povijest umjetnosti i književnosti II*, Beograd, 1966.
- Nikola Ivanišin, »O analizi i sintezi u književnopovijesnom i kritičkom djelu A. Barca«, *Mogućnosti*, 22, 12, str. 1392–1398; Split, 1975.

- Zoran Kravar, *Studije o hrvatskom književnom baroku*, Zagreb, 1975.
- Stanko Lasić, »O literarnohistorijskom metodu u djelima prof. dr Antuna Barca«, *Pogledi*, str. 3–69; 1955.
- Josef Matl, »Antun Barac. Zur Methodik und Geschichte der neueren südslawischen Literaturwissenschaft«, u: *Südslawische Studien*, München, 1965., str. 282–294.
- Marijan Matković, »Spomen na davnu jesen...«, *Forum*, XIV, XXX, 12, str. 881–885; 1975.
- Nenad Nikolić, »Koncepcija srpske i jugoslovenske književnosti Pavla Popovića«, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, LVII, sv. 2, str. 267–295.
- Poetika renesansne kulture: novi historizam*, uredio D. Šporer, Zagreb, 2007.
- Zlatko Posavac, *Albert Haler*, Zagreb, 1978.
- Tomislav Sabljak, »Mogućnosti stilističke kritike«, *Telegram*, 8, 8, IX; 1967.
- Klaus Semsch, »Rezeptionsästhetik«, u: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, uredio G. U. Niemeyer, Tübingen, sv. 7, 2005.
- Milivoj Solar, »Između lingvistike i filozofije«, *Treći program*, 6, 2(21), str. 359–375; 1974.
- Milivoj Solar, »Pretpostavke povijesti književnosti«, u: *Smrt Sancha Panze*, Zagreb, 2006., str. 263–281.
- Milivoj Solar, »Paradigma povijesti književnosti«, u: *Uvod u filozofiju književnosti*, Zagreb, 2004.²
- Leo Spitzer, *Critica stilistica e storia del linguaggio*, uredio A. Schiaffini, Bari, 1954.
- Miroslav Šicel, »Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti«, *Umjetnost riječi*, 11, 3, str. 193–205; 1967.
- Davor Šporer, *Novi historizam*, Zagreb, 2005.
- Mirko Tomasović, *Mihovil Kombol*, Zagreb, 1978.
- Rene Wellek, »Erich Auerbach (1892–1957)«, *Comparative Literature*, 10, 1, str. 93–95; zima, 1958.

FRANGEŠOV BARAC

Sažetak

U radu se analiziraju odnosi dvojice književnih historičara Antuna Barca i Ive Frangeša. U potragu za tim relacijama autorica kreće od jednog Barčevoga ranog spomena stilističkoga kritičara Lea Spitzera i Frangešovih kasnijih iskaza o metodološkoj manjkavosti hrvatskih književnih historiografija svojih prethodnika. U raspravi su podastri brojni metodološki dodiri dvojice autora te Barčeva premijernost u istraživanju recepcije književnih djela. Posebna se pozornost posvećuje Barčevom odnosu prema cjelovitosti hrvatskoga književnog kanona i njegovoj nadnacionalnoj kontekstualizaciji a sve prema prevladanim poticajima srpskoga književnog povjesničara Pavla Popovića. U radu se raspravlja o Barčevim prvotnim idejama cjelovitosti jugoslavenske književnosti i o navodnoj izdvojenosti dubrovačke pa onda i slavonske dionice iz matice hrvatske književnosti. U raspravi se podastire Barčevo postupno pristajanje uz integrativnu koncepciju svih dionica hrvatske književnosti. Autorica se u svomu radu koristila brojnim objavljenim izvorima koji do danas nisu bili kontekstualizirani u vezi s metodološkim razlikama ali i srodnostima dvojice velikih književnih povjesničara Antuna Barca i Ive Frangeša.

Ključne riječi: Antun Barac, Ivo Frangeš, Leo Spitzer, Zagrebačka stilistička škola, povijest hrvatske književnosti

FRANGEŠ'S BARAC

Summary

The paper deals with the relationship of two literary historians, Antun Barac and Ivo Frangeš. The search for these relations is started from Barac's early mentioning of a stylistic critic Leo Spitzer and Frangeš's later statements on the methodological deficiency of Croatian literary historiographies written by his predecessors. The paper presents many methodological contacts between the two authors and Barac's pioneer role in the research of literary works' reception. Special attention is given to Barac's relation to the coherence of Croatian literary canon and its transnational contextualization, all in the light of superseded incentives that came from a Serbian literary historian Pavle Popović. The paper discusses Barac's primary ideas on the wholeness of Yugoslav literature and on the alleged separateness of the Dubrovnik and also Slavonic part from the mainstream of Croatian literature. The paper shows Barac's gradual agreement with an integrative conception of all segments of Croatian literature. The author of this paper relied on numerous published sources which until now have not been contextualized regarding the methodological differences but also similarities of the two great literary historians Antun Barac and Ivo Frangeš.

Key words: Antun Barac, Ivo Frangeš, Leo Spitzer, Zagreb School of Stylistics, history of Croatian literature

Josip Lisac

Antun Barac i *Hrvatska revija*

Pregledni članak
UDK 821.163.42(091)

Antun Barac (1894. – 1955.), najdjelatniji hrvatski književni povjesničar svoga vremena, čovjek liberalan i demokratske orijentacije, surađivao je, među ostalim, u glasovitu časopisu Matice hrvatske, u *Hrvatskoj reviji*. Surađivao je u tom časopisu od 1931. do 1944., redovito tada kada je uredništvo bilo u naglašeno liberalnim rukama Blaža Jurišića (1930. – 1941.), Branimira Livadića i Olinka Delorka (1943. – 1945.). U *Hrvatskoj reviji* objavio je Barac 14 prinosa, sedam prikaza, šest eseja i jedan nekrolog. Među tim prinosima tek se jedan odnosi na dopreporodnu hrvatsku književnost, glavnina na hrvatsku književnost XIX. i XX. stoljeća, što po prilici točno prikazuje njegove znanstvene interese. Uvijek mu je, međutim, bilo slobodoljubivo stalo do iznošenja svojih pogleda na vrijeme u kojem živi, makar često govorio o svojim znanstvenim temama, pa je tako i u *Hrvatskoj reviji* objavljivao sjajne i smione eseje, dragocjene i trajno vrijedne. U knjizi *Bijeg od knjige* (Zagreb, 1965.) Barac nerijetko spominje *Hrvatsku reviju*. U članku o Ivanu Goranu Kovačiću nepotpuno pouzdano kaže da je *Hrvatska revija* »od svojih početaka bila izrazit nacionalistički hrvatski književni časopis« (Barac, 1965: 254). Kaže da je Goran kao srednjoškolac bio »odrešit Jugoslaven« (Barac, 1965: 253), pa je i objavljivao u *Mladosti*, časopisu što ga je Barac uređivao. Međutim, uskoro se iz Kovačićeve suradnje u *Hrvatskoj reviji* osjećalo – po Barčevim riječima – »njegovo hrvatstvo – kao opreka srpstvu i jugoslavenstvu« (Barac, 1965: 254).

Antun Barac se kao dugogodišnji jugoslavenski unitarist po prilici od sredine tridesetih godina XX. stoljeća intenzivnije priklanjao hrvatstvu da bi postao jednim od znatnih graditelja vlastite nacije. Više je u *Hrvatskoj reviji* pisao o pjesnicima nego o prozaičima, a pojavu toga časopisa registrirao je već 1929. u svom časopisu *Mladost* u kojem je objavljivao mnoštvo književnih kritika i davao pregled književnoga života. Registrirao je Barac da je *Hrvatska revija* »tehnički bogato opremljena i s reprodukcijama većeg broja naših slikara« (Barac, 1929: 117) i zatim donio pregled sadržaja jedinog dvobroja za 1928. kada je *Hrvatska revija* pred kraj godine počela izlaziti. Bila je

tu suradnja Milutina Cihlara Nehajeva, Filipa Lukasa, Josipa Badalića, Miroslava Krleže, Augusta Cesarca, Julija Benešića, Slavka Batušića i drugih, što već samo po sebi govori o kakvom se reprezentativnu časopisu radi, a svu je tu suradnju registrirao Barac. U članku »'Književni dar' pred Uskrs« (*Riječ*, br. 83, 1928.) Barac govori o edicijama Matice hrvatske, pritom, naravno, *Hrvatsku reviju* ne spominje, jer još nije bila počela izlaziti, ali se zalaže za depolitizaciju književnosti pozivajući se na Šenou te priželjkuje skori Uskrs našega književnog života.

Suradnju u *Hrvatskoj reviji* Barac počinje 1931. pišući o Grgi Martiću uz *Monografiju o fra Grgi Martiću* Augustina Čičića. Bio je to tekst docenta na zagrebačkom Filozofskom fakultetu koji je već objavio prve svoje knjige (*Vladimir Nazor*, Zagreb, 1918.; *Knjiga eseja*, Zagreb, 1924.) i vrijednu monografiju o Augustu Šenoi (Zagreb, 1926.), a u pripremi je bila i monografija o Mirku Bogoviću, objavljena u *Radu JAZU*, 245, 1933. Barčeva je ocjena Čičićeve monografije sigurno i duhovito pisana, a Martić je u Barčevu tekstu ocijenjen kao epigon Ivana Mažuranića. Ubrzo je u *Riječi* (28, br. 13–16; 1931.) Barac i opsežnije pisao o Martiću.

Iste je godine Barac u *Hrvatskoj reviji* (4, 4, str. 237–239; 1931.) pisao o *Lirici šestorice* Olinka Delorka, Ive Frola, Vladimira Kovačića, Marijana Matijaševića, Branka Perovića i Dragutina Tadijanovića. Tu je knjigu držao eksperimentom, bez naročitih pretenzija, pa mu je zato bila simpatična. Izdvojio je najbolje Kovačićeve, Matijaševićeve, Delorkove i Tadijanovićeve pjesme misleći da se mogu staviti »o bok boljim pjesmama« (Barac, 1931c: 239) iz *Hrvatske mlade lirike* 1914.

Ubrzo je izišao u *Hrvatskoj reviji* Barčev rad »Botić kao pjesnik« (4, 10, str. 531–548; 1931.). To je cjelovit portret toga najvećeg hrvatskog pjesnika pedesetih i šezdesetih godina XIX. stoljeća, kako ga ocjenjuje Barac. Misli Barac da su neka mjesta u Botićevu djelu »nešto svježine sačuvala i do danas« (Barac, 1931d: 548) tako dajući Botiću prvenstvo pred stihovima njegovih suvremenika Martića, Dežmana ili Kazalija. Zanimljivo je da Barac uočava »velike sličnosti u životnom udesu između Luke Botića i Branka Radičevića, pa i u vrijednosti njihovih djela« (Barac, 1931d: 545).

Nakon dulje stanke u suradnji s *Hrvatskom revijom* Barac 1938. piše »O Mažuranićevim pjevanjima 'Osmana'« (11, 12, str. 665–669; 1938.). To je članak u velikoj mjeri podudaran tekstu u monografiji *Mažuranić* (Zagreb, 1945.) o 14. i 15. pjevanju *Osmana*. Barac misli da je »Mažuranić (...) i u toj popuni, kao pravi stvaralac, ipak u koječemu izrazio sebe« (Barac, 1938: 669).

Očito je potkraj tridesetih godina Barac radio na knjizi o Ivanu Mažuraniću, pa u *Hrvatskoj reviji* 1940. čitamo esej »O rukopisu 'Smrti Smail-age

Čengijjića« (13, 8, str. 393–404; 1940.). I taj je članak poslije bez velikih promjena unesen u knjigu eseja o Mažuraniću. Ipak je na nizu mjesta Barac ponešto mijenjao. Npr. 1940. piše: »Sve promjene u tekstu ‘Smrti Smail-age Čengijjića’ pokazuju, kako je u Mažuranića bila silno delikatna pjesnička narav« (Barac, 1940: 404). Nakon svjetskoga rata u monografiji čitamo »osjetljiva« (Barac, 1945: 295) a ne »silno delikatna« pjesnička narav. Moglo bi se reći kako je Barac postupao onako kako je sam rekao za Mažuranića: »da je Mažuranić u svakom slučaju svoj rukopis mijenjao na bolje« (Barac, 1940: 403).

Većinu suradnje u *Hrvatskoj reviji* ostvario je Barac tijekom rata kao najreprezentativniji kritičar toga časopisa, nakon što je kao mason i kao demokrat proveo pet mjeseci (od studenoga 1941. do travnja 1942.) u logorima Jasenovac i Stara Gradiška i nakon što su u uređivanju *Hrvatske revije* s 3. brojem za 1943. Marka Čovića zamijenili Livadić i Delorko. Dakako, ratna situacija se promijenila, pa su se promijenili i odnosi u časopisima, a Barčevim se tekstovima ne samo iz *Hrvatske revije* nego i iz *Vijenca* toga doba možemo doista diviti.

U broju 4 za 1943. u *Hrvatskoj reviji* tiskao je Barac esej »Književni komarci« (str. 197–202) u kojem govori o literatima što gotovo u svim razdobljima zvučno istupaju a malo ostvaruju pa ga podsjećaju na komarce, a njih, dakako, kao i u prirodi, valja uništavati. Razumije se da je Barčev tekst govorio i o aktualnom stanju u hrvatskoj književnosti.

U 10. broju 1943. izašao je Barčev tekst »Sloboda šutnje« (str. 549–556). Tu autor odnjegovanim stilom govori o slobodi u teškom, neslobodnom vremenu, a govori i o šutnji. Barac tijekom NDH nije šutio, surađivao je brojnim prilozima u nekoliko časopisa itd., a u knjizi *Bijeg od knjige* tumačio je kako je taj esej »odgovor na mnogobrojne pozive na suradnju« (Barac, 1965: 26). Kako se zna, tijekom NDH šutio je Miroslav Krleža, kojega u tom glasovitom eseju Barac višekratno spominje.

Te 1943. Barac je u *Hrvatskoj reviji* prikazao tri knjige: *Hrvatsku prozu XX. stoljeća* urednika Milana Begovića (br. 5), Nemčićeve *Putositnice* priredivača Vladoja Dukata (br. 6), *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije preporoda* Tome Matića (br. 7). Kao temeljiti poznavatelj hrvatske novelistike Barac je Begovićevu izboru i Fotezovu predgovoru dosta i razložito prigovario. U zapisu o *Putositnicama* rekao je Barac mnogo o Nemčiću, progovorio je upravo tako da se vidi kako je sâm gledao na svoj posao i na svoje vrijeme. Za Barca je Nemčić čovjek što je »stvarno gledao u Život« (Barac, 1943d: 340), a stvorio je izrazito hrvatsku knjigu. Matićevu knjigu prikazao je Barac sređeno dajući i sažete karakterizacije istaknutih slavonskih pisaca XVIII. stoljeća i početaka XIX. Danas bismo rekli da je o umjetničkoj vrijednosti nekih od pisaca iz Slavonije govorio s podcjenjivanjem.

Neki Barčevi tekstovi čitatelja doista mogu fascinirati. Ja se npr. sjećam članka o Kumičiću iz Benešićeva *Vijenca* (1944.) što sam ga s uzbuđenjem čitao kao student iz Barčeve knjige u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti. Uzbuđujuće je i čitanje nekrologa Franji Fancevu objavljena u 6. broju *Hrvatske revije* 1943., jer kao da je Barac pisao nekrolog sebi. Podatci o rođenju i o smrti pokazuju da su Fancev (1882. – 1943.) i Barac (1894. – 1955.) živjeli manje-više jednako dugo. Kaže Barac ovako: »Međutim, već 1. travnja ove godine objavile su novine smrt profesora Fanceva (31. ožujka) – smrt nenadanu i preranu. Nenadanu zato, što ju je, unatoč pokojnikovoj dužoj bolesti, malo tko očekivao. A preranu s toga, što šesdeseta godina života intelektualca ne znači završetak stvaranja, nego razdoblje, kad se plodovi dotadanjih napora tek počinju zaokruživati u sintetičku cjelinu« (Barac, 1943c: 323). Napominjem da je Barčeva *Književnost ilirizma* objavljena 1954. kad je Barcu bilo 60 ljeta, godinu dana prije smrti. Nastavlja Barac u nekrologu: »A posljedica: smrt sa šesdeset godina života, kad je od njega svatko očekivao, da će iz mnogobrojnih članaka, iz sabrane i objavljene građe sastaviti cjelovitu poviest starije hrvatske književnosti« (Barac, 1943c: 325). Također: »Ima ljudi, koji zalihe svojih životnih sila troše proračunano, nastojeći, da ih podrže što više. Drugi pak svoju snagu troše nemilice. Prvi su slično svieći, koja gori dugo i jednolično. Drugi pak naliče svietlu koje zasja u punom sjaju, da se onda naglo ugasi. Dr. Fancev pripadao je ovoj drugoj vrsti ljudi« (Barac, 1943c: 325). I dalje Barac: »Udes je svakog naučnog radnika, da se mora boriti za svoje poglede. Odatle borbe, napadaji, omalovažavanja i t. d. Dok za većinu ljudi vriedi pravilo, da ih bar poslije smrti puste u miru, na znanstvene radnike često napadaju i poslije njihove smrti« (Barac, 1943c: 325). Napadi, pa i poslije smrti, događali su se i Barcu.

Godine 1944. objavio je Barac u *Hrvatskoj reviji* tri članka, sva tri važna. Esej »Čežnje za daljinama« (br. 4) obrađuje Slavka Batušića kad su njegovi spisi zabranjeni za prodaju, ujedno dokazuje uočenu značajku (Ivanišin, 1996: 31) da Barac najviše cijeni liriku koju nalazi i u ostalim književnim rodovima: »Lirika je od svih tako zvanih književnih vrsta najprodornija, najizravnija, najizrazitija i najuniverzalnija, pronicući sve grane književnosti i dajući im više ili manje biljeg« (Barac, 1944a: 192). Barac pokazuje da Batušića poznaje svestrano i da ga čak svrstava među prve hrvatske umjetnike. Na kraju se Barac osvrće na aktualnu stvarnost: »Koliko je pak ta umjetnost – kao svaki proizvod osjetljive stvaralačke ličnosti – nastala kao uzbuna na grubost i siromaštva stvarnosti, ima ona i više značenje« (Barac, 1944a: 201).

U 6. broju *Hrvatske revije* 1944. Barac piše o Ljubi Babiću i njegovim sabranim djelima u eseju »Stvaralac o stvaraocima«. Pita se Barac »koliko smo uspjeli stvoriti, nešto vlastito, što je niklo iz našega života i nosi naša

stilska obilježja« (Barac, 1944b: 317). Misli da je Babić »izvršio ... taj zadatak na području likovnih umjetnosti« (Barac, 1944b: 317) a da bi »sličan pokušaj poviesti hrvatske književnosti vjerojatno (...) uzбудio mnogo veće komešanje« (Barac, 1944b: 317).

Ubrzo je do većeg komešanja i došlo, tj. Slavko Ježić objavio je svoju *Hrvatsku književnost*, a Barac je u 8. broju *Hrvatske revije* za 1944. napisao kritiku te povijesti hrvatske književnosti, opsežnu i vrlo vrijednu. Ističe na kraju kako su Franjo Fancev i on prije desetak godina naumili napisati cjelovitu povijest hrvatske književnosti, ali su Fanceva premnoge dužnosti skršile pa je »prerano otišao u grob« (Barac, 1944c: 411) i prije početka toga posla, a i sam Barac »dosad nije mogao ni pristupiti naumljenom poslu« (Barac, 1944c: 411).

Razumije se, Barac je u *Hrvatskoj reviji* dosta spominjan, a u tom su smislu najvažniji prikazi njegovih knjiga, a sve objavljene prikazane su u tom časopisu tijekom njegova izlaženja od 1928. do 1945. Riječ je o prikazima Josipa Bognera, Branka Krmpotića, Zlatka Milkovića i Stanka Gašparovića, a svi su od reda od stanovita značenja.

Bogner u prikazu *Članaka o književnosti* (8, 7, str. 386–388; 1935.) iznosi kako je Barčeva metoda »u prvom redu sociološka, a onda tek estetska« (386), jer je književnost, po Barčevu mišljenju, »kondenzacija života« (386). Među našim je književnim povjesničarima i kritičarima Barac »prvi započeo dosljedno da proučava književnost sociološkim metodama, i pri tome dosada pokazao dobrih i značajnih rezultata« (386). S velikim odobravanjem Bogner ističe: »koliko novih pogleda i novih činjenica otkriva i utvrđuje ova Barčeva knjiga!« (386). Osobito je Bogner izdvojio Barčevu studiju o Franji Markoviću, a u usporedbi Vladimira Nazora (koji stvara iz vrutka fantazije) i Frana Mažuranića (koji doživljava život i iz njega stvara) »Barac dopušta veću umjetničku vrijednost Nazorovu djelu, ali simpatija je njegova na strani Mažuranića, na strani života« (388).

Prema Branku Krmpotiću Barčeva knjiga *Hrvatska književna kritika* (Zagreb, 1938.) donosi materijal iz doba od 1842. do 1914. »ne toliko kritički, koliko više literarno-historijski« (*Hrvatska revija*, 11, 5, str. 261; 1938.), pri čemu je autor građu donio »pregledno i točno s obzirom na mnoga idejna strujanja« (262).

U osvrtu »Pjesnik zanosa i bola« (*Hrvatska revija*, 14, 9, str. 503–504; 1941.) Zlatko Milković iznosi da Barčeva monografija *Vidrić* (Zagreb, 1940.) donosi »jednu sjajnu profesorsku studiju o Vidriću« (504), ali da iz nje »Vidrića ipak nismo upoznali« (504), da nam taj pjesnik »ostaje još uvijek stran i dalek« (504).

Književnost i narod (Zagreb, 1941.) Barčeva je knjiga koja Stanka Gašparovića udivljuje i oduševljava, jer je »Barčeva stvaralačka kritička sna-

ga snažno (...) posegla u kaos hrvatske književnosti« (*Hrvatska revija*, 15, 6, str. 336; 1942.), pri čemu je »Barac (...) ovim svojim esejima i studijama pokazao, da je i sam veliki umjetnik« (336).

Uz to, *Hrvatska revija* donosi prikaz prve knjige Matoševih djela iz pera Antuna Nizetea (*Hrvatska revija*, 8, 9, str. 500; 1935.), a priredio ih je Antun Barac. K tomu *Hrvatska revija* (9, 2, str. 98–102; 1936.) donosi osvrt Josipa Bognera u godini njegove prerane smrti na novije kritičke prikaze o Gjalskom, ponajprije na Barčevu opsežnu studiju iz 1927. U vrlo dobrom tekstu Bogner kaže da je Barčeva studija »pisana više informativno nego kritički« (99), da je »savjesno rađena« (99) i da je vrlo točno istaknula »književno-historijsku važnost Gjalskoga« (100).

Konačno, Barac, naravno, nije surađivao u Nikolićevoj i Bonifačićevoj *Hrvatskoj reviji*, ali to ne znači da tamo nije spominjan. Štoviše, u *Hrvatskoj reviji* već u 4. broju 1955. napisao je Vinko Nikolić nekrolog Barcu (582–584), a spominjali su ga i drugi, Ante Kadić, Boško Barac i Branimir Donat. Posebno je važan Nikolićev nekrolog u kojem je on iznio svoje mišljenje o Barčevu radu i o njemu kao čovjeku. O njemu »uza sve njegove političke zablude, čuvam najljepše uspomene, kao profesoru i čovjeku« (583) – kaže Nikolić. U odnosu na svoje prethodnike »prof. Barac znači osjetljiv napredak na području naše književne povijesti, pa njegova smrt predstavlja velik gubitak, posebno zato, što je umro prije nego nam je pružio povijest novije hrvatske književnosti, za koju je bio izvršio sve predradnje« (583). Pripovijeda Nikolić i o tom kako se je na početku 1945. sastao s Barcem koji je zamolio da se sretnu jer je upravo traženo da se Barac iseli iz svoje kuće koja bi bila iskorištena za organizaciju obrane Zagreba »pred nastupom partizana« (583). U kući je Barac uredio kabinet s knjižnicom i ogromnom kartotekom, koja je predstavljala pripremu za pisanje povijesti hrvatske književnosti. Duboko uzbuđen i povrijeđen, Barac, »svjež i snažan« (584), zaplakao je »kao malo dijete, kad brani svoje igračke« (584). Kazuje Nikolić da je Barčeva kuća pošteđena, očito njegovom zaslugom, ali to Vinko Nikolić nije rekao.

U članku pak »Tri pjesnika ili do kada ćemo se dijeliti na ustaše, četnike i partizane« (*Hrvatska revija*, 41, 1–2, str. 265–267; 1991.) Boško Barac, sin našega zaslužnika, pred početak nedavnoga rata kazuje kako se nakon očeva izlaska iz logora Stara Gradiška, kad je neko vrijeme bio u kućnom pritvoru, gotovo jedini za njega brinuo Vinko Nikolić, koji je »pokušavao u svojim ograničenim mogućnostima popraviti težak položaj svoga učitelja i njegove obitelji« (265). Boško Barac, uz Nikolića, spominje i Ivana Gorana Kovačića i Juru Kaštelana kao primjere velike ljubavi prema hrvatskoj domovini, ljubavi prema istini i kao primjere čovjekoljubivosti.

Sve u svemu, razumije se da je Barčeva suradnja u *Hrvatskoj reviji* samo dio njegova rada, ali s priložima drugih dobro ilustrira glavninu njegova

opusa, na zanimljiv način svjedoči o životu toga čovjeka velika formata te o sudbini hrvatskoga naroda u XX. stoljeću i o ulozi pojedinaca na tom teškom putu, pa i o ulozi hrvatske kulture u životu vlastite nacije.

Literatura

- Antun Barac 1918., *Vladimir Nazor (skica za studiju)*, Jug, Zagreb
- Antun Barac 1924., *Knjiga eseja*, Mlada Jugoslavija, Zagreb
- Antun Barac 1926., *August Šenoa (studija)*, Narodna knjižnica, Zagreb
- Antun Barac 1928., »'Književni dar' pred Uskrs. Uz ovogodišnje edicije 'Matice hrvatske'«, *Riječ*, XXVI, 83, str. 9.
- Antun Barac 1929., »Vladimir Nazor: Tri priče iz dječjeg doma, dr. J. Čelar: Vladimir Nazor, Nove knjige Ilustrovane omladinske biblioteke; Cooper: Posljednji Mohikanaac, 'Hrvatska revija'«, *Mladost*, VII, 5, str. 117.
- Antun Barac 1931a, »O Grgi Martiću (Uz »Monografiju o fra Grgi Martiću« od A. Čičića – Zagreb 1930)«, *Hrvatska revija*, IV, 1, str. 73–76.
- Antun Barac 1931b, »Književni lik fra Grge Martića«, *Riječ*, XXVIII, 13, str. 7–9; 14, str. 11–13; 15, str. 6–8; 16, str. 4–6.
- Antun Barac 1931c, »Lirika šestorice. (Olinko Delorko – Ivo Frol – Vladimir Kovačić – Marijan Matijašević – Branko Perović – Dragutin Tadijanović. – Zagreb 1931.)«, *Hrvatska revija*, IV, 4, str. 237–239.
- Antun Barac 1931d, »Botić kao pjesnik«, *Hrvatska revija*, IV, 10, str. 531–548.
- Antun Barac 1933., »Mirko Bogović«, *Rad JAZU*, 245, str. 88–172.
- Antun Barac 1938., »O Mažuranićevim pjevanjima 'Osmana'«, *Hrvatska revija*, XI, 12, str. 665–669.
- Antun Barac 1940., »O rukopisu 'Smrti Smail-age Čengijića'«, *Hrvatska revija*, XIII, 8, str. 393–404.
- Antun Barac 1943a, »Književni komarci«, *Hrvatska revija*, XVI, 4, str. 197–202.
- Antun Barac 1943b, »Hrvatska proza XX. stoljeća«, *Hrvatska revija*, XVI, 5, str. 280–283.
- Antun Barac 1943c, »Dr Franjo Fancev«, *Hrvatska revija*, XVI, 6, str. 323–326.
- Antun Barac 1943d, »'Putositnice' u trećem izdanju«, *Hrvatska revija*, XVI, 6, str. 339–341.
- Antun Barac 1943e, »Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije preporoda«, *Hrvatska revija*, XVI, 7, str. 393.
- Antun Barac 1943f, »Sloboda šutnje«, *Hrvatska revija*, XVI, 10, str. 549–556.
- Antun Barac 1944a, »Ljestvice i vješala (O Kumičiću, prigodom 40. godišnjice njegove smrti)«, *Vienac*, XXXVI, 5, str. 20–35.
- Antun Barac 1944b, »Stvaralac o stvaralocima«, *Hrvatska revija*, XVII, 6, str. 314–317.

- Antun Barac 1944c, »Putovi hrvatske književnosti«, *Hrvatska revija*, XVII, 8, str. 401–411.
- Antun Barac 1945., *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb
- Antun Barac 1965., *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb
- Antun Barac 1968., *Članci i eseji*, Matica hrvatska – Zora, Zagreb
- Boško Barac 1991., »Tri pjesnika ili do kada ćemo se dijeliti na ustaše, četnike i partizane«, *Hrvatska revija*, 41, 1–2, str. 265–267.
- Barčev zbornik*, Uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1984.
- Josip Bogner 1935., »Članci o književnosti. Antun Barac: Članci o književnosti. (Binoza, Moderni hrvatski pisci, knj. 2)«, *Hrvatska revija*, VIII, 7, str. 386–388.
- Josip Bogner 1936., »Noviji kritički prikazi o Gjalskom«, *Hrvatska revija*, IX, 2, str. 98–102.
- Branimir Donat 1992., »Ideološki pristup u književnosti često podsjeća na bumerang. Milivoje Marković: Sami protiv sebe. Ustaštvo u književnosti, G. Milanovac 1991.«, *Hrvatska revija*, 43, 2, str. 236–243.
- Ivo Frangeš 1978., *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb
- Stanko Gašparović 1942., »Kritičko-umjetnička razmatranja. O hrvatskoj književnosti i nekim njenim piscima. (Antun Barac: Književnost i narod. Rasprave i eseji. – Suvremena knjižnica Matice Hrvatske. Kolo VI. – Knjiga 35. Zagreb 1941. Nd. Matice Hrvatska)«, *Hrvatska revija*, XV, 6, str. 336–337.
- Nikola Ivanišić 1996., *Književnopovijesno djelo Antuna Barca*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka
- Branko Krmpotić 1938., »Historijski prikaz hrvatske književne kritike. (Dr. Antun Barac, Hrvatska književna kritika. Izdala Jugoslavenska akademija, Djela knj. 34. Zagreb 1938.)«, *Hrvatska revija*, XI, 5, str. 261–264.
- Stanko Lasić 1987., *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914–1924)*, Globus – Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, Zagreb
- Stanko Lasić 1989., *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži*. Knjiga treća. *Miroslav Krleža i Nezavisna Država Hrvatska (10. 4. 1941–8. 5. 1945)*, Globus, Zagreb
- Ivica Matičević 2007., *Prostor slobode. Književna kritika u zagrebačkoj periodici od 1941. do 1945*, Matica hrvatska, Zagreb
- Zlatko Milković 1941., »Pjesnik zanosa i bola. (Dr. Antun Barac: Vidrić)«, *Hrvatska revija*, XIV, 9, str. 503–504.
- Vinko Nikolić 1955., »Smrt Prof. Dra Antuna Barca«, *Hrvatska revija*, V, 4, str. 582–584.
- Antun Nizeteo 1935., »Djela A. G. Matoša. (Priredio Dr. Antun Barac. Knjiga I. 1935. Izdaje Binoza, nakladni zavod, Zagreb)«, *Hrvatska revija*, VIII, 9, str. 500.
- Milorad Živančević 1988., *Ivan Mažuranić*, Matica srpska – Globus, Novi Sad – Zagreb

ANTUN BARAC I HRVATSKA REVLIJA

Sažetak

Antun Barac, najdjelatniji hrvatski književni povjesničar svoga vremena, surađivao je, među ostalim, u glasovitu časopisu Matice hrvatske, u *Hrvatskoj reviji*. Suradivao je u tom časopisu od 1931. do 1944., redovito tada kada je uredništvo bilo u naglašeno liberalnim rukama Blaža Jurišića, Branimira Livadića i Olinka Delorka. U *Hrvatskoj reviji* objavio je Barac četrnaest prinosa, sedam prikaza, šest eseja i jedan nekrolog. Uvijek mu je bilo slobodoljubivo stalo do iznošenja svojih pogleda na vrijeme u kojem živi, makar često govorio o svojim znanstvenim temama, pa je tako i u *Hrvatskoj reviji* objavljivao sjajne i smione eseje. Više je u *Hrvatskoj reviji* pisao o pjesnicima nego o prozaicima, a pojavu toga časopisa registrirao je već 1929. u svom časopisu *Mladost* u kojem je objavljivao mnoštvo književnih kritika i davao pregled književnoga života. Suradnju u *Hrvatskoj reviji* Barac počinje 1931. pišući o monografiji o Grgi Martiću Augustina Čičića. Većinu suradnje u *Hrvatskoj reviji* ostvario je Barac tijekom rata nakon što je kao mason i demokrat proveo pet mjeseci u logorima Jasenovac i Stara Gradiška. Barac je u *Hrvatskoj reviji* dosta spominjan, a u tom su smislu najvažniji prikazi njegovih knjiga, a sve objavljene prikazane su u tom časopisu tijekom njegova izlaženja od 1928. do 1945. Barac nije surađivao u Nikolićevoj i Bonifačićevoj emigrantskoj *Hrvatskoj reviji*, ali je tamo spominjan, pa je npr. Vinko Nikolić objavio nekrolog Barcu u 4. broju 1955. Razumije se da je Barčeva suradnja u *Hrvatskoj reviji* samo dio njegova rada, ali s priložima drugih dobro ilustrira glavninu njegova opusa.

ključne riječi: Barac, *Hrvatska revija*, časopis, esej, opus

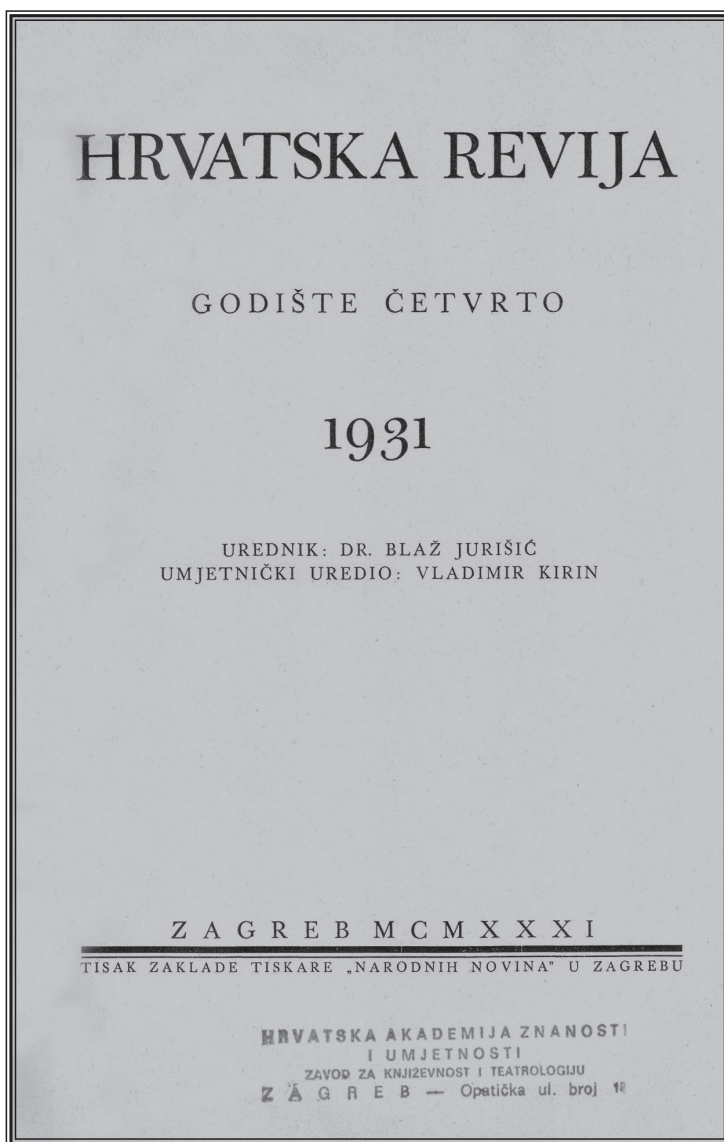
ANTUN BARAC AND HRVATSKA REVLIJA / THE CROATIAN REVIEW

Summary

Antun Barac, the most prolific literary historian of his time, cooperated, among other things, with the famous Matica hrvatska journal, *Hrvatska revija / The Croatian Review*. He wrote contributions to the journal between 1931 and 1944 on a regular basis, at the time when the editorship was under the prominently liberal leadership of Blaž Jurišić, Branimir Livadić and Olinko Delorko. In *Hrvatska revija*, Barac published 14 contributions, seven reviews, six essays and one obituary column. He always cared to express his freedom-loving views on the time in which he lived, eventhough he wrote about his research themes, thus publishing in *Hrvatska revija* some brilliant and audacious essays. He wrote more about poets than prose writers in this journal – he had marked its appearance already in 1929, in his journal *Mladost*, where he published many literary reviews and gave an overview of literary life. Barac's cooperation with *Hrvatska revija* began in 1931, on which occasion he wrote about the monograph on Grgo Martić by Augustin Čičić. Most of his contributions were published during the war, after he as a mason and a democrat, spent five months in the concentration camps of Jasenovac and Stara Gradiška. Barac was very often mentioned in *Hrvatska revija*, and in this regard the most important are the re-

views of his books – all that were published were reviewed in this journal throughout its publication from 1928 to 1945. Barac, however, did not cooperate with Nikolić's and Bonifačić's *Hrvatska revija* published in emigration, although he was mentioned in it and Vinko Nikolić wrote Barac's obituary column in the fourth issue of 1955. Barac's cooperation with *Hrvatska revija* was, naturally, only part of his work, but with the contributions of others, it illustrates well the bulk of his opus.

Key words: Barac, *Hrvatska revija*, journal, essay, opus

Sl. 7.: Antun Barac surađivao je u *Hrvatskoj reviji* od 1931. do 1944.

Suzana Coha

Odgovornost prema budućnosti – poštivanje prošlosti: Barčevi prikazi i interpretacije preporodne književnosti i kulture

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.
821.163.42(091)

1. Od metodološkoga eklekticizma do jednoga od nosivih opusa moderne hrvatske književne historiografije

Prije nego što je, stekavši godine 1930. naslov docenta, započeo akademsku karijeru na tek institucionaliziranoj Katedri za noviju hrvatsku i ostale jugoslavenske književnosti onodobnoga Slavenskog seminara Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu,¹ Antun Barac je iza sebe već imao bogatu bibliografiju, kumuliranu tijekom prethodna dva desetljeća.² Nakon što je 1910. – 1914. u đačkome *Pobratimu* objavljivao pjesme matoševske inspiracije, u godini je smrti spomenutoga barda hrvatskoga modernističkog pjesništva okončao navedenu praksu te je počeo pisati publicističke, a među njima i književnokritičke i književnoznanstvene tekstove.³ Isprva su Barčeva čitanja književnosti bila zasigurno motivirana osobnim zadatostima i preferencijama, među kojima je, kako se može zaključiti, nezanemarivu ulogu odigralo i njegovo regionalno podrijetlo, pa je jedan od prvih književnokritičkih priloga kojim se javio bio prikaz *Istarskih priča* Vladimira Nazora (1914.), a do 1918., u razdoblju u kojemu je još uvijek stjecao kritičarski i znanstveni zamah, objavio je, prema evidenciji Miroslava Vaupotića, među ostalim i tri teksta u *Primorskim novinama* te jedan prilog o, kako ga se uvriježilo interpretirati, paradigmatškome primorskom pjesniku, Silviju Strahimiru Kranjče-

¹ Usp. Marko Samardžija, »Odsjek za hrvatski jezik i književnost«, u: Stjepan Damjanović (ur.), *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Monografija*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 121–131, posebno str. 122.

² Usp. Miroslav Vaupotić, »Bibliografija djela Antuna Barca«, u: Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 41–95, posebno str. 44–57.

³ Usp. isto, str. 44–45.

viću (s kojim komunicira i naslovom pjesme »Moj dom«, koju je objavio dvaput, najprije u *Pobratimu*, a potom u *Vihoru*).⁴ Regionalne specifičnosti će Barac kao fenomen relevantan za hrvatsku književnu povijest pokušati i opisati u jednome zrelijem, poznatome članku »Regionalizam u književnosti« iz 1936., a tijekom vremena ispisao je niz drugih tekstova također znakovitih za hrvatski (meta)književni regionalizam, te su oni izašli u posthumnoj *Književnosti Istre i Hrvatskog primorja* (1968., ur. Vinko Antić).

Tragom regionalnih impulsa Barac se još zarana dotaknuo i jednoga važnog segmenta preporodne književnosti, figure Ivana Mažuranića, za kojega je u članku »Primorje i njegovi pesnici« (1919.) kao važnu činjenicu istaknuo da je »svoj kraj« pozdravio još »kao dijete«, pjesmom »Vinodolski dolče, da si zdravo«, a da je i u svome »zrelom, grandioznom« djelu, *Smrt Smail-age Čengića* ostao »samo čedo svoga zavičaja« te je entuzijastično ustvrdio: »Eliminirajte Čengić-agu i Turke i nazive ljudi i mesta – ostat će Primorci«.⁵ Kasnije će njegovi književnohistoriografski prikazi postajati slojevitiji i višeperspektivniji kako se i sama polja istraživanja budu širila, a problemi produbljivali, što se među ostalim vidi u monografiji *Mažuranić* iz 1945. Premda je navedena sinteza o Mažuraniću uslijedila poslije Barčevih studija o Vladimiru Nazoru (1918.), Augustu Šenoi (1926.) i Vladimiru Vidriću (1940.), autor ju je na umu zasigurno imao i ranije, tako da je primjerice u jednome napisu iz 1923. konstatirao da uz »djela« o Ljudevitu Gaju, Josipu Jurju Strossmayeru, Augustu Šenoi i Anti Starčeviću, »mi« trebamo »napose« djelo o »[Ivanu] Mažuraniću, jedinstvenoj pojavi pesnika, čoveka, političara«.⁶ Isticanjem poglavito spomenutih imena (Gaja, Strossmayera, Starčevića, Šenoe, Mažuranića) te političke i pjesničke dimenzije Mažuranićeve ličnosti Barac je i prije nego što je postao utemeljiteljskom figurom Katedre za noviju hrvatsku književnost pokazao kako mu je logika funkcioniranja njezina osnovnoga predmeta vrlo jasna. Naime, kao sustav utemeljen u preporodnome razdoblju hrvatske povijesti, uvelike determiniranome kulturnom politikom Ljudevita Gaja, kada su određene i njezine relacije spram tradicije tzv. starije hrvatske književnosti, tzv. novija hrvatska književnost svoj je identitet u presudnoj mjeri izgradila tijekom druge polovine XIX. stoljeća, i to kroz političku i (meta)književnu (narodnjačku i pravašku) (re)valorizaciju

⁴ Usp. isto, str. 45.

⁵ Antun Barac, »Primorje i njegovi pesnici«, *Književni jug*, knj. IV, sv. 6, str. 228–234; sv. 19–24, str. 349–359; 1919., cit. str. 352. Inače, uklapajući se u analogne trendove u sinkronoj hrvatskoj kulturi, Barac je ispočetka objavljivao na ekavici, što će se poštivati u citatima koji se donose u ovome radu.

⁶ Isti, »Komentar 'Smrti Smail-age Čengića'. Đuro Grubor, komentar 'S. A. Čengića', uz 25. izdanje, ćirilicom 12. Naklada Narodne knjižnice, Zagreb 1923«, *Jugoslavenska njiva*, knj. I, br. 10, str. 421–424; 1923., cit. str. 423.

preporodne baštine, uključujući i Mažuranićevo stvaralaštvo, za što su paradigmatička upravo djela J. J. Strossmayera, A. Starčevića i A. Šenoe, kao i njihova recepcija. Osim toga, naglašavanjem potrebe sastavljanja detaljnih biografskih monografija koje bi težile obuhvatnosti, kao u slučaju Mažuranića, s obzirom na njegovu osobu kao »pjesnika, čovjeka i političara«, Barac je naznačio i jednu od trajnih metodoloških crta svojega književnopovijesnog rada, uz subjektivni kritičarski senzibilitet i povjerenje u pozitivističke strategije historiografskoga rekonstruiranja ne samo književnoga već i širega društvenopovijesnog konteksta.

Pozitivizam kakav je podrazumijevao Barac, premda strog i precizan, nije bio samodovoljan ni isključiv, već je predstavljao jedan od faktora specifičnoga eklekticizma koji je postao ne samo prepoznatljivom metodom njegovih pristupa povijesti hrvatske književnosti, već i osnovnim spoznajno-prikazivačkim modelom moderne hrvatske književne znanosti. Razvoj te znanosti tijekom druge polovine XX. stoljeća, naime, barem u, riječima Aleksandra Flakera, »stvarima tzv. 'novije' književnosti«⁷ nezamisliv je bez Barca. I dok se njegova istraživačka i eksplikativna matrica u kasnijoj hrvatskoj književnoj historiografiji nastavila reproducirati kadšto kao samorazumljiva, u njegovu je slučaju ona bila kritički promišljena, što je bilo i posljedica njezina postepenoga formiranja. Ako je, prema Ivi Frangešu, »prikaz, i opravdanje« svojega eklekticizma Barac ponudio u *Hrvatskoj književnoj kritici* (1938.), kao »prv[o]j sustavn[o]j studij[i] o povijesti kritičke prakse u nas«,⁸ njegove je okvire i parametre on, kao ne samo diplomirani južnoslavist i germanist, nego i filozof, osmišljavao još tijekom 1920-ih godina, u napisima u kojima je pokušao konceptualizirati bit književnosti te o njoj ovisne zadaće književne znanosti.

Navedeno se može početi sagledavati od članka »Naša književnost i njezini historici« (1923.), u kojemu je vidljivo Barčevo nastavljanje na napore njegova prethodnika Branka Vodnika, po kojemu se, kako je naveo Ivo Frangeš, »hrvatska književna povijest« trebala »oslobodi[ti] filoloških spona«.⁹ Sukladno tome, i Barčev je glavni imperativ izrečen u spomenutom tekstu glasio: »Prekinuti jednom za svagda, definitivno, sasvim, s filologijom, jer literarna historija imade s lingvistikom upravo toliko posla koliko kipar imade nešto zajedničko s kamenolomcem«.¹⁰ Uskoro je, međutim, Barac počeo pisati i o

⁷ Aleksandar Flaker, »'Kopernikanski obrat' ili O Škrebu, osobno«, u: Zdenko Škreb, *Književne interpretacije*, prir. Aleksandar Flaker, Alfa, Zagreb, 1998., str. 5–25, cit. str. 11.

⁸ Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 22.

⁹ Isto, str. 11.

¹⁰ Antun Barac, »Naša književnost i njezini historici«, *Jugoslavenska njiva*, knj. I, br. 5, str. 189–196; 1923., cit. str. 196.

ograničenjima ekskluzivne esteticističke vizure koja je uvjetovala i Vodnikova nastojanja, a i teze koje je on iznio u netom navedenom članku, čemu je pripomogla i polemika koja se 1924. – 1930. prema Frangešu, »sporadički, indirektno, više od Barčeve strane«¹¹ vodila između njega i Alberta Halera. U jeku te polemike Barac je objavio članak »Književnost kao socijalan faktor«, u kojemu je ustvrdio da je »[f]ilologizam [...] sam po sebi negacija umetnosti, i o njemu ne treba ni raspravljati«, no da i »[e]stetizam« makar »može da bude sasvim ispravan i plodan nazor, ako ne povlači previše uske granice«, može »da bude isto toliko jalov kao i filologizam, ako se postavi na tesnu bazu *nauke o lepome*«. ¹² Uzimajući u obzir to da je riječ o trećemu desetljeću XX. stoljeća, kada su u hrvatskoj književnoj znanosti još izrazito aktualni utjecaji Croceove estetike, kada se etabliraju ruski formalisti (među kojima primjerice i Jurij Tinjanov, koji u članku »O književnoj evoluciji« (1927.), premda uvjetno, ipak govori o »društvenoj funkciji književnosti«)¹³ i kada se u hrvatskoj književnoj kulturi začinje odnosima umjetnosti i politike zaokupljen sukob na književnoj ljevici, a na pomolu je i period tzv. socijalne tendencioznosti,¹⁴ posebno indikativno zvuči Barčeva preporuka po kojoj je »[m]jesto nekog definitivnog odeljenja umetnosti od neumetnosti, pesničkog od nepesničkog, koje se nikad ne može sasvim provesti« zahvalnije »promotriti *funkciju* književnosti, kao dela umetnosti u ljudskome društvu, jer se u stvari važnost i jakost te funkcije uvek podudara sa sudovima o uspelosti i neuspelosti dotičnih dela s umetničke strane«. ¹⁵

Nakon što je pokušao uskladiti uvjerenje o nužnoj estetičkoj kompetentnosti književne znanosti s idejama o potrebi sagledavanja umjetničkih književnih kvaliteta u širim društvenopovijesnim relacijama, čime je zapravo elaborirao vlastiti istraživački pristup koji će kasnije Stanko Lasić nazvati »kulturno-historijsk[i]m«, ¹⁶ Barac je revidirao i svoja ranija viđenja mjesta i uloge filoloških čitanja književnosti, pa je u članku »Između filologije i estetike« (1929.) konstatirao: »Filološka metoda, sa svojim utvrđivanjem tekstova, iznalaženjem paralela i vrela, biografskim pojedinostima i t. d., u stvari priprema gradju za estetsku i sve ostale metode, kojima će se literarni

¹¹ I. Frangeš, *Antun Barac*, str. 19.

¹² Antun Barac, »Književnost kao socijalan faktor«, *Jugoslavenska njiva*, knj. II, br. 1, str. 11–16; 1925., cit. str. 11.

¹³ Jurij Tinjanov, »O književnoj evoluciji«, u: isti, *Pitanja književne povijesti*, prir. Milivoj Solar, prev. Dean Duda, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 28–45, cit. str. 42.

¹⁴ Usp. npr. Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997., str. 252.

¹⁵ A. Barac, »Književnost kao socijalan faktor«, str. 12.

¹⁶ Prema: A. Flaker, »'Kopernikanski obrat' ili O Škrebu, osobno«, str. 12.

historik poslužiti u proučavanju svog predmeta¹⁷. Iako ga u naslovu nije istaknuo kao težišni, Barac se i u nastavku navedenoga teksta osvrnuo na odnos književnosti i ostalih društvenih sfera te je ustvrdio da književnost ima i »socijalnu i socijološku stranu«,¹⁸ povezano s čime je naglasio i važnost posredovanja između književne produkcije i recepcije, akcentuiravši ulogu koju u tome imaju književne institucije, književna periodika te književna kritika. Spomenute je postavke Barac nastavio razrađivati i u sljedećem desetljeću, u člancima »O pretplatnicima, kupcima i čitaocima hrvatskih knjiga i časopisa« (1933.) i »Zapisi o književnoj publici« ([1935.]) te je u potonjemu naveo: »Mi ponajviše identificiramo pojam 'književni' s pojmom 'umjetnički'. Pa tako se događa da sa sve većim stupnjem kulture sve više djela iz starijih razdoblja izbacujemo iz književnosti [...]«.¹⁹ Kao jedno od mogućih mjesta dislociranja književnopovijesnoga interesa usredotočenoga na književno djelo kao samodostatan estetski fenomen u navedenim je člancima izdvojena u naslovima istaknuta publika – i to ne samo onaj njezin dio »koji je literarno najobrazovaniji« nego »ubrajajući u nju sve one koji trebaju i čitaju knjigu [...]«: »Puštajući s vida estetičke kriterije, mi ćemo«, ustvrdio je, »barem provizorno – morati da u književnost uvrstimo sve ono što do čitaoca dolazi u obliku knjige ili revije«.²⁰ Akcentuirajući tako u prvome redu čitateljstvo, Barac se, međutim, dotaknuo i statusa i uloge autora, izdavača i distributera kako knjiga tako i periodike. Pritom je naglasio važnost njihove socijalne, političke i ekonomske determiniranosti kao i njihovih međusobnih interakcija, čime je sugerirao, riječima Viktora Žmegača, »nužnos[t] sociocentričnog pogleda za shvaćanje književnopovijesnih procesa u cjelini«.²¹ U sklopu toga on je, govoreći o književnosti, odnosno o njezinoj raznovrsnosti, uputio na korpus čiji je »okvir« proširen »s obzirom na gledišta publike«, a u koji onda ulaze podjednako narodna pjesma i Kačić, Zagorka, Nazor, Domjanić i Krleža²² te je tako kao legitiman predmet istraživanja književne povijesti označio područje koje bi se, ma koliko uvjetno, moglo locirati u prostor »dokumentarne«, pa čak i »socijalne definicije kulture« u smislu u kojemu je kasnije te pojmove predstavio jedan od utemeljitelja kulturalnih studija Raymond Williams.²³

¹⁷ Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, br. 1, str. 18–28; 1929., cit. str. 20.

¹⁸ Isto, str. 24.

¹⁹ Antun Barac, »Zapisi o književnoj publici«, u: isti, *Članci o književnosti*, Binoza, Zagreb, 1935., str. [85]–128, cit. str. 108.

²⁰ Isto.

²¹ Viktor Žmegač, »Problemi sociologije književnosti«, u: isti, *Književno stvaralaštvo i povijest društva. Književno-sociološke teme*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1976., str. 13–79, cit. str. 73.

²² Usp. A. Barac, »Zapisi o književnoj publici«, str. 111–112.

²³ Raymond Williams, »Analiza kulture«, prev. Višeslav Kirinić, u: Dean Duda (prirednik), *Politika teorije. Zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, Disput, Zagreb, 2006., str. 35–59, posebno str. 35–36.

Navedenim tekstovima, objavljivanima 1920-ih i 1930-ih Barac je, ne dogmatski ni apodiktično, već kritičkim promišljanjem dominantnih tendencija u hrvatskoj književnoj znanosti, pokušavajući u njih uklopiti vlastita viđenja koja je bio spreman i modificirati, a koja su interferirala i s nekima od strujanja u inozemnoj književnoj znanosti, izgradio istraživačku poziciju otvorenu različitim pristupima književnosti, esteticističkima, kontekstualno-historiografskima i tekstološko-filološkima. To što je, nakon prvobitnih polemiziranja s njima, prihvatio i potonje, išlo je pod ruku sa zaokretom od načelnoga promišljanja o prirodi književnosti prema konkretnim književnohistoriografskim projektima, pa je tekst »Između filologije i estetike« otvorio tvrdnjom: »Mnogo se teoretizira uvijek onda, kad se malo radi«. ²⁴ Glavnim nedostatkom hrvatske književne historiografije držao je to što »[m]onografije o pojedinim znatnijim ličnostima i pojedinim literarnim razdobljima gotovo da i ne egzistiraju«, a najveći dio onoga što se »piše i o starijoj i o novijoj književnosti, u velikom je dijelu samo prepričavanje slabo utvrđenih činjenica ili diletantsko dovijanje, kome ne dostaje glavni uvjet svake naučnosti: solidno poznavanje fakata«. ²⁵

Takvi Barčevi stavovi objašnjavaju činjenicu da se on u sljedećim godinama posvetio istraživanju pojedinih autorskih osoba i njihovih opusa, u kontekstu čega je pisao i o većemu broju imena koja su na ovaj ili onaj način obilježila preporodno razdoblje. Uslijed toga na popisu su se njegovih tema do godine 1954., kada će kao prva knjiga zamišljene, dokraja nerealizirane *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije* izaći kapitalna *Književnost ilirizma*, osim već spominjanoga Ivana Mažuranića našli i Stanko Vraz, Matija Mažuranić, Ilija Okrugić, Petar Preradović, Matija Smodek, Pavao Štoos, Adolfo Veber Tkalčević, Ivan Trnski, fra Grgo Martić, Janko Drašković, Dimitrija Demeter, Martin Nedić, Mirko Bogović, Tomo Blažek, Petar Bučar, Antun Nemčić, Ivan Derkos, Ljudevit Gaj. ²⁶ Time je Barac, osvrćući se na pojedine autore, njihova djela ili njihovu recepciju, u člancima koje je objavljivao u periodici, kao komentare pojedinim knjigama ili u enciklopedijskim izdanjima, stekao uvid u neke od važnih pojava hrvatske preporodne kulture. Makar je veći broj tih tekstova bio užega pragmatično-stručnog karaktera te su neki od njih nastajali stilijski, nerijetko determinirani aktualnom, izvana nametnutom svrhom (obilježavanjem kakvoga jubileja ili naručeni za konkretnu publikaciju) i premda na prvi pogled čak ni ne čine veći dio Barčeva opusa, iz njih se može zaključivati o autorovu putu upoznavanja s preporodnim zbivanjima, i to u njihovoj kulturnopolitičkoj i

²⁴ A. Barac, »Između filologije i estetike«, str. 18.

²⁵ Isto.

²⁶ Usp. Frangeš, *Antun Barac*, str. 44–76.

književnoj opsežnosti i kompleksnosti, dakle ne samo s obzirom na autore koji se prepoznaju kao preporodni klasici već uključujući i druge manje ili više poznate, pa i sasvim marginalne predstavnike onodobne književnosti, ali i najšire shvaćene kulture, podjednako one čije su javne aktivnosti tada bile na vrhuncu, kao i one koji su se tek počeli afirmirati.

Osim radova težište kojih je bilo na biografijama, autorskim opusima ili konkretnim djelima iz preporodnoga razdoblja, Barac je objavljivao i tekstove iz kojih se vidi da je promišljao i o preporodnim institucijama i medijima, relacijama preporodne književnosti prema pojedinim svjetskim književnim pojavama ili o njezinoj recepciji u stranim kulturama, a u nekim se tekstovima bavio i stanovitim aspektima tzv. starije hrvatske književnosti, formativno, međutim, bitnima za konstituiranje i funkcioniranje preporodnoga pravca.²⁷ Od njih posebno je zanimljiv prilog »Književni pojmovi iliraca« (1937.), u kojemu je Barac uvažio činjenicu da su preporodni autori stvarali tekstove koji su imali »više općenacionalno nego specifično literarno značenje«, no ipak je naglasio potrebu sagledavanja njihova stvaralaštva u pogledu »sam[e] književnost[i]«. ²⁸ Također, prije je godine 1954. uredio i zbirku programskih tekstova *Ilirska knjiga* (1931.), a preporod je morao imati u vidu i u pregledima hrvatske kritike 1842. – 1914. (1938.) te novele do 1881. (1952.). Tako je, dakle, ne planski pa ni posebno sustavno, logikom i dinamikom svojih stručnih interesa, Barac stekao širinu uvida u problematiku preporodne kulture i književnosti, pri čemu se vodio vlastitim, ranije ustanovljenim principima književnohistoriografskoga rada. Ti su principi pretpostavljali nužnost oslanjanja na rezultate filološko-tekstoloških čitanja te potrebu povezivanja književnih pitanja sa širim sociokulturnim i političkim kontekstima kao i osjetljivost na estetičke književne kvalitete. Tako je Barac ne samo u sadržajnome, već i u metodološko-konceptualnome smislu pripremio svoju *Književnost ilirizma* kao knjigu kojom je presudno odredio dominantne moduse recepcije književnosti hrvatskoga narodnog preporoda koji će uslijediti, ali i konceptualizaciju tzv. novije hrvatske književnosti te poimanje hrvatske književnosti kao dijakronijskoga sustava i kao nacionalnoga znaka uopće.

2. Preporod kao ilirizam

Zamislivši svoju, već spomenutu povijest *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, Barac je, kako se vidi iz navedenoga naslova, kao ključno razdoblje u kojemu su se uspostavili uvjeti za institucionalizira-

²⁷ Isto.

²⁸ Antun Barac, »Književni pojmovi Iliraca«, *Hrvatsko kolo. Književno-naučni zbornik*, knj. XVIII, str. 44–61; 1937., cit. str. 44.

nje tzv. novije hrvatske književnosti istaknuo hrvatski narodni preporod, koji se eksplicira i u naslovu uvodnoga poglavlja *Književnosti ilirizma*, odnosno prve knjige te povijesti. U spomenutom je poglavlju, »Pokoljenje hrvatskih preporodnih pisaca«, podsjetio i na raspre koje su se 1930-ih godina vodile oko toga »kada se zapravo započeo hrvatski preporod i koji su mu pravi razlozi«. ²⁹ U rečenome četvrtom desetljeću XX. stoljeća, kao što je razvidno iz bibliografije njegovih priloga, Barac je i sam objavljivao tekstove u prilog obilježavanja obljetnica stanovitih pojava koje su se interpretirale kao reprezentativne za preporod, dok je u *Književnosti ilirizma* podvukao relativno pomirljiv stav koji je o tome imao i ranije – da se »o samome hrvatskome narodnome preporodu i mogu nabacivati različita mišljenja« ³⁰ – odnosno da mu se počeci mogu poistovjećivati s različitim događajima 1830-ih (na primjer s objavljivanjem Gajeve *Kratke osnove horvatsko-slavenskoga pravopisa*na, Draškovićeve *Disertacije* ili pokretanjem Gajevih periodičkih glasila) – no da se nastanak novije hrvatske književnosti ima svakako datirati u godinu 1835., što je argumentirao činjenicom da su jednakoga mišljenja, kao što se može zaključiti iz nekih njihovih napisa, bili i sami preporoditelji. ³¹ U tome je smislu, ustvrdio da je »pomlađenje hrvatske književnosti vezano upravo uz onu fazu hrvatskoga preporoda, koja se zove ilirizmom«, ³² podrazumijevajući pod tim imenom razdoblje 1835.–48., ³³ u kojemu su ga hrvatski preporoditelji okupljeni oko Ljudevita Gaja i njegovih glasila isticali kao dominantnu oznaku svojih kulturnih nacionalnoidentifikacijskih nastojanja. Time je Barac nastojao približiti i interpretacije koje su iz opreke naziva hrvatski narodni preporod – ilirizam iščitavale opreku kroatizam – jugoslavizam. Ne diskvalificiravši nijednu od tih opcija, citirajući međutim manje provokativne naslove (npr. Fancevljeve *Dokumente za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda*, a ne *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret* ili Hercegov *Ilirizam*, a ne *Ilirizam preteča jugoslavenstva*) ³⁴, on je ilirizam, pozivajući se na čuvenu raspravu Ljudevita Farkaša Vukotinovića »Ilirizam i kroatizam« iz 1842., tumačio kao »književni pokret: da svi Jugoslaveni na osnovu zajedničkoga književnog jezika i pravopisa stvore jedinstvenu književnost, uz jedinstven narodni osjećaj, bez političkih primisli«. ³⁵ No, ne dovodeći u pitanje to da je cio »pokret prerastao granice književnosti, postavši narodnim, društvenim i

²⁹ Isti, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I. Književnost ilirizma*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1954., str. 12.

³⁰ Isto.

³¹ Usp. isto, str. 12–13.

³² Isto, str. 36.

³³ Usp. isto, str. 49.

³⁴ Usp. isto, str. 36; 302.

³⁵ Isto, str. 36.

političkim«,³⁶ konstatirao je da je on bio »izrazito hrvatski« jer je proizašao »iz hrvatskih prilika« te je djelovao »uglavnom samo na Hrvate«. ³⁷ Osim toga, slažući se s Fancevom, Barac je držao da preporod nije otvoren »samim ilirizmom«, ³⁸ već da su mu se pretpostavke formirale kroz stoljeća hrvatske kulturne tradicije. ³⁹

Prikazujući preporod kao razdoblje u kojemu je hrvatska književnost pratila ine sociokulturne trendove postavljanja temelja za oblikovanje moderne hrvatske nacije ostajući u tu svrhu znakovito oslonjena na pripadajuću stariju tradiciju, posebice na pojedine njezine odvjete, Barac se morao držati svojega ranije teorijski elaboriranoga i praktično provođenoga kriterija o nužnosti književnohistoriografskoga uzimanja u obzir relevantnih širih društvenopovijesnih prilika, tako da je odmah nakon uvodnih razmatranja u *Književnosti ilirizma* posebno poglavlje naslovio »Gospodarske, društvene i političke prilike u Hrvatskoj na početku 19. vijeka«, a širi društvenopovijesni kontekst mu je važna referenca i u poglavlju »Ilirizam«, u kojemu je riječ o kulturnim i političkim razlozima zbog kojih su hrvatske (pret)preporodne elite osvijestile važnost nacionalnotvornoga javnog djelovanja kao i o značajkama toga djelovanja. Logiku i pojedine zakonitosti preporodnih aktivnosti Barac je pokušao detaljnije prikazati i u poglavlju »Književni život«, u kojemu je, kao i u poglavlju »Kupci i čitaoci«, ponovno sukladno svojim ranije elaboriranim viđenjima, ukazao na važnost medija i institucija produkcije, posredovanja i recepcije književnosti.

Za izvođenje zaključaka o najparadigmatskijim obilježjima preporodne književnosti, na kojima je naglasak u poglavljima »Presjek kroz preporodnu književnost« te »Književni pojmovi i uzori«, Barcu nisu bila presudna estetička mjerila, no držao ih je neupitno ustanovljivima. Pretpostavljajući ta mjerila bitnima i određujućima za književnost, zaključke je o prevladavajućim preporodnim žanrovima, temama, stilskim obilježjima, idejnim usmjerenjima i sl. ipak izvodio iz upućivanja više na kulturnopovijesno zanimljive negoli na estetički reprezentativne artefakte i fenomene. Formalne je značajke preporodne književnosti posebno razradio u poglavlju »Stih i stil«, a kao uvod u njega poslužilo je problemski šire zasnovano poglavlje »Pitanja književnoga jezika«. Nastojeći prikazati koncepte slijedom kojih su fenomen nacionalne književnosti oblikovali preporoditelji, Barac je u poglavlju »Književni pojmovi i uzori« u obzir uzeo i odnos preporodne kulture prema svjetskoj književnosti, što je predmetom razmatranja i poglavlja »Književ-

³⁶ Isto.

³⁷ Isto, str. 37.

³⁸ Isto.

³⁹ Usp. isto, str. 37–38.

na kultura hrvatskih preporodnih pisaca«, a u službi usporedbe preporodne književnosti sa simultanim književnim strujanjima u širim internacionalnim horizontima su i poglavlja »Evropska romantika« te »Književnost ilirizma u okviru evropskih književnosti svoga vremena«. U potonjemu je poglavlju na zanimljiv način, *per negationem* naznačio koordinate u kojima će moderna hrvatska književna znanost nastaviti sagledavati (ne)tipične reflekse romantičarskih poetičkih načela na hrvatsku preporodnu književnost. Ta je pak sagledavanja, kao i čitavu *Književnost ilirizma*, ali i Barčev eklektični sklop književnohistoriografskih metoda koje su joj u podlozi, moguće interpretirati također na liniji dalekosežnih učinaka romantičarske (meta)književne kulture, koja se pokazala važnom pretpostavkom književne historiografije kao discipline koja je od svojega institucionaliziranja u XVIII. kroz čitavo XIX., a i dobrim dijelom XX. stoljeća prepoznavana kao diskurs stvoren za (re)kreiranje nacionalnoga subjektiviteta, odnosno kao povlaštena sastavnica kulturnoga mehanizma koji je Aleida Assmann nazvala »radom na nacionalnom pamćenju«.

3. Romantizam kao predmet istraživanja i kao izvorište istraživačkih koncepata

Nešto više od desetljeća nakon objavljivanja *Književnosti ilirizma* i score Barčeve smrti, prilikom obilježavanja 130. obljetnice hrvatskoga narodnog preporoda, u prilogima otisnutima u slavljeničkome trobroju časopisa *Kolo*, njegovi su nasljednici na sveučilišnoj katedri, Ivo Frangeš i Miroslav Šicel hrvatskoj književnohistoriografskoj tradiciji bavljenja nacionalnom književnošću 30-ih i 40-ih godina XIX. stoljeća predbacili preveliku opterećenost neknjiževnim pitanjima te premalu upućenost u književne specifičnosti.⁴⁰ Šicel je tako zamijetio dominantno shvaćanje »književnosti tog perioda kao isključivog izraza društveno-političkih i nacionalnih htijenja i težnji, a ne kao literarnog fenomena« te je ustvrdio da je »vrednovanje književnih djela najčešće ovisilo o tome kakvu je ulogu pojedini tekst odigrao kao sredstvo pomoću kojeg su se rješavali ozbiljni politički problemi i koncepcije stvaranja moderne građanske, nacionalne države«.⁴¹ Frangeš je pak kao »važno« istaknuo prešućivanje »romantiz[ma] kao posebno[ga] razdoblj[a] hrvatske

⁴⁰ U ovome se radu ti tekstovi citiraju prema njihovim pretiscima u autorskim knjigama, Frangešovoj *Studije i eseji* (1967.) te Šicelovoj *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti* (1971.).

⁴¹ Miroslav Šicel, »Književni problemi u doba hrvatskog narodnog preporoda«, u: isti, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti. Analize i sinteze*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 247–266, cit. str. 248.

književne povijesti«. ⁴² Dok je, međutim, u ovakvome inzistiranju na pre-smjeravanju književnohistoriografskih razmatranja preporodnoga razdoblja od »političkih« (»preporodnih« ili »ilirskih«) k »poetičkim« (»romantičarskim«) temama moguće prepoznati mimikrijske poteze kojima je u pretproljećarskoj atmosferi hrvatska književna znanost pridonosila (re)definiranju nacionalnoidentifikacijskih (kulturnih i političkih) pozicija i kontura, ⁴³ model na koji su se te strategije oslonile bio je formuliran zapravo u Barčevu djelu.

Naime, premda je primjerice još Ivan Milčetić u svojem kulturno-istorijskome i književnome pregledu *Hrvati od Gaja do godine 1850.* (1878.) pisao o uskoj povezanosti »romantike« s »preporodima narodnih literatura« u XIX. stoljeću, ⁴⁴ spomen te »romantike« ostao je na rubovima, u potpunosti nerazrađen. Barac je, pak, kako se već ustvrdilo, u *Književnost ilirizma* na znatno očitiji način uvrstio poglavlje o »europskoj romantici«, odnosno o fenomenu koji mu je zatim poslužio kao svojevrsna konstanta s kojom je u poglavlju »Književnost ilirizma u okviru evropskih književnosti svoga vremena« uspoređivao središnji predmet svojega interesa, odnosno nacionalnu književnost preporodnoga razdoblja. U tome se Barac mogao ugledati i na prikaz preporodne književnosti Mate Ujevića, u čijoj je školskoj sintezi i sam surađivao (1941.), a upozorio je i na to da tradicija govora o hrvatskoj preporodnoj književnosti kao romantičarskoj ili u relacijama prema romantizmu seže u XIX. stoljeće jer da su »[č]lanovi mlađih hrvatskih književnih pokoljenja« (mislio je na one koji su neposredno naslijedili preporoditelje) »općenito [...] Ilirce zvali romantičarima« te da su književni povjesničari nazivajući ih »romanticima [...] ujedno nastojali da točnije odrede obilježja njihove romantike«. ⁴⁵

Ne osporavajući utemeljenost i svrsishodnost navedenoga, Barac je podrazumijevao ne samo to da je »preporodna književnost stvorena većinom u doba evropske romantike, pa je stoga i primila znatan dio njezinih obilježja«, nego i to da se romantizam u hrvatskoj književnosti može evidentirati i ranije, odnosno da se »neke [...] crte romantike dadu zamijetiti već kod pisaca drugoga desetljeća XIX. vijeka«. ⁴⁶ No, s druge strane, pridonoseći tome što će kasnija hrvatska književna historiografija razviti tezu o neopravdanome

⁴² Ivo Frangeš, »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, u: isti, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 7–[28], cit. str. 9.

⁴³ O tome usp. i: Suzana Cocha, »Estetika i(li) politika: preporodne teme u opusu Ive Frangeša«, u: Tihomil Maštrović (gl. ur.), *Zbornik o Ivi Frangešu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zagreb / Trst, 19. – 21. travnja 2012.*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2013., str. [205]–220, posebno str. 213.

⁴⁴ Ivan Milčetić, *Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled*, Dionička tiskara, Zagreb, 1878., str. 60.

⁴⁵ A. Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I.*, str. 152.

⁴⁶ Isto, str. 149.

zapostavljanju romantičarske dimenzije preporodne književnosti,⁴⁷ Barac je u usporedbama između »paradigmatskih« romantičarskih znakovitosti te karakterističnih obilježja hrvatske preporodne književnosti koje bi se s njima mogle svrstati u isti red bio prilično oprezan, odnosno svako je zapažanje o njihovu korespondiranju u određenoj mjeri i doveo u pitanje. Tako je, primjerice, priznavši prisutnost »znatnoga dijela« romantičarskih »obilježja« u hrvatskoj preporodnoj književnosti, konstatirao i to da je ona istodobno »dobila neke vlastite crte, u skladu sa specifičnim uvjetima svoga razvitka« ili je, primijetivši da su »preporodni pisci bili donekle načisto s pojmom romantike, pa su prema njemu zauzimali i stajalište«, kao zanimljivo istaknuo da se »oni njime nisu uopće bavili, jer za njih nije bio bitan« zaključivši da »u hrvatskoj književnosti ilirizma nije bilo glavnih uvjeta, da se razvije romantika u punome smislu [...]«. ⁴⁸ Na tome je tragu onda opširno i sustavno izložio sklop razlika između »specifičnoga« hrvatskog i »tipičnih« europskih romantizama, pri čemu je za ishodište diferencijacija proglasio posebnost hrvatskih sociopolitičkih okolnosti te književnih tradicija.⁴⁹ Kao nosive točke usporedbe kojom su se izlučivale razlike postavio je sljedeće opozicije: »standardan« odnos europskih romantizama prema Istoku kao carstvu egzotike vs. specifičan hrvatski odnos prema Istoku, koji je posljedica graničnoga (i u odnosu na Zapad marginalnoga) položaja; europski romantičarski individualizam vs. preporodni imperativ nacionalnoga kolektivism; »tipičan« romantičarski pesimizam i melankolija vs. nacionalno-preporoditeljski optimizam; antikonvencionalne subverzije tipičnih europskih romantizama vs. didaktična i moralizatorska misija hrvatskoga konvencionalno-kodifikatorskog ilirizma i(li) preporoda; »tipičan« europski romantičarski kozmopolitizam vs. ilirski (hrvatski i (južno)slavenski) etnički ekskluzivizam; introvertiranost i kontemplativnost »tipičnih« romantičara koji se često okreću i podsvjesnome vs. ekstrovertirani populizam preporodnih pjesnika.⁵⁰ Ovakve usporedbe koje su postale osnovom kasnijih interpretacija

⁴⁷ Usp. npr. Mirko Tomasović, »Romantičarska obilježja u hrvatskoj preporodnoj književnosti«, u: isti, *Tradicija i kontekst. Komparativističko-kroatističke teme*, August Cesarec, Zagreb, 1988., str. 75–92; Isti, »Domorodstvo i europejstvo«, u: isti, *Domorodstvo i europejstvo. Rasprave i refleksije o hrvatskoj književnosti XIX. i XX. stoljeća*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002., str. 5–7.

⁴⁸ A. Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I.*, str. 149, 150.

⁴⁹ Pod time je u prvome redu podrazumijevao da »[k]njiževnost ilirizma nisu stvarali ni feudalci, otjerani sa svojih staleških položaja, niti napredni pisci, nezadovoljni novim, građanskim poretom«, a – za razliku od njemačkoga i francuskog romantizma koji su nastali kao »otpor protiv klasicizma« – u Hrvatskoj »uopće nije bilo klasicizma kao pravca«, iz čega se kao logičan nametnuo zaključak da »nije moglo biti ni reakcije na nj«. Usp. isto, str. 150.

⁵⁰ O tome usp. i: Suzana Coha, »Mitom stvorena i mitotvorbena ideologija hrvatskoga narodnog preporoda, ilirizma i romantizma. (Čitanje odabranih tekstova preporodnoga razdoblja)«, u: Josip Užarević (ur.), *Romantizam i pitanja modernoga subjekta*, Disput, Zagreb, 2008., str. [377]–426, posebno str. 416–417.

odnosa o kojima je riječ s jedne su strane svjedočile o stanovitim kompleksima hrvatske književne historiografije zbog (auto)percepcije inferiornosti estetičkih dosega nacionalne književnosti u usporedbi s ostalim reprezentativnim predstavnicima europske književne kulture. S druge strane, one su se uklapale u »autoegzotističke predodžbe« slijedom kojih hrvatska kultura sebe tradicionalno vidi kao »neobičnu«, odnosno kao otklon od standardne paradigme,⁵¹ u svjetlu čega je primjerice posebno indikativna Barčeva konstatacija kojom je podsjetio na razmatranja Ivana Zahara o Stanku Vrazu (1871.) navevši da je apostrofirani pjesnik ostao pošteđen »nekih bolesnih crta toga pravca«.⁵²

Klice ovakvih rezoniranja mogu se tražiti u hrvatskome narodnom preporodu, odnosno u uvjerenju koje je na svoj način u čuvenoj *Disertaciji* artikulirao Janko Drašković konstatirajući da »[m]i u sried Europi ležimo« dok nam »se prijeti i istok i zapad – on tamnotom, ov preizbistrenjem, on stopom iz kojega prije jednoga vieka se oslobodili jesmo ne tijući više u sužanjstvo umno zapasti; ov sjanjem, kojega gledat još odviš nejake oči puka našega jesu«.⁵³ U repozitoriju preporodnih ideja, ali i njihova širega romantičarskog konteksta mogli bi se osim toga tražiti i uzorci nekih drugih Barčevih pretpostavki: od onih slijedom kojih je (slično preporoditeljima) svojevremeno inzistirao na osnovanosti i održivosti projekta kulturnoga jedinstva južnih Slave na koje bi poslužilo kao platforma njihova ulaženja u goetheovski pojmljenu *Weltliteratur*,⁵⁴ preko polaganja važnosti na, riječima Miroslava Šicela, »književno-estetski aspekt«⁵⁵ (premda ne i ograničavanja na njega), do onih kojima je njegov pristup književnosti, kako u ranijim biografskim radovima tako i u poglavljima o »piscima i djelima« u dvjema knjigama *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, uvelike bio pod utjecajem »konceptije 'Autora'« koja, prema Antonyju Easthopeu, »oblikuje glavni

⁵¹ Definiciju autoegzotizma kao fenomena koji nastaje time što određena nacija sebe vidi kao neobičnu usp. u: Joseph Th. Leerssen, »Identity and Self-Image: German Auto-Exoticism as Escape from History«, u: Hugo Dyerinck; Karl Ulrich Syndram (ur.), *Komparatistik und Europaforschung. Perspektiven vergleichender Literatur – und Kulturwissenschaft*, Bouvier, Bonn, Berlin, 1992., str. 117–136, osobito str. 119.

⁵² A. Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I.*, str. 152.

⁵³ Prema: Franjo Fancev, »Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. XII, 1933., str. [297]–315, cit. str. 309.

⁵⁴ Usp. npr. Antun Barac, »Književno jedinstvo«, *Književni jug*, knj. III, sv. 4, str. [145]–153; 1919. O Goetheovu konceptu *Weltliteratur* usp. npr. Claudio Guillén, »*Weltliteratur*«, u: isti, *The Challenge of Comparative Literature*, prev. Cola Franzen, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1993., str. 37–45.

⁵⁵ M. Šicel, »Književni problemi u doba hrvatskog narodnog preporoda«, str. 248–249. O ulozi romantičarske kulture u oblikovanju pojma »umjetničke autonomije« koji se temelji na kategoriji estetskoga usp. npr. V. Žmegač, »Problemi sociologije književnosti«, str. 42–44.

kontekst unutar kojega književni studij interpretira tekst«. ⁵⁶ Takvo pozicioniranje autora u središte moderne književne znanosti proizašlo je iz, kako je naveo Andrew Bennett, »autorskoga i književnog režima koji je nastupio u osamnaestom stoljeću« ⁵⁷ te vezane ideje »stvaralačk[e] osebnost[i]« koja, kao što je naglasio Viktor Žmegač, tek od (pred)romantizma »postaje proklamirano načelo i estetičko mjerilo«. ⁵⁸ Romantičarskoga su podrijetla, osim s tim također povezanih Barčevih viđenja književnosti kao specifične humanističke, emocionalno uvjetovane i utjecajne estetičke i etičke prakse, i principi slijedom kojih se spomenute njegove knjige *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, konstituiraju kao tzv. »razvojne povijesti« koje pretpostavljaju, kako je ustanovio Wilhelm Dilthey (1970.), da svaki događaj prelazi »kroz niz promjena« te da je »moguć jedino na osnovi prethodnoga«. ⁵⁹

Takve povijesti funkcioniraju kao narativi koji se, kao što navodi David Perkins, ostvaruju na način da »trasiraju etape ili katkad rođenja i/li smrti nadosobnih entiteta« poput »žanra [...], 'duha' vremena, [...], ili karaktera ili 'duha' rase, regije, naroda ili nacije«. ⁶⁰ Navedene pak principe Barac nije opredmećivao samo svojom književnohistoriografskom produkcijom, već ih je formulirao i kao načelo: »Ne ide u historiju sve ono, što se dogodilo, nego samo ono, što čini kariku u nekome lancu događaja, sud u organizmu. Narod je organizam, koji se rađa, raste i umire. Zadaća historika nije samo to, da prikupi činjenice, nego da im udahne život, da se vidi, da su organički vezane jedne za drugu. [...] Gde je razvojni red činjenica prekinut, tamo nema historije, jer nema jedinstva, nema života, po kome svi atomi, svi molekuli, svi organi postaju dio celine«. ⁶¹

Citirane rečenice potvrđuju da je Barac, kako se već ustvrdilo, sukladno preporoditeljskim »ilirskim« idejama, ali i romantičarskim koncepcijama *Kulturnation* uopće, ⁶² svojedobno vjerovao da je jedna od zadaća književne historiografije »udahnjivanje života« južnoslavenskome kulturnom kompleksu. Zadržavši osnovu navedene teze i kasnije (onu po kojoj je smisao povijesti nacionalne

⁵⁶ Antony Easthope, *Literary Into Cultural Studies*, Routledge, London, New York, 1994., str. 28.

⁵⁷ Andrew Bennett, *The Author*, Routledge, Taylor & Francis Group, London, New York, 2007., str. 54.

⁵⁸ V. Žmegač, »Problemi sociologije književnosti«, str. 44.

⁵⁹ Prema: David Perkins, *Is Literary History Possible?*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1993., str. 2.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ A. Barac, »Književno jedinstvo«, str. 148–149.

⁶² Vjeran Katunarić, *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2003., str. 140.

književnosti podređen funkciji ideje naroda kao organske cjeline), određivši njome i oblik svojega središnjega književnohistoriografskog projekta, *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, nužno se ograničio na kroatističke okvire. To je moglo biti i posljedica političkih promjena koje su se u međuvremenu dogodile kako u širemu društvenome kontekstu tako i u Barčevim pogledima na njega, odnosno na pripadajuće kulturne činjenice i procese, ali i posljedica tradicije koja je bila samim predmetom njegovih književnohistoriografskih interesa.

Osvrnuvši se u jednome članku na knjige Đure Šurmina *Hrvatski preporod* (1903.; 1904.), Barac je ustvrdio da se mora »sa žalošću konstatovati kako [...] pisac nije ni pokušao odgovoriti na mnoga pitanja« kao što su »geneza hrvatskoga preporoda (odnos iliraca prema starijoj hrvatskoj književnosti, prema slavenskim i neslavenskim književnostima prve polovice 19. v.), književne ideje iliraca s obzirom na njihov odnos prema evropskim književnostima, problem književnog jezika kao sredstva izražavanja, umjetnička vrijednost hrvatske književnosti iz doba ilirizma, itd.«.⁶³ Sve to on je u *Književnosti ilirizma* pokušao, pri čemu je kao važan istaknuo pojam i problem romantizma. Utvrđujući relacije između toga pojma, odnosno idealnoga polja za koje je pretpostavljao da ga on pokriva, s jedne strane, i hrvatske preporodne književnosti, s druge, njegove su se istraživačke i prikazivačke metode i sadržaji što ih je njima nastojao svladati međusobno uvjetovali. Odnosno, koliko su metode utjecale na reprezentaciju istraživanoga materijala, toliko je sam istraživani materijal diktirao i metodološke i strukturne prilagodbe. Naime, i Barčeva se sinteza o preporodu potvrdila kao produkt onakve književne historiografije koja se kao dijete romantičarskih (meta)književnih projekata uspostavila kao jedna od najuspješnijih poluga mehanizma što se u naslovu kultne knjige urednika Erica Hobsbawma i Terencea Rangera (1983.) naziva »izmišljanjem tradicije«. No, s druge strane, ta su »izmišljanja« uvijek u stanovitoj mjeri determinirana već postojećim (makar i izmišljenim) tradicijama,⁶⁴ što na posebnoj težini dobiva u onim slučajevima u kojima književna znanost ima intenciju biti pisana onako kako je Barac predmnijevao da bi morala biti pisana kritika – »s potpunom sviješću o odgovornosti posla pred budućnošću«,⁶⁵ što se zapravo može čitati i kao obvezivanje na »svijest o odgovornosti« književnoga znanstvenika (podjednako historiografa kao i kritičara) »pred prošlošću«. Barčeve interpretacije preporodne književnosti,

⁶³ Isti, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*, XVII, str. 212–217; 1939., cit. str. 213.

⁶⁴ O tome usp. i: Suzana Coha, »Starija vs. novija hrvatska književnost: pitanja (dis)kontinuiteta i (dez)integriteta«, u: Tomislav Bogdan; Ivana Brković; Davor Dukić; Lahorka Plejić Poje (ur.), *Perivoj od slave*, FF Press, Zagreb, 2012., str. 329–339, posebno str. 338.

⁶⁵ Antun Barac, »Pisci, kritičari, publika. Pabirci po hrvatskoj književnoj historiji«, *Hrvatsko kolo. Književno-naučni zbornik*, knj. XIII, str. 150–168; 1932., cit. str. 164.

kao i koncepti ilirizma i romantizma koje je s tim u vezi izgradio, posljedica su upravo takvih književnopovijesnih napora: želje da se poštuje prošlost i nastojanja da se (trans)formira budućnost. U napetosti između tvoga dvoga, zajedno s tradicijom na koju su se nastavile i s perspektivama koje su otvorile, Barčeve su književnopovijesne interpretacije zanimljive za analize što ih omogućuju danas već klasične teorije (književne) historiografije kao (nacionalnoidentifikacijske) naracije, ali su također još uvijek i djelatne u reproduciranju sustava poglavito tzv. novije, a time i hrvatske književnosti uopće.

Literatura

- Aleida Assmann, *Rad na nacionalnom pamćenju. Kratka istorija nemačke ideje obrazovanja*, prev. Aleksandra Bajazetov-Vučen, Biblioteka XX vek, 124, Čigoja štampa, Knjižara Krug, Beograd, 2002.
- Antun Barac, »Vladimir Nazor«, *Vihor*, br. 4, str. 74–75; 1914.
- Antun Barac, *Vladimir Nazor. (Skica za studiju)*, »Jug«, Zagreb, 1918.
- Antun Barac, »Književno jedinstvo«, *Književni jug*, knj. III, sv. 4, str. [145]–153; 1919.
- Antun Barac, »Primorje i njegovi pesnici«, *Književni jug*, knj. IV, sv. 6, str. 228–234; sv. 19–24, str. 349–359; 1919.
- Antun Barac, »Komentar ‘Smrti Smail-age Čengića’. Đuro Grubor, komentar ‘S. A. Čengića’, uz 25 izdanje, ćirilicom 12. Naklada Narodne knjižnice, Zagreb 1923«, *Jugoslavenska njiva*, knj. I, br. 10, str. 421–424; 1923.
- Antun Barac, »Naša književnost i njezini historici«, *Jugoslavenska njiva*, knj. I, br. 5, str. 189–196; 1923.
- Antun Barac, »Književnost kao socijalan faktor«, *Jugoslavenska njiva*, knj. II, br. 1, str. 11–16; 1925.
- Antun Barac, *August Šenoa. Studija*, »Narodna knjižnica«, Zagreb, 1926.
- Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, br. 1, str. 18–28; 1929.
- Antun Barac (ur.), *Ilirska knjiga*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1931.
- Antun Barac, »Pisci, kritičari, publika. Pabirci po hrvatskoj književnoj historiji«, *Hrvatsko kolo. Književno-naučni zbornik*, knj. XIII, str. 150–168; 1932.
- Antun Barac, »O pretplatnicima, kupcima i čitaocima hrvatskih knjiga i časopisa«, *15 dana*, br. 1, str. [1]–3; 1933.
- Antun Barac, »Zapisi o književnoj publici«, u: isti, *Članci o književnosti*, Binoza, Zagreb, 1935., str. [85]–128.
- Antun Barac, »Regionalizam u književnosti«, *Hrvatsko kolo. Književno-naučni zbornik*, knj. XVII, str. 48–61; 1936.
- Antun Barac, »Književni pojmovi Iliraca«, *Hrvatsko kolo. Književno-naučni zbornik*, knj. XVIII, str. 44–61; 1937.
- Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1938.

- Antun Barac, »Đuro Šurmin (1867–1937)«, *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*, XVII, str. 212–217; 1939.–1940.
- Antun Barac, *Vidrić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.
- Antun Barac, *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945.
- Antun Barac, *Hrvatska novela do Šenoine smrti*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1952.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I. Književnost ilirizma*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1954.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga II. Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1960.
- Antun Barac, *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*, ur. Vinko Antić, Matica hrvatska, Zagreb, Rijeka, 1968.
- Andrew Bennett, *The Author*, Routledge, Taylor & Francis Group, London, New York, 2007.
- Suzana Coha, »Mitom stvorena i mitotvorbena ideologija hrvatskoga narodnog preporoda, ilirizma i romantizma. (Čitanje odabranih tekstova preporodnoga razdoblja)«, u: Josip Užarević (ur.), *Romantizam i pitanja modernoga subjekta*, Disput, Zagreb, 2008., str. [377]–426.
- Suzana Coha, »Starija vs. novija hrvatska književnost: pitanja (dis)kontinuiteta i (dez)integriteta«, u: Tomislav Bogdan; Ivana Brković; Davor Dukić; Lahorka Plejić Poje (ur.), *Perivoj od slave. Zbornik Dunje Fališevac*, FF Press, Zagreb, 2012., str. 329–339.
- Suzana Coha, »Estetika i(li) politika: preporodne teme u opusu Ive Frangeša«, u: Tihomil Maštrović (gl. ur.), *Zbornik o Ivi Frangešu. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zagreb/ Trst, 19.–21. travnja 2012.*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2013., str. [205]–220.
- Wilhelm Dilthey, *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in Geisteswissenschaften*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1970.
- Janko Drašković, »Disertacija iliti razgovor, darovan gospodi poklisarom zakonskim i budućem zakonotvorcem kraljevinah naših, za buduću dietu ungarsku odaslanem, držan po jednom starom domorodcu Kraljevinah ovih. U Karlovcu, pritiskano slovi-ma Joana Nep. Pretnera 1832.«, prema: Franjo Fancev, »Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)«, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XII, 1933., str. [297]–315.
- Antony Easthope, *Literary Into Cultural Studies*, Routledge, London, New York, 1994.
- Franjo Fancev, »Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)«, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. XII, 1933.
- Franjo Fancev, *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohton pokret*, Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina, Zagreb, 1935.
- Aleksandar Flaker, »'Kopernikanski obrat' ili O Škrebu, osobno«, u: Zdenko Škreb, *Književne interpretacije*, priur. Aleksandar Flaker, Alfa, Zagreb, 1998., str. 5–25.
- Ivo Frangeš, »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, u: isti, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 7–[28].

- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
- Claudio Guillén, »Weltliteratur«, u: isti, *The Challenge of Comparative Literature*, prev. Cola Franzen, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1993., str. 37–45.
- Jakša Herceg, *Ilirizam preteča jugoslavenstva*, Jugoslavenska matica u Splitu, Tisak Leonove tiskare, Split, 1930.
- Jakša Herceg, *Ilirizam*, Luča, biblioteka Zadruga profesorskog društva, Beograd, 1935.
- Eric Hobsbawm; Terence Ranger (ur.), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2003.
- Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997.
- Vjeran Katunarić, *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Naklada Jenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2003.
- Joseph Th. Leerssen, »Identity and Self-Image: German Auto-Exoticism as Escape from History«, u: Hugo Dyerinck; Karl Ulrich Syndram (ur.), *Komparatistik und Europaforschung. Perspektiven vergleichender Literatur – und Kulturwissenschaft*, Bouivier, Bonn, Berlin, 1992., str. 117–136.
- Ivan Milčetić, *Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled*, Zagreb, 1878.
- David Perkins, *Is Literary History Possible?*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1993.
- Marko Samardžija, »Odsjek za hrvatski jezik i književnost«, u: Stjepan Damjanović (ur.), *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Monografija*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 121–131.
- Miroslav Šicel, »Književni problemi u doba hrvatskog narodnog preporoda«, u: isti, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti. Analize i sinteze*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 247–266.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod. I. Od godine 1790. do 1836.*, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1903.
- Đuro Šurmin, *Hrvatski preporod. II. Od godine 1836. do 1843.*, Tisak Dioničke tiskare, Zagreb, 1904.
- Jurij Tinjanov, »O književnoj evoluciji«, u: isti, *Pitanja književne povijesti*, prir. Milivoj Solar, prev. Dean Duda, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 28–45.
- Mirko Tomasović, »Romantičarska obilježja u hrvatskoj preporodnoj književnosti«, u: isti, *Tradicija i kontekst. Komparatističko-kroatističke teme*, August Cesarec, Zagreb, 1988., str. 75–92.
- Mirko Tomasović, »Domorodstvo i europejstvo«, u: isti, *Domorodstvo i europejstvo. Rasprave i refleksije o hrvatskoj književnosti XIX. i XX. stoljeća*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002., str. 5–7.
- Mate Ujević (ur.), *Plodovi srca i uma. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Treći dio. Hrvatska književnost od narodnog preporoda do danas*, Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1941.

- Miroslav Vaupotić, »Bibliografija djela Antuna Baraca«, u: Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavičajni zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 41–95.
- Raymond Williams, »Analiza kulture«, prev. Višeslav Kirinić, u: Dean Duda (prirednik), *Politika teorije. Zbornik rasprava iz kulturalnih studija*, Disput, Zagreb, 2006., str. 35–59.
- Ivan Zahar, »O Stanku Vrazu. Čitao u dvorani narodnoga doma dne 20. listopada Ivan Zahar u predavanju namijenjenu krasnomu spolu«, *Vienac*, br. 43, str. 687–693; 1871.
- Viktor Žmegač, »Problemi sociologije književnosti«, u: isti, *Književno stvaralaštvo i povijest društva. Književno-sociološke teme*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1976., 13–79.

ODGOVORNOST PREMA BUDUĆNOSTI – POŠTIVANJE PROŠLOSTI:
BARČEVI PRIKAZI I INTERPRETACIJE PREPORODNE
KNJIŽEVNOSTI I KULTURE

Sažetak

U uvodnome dijelu rada prikazuje se Barčevo postupno upoznavanje s preporodnom problematikom kao i njegovo promišljanje vlastitih književnohistoriografskih metodoloških koncepata. U središnjemu dijelu analiziraju se njegove interpretacije hrvatske preporodne književnosti, posebice u kapitalnoj *Književnosti ilirizma*. U završnome se pak poglavlju analiziraju Barčeva viđenja romantičarskih obilježja preporodne književnosti, ali i dalekosežni učinci romantičarske (meta)književne prakse evidentni i u njegovu književnohistoriografskome djelu.

Ključne riječi: Antun Barac, povijest (hrvatske) književnosti, hrvatski narodni preporod, romantizam, nacionalni identitet

RESPONSIBILITY TOWARDS THE FUTURE – RESPECT FOR THE PAST:
BARAC'S REPRESENTATIONS AND INTERPRETATIONS OF THE
CROATIAN NATIONAL REVIVAL LITERATURE

Summary

The introductory part of the paper shows Barac's initial and gradual attempts at tackling the issues related to the Croatian National Revival as a literary period, as well as his reflections on his own literary-historical methods. The central part then provides an analysis of Barac's interpretations of the Croatian National Revival literature, with special emphasis on his capital book devoted to this subject – *Književnost ilirizma (Literature of Illyrianism)*. In conclusion, his views on the romantic features of the Croatian National Revival literature are analyzed, as well as the far-reaching impact of romantic (meta)literary and critical practice, evident also in Barac's literary-historical work.

Key words: Antun Barac, history of the (Croatian) literature, Croatian National Revival, Romanticism, national identity

ANTUN BARAC

VLADIMIR
NAZOR

(SKICA ZA STUDIJU)

Sl. 8.: Antun Barac: *Vladimir Nazor (skica za studiju)*, Vidici i putovi, sv. III, Nakladni zavod »Jug«, Zagreb, 1918.

Dubravka Brunčić

Oblikovanje romantičarskoga književnog kanona u Barčevoj *Hrvatskoj književnosti*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.
821.163.42(091)

I.

Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća bila je jedno od središnjih interesa književnoznanstvenoga rada Antuna Barca koji je svoj interes manifestirao u brojnim znanstvenim člancima, monografijama, antologičarskom i uređivačkom radu te posebice dvjema knjigama *Hrvatske književnosti: od Preporoda do stvaranja Jugoslavije – Književnosti ilirizma* (1954.) i posthumno objavljenoj *Književnosti pedesetih i šezdesetih godina* (1960.) kao dijelovima zamišljene petoknjižne povijesti novije hrvatske književnosti. U kompleksnome, stilsko-poetički raznolikom XIX. stoljeću upravo je pitanje romantizma, a time i oblikovanja hrvatskoga romantičarskog književnog kanona, predstavljalo jedno od većih analitičkih izazova hrvatske književne historiografije te je do danas ostalo jednako poticajno za brojne i raznolike književnoznanstvene raščlambe.

Proučavanje je romantizma u hrvatskoj književnoj historiografiji u prvoj polovici XX. stoljeća, dakle, do pojave dviju Barčevih književnopovijesnih knjiga, bilo dominantno u znaku filološko-pozitivističke metode te u manjoj mjeri i kročeanizma. Ipak, neovisno o analitičkoj metodi, razvoj se romantizma u hrvatskoj književnosti pokazao za brojne analitičare višestruko problematičnim te je ocjena ove produkcije bila u znaku simplificiranih ideoloških i estetskih prosudbi, a što se manifestiralo i u periodizacijskom nazivlju označujući segment romantičarske književne produkcije pojmovima iz društveno-političkoga registra (ilirizam, preporodna književnost, književnost pod apsolutizmom), na što su već upozorili brojni analitičari (usp. Frangeš, 1967.; Šicel, 1970.; Tomasović, 2002.). Razvoj se romantizma u našoj književnoj historiografiji iščitavao kao niz devijacija u odnosu na europsku romantičarsku književnu paradigmu, a temeljni prigovori svodili su se na nekoliko problematičnih vrsta odnosa: sinkronost / kašnjenje,

izvornost / epigonstvo, visoka / niska estetska razina.¹ Iz ideološke je vizure hrvatski romantizam glorificiran »zbog domoljubnih razloga«, sugerirajući da »nova, preporodna literatura ima svoje klasike« (Tomasović, 2008: 170), ali je iz estetičke vizure degradiran »pod udarom isključivosti croceanskih kritičkih nazora« (Isti: 170).

Motreno u tom kontekstu, može se reći kako je književnopovijesni rad Antuna Barca svojim metodološkim eklekticismom, spojem pozitivističkoga historizma i sociologizma, Diltheyjeve »duhovnopovijesne metode«, elemenata estetskih interpretacija te i komparativnim raščlambama označio novu etapu u proučavanju romantizma u hrvatskoj književnoj historiografiji.² Treba pri tomu istaknuti kako je pitanje oblikovanja romantičarskoga književnog kanona u Barčevu književnopovijesnom diskursu kompleksan problem. U njegovim dvjema knjigama *Hrvatske književnosti: Književnosti ilirizma* (1954.) i *Književnosti pedesetih i šezdesetih godina* (1960.) pojam romantizma ne upotrebljava se kao periodizacijska kategorija (on govori o preporodnoj književnosti, književnosti ilirizma ili upotrebljava godine kao periodizacijske pragove), no u obje knjige Barac raspravlja o ne/razvijenosti romantizma u hrvatskoj književnosti te u tom smislu ima argumenata posvetiti se ovomu pitanju. Štoviše, raščlamba Barčevih knjiga ukazuje na čitav niz elemenata vezanih uz strategije oblikovanja romantičarskoga književnog kanona kao jednoga od nositelja nacionalnoga »kulturnog kapitala« (P. Bourdieu / J. Guillory), shvaćenoga kao »skupina književnih djela kojoj je (obično) akademska institucija pripisala središnju važnost za jednu kulturnu zajednicu«, preko kojega ona »legitimira svoje estetičke i ideologijske sklonosti« (Biti, 2000: 170) i jedan je od ključnih aspekata rada na nacionalnom, kulturnom pamćenju (A. Assmann, 2002.).

II.

Oblikovanje romantičarskoga književnog kanona u Barčevu književnopovijesnom diskursu proizlazi iz nekoliko ključnih aspekata. S jedne strane, u okviru nacionalnoga književnog kanona razdoblje romantizma iznimno je značajno jer se upravo tijekom XIX. stoljeća odvijaju snažni procesi autonomizacije književnoga i kulturnog polja i oblikuje hrvatski književni kanon

¹ U svojoj studiji o Petru Preradoviću B. Vodnik naglašava kako u nas nema »ni jednoga romantika čiste krvi« te se kritički osvrće na »kržljivost tako velikog i svestranoga literarnoga pravca« (1903: 95), dok M. Kombol ističe kako su »potrebe narodnog opstanka preče od čistih umjetničkih manifestacija« (1971: 242).

² O specifičnoj Barčevoj književnopovijesnoj metodologiji i koncepciji povijesti usp. S. Lasić (1956.), I. Frangeš (1978.), A. Stamać (1984.), J. Pogačnik (1984.), M. Šicel (2003.).

i pojam nacionalne književnosti, kao što je to u svojoj analizi pokazala M. Protrka (2008.). Štoviše, Barčeve dvije knjige *Hrvatske književnosti* nisu samo povijesti književnosti na temelju kojih se mogu raščlaniti njegovi koncepti romantizma i kanona, nego su one ujedno i rasprave o oblikovanju hrvatskoga književnog kanona u XIX. stoljeću, pri čemu on obraća pozornost na XIX-stoljetne estetičke poglede te brojne mehanizme konstituiranja kanona i autonomizacije književnosti: »Istim zamahom, kojim su osnovali književni list, hrvatski su preporodni pisci stali izgrađivati zavode, koji su imali potpomagati razvitak književnosti i učvrstiti je u društvu: tiskaru, čitaonicu, društvo za izdavanje knjiga, nove potrebne časopise i almanaha« (Barac, 1964: 14). Pri tomu se proces oblikovanja kanona promatra u kontekstu nacionalno-integracijskih procesa XIX. stoljeća, u okviru kojih se istovremeno radi na nacionalno-kulturnoj integraciji, standardizaciji hrvatskoga jezika te se i oblikovanje kanona percipira kao vid prevladavanja regionalnoga književno-kulturnoga ustroja: »hrvatska književnost sve do 19. vijeka nije bila organska cjelina (...) tek su Ilirci uspjeli ostvariti hrvatsko književno jedinstvo« (Isti: 14).

Ovdje svakako treba istaknuti kako je za cjelovitije razumijevanje Barčeva koncepta romantizma i romantičarskoga književnog kanona važno imati u vidu i radove koji su prethodili dvjema knjigama *Hrvatske književnosti*, odnosno radove koji su nastali između objavljivanja dviju knjiga, a u kojima Barac donosi niz komentara i ocjena različitih aspekata rada na oblikovanju književnoga kanona. U članku »Naša književnost i njezini historici« (1923.) iznosi tezu kako hrvatsku književnu kulturu određuje iskustvo liminalnosti, promatra je kao ambivalentni, hibridni konstrukt, oblikovan kao kulturno inferioran u odnosu na razvijenije kulturne tradicije, a čiji liminalni položaj »između« prikazuje nizom dihotomija: »Maleni i rasparčani, razdijeljeni i neorijentirani, mi nismo stvarali svoj vlastiti svijet, svoj vlastiti pogled, već je preko nas hujalo sve ono što se stvaralo u sredinama sređenim i jačim (...) Podijeljeni smo bili u nekoliko država, pod utjecajem dvaju svjetova, orijent i okcident, Evropa i Balkan, među tri vjere – i linija našega duhovnog života nije mogla biti ravna crta, već bezglava krivulja, mnoštvo krivulja, s uzvisnima i ponorima, kaos gluposti i inteligencije«, ali tu kulturnu hibridnost prepoznaje i kao poticajnu dodajući kako je »ljepota u šarenilu i varijaciji, a ne u monotoniji i etiketi« (1968: 62).³

³ Iako Barac progovara o heterogenosti kulturnih, nacionalnih narativa, prepoznajući donekle u njima potencijal disruptivnoga »međuprostora« (usp. Bhabha, 2002.), Barac je ovdje ipak sklon identitetskom esencijaliziranju i stereotipiziranju, ali će kasnije svoje stavove kasnije revidirati i odmaknuti se donekle od binarne hijerarhijske logike, o čemu će biti riječi kasnije. Opširnije o percepciji rubnosti kao odrednici oblikovanja hrvatskoga književnog kanona usp. M. Protrka (2008.).

Barac je također eksplicitno zagovarao potrebu revalorizacije književnosti te u članku »Između filologije i estetike« (1929.) navodi: »Tu reviziju sudova treba izvršiti za čitavu našu književnost od XVI do XX vijeka, i treba jasno razlučiti dokumente naših kulturnih nastojanja od uspješnih umjetničkih afirmacija. Cio naš period ilirizma iziskuje i te kakvu reviziju u tom smislu« (1968: 81). Još ranije u članku »Naša književnost i naše školstvo« (1926.) Barac zagovara moderniziranje srednjoškolskih i studijskih programa, naglašavajući potrebu sustavnije obrade književnika XIX. i XX. stoljeća (usp. 1986: 99–100), a što je iznimno važno s obzirom na ulogu obrazovnih institucija kao »interpretativnih zajednica«, kako ih naziva S. Fish (1980.)⁴, čije prosudbe imaju »snagu kanonizacije«, a svaka izmjena i oblikovanje silabusa »ponovo pokreće proces oblikovanja kanona« (Guillory, 1994: 31). Kritizirajući obrazovne programe, a time i postojeće predodžbe o književnom kanonu, Barac ovom korpusu pridaje kulturno-povijesnu, ali ne i estetsku vrijednost jer je riječ o materijalu koji je »dokumenat naše pismenosti, no koji ne pripada u književnost kako je danas shvaćamo« (Barac, 1986: 99). Kasnije u članku »Između filologije i estetike«, zagovarajući reviziju hrvatskoga književnog kanona, Barac nastavlja kritizirati dotadašnju književno-povijesnu, pedagošku praksu, školske udžbenike i programe te ukazuje na brojne društvene implikacije oblikovanja kanona: »Prije ili kasnije trebat će izvršiti radikalne revizije sudova o mnogim našim piscima koje školska nauka prikazuje kao velikane – zbog nacionalnih, moralnih ili pedagoških razloga, ili pak zato jer su njihova djela filolozima pružala više interesantnog materijala negoli djela umjetnika« (1968: 81). Polemizirajući s uvriježenim, obrazovnim sustavom institucionaliziranim kanonom, Barac književni kanon promatra kao vid »utjelovljenja hegemonijskih kulturnih vrijednosti« dominantne društvene skupine (Guillory, 1994: 20) te raspravlja o politikama moći i interpretativnim zajednicama koje ga proizvode.

Za Barca književni kanon nije isključivo skupina djela trajne i neupitne estetske vrijednosti te tako u članku »Naša književnost i njezini historici« (1923.) kritizira pristup umjetničkom djelu kao »nadživotnom idealu ljepote« (1968: 63), ističe da »sva mjerila u književnosti imaju relativnu vrijednost« (Isti: 58) te iznosi tezu o povijesnoj promjenjivosti samih kriterija vrednovanja: »Prošlost se mijenja zajedno s nama, i uvijek je potrebno novo osvjetljenje. Ni historija ne ostaje uvijek ista, već dobiva naročit karakter prema refleksima što ih sadašnjost baca na nju« (Isti: 70). Barac ne osporava umjetničku

⁴ Prema S. Fishu, interpretativne zajednice su skupine čitatelja čije vrednovanje književnih tekstova proistječe »iz zajedničke odluke što će se smatrati književnošću« (1980: 11), posjeduju interpretativne strategije »koje prethode činu čitanja« (Isti: 14), a njihovim prosudbama upravlja čitav niz interesa i ciljeva te u tom smislu one nisu neutralne.

vrijednost književnih djela, ali estetski kriterij smatra nedostatnim za njihovo adekvatno vrednovanje. U tom smislu oblikovanje književnoga kanona za Barca predstavlja spoj intrinzičnih i ekstrinzičnih vrijednosti,⁵ a prosuđivanje je književnih vrijednosti proizvodom različitih okolnosti i »različitih funkcija koje djelo ispunjava nadolazećim generacijama« (Herrnstein Smith, 1988: 50). Zanimljivo je uočiti da Barac pri tomu posebno naglašava važnost književne publike, i to nasuprot stavovima književnih kritičara i povjesničara kao »povlaštenih čitatelja«⁶ te u članku »Pisci, kritičari, publika« (1932.) naglašava: »Unatoč protivnom mišljenju pojedinih kritičara, može da se kaže: vrijedi ono što u publici još i danas vlastitom snagom živi, a ne vrijedi ono što unatoč literarno-historijskim sudovima nitko više ne čita« (1986: 82). Drugim riječima, to »obuzdavanje temporalnosti«,⁷ kontinuirano zadržavanje čitateljskoga interesa, Barac prepoznaje kao trajnu vrijednost književnoga djela.

III.

Strategije oblikovanja romantičarskoga književnog kanona nužno uključuju osmišljavanje koncepta romantizma kao kulturnopovijesnoga pojma. U svojim raščlambama Barac tako otvara nekoliko bitnih pitanja: periodizacijski status, odnos spram hrvatskoga narodnog preporoda i ilirskoga pokreta kao pojavnoga vida toga procesa,⁸ specifičnost razvoja hrvatskoga romantizma u odnosu na europske romantičarske književne tradicije, u čemu je i poseban Barčev doprinos jer njegova *Književnost ilirizma* u hrvatskoj književnoj historiografiji predstavlja prvu sustavnu procjenu položaja hrvatskoga romantizma u europskom kontekstu, potom žanrovski sustav kao pokazatelj književnopovijesnih promjena te pregled autorskih osobnosti i estetsko vrednovanje njihove književne produkcije.

U definiranju koncepta romantizma za Barca je važan širi kulturno-povijesni kontekst, odnos spram hrvatskoga narodnog preporoda i ilirizma kao jedne njegove faze, budući da je »pomlađenje hrvatske književnosti vezano upravo uz onu fazu hrvatskoga preporoda, koja se zove ilirizmom« (Isti: 36), te naglašava zajedničke, društvene, političke, gospodarske i kulturne izvo-

⁵ O intrinzičnim i ekstrinzičnim kulturnim vrijednostima usp. J. Guillory (1994: 26–28).

⁶ Opširnije o ulozi čitatelja u oblikovanju književnoga kanona usp. M. Protrka (2008.).

⁷ Tezu o stvaranju i kanoniziranju tekstova obuzdavanjem njihove temporalnosti iznosi B. Herrnstein Smith (1988: 50), a na taj aspekt i kod drugih teoretičara o pitanjima književnoga kanona upozorava M. Protrka (2008.).

⁸ Prema analizama N. Stančića, hrvatski narodni preporod označava početnu fazu »u procesu oblikovanja moderne hrvatske nacije u sklopu oblikovanja modernoga građanskog društva«, dok je ilirski pokret »pojavní vid tog procesa«, odnosno »hrvatski preporodni pokret pod ilirskim imenom« (2008: 8).

re svih europskih nacionalnih preporodnih pokreta. Analizirajući podrijetlo preporoda, Barac kompromisno ističe europske (zapadnoeuropske i slavenske) utjecaje: »Najizravnije pobude primili su hrvatski preporoditelji od Nijemaca i Čeha, a zatim od Talijana i Poljaka« (Isti: 38) te donekle preuzima Fancevljevu tezu o autohtonosti, naglašavajući hrvatski karakter preporoda: »ilirizam je bio izrazito hrvatski pokret, proizašavši iz hrvatskih prilika i djelujući uglavnom samo na Hrvate« (Isti: 37). Međutim, za razliku od Fancevljeve kroatocentrične ideje u pristupu hrvatskom narodnom preporodu,⁹ Barac hrvatskoj književnoj kulturi XIX. stoljeća pristupa nastojeći dokazati ključnu ulogu ilirizma u željenim jugoslavenskim nacionalno-integracijskim procesima.¹⁰

Njegova ilirocentrična orijentacija iščitljiva je i u periodizacijskom nazivlju (*Književnost ilirizma*). On je skeptičan spram uporabe pojma romantizma kao periodizacijske kategorije, ukazuje i na problematičnost utvrđivanja periodizacijskih pragova, ali naglašava kako niti u drugim europskim književnostima nema periodizacijskih podudaranja. U kontekstu hrvatske književnosti smatra da »Hrvatska se novija književnost stala razvijati g. 1835.« (1964: 149), ali ističe recepciju romantičarskih utjecaja u Mihanovićevu članku *Reč domovini* (1815.), *Almanahu ilirskom* Đure Šporera (1823.), Gajevoj produkciji na njemačkom jeziku (u knjižici *Die Schlösser bei Krapina*, 1826.) te napominje kako bi se »počeci hrvatske romantike mogli smjestiti bar dva desetljeća prije 1835.« (Isti: 150). Što se pak, tiče, produkcije u postpreporodnoj fazi, skeptičan je spram kontinuiteta romantičarske paradigme, ukazuje na postupnu inauguraciju realističke paradigme, ali ipak kao ključne osobnosti toga razdoblja izdvaja upravo autore u čijim se djelima iščitavaju brojna romantičarska obilježja te u tom smislu ne isključuje postojanje romantizma i u drugoj polovici XIX. stoljeća.

Zanimljivo je primijetiti da, iako Barčev književnopovijesni diskurs karakterizira ilirocentrična perspektiva, dakle, »ideološko instrumentaliziranje ilirizma« (Dukić, 2010: 463–464) i zanemarivanje heterogenosti hrvatske književne kulture u preporodnom razdoblju, odnosno razdoblju kanonizacije romantizma, evidentiranje književne produkcije na njemačkom jeziku kao mogućega periodizacijskog čimbenika u hrvatskoj književnosti predstavlja mali kuriozitet.

⁹O Fancevljevu kroatocentričnom pristupu hrvatskom narodnom preporodu usp. T. Maštrović (1998.).

¹⁰Analizirajući dosadašnju hrvatsku književnu historiografiju, D. Dukić upozorava na njezinu ilirocentričnu orijentiranost, vidljivu i kod kroatofilnih i jugofilnih povjesničara, a koja se očituje u zanemarivanju »neilirskih sastavnica hrvatske književnosti preporodnog vremena« (2010: 465).

Osim toga, svoju argumentaciju o trajanju romantizma u hrvatskoj književnosti, iz koje je u hrvatskoj književnoj historiografiji proistjecala i teza o njegovoj zakašnjelosti, Barac dopunjuje u posthumno objavljenom članku »Evropski okvir jugoslavenskih književnosti« (1957.). Ističe kako se »pojava romantike u Slovenaca i Hrvata javljaju nekako u istim godinama kad i u Nijemaca i Francuza. A isto se tako u istim desetljećima javlja i reakcija na nju. Što su pojedini hrvatski, srpski ili slovenski pisci zadržali romantičarska obilježja još do u drugu polovicu XIX vijeka, to ne mora biti znak o zaostajanju cijelih literatura za Zapadom. U Francuskoj je Hugo bio veoma aktivan još u godinama kad se, nakon Flauberta, već javlja Zola« (1968: 98). Iz ovoga se navoda može zaključiti kako je Barac donekle revidirao svoje stavove o hrvatskom romantizmu i njegovu odnosu spram europskih književnosti, relativizirajući uvriježenu opreku sinkronost / zakašnjelost.

IV.

Barac, dakle, ne negira postojanje romantizma u hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća, kao ključne konstitutivne čimbenike književnoga kanona izdvaja europsku književnu kulturu, hrvatsku usmenoknjiževnu tradiciju i dubrovačko-dalmatinsku renesansno-baroknu književnost, ali zagovara i tezu o specifičom razvoju hrvatske književnosti u odnosu prema zapadnoeuropskim i razvijenijim slavenskim književnostima, uvjetovanom kulturnim, socioekonomskim i političkim prilikama. Problem koji Barac naglašava pitanje je ne/cjelovitosti razvoja romantizma u hrvatskoj književnosti te navodi: »Hrvatska je preporodna književnost stvorena većinom u doba evropske romantike, pa je stoga i primila znatan dio njezinih obilježja« (1964: 149), ali i dodaje: »Može se uopće reći, da u hrvatskoj književnosti ilirizma nije bilo glavnih uvjeta, da se razvije romantika u punome smislu: ekonomsko-društvenih uvjeta i potrebnih književnih tradicija« (Isti: 150). Ipak, naglašavajući posebnost razvoja hrvatskoga romantizma, Barac nastoji utvrditi europske romantičarske književne utjecaje te cijelo poglavlje u *Književnosti ilirizma*, naslovljenu »Književnost ilirizma u okviru evropskih književnosti svoga vremena«, posvećuje raščlambi tih utjecaja. Svoje analize Barac pri tomu temelji na hrvatskoj književnoj historiografiji (Đ. Šurmin, F. Fancev, D. Prohaska, S. Ježić i dr.), drugim slavističkim raščlambama razvoja romantizma (M. Murko), oslanja se na njemačke istraživače romantizma (poput O. Walzela, F. Stricha) te francusku i talijansku književnoznanstvenu tradiciju komparatističkih čitanja razvoja europskim romantizama (P. van Tieghem, A. Farinellija).

Raščlanjujući odnos spram književne tradicije i propitujući recepciju europskih utjecaja, Barac temelji svoje promišljanje o romantizmu na antite-

tičnom modelu književnopovijesnog razvoja¹¹ (kao što su to činili i B. Vodnik, 1903. i M. Kombol, 1934.) te iznosi tezu o nepostojanju opreke klasicizam / romantizam kao preduvjeta cjelovitoga razvoja romantizma: »Dok su i njemačka i francuska romantika s mnogim svojim obilježjima nastale kao otpor protiv klasicizma, u hrvatskoj književnosti uopće nije bilo klasicizma kao pravca. Zato nije moglo biti ni reakcije na nj« (1964: 150).

Uspoređujući, pak, tematsko-motivski ustroj i svjetonazorsku podlogu, Barac iščitava niz analogija između europskoga i hrvatskog romantizma (kult povijesti, ljubavna tematika, poezija noći), ali upozorava na niz odmakata i oblikovanja svojevrsne »stanjene« romantičarske paradigme (nasuprot čežnji za istokom, mističnim, tajanstvenim, djelovanje »pravoga Istoka osjećali smo u to doba na vlastitom tijelu«, Isti: 150, nasuprot kultu individualizma, pesimizmu stoji nacionalni kolektivizam i optimistična projekcija itd.).

Književnopovijesni utjecaji, specifična romantičarska estetika i promjene književnoga ukusa u velikoj se mjeri manifestiraju u žanrovskom sustavu, razvoju novih žanrova i promjenama u žanrovskoj hijerarhiji. Romantičarski se kanon i reprezentativni žanrovi promatraju u kontekstu odmakata od »usko crkvenog i utilitarističkog obilježja« i procesa osamostaljivanja književnosti kao umjetničke prakse: hrvatski su autori nastojali »da hrvatska književnost doista postane književnošću, tj. umjetnošću« (1964: 14), a u razdoblju 50-ih i 60-ih godina XIX. stoljeća naglašava osvješćivanje estetske problematike kada se uzdiže »pojam književne vrijednosti« (1960: 63) i jača spoznaja »o umjetničkoj strani književnog stvaranja« (Isti: 64). Temeljnim obilježjima hrvatskoga romantizma tijekom preporodnoga razdoblja Barac smatra odupiranje tradicionalnim književnim normama, žanrovsku hibridnost i liričnost kao dominantni književni izraz koji korespondira s predodžbama o stvaralačkom individualizmu i izražavanju subjektivih individualnih osjećaja i mašte: »Osnovno je obilježje cjelokupne književnosti ilirizma: lirizam. On se očitovao u nekoliko pravaca: u prevazi lirskih pjesama nad svim ostalim književnim vrstama, u lirskom obilježju cjelokupne književne tvorbe ilirizma i u lirskim značajkama najizrazitijih predstavnika preporodnih književnika« (1964: 73). Uporaba rodovskih odrednica »lirika«, »lirizam« odnosi se, dakle, na različite aspekte književnosti. Barčev prikaz romantičarskih žanrova koji čine lirsku produkciju (dominantno domoljubna, potom ljubavna, filozofska i religiozna lirika, soneti, epigrami, satirične pjesme), ali i naglašavanje lirizma u književnim tekstovima koji formalno ne pripadaju lirici, u raznim oblicima naracije u stihu (balade, romance, spjevovi/romantičarske poeme D. Demetra *Grobničko polje* i I. Mažuranića *Smrt Smail-age Čengića*) te dramskim i proznim tekstovima pokazatelji su specifičnosti i inoviranja žanrovskoga

¹¹ O antitetičnom modelu književnopovijesnoga razvoja usp. Wellek / Warren, 1949.

sustava hrvatskoga romantizma u fazi njegove kanonizacije te on zaključuje: »Preporodni su književnici stvorili dramu, liriku, novelu, ep, feljton, kritiku – uglavnom sve, što je oznaka prave literature« (Isti: 14). Kao dominantne žanrove i vrste izdvaja liriku, dramu, novele, pjesničke pripovijesti, dok ostali žanrovi poput putopisa, aforizama i feljtona imaju »i po vrijednosti i po utjecaju sekundarno značenje« (Isti: 94). U razdoblju 50-ih i 60-ih godina naglašava, pak, razvoj novele kao glavnoga književnog žanra čija afirmacija na književnoj sceni korespondira s onodobnim kulturnim i društveno-političkim prilikama, a nastala je »iz težnje, da se hrvatskim čitaocima dade štivo na hrvatskom jeziku i da se pomoću nje – bar u aluzijama i analogijama – postignu određeni narodni ciljevi« (1960: 70). Ovo je razdoblje također vrijeme žanrovskoga inoviranja te uz razvoj povijesne i pseudopovijesne novelistike, te kontinuitet naracije u stihu te domoljubne i ljubavne lirike, Barac bilježi začetke razvoja romana te razvoj dramske produkcije koja je pokazala »najveće težnje i uspone« (Isti: 73).

Analizirajući žanrovski sustav hrvatskoga romantizma kao društvenopovijesni diskurzivni konstrukt, mjesto ispreplitanja različitih kulturnih praksi, ideologija, odnosno književnih, lingvističkih i društvenih kôdova,¹² Barac naglašava izvanjske čimbenike razvoja sustava: uz već spomenuti odmak od utilitarnosti, izdvaja zabavljачku funkciju književnosti (novelistike koja »može čitaoce privući knjizi«, Isti: 94) te posebice apostrofira ideološku podlogu, ali umjesto historiografskoga uvida romantičarsku književnost zna iskoristiti kao legitimaciju vlastitih jugoslavenskih ideološko-političkih stavova (primjerice, u Demetrovu je *Grobničkom polju* i Mažuranićevoj *Smrti Smail-age Čengića* »izražena teška i slavna slavenska i hrvatska prošlost, istaknuto naše junaštvo, hrvatstvo, jugoslavenstvo, slavenstvo«, 1964: 92), nudeći »unatražno, historicističko opravdanje već postojećega političkog stanja stvari« (Kravar, 1994: 9–10). Nasuprot tomu, Barac ukazuje i na razvoj ljubavne lirike kao pokušaj odupiranja ideološkoj funkcionalizaciji književnosti, izdvaja neke uspjelije autore i tekstove, primjerice Preradovićevu *Mrtvu ljubav* u kojoj je »ljubavno čuvstvo nekako produhovljeno, uzdižući se do određenoga pogleda na svijet« (1964: 89), ali i zaključuje kako su pjesnici ilirizma »u borbi za izraz (...) morali gotovo sasvim prigušiti prava ljubavna čustva« (Isti: 89). Treba također istaknuti kako će Barac, unatoč dominantno ilirocentričnoj orijentaciji književnopovijesnoga diskursa o romantizmu i jasnoj vlastitoj ideološko-političkoj poziciji, pokazati osjetljivost za kulturnu i ideološku heterogenost hrvatske književnosti XIX. stoljeća te će književnome radu dalmatinskoga autora Paska Antuna Kazalija pridati kanonski status,

¹² Usp. V. B. Leitch (1992.).

apostrofirajući njegov romantičarski koncept razlike – nezagrebocentričnost, dalmatinski kulturni partikularizam kao društveno-povijesni kontekst (»Dalmacija je stajala u uskoj duhovnoj vezi s Italijom, a prema tome i s Evropom, pa nije imala dosta razumijevanja za one tendencije, koje su se javljale u Zagrebu, u vezi s krupnim nacionalnim potrebama«, 1960: 196) te izravni utjecaji europskih književnosti romantizma.

Svoj koncept hrvatskoga romantizma i viđenja žanrovske produkcije Barac proširuje donoseći portrete autora, oblikujući svoj kanonski koncept »središnje vrijednosti« kao spoj kriterija visoke umjetničke vrijednosti i kulturno-povijesnoga značenja, pri čemu dominira drugi kriterij, ali se ipak središnjim figurama književnoga kanona, kao čin implicitnoga vrednovanja, posvećuje veća pozornost. Pri tomu donosi i tipologiju autorskoga stvaranja s obzirom na stupanj umjetničke, estetske relevantnosti te razlikuje: 1. »tip pisca stvaraoča, koji radi iz dubljih unutrašnjih potreba, razvijajući se uglavnom samo u jednome pravcu« (Isti: 67). Ovoj skupini pripada Ivan Mažuranić sa svojom romantičarskom poemom *Smrt Smail-age Čengića* koje ocjenjuje kao »najveće ostvarenje u književnosti ilirizma i jedan od najviših dometa hrvatske književnosti uopće« (1964: 218), a niz nastavljaju Petar Preradović, Stanko Vraz, Antun Nemčić, Dimitrija Demeter, Luka Botić i Pasko Antun Kazali; 2. skupinu predstavlja »tip radnika i borca koji je književnost držao sredstvom, kako bi se hrvatski narod mogao sačuvati nacionalno, podići kulturno i socijalno« (1960: 66), a ovoj skupini pripada, primjerice, Mirko Bogović, Adolf Veber Tkalčević i drugi; 3. skupinu čini »tip književnika diletanta, koji piše bez unutrašnjega nagnuća« (Isti: 66), a prema Barčevoj ocjeni, većina naših romantičarskih književnika pripada u ovu skupinu.

U skladu s lirizmom kao temeljnom odrednicom romantičarske književnosti, kao ključne autorske osobnosti Barac prvo izdvaja pjesnike, i to u objema knjigama *Hrvatske književnosti*. U odabiru reprezentativnih autora Barac kao ključnu osobnost izdvaja Ivana Mažuranića, kojemu je posvetio i zasebnu monografiju (*Mažuranić*, 1945.), a čije djelo *Smrt Smail-age Čengića* ima posebno značenje kao »najveće ostvarenje u književnosti ilirizma i jedan od najviših dometa hrvatske književnosti uopće« (1964: 218). Ovakav status u hrvatskom književnom kanonu Mažuranićeva je romantičarska poema zaslužila kao uspješni spoj temeljnih sastavnica hrvatske književne kulture XIX. stoljeća (hrvatska usmenoknjiževna tradicija, »staroklasički utjecaji, dubrovačka književnost, evropska romantika«, Isti: 221), kao i nizom drugih književno-estetskih vrijednosti na tematsko-motivskom i idejnom planu (ilirizam, slavenski zanos, ideja slobode), kompozicijskim i stilsko-izražajnim obilježjima (retorička uresnost).

Drugo mjesto zauzima pjesništvo Petra Preradovića koju Barac smatra primjerom najzrelijega lirskog izraza među ilircima / romantičarima, no iako

detektira brojna romantičarska obilježja (koncept mesijanizma, nacionalno-integracijsku paradigmu, ljubavne motive, noćne ugođaje, temu jezika), Barac kao njegovo najveće značenje naglašava što je u njemu »najbolje izražen hrvatski duhovni i politički život« onoga vremena (Isti: 294).

Sljedeće je po važnosti ljubavno pjesništvo Stanka Vraza, zbirka *Đulabije*, koja u novijoj hrvatskoj književnosti predstavlja »prvu izrazitu i uspjelu zbirku ljubavnih stihova« (Isti: 232) i ciklus »Sanak i istina« u zbirci *Gusle i tambura*, u kojima se prepoznaju njemački i slavenski romantičarski utjecaji. Vrijednost je Vrazove ljubavne poezije u blagoj erotičnosti, specifičnom domoljubno-ljubavnom tematskom amalgamu i pejzažnim motivima kojima obogaćuje hrvatsko romantičarsko pjesništvo.

Prozno i dramsko stvaralaštvo Barac ocjenjuje manje uspješnim, no nakon navedenoga trojca kao reprezentativnu osobnost izdvaja Antuna Nemčića i njegove *Putositnice*, čija duhovitost, feljtonski stil i pisanje u maniri onodobnih europskih književnika, uz naglašenu hrvatsku i slavensku ideološku orijentaciju, čiji pojedini dijelovi »male su umjetničke cjeline, zaokružene i pune« (Isti: 260) te predstavljaju značajan doprinos romantičarskom žanrovskom repertoaru. Zanimljivo je uočiti kako je u ocjenama putopisne prozne produkcije pomalo nedosljedan te tako putopis Matije Mažuranića *Pogled u Bosnu* prvo ocjenjuje kao djelo više informativnoga karaktera (usp. 1964: 94), da bi kasnije istaknuo »izrazito književna obilježja« i »jak pripovjedački dar« (Isti: 270, 271), no to mu nisu bili dostatni argumenti za uvrštavanje Matije Mažuranića u svoj izbor reprezentativnih autora.

Nešto niže u hijerarhiji reprezentativnih figura mjesto zauzima Dimitrija Demeter, čija je specifičnost oslanjanje primarno na europske romantičarske književne uzore, te ističe bajronovske utjecaje u romantičarskoj poemi *Grobničko polje* (Isti: 248), navodeći niz utjecaja: fragmentiranu strukturu, ispreplitanje lirskoga i epskog načela, subjektivnu pripovjedačevu perspektivu, međutim upravo te romantičarske kvalitete Barac ocjenjuje kao manjkavost djela zaključujući da »nema niti jedne izgrađenije ličnosti, a cjelokupni je dojam vrlo rastrgan« (Isti: 250). Najuspjelijim i najzreljim djelom Barac smatra dramu *Teuta* kao izrazito romantičarski tekst s nacionalno-povijesnom tematikom, naglašenom hipertrofijom strasti u portretiranju likova, motivom ljudske kobi, ali ipak smatra da joj nedostaje »životvorni dah, ona dublja stvaralačka snaga« (Isti: 252).

U *Književnosti pedesetih i šezdesetih godina* svoj su kanonski status kao romantičarski književnici i dominantne autorske osobnosti toga vremena zavrijedili Luka Botić i Pasko Antun Kazali, i to kao autori bitno različitih modela književne produkcije.

Temeljna je odrednica književnoga rada Luke Botića utjecaj hrvatske usmenoknjiževne tradicije te oslanjanje na talijansku književnost, vidljivo

u njegovoj romantičarsko-ljubavnoj epici, odnosno stihovanim pripovijestima *Dilber-Hasan*, *Bijedna Mara*, *Pobratimstvo*. Kao njegovu posebnu vrijednost izdvaja na idejnoj razini vjersku toleranciju, na jezično-stilskoj razini folklorne utjecaje, kao romantičarske utjecaje iščitava »sposobnost za ushite, odvratnost prema svemu, što čovjeka sputava, lirska mekoća, bujnost čuvstva« (1960: 132).

Svojim književnim radom posebno mjesto u hrvatskom romantizmu zauzima Pasko Antun Kazali čiji tekstovi odstupaju od temeljnih usmjerenja hrvatske romantičarske književnosti (od nacionalno-integracijske paradigme, kulta narodne poezije), a odlikuje se naglašenom recepcijom europskih romantičarskih utjecaja. Barac kao posebna romantičarska obilježja izdvaja žanrovsku hibridnost i lirizam Kazalijeve *Zlatke* kao najuspješnijega njegovog djela, tajnovitost, mističnost, obrađivanje općeljudskih tema, uz povremene aluzije na aktualna nacionalna pitanja te zauzima posebno mjesto jer je »od svih svojih suvremenika unio u hrvatsku književnost najviše Evrope« (Isti: 198).

Uz pobrojane autore, Barac u svojim dvjema knjigama *Hrvatske književnosti* posvećuje dosta prostora različitim autorima čiji književni rad, prema njegovoj ocjeni, ima kulturno-povijesno značenje i ne izdvajaju se posebnim estetskim vrijednostima. U tom je segmentu njegova rada vidljivo da se, uz strategije kanoniziranja, bilježenje i re/valorizaciju umjetnički vrijednih tekstova hrvatskoga romantizma kao vid rada na kulturnom pamćenju, istodobno razvijaju i svojevrzne strategije književnopovijesnoga arhiviranja,¹³ evidentiranja, kulturno-povijesnoga kontekstualiziranja i pohranjivanja velikoga dijela književne produkcije, a koja isto tako može postati predmetom novih interpretacija i valorizacija (književni rad Ane Vidović i Dragojle Jarnević dobar su primjer takvih književnih sudbina).

Zaključno se može reći da, iako u Barčevu književnopovijesnom diskursu dominira pozitivistička paradigma, donose se informacije o socioekonomskim, političko-ideološkim pretpostavkama razvoja književnosti, Barac u svojim raščlambama estetski valorizira romantičarsku književnost, raspravlja o stilsko-poetičkim obilježjima i formalno-strukturnom ustroju tekstova, te su stoga njegove analize u dvjema knjigama *Hrvatske književnosti* zanimljive kao jedna faza rada na oblikovanju hrvatskoga romantičarskog književnog kanona.

¹³ O strategijama kanoniziranja i arhiviranja kao vidovima rada na kulturnom pamćenju usp. A. Assmann (2008.).

Literatura

Predmetna literatura

- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. 1, *Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954., ²1964.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. 2, *Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, JAZU, Zagreb, 1960.
- Antun Barac, *Članci i eseji*, PSHK, br. 101, Zora / Matica hrvatska, Zagreb, 1968.
- Antun Barac, *O književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.

Opća i posebna literatura

- Aleida Assmann, *Rad na nacionalnom pamćenju*, Čigoja štampa et. al., Beograd, 2002.
- Aleida Assmann, »Canon and Archive«, *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, ur. Astrid Erll, Ansgar Nünning, Walter de Gruyter, Berlin / New York, 2008., str. 97–108.
- Homi Bhabha, »Diseminacija: vrijeme, pripovijest i margine moderne nacije«, *Politika i etika pripovijedanja*, ur. Vladimir Biti, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002., str. 157–190.
- Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, ²2000.
- Pierre Bourdieu, »The Forms of Capital«, *Education: Culture, Economy, and Society*, ur. H. Halsey, Hugh Lauder, Oxford University Press, Oxford / New York, 1997., str. 46–58.
- Branko Drechsler, *Petar Preradović: studija*, Tiskara Terezije Fischer, Zagreb, 1903.
- Davor Dukić, »Franjo Fancev i ilirizam iz (jedne) današnje perspektive«, *Knjige poštujući, knjigama poštovan: Zbornik o 70. rođendanu Josipa Bratulića*, ur. Davor Dukić, Mateo Žagar, Matica hrvatska, Zagreb, 2010., str. 453–467.
- Stanley Fish, *Is There a Text in This Class?: The Authority of Interpretative Communities*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts / London, 1980.
- Ivo Frangeš, »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, *Kolo*, IV, br. 8–9–10, str. 200–214; Zagreb, 1966. Isto u: *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 7–28.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, ZZK, Zagreb, 1978.
- John Guillory, *Cultural Capital*, University of Chicago Press, Chicago / London, 1994.
- Barbara Herrnstein Smith, *Contingencies of Value: Alternative Perspectives for Critical Theory*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts / London, 1988.
- Mihovil Kombol, »Predgovor Antologiji novije hrvatske lirike«, *Antologija novije hrvatske lirike*, Minerva, Zagreb, 1934.; Isto u: A. Haler / M. Kombol / B. Gavella / Lj. Maraković, *Eseji, studije, kritike*, PSHK, br. 86, Zagreb, Matica hrvatska / Zora, 1971., str. 242–248.
- Zoran Kravar, »Književni barok kao legitimacija«, *Dani Hvarskog kazališta, knj. 20: Hrvatsko barokno pjesništvo. Dubrovnik i dalmatinske komune*, Književni krug, Split, 1994., str 5–13.

- Stanko Lasić, »O literarnohistorijskom metodu u djelima prof. dr Antuna Barca«, *Pogledi* 55, v. 8, str. 3–69; Zagreb, 1956.
- Vincent B. Leitch, *Cultural Criticism, Literary Theory, Poststructuralism*, Columbia University Press, New York, 1992.
- Tihomil Maštrović, »Franjo Fancev o hrvatskom narodnom preporodu«, *Zbornik o Franji Fancevu*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, ur. Tihomil Maštrović, Zagreb / Zadar, 1998., str. 35–42.
- Jože Pogačnik, »Konceptija povijesti u djelu Antuna Barca«, *Barčev zbornik*, ur. Miroslav Šicel, ZZK, Zagreb, 1984., str. 31–41.
- Marina Protrka, *Stvaranje književne nacije*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2008.
- Ante Stamać, »Antun Barac – pretražitelj hrvatske književnokritičke misli«, *Barčev zbornik*, ur. Miroslav Šicel, ZZK, Zagreb, 1984., str. 43–55.
- Nikša Stančić, »Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja«, *Cris*, vol. 10, str. 6–17; Križevci, 2008.
- Miroslav Šicel, »Prilog problematici romantizma u hrvatskoj književnosti«, *Umjetnost riječi*, XIV, br. 1–2, str. 241–248; Zagreb, 1970.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac – Ivo Frangeš ili: od filologije do estetike«, *Pisci i kritičari*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 318–325.
- Mirko Tomasović, *Domorodstvo i europejstvo*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002.
- Mirko Tomasović, »Hrvatski književni romantizam – velika stečevina ilirizma (1835.–2005.)«, *Nove slike iz povijesti hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008., str. 135–172.
- René Wellek / Austin Warren, *Theory of Literature*, New York, Harcourt, Brace & Company, 1949.

OBLIKOVANJE ROMANTIČARSKOGA KNJIŽEVNOG KANONA U BARČEVOJ HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

U radu se kroz analizu dviju Barčevih knjiga *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije* istražuje njegova uloga u oblikovanju hrvatskoga romantičarskog književnog kanona kao jednoga od nositelja nacionalnoga »kulturalnog kapitala«. Barac je u svojim raspravama o književnopovijesnoj problematici zagovarao metodološki eklekticizam koji se u *Hrvatskoj književnosti* manifestira kroz ispreplitanje dominantnoga pozitivističkog historizma, sociologizma i psihologizma s estetskim kriterijima vrednovanja književne produkcije. Njegov se rad na konstrukciji romantičarskoga književnog kanona iščitava tako kroz analizu XIX-stoljetnih estetičkih pogleda, propitivanje kategorije književne vrijednosti, tipologije autorskoga stvaranja s obzirom na stupanj umjetničkoga dosega, re/valorizaciju autora i djela, analizu žanrovskog sustava i hijerarhije te su stoga Barčeve književnopovijesne analize zanimljive kao jedna od faza rada na kanonu kroz koje se ujedno zrcale i problemi oblikovanja hrvatskoga romantičarskog književnog kanona.

Ključne riječi: povijest književnosti, književni kanon, romantizam, Antun Barac, *Hrvatska književnost*

THE CONSTRUCTION OF ROMANTIC LITERARY CANON IN BARAC'S CROATIAN LITERATURE

Summary

This paper, through the analysis of two Antun Barac's books of *Croatian Literature: From National Revival till the Creation of Yugoslavia*, explores his role in the construction of Croatian romantic literary canon as a form of national, »cultural capital«. In his papers on the problems of literary history Barac had advocated methodological eclecticism which was manifested in *Croatian Literature* through a combination of dominant positivistic historicism, sociology and psychology with aesthetic criteria for evaluation of literary production. His work on the construction of Croatian romantic literary canon is interpreted through the analysis of the 19th-century aesthetic views, questioning of the category of literary value, typology of authors' creations considering the level of artistic achievements, re/valorization of authors and works, the analysis of the generic repertoire and hierarchy. Barac's literary-historical analyses are therefore interesting as a phase in canon research, through which the problems of construction of Croatian romantic literary canon are mirrored as well.

Key words: literary history, literary canon, romanticism, Antun Barac, *Croatian Literature*

HRVATSKA KNJIŽEVNOST

od Preporoda do stvaranja Jugoslavije

Knjiga 1.

KNJIŽEVNOST ILIRIZMA

ANTUN BARAC

Z A G R E B 1 9 5 4

Sl. 9.: Antun Barac: *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I.: *Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954.

Katarina Ivon

Barčev ilirski kanon

Prethodno priopćenje
UDK 821.163.42.09 Barac, A.

Pod pojmom »Barčeva ilirskog kanona« podrazumijevamo autorov vrijednosni izbor pisaca i djela (Solar, 2007.) koji su reprezentanti ilirizma. Imajući u vidu pretpostavku kako je rad na književnom kanonu povijesno uvjetovan proces (Protrka, 2008.), smatramo ga i značajnom fazom u propitivanju i oblikovanju romantičarskog književnog kanona nacionalne književnosti. Prema riječima Marine Protrka razvoj književnog kanona neodvojiv je od kretanja opće nacionalne povijesti percipirane kroz stvaranje i legitimaciju nacionalne zajednice što je tipičan koncept devetnaestoga stoljeća. »Barčev ilirski kanon« predstavljao bi i sukus njegovih književnopovijesnih analiza koje su prethodile njegovu oblikovanju, a u kojima autor progovara o kategorijama koje su presudne za njegovo oblikovanje. (Pitanje evaluacije književnog djela i njegova autora, ekstrinzična i intrinzična vrijednost djela te uz to veza na tipologija autorskog stvaranja s obzirom na stupanj umjetničkog dosega). Već u svojim početnim radovima Antun Barac je promišljao o potrebi jasnije profilacije zaslužanih autora, posebice za razdoblje ilirizma. S druge strane, treba imati na umu i svu značenjsku širinu definicije samog pojma »književni kanon«, počevši od njegovog ideološkog predznaka (Altieri, 1984.) pa do koncepta stabilnog književnog kanona temeljenog na trajnim estetskim vrijednostima (Bloom, 1994.). U svojoj prvoj od zamišljenih pet knjiga povijesti hrvatske književnosti, *Književnost ilirizma* (1954.) Barac obrazlaže korištenje naziva/pojma »ilirizam« tumačeći kako su početci moderne hrvatske književnosti vezani uz kulturnopovijesni i društveni proces koji se obično naziva »hrvatskim preporodom« ili »ilirizmom«. Također navodi kako su ga njegovi začetnici i zamislili kao književni pokret, međutim pokret je na koncu prera- stao granice književnosti te dobio narodni, društveni i politički predznak. Kao godinu njegova završetka Barac označava 1848., te njegovo trajanje omeđuje na 14 godina. Ovakvo periodizacijsko nazivlje kasnije se smatralo upitnim upravo iz razloga što se književnopovijesne pojave označavaju društvenopovijesnim pojmovljem, što je impliciralo i primarno naglašavanje nacionalno-didaktičke funkcije tekstova naspram njihovih estetskih vrijednosti.¹

¹ Detaljnije usp. Ivo Frangeš, »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 7–28.

Metodološke temelje na kojima je gradio svoj »ilirski kanon« Barac je ucrtao već dvadesetih godina u člancima »Naša književnost i njezini historici« (1923.), te posebno u članku »Između filologije i estetike« (1929.). U članku »Naša književnost i njezini historici« (1923.) Barac pokušava formirati vlastitu koncepciju književnopovijesne metode koja temeljnom zadaćom povijesti književnosti drži »osjećanje života« u cijelom njezinom povijesnom slijedu, »da osjeti koliko se u šumu riječi, imena, djela daje razabrati kucanje njegovo, da kroz površinu sadržaja, stihova, citata, ocjena, fabula, dijaloga prodre do samoga dna njegova, do njegove jezgre« (Barac, 1964: 43). Dotičući se ilirizma, Barac se pita u čemu je bila njegova temeljna bit, odnosno »radi li se o razdoblju naivnih patriotskih društava ili je to doba u kojemu nalazimo tragičan splet svih mogućih ideja, reakcije i revolucionarnosti, nacionalizma i socijalnih tendencija...?, a o svemu ovome povijest književnosti nije progovorila« (Barac, 1964: 45). U članku »Između filologije i estetike« (1929.) Barac još eksplicitnije objašnjava temeljne zadaće povijesti književnosti, ali i jasnije se obračunava s dotadašnjom znanosti o književnosti. »Sva naša starija književna historija pisana je isključivo filološkom metodom. Nastajuću zapravo kao dio nauke o narodu i njihovu jeziku, književnu su historiju uzimali redovno kao filološku nauku pa su najznatniji reprezentanti njeni u nas u prvom redu filološki školovani ljudi s malo veza s estetikom, psihologijom, filozofijom itd.« (Barac, 1964: 61). Dotadašnja znanost o književnosti prema Barčevim riječima borila se između dviju alternativa: filologije i estetike koje su krivo postavljene. Za njega se radi o dvama sredstvima koja vode k istom cilju. Konkretnije, Barac ih postavlja u uzročno-posljedični lanac u kojemu bi filološka metoda prethodila estetskoj analizi, odnosno bila bi joj pripremna faza. »Filološka metoda sa svojim utvrđivanjem tekstova, iznalaženjem paralela i vrela biografskim pojedinostima itd. u stvari priprema građu za estetiku i sve druge metode kojima će se literarni historik poslužiti u proučavanju svog predmeta. Prvi je uvjet svake naučnosti: da se stvar dobro znade (...) Nikad se ne mogu stvoriti valjani zaključci ako nisu dobro utvrđene premise na kojima su oni izrađeni« (Barac, 1964: 63). Zanimljivo je spomenuti kako se Barac upravo u navedenom članku zalaže za (re)valorizaciju dotadašnjeg književnog kanona. Govoreći o zadaćama estetske metode koje se zasnivaju isključivo na umjetničkim vrijednostima djela, Barac naglašava kako se u našim književnopovijesnim priručnicima govori još uvijek puno o piscima koji nemaju gotovo nikakve umjetničke vrijednosti. Barac ističe kako će se morati izvršiti radikalna revizija o mnogim našim piscima koje školska znanost prikazuje velikanima zbog nacionalnih, moralnih ili pedagoških razloga, a koji su danas u potpunosti neprihvatljivi. Reviziju treba izvršiti na cijeloj književnosti od XVI. do XIX. stoljeća te jasno razlučiti dokumente naših kulturnih nastojanja od uspješnih umjetničkih afirmacija. Prema Barcu knji-

ževni povjesničar mora istražiti i prikazati sav književni život nekog naroda jer postoje pojave koje su vrlo značajne u književnopovijesnom pogledu, dok u umjetničkom ne znače mnogo. »Stanko Vraz, Mirko Bogović, Franjo Marković imadu po svojoj književnoj vrijednosti veoma različitu vrijednost – no za naš književni život značenje svakoga od njih veoma je veliko« (Barac, 1964: 69). Slična nastojanja Barac je iznosio i tri godine prije u članku »Naša književnost i naše školstvo« (1926.) u kojemu kritizira dotadašnji školski sustav te poučavanje književnosti koje treba osuvremeniti, a nastavne materijale ponovno revidirati.² »No danas treba obaviti restrikciju svega toga materijala, specijalno za srednje škole, te zaslužnim trudbenicima odrediti mjesto koje im stvarno pripada, a u književnosti ostaviti istinske književne umjetnike« (Barac, 1986: 99). Iz navedenog je razvidno Barčevo zalaganje kako upravo estetska načela trebaju biti ključni kriterij vrednovanja / organiziranja hrvatske književnosti, ali i preduvjet svake ozbiljne kanonizacije. U gradnji vlastita »ilirskog kanona« estetskom (umjetničkom) parametru vrijednosti Barac pridružuje i onaj kulturnopovijesni, odnosno činjenicu kako su određeni autori zaslužili biti reprezentativni upravo zbog svog kulturnog i društvenog angažmana. Iako se doima kako Barac strogo dijeli književni od kulturnog rada, što i potvrđuje na početku svakog pojedinačnog portreta, i kako će se toga držati i u estetskoj analizi, događa se upravo suprotno, Barac ih ponovno vezuje / prožima potvrđujući tako i metodološki eklekticism³ kao temeljno načelo u svojim raspravama o književnopovijesnoj problematici. Odnosno, očito se radi o Barčevom podržavanju specifičnog estetskog kriterija koji bi se primjenjivao na analizu književnosti ilirizma, a koji bi uzimao u obzir specifične društvene okolnosti navedenog razdoblja koje su se reflektirale u književno stvaralaštvo.⁴

² Navedeno se ističe upravo zbog konceptualne sličnosti književnog kanona i školskog (lektirnog) kanona. Detaljnije o sličnostima i razlikama dvaju pojmova usp. Marijana Hameršak, »Osnovnoškolska lektira između kanona i popisa, institucija i ideologija«, *Narodna umjetnost*, 43/2, str. 95–113; 2006.

³ Metodološki eklekticism kao Barčevo temeljno metodološko načelo pristupa književnopovijesnoj problematici ističu Ivo Frangeš (1978.), Nikola Ivanišin (1996.) i Miroslav Šicel (2003.).

⁴ Slične misli nalazimo kod Miroslava Šicela u članku »Književni problemi u doba hrvatskog narodnog preporoda« objavljenom u *Kolu* (1966.), a naknadno i u knjizi *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti* (1971.). Šicel navodi: »ako plediram da određeni estetski kriterij u proučavanju književnosti razdoblja ilirizma, onda mislim na specifičan estetski kriterij primijenjen i podređen specifičnoj društvenoj situaciji u kakvoj je i nastajala književnost ilirizma« (1971: 250). S druge strane, Dubravka Brunčić navodi kako bi se navedeno moglo povezati i s Frangešom koji u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* upozorava kako su na književnu proizvodnju i estetske dosege romantizma utjecali mnogi čimbenici, pravdajući skromnije estetske dosege upravo jezičnim aspektom (neujednačenosti, dvojezičnosti), no ipak Frangeš uvažavajući društvenopovijesne prilike u ocjeni književne produkcije ističe univerzalne estetske vrijednosti književnog stvaralaštva hrvatskih romantičara. Usp. Dubravka Brunčić, »Problem romantizma u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti*«, u: *Zbornik o Ivi Frangešu*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., gl. urednik T. Maštrović, Zagreb, 2013., str. 85–109.

Barčeva misao kako književnost mora izražavati duh vremena i naroda očito kod njega nije bila samo književnopovijesna datost već svojevrsan estetski kriterij. Potvrđuje se to već u portretiranju Ljudevita Gaja za kojega Barac na početku navodi kako mu kao piscu pripada neznatno mjesto u hrvatskoj preporodnoj književnosti te mu mnogo važniju ulogu pridaje kao »organizatoru hrvatskog književnog života« (Barac, 1954: 163), a kao jedinstvenu zaslugu pripisuje mu stvaranje cjelokupnog pokreta iz kojega je proizašla preporodna književnost. Ipak u analizi njegovih povijesnih i političkih sastavaka Barac nalazi izrazito književna obilježja očitovana snažnim Gajevim unutarnjim zanosom koja se doimaju svojom živošću i mnogo godina nakon nastajanja. Upravo stoga svrstava ih među najbolju hrvatsku prozu u doba ilirizma. »Sve, što je Gaj pisao, makar u kakvu obliku, nosi značajke njegove ličnosti. Ako je obilježje pravoga književnog djela, u tome, što je prožeto ličnim crtama svoga stvaraoca i doima se svojom živošću i mnogo godina nakon svoga postanja, onda i Gajevi prozni sastavci različite vrste pripadaju književnosti. Oni idu među najbolju hrvatsku prozu u doba ilirizma« (Barac, 1954: 177). Skroman Gajev književni doprinos desetak godina prije vidio je i Slavko Ježić u *Hrvatskoj književnosti od početaka do danas 1100–1941.* (1944.) koji u poglavlju »Književni radnici hrvatskog preporoda (1830.–1850.)« Gaja svrstava u one koji su tek »prigodno ispjevali pokoju pjesmu«, a s Antunom Mihanovićem i Jankom Draškovićem ipak pripada onima koji su glavnu djelatnost razvili na drugim područjima javnoga života. Barčevu ocjenu Gajeva književnog značaja i Milorad Živančević u *Povijesti hrvatske književnosti* (1975.) ocjenjuje predimenzioniranom, no unatoč oprečnim sudovima i ocjenama ističe kako mu povijest priznaje vrhunske zasluge za hrvatski narod u trenutku njegove renesanse i afirmacije među modernim nacijama Europe. Barčevu ocjenu Gaja možemo povezati i s tvrdnjom Ive Frangeša u knjizi *Antun Barac* (1978.) kako je autor izgradio dva najefikasnija elementa svoje estetike koja se u biti svode na jedan. Radi se o kategoriji veličine malenih i kategoriji bola kao osnovnog pokretača umjetničkog stvaranja uopće. Prema Frangešu Barac se dragovoljno osuđivao da u mnogim nedorečenostima naših pjesnika traži iskren osjećaj i duboku bol. Istu metodologiju primjenjuje i na stvaralaštvo Petra Preradovića, pogotovo uzmemo li u obzir njegov članak »Literatura o Preradoviću« koji se čini kao poligon razvijanju i dokazivanju činjenice kako je Preradovićevo lirika u potpunosti izraz njegove osobnosti, odnosno reakcija na Halerovo tumačenje Preradovića.

* * *

Sagledavajući knjigu *Književnost ilirizma* (1954.) u cjelini uočljiva je njezina dvodijelna koncepcija i piramidalno strukturiranje. Prvi dio nosi naziv »Vrijeme i zadaci« te na početku tematizira opće prilike (gospodarske, društvene i političke) u Hrvatskoj postupno se fokusirajući na književne prilike u Hrvatskoj (pitanja hrvatskog jezika, stih i stil, odnos hrvatske književnosti prema stranim književnostima) te se u tom prvom dijelu bavi se i pitanjima književne publike. Drugi dio knjige naslovljen je »Pisci i djela«, a bavi se pojedinačnim portretima pisaca ilirizma. Ovakav model povijesti književnosti bio je nešto potpuno novo, a veće pridavanje važnosti autorima i njihovim djelima što će kasnija historiografija tumačiti i analizirati s različitih aspekata zasigurno otvara put ka kanonizaciji. U pojedinačnim portretima Barac koristi sličan metodološki model koji je primjenjiv na knjigu u cjelini, a koji je Šicel (2003.) objasnio i posebno istaknuo kod Barčevih monografskih prikaza. Radi se o modelu koji obično počinje proučavanjem psihologije ličnosti pisca smještenog u zavičaj, i u širem kontekstu situiranog u konkretnoj nacionalnoj sredini, a završava estetskom analizom. Naravno, u drugom dijelu knjige naznačen model je prepoznatljiv no znatno kontrahiran (drugi dio knjige podsjeća na niz manjih monografskih prikaza). Na taj način, prema Šicelu, Barac rješava svoju tezu: život (to je čovjek – sredina – narod) i estetsku kategoriju kao dvije čvrste, nerazdružive i idealne odrednice proučavanja književnog povjesničara.

Pjesnici stvaraoci vs. pjesnici diletanti

Kriteriji kojima je Barac svrstavao autore u svoj »ilirski kanon« rezultirali su i dvjema skupinama književnika koje Barac karakterizira kao: »pjesnike-stvaraoce« i »pjesnike-diletante«. Ove potonje često atribuirao kao vrijedne / simpatične kulturne radnike, vatrene ilirce itd. Očito je kako su pojedini autori uvrštavani na temelju procjene njihovih istinskih estetskih vrijednosti koje se između ostalog odmjeravaju i umješnošću interpoliranja romantičarskih elemenata na jedinstven, prepoznatljiv »čuvstveni« način (opreka Demeter – Mažuranić)⁵, a ostali zahvaljujući svom društveno-kul-

⁵ Najvjernije se navedeno uočava u usporedbi Demetra i Mažuranića, njihova najveća razlika upravo je u umješnosti da se stvori nešto novo, jedinstveno, što će biti izrazi vlastita čuvstva, a ne pisano »prema planu i razumski«. Barac naglašava kako je Demetru koji je bio blizak europskoj romantici ipak nedostajala »ona dublja stvaralačka snaga, s pomoću koje pisac stvara život« (Barac, 1954: 252). Sličnu ocjenu pišući o Mažuraniću navodi i Frangeš: »Među Mažuranićevim domaćim izvorima najbliže mu je i najprirodnije Demetrovo *Grobničko polje* (...) Idejno se Demeter i Mažuranić dodiruju. U estetskom pogledu razlike su očitije« (Frangeš, 2005: 116–117).

turnom angažmanu koji im opravdava eventualne teškoće i propuste u književnom izrazu. Doima se kako Barac poprilično jasno razgraničuje narodnu / kulturnu ulogu »hrvatskih kulturnih radnika« od njihove umjetničke uloge. Već je u članku »Književni pojmovi ilirizma« (1941.) Barac istaknuo kako je u razdoblju ilirizma postojalo nekoliko vrsta pisaca. Postojali su inteligentniji književnici koji su pomoću književnosti vršili svoju nacionalnu dužnost, tzv. »inteligentni diletanti«. Prema Barcu oni su dali ono što su mogli, ne živeći u iluzijama kako su veliki umjetnici (Vukotinović, Rakovac, Kukuljević, donekle Bogović) i postojali su oni koji su dublje osjećali književnost (Vraz, Mažuranić, Preradović i donekle Demeter). Barac zaključuje kako su upravo ovi posljednji stvorili sve ono što nam je trajnije ostalo od književnosti.⁶

Vodeći se ovim impulsom u kategoriju »inteligentnih diletanata« spadao bi i Janko Drašković. Razlučujući njegove funkcije u razdoblju ilirizma, onu književnu ocjenjuje »tvrdom i nepjesničkom« stihove »hrapavima«, a prozu »teškom«. Barac navodi kako nije bio »pjesnik-stvaralac«, ali u sve što je pisao ulio je mnogo topline. »Uz to je, kao iskusan i pametan čovjek, svuda upozoravao na stvarne potrebe života i naroda« (Barac, 1954: 183). Jedna od ključnih karakteristika Barčeva književnoznanstvenog diskursa jest i stilski obilježen esejistički pristup koji je često začinjjen literarnim elementima i intimnim pojedinostima autora, očito s namjerom kako bi se stvorila što vjernija i potpunija slika. Tako navodi kako se Drašković dvaput ženio, a njegovu rastrošnu narav potkrjepljuje činjenicom kako je njegova obiteljska imovina pod njegovom upravom postajala sve manjom.

Štoosovu književnu pojavu ocjenjuje više dokazom narodnog raspoloženja, nego plodom njegova stvaralačkog dara. Rakovac je pisao malo, ali savjesno, prema Barcu je imao smisla za poeziju, ali ni on nije bio »pjesnik stvaralac (...) Čini se da je to ubrzo shvatio i sam« (Barac, 1954: 202). Ljudevita Vukotinovića Barac ocjenjuje kao »tipičnog diletanta«, kojega u pisanju nisu vodile dublje stvaralačke potrebe. »Svom je vremenu pružio mnogo, ali iza njega nije ostalo ništa, što bi se vlastitom snagom moglo smatrati trajnom tekovinom hrvatske književnosti« (Barac, 1954: 208). Bolje je prošao Antun Mihanović čija je *Horvatska domovina* prema riječima Antuna Barca prava

⁶ Slično je prije Barca pisao i Slavko Ježić u svom pregledu hrvatske književnosti iz 1944. Ježić navodi kako se u preporodno doba javljalo mnogo književnika koji u sebi nisu osjećali književnog poziva, ali su smatrali da im je patriotska dužnost poraditi na dizanju narodne knjige. »Mnogi su se brzo povukli s tog polja i nisu se kasnije javljali, a ako su se i javljali nisu ničime obogatili hrvatsku književnost (Josip Matić, Jure Tordinac, Stjepan Marjanović, Stjepan Ilijašević, Mato Topalović i dr.); neki su prolazno pristali uz ilirizam, ali nisu uz hrvatstvo (Ognjoslav Utješanović-Ostrožinski), dok su neki tek prigodno ispjevali pokoju pjesmu, ali su glavnu djelatnost razvili na drugim područjima javnoga života (Antun Mihanović, Ljudevit Gaj, Janko Drašković)« (Ježić, 1944: 210).

umjetnina, a ne tek obična budnica kakvih je bilo mnogo u doba preporoda. Pjesma je simfonija cjelokupnog hrvatskog narodnog života, a umjetničku vrijednost prema Barcu joj umanjuje tek nekoliko nezgrapnih stihova i neispravnih oblika, što ne umanjuje činjenicu kako nitko prije Mihanovića nije iznio dublji odnos hrvatskog čovjeka prema svojoj zemlji. Značajno je za Barca kako Mihanović nije slikao dvorce, aristokrate i građane, nego hrvatskog seljaka pri poslu. Tomo Blažek prema Barcu nije bio izrazit lirik, njegov izraz karakterizira tvrdim, ali navodi kako »u jednoličnu hrvatsku poeziju svog vremena unio je on ipak neke samostalnije misli, te pokušao izreći i neke vlastite poglede i vlastita čuvstva. To mu među stihotvorcima ilirizma zajamčuje, historijski, kakvo takvo mjesto« (Barac, 1954: 211).

Ništa pozitivnije nije prošao ni Kukuljević koji je prema Barcu hrvatski preporod shvatio kao najdublji doživljaj i kao moralni pokret. Barac navodi kako njegovi putopisi nisu nastali iz umjetničkih pobuda. U njegovoj se lirici, prema Barcu, opažaju i početništvo i neizgrađenost, te su njegove najpoznatije budnice imitacija stranih uzora. Njegovim pripovijetkama Barac zamjera činjenicu kako je autor htio iznijeti što više događaja pritom ne pazeći na njihovu psihološku vjerojatnost i logičku povezanost. Barac navodi kako njegove drame imaju različite vrijednosti te su u doba ilirizma prihvaćene s priznanjem, ali većina njih nosi pečat Kukuljevićeve književne neizgrađenosti. No Barac redak dalje navodi kako je Kukuljević bio iskren i vatren ilirac te je cijelim svojim radom želio koristiti narodu.

»Književnici-stvaraoci« prema Barcu su rijetki, a svakako u tu kategoriju spadaju Stanko Vraz, Ivan Mažuranić, Petar Preradović i Antun Nemčić. Sa sigurnošću možemo kazati kako je i pojedinačno portretiranje Mažuranića (1945.), ali i bavljenje Preradovićem (1940.) u funkciji kanonizacije. Doduše u navedenom članku iz 1941. Barac uvrštava »dijelom« i Demetra, međutim u *Književnosti ilirizma* osporava mu umjetničku vrijednost. Govoreći o Demetru Barac navodi kako njegova lirika nije zapažena u doba ilirizma, »Demeter je vjerojatno i sam dobro znao, da nije po temperamentu lirik« (Barac, 1954: 248). Pripovjednu prozu ocjenjuje povijesno važnom, no umjetnički malo vrijednom, kao razlog navodi prenošenje značajki romantičarske književnosti bez vlastitog stvaralačkog nagona. Prema Barcu njegova novelistika dokaz je što može stvoriti pametan i književno obrazovan čovjek bez izrazitog pripovjedačkog dara. U *Grobničkom polju* ima nekoliko toplijih mjesta. U cjelini ono se može dojmiti samo čitatelja koji osjeća piščev rodoljubni zanos. Prema Barcu u njemu nema niti jedne izgrađenije ličnosti, a ukupni je dojam vrlo rastrgan, te zaključuje kako Demeter još nije imao sigurna pogleda na hrvatsku metriku. »Demeter još nije imao sigurna pogleda na hrvatsku metriku, te je mijesao deseterce i dvanaesterce, a i ritam« (Barac, 1954: 250). Barac zaključuje kako su umjetnički ipak najuspjelije Demetrove drame. Ističući *Teutu* kao

najbolje i najzrelije Demetrovo djelo, ipak joj spočitava nedostatak životvornog daha, one dublje stvaralačke snage. Prema Barčevim riječima, ni Demeter nije bio umjetnik. »Već njegovi strani književni uzori pokazuju, kako su mu ciljevi bili visoki. Kritičari su upozoravali i na preuzete elemente u njegovoj najboljoj drami. To još samo po sebi ne bi bilo ni dobro ni loše, da je on u stvaralačkom procesu znao iz njih stvoriti nešto novo« (Barac, 1954: 252).

Vraz – Mažuranić – Preradović – Nemčić

Kao što smo istakli, Barcu su istinski »književnici-stvaraoci« bili Vraz, Mažuranić, Preradović i Nemčić. Ujedno njihovo stvaralaštvo je i najprikladnije za proučavanje odnosa hrvatske preporodne književnosti i zapadnoeuropske romantike.⁷ Iako su neki autori bili dosta bliski romantici nisu je uspjeli dublje doživjeti i utisnuti u svoje stvaralaštvo što je i glavna Barčeva zamjerka (Demeter, Kukuljević, Vukotinović). S druge strane, Barac ističe Stanka Vraza koji je imao najviše veze sa zapadnoeuropskom romantikom, međutim »Vraz je bio ponajprije čovjek svog naroda i pjesnik, a tek onda poklonik određenog umjetničkog pravca« (Barac, 1954: 158).

Prije *Književnosti ilirizma* Antun Barac izdaje monografiju o Ivanu Mažuraniću (1945.) pomno iščitavajući Mažuranićevo stvaralaštvo, počevši od prvih lirskih pokušaja do njegovih političkih sastavaka (*Hrvati Mađarom*). Treba naglasiti da Mažuranić zauzima posebno mjesto u hrvatskoj historiografiji, a estetska dimenzija njegova djela je tradicionalno neupitna.⁸ U kontekstu usporedbe svakako je značajno spomenuti i Frangešov esej »Mažuranić klasik« u kojemu autor propituje pojmove klasičan pisac i klasično djelo u širem kontekstu, ali i u kontekstu hrvatske književnosti. Nekoliko je ključnih pitanja na koja Mažuranićevo stvaralaštvo jasno odgovara, a koje Barac očito i drži najznačajnijim pokazateljima Mažuranićeve klasičnog statusa, ali i njima odmjerava položaj ostalih u njegovoj hijerarhiji.

Pitanje posebnosti nacionalne kulture i književnosti

Kao bitnu okosnicu Mažuranićeve rada navodi autorovu želju da ističe »naše, narodne vrijednosti prema stranima«. *Smrt Smail-age Čengića* ocje-

⁷ Barac navodi kako su na ilirce najviše djelovali Nijemci čemu je pridonijela blizina, ali i činjenica kako su oni u prvoj polovici XIX. stoljeća bili najizrazitiji borci za slobodu, a nakon njih Česi prema čijim su primjerima izrađivali svoju narodnu ideologiju i ujedno preuzimali poglede na umjetnost i stil (Barac, 1954.).

⁸ Kao zanimljivo promišljanje o Frangeševom estetskom aparatu primijenjenom na preporodno razdoblje usp. Suzana Coha, »Estetika i(li) politika: preporodne teme u opusu Ive Frangeša«, u: *Zbornik o Ivi Frangešu*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., gl. urednik T. Maštrović, Zagreb, 2013., str. 205–221.

njuje sintezom svih najboljih nastojanja i čežnji iliraca. Osim iznimne jezične vrijednosti, Barac ističe i vrlo značajnu činjenicu što je u djelu iznesena hrvatska nacionalna, socijalna, vjerska i kulturna problematika cijelog XIX. stoljeća. I poezija Petra Preradovića, prema Barcu, ima iznimnu vrijednost upravo stoga što je u njoj najbolje izražen »hrvatski duhovni i politički život od tridesetih godina 19. v. do početka sedamdesetih« (Barac, 1954: 294). Mjesto među prvacima ilirizma Stanku Vrazu priskrbuje upravo nastojanje kako književnost mora tražiti vlastiti izraz i biti narodna što znači da »književnici pišu onim jednim mogućim načinom, koji izvire iz njihova jezika, iz cijele ekonomsko-društvene strukture njihova naroda« (Barac, 1954: 244), iako mu kao liriku Barac dodjeljuje »drugo ili treće mjesto« (Barac, 1954: 244). Barac tumači kako Vraz nije bio samo lirik bez smisla za politička i društvena pitanja svog vremena. Vrazova težnja kako svaka slavenska književnost mora nositi i slavenske crte, prema Barcu, nije značila prekid sa zapadnjačkim tradicijama hrvatske kulture, ona je plod shvaćanja, da stvarati ne znači kopirati, već učiti kako bi se stvorilo nešto novo. Pišući o Nemčićevim *Putositnicama*,⁹ Barac navodi kako su one izrazito hrvatsko djelo, iako su nastale pod utjecajem zapadnoeuropske književnosti i u njima se najvećim dijelom prikazuje Italija. Prema Barcu Nemčić je prikazao u velikoj mjeri svoj hrvatski patriotizam.

Pitanje jezika: kompleksnost jezika u ilirizmu i njegova realizacija u Mažuranićevu vrhunskom poetskom skladu (Plastičnost izraza)

Barac prati Mažuranićev pjesnički napor od početnih pjesama u kojima je »još naivnom nespretnošću izražavao neposredno ono, što je nosio u sebi« (Barac, 1945: 90) do zgusnutog, jasnog izraza pjesnikove osobnosti iskazane u *Smrti Smail-age Čengića*. Upravo u *Smrti Smail-age Čengića* prema Barcu je narodni jezik progovorio »vlastitom glazbenom snagom« (Barac, 1945: 345). Frangeš također karakterizira Mažuranićevu početnu liriku kao traganje i odabiranje puta prema poetskom skladu *Smrti Smail-age Čengića*.¹⁰

⁹ »U bespomoćnosti, kojom su ilirci pisali, Nemčić se toliko isticao, da ga možemo smatrati jednim od osnivača hrvatske proze. Neki dijelovi *Putositnica* mogu se još i sada ubrajati među najbolje tekovine hrvatske preporodne književnosti« (Barac, 1954: 262). O Antunu Nemčiću iste je poglede imao i Milivoj Šrepel. Šrepel (1898.) ga je smatrao i uspješnijim od Vraza u lakoći svog izraza: »premda je on još slabo poznao književni govor, opet mu je dikcija bolja nego u Vraza« (Šrepel, 1898: 29).

¹⁰ Usp. Ivo Frangeš, »Pjesmotvor trajnog sklada – Smrt Smail-age Čengića Ivana Mažuranića«, *Riječ što traje*. Književne studije i rasprave, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 69–129.

Mažuranićeva početnička kolebanja u izrazu Barac pripisuje prilikama u kojima je autor živio, ali i stanju u književnosti koja je još tragala za svojim putem. Opaske koje ukazuju na svu kompleksnost pristupa jeziku u razdoblju romantizma Barac je uputio i Stanku Vrazu, ali i ostalim autorima, točnije upravo jezičnom problematikom, dvojezičnošću pojedinih autora, Barac opravdava skromnije estetske dosegge. Prema Barcu Stanko Vraz upravo zbog toga što nije bio štokavac u stihu nije mogao progovoriti u potpunosti, dok se u njegovoj prozi takvi nedostaci ne uočavaju te ga proglašava »prvim hrvatskim prozaikom svog vremena« (Barac, 1954: 243). Barac navodi kako je i Preradovićeva glavna poteškoća s kojom se morao boriti bila upravo nedovoljno poznavanje jezika. »Zato u njegovim pjesmama ima koješta nedorečeno, mucavo ili rečeno nesigurno, ili metrikom, koja je protivna cjelokupnom sklopu našeg jezika« (Barac 1954: 298). A da je estetskoj kategoriji očito nadredio jednu specifičnu književnokulturnu razinu toga doba potvrđuje i redak ispod u kojemu navodi kako Preradovićev stih usprkos teškoći izraza ima istinski lirizam, duboku plemenitost i poniranje u osnovna pitanja života čime se potvrđuje kao »najzreliji plod u lirskoj proizvodnji ilirizma« (Barac, 1954: 298), čime ujedno i potvrđuje svoju temeljnu metodološku misao o književnosti kao osjećanju života u cijelom njezinom povijesnom slijedu. U monografiji *Mažuranić* Barac ovako definira umjetničku vrijednost *Smrti Smail-age Čengića*: »Umjetnička je vrijednost 'Smrti Smail-age Čengića' u prvom redu u tome, što je u njoj pjesnik izvanredno zbito, plastično i jasno iznio jedan naoko neznatan događaj u njegovom najopćenitijem ljudskom dnu. Ujedno je na jedinstven način znao iskoristiti snagu hrvatske riječi, da iz nje izvabi prema potrebi i lirsku mekoću, i dramatsku udarnost, i glazbenu lelujavost, i kiparsku plastičnost, a sve to na prvi pogled lako, jednostavno i prirodno« (Barac, 1945: 359).

Pitanje discipliniranja čuvstva, nenametljive pjesničke osobnosti i autorske posebnosti

Kao posebnost Mažuranićeva izraza, a ujedno i ono što ga udaljuje od romantike, Barac navodi težnju za discipliniranjem čuvstava, odnosno težnju za harmonijom razuma i osjećanja. »Unatoč njegovoj lirskoj mekoći, u Mažuranića razum nikad ne gubi kontrolu nad srcem« (Barac, 1854: 159). Ovu Mažuranićevu karakteristiku Barac uočava i u njegovim proznim političkim sastavcima (*Hrvati Mađarom*). »Daleko od fanatizma i strasti, i u svojim je političkim spisima nastojao djelovati na razum i srce, a ne na podsvjesne nagone pojedinca i naroda« (Barac, 1945: 202). Istu karakteristiku Barac zamjećuje i kod Preradovića navodeći »gvozdenu disciplinu« kojom je autor

znao prigušiti svoje osjećaje na što je utjecalo i njegovo zvanje. Preradovića karakterizira kao čovjeka »okrenutog prema unutrašnjosti« koji je djelovao mirnim, hladnim, sređenim što je značajno utjecalo na njegov pjesnički izraz. I kod Stanka Vraza Barac posebno ističe njegovu povučenost kojom je mogao »dobro motriti i suditi« (Barac, 1954: 234). Zato ocjenu kako je Vraz bio samo lirik Barac drži »najplićom frazom« koju je čuo o Vrazu.¹¹ Antun Nemčić se također našao među istinskim stvarateljima, Barac ga ocjenjuje kao jednog od najboljih hrvatskih pisaca ilirizma, odmah iza Mažuranića, Vraza i Preradovića. Nemčić je prema Barcu također bio samozatajna osoba, nije se rado otkrivao pred drugima te je u prvom redu u stihovima iznosio neku misao, a čuvstveni element je bio usputan. Iz njegovih pjesama, kako navodi Barac, izbija »refleksija«. Barac je posebno cijenio jedinstvenu pjesničku osobnost koja se morala očitovati iz pjesnikova književnog rada. Barac ga nalazi i kod Mažuranića i kod Preradovića i kod Vraza i kod Nemčića. Tako je Mažuranić u najdubljem dnu svoje pjesme izrazio sebe, svoje najjače narodne i čovječje osjećaje (Barac, 1945.), Preradović je svaku svoju pjesmu napisao »kao plod najdubljih ličnih doživljaja i potresa« (Barac, 1954: 294), međutim Barac ipak nailazi kod Preradovića na zatomljivanje pjesnikove osobnosti i optimistično podržavanje misli kako život sadržava vrijednosti zbog kojih treba živjeti. Pišući o Vrazu, a osvrćući se na prijašnja vrednovanja njegova rada (Šrepel, Vodnik, Prohaska), Barac ističe kako Vraz treba uzimati u cijelosti, kao jedinstvenu ličnost. Iako priznaje kako neke zamjerke stoje, Barac navodi kako je kroz Vrazovo stvaralaštvo isključivo progovarao sam autor »sa svojim shvatanjem ljubavi, sa svojim doživljajima i sa svojim načinom izražavanja« (Barac, 1954: 240).

Pitanje univerzalnosti teme

U konačnici stavku o univerzalnosti književnog djela Barac kao da nadređuje nacionalnom značaju i estetskoj kategoriji, time ujedno potvrđuje i svoj metodološki eklekticizam poentirajući kako vrijednost *Smrti Smail-age Čengića* prelazi granice hrvatstva i estetike i dobiva općeljudsko značenje zadirući u etiku, u umni život, u socijalno i vjersko osjećanje. »Ljepota i univerzalnost Mažuranićeve pjesme i jest u tome, što je u njoj sve duboko povezano: i pjesnik kao ličnost, i kao član društva i naroda, i Bog, i ljudi, – prošlost, i sadašnjost i budućnost – i sve to u neku ruku djeluje jedinstveno, te se nacionalni i socijalni elementi spajaju s religioznim simbolima i opće-

¹¹ »Gotovo nitko od hrvatskih, srpskih i slovenskih pjesnika Vrazova vremena nije pokazivao toliko razumijevanja za stvarnost svoga doba kao on, i nitko od njih nije toliko nastojao da svoja opažanja izrazi u stihovima« (Barac, 1954: 234–235).

čovječanskim vidicima« (Barac, 1945: 388). S druge strane, Frangeš (1967.) navodi kako tema *Smrti Smail-age Čengića* tek u širem značenju, kao sukob kršćanstva i islama, može pretendirati na univerzalno značenje. Frangeš razlikuje nacionalnu klasičnost od one univerzalne kojoj se Mažuranićevo djelo približava upravo pomoću danteovske formule stapanja s vergilijanskom poezijom. Njegova klasičnost prema Frangešu se ogleda u dvostrukoj mjeri; predstavlja sumu dotadašnjeg razvitka jezika stare hrvatske književnosti, ali i daje konačnu sintetizaciju vjekovne povijesti hrvatskog i ostalih južnoslavenskih naroda (Frangeš, 1967.).

Nedostatak univerzalnosti te isključivu vezanost uz prolazne pojave svog vremena Barac zamjera Stanku Vrazu. Pišući o njegovim epigramima Barac navodi kako ih nije uspio dovoljno produbiti, odnosno omogućiti čitatelju da osjeti nešto općeljudsko i tipično te uz nužnost opširnijih komentara ostavljaju dojam kako ih Vraz nije pisao za javnost nego samo bilježio neka svoja opažanja. S druge strane, univerzalnost, odnosno općeljudski značaj kao najviši stupanj valorizacije književnog djela, Preradović je prema Barcu postigao vlastitim shvaćanjem ilirizma. Ono što mu je nedostajalo u pjesničkom izrazu Preradović je nadomjestio u duhovnom smislu. »On je pokret u Hrvatskoj i njegove zadatke shvatio uvijek u najboljem i najčistijem smislu, kao dio općečovječanskog napora za srećom i slobodom. (...) Misao slavenstva shvatio je Preradović filozofijski, mesijanistički (...) Slaveni imaju u svijetu izvršiti određenu zadaću: da izmire različite narode i konačno stvore nov poredak u svijetu, razdoblje ljubavi i sreće među svim ljudima« (Barac, 1954: 290–291).

Pišući o Preradoviću Barac ističe kako su se njegovim pjesmama postizali različiti odgojni ciljevi – patriotski, etički, moralni pa i filozofijski. Barac podcrtava poznatu Halerovu analizu Preradovića u kojoj Haler navodi kako je Preradović bio etički vrlo izgrađen čovjek, ali je svijet doživljavao samo intelektualistički, a ne osjećajno i fantazijski te prema Haleru uopće nije bio pjesnik (Barac, 1954.). U tom kontekstu značajno je spomenuti i Barčev prikaz Preradovića iz 1940. pod nazivom »Literatura o Preradoviću«. Upravo na prikazu Preradovića, prema Frangešu (1978.), Barac je najeksplicitnije prikazao svoju metodologiju. Frangeš ocjenjuje prikaz kao zakašnjelu polemiku s Halerom, odnosno Barčev napor kako bi prikazao Preradovića mekanim, tankočutnim i senzibilnim čovjekom. U navedenom prikazu jasno se potvrđuju njegovi pogledi na funkciju književnosti: u prvom redu kritički se osvrće na dotadašnje prikaze Preradovića kritizirajući Markovića, Šrepela, Drechslera (Vodnika), Halera. »U cijeloj toj literaturi udaraju u oči metode, koje su pojedini kritici primijenili na pisca: pomoću jedne metode dokazuje jedan kritik, da Preradović jest pjesnik, a drugi kritik dokazuje pomoću dru-

ge metode, da on to nije. Da li su za takve rezultate krive same metode, ili njihove primjene, i nije li možda u toj primjeni zanemareno nešto, što se nije smjelo ispustiti?» (Barac, 1941: 32). U svakom slučaju i Barac očito traži podržavanje specifičnog estetskog kriterija koji bi uzimao u obzir specifične društvene okolnosti navedenog razdoblja te u konačnici ovako sumira Preradovićevo stvaralaštvo:

»On je bio među rijetkim pojedincima, koji su najbolje spoznali naše narodne težnje, naše vrline i naše nedostatke, snagu naše prošlosti i naše žive riječi, i naše zadatke u ovom dijelu svijeta i u čovječanstvu. Pa ako i nije rekao sve u savršenom umjetničkom obliku, on je po širini svojih zahvata, po plemenitosti svojih poticaja, a i po djelomičnim ostvarenjima, ipak među onima, koji su izgrađivali hrvatsku književnost i hrvatski narod« (Barac, 1954: 301).

* * *

Razvidno je kako Barac razvija svoje kriterije u prosuđivanju umjetničke vrijednosti pojedinih djela koji se zasnivaju u prvom redu na specifičnostima hrvatske književnosti. Očito je kako je Barčev pristup tekstovima više vodio računa o njihovim kulturno-povijesnim značajkama, a manje o strogoj estetskoj analizi teksta. Iako je Barac u članku »Između filologije i estetike« (1929.) najavljavao i zalagao se za reviziju dotadašnjeg književnog kanona, u namjeri da se razluče pragmatički od umjetničkih tekstova, u svojoj *Književnosti ilirizma* nije uspio ili htio oštrije razgraničiti kulturnoknjiževnu od književnoumjetničke građe hrvatske povijesti književnosti. Konkretnije, Barcu su dovoljno različite navedene kategorije, i on ih u svrhu glavne zadatke koju postavlja pred povijest književnosti razdvaja već na početku, odvajajući književni od društvenokulturnog angažmana pojedinog pisca. Međutim, upuštajući se u estetsko vrednovanje djela Barac čini to s kulturnoknjiževnim parametrima i navedene kategorije ponovno međusobno uvjetuje. Radi se o dvije kvalitativno drugačije razine, jedna ima kulturološku, a druga isključivo umjetničku vrijednost, koje treba razlikovati, posebice u ocjenama tzv. velikih pisaca. Očito je kako se kod Barca radi o prakticiranju specifičnog estetskog kriterija koji bi se primjenjivao na analizu književnosti ilirizma, a koji je uzimao u obzir specifične društvene i jezične okolnosti koje su se značajno odražavale na književno stvaralaštvo, stoga se nedorečenost, »mucavost« jezičnog izraza neutralizira značajkama autorove ličnosti, »univerzalnošću« i »širinom zahvata«. Šicel i Frangeš pišući o Barcu navode kako mu je na prvom mjestu bilo određenje nacionalnog značenja hrvatske književnosti, na drugom mjestu definiranje ljudskog smisla u toj književnosti, a tek na trećem mjestu njezina umjetnička vrijednost. U svakom slučaju način oblikovanja

»Barčeva ilirskog kanona« značajna je etapa u oblikovanju romantičarskog kanona hrvatske književnosti. Na koncu čini nam se ispravna i zaslužena Šice-lova misao kako je Barac naglašeno humanizirao povijest književnosti. »Barac znatno proširuje, produbljuje i modernizira, mogli bismo reći 'europeizira' problematiku književno-povijesnih istraživanja u odnosu na svoje prethodnike. (...). Naglašeni emocionalni moment u analizama Barčeva je bitna kvaliteta koja ga izdiže nad ostale književne povjesničare« (Šicel, 2003: 344).

Literatura

- Antun Barac, »Književni pojmovi Iliraca«, *Književnost i narod (rasprave i eseji)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1941., str. 5–26.
- Antun Barac, »Literatura o Preradoviću«, *Književnost i narod (rasprave i eseji)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1941., str. 26–72.
- Antun Barac, *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Književnost ilirizma*. Knjiga I, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1954.
- Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Problemi književnosti*. Izabrana djela, Knjiga prva, Naprijed, Beograd, 1964., str. 59–77.
- Antun Barac, »Naša književnost i njezini historici«, *Problemi književnosti*. Izabrana djela, Knjiga prva, Naprijed, Beograd, 1964., str. 39–59.
- Antun Barac, »Naša književnost i naše školstvo«, *O književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Dubravka Brunčić, »Problem romantizma u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti*«, u: *Zbornik o Ivi Frangešu*. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zagreb / Trst, 19–21. travnja 2012., Hrvatski književni povjesničari, sv. 13, gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2013., str. 85–109.
- Suzana Coha, »Estetika i(li) politika: preporodne teme u opusu Ive Frangeša«, u: *Zbornik o Ivi Frangešu*. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zagreb / Trst, 19–21. travnja 2012., Hrvatski književni povjesničari, sv. 13, gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu et al., Zagreb, 2013., str. 205–221.
- Ivo Frangeš, »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 7–28.
- Ivo Frangeš, »Mažuranić klasik«, *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 29–41.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1978.
- Ivo Frangeš, »Pjesmotvor trajnog sklada – Smrt Smail-age Čengića Ivana Mažuranića«, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 69–129.

- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Nikola Ivanišin, *Književnopovijesno djelo Antuna Barca*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1996.
- Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas: 1100–1941.*, Hrvatski tiskarski zavod, Zagreb, 1944.
- Krešimir Nemeč, »Ivo Frangeš i konstrukcija hrvatskog književnog kanona«, *Republika*, LXVI, br. 6, str. 39–43; Zagreb, lipanj, 2010.
- Marina Protrka, *Stvaranje književne nacije. Oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća*, Periodica Croatica, Zagreb, 2008.
- Miroslav Šicel, »Književni problemi u doba hrvatskog narodnog preporoda«, *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 247–266.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac – Ivo Frangeš ili: od filologije do estetike«, *Pisci i kritičari, studije i eseji iz hrvatske književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 326–344.
- Milivoj Šrepel, *Izabrana djela: Antun Nemčić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1898.
- Milorad Živančević; Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4. Ilirizam. Realizam*, Sveučilišna naklada Liber / Mladost, Zagreb, 1975.

BARČEV ILIRSKI KANON

Sažetak

U središtu interesa je Barčeva prva od objavljene dvije, a zamišljenih pet knjiga povijesti hrvatske književnosti: *Književnost ilirizma* (1954.), posebno njezin drugi dio u kojemu autor predstavlja reprezentativne pisce ilirizma i njihova djela. Rad propituje njegov odnos prema dotadašnjoj povijesti književnosti i način oblikovanja Barčeva »ilirskog kanona« kao značajne etape u oblikovanju romantičarskog kanona hrvatske književnosti. Pomnim čitanjem nailazimo na dvije kategorije pisaca koje Barac navodi, a koje participiraju u oblikovanju njegova ilirskog kanona: »pjesnici stvaralaoci« koji su svoje mjesto zaslužili trajnim estetskim vrijednostima književna stvaralaštva te »pjesnici diletanti« koji su svoje mjesto priskrbili vrijednim i predanim društveno-kulturnim radom. Iako ih razdvaja, u analizi estetskih vrijednosti pojedinih autora Barac koristi kulturnoknjiževne parametre pritom podržavajući specifičan estetski kriterij koji primjenjuje na književnost ilirizma, a koji uzima u obzir svu kompleksnost društveno-povijesnih okolnosti.

Ključne riječi: Antun Barac, povijest književnosti, književni kanon, ilirizam, kriteriji vrednovanja

BARAC'S ILLYRIAN CANON

Summary

The main focus is on Barac's first of the two published and five planned books about the history of Croatian literature: *Literature of Illyrianism* (1954), especially on its second part in which the author portrays representative writers of the Illyrian period and their work. The paper examines his relationship with the earlier history of literature and the method of forming Barac's *Illyrian canon* as a significant stage in the formation of the Romantic canon of Croatian literature. By close reading, we find that Barac mentions two categories of writers participating in the formation of his Illyrian canon: *poets creators* who have earned their place through their constant aesthetic values of literary creativity and *poets dilettantes* who have earned their place through diligent and dedicated socio-cultural work. Although he differentiates them, in the analysis of aesthetic values of certain authors, Barac uses cultural and literary parameters while supporting a specific aesthetic criterion that he applies to the literature of Illyrianism, and which takes into account the full complexity of the socio-historical circumstances.

Key words: Antun Barac, history of literature, literary canon, the Illyrian movement, artistic evaluation criteria

Ana Lederer

Kazališne kritike Antuna Barca

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.

U enciklopedijskim i leksikonskim biografskim člancima o Antunu Barcu, kao i u povijestima hrvatske književnosti nije izdvojeno zabilježeno kako je znameniti književni kritičar i povjesničar u razdoblju od 1924. do 1926. kontinuirano objavljivao i kazališne kritike. Poznavatelji Barčeva opusa iz perspektive povijesti književnosti smatraju da su kazališne kritike integralan dio autorove književnokritičarske djelatnosti i da u opisu te njegove književnokritičarske faze nema razloga izdvajati kazališne kritike. Intenzivno započevši objavljivati nakon 1918., na platformi zastupanja jugo-unitarizma te sve do 1926. pišući ekavski, Barac je kazališne kritike pisao u petogodišnjem razdoblju svoga bavljenja tekućom kritikom, negdje od 1923. do kraja 1927. za časopis *Jugoslavenska njiva*¹ (čijim je članom redakcije bio godine 1926.). Frangeš utvrđuje kako ta kritičarska djelatnost »doduše nije bila njegovo pravo područje ali je, danas to vidimo, postala vrijedan *ingrediens* njegova kasnijeg povijesnokritičkoga pristupa materijalu hrvatske književnosti« (Frangeš, 1978: 10).

Barca kao kazališnog kritičara ipak nije moguće zaobići u kontekstu dinamične hrvatske kazališne kritike između dva svjetska rata, pa se tako u pedantnoj povijesti *Hrvatske kazališne kritike* Nikole Batušića nalazi do sada jedina i ozbiljna stranica analize posvećena toj njegovoj autorskoj dionici, gdje sažimajući karakteristike njegova kazališnokritičarskoga rukopisa Batušić zaključuje da je Barac »danas zanimljiv isključivo po svojim književnokritičkim ocjenama, što je, uostalom, i bio njegov životni poziv« (Batušić, 1971: 224).

Kako je povijest hrvatske kazališne kritike u nekom smislu i povijest hrvatskoga glumišta, upravo stoga zanimljivo je još jednom izdvojiti te Bar-

¹ Samo je jednu kritiku objavio u *Mladosti* – »Naši kajkavci. Uz prikazivanje drame Matije Jandrića: Ljubomirović«, *Mladost*, X, 2, str. 44–45; 1931.; jedan članak o Šenoi i Demetru u *Hrvatskoj pozornici* – »Naši glumci i kritičari pred pedeset godina«, *Hrvatska pozornica*, sezona 1926/27, 11, str. 3–6; Zagreb, 13. 11. 1926.; i u *Književnim novinama*, 2, 2, str. 1; 1931.; jedan članak u *Novostima* – »August Šenoa i zagrebačko kazalište«, *Novosti*, XXV, 355, str. 17; 25. XII. 1931.

čeve tekstove iz definiranoga, uobičajenoga njihova sagledavanja u perspektivama književne kritike i književne povijesti te cjelokupnosti njegova opusa: te trideset tri Barčeve kazališne kritike vrijedi, dakle, ponovno pročitati u kontekstu kazališnopovijesne, teatrologijske rekonstrukcije scenske slike toga razdoblja.²

Barac prati dramsku kazališnu produkciju razdoblja Benešićeve intendanture (1921. – 1926.), vrijeme brzoga ritma praizvedbi suvremenih hrvatskih dramatičara ali i europskih autora, u kontekstu kojega se profilira naš prvi redateljski modernizam odnosno hrvatski scenski ekspresionizam, a što su važni razlozi za ponovno teatrologijsko čitanje njegovih kazališnih kritika. U dvadesetima pisanje o kazalištu više nije isključivo u funkciji osnaživanja opstanka kazališta kao važne institucije kulturnog identiteta, nego se sada u dnevnom tisku o kazalištu polemizira iz pozicija različitih umjetničkih i estetskih stavova, a kritika je eksplicitno ili implicitno i medij polemike različitih političkih programa: usprkos cenzuri, u Zagrebu tada izlazi nekoliko velikih dnevnika, *Obzor*, *Jutarnji list* i *Novosti*, kao i niz periodičnih i dnevnih, stranačkih te nezavisnih (strukovnih) izdanja, a gotovo sva prate kazalište, dnevno ili pak u tjednim ili mjesečnim pregledima produkcije. U svakom slučaju, usprkos polemičnosti političkoga predznaka, iz množine tada postojećih kazališnih kritika moguće je danas rekonstruirati scensku sliku određene kazališne predstave. Dok novinske kazališne kritike obiluju polemičkim obračunima osobne, političke i ideološke naravi, časopisna dramska i kazališna kritika zadržava ozbiljnost kritičke prosudbe, a polemičnost prije svega proizlazi iz generacijskih i estetskih različitosti. Ne postoji književni časopis koji nema članke o kazalištu, a ta »dramsko-kazališna kritika« nije doduše brz odgovor na predstavu, ali »zbog toga što je uglavnom piše književnik a ne novinar« ona je na neusporedivo »višoj književno-kritičkoj razini od novinske« (Batušić, 1971: 153). Od Šenoina utemeljenja oblika časopisne dramsko-kazališne i operne kritike u *Vijencu*, naši književni časopisi u pravilu su slijedili tu tradiciju, pa je Barac jedan u nizu na dugom popisu književnika, književnih kritičara i povjesničara koji su u jednom svom profesionalnom

² »Bibliografija rasprava i članaka. Kazalište u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. 1826.–1945.« pod imenom Antuna Barca bilježi njegovih dvadeset pet (25) tekstova o kazalištu (4805–4829). Izostavljeno je u njoj osam tekstova, pa je u tom smislu preciznija bibliografija Barčevih djela Vide Barac Grum i Miroslava Vaupotića u Frangešovoj monografiji iz 1978. u ediciji *Kritičkih portreta hrvatskih slavista*. Riječ je o sedam kritika objavljenih u *Jugoslavenskoj knjivi* – »Br. Nušić: *Sumnjivo lice*« (VIII, I, 8, str. 319; 1924.); »Strozzijev *Zrinski*« (VIII, I, 10, str. 395–396; 1924.); »Premijere (Jäger-Schmidt: *Charly*; Fleurs i Croisset: *Vinograd gospodnji*)« (VIII, I, 11, str. 439–440; 1924.); »Ples kao umjetnost« (VIII, I, 11, str. 440; 1924.); »Mariborci i Laban« (VIII, II, 2, str. 79–80; 1924.); »Knjiga o Jobu« (IX, I, 7, str. 245; 1925.); »Cankar na zagrebačkoj pozornici« (IX, II, 1, str. 40; 1925.) i jednoj u *Mladosti* – »Naši kajkavci. Uz prikazivanje drame Matije Jandrića: *Ljubomirović*« (X, 2, str. 44–45; 1931.).

trenutku ozbiljno pisali časopisnu kazališnu kritiku. Književni časopisi već po svom profilu prednost daju književnokritičkom u odnosu na teatrološki aspekt pisanja o kazalištu: u fokusu časopisne kazališne kritike prije svega je temeljita i ozbiljna prosudba dramskog teksta i dramskog pisca. Naposljetku, u dvadesetima tek započinje afirmiranje teatrologijskoga čitanja predstave, pa Batušićeva sintagma »dramsko-kazališna kritika« zapravo preciznije žanrovski opisuje kazališnu kritiku toga vremena, posebice onu u književnim časopisima, a koja se razmješta na širokoj skali pristupa kazališnoj umjetnosti – od isključivo filološkoga čitanja dramskoga teksta, preko »nekazališnoga« čitanja predstave kao realizacije dramskoga teksta na pozornici, pa do različitih impresionističkih i feljtonističkih pristupa. U dvadesetima dolazi i do generacijske smjene kritičara, pa nakon prijeratnih autora (od A. G. Matoša, J. Iblera, M. Dežmana do J. Benešića) koji su bili više književni nego kazališni kritičari u današnjem smislu te riječi, afirmiraju se M. C. Nehajev, Milan Begović i Vladimir Lunaček, javljaju se kao kritičari Josip Kulundžić, Kalman Mesarić, Rudolf Maixner, Josip Horvat i Ivo Hergešić. U tom kontekstu N. Batušić će Barca smjestiti u niz onih imena – »Barac, Maraković, Muradbegović, Vinković, Kovačić, Marinković i drugi« (Batušić, 1971: 155) – koji su različitošću pristupa i motiva za pisanje o kazališnim predstavama svakako pridonosili stvaranju dinamičnoga prostora bremenitoga mnogobrojnim strujama, stavovima, vizijama teatra, doživljajima umjetnosti i sl. Najvažnijim *novumom* naše međuratne kritike smatra se premještanje žarišta s (često isključivo) književnokritičke prosudbe dramskoga teksta na kazališnu predstavu odnosno na sve komponentne kazališne izvedbe – redateljske koncepcije, glumačke izvedbe, aspekt vizualnoga oblikovanja scenskog prostora.

U poglavlju gdje analizira »različite tendencije u časopisima« (Batušić, 1971: 211) N. Batušić stalnoga recenzenta *Jugoslavenske njive* s gotovo svih važnijih dramskih premijera između 1924. i 1926., Antuna Barca karakterizira kao književnoga kritičara koji se »uglavnom nije mnogo osvrtao na izvedbu« već se fokusirao »na ocjenu drame« (Batušić, 1971: 223) pri čemu – kako smo citirali – zaključuje da je kao »dramsko-kazališni« kritičar svakako zanimljiv po svojim »književno-kritičkim ocjenama« (Batušić, 1971: 224). U kazališnoj kritici Barac je prije svega posvećen analizi drame, koja kvantitativno i zauzima najveći prostor u kompoziciji teksta o predstavi, a dužina pojedine kritike ovisna je o njegovu interesu za određeni dramski tekst odnosno vrednovanju istoga: preteže prvi dio Batušićeve sintagme »dramsko-kazališna kritika« jer je u Barčevu fokusu primarno dramsko djelo, pa su zbog dominacije analize dramskog/književnog predloška, ove (samo trideset tri) kazališne kritike prirodno integralan dio njegove faze, kako je Frangeš zove, pisanja tekuće književne kritike. Ipak, čitajući ih zasebno danas iz teatrologijskog očišta, a s ciljem novoga sagledavanja njegova cjelokupnog

opusa, ne možemo olako previdjeti kako je Barac dramski tekst vrednovao iz njegove kazališne perspektive, upravo iz njegove sceničnosti.

»Kad čovek, zbog interesa ili dužnosti, prati suvremenu literarnu produkciju...« (»Zlatarevo zlato«, *Jugoslavenska njiva*, X/1926., I/4: 136) – tako započinje Barac jednu od svojih kazališnih kritika, i kad je o suvremenoj literarnoj produkciji riječ, sigurno ju je pratio iz interesa, ali je vjerojatno ponekad recenzirao i iz dužnosti, svejedno kako god definirali pitanje dužnosti. Ni u jednoj od kritika nema eksplicitnoga ili pak između redaka odgovora na pitanje glede njegova odnosa prema kazalištu, koji su mu motivi za pisanje kazališne kritike, gdje se on sam nalazi »između interesa i dužnosti«. Vjerujem da je u pitanju bio interes mladoga intelektualca za svoje vrijeme, budući da je umjetnička produkcija književnih i kazališnih dvadesetih godina XX. stoljeća bila dinamična, kvalitativno i kvantitativno privlačna za aktivno kritičarsko (i kritičko) sudjelovanje u njezinom praćenju i vrednovanju. Barčev odnos prema kazalištu bio je odnos prema toj književnoj dinamici njegova vremena u kojoj i kazališna umjetnost – u traženju vlastita izraza – ima snažan kreativni poticaj upravo u suvremenoj dramskoj književnosti, podjednako domaćoj i stranoj koju je, sudeći prema brojnim i neizostavnim komparacijama, izvrsno poznavao. U fokusu Barčevih kazališnih kritika primarno je, dakle, dramska književnost dvadesetih godina XX. stoljeća, ali nama je za promjenu zanimljivo fokusirati se na njegovo čitanje predstave i kazališta općenito, koliko god da je predstavi posvetio na kraju kritike neusporedivo manje prostora nego drami.

U kritici praizvedbe Dimovićeva *Baš čelika* Barac kaže: »Režija, inscenacija, gluma samo su pomoćna sredstva, koja drami mogu dati više života, zaobliti je do potpune umetničke realnosti – no onu sugestivnost, kojom predstava grabi gledaoca do u dno duše i nosi ga sa sobom, može dati samo unutrašnjost drame. U snažnoj drami zaboravlja se inscenacija, a režija u njoj može da znači samo korekture, samo nastojanje, da se ne izgubi ni jedan momenat s vida, da dođe do izražaja celina – no ona ne može pomoći glumcu, da stvori uverljivu kreaciju iz lica, koje je samo za se blede. Ni najbolja režija ni najbolja gluma ne može oživeti delo, ako ono samo u sebi nema životne snage« (»Baš čelik«, *Jugoslavenska njiva*, IX/1925., I/4: 141). Jedino je to mjesto u trideset tri kritike gdje Barac implicitno formulira svoj odnos prema umjetnosti kazališta koju prije svega shvaća kao prostor realizacije dramskoga teksta. Kazalište je, po njegovu mišljenju, ovisno o dramskom tekstu i samo mu izvrstan dramski tekst daje umjetničku realnost. No, kazalištu jedino glumac daje umjetničku realnost, kazalište postoji jedino po glumcu i jedino bez glumca ne može, pa i u devetnaestostoljetnoj logocentričnoj teatarskoj tradiciji. Početkom XX. stoljeća započinju intenzivna traženja novih putova

koji glumca i redatelja stavljaju u centar kazališne umjetnosti, a koja Barca, iako ih je prepoznavao, zapravo dublje nisu zanimala. S druge strane, ne treba Barčevo davanje prioriteta dramskom tekstu shvaćati doslovno i bez nijansi, jer na stranici teatarskoga »trokuta« između drame i glumca njega će, očito je to kroz niz primjera iz kritika, zanimati moguće nijanse glumačkih ostvarenja na predlošcima suvremene dramske literature te će ih nastojati argumentirano vrednovati. Kritički će se odnositi i prema glumačkom i redateljskom pristupu tekstu kao, primjerice, u slučaju – po njegovu mišljenju – potpuno pogrešne realističke interpretacije Andrejevljeve *Misli*, smatrajući da »propast ili uspeh ovoga komada na pozornici nije propast ili uspeh samoga komada, koliko propast ili uspeh izražajnih sredstava glume« (»Andrejevljeva *Misao*«, *Jugoslavenska njiva*, 8/1924., II/11: 436).

Za teatrologiju je, međutim, najzanimljiviji jedan njegov kritički eksces, vjerojatno slučajan iskorak u plesnu kritiku, u dva kratka osvrtu na gostovanje trupe Rudolfa Labana – »Ples kao umetnost (Teatar R. Labana u Zagrebu)« (*Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., I/11: 440) i »Mariborci i Laban« (*Jugoslavenska njiva*, VII/1924., II/2: 79–80) – a koji potvrđuju da Barac kao »nekazališni čovjek« po vokaciji nije imao afiniteta za istraživački teatar dvadesetih, ali je pritom nastojao studiosno obrazložiti svoj kritički stav. Ulazeći u područje koje mu nije blisko, Barac će ples okarakterizirati kao moguću novu »aktivnost stvaranja umetničkog« odnosno kao novo područje umjetnosti koje je »u svome začetku izvan područja estetike«, jer po njegovu mišljenju »u principu, ples kao samostalna umetnost, moguć je kao izražaj onih strana života, koje na dosadanji način možda nisu našle dosta adekvatan izražaj« (»Ples kao umetnost (Teatar R. Labana u Zagrebu)«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., I/11: 440) Barac ocjenjuje da Laban ništa novo nije donio u umjetnosti koja se tek razvija te da su nedopustivo »neestetične« čak i za ples kao »samostalnu« (ironično, pod navodnicima!) umjetnost; ukratko, Laban je za Barca neuspjeli pokus. U kritici pod naslovom »Mariborci i Laban«, Barac se čudi praznom gledalištu na gostovanju izuzetno zanimljivih, nimalo provincijskih predstava mariborskog kazališta, za razliku od prepunoga gledališta na ponovnom gostovanju Labanove trupe (isprva tri, sada na više od desetak izvedbi) pripisujući taj »neobičan uspeh« kod zagrebačke publike ili snobizmu prema novoj umjetnosti ili se pod firmom umjetnosti publici »u kazalištu pruža ono, što se inače gleda samo u kabaretu« (»Mariborci i Laban«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., II/2: 79). Barčevo negiranje Labanove inovativnosti proizlazi manje iz njegova odnosa prema plesnoj umjetnosti, a više iz njegova hijerarhiziranja umjetnosti, pri čemu je za njega »najviša ona, u kojoj imade najviše duše« (Isto: 79): »A u tom pogledu najviša je ona umetnost, koja se za ekspresiju služi rečima, a od reproduktivnih ona, koja i opet traži celog čoveka – beletristika i gluma. Ples kao umetnost, kad bi se

doista i razvio do neslućena savršenstva, može još uvek da podražuje samo oko ili čuvstveni život. Sav misaoni život čoveka kod nje ostaje uglavnom ipak zatvoren. Umetnost i veština« (Isto: 79–80). U ta dva više krokija nego kritike, Barac je vrlo koncizno formulirao svoje preferencije i stavove, koji su nedvojbeno daleko od afiniteta za teatarska istraživanja i ekstenzivan razvoj različitih kazališnih formi i izraza toga vremena te posebice kreativne uloge redatelja; u hijerarhiji umjetnosti nedvosmisleno je za njega na vrhu ona koja se služi riječima, a od reproduktivnih i – gluma.

U prvoj polovici dvadesetih godina XX. stoljeća, u razdoblju našega zakašnjelog scenskog ekspresionizma, kazalište se reformira kao umjetnost samosvojnih izražajnih sredstava u kojemu je presudna formativna uloga redatelja. Hrvatski avangardisti na čelu s Josipom Kulundžićem i Kalmanom Mesarićem u *Comoediji* i *Hrvatskoj pozornici* upravo 1924. počinju manifestno zagovarati »novi teatar« tvrdeći kako je naturalizam umro, kako je literatura sekundarna i dosadna, jer je cilj novoga teatra »autonoma scena«: budući teatar posve će se odreći napisanih tekstova i stvoriti svoj vlastiti izraz, a jedini autor u teatru je – redatelj. Barac će u jednoj kritici 1925. utvrditi kako je kod nas u teatru previše eksperimentiranja koje odveć rijetko doživi uspjeh, i po svemu sudeći naš kazališni avangardizam ostao je izvan njegova kritičarskoga zagovora, ili čak jednostavno izvan njegova senzibiliteta, kao, uostalom, i plesni teatar Rudolfa Labana. Pogledamo li popis kazališnih kritika, očito da je o nekim predstavama, ili kako sam kaže »eksperimentiranjima«, jednostavno izbjegao pisati, npr. o Mesarićevim *Kozmičkim žonglerima* ili o Krleži. Slučajno ili ne, njegova posljednja kazališna kritika u *Jugoslavenskoj njivi* bila je o Romainsovu *Knocku ili trijumfu medicine* u Strozijevoj režiji, premijerno izvedenom dva tjedna (11. travnja 1926.) prije praizvedbe *Kozmičkih žonglera* (21. travnja 1926.).

U tom avangardističkom, ekspresionističkom teatarskom *spleenu* dvadesetih u svom kreativnom naponu radili su tada B. Gavella, T. Strozzi i Ljubo Babić, brojni glumci mlađe generacije (V. Podgorska, J. Pavić) kao i dramatičari (I. Vojnović, M. Begović, M. Krleža, T. Strozzi, A. Muradbegović), a kao kazališni kritičar Barac je nedvojbeno imao dar za prepoznavanje njihovih i glumačkih i redateljskih htijenja, respektirajući njihova postignuća. Glumčeva interpretacija dramskoga lika pri tom mu je češće u fokusu interesa nego redateljska, mogli bismo reći kako Barca dublje intrigira problematika glumčeve kreativnosti. U svojoj prvoj kazališnoj kritici 1924. napisat će tako da između umjetnika i »običnoga« glumca razliku čini to što »običan glumac samo ilustrira lica dramatičara, a umjetnik uspijeva stvoriti živu ličnost« (»Beogradska drama«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., I/8: 319). Sveukupno gledano, Barac je bio senzibiliziran na glumca, štoviše, o presudnoj važnosti glumačke kreacije za život dramskoga teksta znao je pisati s pažnjom, preci-

zno i lucidno uočavajući karakteristike nekih uloga i pojedinih glumaca. Iako u dvadesetima započinje teorijski fundirano pisanje o kazalištu, ono još uvijek nije napustilo sferu impresionističkoga atribuiranja koje, naime, ni Barac ne izbjegava (primjerice, najčešćom varijacijom termina o »duši« komada), a ne uspijeva ponekad izbjeći ni rutinske fraze, primjerice, »veoma dobra gluma« (»Strozzijev *Zrinski*«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., I/10: 396) ili pak konstatacije da se kriterij za visinu glumačke umjetnosti potvrđuje kad gledatelj zaboravlja »da ne gleda realnost, osećajući intenzivno s ličnostima, strepeći naivno s njihovim bolovima i veseleći se njihovim radostima« (»Beogradska drama«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., I/8: 317). No, da je darovit opservator umjetnosti glume najviše otkrivaju dva Barčeva glumačka portreta – o Nini Vavri (povodom 25. obljetnice rada) i Hinku Nučiću, u kojima koncizno sagledava i opisuje bitne karakteristike njihova cjelovitoga dotadašnjega kazališnoga rada: širinu Vavrine kulture koja je snažno obilježila njezin umjetnički poziv i Nučića kao umjetnika koji povezuje obilježja starije glumačke generacije »zvučne fraze, patetičnosti, lepe geste, i nove generacije koja traži nove putove i novu glumačku umetnost« (»Hinko Nučić«, *Jugoslavenska njiva*, IX/1925., I/4: 143).

Često jedna digresija može razotkriti neznanje kazališnoga kritičara o procesu nastanka umjetnosti o kojoj piše, ali ni u tom aspektu poznavanja kazališta Barac nije bio neinformiran i površan. Zanimljiva je u tom smislu njegova kritika povodom gostovanja *Hudožestvenika* 1925., drugom po redu u Zagrebu, za koje Barac konstatira da sada više nisu senzacija, nego visok glumački i izvedbeni standard u već poznatom repertoaru. On, međutim, uspoređuje »hudožestvenike« s našim glumcima, smatrajući kako su te usporedbe nepravedne, jer naši glumci nemaju ni približno jednake uvjete za studiozan rad, kod nas je nakon premijere malen broj izvedbi, glumac brzo ide iz premijere u premijeru, pa i najbolji glumci moraju kreirati pet do šest uloga u sezoni: »Problem našeg teatra jednak je s problemom našega kulturnoga života uopće: samo velik narod s velikom publikom konsumenata može da stvori sredinu, u kojoj se mogu stvoriti velika dela, i u kojoj će umetnik i kulturni radnik bilo koje grane moći da solidno izgrađuje, a ne će ga prilike i potreba trgati na stotine strana. I s našim glumačkim materijalom dali bi se u boljim prilikama postizavati uspesi, koji ne bi zaostajali za uspesima Hudožestvenika – naravno, uz ograničenje, da se umetnička visina Germanove i Pavlova ne može steći vežbom« (»Hudožestvenici«, *Jugoslavenska njiva*, IX/1925., I/11: 395). Naši dramski glumci igraju za premijeru, Barac kaže – za »najinteligentniju publiku i kritičare« te kroz kasnijih pet do šest izvedbi nemaju prigode izgrađivati svoje uloge. Barac je, dakle, poznao produkcijske uvjete kazališta svoga vremena, kao i repertoarne uvjetovanosti s obzirom na ukus i obzor očekivanja publike, pišući tako s razumijevanjem i za

suvremenu bulevarsku komediografiju nalazeći njezinu vrijednost u bavljenju nekom recentnom društvenom temom, pa i kad umjetnost često izvlači »kraći kraj« (»Premijere (Jäger-Schmidt: *Charly*; Fleurs i Croisset: *Vinograd gospodnji*)«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., I/11: 439).

Svakako, Barac je kao kazališni kritičar pisao o emblematskim predstavama toga razdoblja – o Gavellinoj režiji Pirandellove drame *Šest lica traži autora* i Shakespeareove komedije *Na tri kralja*. Batušić naglašava kako je Barac za razliku od mnogih svojih suvremenika imao jasno izgrađene stavove prema »novim tijekovima dramske književnosti u Evropi, posebice prema Pirandellu« a koje je vrlo dobro uočavao »i svojim ih analizama odobravao« (Batušić, 1971: 223), što naglašava i Frano Čale u istraživanju o recepciji Pirandella u nas, a pridodajmo kako je uočavao i suvremene redateljske interpretacije, ocjenjujući Gavellinu režiju autora koji je težio oslobođenju od »šablonske dramske tehnike«, zadirući »u najdublje probleme svog stvaranja« (»Dve premijere«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., II/8: 312) jednom od najuspješnijih predstava toga vremena. Pišući o *Na tri kralja* Barac će ovu glede rodnih uloga u ljubavi intrigantnu Shakespeareovu komediju, začuđujuće olako ocijeniti kako odaje genijalnost svoga tvorca »iako zabavan komad, bez ikakvih naročitih dubljina« (»Na sv. Tri kralja«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., II/11: 435) s kojim je lako postići kazališni uspjeh, ali će zato ozbiljno analizirati i redateljski i scenografski i glumački uspjelu Gavellinu predstavu. Posebno je Barac istaknuo umjetničku kreativnost mlađe generacije glumaca (V. Podgorske, D. Dujšina, S. Petrovića, N. Babić) ne zaobilazeći ni jednu kreaciju u ansamblu, ali to je jedini primjer da se u kritici osvrnuo na scenografsko rješenje kojim su redatelj Gavella i scenograf Babić ingeniozno riješili »problem Shakespearske pozornice« (Isto: 435).

Repertoar Drame zagrebačkog HNK u tom razdoblju redateljskoga modernizma Raića, Strozija i Gavelle – a Barac njihove dosege sustavno apostrofira i vrednuje iznimno uspješima! – temeljen je na suvremenom domaćem i europskom dramskom pismu. Barac nije teatrolog a kazalište nije njegovo primarno interesno umjetničko polje, pa će izostati komparacija njihovih redateljskih prosedea u kontekstu recentnih europskih kazališnih kretanja, ali kada je na polju dramske književnosti, onda njegova komparativna opažanja, čak i kad su usputna, otkrivaju ozbiljnoga znalca suvremenih književnih kretanja. Barac je uvijek precizno argumentirao eventualne dramaturške nedorađenosti određenoga dramskog teksta suvremenog autora, ali je načelno smatrao kako je, s obzirom na publiku, suvremeni tekst uvijek »opravdan repertoarni potez« (»Pirovanje. Napisao Mita Dimitrijević«, *Jugoslavenska njiva*, 9/1925., II/1: 30–31). Već u prvoj kazališnoj kritici o gostovanju četiri predstave beogradske drame, dajući prednost tekstovima Bojića i Vukadinovića, Barac se pokazao zagovarateljem suvremenih, novih dramskih tekstova

koji su »produkti suvremenog literarnog nastojanja« (»Beogradska drama«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., I/8: 317), koji »traže nove putove u umetnosti« te su ipak »odraz jednoga doba« (Isto: 318). Među kazališnim kritikama praiizvedbi suvremenih domaćih drama posebno se izdvajaju analize naslova nezaobilaznih u korpusu našega ekspresionizma i danas – pisao je o prvoj verziji Strozzijeva *Zrinskog*, o Vojnovićevim *Maškaratama ispod kuplja*, Begovićevu *Božjem čovjeku* i Dimovićevu *Baš čeliku*. Upravo iz obzora očekivanja novih suvremenih interpretacija kompleksa zrinskofrankopanske tematike, Barac je izvanredno analizirao probleme prve verzije Strozzijeva *Zrinskog* u kojemu temeljne nakane po njegovu mišljenju mladi dramatičar nije uspio precizno idejno i dramski artikulirati: radeći na tom tekstu do njegove završne verzije, Strozzi kao da je slijedio neke Barčeve kritičke naputke. U koncepciji lika Zrinskoga Barac smatra kako treba odabrati – »ili historijska i psihološka vernost, ili patriotska nakana« (»Strozzijev *Zrinski*«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., I/10: 395), ali Strozzi se po njegovu mišljenju nije odredio nego se prepustio dijalozima »najbanalnije svagdanje politike« koji bi se dali podnijeti »u stvari à la Kumičić« (Isto: 396), ali ne i od autora koji želi nešto više. Barac je izvanredno točno izdvojio dobro napisane prizore (u čemu se slaže većina kritičara) ne opraštajući Strozziju banalnosti »verbalnog patriotizma« (Isto: 396) a zahtjev mu je ultimativan: »Zrinski i Frankopan nisu bili nacionalni heroji niti je njihova smrt bila posledica nacionalnih težnja. S time bi moderni dramatik morao da obračuna. No sa svim tim, *nacionalno značenje* Petrove pojave i Petrova rada time ne postaje manje – i pisac, koji bi bio istinskiji historijski i psihološki, dao bi i s nacionalne strane dobru stranu. Oni i dalje čekaju svoga dramatičara« (Isto: 396). Glumcima će posvetiti tri rečenice na kraju. Međutim, u Strozzijevom dramskom tekstu kao ni u njegovom redateljskom prosedeu, Barac nije prepoznao provedbu tipično ekspresionističkih idejnih toposa: prepoznao je, naime, dobro napisane slike, ali i koncizno argumentirao idejnu nedoradenost teksta. O praiizvedbi Vojnovićevih *Maškarata ispod kuplja* iz očista teatrologije čitano, smatramo kako je Barac napisao jedan od svojih najlucidnijih tekstova u kojemu se najcjelovitije dotiče problema kazališnoga uprizorenja tog dramskog teksta, koji doista zahtijeva iznalaženje svoga scenskoga ključa za interpretaciju. Baveći se pitanjem specifičnosti i mogućim načelnim problemima scenske interpretacije te Vojnovićeve drame, a potom i dosezima realizirane praiizvedbe spomenute režije, Barac će napisati kako za *Maškarate* nisu »dostatna obična sredstva glume, već je uz jakost uživljavanja potreban glas, koji je kadar da iznese sve nijanse čuvstva i ushita, potreban je lični zanos glumca, koji je kadar sasvim i u svakoj gesti i reči slediti pisca, potrebno je mnogo spoljašnjih sredstava, da se stvori ono nastrojenje, koje je nužno, da se adekvatno iznese ova drama ljubavi, odricanja i čežnje, da ona doista ostavi u gledaoca dojam,

koji će biti ravan literarnoj vrednosti dela« (»Premijera *Maškerata ispod kuplja*«, *Jugoslavenska njiva*, VIII/1924., II/2: 67). U kritici praižvedbe Begovićeve *Božjeg čovjeka* Barac se posvetio iscrpnom analiziranju razvoja radnje, problematičnoga moraliziranja kao i autorova eklekticizma odnosno refleksa različitih autora na dramski Begovićev rukopis.

To što u tekstovima suvremenih hrvatskih dramatičara nije razotkrivao otiske recentnih stilskih pravaca napose ekspresionizma, pitanje je možda i njegova osobnoga afiniteta. Pišući, naime, kritiku s mnogo primjedaba na Nehajevljevu dramtizaciju Šenoina *Zlatareva zlata*, Barac će zaključiti i kako u Šeninim likovima ima više života »svežine, neposredne doživljenosti negoli u različitim Božjim ljudima, Pustolovima, Baš Čelicima...« (»*Zlatarevo zlato*«, *Jugoslavenska njiva*, X/1926., I/4: 136).

U repertoaru suvremenih europskih dramatičara koji su u Benešićevu razdoblju imali velik prostor, Barac će prije svega naglašavati njihovu aktualnost u smislu važnosti bavljenja mnogim suvremenim problemima, inzistirajući inače i na sociološkom faktoru umjetnosti (V. Pavletić, 1996: 110) – u Shawovoj *Svetoj Ivani* u Gavellinoj režiji, Barac smatra kako je uspjeh drame u njezinoj aktualnosti a ne u njezinoj dramskoj vrijednosti; u *Knjizi o Jobu* Brune Winawera u Strozzijskoj režiji za Barca su nelogičnosti manje važne od toga da je progovoreno o mnogim suvremenim problemima; Molnárov *Lilium* »arealistička« je drama pisca koji se u potpunosti oslobodio literature i piše upravo za kazalište.

Dvije godine kontinuiranoga pisanja kazališnih kritika, ne može se reći da je kratko razdoblje za autora koji prosuđuje umjetnost što nije prostor njegove vokacije: kako je jednom napisao, »iznoseći po referentskoj dužnosti dojmove s premijere« (»*Baš čelik*«, *Jugoslavenska njiva*, 9/1925., I/4:141), svejednako je Barac bio temeljit, o suvremenoj literarnoj produkciji iznimno obaviješten i studiozno argumentiran kritičar. Kritičniji je, dakako, bio prema dramskom piscu, a posebno je respektirao glumački posao – njegove ozbiljne i obzirne kritike sigurno nisu izazivale gnjev teatarskoga miljea, možda ponekad pisca: »Bio je širok, bez akademskih i katedarskih isključivosti, bez bilo kakva dogmatizma, ali i bez temperature radikalizma« (Lasta, 1962: 7). Na kraju svoje kazališnokritičarske faze, u članku o odnosu Šenoie i Demetra »Naši glumci i kritičari pred pedeset godina« Barac konstatira: »Antagonizam između stvaralaca i njihovih kritičara star je kao i život, i jednodušni je gotovo poklič svih onih, koji produciraju: 'Kritičare treba ubiti!' Kritičar dolazi dobro, kada hvali, a poriče mu se svaka sposobnost i pravo na egzistenciju u slučajevima, kada kudi. Kao i drugdje, i ovdje ne će biti istina po sredini, nego ima pravo katkad jedna, a katkada druga strana. – Pogotovo je velika osjetljivost prema kritici u kazalištu, gdje se svaki dan treba iznova

boriti za sklonost publike i gdje se pisana kritika ne slaže uvijek sa sudovima gledalaca« (»Naši glumci i kritičari pred pedeset godina«, *Hrvatska pozornica*, sezona 1926./27., 13. 11. 1926., 11, Zagreb: 3).

Barčevi tekstovi nisu formativni za pristup povijesti hrvatskoga kazališta i dramske književnosti, na način na koji Frangeš u uvodnoj rečenici monografije o Antunu Barcu godine 1978. definira važnost Barčevih sudova za povijest hrvatske književnosti, ali svakako su nezaobilazni u rekonstrukciji scenske slike dvadesetih godina XX. stoljeća.

Literatura

- Hrvatska književna kritika – A. Barac. VIII.* (1962.), Predgovor napisao i izbor izvršio Petar Lasta, Matica hrvatska, Zagreb
- Batušić, Nikola, *Hrvatska kazališna kritika* (1971.), Matica hrvatska, Zagreb
- Frangeš, Ivo, *Antun Barac* (1978.), Zavod za znanost o književnosti – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb
- Pavletić, Vlatko, *Kritički medaljoni. Panorama hrvatskih pisaca i djela* (1996.), NZMH, Zagreb
- Bibliografija rasprava i članaka. Kazalište u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. 1826.–1945.* (2004.), LZ »Miroslav Krleža«, Zagreb, Struka VII.

KAZALIŠNE KRITIKE ANTUNA BARCA

Sažetak

U razdoblju od 1924. do 1926. godine, u časopisu *Jugoslavenska njiva* Antun Barac objavio je trideset tri kazališne kritike o dramskom repertoaru Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu, u razdoblju intendanta Julija Benešića. Barčeve kazališne kritike moguće je izdvojiti iz konteksta njegova književnokritičarskoga opusa te ih pročitati i u kontekstu kazališnopovijesne, teatrolozijske rekonstrukcije scenske slike dvadesetih godina XX. stoljeća.

Ključne riječi: kazališna kritika, kazalište, drama, gluma, ekspresionizam

ANTUN BARAC'S THEATRE REVIEWS

Summary

In the period between 1929 and 1926, while the artistic director of the Croatian National Theatre in Zagreb was Julije Benešić, in a journal *Jugoslavenska njiva / Yugoslav Field* Antun Barac published thirty three theatre reviews on the Zagreb Croatian National Theatre drama productions. The paper claims that his theatre reviews can be viewed separately from his literary reviews and read in the context of Croatian theatre historiography, as a significant contribution to the scholarly reconstruction of the Croatian theatre in the 1920s.

Key words: theatre reviews, theatre, drama, acting, expressionism

Sl. 10.: Antun Barac sa suprugom Nevenkom ispred HNK u Zagrebu 1944.

Miljenko Buljac

Doprinosi Antuna Barca versološkoj problematici hrvatskoga pjesništva

Prethodno priopćenje
UDK 821.163.42.09 Barac, A.

Uvodne napomene

Književni kritičar i povjesničar književnosti Antun Barac autor je niz preglednih književnokritičkih tekstova o književnicima i književnosti, također i neponovljivih eseja o pjesnicima i njihovu stvaralaštvu, o njihovu senzibilitetu, doživljajnoj i misaonoj slojevitosti, također i autor usustavljene povijesnoga prikaza hrvatske književnosti od ilirizma naovamo. Potvrdio se znalacem u analizama, interpretacijama i tumačenju pjesama, stihova i strofa, u razumijevanju pjesničkoga govora i u raspravama o umjetnici, iako su njegove spoznaje o versologiji skromne u odnosu na književnokritičke i književnopovijesne, za koju možemo utvrditi da je u njegovo doba bila u začetcima. Teorijski osviješten stvarao je fundus književnoteorijskih znanja, ovladao je dotadašnjim uvidima i spoznajama o književnim rodovima i vrstama, o poetskim formama, načinu izražavanja i novim mogućnostima izraza. Proučavanja je zasnivao na odgovarajućoj faktografiji, interpretaciji, analizi i sintezi, oslanjao se i na estetske vrijednosti umjetnine i napustio pozitivistički pristup proučavanja književnosti koji je obilježio njegovo rano doba. Vrlo rano postao je svjestan potrebe za sintezom znanstvenih spoznaja o književnosti koju je doživljavao djevičanski neistraženim područjem. U književnu metodologiju ugradio je i mjerila recepcije, poglede i odjeke čitačke publike. Antun Barac daje posebnu važnost upravo lirskom pjesništvu u odnosu na druge književne rodove i vrste; ističe kako ni sam ne može ostati ravnodušnim prema estetskim učincima pjesme. Bio je osjetljiv, oduđen i očaran lirskim pjesništvom ne skrivajući slabost prema ljepoti poetske riječi i umjetničkom savršenstvu, vještini i učincima poetskoga izričaja. Unosi nove poglede o piščevu stilu, ritmu, melodiji, jakosti tona, bojama vokala, rasporedu suglasnika, zvučnosti riječi, tempu i drugim vrijednostima govornoga jezika (usp. Barac, 1968: 234–258, također i: Barac, 1964: 109–117).

U poeziji pridaje važnost svježini i neponovljivoj ljepoti izgovorene riječi, emfatičkim doživljajima i raspoloženjima, estetskim učincima pjesme i osobito ritmu. Oslanjajući se na pouzdanu intuiciju, nastojao je povezati sve elemente strukture, izgraditi vlastiti vrijednosni sustav koji uključuje ne samo osobnost pisca, nego i duh vremena i duh epohe, zbivanja i povijesne okolnosti, razvoj senzibiliteta, razlike egzotičnoga i zbiljskoga, izvještačenoga i spontanoga, artificijelnoga i stvaralačkoga. Iznosio je stavove o vrijednosti stihova i ukazivao na opriječna mišljenja u shvaćanjima formalne strukture pjesme, ovjeravao ih pogledima, stavovima i ocjenama drugih autora. Svojim kritičkim stavovima odigrao je važnu ulogu u tumačenju dodira hrvatskoga pjesništva sa stranim, osobito germanskim utjecajima, također i odjecima romanskih poetskih oblika, stihova i strofa u hrvatskoj književnosti označivši ih jednakom mjerom nečim stranim, neprilagođenim, artificijelnim (usp. Barac, 1964, 109–117).

1. Vrijednosni sustav Antuna Barca

Svaka rasprava o Antunu Barcu, znanstveniku i teoretičaru, prvo bi morala biti usmjerena njegovim vrlinama, dobrim stranama njegovih filoloških prinosa, a tek onda bismo smjeli tragati za slabostima kakvih svatko ima u svome poslu. Njegovo proučavanje književnosti doista je bilo poslanje, veliki pomak u razvoju hrvatske filološke misli. Upravo je Barac znao odbaciti krajnosti i odabrati sredinu u tumačenju stihova i strofa, iako se ni sam nije upuštao u ozbiljniju analizu metričkih stopa preuzetih iz antičkoga pjesništva, grčkoga i rimskoga, niti je njegovo doba uspostavilo diskrepanciju između metrike zasnovane na stopama i silabičnih stihova zasnovanih na naglašenosti slogova. Pišući o preporodnim pjesnicima Barac tvrdi kako »nisu ni na svršetku cijeloga svoga književnog razdoblja uopće jasno spoznali, na kakvim se načelima zasniva hrvatska metrika« (Barac, 1964: 110), što se zapravo odnosilo na hrvatski silabični stih. Rasprava *De poesi Illyrica ad leges aesteticae exactus* (*Knjižica o hrvatskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike*) Matije Petra Katančića, hrvatskoga humanista i latinista, prvi je naš pravi izvor o pjesništvu, strukturi stihova i strofa iz 1817. godine. Upravo Barac upozorava kako je u drugoj polovici XIX. stoljeća Katančićeva teorijska uporišta i estetska načela razvijao zagrebački profesor Franjo Marković i nepopustljivo ustrajavao na potvrđenim klasičnim »okamenjenim« pjesničkim obrascima, skladnoj kompoziciji, pravilnu rasporedu stihova i strofa, idealu jasnoće i ljepote, stišanim strastima i prigušenoj emocionalnosti, retoričkim i poetskim gestama. Poetiku su na svoj način dalje razvijali u teorijskom pogledu, ali i pjesničkim uradcima Ivan pl. Trnski, Ante Tresić Pavičić, Vladimir Nazor i drugi. Čvrstim i već zadanim formama pjesnici su oponašali

давне antičke uzore. Imitacija prema već zadanim modelima antičkih stopa poprimila je status uzorne vrijednosti. Stvoreno je uvjerenje da načela kvantitativne versifikacije obvezuju sve pjesnike i da je samo ona istinsko pjesništvo. Kritički sudovi Franje Markovića prihvaćeni su kao neosporne istine, tvrdi Frangeš, sve dok Matoš nije poljuljao i porušio temelje te impozantne intelektualne konstrukcije (usp. Frangeš, 1987: 195). Dodali bismo kako u novelama u kojima je Matoš pravi lirik, kako u novelama tako i stihovima, te shvaćanjem stila i stilistike, izbjavljenjem, oslobađanjem našega jezičnoga osjećaja iz ukalupljenih načela stare latinske i germanske sintakse. Izosilabični, govorni stihovi sve do razdoblja moderne nisu imali dignitet vrijednoga pjesničkog ostvarenja.

Antun Barac stvorio je vrijednosni sustav i u njemu rasporedio koordinate. Na predlošku književnih i neknjiževnih tekstova, pjesama *Šaš-polje* Franje Markovića i *Pobratimstva* Luke Botića, potom ulomaka iz *Diogenesa* Augusta Šenoa, isječaka iz *Poslanice pobratimu* Ante Starčevića te govora Mihovila Pavlinovića, objavljena u *Pjesmama i besjedama*, izložio je razlike među piscima i govornicima koji su živo osjećali svoj jezik i onih koji su ga učili iz knjiga, ili su pak svoju misaonost razvijali uz pomoć već usvojenih tuđinskih shema. Na primjeru pjesme Franje Markovića pokazao je sve slabosti: pjesnikovo površno poznavanje jezika, unose nesuvislih i suvišnih riječi, ukalupljivanje hrvatskih riječi u strane metričke sheme. Njegov stih nije niknuo iz pouzdanoga jezičnoga osjećaja i stoga je, tvrdi Barac, loš pjesnik i prozaik. Čitavi jezični sklopovi nisu u skladu s duhom jezika, s ritmom, osjećajem te pogledima na život. Začetke takvim pogledima Barac je usvojio od Stanka Vraza koji je već 1842. u *Kolu* osudio strane stilske klišeje naših starijih i novijih pjesnika. Nakon proživljenih neugodnosti, Vraz je odabrao epigram, pjesnički oblik u kojem je iznosio svoje poglede o estetici (usp. Barac, 1964: 116, 134). Na taj način Antun Barac precizno dijagnostičira književna razdoblja i njihove nositelje. Tako, primjerice naglašava kako je Preradović svojom pojavom unatoč usudu, životu u tuđini, zaboravu jezika i nepoznavanja naglasaka, upravo istančanim osjećajem za jezični ritam zasjenio pjesnike ilirizma:

»Njegova plodnost, raznovrsnost njegovih pjesama, njihova aktualnost i njihov izraz isticali su se u hrvatskoj književnosti četrdesetih godina neobično snažno. U to su vrijeme Mažuranić i Vraz pisali manje, a cjelokupnim je hrvatskim narodnim životom, poslije zabrane ilirskog imena, bilo zavlдалo nekakvo čuvstvo nesnalaženja, nepovjerenja. Preradović je upravo tada znao naći najprikladniju riječ za ono, što je osjećala većina Iliraca njegova doba, a izricao je to bez početničkih mucanja. Utjecaj Preradovićeve poezije na hrvatske čitaoce bio je trajan i u kasnijim razdobljima« (Barac, 1964: 293).

Nadalje Barac razmatra tezu Ivana Mažuranića o prikladnosti hrvatskoga jezika starim, klasičnim kalupima, upozorava na raspravu o metrici. Tvrdi kako se Mažuranić u pjesništvu toga nije pridržavao, nego se osjećajem ritma iz narodnih pjesama Hrvatskoga primorja vratio osmercima i desetercima (usp. Barac, 1964: 112). Nasuprot Franji Markoviću, Barac stavlja Luku Botića, Antu Starčevića i Augusta Šenou. Tvrdi da je Botić svoj jezik izgradio u dodiru s pukom. Njegovi stihovi teku sami od sebe, bez nasilja, izgrađenim čuvstvom za bogatstvo jezičnoga ritma. S puno pohvala piše i o stilu Ante Starčevića: »...osjeća se pun ritam, sigurnost u jeziku i snažan utjecaj pučkoga govora« (Barac, 1968: 277). Šenoin izričaj nije vezao samo uz izbore jezičnih sredstava: »Šenoa je bio dobar stilist. (...) Sve je u duhu hrvatskoga jezika, i ritam, sintaksa i riječi. Ali u njegovu jeziku nema nekih novih elemenata kojih ne bismo našli u knjigama« (Barac, 1968: 276–277). Pišući o Šenoinu nastupu u hrvatskoj književnosti, Barac nije samo dotaknuo stvaralačka postignuća nego je sintetizirao sve onodobne prinose. O Šenoinu nastupu je zapisao:

»Ušao je u književnost u doba kad je naša novelistika bila produkt naivnog patriotizma i nekog blijedog romanticizma, kad je naše pjesništvo bilo otrcano klepanje stihova, i kad su se historijskom novelom smatrale izmišljene patriotske fraze« (Barac, 1968: 187).

Posebno ističe Šenoino kognitivno iskustvo jezika, moć intuicije koja je postala pravom osnovicom novim izričajima i izražajnosti. Na vrhu svih ljestvica vrijednosti postavio je Mihovila Pavlinovića:

»...udaraju u oči riječi koje ćemo u knjigama do Pavlinovića teško naći, a tako dobro izriču pojam (rdaković, kolinović, plemković). Cijeli sustav rečenica građen je u stilu narodnih poslovice: aforistički, kratak, s nečim u svojoj unutrašnjosti čvrstim. Nije to imitacija, nego novo stvaranje u narodnom duhu. Poredbe, uzete iz naroda (stidno djevojče, sitno prigovara, ponizno pita), (...) doimaju se u ovom obliku svojom živošću i svježinom« (Barac, 1968: 277).

Barac prikazuje suvišnim sve što je donosilo slutnju tuđinstva, kao što se obračunavao s onima koji su oponašali nastavljачe manirizma, aludira i na Gundulićeve sljedbenike:

»Dikcija nam je njegova strana, teško se probijamo kroz sve to čudno, fantastično, retorično do jezgre stvari, danas, kada tražimo sasvim drugačije forme, kada je riječ samo nužno zlo da se izreče ono neizrecivo što nosimo u svojim dušama« (Barac, 1968: 56).

Antunu Barcu smeta barokna kićenost, pompoznost, napirlitanost, mnoštvo perifrastičnih, razigranih izričaja iz raznolikih uporišta i načina viđenja u

kojima se ista misao ponavlja na stotinu načina, nizovima »nerazumljivih i praznih dvanaesterca, strambotta, sestina«, u kojima kadšto »zastruji život svjež, mlad, zanosan« (Barac, 1968: 32). U cjelini nije bio toliko zaokupljen formom, stihovima i strofama, jezikom, a ni strukturom kako bi prodro u dubinu, prepoznao »ono vječno ljudsko« u Gundulićevim djelima (usp. Barac, 1968: 55). Sugestiju o baroknoj poetici, o stihovima i o stilskoj formaciji, lako je prepoznati u isticanim »zvučnim, dugačkim nakićenim fazama« (Barac, 1968: 35), »utonulosti u more riječi, stihova, fraza« (Barac, 1968: 38). Baroknu poetiku prepoznao je u »bujici riječi«, »plesu riječi«. Poetski čin Gundulić je sveo na pravljenje stihova, kao da mu je stihotvorstvo tek naučeni čin, zanat, manje važan od kakvog praktičnoga posla. Intuitivno prepoznaje ključne epske barokne sastavnice, ističe »virtuoznost u stihovima« povezuje ih s poetskim gestama i navodi »oklop forama, riječi i kretnja« (Barac, 1968: 32). Kao i većina znanstvenika njegova doba, Antun Barac ostao je neosjetljiv prema ideološkim obrascima; kao nužno zlo prešutno je prihvatio tradiranu paradigmu hrvatskih vukovaca i orjunaša o Dubrovčanima i njihovoj književnosti, što držimo grijehom prema korpusu hrvatske knjige i književnosti:

»Apstrahirajući od vremena Nalješkovića i Marina Držića, Dubrovčani traže u umjetnosti nešto egzotično, nešto što nema direktne veze sa svagdanjim životom – njihova je umjetnost većinom igra koja ima da frapira smjelošću figura, bujicom ljepih riječi kao bljeskom raketa, što traženijim i neobičnijim izražajem za stvari svagdanje« (Barac, 1968: 34).

Barac preoštro ocjenjuje nasljedovatelje starih pjesnika, naših i stranih, njihovih poetskih tvorba, od njih naučenoga jezika, a osobito metonimijskih i frazeoloških izraza:

»Uz prizore koji frapiraju svojom ljudskom dubljinom, jakošću, pregnantnošću izražaja, nalaze se mjesta u kojima nalazimo samo obična literarna mjesta, s jezikom otrcanim i vulgarnim, upotrijebljenim od mnoštva čitavih generacija pjesnika i pjesničića, sa svim frazama od Šiška Menčetića do Gundulićeva doba« (Barac, 1968: 49–50).

Kao književni povjesničar bio je vrlo oštar u analizi i tumačenju Gundulićeva *Osmana*, ključnoga epskog spjeva hrvatskoga baroka. Vjerujemo da je njegov čvrsti stav kritičara dijelom inicirao Albert Haler, kročeanac, pred kojim pokošen nije ostao samo Gundulić, nego i veliki Dante Alighieri. Dubrovačkom gimnazijskom profesoru zasmetala je alegorijska predodžba svijeta pred kojom se gubi svaki istinski realizam (usp. Kombol, 1938: 602–604). Barac nije tragao za važnim sastavnicama Gundulićeve literarnosti, stvaralačkim, estetskim funkcijama. Neznatno je analizirao stihove, strukturu

i kompoziciju strofa i pjevanja, govorio o vrsti stihova i o njihovu razmještanju. Konceptom ideološkoga obrasca dotaknuo se važnih Gundulićevih poruka odaslanih susjednom slavenskom svijetu pri čemu je zanemario ono znatno više što se u humanističkom smislu zrcali; ono čime su Poljaci, pa čak i neslaveni Moldavci i Litavci, da ostale narode ne nabrajamo, svoje prave uzlete doživjeli u književnim djelima hrvatskoga baroka i prosvjetiteljstva. Tvrđimo, nitko nije svojim književnim djelom povezo toliko naroda kao što je to učinio hrvatski barokni pjesnik Ivan Gundulić, Kačićev, ali i još više Mažuranićev uzor. Osim barokne poetike u *Osmanu* Barac prepoznaje brojne heterogene elemente, naturalističke opise koji se prepleću sa simbolizmom i romantikom. Otud i prosudba o neujednačenim epizodama i ostalim dijelovima, o kompoziciji epa koji je »pun pukotina« (Barac, 1968: 49–50), o nesuvislim dispozicijama i pogledima na samu zadaću djela. Smetaju mu rekviziti u *Osmanu*: »markize, dvorci, postijoni, balkoni naše novije lirike« (1968: 48). Dubrovnik je, tvrdi Barac, mediteranski grad preplavljen osjećajima bogatstva i zasićenosti, željan novosti i nedoživljenoga. Prijelaz renesanse k baroku Barac sagledava u razapetosti između dvaju svjetonazora koje određuju emocionalne boje epoha« (Barac, 1968: 39).

Za Ivana Gundulića tvrdi da se nije uselio u svoje stvaralaštvo te da njegovo djelo nema osobne note; pjesnikov »ja« skriven je u mnoštvu riječi, lica i epizoda, stihova i fraza. Gundulić je pjesnik društvene sredine »koja je gubila osjetljivost za sve ono spontano, jednostavno, neizvještačeno« (Barac, 1968: 35). Barac zanemaruje ozračje humanističkih ideja, ali i versifikacijske učinke novih oblika silabičnoga pjesništva. Iz niza u kojima raspravlja o epskim djelima izlučili smo njegove poglede i na Mažuranića. U središtu Barčevih zanimanja je spjev *Smrt Smail-age Čengića*. Oglasio se o pitanju autorstva potaknutog iz crnogorskih krugova, danas smiješnim zbog samoga spora i prolivena crnila. Nastoji proniknuti u Mažuranićevu poetiku, prepoznati stvaralačke postupke oko nastanka djela, utvrđuje zbog čega je popravljao stihove. Razvija teoriju preciznosti i adekvatnosti Mažuranićeva izbora jezičnih i stilskih sredstava, a sve promjene, čak i manje značajne, prepoznaje u funkciji cjelokupne umjetnine (usp. Barac, 1968: 177). Književno-kritička misao njegova vremena vrhunac je tražila u Kačićevu desetercu kojemu se Mažuranić svjesno opirao, zbog čega su ga prikazivali neuspješnim pjesnikom. Barac je nepogrješivom intuicijom odlučno odbacio Lavrovu primjedbu o Mažuranićevu desetercu među osmercima. Razlog nije samo u uklanjanju monotonije i promjene ritma nego u postizanju višeznačnosti, što dokazuje promijenjenim stihom: »Štono sam ih zarobio robljem« u kojem je, tvrdi Barac, stilističko pojačanje, oglagoljeni pleonazam »zarobio robljem«, ali i glagolska rekcija

sa svrhom isticanja Smail-age kao osobe, zaslužnoga pojedinca (usp. Barac, 1968: 161). Barac ističe Mažuranićevo nastojanje da jezično korektnim izrazima pouzdano označi i gustoću tmine i nastojanje čete da se kroz nju probije. Dopušta slobodniji pristup formalnoj strukturi stihova, a iz takvoga stava zaključujemo kako računa na otklone u izričaju, jednosložne alternacije ije/je, prihvaća uobičajenim izostanak rimarija i silabično-tonsku versifikaciju koja se zasniva na slobodnijim izmjenama naglašenih i nenaglašenih slogova, pri čemu je važan broj i raspored naglasaka u stihu tkivu. Barac zamjećuje sugestivan dojam u najavi mučenja raje i odabir deseteračke strukture stiha u »Agovanju«, uz brojnije potvrde osmerca, jedanaesteraca te u manjoj mjeri dvanaesteraca u lirsko-epskom pjesništvu.

Barac je osmislio književnu metodologiju koja je u skladu s općim duhom i pitanjima vremena prepoznavala i promicala ono što je jednostavno, spontano i prirodno, a odbacivala sve što je naučeno, tuđe i pomodno (usp. Barac, 1968: 159). Gotovo je poštalicom postala njegova izreka »jasno i plastično« (Barac, 1968: 41), a njome je zapravo nastojao ostaviti jači dojam vizualnoga poetskog doživljaja. Taj likovni termin nije se mogao održati u tumačenju književnih pojava. Njegove monografije otvaraju začuđujuću intuiciju doživljaja književnoga djela i autora, i prema mišljenju Ive Frangeša predstavljaju temeljni fundus naše znanosti o književnosti. Ključno djelo u kojem Antun Barac tumači lirsko pjesništvo monografska je studija o Vladimiru Vidriću, istodobno i obrana osporenoga i osporavanoga Vidrićeva stvaralačkoga umijeća, odnosno književno-estetskih, pjesničkih vrijednosti. Eseji »Umjetnost i bol« te »Vidrić između svjetla i mraka« najzreliji su esejističko-kritički prinosi hrvatske filologije u prvom prošlostoljetnom razdoblju. Vidrić je onodobnim kritičarima artist a ne pjesnik, njegovu umijeću nametnuli su vještinu, lakoću, improvizaciju, formalnu nedovršenost, nedostatak stvaralačke spontanosti, pa čak i slabo poznavanje jezika. Barac zanemaruje oštre ocjene ondašnje književne kritike. Vidrić je, tvrdi on, oživio osjećaje i raspoloženja vezana uz tajnovito, zagonetno, idilično, bukolično i arkadijsko. Ističe i iz konteksta izlučuje psihološku, doživljajnu sastavnicu – osjet bola, ljudskoga bola utkana u doživljaje ljubavi, blizine, susreta sa ženom, zvuke i šaputanja, slasti i sladostrašća, treperenje i drhtanje, misterij noći u širokim rasponima osjećaja radosti i sreće do osjećaja bola, odricanja, krhkosti i potonuća. U njegovim pjesmama prigušeni bol navire nečujno uz vapaje, kliktaje, urlike; iz nutrine radosti, osamljenosti, slutnje svršetka, neuslišanih erotskih pobuda, ali i bolnih i tužnih, banalnih kompromisa. Vidrić bi vjerojatno jedinom zbirkom ostao u skupini neznatnih, malenih pjesnika da Antun Barac nije intuitivno prepoznao važne sastavnice: opipao je, osluhnuo, proučio i protumačio gotovo sve poetske slojeve, a o strukturi stihova pisao je usput. Isticao

je čuvstva utopljena u bolu, zadiranje u probleme koji obuhvaćaju cijeloga čovjeka, simboliku i sveukupni smisao ljudskoga postojanja:

»umjetnina nije ni metar ni vaga nego simbol koji ima vrijednost toliko koliko je sposoban da u gledaoca ili čitaoca probudi neka duševna stanja« (Barac, 1968: 244).

U iscrpnoj analizi pjesme »Adieu« navodi kako je to treća pjesma u prvom licu; osmišljava brojne konotacije suza, rastanaka i odlazaka, purpurne mjesečine, dovršetka ljubavnoga zanosa i životnih ushita, slutnja odlazaka (usp. Barac, 1968: 258). Barčeva interpretacija Vidrićeva pjesništva pretače se u esej, nešto neponovljivo, u pravi poetski uradak. Odgovorio je svima koji su isticali izvještačenost i artificijelnost. U stvaranju vrijednosnoga sustava podredio je sve estetskim načelima i mjerilima. Osim što je bio zaslužan za poglede na povijesne književne naraštaje, njihove vizije i strategije, sporove i sukobe te odnose prema tradiciji (»Bilješke o mladima i starima«, 1968: 117–148), prepoznao je međašne pojave, potvrđene veličine, ali je na poseban način isticao veličinu malenih (Franjo Horvat Kiš i dr.). Njihove prinose znao je nagraditi biranim pohvalama i odijeliti od diletantskih pokušaja koje je s lakoćom prepoznao, glasno osporavao i ironizirao, osobito one zagledane u strane, najčešće talijanske uzore.

2. Čuvari i braniči starih poetskih forma i Antun Barac

Hrvatska versologija gotovo je čitavo jedno stoljeće ostala zavučena i uzapćena u rukavcima staroklasičnih, antičkih kalupa. Sasvim nepotrebno Ivan Mažuranić je u Subotici dokazivao mađarskim kolegama kako je hrvatski jezik prikladan za takve stihove (usp. Barac, 1964: 111). Raspravljajući tonovi o pjesničkoj sintaksi stvaranoj prema antičkim obrascima nisu hrvatskoj filologiji donijeli nikakav pomak. Antun Barac je navrijeme prepoznao silabične vrijednosti i pojave sroka u hrvatskome pjesništvu. Vrlo rijetko je u novim okolnostima i na primjerima novih tvorbi primjenjivao stara metrička pravila. Ne toliko odlučno koliko podsvjesno opirao se učenju Matije Petra Katančića, Franje Markovića, Ivana Trnskog, Ante Tresića Pavičića, dijelom i Vladimira Nazora, koji su s oduševljenjem isticali vještine stvaranja kvantitativnoga stiha, a Nazor, vještiji pjesnik, domalo se javio i kao tumač, teoretičar i dobar poznavatelj antičke prozodije. Tresić Pavičić je pak godine 1891. teorijske poglede o stihu izložio u raspravi »Glasovi s mora jadranskoga«, polemički braneci preživjela klasicistička načela koja je ovjeravao i svojim pjesništvom. Najraniju pjesmu »San« napisao je jedanaesteračkim tercinama, strofom *Božanstvene komedije*, a *Sutonskim sonetima* otplatio je

dug talijanskom kardučijevskom neoklasicizmu (usp. Kravar, 1999: 12–13; Frangeš, 1987: 245). Ipak, upravo je Milutin Cihlar Nehajev recenzijom Nazorove zbirke *Lirika*, objavljene 1910., a osvrt se sljedeće godine pojavio u *Savremeniku*, pokrenuo važna pitanja na koja onodobna teorija književnosti nije imala odgovora. Navodimo misli Nehajeva o Ivanu pl. Trnskom:

»Da je hrvatskoj ritmici udario prve temelje pjesnik (a ne stihotvorac, što je bio Trnski), to mu se sigurno ne bi bilo dogodilo, te bi predvidio, da i sam narodni deseterac svoju zvučnost ne dobiva po pravilnosti nego baš po izmjeni ritma. (...) Ritmička ljepota u jednoj hrvatskoj pjesmi ne ovisi od redovite izmjene naglašenih i nenaglašenih slogova koji bi se imali redati prema shemi jamba, troheja, anapesta i t. d. (...) I na kraju: Uostalom – o čitavom ovom pitanju teško je govoriti ovako ukratko, bit će možda još prilike da podrobnije dokažem svoju misao« (navod prema: Nazor, 1950: 63–64 [61–95]).

Nehajevljeva recenzija, kritički osvrt na *Liriku* iz godine 1911., potaknula je pak Nazora da se dva desetljeća kasnije prometne u književnoga teoretičara u razmatranjima »Equus quaga ili Nešto o mojoj metrici« (1932.) te nizom ogleđa obuhvaćenih cjelinom »Ave, o rima!« (Nazor, 1950: 281–327), kojima je odvažno objasnio zbog čega je Marulić u strofu unosio veći broj rima »trijumfalno, vožene četveropregom, u prvu arenu našega pjesništva« (Nazor, 1950: 294). Hrvatsko pjesništvo nije se moglo kretati tim smjerom; slikovito je prosudio Nazor navodeći primjer pjesništva Antuna Kanižlića, isusovca i *praefectus scholarum*, koji: »četveropreg prometne opet u dvopreg i staru strofu tako udesi, da bi mogla izraziti čak i pjevanje slavujevo« (Nazor, 1950: 296). Nazor je odbacio Tresićev Pavičićev zastarjeli koncept, ali je i sam svojedobno posustao i u jednom trenutku zapao u dvojbu. Tražio je potporu autoriteta, mišljenje znalca. Pisao je o tome u eseju. Vjerovao je da bi mu Natko Nodilo mogao odagnati dvojbe, spomenuo je jedan splitski susret s njim, ali tad se nije usudio njemu izložiti svoje shvaćanje kvantitativne versifikacije. Antun Barac se i ne hoteći našao u svojstvu posrednika, medijatora Nazoru i Tresiću Pavičiću. Vođen intuicijom formalno podupirao je Nazora; ali se o tome nije izjasnio. Mnogi se recipijent tada zanosio i oduševljavao učenim Nazorovim predgovorom prvom izdanju *Antologije nove čakavske lirike* Ive Jelenovića i Hijacinta Petrisa iz godine 1934. te istovjetnim tekstom u pogovoru proširenom izdanju iz 1947. godine, također i navedenim esejima: »Equus quagga ili nešto o mojoj metrici«; potom »Ave, o rima! Marulova Judita« te »Marulićeva kvadriga«:

»Prva moja čakavska pjesma smišljena i spjevana u Kastvu bila je 'Žena zapušćena'. I moje je veselje bilo veliko, kada vidjeh, da mi njome pođe sretno od ruke sastaviti hrvatsku pjesmu u čisto jampskom stihu (/˘ – /˘ – /). Štampana je godine 1913. u 'Novim pjesmama'. I spopade me furor metricus ciacavschianus.

Sastavih doskora 'Stomanju', u amfibraškom metru (/˘ - ˘ /˘ - ˘/); 'Invalida', u anapestima (/˘ ˘ - /˘ ˘ - /), 'Starce' u jambima; 'Seh-duš-dan', u stihovima, koji su ponajviše trohejski (/˘ - ˘ /˘ - ˘/) i sada prerađeni 'Poreč' ('Pred vratih Poreča'), u kojem dođe do izražaja jampski jedanaesterac« (Nazor, 1947: 145).

Nazor je komparativnim pristupom ponudio stručne analize strukture stihova, stopa, prozodije, segmentnih i suprasegmentnih vrijednosti. U književno-kritičkim krugovima zametnulo se uvjerenje o nazorizmu (usp. Marjanović, 1962: 58–67), književnoj pojavi, njegovim ditirambima i panteizmu, slavlju svega božanskoga, o božanskim ushitima, što nemamo namjeru osporavati. Nitko se nije obazirao na nedostatke formalnih elemenata u strukturi Nazorovih pjesama proglašanih ditirambima. U problematiku književne teorije Barac se nije upuštao, niti je bio opterećen metodološkim spoznajama o strukturi Nazorovih stihova. Prepoznao je da su zasićeni fonetskim stilističkim sredstvima, sugestijama boja i zvuka ostvarenih jezičnim sredstvima bliskim oponašanju zvukova iz prirode i učincima akustičnih oponašanja vizualnih osjeta, i na taj je način Nazor ostvario neponovljivu blagozvučnost i blagoglasje, sonornost te suptilne izričajne vrijednosti iz kojih izvire poseban ritam, romonitost, čime se potvrdio nesvakidašnjim pjesnikom, istinskim stvaraoцем. Barac intuicijom otkriva lepršave Nazorove razigrane stihove, ne opterećuje se jesu li klasični jampski ili su to galijambi; ni što se događa s heksametrom o kojem je svjedočio Nazor:

»Heksametar je stih pješak, prikladan za duga hodanja po putovima pričanja (Ilijada, Odiseja, Eneida, Mesijada, Herman i Doroteja i t.d.); možemo čak reći, da njegovo mirno stupanje osjećamo i svojim nogama, kad nas vodi cestama, uz koju se nižu zgode i događaji; a meni je, u one dane, u dionizijskome raspoloženju trebao – da i pričam i čuvstvujem – stih jahača, koji će, na tlu krševitu i bez putova, morati najviše đipati i preskakivati« (Nazor, 1999: 312).

Tvrđnju o stihu pješaku i stihu jahaču Antun Barac bi intuitivno tumačio učinkom raznolikoga ritma. Milan Marjanović pak opteretio se utjecajima klasične metrike:

»Osnovni element Nazorove ritmike je daktilska stopa. Daktil je, izmiješan s trohejem, odvajkada dominantan u Nazorovoj poeziji. U Intimama je samo nekoliko pjesama u trohejskoj stopi, a vrlo je malo prepletaja daktila s trohejem, tako da se može reći, da je čitava zbirka spjevana u daktilskoj stopi. No taj se daktil u ovoj knjizi tako rascvjetao da čitave strofe i slikovi postase daktilskim. Daktil je vitalni, plastični princip čitave zbirke« (Marjanović, 1962: 185).

Marjanović naziva Nazorov stih »daktilska stopa«, a trosložnu ili srednju rimu »daktilskim slikovima«. Danas je neprihvatljivo navedeno književno-teorijsko nazivlje, ali ne iz razloga što bi netko htio poništiti baštinjeno stru-

kovno nazivlje, nego što je potrebno promijeniti pristup proučavanju pjesništva zato što silabično-akcenatski, tonski, melodijski i govorni stihovi koji povezuju raznolike oblike od vezanoga do slobodnoga stiha uključuju nove ritmičke »determinante« tj. nove odrednice u odnosu na kvantitativnu versifikaciju (usp. Timofejev, 1950: 276–298). Stjepan Ivšić uočio je slabosti Nazorovih heksametara u *Slavenskim legendama*. Kasnije je sam pjesnik potvrdio da stihove gradi prema nekim svojim pravilima i da nije imao namjeru slagati heksametre. Antun Barac intuitivno prepoznaje samo nove ritmove nastale premetanjem reda riječi ili zamjenama riječi. Ne možemo pouzdano utvrditi je li Barac mislio da Nazor piše uzornom metričkom strukturom stihova jer se o tome nije izjasnio; barem ne dok se Stjepan Ivšić nije oglasio o slabostima Nazorovih heksametara. Mažuranićeva teza o prikladnosti hrvatskoga jezika antičkoj metrici postala je pitanjem časti pa su čuvari starih poetskih forma tražili ustupke; dopustili bi kakav otklon, improvizaciju, poneki heteromeidski stih, kako bi spasili svoju teoriju.

3. Prinosi Antuna Barca teoriji stiha i ritma

Barac prepoznaje ključne sastavnice Nazorova pjesništva: razigrani ritam, palete boja i zvukova, tonalitete, prijelaze u drugačiji život, prostore mitološkoga, pjesnikova razočaranja tuđinom, očaj, povlačenja u intimu, liječenje u refleksiji, snoviđenja, obračune i otuđenje od sebe samoga. Nazorova priroda privlači Barca sugestijama, lutanjima i traženjima, ljepotama, pretaпанjem i nestajanjem u njima, ugođajima božanskim i sveboškim, životnim ritmovima, poetikom svjetova sazdanih tonovima i bojama. Barac piše o Nazorovoj svježini, krepkosti, mladosti, veselju, zanosu, sreći, užicima, erupciji čuvstava, optimizmu kojemu sučeljava Kranjčevićev pesimizam. Ni sam Nazor nije mogao ostati neosjetljiv prema bolu, a da ga teoretičar ljudskoga bola, kakav je bio Antun Barac, ne bi zamijetio:

»Bol, tuga nije u Nazora kći tuge, već mati njezina, izvor njezin, nota koja se u njegovoj poeziji javlja relativno vrlo rijetko, no stalno, i ona je jedino što uza sve mijene sadržaja, motiva, forme, ostaje (Barac, 1962: 203).

Matoševa škola – to su oni naši pjesnici koji su prekapali rječnike, tražeći tro-slovene srokovne, njegujući formu, formu prije svega. Tako je na srok 'ranije' morao ustati 'pijetao Germanije', na 'svjetlucanje' moralo je doći 'dušino mucanje', jer nije bilo druge riječi koja se s prvom sriče. Lozinka l'art pour l'art kao da se izvrgla u pusti lomot riječi, iza kojega nije bilo nikakva smisla, ili je taj bio vrlo pomućen« (Barac, 1962: 124).

Svoje stavove Barac ovjerava i prosudbama Dragutina Prohaske o Matoševu nepouzdanu znanju, nedostatku uvjerenja i sklonostima izvještačenom

verbalizmu (usp. Barac, 1962: 124). Upozoravamo na važnost i potrebu utvrđivanja jasnih pojmova i njima primjerena strukovnog književnoteorijskog nazivlja. Naziv »daktilska rima«, koji su koristili i Matoš i Barac, a koriste ga i danas ne samo književni kritičari i povjesničari književnosti, nego i mnogi književni teoretičari, sasvim je neprimjeren i za nj postoje već usvojeni nazivi: trosložna, srednja ili dječja rima. Antun se Barac tek nekoliko puta upustio analizirati stihove i strofe silabične strukture uz primjenu mjerila kvantitativne versifikacije. Prijelom u Barčevim prosudbama o izvornom i tuđinskom zbio se u promišljanju Matoševih pjesama. Matoš, kojeg je Barac razvrstao u peti naraštaj književnika rođenih u XIX. stoljeću, razvijao je novi oblik europske navezanosti sa svrhom ogleda u mediteranskom tipu soneta, uzornom romanskom obliku. Barcu je zasmetala Matoševa prosudba po kojoj je Kranjčević slabiji pjesnik zato što ne piše sonete. Stoga je odgovorio oštrom zamjerkom njegovim feljtonima u kojima je »tuča lijepih fraza koje prekrivaju prazninu misli« (Barac, 1962: 123). Doživljaj Matoševe poezije iznutra Barac otkriva prvo u novelama i putopisnoj prozi, navodeći:

»Predodžba izazvana riječima, boja riječi, njihov poredak, zvučno i osjećajno značenje pojedinih glasova, naglasak, dužine, oblici vremena mogu se svako za se činiti vrlo neznatnim sastavnim dijelovima pjesmotvora. Pa ipak svako od njih unosi u njega neku nijansu bez koje bi cjelina bila drugačija« (Barac, 1968: 259),

a pjesništvo

»iako je velikim dijelom samo uspjelo podražavanje, imitiranje, prenošenje u način čuvstvovanja koje je vidio kod drugih, ipak katkad najbolje izriče ono što je drugdje jezgra, osnovka, no nije izrečeno tako jasno. Uz pjesme koje su tako pune duše i iskrenog osjećanja dao je drugih, koje su samo virtuosno slaganje stihova« (Barac, 1962: 186).

Prema Matošu nije bio osobito sklon, ali je odabrao zlatnu sredinu; pamtio je još oštrije strijele Vladimira Lunačeka, ali i visoke ocjene iz pera Branimira Livadića, Ljube Wiesnera, Arsena Wenzelidesa i Miroslava Krleže. Ipak u proslavu rasprave »Stihovi A. G. Matoša« iznosi ocjenu o lirici koja je

»smjesa iskrenog osjećanja i pustih riječi, dubokog umjetničkog instinkta i površne virtuosnosti, toplih čuvstava što uzdižu kao molitva, i lascivnih riječi i aluzija što se rađaju u piću, u smradnim kutovima, u dušama, razorenima od cinizma« (Barac, 1962: 122).

Kroz guste estetske rešetke Barac je ipak procijedio desetak vrijednih Matoševih pjesama, istinskih, čuvstvenih. U odnosu na Prohaskina osporavanja, Barac je u drugom dijelu navedene rasprave ipak vratio dug velikom Gustlu, upravo zato što je znao gledati preko ljudi i zbivanja, vjerujući da

će vrijeme otopiti Matoševu »masku tvrdoće i odbojnosti« i sa svega stresti prašinu, da će u zaborav pasti sve ono ružno i zlo, sebeljublje, žučljivost, kritičnost i zajedljivost neprilagodljiva čudaka, sva ironija, sarkazam i persiflaže čovjeka, koji je zbog prirođenoga temperamenta bundžije stradavao od ljudi iz uske varoši. Barac se nije zanosio savršenim sonetima, nego vanjskim učincima i imitaciji, u kojima ponekad progovori istinski doživljaj lirskoga subjekta u osjećajima finoga daška i treptaja. Izlučio je Matoševih tridesetak pjesama i deset od izuzetne vrijednosti koje idu »u najbolje što je naša lirika dala« (Barac, 1962: 132), i koje sam pjesnik hotimičnom željom za efektima nije stigao pokvariti. Štoviše, Matoš je Barcu »uzvišeni pjesnik bola svoje zemlje, svog zavičaja i pjevač samotne, peregorne i neostvarene ljubavi« (Barac, 1962: 135). Esej zaključuje iscrpnim tumačenjem prikazivačkoga i izražajnog sloja nekih pjesama, osobito doživljajno-emocionalnih stanja od kojih izdvajamo doživljaje uzvišenoga bola i utjehe, tajna smrti i veličine duše.

U tumačenju novijega hrvatskoga pjesništva silabične ili pak izosilabične strukture, Antun Barac nije primjenjivao »determinante« i pravila kvantitativne versifikacije, i to je lako dokazati. Primjeni prokušanoga modela, o čijim se slabostima tada nije moglo ni naslućivati, bilo je teško odoljeti, osobito nakon Nazorova pristupa i načina tumačenja strukture stiha u predgovoru *Antologiji nove čakavske lirike* godine 1934., koju su priredili Ive Jelenović i Hijacint Petris. Teoretičari obično nisu mogli odoljeti izazovu kojim bi ostavljali dojam učenosti, a ni slutili nisu da im je pristup pogrješan. Upozoravamo na samo jedan uzorak u kojem Antun Barac odgovara na prosudbu o Harambašićevim i Matoševim pjesmama u kojima dominira tzv. daktilski srok. Matošu je on znak poetskoga umijeća, a Barcu tek zanatski čin, vještina u pravljenju stihova, nešto čemu uopće ne daje važnost. Nazivom se okoristio samo u funkciji tumačenja tuđih misli kojima je ovjerio vlastite. U raspravi »Stihovi A. G. Matoša« priznaje kako pjesnik posjeduje formalni talent, ali mu predbacuje neizvornost, sklonost improvizaciji, bizarnostima i natruhama da bi potom razobličio cijeli pjesnički naraštaj okupljen oko njega. U opširnim esejima o Vidrićevu, Matoševu i Nazorovu pjesništvu, Antun Barac istražuje raznolike pjesničke sastavnice: emocionalni ustroj, motivsko-tematski sloj, misaona uporišta pjesme. O metričkim posebnostima u pravilu ne raspravlja, gotovo zanemaruje silni nauk o versifikaciji kojim su se od Trnskoga do Nazora zanosili brojni pjesnici i teoretici. Na jednom mjestu ipak navodi formalna svojstva, ali ne kako bi isticao vanjsku pravilnost stihova nego istaknuo ritmičku raznolikost:

»kod snažnog umjetnika, forma izvija iz sadržaja, ona je nešto sekundarno. Pa tako se događa da su npr. Vidrićevi nepravilni pa Krležini i Andrićevi slobodni stihovi zvučniji i muzikalniji od svih formalno dotjeranih. Danas se međutim ni ova forma, što je jedino nešto moglo da znači, ne čini tako savršenom. Formalna

pravilnost kao da je kod ovih artista bila u novosti srokov, dok su naglasak, koji najviše podaje živost pjesmi, ponajviše puštali s vida:

Od izvor-voda plavog Helikona	∨ - ∨ - ∨ - ∨ - ∨ - ∨ ∨
Od mira sedmodverih Teba	∨ - ∨ ∨ - ∨ ∨ - ∨
Pa sve do oca Dzeusa i neba	∨ - ∨ - ∨ ∨ ∨ - ∨
Strast se ori poluboga bona.	- ∨ - ∨ ∨ ∨ - ∨

Dva kentaura« (Barac, 1962: 127).

Četiri navedena stiha izosilabične pjesme »Dva kentaura« Barac je popratio slogovnim ispisom arza i teza, ali tako što unosi samo slogovne vrijednosti kojima upućuje na učinkovitost neobičnih srokov, kojima je Vidrić obogatio ritam i ritmotvornost. Važno je naglasiti da je zanemario formalizam rasporeda stopa u koji su se neki teoretičari rado upuštali.

4. Zaključne misli

»Svi učimo i preuzimamo znanja jedni od drugih« (Barac, 1968: 98), tvrdi Barac okupiran mislima kako bi napisao knjigu o knjigama držeći u rukama Petersenovu raspravu *Die Wissenschaft von der Dichtung*, te kako bismo trebali razvijati književnu metodologiju u skladu sa znanstvenim utemeljenjem i jasnoćom predmeta proučavanja Josefa Nadlera (usp. Barac, 1968: 151), razvijanja sposobnosti za veće sinteze, pisanja knjige o knjigama, usustavljanja povijesnoga pregleda hrvatske književnosti. Upozoravao je na onodobne književno-kritičke prinose o piscima i knjigama koje u estetskom pogledu nisu zavrijedile pozornost, ali i na ono zanemareno, neproučeno, ono o čemu se malo pisalo ili pak nepravedno prepuštalo zaboravu. Antun Barac je zametnuo obračun s diletantizmom u književnosti; isticao je razlike između književnih i neknjiževnih oblika; prepoznao važnost društvenoga konteksta, isticao posebnosti književnih naraštaja, epoha i razdoblja; među prvima književnim povjesničarima stvarao je uvide o stilskim formacijama, pojavama i okolnostima koje su utjecale na njih, također i o važnosti pjesničkoga senzibiliteta i književne mode. Nacionalne obrasce pokušao je odrediti europskim okvirima. Estetskoj učinkovitosti stvaralačkih postupaka uspijevao je prilagoditi Taineovo učenje o važnosti društvene sredine; proučavao je književnost dobnih skupina, generacijskih utjecaja, književnih struja, atmosfere, načina izražavanja, književnih ideja, ideološke izrađenosti, smisla za stvarnost, zbilju i zbiljsko, i za krupne probleme života. Moćnom intuicijom tragao je za poetskim gestama razdoblja i epoha. Baroknu poetiku otkrivao je u bujicama, plesu riječi, ali i u skladu s društvenim kontekstom, odnosno povijesnim očekivanjima. Upozoravao je na stare i nove pjesničke oblike i tvorbe preuzete

iz stranih ili pak klasičnih književnosti, njihovu neprirodnost, izvještačenost i neprilagodljivost u našem jeziku. Isticao je potrebu slobodne interpunkcije, upozoravao na pojave i primjere cjepkanja sintakse prema tuđim uzorima kojima se kvare ritam a u stil unosi nešto strano. Antun Barac čovjek je svojega vremena, stradalnik, starogradiški uznik, te častan čovjek koji je vjerovao da su »književne pojave evropskih naroda često (su) vlasništvo svih njih« (Barac, 1968: 101). Ipak, vrijeme kao nepobitan sudac stvara nove odmake; promijenilo je poglede na njegov književni regionalizam, također i na povijesno uvjetovane nadnacionalne okvire hrvatske književnosti, kojima se u nevolji nije imao hrabrosti uklanjati. Nemjerljive su zasluge Antuna Barca razvoju hrvatskih filoloških znanosti.

Literatura

- Antun Barac, *Veličina malenih. Sastavci o književnosti i književnicima*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I, Književnost ilirizma, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1964.
- Antun Barac, *Članci i eseji*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, MH, Zagreb, 1968.
- Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, sv. VII, ur. i predg. Petar Lasta, MH, Zagreb, 1962.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod MH – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Biblioteka hrvatske povijesti, Zagreb, 2004.
- Katul, *Pjesme*, Biblioteka Latina et Graeca sv. 1, priredio i preveo Dubravko Škiljan, Zagreb, 1996.
- Mihovil Kombol, »Gundulić u hrvatskoj književnosti«, *Hrvatska revija*, 12, str. 602–604; 1938.
- Zoran Kravar, *Stih i kontekst. Teme iz povijesti hrvatskoga stiha*, Biblioteka znanstvenih djela, Književni krug, Split, 1999.
- Zoran Kravar, »Predgovor«, u: Ante Tresić Pavičić, *Odabrana djela, Pjesme, prijevod, eseji, putopisi*, Književni krug, Split, 1999., str. 5–38.
- Milan Marjanović, »Vladimira Nazora *Intima*«, u: *Hrvatska književna kritika*, sv. III, Matica hrvatska, Zagreb, 1962.
- Vladimir Nazor, *Izbor proze II*, odl. »Eseji i članci II. (1942)«, *Stoljeća hrvatske književnosti*, priredio Nedjeljko Mihanović, MH, Zagreb, 1999., str. 299–339.
- Vladimir Nazor, *Eseji, članci, polemike*, Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, Djela Vladimira Nazora, knj. XV, Zagreb, 1950.
- Vladimir Nazor, »Pogovor«, u: *Antologija nove čakavske lirike*, ur. Ive Jelenović i Hijacint Petris, Zagreb, 1947., str. 143–147. (Također u: »Predgovor I. izdanju«, Zagreb, 1934.)

Svetozar Petrović, »Stih. Stihovi i strofe romanskog porijekla«, *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*, ur. Zdenko Škreb / Ante Stamać, Globus, Zagreb, 1986., str. 283–334.

Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, 4. neizmijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1979. (i 20. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2005.)

Leonid I. Timofejev (Timofeev), *Teorija književnosti*, Prosveta, Beograd, 1950.

Ante Tresić Pavičić, *Odabrana djela I., Pjesme, prijevod, eseji, putopisi*, Književni krug, Split, 1999.

DOPRINOSI ANTUNA BARCA VERSOLOŠKOJ PROBLEMATICI HRVATSKOGA PJESNIŠTVA

Sažetak

Antun Barac pridavao je važnost poeziji, ritmu, svježini i neponovljivoj ljepoti izgovorene riječi, emfatičkim doživljajima i raspoloženjima, estetskim učincima pjesme. Isticao je i značajke formalne strukture, prepoznavao nizove stihova i strofa. Zalagao se za filološki pristup utemeljen na istraživanju spoznajnih, psiholoških, povijesnih, socijalnih i estetskih osobitosti. Moćnom intuicijom tragao je za poetskim gestama razdoblja i epoha. Baroknu poetiku otkrivao je u bujicama, plesu riječi, ali i u skladu s društvenim kontekstom, odnosno povijesnim očekivanjima. Osmislio je osnove književnoj metodologiji i vrlo rano postao svjestan potrebe za sintezom znanstvenih spoznaja o književnosti koju je doživljavao djevičanski neistraženim područjem. U ovoj raspravi autor promiče tezu o oprječnim vrijednostima prozodije i silabike, odnosno razlikama metričkoga sustava zasnovana na stopama i slogovnoga stiha. Analizom uzoraka utvrdili smo da je Barac u analizama i tumačenju hrvatskoga slogovnoga pjesništva gotovo nezatno primjenjivao parametre kvantitativne versifikacije.

Ključne riječi: Barac, kvantitativna versifikacija, silabična versifikacija, stopa, slog, ritam

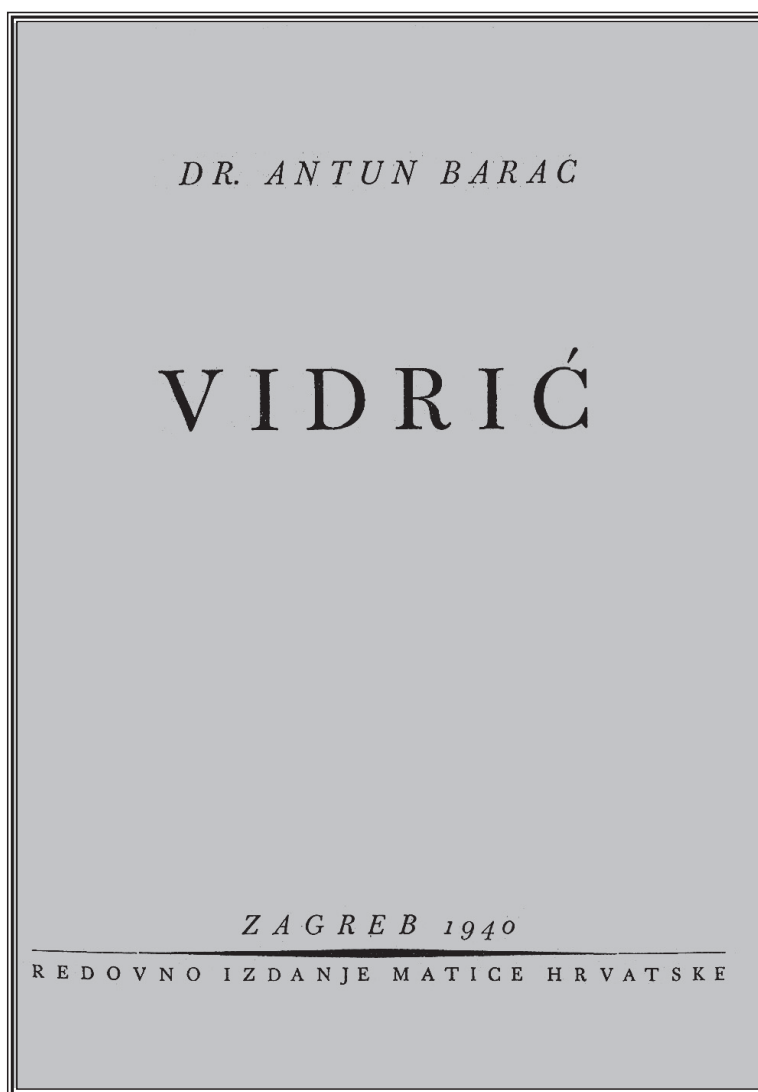
ANTUN BARAC'S CONTRIBUTIONS ON VERSE IN CROATIAN POETRY

Summary

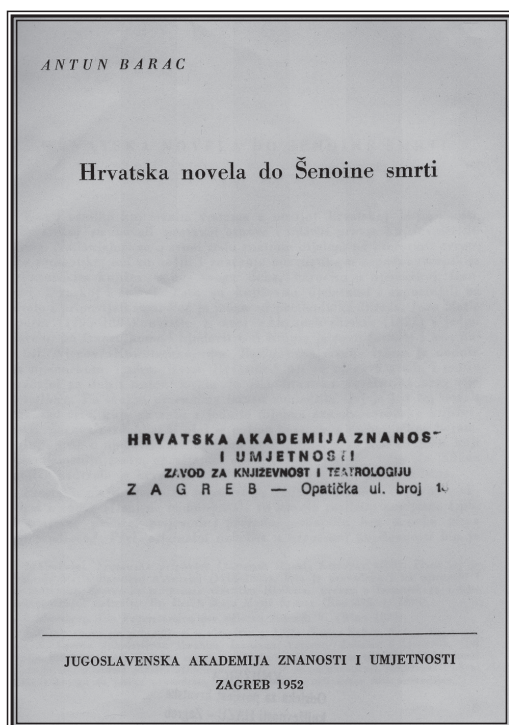
Antun Barac gave significant importance to poetry and rhythm, freshness and the stunning beauty of the spoken word, emphatic experiences and moods, and to aesthetic effects of poems. He also pointed out the features of formal structures, recognizing the sequences of verses and stanzas. He advocated the philological approach based on the study of cognitive, psychological, historical, social and aesthetic peculiarities. Through his insightful intuition he searched for poetic gestures of periods and epochs. He revealed baroque poetry in torrents, in the dance of words, but also in accordance with the social context, i.e. with historical expectations. He de-

vised the basics of literary methodology and very early became aware of the need for a synthesis of scientific knowledge about literature which he perceived as a virgin, unexplored field. In this paper, the author promotes the thesis of opposing values of prosody and syllabics, that is of the differences between a metric system based on metrical units and syllabic verse. Sample analysis showed that Barac in his analyses and interpretations of the Croatian syllabic verse almost minimally used the parameters of quantitative versification.

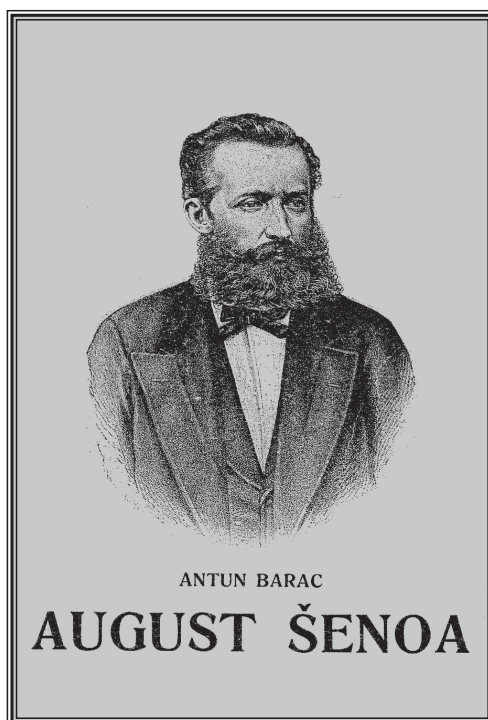
Key words: Antun Barac, quantitative versification, syllabic versification, metrical units, syllable, rhythm

Sl. 11.: Antun Barac: *Vidrić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.

Sl. 12.: Antun Barac: *Hrvatska novela do Šenoine smrti*, p. o. iz: *Rad JAZU*, knj. 290, str. 5–64, Zagreb, 1952.

Sl. 13.: Naslovnica knjige Antuna Barca: *August Šenoa (studija)*, Narodna knjižnica, Zagreb, 1926.

Martina Čavar

Barčevo poimanje povijesnoga romana

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.

Uvod

Na početku treba napomenuti da žanr povijesnoga romana nije *explicite* obrađen u Barčevim teorijskim člancima što ne začuđuje s obzirom na zatečeno stanje književne znanosti. U ovome radu, na temelju iščitavanja Barčevih eseja i sintetsko-književnopovijesnih djela, osobito njegova monografskog djela *August Šenoa*, točnije VII.¹ i VIII. poglavlja,² razmatra se Barčevo viđenje povijesnoga romana.

Antun Barac je ponajprije detektirao mnoge nedostatke hrvatske znanosti o književnosti, od nepostojanja »uzornih monografija«, biografija, izdanih tekstova, znanstveno napisanih književnih povijesti. To ga je dovelo do zaključka da je povijest hrvatske književnosti najzanemarenija nacionalna znanost,³ a hrvatska književnost »djevičanski neiskorišćeno područje«⁴ na čijem se polju otvaraju beskrajni smjerovi: u proučavanju književnosti, buđenju umjetničkoga u mlađih naraštaja te stvaranju inteligentne čitateljske publike. U svakom slučaju, to je korisnije negoli polemiziranje koja je metoda (filološka ili estetska) ispravnija, ističe Barac. Barčeva vizija smisla i funkcije književnosti jasno je izložena u njegovim esejima objavljenim dvadesetih godina XX. stoljeća u *Jugoslavenskoj knjizi*⁵ i *Savremeni-*

¹ U knjizi Antuna Barca: *August Šenoa*, Studija, Izdanje »Narodne knjižnice«, Zagreb, 1926., str. 55–75, poglavlje VII. je naslovljeno: »Izvori Šenoinih historijskih romana«.

² U navedenoj Barčevoj knjizi: *August Šenoa*, str. 76–84, poglavlje VIII. je naslovljeno: »Šenoini pogledi na historijski roman. – Ideje i ličnosti u njegovim djelima. – Pokretne ideje Šenoinih historijskih romana. – Šenoa kao pjesnik narodne vjere i narodne snage. – Historijski roman u Hrvata«.

³ Usp. Dr. Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XXII, br. 2, str. 18; Zagreb, 1929.

⁴ Isto, str. 28.

⁵ To su sljedeći eseji: »Naša književnost i njezini historici«, *Jugoslavenska knjiva*, VII, knj. I, br. 5, str. 189–196; Zagreb, mart 1923.; »Književnost kao socijalni faktor«, *Jugoslavenska knjiva*, IX, knj. II, br. 1, str. 11–16; Zagreb, 1. jula 1925.; »Naša književnost i naše školstvo«, *Jugoslavenska knjiva*, X, br. 5, str. 145–150; Zagreb, 6. marta 1926.

ku.⁶ Iz njih se iščitava Barčevo poimanje književnosti te odnos književnosti i obrazovanja. Ukratko, za Barca književnost jest umjetnost i stoga je osobita odgovornost na studiju književnosti udahnuti život u te žive organizme (pisce i djela), a ne samo prikupljati činjenice pojedinog razdoblja,⁷ no o tome detaljnije u sljedećem poglavlju.

Barčevo poimanje književnosti; odnos književnosti i obrazovanja

Za Barca je književnost izraz potrebâ duhovnog života, ona jest umjetnost i kao takva mora osjetiti bilo života. Funkcija književnosti, ali i književne povijesti – koja registrira, obavještava o svim segmentima razvoja – prije svega jest osjetiti bilo života jer »ona je život sam, i zbog toga i na nju treba gledati kao na deo života«. ⁸ Književnom djelu treba pristupiti kao živomu biću jer je književnost kao umjetnost plod ljudskog djelovanja te je stoga velika odgovornost na književnim povjesničarima, »da k svome poslu pristupa[ju] s umetničkim instinktom, a ne s neveštom i grubom rukom, koja s jednim dodirrom ruši sve neživo i živo«. ⁹ Barac smatra da se vrijednost svake znanosti očituje u tome koliko može unaprijediti život, a osobita je važnost književnosti u životima pojedinaca jer je njezina funkcija i socijalna (»vredi toliko, koliko je kadra da unapredi život«) ¹⁰ te kao takva iskaz je najdubljih ljudskih težnja, a ne samo trenutačni individualni doživljaj. Uloga književnosti od osobite je važnosti u mnogim životnim situacijama jer je književnost suputnik u životima pojedinaca izloženih počesto svakovrsnim problemima i potrebama, kako u obiteljskim odnosima tako i u širem društvenom i nacionalnom okružju. ¹¹ Osobita odgovornost, stoga, pripada obrazovnom sustavu, tj. odabiru modela i metode u nastavi književnosti koja se ne bi smjela svoditi samo na memoriranje biografsko-faktografskih podataka već bi trebala probuditi u pojedinaca interes za književnost i njezino razumijevanje. Ljubav prema književnosti očitovala bi se u cjeloživotnom maru za knjigom zanimajućeg čitateljstva. (Barčevo upozoravanje na stagnaciju i krizu književnosti doima se vrlo

⁶ Dr. Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XXII, br. 2, str. 18–28; Zagreb, 1929.

⁷ Usp. Dr. Antun Barac, »Književno jedinstvo«, *Književni jug*, knj. III, sv. 4, str. 148–149; Zagreb, 15. februar 1919.

⁸ Antun Barac, »Naša književnost i njezini historici«, *Jugoslavenska njiva*, VII, knj. I, br. 5, str. 191; Zagreb, mart 1923.

⁹ Isto, str. 196.

¹⁰ Isto.

¹¹ Usp. Antun Barac, »Književnost kao socijalni faktor«, *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. II, br. 1, str. 15; Zagreb, 1. jula 1925.

sličnim današnjim lošim prilikama u kojima se nalazi izdavačka djelatnost, a samim time i njezin proizvod – knjiga, op. M. Č.). Čak ni loše ekonomske prilike, prema Barcu, ne mogu biti razlog nehaju prema knjizi, jer ako postoji duhovna čežnja za štivom, pronaći će se i sredstva, pa bi se samim time povećao i broj konzumenata (čitatelja) što bi u konačnici pridonijelo duhovnom razvoju nacije.¹²

Analizirajući Barčevo poimanje književnosti može se kazati kako je Barac književnost otgrnuo od apstraktnih kategorija i diltheyevski je postavio u kategorije života. Poznato je, naime, da je njemački filozof i utemeljitelj duhovnih znanosti (*Geisteswissenschaften*) Wilhelm Dilthey napravio hermeneutički obrat u filozofiji: umjesto apstraktnih metafizičkih pojmova i Kantovih logičkih kategorija postavio je razumijevajuće obilježje filozofije kao filozofije života (*Lebensphilosophie*), odnosno kategorije života s pomoću kojih duhovni svijet razumijemo, naspram prirodnih znanosti koje se ne bave razumijevanjem nego objašnjenjem. Pojam povijesnosti (*Geschichlichkeit*) poslužio je Diltheyu za utemeljenje duhovnih znanosti i opravdavanje njihova autonomnoga položaja naspram prirodnih znanosti jer se spoznavanje i razumijevanje života (*Verstehen des Lebens*) događa u povijesnosti, doživljajem (*Erlebnis*), odnosno nutarnjim iskustvom.¹³ U svome radu »Barčeva antropološka aksiologija«¹⁴ Cvjetko Milanja je s pravom uočio da je Barčevo poimanje filozofije umjetnosti diltheyevsko, odnosno da je Barac na tragu Diltheyeve filozofije života. Neke od glavnih kategorija života koje je postulirao Dilthey kao što su: doživljaj, vrijeme, značenje, struktura, vrijednost, odnos cjeline i dijelova, razvoj, izraz, životni tijek (život) čine okosnicu Barčeva poimanja književnosti, odnosno one su podloga na kojoj leži književnost, kako smatra Barac. Tako možemo kazati da Barac u svojoj književno-povijesnoj refleksiji, slično kao Dilthey, pravi paradoksalni bijeg od intelektualnog, puko teorijskog, apstraktnog, logičkog na područje životnog. Dilthey je predmetom duhovnih znanosti odredio duh u svojim povijesnim »objektivacijama« (ono u što se univerzalni duh objektivirao), odnosno individualna očitovanja života (*Lebensäußerungen*). Ona su podložna vremenitosti i povijesnosti kao i sâm život, dakle nose karakter povijesnosti. S druge strane, imamo »ustroj povijesnoga svijeta« u duhovnim znanostima koji im kao svojevrsan instrumentarij, omogućuje da se na odgovarajući način odno-

¹² Usp. Antun Barac, »Naša književnost i naše školstvo«, *Jugoslavenska njiva*, X, br. 5, str. 147 i 150; Zagreb, 6. marta 1926.

¹³ Usp. W. Dilthey, *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, (Gesammelte Schriften, Bd. 7), eingeleitet von M. Riedel, Frankfurt/M., 1997.

¹⁴ Cvjetko Milanja, »Barčeva antropološka aksiologija«, *Umjetnost riječi*, XL, br. 1, str. 45–52; Zagreb, siječanj – ožujak 1996.

se spram svoga predmeta, čije je bitno obilježje povijesnost. Poznato je da je Dilthey za ovu svoju teoriju dokaze pronalazio u umjetničkim djelima, pa i u književnosti. Objektivaciju života u konkretnom umjetničkom djelu on smatra izrazom samog života. I kod Barca nailazimo na slično poimanje: »najveći je mogući stupanj (realiteta) u onim pojedincima u kojima prepoznajemo etički autentične živote, kod kojih pojedinaca se privatno-građanska biografija savršeno preklapa s umjetničkom«, kako uočava Milanja, ili – kako smo već istaknuli – Barac smatra da likovi moraju biti živi ljudi, a ne lutke; književnost nije za zabavu dokonih ljudi, već snažno pokretalo života.¹⁵ On neprestance traga za stvarnim, realnim, »životnim« u umjetničkom djelu i u tome kontekstu treba razumjeti i njegovo poimanje povijesnog romana.

Barčevo poimanje povijesnog romana prema opisu Šenoinih povijesnih romana

Barac, kritičan prema radu svojih predhodnika, književnih povjesničara (Jagića, Pavića, Šrepela, Šurmina, ali i jednim dijelom i Vodnika i Prohaske), izriče poznatu premisu: »Prvi je uvjet svake naučnosti: da se stvar dobro znade«,¹⁶ stoga nije dovoljno prikupiti građu već ju je potrebno dobro istražiti. Na tom polazištu Barac je dobro iščitao djela i proučio pisce, a potom stvarao monografske studije važnih stvaratelja u hrvatskoj književnosti (Nazonora, Šenoa, Vidrića i Ivana Mažuranića), odnosno prikazao njihove književno-povijesne portrete, a time na nov način pridonio hrvatskoj znanosti o književnosti. Barac smatra da vrijede oni pisci koji imaju svoje čitateljstvo kao što su: »npr. Mažuranić, Preradović, Martić, Šenoa, Tomić, Kranjčević, Novak, Becić, Harambašić itd.«¹⁷ Osobitost Barčeva književno-povijesnoga rada zacijelo su književno-povijesna portretiranja značajnika hrvatske književnosti, a među njima zasluženno mjesto pripada Augustu Šenoi, koga je smatrao jednim od najvećih hrvatskih književnih pojava,¹⁸ te ga prikazao kao umjetnika u spomenutoj studiji.

¹⁵ Usp. Antun Barac, *August Šenoa*, Studija, Izdanje »Narodne knjižnice«, Zagreb, 1926., str. 9.

¹⁶ Dr. Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XXII, br. 2, str. 20; Zagreb, 1929.

¹⁷ Dr. Antun Barac, »Pisci, kritičari, publika. Pabirci po hrvatskoj književnoj historiji«, *Hrvatsko kolo*, književno-naučni zbornik, uredili B. Livadić i M. Gavazzi, knj. XIII, str. 152; Matica hrvatska, Zagreb, 1932.

¹⁸ Isto, str. 154.

Barac je, od svojih teorijskih radova pa sve do književne povijesti *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knj. I, Književnost ilirizma*,¹⁹ promicao estetsko vrjednovanje književnih ostvarenja s ciljem da se »izvrši estetska valorizacija naše književne prošlosti, da se ispita što je u njoj još uvijek živo i impresivno, jer je nekada bilo intenzivno doživljeno i skladno izraženo, dakle, umjetnički oblikovano«.²⁰

Prije Barčeve studije o Šenoi, biografsku je studiju godine 1892. o Šenoi, jednom od znamenitih članova Uprave Matice hrvatske, sastavio hrvatski filozof i književnik Franjo Marković²¹ (1845. – 1914.), jedan od autora *Spomen-knjige Matice hrvatske*. Drugi suautor *Spomen-knjige* je istaknuti hrvatski povjesničar Tadija Smičiklas (1843. – 1914.), koji je poznatiji po dvosveščanoj *Povijesti hrvatskoj*, objavljenoj u izdanju Matice hrvatske.²² Zanimljivo je spomenuti da je Šenoa, pozdravljajući izlazak drugog dijela spomenutog Smičiklasova djela 1879., uvidio važnost te prve cjelovite sinteze povijesti hrvatskoga naroda koja je umnogome pridonijela osvješćenju nacionalnog identiteta u Hrvata, te prigodom tridesetog rođendana Tadije Smičiklasa napisao veselu kajkavsku pohvalnicu »Carmen«, a Smičiklasa nazvao hrvatskim Herodotom.²³ Smičiklas je cijenio Šenoine povijesne romane, a Barac u studiji o Šenoi citira Smičiklasove riječi izrečene netom iza Šenoine smrti u *Viencu*: »Uvijek će biti dužnost historiku hrvatskom, da pozna osim vrela i naučnih istraživanja i historijske romane Augusta Šenoae«,²⁴ te time osnažuje svoje tezu o Šenoi kao ocu hrvatskoga romana, kako ga se uvriježilo nazivati u hrvatskoj književnoj historiografiji.

Po Barčevoj je koncepciji studija o Šenoi, objavljena 1926., nešto između informativnoga prikaza i književno-povijesne studije, podijeljena u četrnaest podnaslova, a u svakom tematskom poglavlju donosi temeljito i pomno odabranu građu, bez suhoparnih nizanja biografskih podataka, potrebnu za

¹⁹ Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knj. I, Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954.

²⁰ Stanko Lasić, »O literarno-historijskom metodu u djelima Prof. Dr. Antuna Barca«, *Pogledi 55*: časopis za teoriju društvenih i prirodnih nauka, Zagreb, 1955., str. 27.

²¹ Franjo Marković, »August Šenoa, podpredsjednik 'Matice hrvatske' od god. 1877. do god. 1881.«, *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga*: sa dvanaest slika i jednim snimkom rukopisa. Napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković. Izdanje Matice hrvatske, U Zagrebu, 1892., str. 174–224.

²² Smičiklas je knjigu napisao u dva dijela, a neuobičajeno, ponajprije je objavio 1879. drugi dio, a tek 1882. prvi dio.

²³ Usp. Dubravko Jelčić, »Tadija Smičiklas i Matica hrvatska«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, (posvećen 150. obljetnici rođenja Tadije Smičiklasa, 1843.–1993.), vol. 18, Zagreb, 2000., str. 160.

²⁴ Antun Barac, *August Šenoa*, Studija, Izdanje »Narodne knjižnice«, Zagreb, 1926., str. 76 iz: Tadija Smičiklas, »† August Šenoa«, *Vienac*, XIII, br. 51, str. 819; Zagreb, 17. prosinca 1881.

prikazivanje Šenoje i njegova značenja u hrvatskoj književnosti. Studija započinje predstavljanjem psihološkog profila Šenoje smještenog u zavičaj, a potom i u nacionalnu sredinu. Za vrednovanje književnog značaja nekog pisca Barac će reći: »...nije od važnosti jedino dojam, što ga on čitatelju pobuđuje danas, već u konačnoj ocjeni treba u prvom redu uzeti u obzir onaj umjetnički i uopće duhovni doprinos, što ga je netko svojim radom unio u kulturni život svoga naroda i svoga doba«²⁵ ili »Sud o takvoj ličnosti ne stoji do promjenljivih kriterija, kojima pojedino doba mjeri ljude, već do stvarnog doprinosa, što ga je netko nacionalnoj i općoj kulturi dao, do količine duše, pregnuća, topline, što ih je netko uz svoj rad unio«.²⁶ Barčevo samouvjereno isticanje važnosti Augusta Šenoje u hrvatskoj književnosti, »bez koga se kasniji razvoj književnosti u Hrvatskoj ne da ni zamisliti«,²⁷ među ostalim zbog stvaranja i afirmacije romana koji postaje i štivo hrvatske čitateljske publike, dade se iščitati, naoko »nategnuto« promišljanje Barčevoga poimanja povijesnog romana.

Barac svoje poimanje povijesnoga romana temelji na Šenoinu teorijskom viđenju: »povijesni roman mora biti živa slika vremena i ljudi«.²⁸ Toj analizi Šenoinoga povijesnog romana posvetio je dva poglavlja: VII. naslovljeno »Izvori Šenoinih historijskih romana« i VIII. »Šenoini pogledi na historijski roman. – Ideje i ličnosti u njegovim djelima. – Pokretne ideje Šenoinih historijskih romana. – Šenoa kao pjesnik narodne vjere i narodne snage. – Historijski roman u Hrvata«. U VII. poglavlju, podijeljenom u podnaslove, naslovljene prema nazivima Šenoinih romana, redom: 1. *Zlatarevo zlato*, 2. *Čuvaj se senjske ruke*, 3. *Seljačka buna*, 4. *Diogenes* i 5. *Kletva* Barac objašnjava što je uzrok nastanka pojedinoga Šenoina romana, rasvjetljava autentične povijesne činjenice i lica, upućuje da su fabula i neka važna lica, koja imenuje, nužna za rasplet radnje – izmišljena. Istražio je kako Šenoa obrađuje povijesnu tematiku, uključujući izgrađenost fabule, koncepciju lica i prikazivanje sredine u povijesnim romanima. Barac zamjećuje da je Šenoa svoja djela temeljio na povijesnim podacima, samo su zbog napetosti ljubavne fabule nositelji izmišljeni ili su povijesno neznatni. U spomenutim se poglavljima donosi detaljan sadržaj pojedinih romana, ali i progovara o idejnim osnovama romana. Romane stavlja u određeni povijesni kontekst, a budući da su djela determinirana određenim nacionalnim i društvenim danostima, možemo kazati da je Barčevo proučavanje književnosti određeno sociološkim tumačenjem hrvatske književnosti, ali istodobno važno mu je i estetsko vrjed-

²⁵ Antun Barac, *August Šenoa*, Studija, Izdanje »Narodne knjižnice«, Zagreb, 1926., str. 3.

²⁶ Isto, str. 132.

²⁷ Isto, str. 131.

²⁸ Isto, str. 76.

novanje, što – svakako – izbor pisca i njegovih djela i dokazuje. Svi Šenoini romani protkani su humanošću – u obrani čovjeka i nacije, hrvatstvom, radošću i vjerom u optimizam, pa Barac zaključuje: »Smisao njegovih historijskih romana jest: u koncentraciji naše snage, u kolaboraciji sviju staleža, u poštivanju čovječjeg dostojanstva u svakoga sloja leži spas i budućnost naše zemlje«. ²⁹ Barčevo povijesno-sociološko promišljanje književnosti ukazuje na povezanost književnosti s društvenim zbivanjima, isprepletenim nacionalnim, kulturnim i inim problemima, a samim time kao što Stanko Lasić kasnije propitkuje: koliko je ta hrvatska književnost bila involvirana u hrvatske društvene i nacionalne probleme i koliko ih je uspješno rješavala? ³⁰ Barčeva promišljanja o uskoj povezanosti književnosti i drugih društvenih uvjetovanosti najbolje se zrcale u njegovu proučavanju Šenoae, njegove književne i kulturne djelatnosti i svih onih pojedinosti koje istodobno određuju i proizlaze iz književne i društvene pozicije Augusta Šenoae i njegova doba: »koliko je Šenoa bio naš čovjek, koliko je u njegovim djelima došao do izražaja naš život, koja je društvena pozicija Šenoina, ideologiju kojeg staleža i sloja našeg društva on izražava, što je Šenoa u svoje vrijeme predstavljao za naše društvo i našu kulturu uopće«. ³¹

U spomenutom VIII. poglavlju Barac sintetizira Šenoino poimanje povijesnog romana (poetička obilježja i kulturnopovijesno značenje hrvatskoga povijesnog romana u hrvatskoj književnosti), naglašava Šenoino autentično korištenje povijesnih vrela. Kao i u prethodnom poglavlju, Barac naglašava da je Šenoina intencija bila dotično doba autentično osvjetliti (primjerice, u romanu *Zlatarevo zlato – živa slika Zagreba XV. stoljeća*; u pripovijesti *Čuvaj se senjske ruke* – detaljan prikaz života i borbe Uskoka u Senju i Mletaka (Venecije) u prvoj polovici XVII. stoljeća; u romanu *Seljačka buna* – sukob između feudalaca i seljaka u XVI. stoljeću; u romanu *Diogenes* – političke spletke u habsburškoj Hrvatskoj u XVIII. stoljeću; u romanu *Kletva* – slika Zagreba XIV. stoljeća), pritom su mu poslužili autentični povijesni događaji i, zbog napetosti fabule, izmišljena ljubavna fabula i izmišljeni ili povijesno neznatni nositelji radnje. Premda se Šenoa služi romantičnom metodom u prikazivanju ljudi, on je prvi hrvatski realist, odnosno svojim je umjetničkim ostvarenjima usmjerio hrvatsku književnost i njezine stvaratelje kasnijem formiranju realizma kao pravca hrvatske književnosti (80-tih godina XIX. stoljeća). Povijesni romani obilježili su njegov stvaralački opus što ne čudi s obzirom na po-

²⁹ Isto, str. 97.

³⁰ Usp. Stanko Lasić, »O literarno-historijskom metodu u djelima Prof. Dr. Antuna Barca«, *Pogledi 55: časopis za teoriju društvenih i prirodnih nauka*, Zagreb, 1955., str. 45.

³¹ Isto, str. 45.

litičke prilike u kojima se nalazila Hrvatska šezdesetih i sedamdesetih godina XIX. stoljeća, stoga je Šenoa u svojim romanima glasnogovornik potlačenih, glasnik hrvatskog naroda protiv njemačkih, mađarskih i talijanskih presizanja te ujedinitelj svih staleža, u političkom smislu izraziti državotvorni Hrvat, svjestan potrebe ujedinjenja svih pristaša i Strossmayera i Starčevića, stoga Barac zaključuje kako »Šenoini historijski romani u ovom pogledu za izgrađivanje hrvatstva – širokogrudnog, kulturnog, slavenski i jugoslavenski orijentiranog – znače po svojoj konstruktivnosti kudikamo više negoli radikalno političke krilatice njegovih protivnika, pa su i djelovali više.«³²

Na kraju, Barac utvrđuje da je Šenoa prvi hrvatski romanopisac, ne spominje njegove preteče³³ ili ih spominje tek uzgred,³⁴ navodi pisce povijesnog romana, Dragojlu Jarnević³⁵ (1812. – 1875.) i Ivana Krstitelja Tkalčevića³⁶ (1840. – 1905.), analizira Šenoine nastavljache, također pisce povijesnog romana – Josipa Eugena Tomića, Eugena Kumičića, Ksavera Šandora Gjalskoga i Velimira Deželića, te utvrđuje, ukazujući na njihove nedostatke, da je Šenoa: »dao uzorne primjerke historijskoga romana: zajamčen historijski materijal, riznica znanja, u interesantnoj i uspjeljoj umjetničkoj obradbi. U njegovu romanu vjerno prikazani i ljudi i događaji, a i za fabulu je tražio poticaja u vrelima«³⁷ i naposljetku, zaključuje, »tako Šenoa ostaje ne samo prvim, nego i jedinim hrvatskim piscem, čiji romani zaslužuju ime historijskih romana.«³⁸ Dakle, Barac je književnost poimao, kako smo već u duhu Diltheya kazali, izričajem života, svekolikih društvenih (ne)prilika, te je stoga književnu prošlost promatrao kao zrcalo doba i života u njemu, a od književnosti je zahtijevao da ne bude samo književnost, već životnost, odnosno odgovor na hrvatske (ne)prilike. U svom književnopovijesnom radu Barac stubokom pristupa dotičnom problemu, kritički nastupa u teorijskim člancima, a pri analizi Šenoinih povijesnih romana djelo stavlja u određeni povijesni kontekst i naglašava potrebu povijesno-sociološkoga proučavanja književnosti, a pri tom ima u vidu i estetski kriterij koji uklapa u cjelokupnu sliku. Glavna Barčeva

³² Antun Barac, *August Šenoa*, Studija, Izdanje »Narodne knjižnice«, Zagreb, 1926., str. 82.

³³ U napomeni XI. knjige *Sabranih djela*, Binoza, Zagreb, 1933. na str. 349, u kojoj donosi roman *Zlatarovo zlato*, Barac spominje preteče Šenoinog romana, Kraljevićev *Požeški đak* i *Dva pira* Dragojle Jarnevićeve, smatra da to nisu umjetnička djela, dok *Zlatarovo zlato* naziva prvim hrvatskim dovršenim i uspjelim romanom.

³⁴ Antun Barac, »August Šenoa (1838–1881)«, *Republika*, VI, knj. II, br. 11–12, str. 728; Zagreb, studeni – prosinac 1950.

³⁵ Dragojla Jarnević objavila je povijesni roman *Dva pira* u *Domobranu*, 1864.

³⁶ Ivan Krstitelj Tkalčić autor je prvoga pravoga povijesnog romana *Severila ili slika iz proginstva kršćanah u Sisku* (Zagreb, 1866.).

³⁷ Antun Barac, *August Šenoa*, Studija, Izdanje »Narodne knjižnice«, Zagreb, 1926., str. 83.

³⁸ Isto, str. 84.

promišljanja vođena su pitanjem koliko je hrvatska književnost oslikavala hrvatski nacionalni život te koliko je utjecala na rješavanje problema i koliko je pridonijela u izgradnji i očuvanju hrvatskoga nacionalnog identiteta.³⁹ Imajući u vidu značenje Šenoinih djela, njihovo umjetničko, kulturološko i povijesno značenje, odnosno njihov duhovni prinos hrvatskomu biću, Barac je iz bogate hrvatske književne baštine izdvojio i u polje svojih interesa stavio Augusta Šenou, a potom i izradio spomenutu monografiju. U njoj je kao i u mnogobrojnim člancima u periodici, a najbolje se to može iščitati iz članka »August Šenoa«,⁴⁰ Šenoine povijesne romane nazvao glavnim njegovim područjem djelovanja, temeljeći to na činjenici da je Šenoa »znao opažati život i ujedno svoja opažanja izraziti na književan način«. ⁴¹ Na temelju Barčevih analiza Šenoinih povijesnih romana i njegova književno-povijesna značenja, uvažavajući činjenicu da ne postoji njegovo *explicite* teorijsko poimanje povijesnoga romana, namjera je proniknuti u Barčevo viđenje povijesnoga romana. Barac smatra Šenou ponajboljim i najutjecajnijim hrvatskim piscem XIX. stoljeća, zaključuje da je zadaća njegovih povijesnih romana osvijetliti važnija razdoblja hrvatske prošlosti, nužno ih je izgrađivati na povijesnim vrelima s ciljem da se prikaže atmosfera i ljudi pojedinog doba, a analogijom između prošlosti i sadašnjosti djelovati na razvitak hrvatskoga društva, prikazujući sve slojeve društva s jasnom nacionalnom i društvenom poukom romana.⁴² I na koncu, nužno je voditi računa o kompoziciji djela i stilu, u čemu je Šenoa pravi umjetnik. Analogno Barčevom pozitivnom vrednovanju Šenoina pripovjedačkoga stvaralaštva, osobito značenja povijesnoga romana u hrvatskoj znanosti o književnosti, kao i inih učinaka, kao što su stvaranje hrvatske čitateljske publike, buđenje nacionalne svijesti i zajedništva, te osvješćivanju spram otporu prema tuđincima, zaključuje se da je i Barčevo viđenje povijesnoga romana sukladno Šenoinom.

Barčevu ju studiju o Šenoi pohvalno ocijenio Antun Bonifačić u *Jugoslavenskoj knjivi*,⁴³ nazvavši je prvom većom hrvatskom monografijom te istaknuo kako je studija nastala kao dokument marljivoga, opsežnoga i zahtjevnog rada. Slaže se s time i Ljubomir Maraković, čija je recenzija u

³⁹ Spomenuta promišljanja o Barčevom sociološkom tumačenju povijesti hrvatske književnosti uslijedila su nakon čitanja poticajnog članka Stanka Lasića »O literarno-historijskom metodu u djelima Prof. Dr. Antuna Barca«, *Pogledi 55: časopis za teoriju društvenih i prirodnih nauka*, Zagreb, 1955., str. 3–69.

⁴⁰ Antun Barac, »August Šenoa (1838–1881)«, *Republika*, VI, knj. II, br. 11–12, str. 717–735; Zagreb, studeni – prosinac 1950.

⁴¹ Isto, str. 728.

⁴² Usp. Isto, str. 727.

⁴³ A.[ntun] Bonifačić, »Antun Barac: August Šenoa, (Zagreb 1926. Izdanje 'Narodne Knjižnice'. Cijena 20.- Din.)«, *Jugoslavenska knjiva*, X, br. 11 i 12, str. 386–387; Zagreb, 26. juna 1926.

*Hrvatskoj prosvjeti*⁴⁴ isprepletena pohvalno-kritičarskim zamjedbama, navodeći i neke njezine nedostatke: od nejednake informiranosti u svim segmentima Šenoina djelovanja do preuveličavanja u procjeni. Obojica spomenutih recenzenata slažu se s Barčevom ocjenom važnosti Šenoinih povijesnih romana u nacionalnoj književnosti, s time da Maraković članak završava potičući na daljnja istraživanja koja bi Šenou pozicionirala u okviru europskoga povijesnog romana. Nadalje, Barčeva studija primljena je i s više negativnih recenzija. Jednu od njih uputio je hrvatski književni povjesničar Mihovil Kombol u počecima svoga znanstvenog djelovanja, u časopisu *Književna republika*,⁴⁵ zamjerajući Barcu preuveličavanje Šenoina značenja i pozicioniranja u kontekstu hrvatske književnosti. Naime, Kombol je smatrao da je Šenoa jamačno središnja pojava hrvatske književnosti svoga doba, ali ne i sveukupne hrvatske književnosti, kako ga je u spomenutoj studiji prikazao Barac.⁴⁶ Hrvatski književni povjesničar Ivo Frangeš smatrao je »da je Barčeva knjiga [o Šenoi, op. M. Č.] (i recimo sad stereotipnu ogradu: ‘uza sve svoje slabosti’) ipak najbolje što je o Šenoi cjelovito napisano«,⁴⁷ a u svojoj studiji *Antun Barac*⁴⁸ referirao se na spomenutu Kombolovu primjedbu te ustvrdio: »valja upozoriti da smo mi danas bliži Barčevoj ‘pretjeranosti’ negoli Kombolovoj odmjeranosti: ako i nije, kako to Kombol hiperbolički kaže, Šenoa središnja ličnost sveukupne hrvatske književnosti do vremena Barčeve monografije, on je nesumnjivo središnja ličnost književnosti hrvatskog XIX. stoljeća!«. ⁴⁹ Kritičan je prema Barčevoj studiji i jedan autor iz srbijanskoga književnog okružja; to je Branislav Miljković koji je o Šenoi pisao u *Srpskom književnom glasniku*,⁵⁰ ukazujući na dva nedostatka: prvo ističe da je Barac loš portretist koji je prikazao Šenou kao svestranu osobu, vršitelja mnogih kulturnih poslova, ali je nevješto prikazao umjetničku Šenoinu osobnost, unatoč savjesno prikupljenoj i dobro ovladanoj građi, izloženoj monotono bez dodatnih efekata koji bi pridonijeli oživljavanju povijesne osobnosti; te

⁴⁴ Maraković, Lj.[ubomir], »Knjiga o Šenoi«, *Hrvatska prosvjeta*, XIII, br. 10, str. 220–221; Zagreb, 25. listopada 1926.

⁴⁵ U potpisu: Novaković, N. [Kombol, Mihovil], »Antun Barac o Šenoi«, *Književna republika*, III, br. 4, str. 208–221; Zagreb, 1. septembra 1926.

⁴⁶ Usp. Isto, str. 221.

⁴⁷ Ivo Frangeš, »Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti«, *Zbornik o Mihovilu Kombolu*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 25. obljetnice smrti / Zadar, 18. – 20. studenoga 1981., ponovljeno izdanje, ur. prof. dr. sc. Nevenka Košutić-Brozović i prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb – Zadar, 1997., str. 14.

⁴⁸ Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 21.

⁴⁹ Isto, str. 21–22.

⁵⁰ Branislav Miljković, »Antun Barac: August Šenoa, studija. – Zagreb, 1926.«, *Srpski književni glasnik*, N. S. knj. XIX, br. 5, str. 392–395; Beograd, 1. novembar 1926. [Ćir.]

drugo – da je Barac i loš pejzažist: unatoč dobrom poznavanju činjenica toga doba, nije predočio i onovremenu atmosferu. Nadalje, recenzent smatra da se u cijeloj studiji osjećaju Barčeve simpatije prema Šenoi, a unaprijed usvojeni zaključci ponekad su nedovoljno argumentirani, što u konačnici dovodi do hiperboličnog prikaza, a to recenzent zamjera autoru jer smatra da je Šenoa bio talentiran, odskakao među svojim suvremenicima, ali mu zbog toga ne treba pridavati apsolutnu vrijednost. Na tom tragu je i recenzija objavljena u *Vijencu*⁵¹ 1926. u kojoj Ivan Nevistić ističe kako je Barac iscrpno prikazao i donio neke nove Šenoine životopisne podatke, izložio Šenoinu književno-kulturnu djelatnost, ali je nedovoljno oslikao Šenoinu umjetničku stranu, stoga recenzent smatra da je Barčeva studija dobra osnova za neku novu sveobuhvatniju, uvjetno rečeno, »konačnu studiju o umjetniku Šenoi«.⁵²

Antun Barac kao tekstolog / priređivač Šenoinih djela

Osim pisanja studije o Šenoi Antun Barac je priredio i *Sabrana djela Augusta Šenoe* u izdanju Binoze u Zagrebu 1931. – 1934. u 20 svezaka, te je uredio u ediciji Djela hrvatskih pisaca (urednik Dragutin Tadijanović) *Djela Augusta Šenoe* u 4 sveska u izdanju Zore u Zagrebu 1951.

Na kraju većine knjiga donosi svoju »Napomenu« osim u knj. VII. (*Prosjak Luka. Kanarinčeva ljubovca*), knj. XVII. (*Kletva I.*) i XVIII. knj. (*Kletva II.*) *Sabranih djela*. Napomene *Sabranih djela* sadrže informacije o tome u kojoj je serijskoj publikaciji djelo prvi put objavljeno, njezine bibliografske podatke (s preciznim navođenjem broja svake pojedine publikacije i nadnevka izlaženja). Nadalje, u gotovo svim napomenama pojašnjava uzroke i povode nastanka pojedinog djela, tumači manje poznata imena (osoba, mjesta, kazališnih djela i književnih ostvarenja) i nepoznate riječi.

Barčevo objavljivanje Šenoinih *Sabranih djela* umnogome je pripomoglo sabiranju Šenoina bogatog stvaralačkog opusa pa su tako prvi put tiskani u zasebnoj, I. knjizi *Izabranih djela* (od II. do XX. knjige *Sabrana djela*) feljtoni »Praški listovi« i »Zagrebulje« iz 1866. (označene kao »Zagrebulje I.«), a u drugoj knjizi objavljene su ostale »Zagrebulje« i označene kao »Zagrebulje II.« (iz 1867.), »Zagrebulje III.« (iz 1877.), »Zagrebulje IV.« (iz 1879.) i »Zagrebulje V.« (iz 1880.), te dotad nepretiskani Šenoini programski članci (»Naša književnost«, »O hrvatskom kazalištu«), uz napomenu da su objavljeni u toj knjizi jer su i nastali kada i najveći broj Šenoinih feljtona i

⁵¹ I.[van] N.[evistić], »Antun Barac: August Šenoa. Studija. Izdanje 'Narodne Knjižnice', Zagreb 1926.«, *Vijenac*, IV, knj. VI, br. 14–15, str. 388–389; Zagreb, 20. srpnja 1926.

⁵² Usp. Isto, str. 389.

novinskih članaka. U napomeni V. knjige, na primjeru pripovijesti *Čuvaj se senjske ruke*, Barac pojašnjava da su Šenoina povijesna djela temeljena na povijesnim izvorima u svemu osim u ljubavnim fabulama. Zanimljivo, ta zamjedba ne nalazi se u napomeni XI. knjige u kojoj je tiskan povijesni roman *Zlatarovo zlato*, u njoj donosi tek Šenoin predgovor spomenutom romanu, objašnjenja dvadeset šest glava, kronološko navođenje svih izdanja romana te uvriježenu opasku vezanu uz jezik ovoga izdanja. Napomena XII. knjige (*Seljačka buna*) donosi također Šenoin predgovor (posvetu Mihovilu Pavlinoviću), kronološko navođenje svih izdanja romana, ali i Šenoino poimanje povijesnoga romana, oprimjereno djelom. Takvo detaljno tumačenje povijesnih izvora, događaja i lica donosi i napomena knj. XIX (*Kletva*, objavljena u tri knj., XVII., XVIII. i XIX.) uz kritiku Tomićeva dovršetka *Kletve*.

Barac je, kako smo već kazali, uredio *Djela Augusta Šenoe* u 4 knjige, a objavljena su 1951. u izdanju Zore. I u ovom izdanju svaka knjiga sadrži »Napomenu« na kraju knjige. U njoj urednik predstavlja što sadrži pojedina knjiga, napominje da je građa preuzeta prema posljednjem izdanju, priređenom za piščeva života, i navodi koje su promjene Šenoina jezika izvršene u ovom izdanju, s napomenom da nije mijenjan stil. U napomenama ovoga izdanja, primjećuje se, Barac je oblikovani književni povjesničar, koji u izboru djela svake pojedine knjige, uz društvenu, naglašava i estetsku vrijednost djela. Barac u napomenama, ukoliko postoje, donosi Šenoine napomene, obično su to tumači imena i rječnik manje poznatih riječi. Nadalje, Barac donosi i svoj tumač imena te vrlo kratko kontekstualizira vrijeme u kojem su pojedina djela nastala. Barac je u prvu knjigu *Djela Augusta Šenoe*, koja sadrži pjesme, članke, feljtone i prikaze, uvrstio još i četiri Šenoina pisma te njegov dnevnik, pod nazivom *Moji zapisi*. Prema Barčevom izboru 2. knjiga sadrži ponajbolje Šenoine pripovijesti, a u napomeni ističe da je Šenoa unio načela realizma u hrvatsku književnost i zbog toga imao neprilika među tadanjim hrvatskim čitateljstvom koje još nije bilo pripravno na realno prikazivanje ljudi, pa je *Vijenac* ostao bez većeg broja pretplatnika.⁵³ U napomenama treće i četvrte knjige Barac sociološkim tumačenjem književnosti oslikava važnu Šenoinu ulogu u hrvatskoj književnosti kao tvorca hrvatskoga romana, pritom progovara o poetici Šenoina romana, osobito ističući Šenoinu intenciju da svojim povijesnim romanima iskaže misli o različitim pitanjima svoga doba.

Nakon Barčeva izdanja kritičko izdanje Šenoinih *Sabranih djela* u 12 knjiga⁵⁴ priredio je hrvatski književni povjesničar Slavko Ježić. Tu je redakciju pouzdanijom ocijenio suvremeni književni povjesničar Dubravko Jelčić,

⁵³ Taj podatak donosi Barac, prema riječima Eugena Kumičića u članku »O romanu« u *Hrvatskoj vili*, 1883., u napomeni druge knjige *Djela Augusta Šenoe*, Zora, Zagreb, 1951., str. 461.

⁵⁴ *Sabrana djela Augusta Šenoe*. Kritičko izdanje. Priredio dr. Slavko Ježić. Urednik Vladimir Popović, Znanje, Zagreb, 1963.–1964.

također i priređivač *Djela Augusta Šenoe*⁵⁵ zajedno s Krstom Špoljarom, koji u svojoj knjizi *August Šenoa*⁵⁶ Barca smatra »jednim od najboljih poznavalaca Šenoina života i rada u nas«.⁵⁷

Zaključak

Istaknuti hrvatski književni povjesničar Antun Barac započeo je zapaženi rad u hrvatskoj znanosti o književnosti teorijskim člancima 1923., prvim člankom »Naša književnost i njezini historici«⁵⁸ te drugim 1929. »Između filologije i estetike«⁵⁹ a nastavio monografskim djelima (*Vladimir Nazor*, 1918.; *August Šenoa*, 1926.; Mirko Bogović, 1933.; *Hrvatska književna kritika*, 1938.; *Vidrić*, 1940.; *Mažuranić*, 1945.), čime je utvrdio temelje hrvatskoj znanosti o književnosti što zaključuju i brojni proučavatelji Barčeva opusa (S. Lasić,⁶⁰ M. Šicel,⁶¹ I. Frangeš,⁶² Janez Rotar⁶³). Barčevo prikazivanje svekolikoga Šenoinog umjetničkog, duhovnog i povijesnog prinosa, što ga je ostavio hrvatskom narodu i književnosti u zalog, predstavljeno je u monografiji o Šenoi, koja je u ovome radu bila temelj za propitivanja Barčevoga poimanja povijesnoga romana, kao što je primijetio i Frangeš,⁶⁴ znanstveno je relevantna i danas. Povlačeći analogiju između onoga što je Barac kazao o Šenoi (»najbolji [su] pisci upravo oni, koje je kritika grdila ... Šenoa je, unatoč nepovoljnih kritika, postao bio snagom svojih djela najpopularniji hrvatski pisac ... «)⁶⁵ i spomenute Barčeve studije o Šenoi, možemo kazati kako je

⁵⁵ *Djela Augusta Šenoe*, sv. I.–XII., te sv. XIII. – Zbornik kritičkih radova o Augustu Šenoi, priredili: Dubravko Jelčić i Krsto Špoljar, Globus, Zagreb, 1978. (Drugo izdanje: 1980.; treće izdanje: 1983.)

⁵⁶ Dubravko Jelčić, *August Šenoa*, 3. izdanje, (Biografije, knj. 6), Naklada Slap, Jastrebarsko, 2006. – 268 str.

⁵⁷ Isto, str. 88.

⁵⁸ Vidi bilj. 5.

⁵⁹ Vidi bilj. 3.

⁶⁰ Vidi: Stanko Lasić, »O literarno-historijskom metodu u djelima Prof. Dr. Antuna Barca«, *Pogledi 55: časopis za teoriju društvenih i prirodnih nauka*, Zagreb, 1955., str. 3–69.

⁶¹ Vidi: Miroslav Šicel, »Antun Barac u svjetlu današnjice«, *Forum*, XIV, knj. XXX, br. 12, str. 962–969; Zagreb, decembar 1975.

⁶² Upućujem na navedene bibliografske jedinice u popisu literature na kraju ovoga članka.

⁶³ Janez Rotar, »Kulturološki aspekti u Barčevoj književnopovijesnoj metodi«, *Barčev zbornik*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 77–89.

⁶⁴ Usp. Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 35. Isto i u Frangeševom članku »Djelo Antuna Barca«, *Umjetnost riječi*, VI, br. 3, str. 155; Zagreb, 1962.

⁶⁵ Usp. Dr. Antun Barac, »Pisci, kritičari, publika. Pabirci po hrvatskoj književnoj historiji«, *Hrvatsko kolo*, književno-naučni zbornik, uredili B. Livadić i M. Gavazzi, knj. XIII, str. 165; Matice hrvatska, Zagreb, 1932.

ona, unatoč neočekivanim negativnim recenzijama, i danas korisno štivo za proučavanje Šenoina života, njegova raznolikoga društvenog, nacionalnog i stvaralačkog djelovanja.

Poznato je da je Barac ponajprije književni povjesničar i kritičar premda se iz njegovih djela mogu iščitati i njegova teorijska promišljanja, primjerice estetike, poetike i metodologije. Barčev izbor proučavanja, a samim time i vrjednovanja Augusta Šenoe, važnog pisca u povijesnom smislu, i njegova djelovanja, obilježenog inovativnim ostvarenjima (osobito u žanru povijesnog romana), s jasnom intencijama formiranja moderne hrvatske književnosti i zajedničkoga jezika, a samim time i formiranja moderne nacije i stvaranja hrvatskog čitateljstva, potvrđuju važnost Šenoina dvadesetogodišnjeg djelovanja koje se, kao što je poznato, u periodizaciji hrvatske književnosti često naziva i Šenoino doba.

Barac je smatrao da književnost jest umjetnost, diltheyevski kazano, izričaj života, svekolikih društvenih (ne)prilika pa je stoga književnu prošlost promatrao kao zrcalo doba i života u njemu, a od književnosti je zahtijevao da ne bude samo književnost, već životnost, odnosno odgovor na hrvatske (ne)prilike. U svom književnopovijesnom radu Barac stubokom pristupa dotičnom problemu, kritički nastupa u teorijskim člancima, a pri analizi Šenoinih povijesnih romana djelo stavlja u određeni povijesni kontekst i naglašava potrebu povijesno-sociološkoga proučavanja književnosti, a pri tom ima u vidu i estetski kriterij koji uklapa u cjelokupnu sliku. Glavna Barčeva promišljanja vođena su pitanjem koliko je hrvatska književnost oslikavala hrvatski nacionalni život te koliko je utjecala na rješavanje problema i koliko je pridonijela u izgradnji i očuvanju hrvatskoga nacionalnog identiteta.⁶⁶ Imajući u vidu značenje Šenoinih djela, njihovo umjetničko, kulturološko i povijesno značenje, odnosno njihov duhovni prinos hrvatskomu biću, Barac je iz bogate hrvatske književne baštine izdvojio i u polje svojih interesa stavio Augusta Šenou, a potom i izradio spomenutu monografiju. U njoj je kao i u mnogobrojnim člancima u periodici, a najbolje se to može iščitati iz članka »August Šenoa«,⁶⁷ Šenoine povijesne romane nazvao glavnim njegovim područjem djelovanja, temeljeći to na činjenici da je Šenoa »znao opažati život i ujedno svoja opažanja izraziti na književan način«.⁶⁸ Na temelju Barčevih

⁶⁶ Spomenuta promišljanja o Barčevom sociološkom tumačenju povijesti hrvatske književnosti uslijedila su nakon čitanja poticajnog članka Stanka Lasića »O literarno-historijskom metodu u djelima Prof. Dr. Antuna Barca«, *Pogledi 55*: časopis za teoriju društvenih i prirodnih nauka, Zagreb, 1955., str. 3–69.

⁶⁷ Antun Barac, »August Šenoa (1838–1881)«, *Republika*, VI, knj. II, br. 11–12, str. 717–735; Zagreb, studeni – prosinac 1950.

⁶⁸ Isto, str. 728.

analiza Šenoinih povijesnih romana i njegova književno-povijesna značenja, uvažavajući činjenicu da ne postoji njegovo *explicite* teorijsko poimanje povijesnoga romana, namjera je proniknuti u Barčevo viđenje povijesnoga romana. Barac smatra Šenou ponajboljim i najutjecajnijim hrvatskim piscem XIX. stoljeća, zaključuje da je zadaća njegovih povijesnih romana osvjetliti važnija razdoblja hrvatske prošlosti, nužno ih je izgrađivati na povijesnim vrelima s ciljem da se prikaže ozračje i ljudi pojedinog doba, a analogijom između prošlosti i sadašnjosti djelovati na razvitak hrvatskoga društva, prikazujući sve slojeve društva s jasnom nacionalnom i društvenom poukom romana.⁶⁹ I na koncu, nužno je voditi računa o kompoziciji djela i stilu, u čemu je Šenoa pravi umjetnik. Analogno Barčevom pozitivnom vrednovanju Šenoina pripovjedačkoga stvaralaštva, osobito značenja povijesnoga romana u hrvatskoj znanosti o književnosti, kao i inih učinaka, kao što su stvaranje hrvatske čitateljske publike, buđenje nacionalne svijesti i zajedništva, te osvješćivanju spram otporu prema tuđincima, zaključuje se da je i Barčevo viđenje povijesnoga romana sukladno Šenoinom.

Literatura

- Dr. Barac, Antun, »Književno jedinstvo«, *Književni jug*, knj. III, sv. 4, str. 148–149; Zagreb, 15. februar 1919.
- Barac, Antun, »Naša književnost i njezini historici«, *Jugoslavenska njiva*, VII, knj. I, br. 5, str. 189–196; Zagreb, mart 1923.
- Barac, Antun, »Književnost kao socijalni faktor«, *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. II, br. 1, str. 11–16; Zagreb, 1. jula 1925.
- Barac, Antun, *August Šenoa*, Studija, Izdanje »Narodne knjižnice«, Zagreb, 1926. – 152 str.
- Barac, Antun, »Naša književnost i naše školstvo«, *Jugoslavenska njiva*, X, br. 5, str. 145–150; Zagreb, 6. marta 1926.
- Dr. Barac, Antun, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XXII, br. 2, str. 18; Zagreb, 1929.
- Dr. Barac, Antun, »Pisci, kritičari, publika. Pabirci po hrvatskoj književnoj historiji«, *Hrvatsko kolo*, književno-naučni zbornik, uredili B. Livadić i M. Gavazzi, knj. XIII, str. 152; Matica hrvatska, Zagreb, 1932.
- Barac, Antun, »August Šenoa (1838–1881)«, *Hrvatska književna kritika*, JAZU, Zagreb, 1938., str. 25–39.
- Barac, Antun, »August Šenoa (1838–1881)«, *Republika*, VI, knj. II, br. 11–12, str. 717–735; Zagreb, studeni–prosinac 1950.
- Barac, Antun, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knj. I, Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954.

⁶⁹ Usp. Isto, str. 727.

- Barac, Antun, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knj. II, Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, JAZU, Zagreb, 1960.
- Bonifačić, A.[ntun], »Antun Barac: August Šenoa, (Zagreb 1926. Izdanje 'Narodne Knjižnice'. Cijena 20.- Din.)«, *Jugoslavenska njiva*, X, br. 11 i 12, str. 386–387; Zagreb, 26. juna 1926.
- Frangeš, Ivo, »Djelo Antuna Barca«, *Umjetnost riječi*, VI, br. 3, str. 139–159; Zagreb, 1962. (Pretiskano u Frangešovoj knjizi *Studije i eseji*, Naprijed, 1967.)
- Frangeš, Ivo, »Antun Barac« (predgovor), *Problemi književnosti, Izabrana djela I*, str. 9–30; Zagreb, 1964.
- Frangeš, Ivo, »Antun Barac« (predgovor), Antun Barac, *Članci i eseji*, PSHK, 101, str. 7–21; Zagreb, 1968.
- Frangeš, Ivo, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978. – str. 95.
- Frangeš, Ivo, »Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti«, *Zbornik o Mihovilu Kombolu*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 25. obljetnice smrti / Zadar, 18. – 20. studenoga 1981., ponovljeno izdanje, ur. prof. dr. sc. Nevenka Košutić-Brozović i prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb – Zadar, 1997., str. 13–26.
- Jelčić, Dubravko, »Tadija Smičiklas i Matica hrvatska«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, (posvećen 150. obljetnici rođenja Tadije Smičiklasa, 1843.–1993.), vol. 18, Zagreb, 2000., str. 160.
- Jelčić, Dubravko, *August Šenoa*, 3. izdanje, (Biografije, knj. 6), Naklada Slap, Jastrebarsko, 2006. – 268 str.
- Lasić, Stanko, »O literarno-historijskom metodu u djelima Prof. Dr. Antuna Barca«, *Pogledi 55: časopis za teoriju društvenih i prirodnih nauka*, Zagreb, 1955., str. 3–69.
- Lasić, Stanko, »Roman Šenoina doba (1863–1881)«, *Rad JAZU*, knj. 341, str. 163–230; Zagreb, 1965.
- Maraković, Lj.[ubomir], »Knjiga o Šenoi«, *Hrvatska prosvjeta*, XIII, br. 10, str. 220–221; Zagreb, 25. listopada 1926.
- Marković, Franjo, »August Šenoa, podpredsjednik 'Matice hrvatske' od god. 1877. do god. 1881.«, *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen – knjiga: sa dvanaest slika i jednim snimkom rukopisa*. Napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković. Izdanje Matice hrvatske, U Zagrebu, 1892., str. 174–224.
- Milanja, Cvjetko, »Barčeva antropološka aksiologija«, *Umjetnost riječi*, XL, br. 1, str. 45–52; Zagreb, siječanj – ožujak 1996.
- Miljković, Branislav, »Antun Barac: August Šenoa, studija. – Zagreb, 1926.«, *Srpski književni glasnik*, N. S., knj. XIX, br. 5, str. 392–395; Beograd, 1. novembar 1926. [Ćir.]
- N.[evistić], I.[van], »Antun Barac: August Šenoa. Studija. Izdanje 'Narodne Knjižnice', Zagreb 1926.«, *Vijenac*, IV, knj. VI, br. 14–15, str. 388–389; Zagreb, 20. srpnja 1926.

- Novaković, N. [Kombol, Mihovil], »Antun Barac o Šenoi«, *Književna republika*, III, br. 4, str. 208–221; Zagreb, 1. septembra 1926.
- Rotar, Janez, »Kulturološki aspekti u Barčevoj književnopovijesnoj metodi«, *Barčev zbornik*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 77–89.
- Šicel, Miroslav, »Antun Barac u svjetlu današnjice«, *Forum*, XIV, knj. XXX, br. 12, str. 962–969; Zagreb, decembar 1975.
- Zec, Nikola, »A. Šenoa u izdanju 'Binoze' Zagreb, 1933.«, *Glas Matice srpske*, I, br. 5, str. 40; Novi Sad, 1. jula 1934. [Ćir.]

DODATAK

Bibliografija sabranih djela Augusta Šenoa⁷⁰

- Praški listovi. Vječni žid u Zagrebu. Zagrebulje I.* / August Šenoa, (Priredio Dr. Antun Barac), (*Izabrana djela Augusta Šenoa*, knj. I.), Binoza, Zagreb, 1931. – 261 str.
- Glas od Gradne. Zagrebulje II.–V. Naša književnost. O hrvatskom kazalištu* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. II.), Binoza, Zagreb, 1932. – 225 str.
- Ljubica. Turopoljski top. Blijedi mjesec. Do tri puta Bog pomaže. Dusi narodne straže. Prijan Lovro. Lijepa Anka* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. III.), Binoza, Zagreb, 1932. – 375 str.
- Barun Ivica. Mladi gospodin* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. IV.), Binoza, Zagreb, 1932. – 318 str.
- Čuvaj se senjske ruke. Ilijina oporuka. Kapetan Izailo. Kako došlo, tako prošlo.* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. V.), Binoza, Zagreb, 1932. – 317 str.
- Karamfil sa pjesnikova groba. Pruski kralj. Turci idu. U akvariju.* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. VI.), Binoza, Zagreb, 1932. – 298 str.
- Prosjak Luka. Kanarinčeva ljubovca.* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. VII.), Binoza, Zagreb, 1933. – 298 str.
- Vladimir. Zvonar topdžija* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. VIII.), Binoza, Zagreb, 1933. – 255 str.
- Branka* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. IX.), Binoza, Zagreb, 1933. – 244 str.
- Pjesme* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. X.), Binoza, Zagreb, 1933. – 477 str.

⁷⁰ *Bibliografija Sabranih djela Augusta Šenoa*, priredio dr. Antun Barac, Binoza, Zagreb, 1931.–1934.

- Zlatarovo zlato* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. XI.), Binoza, Zagreb, 1933. – 350 str.
- Seljačka buna* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. XII.), Binoza, Zagreb, 1933. – 382 str.
- Diogenes* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. XIII.), Binoza, Zagreb, 1934. – 375 str.
- Članci i kritike* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. XIV.), Binoza, Zagreb, 1934. – 344 str.
- Kazališna izvješća* / August Šenoa. [Knj.] 1. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. XV.), Binoza, Zagreb, 1934. – 349 str.
- Kazališna izvješća* / August Šenoa. [Knj.] 2. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. XVI.), Binoza, Zagreb, 1934. – 351 str.
- Kletva* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. XVII., XVIII., XIX.), Binoza, Zagreb, 1934. – 3 sv. 1127 str.
- Slike i prikazi* / August Šenoa. (Priredio Dr. Antun Barac), (*Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. XX.), Binoza, Zagreb, 1934. – 408 str.

Bibliografija Djela Augusta Šenoa⁷¹

- Djela Augusta Šenoa I*, (uredio Antun Barac), u ediciji Djela hrvatskih pisaca (urednik Dragutin Tadijanović), Zora, Zagreb, 1951. – 605 str.
– Sadrži: *Pjesme*; *Članci*, *feljtoni*, *prikazi*; *Pisma*, *dnevnici*.
- Djela Augusta Šenoa II*, (uredio Antun Barac), u ediciji Djela hrvatskih pisaca (urednik Dragutin Tadijanović), Zora, Zagreb, 1951. – 464 str.
– Sadrži: *Pripovijesti (Vječni Žid u Zagrebu (1862. i 1863.), Dusi narodne straže (1869.), Karanfil s pjesnikova groba (1878.), Prijan Lovro (1873.), Barun Ivica (1874.), Mladi gospodin (1875.), Ilijina oporuka (1876.), Kanarinčeva ljubovca (1880.))*.
- Djela Augusta Šenoa III*, (uredio Antun Barac), u ediciji Djela hrvatskih pisaca (urednik Dragutin Tadijanović), Zora, Zagreb, 1951. – 384 str.
– Sadrži: *Diogenes*, *Prosjak Luka*.
- Djela Augusta Šenoa IV*, (uredio Antun Barac), u ediciji Djela hrvatskih pisaca (urednik Dragutin Tadijanović), knj. 4, Zora, Zagreb, 1951. – 540 str.
– Sadrži: *Zlatarevo zlato (1872.), Čuvaj se senjske ruke (1876.), Seljačka buna (1878.)*.

⁷¹ Bibliografija *Djela Augusta Šenoa*, uredio Antun Barac, Zora, Zagreb, 1951.

BARČEVO POIMANJE POVIJESNOGA ROMANA

Sažetak

Barac je iz bogate hrvatske književne baštine izdvojio i u polje svojih interesa stavio Augusta Šenou, a potom i objavio godine 1926. istoimenu monografiju. U njoj je kao i u mnogobrojnim člancima u periodici, a najbolje se to može iščitati iz njegova članka »August Šenoa« u *Republici* 1950. Šenoine povijesne romane nazvao glavnim njegovim područjem djelovanja, temeljeći to na činjenici da je Šenoa »znao opažati život i ujedno svoja opažanja izraziti na književan način«. Na temelju Barčevih analiza Šenoinih povijesnih romana i njegova književno-povijesna značenja, uvažavajući činjenicu da ne postoji njegovo *explicite* teorijsko poimanje povijesnoga romana, namjera je rada proniknuti u Barčevo viđenje povijesnoga romana. Barac smatra Šenou ponajboljim i najutjecajnijim hrvatskim piscem XIX. stoljeća, zaključuje da je zadaća njegovih povijesnih romana osvijetliti važnija razdoblja hrvatske prošlosti, nužno ih je izgrađivati na povijesnim vrelima s ciljem da se prikaže ozračje i ljudi pojedinog doba, a analogijom između prošlosti i sadašnjosti djelovati na razvitak hrvatskoga društva, prikazujući sve slojeve društva s jasnom nacionalnom i društvenom poukom romana. I na koncu, nužno je voditi računa o kompoziciji djela i stilu, u čemu je Šenoa pravi umjetnik. Analogno Barčevom pozitivnom vrednovanju Šenoina pripovjedačkoga stvaralaštva, osobito značenja povijesnoga romana u hrvatskoj znanosti o književnosti, kao i inih učinaka, kao što su stvaranje hrvatske čitateljske publike, buđenje nacionalne svijesti i zajedništva, te osvješćivanju spram otporu prema tuđincima, zaključuje se da je i Barčevo viđenje povijesnoga romana sukladno Šenoinom.

Ključne riječi: Antun Barac, povijesni roman, August Šenoa

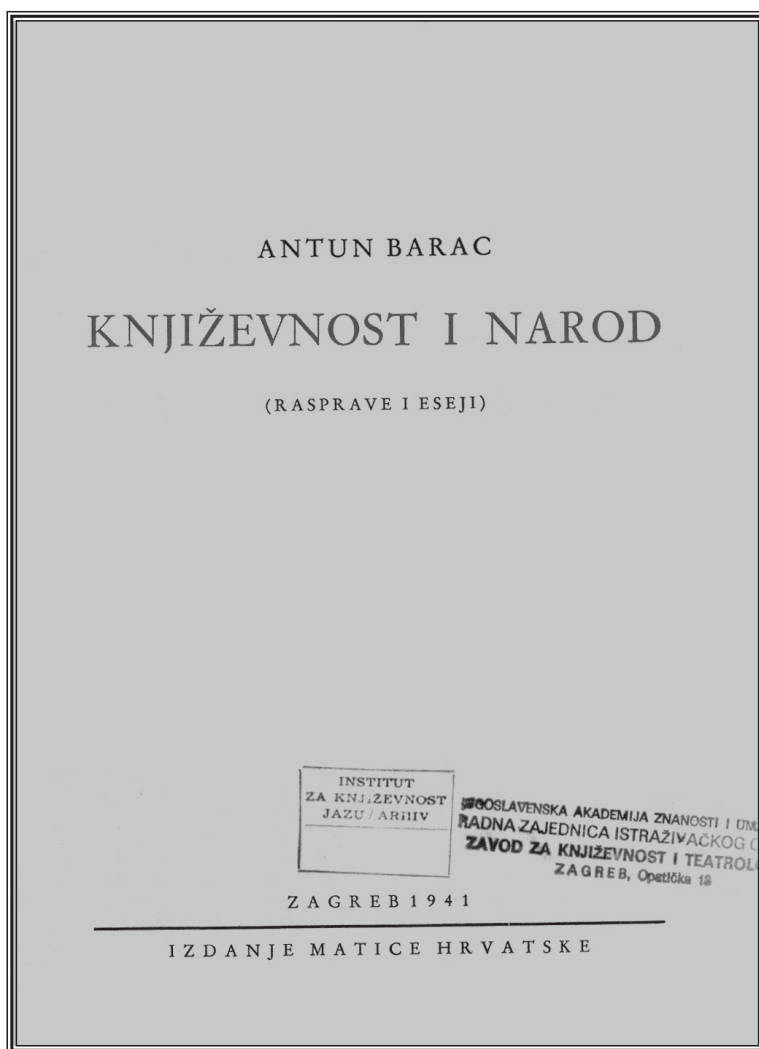
BARAC'S UNDERSTANDING OF A HISTORICAL NOVEL

Summary

From a rich Croatian literary heritage Barac picked out August Šenoa, putting him in the focus of his interests and publishing in 1926 a monograph under the same title. In that book, as well as in many articles published in journals and magazines – and it is most clear in the article »August Šenoa« (*»Republika«*, 1950) – he considers Šenoa's historical novels as the main domain of his work, basing that statement on the fact that Šenoa »knew how to observe life but also how to express his observations in a literary way«. Based on Barac's analyses of Šenoa's historical novels and his literary-historical significance, taking into consideration the fact that his *explicite* theoretical conception of a historical novel does not exist, the aim of the paper is to find out what was Barac's perception of the historical novel. In Barac's opinion, Šenoa was among the best and most influential Croatian writers in the 19th century. He concludes that the task of his historical novels was to shed light upon important periods of Croatian past, they are necessarily based on historical sources with the aim at showing the atmosphere and people of a certain period, and by analogy between past and presence

influence at the development of Croatian society, portraying all social classes with a clear national and societal lesson of the novel. Finally, it is necessary to take into account the novel's composition and style, and Šenoa does it as a real artist. Analogous with Barac's positive assessment of Šenoa's prose work, especially the importance of historical novel in Croatian literary science, as well as other effects, such as the formation of Croatian reading audience, the awakening of national consciousness and togetherness and raising awareness regarding putting up resistance to foreigners, it is concluded that Barac's perception of the historical novel is consistent with Šenoa's.

Key words: Antun Barac, historical novel, August Šenoa

Sl. 14.: Antun Barac: *Književnost i narod (rasprave i eseji)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1941.

Julijana Matanović

I narav se proti nama urotila

(Barčevi i ostali komentari uz Tomićev udio u Šenoinoj *Kletvi*)

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.

Uvodna bilješka

Ima tomu već gotovo tri desetljeća, pokušajmo na početku oponašati ton Šenoine rečenice, da je hrvatska znanost o književnosti ustvrdila kako je povijesni roman u nas zaslužio izdvojen književnopovijesni pregled. Naime, od godine 1866. – kada je objavljena *Severila* Ivana Krstitelja Tkalčića – pa sve do današnjih dana ne nailazimo na vremensku prazninu u kojoj ne bi bilo objavljeno barem jedno takvo štivo. Književne povijesti i pregledi vrlo su često prešućivali romane čiji su tematski nizovi bdjeli nad nacionalnim povijesnim činjenicama i nad znamenitim ličnostima koje je službena politika (ona do 1990.) osudila na šutnju. I sami su se romani, zbog svoje jasne i neizostavne romantičarske tendencije, odmicali od dominantnih modnih matrica po kojima se povijesti književnosti oduvijek kroje. Kad je, dakle, snažnije osvijetljen korpus povijesnih romana, predloženo je da se ogromna građa razvrsta u dva osnova modela. Prvi je, prema rodonačelniku žanra Augustu Šenoi, nazvan *šenoinski model povijesnog romana*. Ususret tom terminu indikatoru upućeni su romani koji sretno spajaju sloj povijesne provjerljivosti (vjerodostojnosti) sa slojem fikcije (slojem vjerojatnosti u kojem se granaju sekundarne priče čije ljubavne storije privlače šire čitateljstvo). Uz njih se, upravo prema *šenoinskoj ideji povijesnog romana*, veže ključna riječ analogija.¹ Dakle, čitanjem o prošlosti – sugerira nam se – bolje ćemo razumjeti i slične trenutke vlastite sadašnjosti. Uz to, povjerovat ćemo da je povijest doista »učiteljica života« i da smo kroz naše trajanje, poučeni pročitanim, vođeni idejom povijesnog napretka. Drugi model povijesnog romana nazvan

¹ Riječ *analogija*, iza koje se skriva jedan od osnovnih razloga pisanja povijesnih romana, Šenoa je upotrijebio u svom, u studijama redovito citiranom, članku »Zabavna knjižnica«, objavljenom u *Vijencu* 1874. godine.

je *novopovijesnim* ili *romanom o povijesti*. Ideja o poučavanju je napuštena, izostale su herojske slike o velikim povijesnim ličnostima, umjesto koraka naprijed i dužine prema kojoj koračamo, iscrtana je kružnica koja sugerira ponovljivost uvijek istog povijesnog ludila. Takva školska podjela, kojom smo organizirali stotine do tada gotovo nepoznatih romana, skriva u sebi, vidimo u godinama poslije, jednu dubinsku manjkavost. Naime, ako je August Šenoa svoje povijesne romane pisao zbog toga da upozori na sličnost svoga vremena (vremena pisanja) s vremenom koje tematizira u romanu (primjerice sa XVI. stoljećem *Zlatarova zlata*), nije li već u toj usporedbi upisana povijesna ponovljivost koja sobom samom zasjenjuje ljupku latinsku izreku? Štoviše, *Zlatarovo zlato* još se i danas čita na način potrage za uvijek istim. Jer nije riječ samo o isticanju bliskosti dvaju vremena (vrijeme priče i vrijeme pisanja), nego i o priključivanju, po istim načelima, trećeg vremena (vrijeme čitanja prikazanog *formulom n+1*). Prihvatimo li takav pogled, sama analogija kreira krug i briše temeljnu razliku između dva predložena modela: *šenoinskog modela* povijesnog romana i *modela romana o povijesti*.

Možda bi *šenoinski model* povijesnog romana, sa svim spomenutim temeljnim odlikama, i prije upozorio na pukotine u terminu da smo svih ovih godina (posebice od 1990. nadalje) malo pomnije čitali roman *Kletva*. Interpretacija petog Šenoina povijesnog romana do sada se uglavnom bavila osnovnom pričom građenom na podudarnosti prošlosti (XIV. stoljeće) i sadašnjosti (vrijeme Augusta Šenoe), isticala nedostatke u izvedbi (zbog kojih je taj posljednji, a nedovršeni roman uobičajeno pozicioniran na začelju vrijednosne ljestvice Šenoinih romana)² te, najčešće, ocjenjivala Tomićevu nadopunu.

Kletva je bačena na Grič

Posegnemo li za dnevničkim zapisima što ih je August Šenoa pisao u vrijeme kad je pisao i *Kletvu*, onda nam se put prema blijeđenju granice između *povijesne varijante* i *varijante romana o povijesti* čini opravdanim: »Godinu 1880. završio je Šenoa s ovakvim dojmovima: Bila je boga mi crna po nas Hrvate... Ne samo ljudi, ne samo Madžari i Austrijanci, i narav se proti nama urotila, sve zlo navalilo na nas bijedne Hrvate. Hoće li bolje biti? Mora jedamput, ta gore ne može biti nego što je sada... Mi stojimo moralno i materijalno u blatu. Hoće li bog to, u bijednomu narodu ikada pomoći? upitah se često za ovih zadnjih dana godine. Čovjek da zdvoji, toliko se pojavlja kod

² Antun Barac, »O Šenoinoj *Kletvi*« (pogovor), Izabrana djela Augusta Šenoe, Zora, Zagreb, 1953., str. 652.

nas kukavica, toliko ništarija i propalica, toliko ima lopovštine, da te groza hvata«. Kletva biskupa Ivana (XIV. stoljeće) kojom on proklinje Gričane zbog nasilja poslužila je autoru za oslikavanje svoga vremena i vremena svojih čitateljskih suvremenika. Njima se, kroz godine, desetljeća, ali i stoljeće, pridružuju »nadolazeći« čitatelji. Antun Barac, prema čijem smo pogovoru Zorinom izdanju *Kletve* i citirali prethodne Šenoine rečenice, pribilježit će (dakle sedamdeset i dvije godine poslije), jednostavnim jezikom, preciznu stvaralačku intenciju: »On ima da kaže: nad cijelim hrvatskim narodom kao da lebdi kletva nesloge, izdajstva, međusobne mržnje razaranja«. ³

Dovedemo li, nastavljamo na tragu Barca, Šenoine dnevničke rečenice u kontekst vlastita vremena (a od Barca nas dijeli još šezdesetak godina), naše intervencije kako u Šenoin opis, tako i u Barčevu ocjenu, pokazale bi se neopravdanima. Dijagnoze bismo jednostavno mogli potpisati. To dobro govori o tekstu romana i o njegovoj svevremenosti, ali ne govori dobro o nama samima. Ukratko, umjesto godine 1880. mogla bi danas stajati godina uvećana za jednu stoticu, tri desetice i pet jedinica.

Želimo li podcrtati Šenoino htijenje za uspostavljanjem analogije između prošlosti i sadašnjosti, onda nam je *Kletva* idealan, i mnogo zahvalniji, predložak za usporedna čitanja i tumačenja ponovljivosti političke zbilje (analogiji piščeva vremena i vremena priče pridružuje se i analogija s čitateljevim vremenom) od predložaka koji su prethodili *Kletvi* i za kojima se, kad je analogija u pitanju, neusporedivo češće posezalo.

O Šenoinim povijesnim romanima *Zlatarovo zlato*, *Čuvaj se senjske ruke*, *Seljačka buna* i *Diogenes* napisane su stotine stranica kritičkih tekstova. Opis Šenoine *Kletve*, međutim, jasno, osim Šišićeva teksta »Istorički elementi u Šenoinoj *Kletvi*«, objavljena u *Vijencu* 6–7–8. u 1902. godini, zadržao se, kao što smo već i napomenuli, na nekoliko uobičajenih rečenica i ocjena. Utvrđuju se, neizostavno, polazišni historiografski tekstovi: rasprava Račkog »Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća« (*Rad*, JAZU, knjiga 2., 3., 4.) u prvom dijelu te arhivski podaci o srednjovjekovnom Zagrebu – što ih je poslije, 1889., pristupnima učinio Ivan Krstitelj Tkalčić u *Povijesnim spomenicima grada Zagreba* – u drugom dijelu romana. Dakle, spominju se svi dokumenti potrebni za obradu teme prvog pokušaja preusmjeravanja hrvatske povijesti u XIV. stoljeću. Potom se podcrtava tematska riječ »kletva«, imenica koja se – po mom čitanju – prvi put spominje u 16. poglavlju romana. U istom se segmentu objašnjavaju i posljedice bacanja kletve na Grič u 1397. godini. Nakon tih interpretativnih točaka prelazi se na ocjenu teksta. Ona proizlazi iz činjenice da je svoj najop-

³ Isto, str. 655.

sežniji prozni tekst Šenoa pisao doslovno na samrtnoj postelji i »da ga je mali Milan, još dok se crnilo na papiru nije osušilo«, nosio u tiskaru »Narodnih novina«, gdje je *Kletva* i izlazila od 15. studenog 1880., dana poslije Šenoina rođendana, do 12. prosinca 1881., dana prije autorove smrti. Sljedećeg dana, 13. prosinca, *Narodne novine* su na prvoj stranici, umjesto novog nastavka, donijele vijest: »I neima ga više. Neima velikana mlade, liepe hrvatske knjige, neima ljubimca hrvatskih vilah, hrvatske čitajuće publike«.

Isticanje samrtno postelje izrijekom vodi i prema bilježenju, ali istovremeno i prema razumijevanju i opravdavanju svih mogućih slabih mjesta *Kletve*. Međutim, kažemo li da je 1880. taj isti autor objavio roman *Branka*,⁴ i toj književnopovijesnoj činjenici dodamo da pohvale priči o moralnoj učiteljici koja ljubi hrvatsko selo i prosvjetni rad u njemu više nego sve gradske zabave – kako je stajalo u reklamama za jubilarno izdanje Knjižnice dobrih romana u Kirinovoj opremi – nisu izostale, onda taj razlog, koji utemeljenje traži u autorovoj bolesti (ako je s tekstom uopće tako loše), nije posvema održiv argument.

Rijetke pohvale *Kletvi* upućivali su manje poznati i književnopovijesno neprisutni autori povijesnih romana, pisci koji su – i kad povijesni roman više nije bio u sustavu dominantne stilističke matrice – i dalje propitivali mogućnosti pretvaranja nacionalne povijesti u književno štivo namijenjeno širokim slojevima. Vjerojatno najviše lijepih riječi izgovorio je povodom 50. godišnjice Šenoine smrti književnik Milutin Mayer, autor dvanaest povijesnih romana, objavljenih u razdoblju od 1902. (roman *Mučenici*) do 1958. (roman *Medvedgradski jastrebovi*). Mayer je 1932. u časopisu *Križ* istaknuo da je *Kletva* hvalospjev Šenoinu rodnom gradu i njegovoj povijesti, naglasivši posebno, što je razumljivo jer je Mayer pisao u *religiozno-pučkom* ili *deželićevskom modelu hrvatskog povijesnog romana*, molitvu zagrebačkog biskupa Pavla Horvata. Sam Mayer u to je vrijeme već pripremao dva povijesna romana na istu temu: *Krvavi sabor križevački* (1934.) i *Posljednji svoga roda* (1936.).

Trebali bismo sada nakratko ući i u razloge zbog kojih je *Kletva*, kao što je rečeno, daleko slabije ocijenjena i od *Zlatarova zlata* i od *Čuvaj se senjske ruke* i od *Seljačke bune*, ali i od *Diogenesa*. Ponovimo samo da August Šenoa peti povijesni roman započinje pisati godine 1880. Podsjetimo i na to kako autor u uvodnoj bilješci *Zlatarova zlata*, prvog romana iz niza posvećena nacionalnoj povijesti, ne skriva zanos i uzbuđenje kojim pristupa »obradi historije«. Iz romana u roman – i to je neosporno – Šenoa je osvajao, pa i formirao hrvatsku čitateljsku publiku. Dotaknimo ovom prigodom još

⁴ Iste godine objavio je i pripovijest *Kanarinčeva ljubovca*.

i godinu 1878. i zadržimo se nakratko na romanu *Diogenes*. U predgovoru napisanom za njegovo drugo izdanje, izdanje na njemačkom jeziku (prijevod je, kao što znamo, Šenoin), osjetit ćemo autorovo nezadovoljstvo prijemom *Diogenesa* kako u kritike, tako i u šireg čitateljstva. Autor svojim primateljima više ne govori o radosti pisanja. I nije nevažno da to priznanje ispisuje upravo uz najdoradeniji roman, tekst čiji sloj vjerodostojnosti dominira slojem vjerojatnosti. Sekundarni slojevi, bez kojih povijesni roman uopće ne ispunjava zakone žanra, prisutni su – dakako – i u *Diogenesu*, ali je u prostoru vjerojatnog izostao onaj tip intrige čiji akteri dolaze iz svjetova čiju vjerodostojnost ne možemo provjeriti (npr. kao Grgu Čokolina u *Zlatarova zlata*). Pretpostavljamo zbog toga da je Šenoa, osjetivši rezerviranost publike nad tekstom koji je »povjesniji« od *Zlatarova zlata*, kojim je tu istu publiku osvojio i zaveo, odlučio vratiti, ili zadržati, one za koje je naslutio »da bi mogli otići«. I s tom niti vodiljom počinje, iz dana u dan, pisati *Kletvu*. Roman političko-povijesne težine i aktualnosti oprema raskošnim instrumentarijem trivijalne književnosti. Otvorene finitne rečenice pojedinih odlomaka, pune nagovještaja i slutnji, opravdane su prvotnom namjenom. *Kletva* je jedini Šenoin roman koji je izlazio u nastavcima, i koji bi – zbog toga se i ne treba previše zadržavati na zanatskim propustima – zasigurno doživio barem još jedno čitanje prije negoli bi se pojavio u zasebnoj knjizi. Na kraju bi, sasvim je sigurno, autor napisao i uvodno »priopćenje štioću«.

Ako sada iznova ponovimo sudove naših povjesničara, po kojima je *Kletva* slabiji Šenoin roman, s preobiljem tematskih blokova u sekundarnim slojevima (Pero i Dora, Anđelija i Berislav Paležnik, vračari, čarobnice...), s proleptičkim završecima kojima se održava napetost, onda možemo dotaknuti i sljedeća pitanja: nije li Šenoa svjesno, a ne zbog stanja prouzrokovanog bolešću, olakšao svoj povijesni diskurs? Nije li se, poučen iskustvom ne baš dobro primljenog *Diogenesa*, želio približiti oduševljenoj publici svog prvog povijesnog romana, romana koji je raskošan upravom u dijelovima koji zabavljaju, a ne poučavaju? Naš odgovor sadržavao bi samo jednu jedinu riječ. Da.

Treća i najozbiljnija tema književnopovijesnih pristupa *Kletvi* vezana je uz Tomićevu nadopunu. Možda bismo se sada mogli zadovoljiti i samo time što nam današnji gimnazijalci, oni s odlikom iz materinskog jezika, znaju reći ime i prezime autora »koji je nadopunio Šenoinu Kletvu«. No na pitanje o jednoj drugoj nadopuni, onoj Gundulićeva epa *Osman*, moraju odgovoriti i oni koji se bore za samo prolaznu ocjenu. Jasno, sama usporedba nije dobro pogodena. *Kletva* nije kanonsko štivo, nije prvi povijesni roman u našoj književnosti, a nije ni jedini Šenoin roman toga žanra. Uz to, dijelovi *Kletve* nisu izgubljeni i oko nje se ne pletu priče nakrcane čarima tajanstvenosti. August Šenoa i Josip Eugen Tomić, i to nije nevažno, bili su suvremenici.

Ali kolikogod pokušavali nadopunu svesti na običnu književnopovijesnu informaciju, nekoliko potpitanja ne možemo dokraja utišati. Kako to da Tomićevo dovršavanje *Kletve* nije probudilo ipak veće zanimanje književnih kritičara i povjesničara koji bi preciznije pročitali dodirna mjesta Šenoina i Tomićeva dijela te kako to da nitko drugi osim Tomića – a u nekoj radnoj verziji povijesti povijesnog romana indeks autora koji na neki svoj nači »oponašaju« Šenou prelazi brojku pedeset, a broj romana stotinu i četrdeset – nije pokušao »popraviti« Tomića, ako je već znanost otpočetak svjedočila da Tomić nije uspio »skinuti« Šenoino pismo?

* * *

Ocjene književnih povjesničara, kada je u pitanju Tomićeva nadopuna *Kletve*, mogle bi se uglavnom svesti na »kostimirani opis«. Time bi se naglasilo da je dopuna Tomića uzdigla iznad njegovih objektivnih snaga i privukla ga povijesnim temama. Dužni smo ipak podsjetiti na to da je Tomić u dovršavanje *Kletve* ušao s već određenim iskustvenim spisateljskim kapitalom. Godinu dana poslije *Diogenesa*, u godini u kojoj je Šenoa objavio *Prosjaka Luku*, Tomić objavljuje roman *Zmaj od Bosne* (1879.). Roman mu je ubrzo preveden na poljski, češki i njemački jezik. Za njegove su se još nenapisane romane unaprijed natjecali strani nakladnici. Da se i sam Tomić pažljivo pripremao za pisanje povijesnih romana, svjedoče i njegove brojne studije. Jedna od njih je i »Običaji muhamedanskih Hrvata« (1870.). Zanimanje za povijesne teme pokazao je i u dramskom tekstu *Ostoja, kralj bosanski* (15. travnja 1866., *Naše gore list*). Čak i Tomićeve obrade povijesnih tema u pet povijesnih romana nerijetko su i, po mom sudu, nepravedno ocjenjivane kao »epigonske«. Za Šenin utjecaj na Tomića upotrebljavan je čak i glagolski pridjev trpni – »poguban«.

Pobratim i drug po peru

Činjenicu da se Josip Eugen Tomić jednostavno podrazmijevao kao zastavljač *Kletve* lako je razjasniti. Uz veliku spisateljsku aktivnost Tomić je, baš kao i August Šenoa, sudjelovao u književnom, kulturnom i političkom životu svoga vremena. Zanimljive su stoga dvije rečenice, i to baš prva i posljednja iz Ogrizovićeve nekrologa Tomiću, objavljena u *Hrvatskoj smotri* 1. rujna 1906. godine. Prva glasi: »Broja njegovih radnja ne zna nitko, a nije ih ni sam znao«, a posljednja, koja podsjeća na kraj Šenoine kritike o Janku Jurkoviću i koju i danas treba imati na umu: »Valja mimo stvaralačkoga dara promatrati kod Tomića i onaj drugi: literarno-historijski, prevodilački, uopće:

kulturni«. Prijem Tomićevih djela kretao se između dviju krajnjih suprotnosti. Ukratko: za života čak i pretjerano hvaljen, poslije smrti doživio je pokude.

Kako nas ovdje zanima dodirna točka Šenoa – Tomić, spomenut ću ukratko još samo nekoliko činjenica. U *Narodnim novinama*, koje tri dana izvještavaju o Šenoinoj smrti i pokopu, i to 13., 15. i 16. prosinca, spominje se i ime Josipa Eugena Tomića. Posljednjeg, trećeg dana, na trećoj stranici, detaljno se opisuje pokop, koji počinje rečenicom: »Otkada je sahranjen ban Jelačić, Zagreb ne vidje ovako ogromna i ovako sjajna sprovoda, kao što bijaše jučerašnji pokojnog Augusta Šenoa«. Zapisuje se da je bilo oko 6 000 ljudi, ističu se viđenije osobe, opisuju crne djevice koje su nosile pjesnička djela pokojnikova, spominje petnaest sažalnih brzojava što ih je primila udova, citira Strossmayer itd... A posljednja bilješka opis je gostiju koji su se poslije sprovoda, na poziv Matice hrvatske, našli u svratištu »Kod austrijskog cara«. Prvi je govorio Folnegović, dok je Josip Eugen Tomić nazdravio »Ljubljanskom sokolu«, jer je među okupljenima bio i Tavčar, pristigao u Zagreb dan ranije, kako stoji u rubrici *Prispjeli u Zagreb*.

Dva dana poslije pokopa, dakle 17. prosinca 1881., objavio je Josip Eugen Tomić u *Vijencu* nekrolog Augustu Šenoj, da bi za mjesec dana, točnije 20. siječnja 1882., na prvoj stranici *Narodnih novina* izjavio: »Sretni smo da čitateljem svojim možemo priopćiti sljedeću izjavu: Smatram si dužnošću javiti štovanim čitateljem ovoga lista, a i ostalim prijateljem naše knjige da sam se riešio svršiti 'Kletvu', historički roman nezaboravnoga mi druga i prijatelja Augusta Šenoa. Koli je mučna stvar prihvatiti posao, što ga je drugi osnovao i najvećim dielom već i dogotovio, pa to još za onako umnim radnikom, kao što je bio August Šenoa, biti će svakomu jasno, napose gospodi književnikom. Da sam se ipak na to sklonuo, uzrok je, što se nisam mogao oteti molbi urednika 'Narodnih Novinah', poduprtoj kako od velecijenjene gospodje udove pokojnika, tako i od njegove braće, da roman dogotovim: a napokon uvidjam i sam, da bi velika šteta bila, da se nesvrši ovo študijem, gradjom i obsegom najveće djelo prvoga našega romanopisca. Nebude li nepredvidjenih zapriekah, mislim, da će se 'Kletva' moći nastaviti u podlistku 'Narodnih Novinah' početkom mjeseca travnja t. g. jer neizradjena materijala, po samoj pokojnikovoj osnovi, još prilično mnogo imade. Svršavat ću 'Kletvu' stranom po bilježkah, što jih je pokojnik ostavio, stranom opet po onom, što je supruzi i rodbini svojoj, pa i samomu meni, kad sam ga bolesna pohadjao, o daljnjih svojih osnovah pripoviedao. Budu li moje sile vrstne pristojno bar svladati ovaj zadatak, biti će to najveća nagrada mojemu trudu, jer ću biti uvjeren, da sam se po mogućnosti odužio dragoj uspomeni pobratima svoga i druga na književnom polju«.

Kao što vidimo, »pobratim i drug na književnom polju« obećaje čitateljima nastavak romana. Spominje početak travnja. Međutim, prvi nastavak

pojavi se šest mjeseci poslije obećanog roka. *Tomićeva Kletva* izlazila je od 3. listopada do 30. prosinca 1882., pojavivši se odmah, kao zasebno izdanje, sa slogom *Narodnih novina*.

* * *

Iz Tomićeva obraćanja čitateljima primjećujemo da je autor spominjao glagole: svršiti, dogotoviti, nastaviti. Prvo izdanje *Kletve* nosi podnaslov *Historički roman od Augusta Šenoae, nastavio i dovršio Josip Eugen Tomić*. Iz dvanaest dosadašnjih pojavljivanja *Kletve*, od 1882. do posljednjeg u *Mladosti* iz 1985., može se iz podnaslova koji dovodi u odnos Šenou i Tomića zaključiti i kakav su odnos priređivači imali prema Tomićevoj nadopuni. Izdanja *Kletve* možemo razvrstati u tri bloka.⁵

Prvi bi činili cjeloviti tekstovi. Neka izdanja, kao ono *Mladosti* iz 1985., nema obavijest o Tomićevoj ulozi u romanu. U drugima pak u optjecaju se mogu naći glagoli: »nastaviti«, »dovršiti« i »dopuniti«. Spomenuto prvo izdanje (*Narodne novine*), koristi, kao što smo i rekli, dva: »nastavio i dovršio Josip Eugen Tomić«. Drugo, u izdanju Kuglija, vjerojatno iz godine 1931., u 13. svesku donosi *Kletvu* s podnaslovom »dovršio Josip Eugen Tomić«. ⁶ Barčevo izdanje iz 1953. donosi obavijest »dopunio Josip Eugen Tomić«, isto kao i Ježićevo izdanje iz 1963. (7. i 8. knjiga), te Jelčićevo i Špoljarevo iz 1978. godine.

U drugi blok bi ušla izdanja koja prepričavaju Tomićev nastavak. Prvo je, ovdje već interpretirano, Binozino jubilarno izdanje *Sabranih djela* (od 1931. do 1934). U posljednjoj godini se pojavljuje *Kletva* (kao 17., 18. i 19. knjiga), u čijem podnaslovu nema podatka o Tomiću, što se objašnjava problemima oko autorskih prava. Antun Barac prepričava Tomića i citira cijeli odlomak što ga je Tomić preuzeo iz Šenoine ostavštine i unio oko sredine svog nastavka. U istoj skupini je i izdanje Preporoda iz 1943. (u pripremi Ivana Krmpotića).⁷ U njemu nema nikakvog podnaslova u kojem bi se našlo Tomićevo ime, ali se nakon Šenoina teksta, na stranici 952, donosi obavijest da je prema bilješkama iz Šenoine ostavštine roman nastavio i završio Josip Eugen Tomić, »prikazujući sliedeće događaje i svršetak romana ovako«, iza čega slijedi na tri stranice prepričani sadržaj.

⁵ Za Minervino izdanje *Djela Augusta Šenoae*, koje je priredio Slavko Ježić, bilo je predviđeno da nastavak i završetak *Kletve* napiše sin Augusta Šenoae, Milan Šenoa, ali ta nadopuna nije napisana. Tako su *Djela*, u 12 knjiga, objavljena bez *Kletve*.

⁶ Zanimljivo je spomenuti da se u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, pod Tomićevom bibliografijom, vode samo 1. i 2. izdanje, točnije ona uz koja se rabe glagoli *nastaviti* i *dovršiti*.

⁷ *Kletva* je tiskana u četiri sveska (*Sabrana djela Augusta Šenoae*, knjiga 1–20).

Treći blok činile bi skraćene verzije. Prva je objavljena 1909. u izdanju Pučke prosvjete, a druga šezdeset godina poslije u izdanju Svetog Ćirila i Metoda. U pogovorima je istaknuto da je *Kletvu* »nastavio i dovršio također istaknuti hrvatski romanopisac Josip Eugen Tomić i njegovu dopunu uzeli smo samo djelomično«.

Iz dosadašnjih prijedloga zaključujemo da nigdje nije upotrijebljen oblik »dopunio i dovršio«, što bi jedino bilo ispravno. Na temelju onoga o čemu je sam Tomić govorio u *Narodnim novinama*, on se »prihvatio posla« kako bi *Kletvu* »dovršio«. Inkorporiranje jednog već zgotovljenog odlomka koji je trebalo uključiti vjerojatno mu je dodatno otežalo posao. Stoga je Tomić ostvario pravo da se uz njegovo ime, u podnaslovu, koristi i perfekt glagola dopuniti.

A kad će već jednom izići Kletva?

(Antun Barac o nadopuni)

Opširniji u interpretaciji nadopune, ali i same *Kletve* u cjelini bio je Antun Barac.⁸ Promotrit ćemo dvije njegove pripreme romana *Kletva* (u izdanju Binoze i Zore).

U napomeni Binozinom izdanju *Kletve* Barac, kroz nekoliko segmenata, pokriva sve do tada zahvaćene teme vezane uz *Kletvu*. U uvodnom paragrafu iznosi podatke o povijesti nastajanja teksta: »Šenoina Kletva počela je izlaziti u 'Narodnim novinama' g. 1880., u br. 262. (od 15. XI.), te je u nastavcima izlazila do piščeve smrti. Šenoa je te nastavke pisao od broja do broja, pa je tako ovo njegovo djelo ostalo nedovršeno. – Završio ga je u 'Narodnim novinama' Josip Eugen Tomić; u njegovoj nadopuni događaji 'Kletve' razvijaju se dalje na ovaj način...«.⁹ Nakon toga slijedi, na tri stranice teksta, prepričavanje Tomićeva udjela. U završnom paragrafu studije Barac će spomenuti i lošu pripremu *Kletve* u *Narodnim novinama*. Identično izdanje je i u Kuglijevoj nakladi (bez oznake godine). Pribilježiti će i izdanje u *Pučkoj prosvjeti* 1909., a tekst će završiti podacima izgovorenim iz uredničke pozicije: »Za ovo izdanje priređen je tekst prema tekstu u *Narodnim novinama*, resp. prema izdanju od g. 1882. Ispravljene su mnogobrojne štamparske pogreške.

⁸ Antun Barac u studiji *August Šenoa* (Zagreb, 1926.) posvećuje dva poglavlja (VII. i VIII.) Šenoinim povijesnim romanima. Već u prvim rečenicama svoje analize Šenoinih povijesnih romana navodi sljedeće: »on je među bilješkama u 'Vijencu' naglašavao više puta, kako je potrebno, da se uredi naši arhivi, gdje će beletrist moći da nadje dokumente iz svagdanjega života; takvi dokumenti po njegovu mišljenju ne znače mnogo za političkoga historika, no za pisca historijskih romana oni su dragocjeni« (str. 55).

⁹ Antun Barac, »Napomene«, u: August Šenoa, *Kletva*, Izabrana djela Augusta Šenoe, Binoza (svezak 19), Zagreb, 1934., str. 1103.

One ovdje nisu navedene, jer bi to zauzelo mnogo prostora, a stvarno ne koristi ničemu. – Tomićeva nadopuna nije ovdje unesena, prvo, radi autor-skog prava, a drugo, jer ona, osim fabule, ne daje ništa, što bi doista značilo završetak Šenoina djela«. ¹⁰

Između prepričavanja i dijela svoje interpretacije samog romana, Barac ubacuje i fragmente iz Šenoine ostavštine (»U svoj završetak ‘Kletve’ unio je Tomić i ove fragmente iz Šenoine ostavštine«). ¹¹ Njegovo tumačenje i vrednovanje *Kletve* iskazano je kroz nekoliko tematskih natuknica. Barca ponajprije zanima povijesna pozadina romana. Navodi odmah da je inspiraciju i građu za roman Šenoa dao, kao što smo već napomenuli, Franjo Rački, ali da se Šenoa, pogotovo kad su u pitanju sukobi između Griča i Kaptola, služio i arhivskom građom (sam život Zagreba izrađen je također na osnovi kulturno-povijesnih podataka). Prije negoli krene u vlastito propitivanje odnosa poezije i istine u romanu, Antun Barac upozorava i na studiju »Istorijski elementi u Šenoinoj ‘Kletvi’« Ferde Šišića. Premda nigdje ne govori izravno, iz Barčeva bilježenja Šenoinih odmakata od povijesti može se lako zaključiti koja je to najvažnija funkcija koju povijesni roman (pogotovo kad je riječ o tekstu koji tematizira dijelove čitateljeve nacionalne povijesti) mora ispuniti. »Prikazujući«, stoji u Barčevu tekstu, »historijske događaje i bunu hrvatskih velikaša, Šenoa se u svemu držao povijesti, dajući naravno, prema svojim potrebama sad jače, sad slabije osvjetljenje događajima, što ih je iznio Rački«. ¹² Jasno je da je Šenoa, htijući djelovati na svog čitatelja, pojačavao patriotsku notu i blago iznevjeravao one događaje kroz koje bi velika imena nacionalne povijesti mogla biti prikazana u ne baš lijepom svjetlu (»Najviše je Šenoa izmijenio historijski događaj u prikazu Jelisavine smrti. Nju su doista dali smaknuti hrvatski urotnici, a po Šenoinu prikazivanju dali su je zadaviti Mlečani«). ¹³ Barac točno nabraja sva mjesta razlike između građe i obrade, ali ne podcrtava i same razloge Šenoinih intervencija u službenu povijest pa time ne ulazi u samu srž *šenoinskog modela povijesnog romana*. Barac ne zaboravlja izdvojiti ni Šenoine »zanatske« propuste u izvedbi, kao ni kontradikcije. Kako je roman nastajao iz dana u dan, a nije doživio »još jednu piščevu ruku«, takvi su propusti – već smo zabilježili – odista razumljivi. Kad slične slabosti bilježi uz Tomićeve dijelove *Kletve*, Barac postaje daleko oštriji kritičar. Po njemu Tomić je samo gledao da završi *Kletvu* (»Zato njegov završetak nije na visini Šenoina dijela ‘Kletve’«). ¹⁴ Barac čak vjeruje

¹⁰ Isto, str. 1127.

¹¹ Isto, str. 1105.

¹² Isto, str. 1123.

¹³ Isto, str. 1124.

¹⁴ Isto, str. 1126.

i da bi Šenoa pri kraju dao daleko efektivnije dijelove romana. Premda je i kod Šenoe uočavao iznevjeravanje povijesti i nije se zadržavao na mogućim piščevim razlozima, iznevjeravanje Tomiću ne oprašta (»Pored toga, Tomić kao da nije pomnije proučavao historijskih vrela za ‘Kletvu’. Tako on prikazuje, kako je Berislav poginuo poslije svih ligaša, zbog Marijine ljubomornosti. Prema prikazivanju Račkoga, Berislav je međutim poginuo već mnogo prije, uhvaćen u Slavoniji od Stjepana Koroga. Veliko je pitanje, da li bi Šenoa bio ovoliko izmijenio historijski događaj«).¹⁵ Finitnu rečenicu Barčeve studije, premda je ona već i citirana, treba iznova ponoviti. Ona je sažeta, po našem sudu preoštra ocjena Tomičeve nadopune: »Tomičeva nadopuna nije ovdje unesena, prvo, radi autorskog prava, a drugo, jer ona, osim fabule, ne daje ništa, što bi doista značilo završetak Šenoina djela«.¹⁶

U drugom pogovoru *Kletvi* (Zorino izdanje) Antun Barac pogađa sam povod pisanja *Kletve*. U tome mu pomaže Šenoin dnevnik pisan u istim godinama, istaknuli smo već, kada je pisana i *Kletva*. Barac, premda ovdje ne upotrebljava riječ »analogija«, neprestano uspoređuje vrijeme priče i vrijeme nastajanja teksta (»*Kletva* je proizišla iz Šenoina iskustva u vlastitome narodu upravo u godinama, kad je nastala«),¹⁷ a upozorava i na silnu popularnost toga romana tridesetih godina prošloga stoljeća (»Uza sve to *Kletva* je roman, koji i danas široki slojevi čitalaca uzimaju vrlo rado u ruke. Kad su prije dvadesetak godina u tri naklade stali izlaziti Šenoini sabrani spisi, mnogi su pretplatnici uzbuđeno prigovarali: Što nam dajete kritike i članke? Kad će već jednom izići *Kletva*?«).¹⁸ Premda ne zaobilazi ni propuste spominjane u pogovoru Binozina izdanja, u novom čitanju za Zoru Barac se koncentrira na najvažnija pitanja smisla povijesnog romana (odnos prema čitatelju, odnos prema tehnici pripovijedanja koja nije više znak pjesnikova klonuća nego plod njegova svjesna htijenja te odnos prema uspostavljanju relacije dvaju, točnije triju vremena). Naravno, nije izostao ni komentar Tomičeve nadopune koja je u Zorino izdanje *Kletve* uključena. Po gotovo razgovornoj praksi u kojoj kazivanje prošarano primjedbama biva uvelike ublaženo kad je govornoj situaciji nazočan onaj o kome se govori i na koga se primjedbe odnose, tako je i ovdje – u situaciji prisutnosti Tomičeva dovršetka i nadopune *Kletvi* – Barac prema Tomiću blaži nego u izdanju u kojem Tomića nema. Tomića spominje na tri mjesta. Prvo, kada govori o čitateljskom iščekivanju *Kletve*, zaključuje da je Josip Eugen Tomić neko vrijeme »bio popularniji po tome što je završio taj Šenoin roman nego po vlastitim djelima«.¹⁹ Ni na jednom

¹⁵ Isto, str. 1127.

¹⁶ Isto, str. 1127.

¹⁷ Antun Barac, »O Šenoinoj ‘Kletvi’«, u: August Šenoa, *Kletva*, Zora, Zagreb, 1953., str. 655.

¹⁸ Isto, str. 653.

¹⁹ Isto, str. 653.

mjestu ne spominje Tomičeve povijesne romane po kojima je autor itekako »bio popularan«. Potom iznosi samo činjenicu da je Tomić u svoj nastavak unio i odlomak iz Šenoine ostavštine (dogovor između Grge Prišlina i Drage Gončinke oko trovanja biskupa Ivana te smrt Gončinke i Paviše Gonča). I na kraju, spominjući dotadašnja izdanja *Kletve*, Barac se zadržava i na izdanju Biblioteke novinske zadruge (Binoza) – izdanju za koje je sam napisao napomenu – navodeći da se *Kletva* tamo pojavila u tri sveska (17., 18., 19.). Pri tome bilježi da Binozino izdanje, kao što smo i sami zapisali, ne sadrži Tomičevu nadopunu »jer je na nju autorsko pravo imala knjižara Kugli«. ²⁰ Zanimljivo je da je izostao dodatak iz Binozina izdanja iz kojeg smo čitali Barčevu ravnodušnost prema toj činjenici izostavljanja (»jer ona, osim fabule, ne daje ništa, što bi doista značilo završetak Šenoina djela«). ²¹

* * *

Šenoa se *Kletvom* predstavio ne samo kao pripovjedač izuzetno vješt u baratanju trivijalnim instrumentarijem, nego i kao pisac koji će i u »prostore poezije« uvesti povijesne elemente. Zbog toga je jednostavno nepravedno za odstupanje od povijesne istine optuživati samo Tomića. U skladu sa zahtjevima priče postavljene u Šenoa i Tomiću je bilo zgodnije da Berislav Paližna pogine poslije svih Ligaša i to zbog ljubomore kraljice Marije, a ne da ga mnogo prije, kako stoji u Račkoga, u Slavoniji uhvati Stjepan Korog. Prisjetimo se samo koliko se Šenoa udaljio od povijesne vjerodostojnosti, da bi u skladu s romantičarskom idejom i zadaćom što je u svijesti jedne nacije mora ispuniti povijesni roman riješio smrt Jelisavete Kotromaničke.

I takav povijesni roman, a ne *Diogenes* ili *Seljačku bunu*, dovršava i nadopunjuje Tomić. Nadopuna slijedi Šenou, ali oslikava i Tomića. Zaključak možemo temeljiti na čitanju romana *Zmaj od Bosne*. Uz povijesni sloj grana se sekundarni, opremljen bogatim slojem etnografskog, slojem kojega – kad je Šenoa u pitanju – najviše ima upravo u *Kletvi*. *Kletva* je jednostavno odgovarala Tomičevu shvaćanju povijesnoga romana. Možda je Tomić doista i vratio povijesni roman unatrag, ali to je *Kletvom*, posvema svjesno, učinio i sam Šenoa.

A i sam je Tomić unutar svog dijela *Kletve* raznolik. U početku radnju realizira kroz dijaloge, a tek poslije se opušta i uspijeva se iskazivati kroz sve govorne perspektive. Izdvojimo li Šenoin opis Požege i Tomičev opis Požege, prvo u *Kletvi*, a poslije i Tomičev u *Kapitanovoj kćeri* i pročitamo li ih izvan konteksta, rijetko tko bi od nas bio potpuno siguran u autorstvo te tri

²⁰ Isto, str. 657.

²¹ Isto, str. 1127.

nadrečenične cjeline. U pojedinim etnografskim elementima Tomićev prilog mogli bismo čak proglasiti uspješnijim. Netko može reći da je to zbog toga što su to omiljene Tomićeve partije u povijesnim romanima. I bit će u pravu, ali samo pod uvjetom da zaboravimo kako Šenoina *Kletva* obiluje upravo takvim sekvencama, ne tako čestima u prethodnim mu romanima ispisanima u istom žanru.

...I čemu da se bez potrebe dulji...

Da je mali Milan, u onom trku do *Narodnih novina*, kojim slučajem pogubio koju stranicu, možda bi sve nas malo više intrigirala priča o još jednoj nadopuni. Možda bi se i sin tada osjećao pomalo krivim pa bi i sam nadopunio i dovršio *Kletvu*, pogotovo zato što se kasnije i sam potvrdio u pisanju povijesnih romana. On godine 1914. objavljuje roman *Iz kobnih dana* i gradi ga po nacrtu »očeve matrice«.

Zaključak

Samo nekoliko dana nakon smrti Augusta Šenoe, njegov »pobratim i drug po peru«, Josip Eugen Tomić dao je obećanje čitateljima *Narodnih novina* da će zgotoviti Šenin nedovršen roman *Kletvu*. Međutim, Tomićev udio u *Kletvi* nije naišao na odobravanje književnih povjesničara. Iz dosadašnjih dvanaest izdanja *Kletve*, od 1882. u slogu *Narodnih novina* do posljednjeg u Mladosti 1985. može se već iz samog podnaslova zaključiti i kakav su odnos priređivači imali prema Tomićevoj nadopuni. Dok su eventualni propusti i kontradikcije Šenoi opraštani, Tomiću su itekako zamjerana odmicanja od povijesne građe. Tomićevo pismo najčešće se, kao i u slučaju Barčevih komentara uz dva izdanja *Kletve* (Binoza i Zora), ocjenjivalo neovisno o Šenoinu dijelu. I činilo se to redovito prestrogo.

Literatura

August Šenoa, *Kletva*, Izabrana djela Augusta Šenoe, Binoza, Zagreb, 1934.

August Šenoa, *Kletva*, Zora, Zagreb, 1953.

Antun Barac, *August Šenoa*, Narodna knjižnica, Zagreb, 1926.

I NARAV SE PROTI NAMA UROTILO

(Barčevi i ostali komentari uz Tomićev udio u Šenoinoj *Kletvi*)*Sažetak*

Peti Šenoin povijesni roman, naslovljen *Kletva*, ostao je, kao što znamo, nedovršen. Samo nekoliko dana nakon autorove smrti, njegov »pobratim« i »drug po peru«, Josip Eugen Tomić dao je obećanje čitateljima *Narodnih novina* da će zgotoviti *Kletvu*. Tomićev udio u *Kletvi* nije naišao na odobravanje književnih povjesničara. Iz dosadašnjih dvanaest izdanja *Kletve*, od 1882. u slogu *Narodnih novina* do posljednjeg u *Mladosti* 1985. može se već iz samog podnaslova zaključiti i kakav su odnos priređivači imali prema Tomićevoj nadopuni. Dok su eventualni propusti i kontradikcije Šenoi oprastani, Tomiću su itekako zamjerana odmicanja od povijesne građe. Tomićevo pismo najčešće se, kao i u slučaju Barčevih komentara uz dva izdanja *Kletve* (Binoza i Zora), ocjenjivalo neovisno o Šenoinu dijelu. I činilo se to redovito prestrogo.

Ključne riječi: August Šenoa, *Kletva*, Josip Eugen Tomić

I NARAV SE PROTI NAMA UROTILO

(comments on Tomić's part in Šenoa's *Kletva* / *The Curse*)*Summary*

The fifth Šenoa's historical novel, titled *Kletva* / *The Curse*, had, as we know, remained unfinished. Only a few days after its author's death his *blood-brother and a writing colleague* Josip Eugen Tomić gave a promise to the readers of *Narodne novine* that he will finish *Kletva*. Tomić's part in the novel was disapproved by literary historians. From the very subtitles in the twelve editions of *Kletva* published until today, from the one printed by *Narodne novine* in 1882 until the last one from 1985 by *Mladost*, it is possible to draw conclusions about the editors' relation to Tomić's supplement. While Šenoa's possible oversights and contradictions have been forgiven, Tomić has been severely criticised for moving away from historical documents. Tomić's part has most often been evaluated independently from the rest of the novel – Barac's comments on the two editions of *Kletva* (by Binoza and Zora) are no exceptions. And it has regularly been done too harshly.

Key words: August Šenoa, *Kletva* / *The Curse*, Josip Eugen Tomić

Hrvojka Mihanović-Salopek

Antun Barac o Franu Mažuraniću

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.
821.163.42.09 Mažuranić, F.

Metodološki pristup Antuna Barca (1894. – 1955.) književnoj povijesti i kritici bio je u jednoj mjeri određen vremenskim prilikama zatečene književnoznanstvene struke, kad je 1930. naslijedio Branka Vodnika na Katedri jugoslavenskih književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Put prema oformljenju vlastitoga književnoznanstvenog pristupa hrvatskoj književnosti Barac je započeo u članku »Naša književnost i njezini historici« iz 1923., ali svakako temeljitije u raspravi »Između filologije i estetike« objavljene u časopisu *Savremenik*,¹ u kojoj je napravio rekapitulaciju stanja hrvatske znanosti o književnosti i uočio nepotrebnu dihotomiju između dva vodeća istraživačka pravca: »Neopravdanost ove alternative (filologija ili estetika) je u tome što ona postavlja neku protivštinu tamo gdje je i nema: filologija i estetika nisu dvije oprečne metode, nego su jedna i druga samo sredstvo k istome cilju«. Naime, dotadašnji rezultati hrvatske znanosti o književnosti temeljili su se na filologiji poimanoj kao traganju, istraživanju i navođenju književnih vrela i izvora (Ivan Kukuljević, Armin Pavić, Vatroslav Jagić, Đuro Šurmin, Šime Ljubić i dr.). Kod povijesnog pregleda hrvatske književnosti Mihovila Kombola pronalazimo spoj filološkog prezentiranja činjenica i kročeanske prosudbe, dok su se pomaci po uzoru na Matoševu impresionističku kritiku, kao i pisanje interpretativno-analitičkih zaključaka zamjećivali u zasebnim metodološkim putevima unutar rasprava Branka Vodnika, Slavka Ježića, Franje Fanceva, Tome Matića. Kao izraziti pripadnik estetske metode profilirao se u to doba kroz svoje polemičke rasprave Albert Haler, dok je filološku metodu nadopunjavao psihologijskim i estetsko-prosudbenim ulomcima Dragutin Prohaska.

U europskoj znanosti o književnosti je u Barčevo vrijeme također došlo do previranja, do brojnih metodoloških koncepata koji su se suprotstavljali golom pozitivizmu ili su ga uspjeli nadograditi (kao npr. Charles Augustin

¹ *Savremenik*, 22, br. 1; 1929.; Isto i u knjizi: A. Barac, *O književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1986., str. 23–36.

Saint-Beuve), te koji su na određen način širili horizonte Barčeva metodološkog puta, a među njima se ističu: Wilhelm Dilthey, Fernand Baldensperger, Gustav Lanson, Francesco De Sanctis, Benedetto Croce, Arthur Farinelli, Georges Renard, Friedrich Gundolf. U skladu s tim metodologijskim oscilacijama od hermeneutičke psihologijske metode do raznih komparatističkih postupaka, Barcu je odgovarala kombinacija više metodskih pristupa. Primjerice, Renard je isticao da se metodologija književne znanosti mora usmjeriti na društvo u kome stvaralac živi, a nasuprot tome su švicarski germanist Emil Ermatinger, i pjesnik Stefan George, pjesnik – estetički ekskluzivist, zagovarali da se ona treba baviti piscem i njegovim individualnim karakteristikama po kojima autor infiltriran unutar djela odskače iz društva. Upravo unutar dva svoja rada o Mažuraniću (»Fran Mažuranić – Pabirci s pisama« i »Matija Mažuranić i Fran Mažuranić«) Barac se po uzoru na Renarda i Georga izrazito bavio i posebnim individualnim značajkama autora, pored toga i društvenim okolnostima u kojima je stvarao, ali uvijek imajući u prvom planu književno djelo. Petar Lasta napisao je za Barca: »Relativnost metoda ogledao je i u svojim postupcima, jer je neke pisce objašnjavao sociološkom metodom, otkrivajući na djelu tragove sredine i vremena, ali je priznavao da ima djela o kojima ne treba ništa znati izvan njih«.² Stanko Lasić smatrao je da Barca označava »metodski eklektizam koji se osniva na principima sociološkog tumačenja književnosti, organskog tumačenja njezina razvoja te stvaralačkog tumačenja naše književne povijesti«.³ Nedvojbeno, Barac je u velikoj mjeri napravio prodor sociološkog analiziranja književnosti, ali ne samo u uskom smislu mjereći beletrističko obuhvaćanje društvenih slojeva i značenja književnog djela u narodnom životu, već je svoju prosudbu uvijek donosio i u nezaobilaznom sagledavanju estetsko-oblikotvorne uvjetovanosti djela, a pored toga i u antropološkom i ontološkom smislu, tj. procjenjujući koliko je ideja književnog djela humanistički, dakle i etički univerzalna. Barčev kriterij, ali i njegova kritičarska kvaliteta odražavala se u rekogniranju životnosti djela unutar povijesti književnosti i cjelokupnog društva.

Vrlo je bitno naglasiti da se tijekom cijelog života Barac zalagao za intenzifikaciju i društveno-javne preduvjete potrebne za razvijanje kroatističkog i južnoslavenskog jačanja znanosti o književnosti. Na tom polju ističe se njegov rad u svojstvu predstojnika Hrvatskog filološkog društva, direktora Seminara za strane slaviste, a iznad svega treba spomenuti njegovo utemeljenje Instituta za jezik i Instituta za književnost tadašnje JAZU u Zagrebu koje je

² Petar Lasta, »Predgovor«, u: A. Barac, *Hrvatska književna kritika*, Matica hrvatska, sv. VII, Zagreb, 1962., str. 6.

³ Lasićeve postavke citirane prema članku: »Antun Barac«, *Hrvatski biografski leksikon*, str. 431–432; 1983.

započelo radom 1. veljače 1948., a već 1952. oba instituta se pretvaraju u dvije samostalne znanstvene jedinice unutar JAZU. Barac je pružio i osnovne smjernice rada za oba instituta: obrada i evidentiranje hrvatske baštine te proučavanje povijesti jezika i književnosti na temeljima suvremenih znanstvenih metodologija. Barčeve književnoteoretske postavke dobivale su svoju punu profilaciju u njegovim radovima iz područja kroatistike, koji su najvećim dijelom obuhvaćali građu od ilirizma do kraja moderne, a među kroatističkim radovima i osvrtima nalaze se i Barčevi prinosi o Franu Mažuraniću.

Više puta i u više vremenskih perioda Antun Barac je pisao o Franu Mažuraniću, tom »lutajućem Holandezu« i modernom začetniku hrvatske prozne minijature, što kronološki možemo promatrati u sljedećem redosljedu:

1. »Stjepan Radić – Fran Mažuranić«, *Mladost*, VII, 1, 1. I. 1928., str. 11–13; tiskano i u knjizi *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja* (ur. Vinko Antić), Rijeka – Zagreb, 1968., str. 372–375.
2. »Fran Mažuranić (Pabirci s pisama)«, *Savremenik*, XXI, 11, Zagreb, 1928., str. 449–457; tiskano i u knjizi *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja*, (ur. Vinko Antić), Rijeka – Zagreb, 1968., str. 376–385.
3. »Matija Mažuranić i Fran Mažuranić«, *Srpski književni glasnik*, NS, XXIV, sv. 2, Beograd, 1928., str. 114–120; Isto u: *Barčev zbornik*, (ur. Miroslav Šicel), Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
4. »Vladimir Nazor i Fran Mažuranić«, *Letopis Matice srpske*, CV, knj. CCCXXVIII, br. 1–2, april–maj 1931., str. 69–88; tiskano i u knjizi: A. Barac, *Članci o književnosti*, Binoza, kolo I, knj. 2, Zagreb, 1935., str. 183–215; tiskano i u knjizi *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja*, (ur. Vinko Antić), Rijeka – Zagreb, 1968., str. 386–403.
5. »Posljednji dani Frana Mažuranića«, *Hrvatsko kolo*, god. I, br. 2, Matica hrvatska, Zagreb, 1948., str. 354–359; tiskano i u knjizi *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja*, (ur. Vinko Antić), Rijeka – Zagreb, 1968., str. 404–411.
6. »Strijele i strelice (Momos)«,⁴ A. Barac: »Uvod«, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. 16, Zagreb, 1948., str. 247–257, 257–269.

Parcijalno, Barac se dotaknuo djela Frana Mažuranića i u svojoj raspravi »Regionalizam u književnosti« (str. 132–144) uvrštenoj u knjigu *Književnost i narod*, Matica hrvatska, kolo 6, knj. 35, Zagreb, 1941., str. 136, 137, 138, 139.

⁴ Momos je bio pseudonim Frana Mažuranića.

Iako je Barac većinu osvrta na Frana Mažuranića pisao u godini 1928. (to je ujedno i doba nekrologa koji je napisao Stjepanu Radiću i Mažuraniću) njihova književna, intelektualna povezanost započela je ranijih godina, a osobito od 1925. kad je Barac bio urednik časopisa *Mladost* (od 1925. do 1934.), te je unutar te publikacije više puta učestalo objavljivao pojedine crtice Frana Mažuranića, naročito tijekom 1926. Uspoređujući u svom nekrologu različite životne putove dva rodoljuba Radića i Mažuranića, Barac u njihovoj hrvatskoj kao i širokogrudnoj slavenskoj crti vidi njihovu srodnost. Kroz taj osvrt Barac je ostvario vjeran i psihosociološki dubok biografski portret nemirnog interkontinentalnog Frana, ali promatrajući ga u ključnim poveznicama s njegovim stvaralaštvom i tražeći odraze Franovog konkretno proživljenog životnog iskustva na ontološke sentencije unutar njegovih crtica. Pritom je unio i svoj onodobni identični protuaustrijski naboj, naglasivši Mažuranićevo izgnanstvo iz »zagušljive i nasilničke Austrije u dalek svijet« i upozorivši na Mažuranićev interes prema zbivanjima u Rusiji. Međutim, kad s još većim vremenskim odmakom pogledamo na društveno-politički *Weltanschauung* Frana Mažuranića, vidljivo je iz pismohrane da je kao iskreni hrvatski rodoljub doživio svu gorčinu politički sapete domovine, te se pred skućenošću domaćih razdora sam osudio na ahasverski bijeg, »izabravši radije slobodno progonstvo u tuđini negoli podložni život u domovini«, kako je to uočio Nedjeljko Mihanović.⁵ Svoju dihotomiju između kozmopolitizma i duboko intimnog ideala doma, kao i fatalnu predodređenost svoje odluke najbolje je ocrtao sam Mažuranić u opisu luke Novog Vinodolskog: »Malena je, ali iz nje vode nebrojeni putovi u daleki svijet: na stotine ih u svijet vodi, a možda nijedan natrag!«. ⁶ U skladu s Barčevim širim društveno-humanističkim zahtjevima koje je postavljao kao najviši cilj učinka književnosti, kulminacija Barčeva nekrologa završava apostrofiranjem crtice »Salamun i mladić« kao sažete ključne pouke i poruke autorova životna stava. U tom završnom dijelu dolazi do izražaja bitna komponenta Barčeve metodologije – društveno-humanistička značajka književnosti, koju je kasnije u knjizi *Veličina malenih* (Zagreb, 1947.) višestruko razradio: »Veličina umjetničkog djela stoji do toga koliko je pjesnik duboko zahvatio u osnovna pitanja života, kako ih je snažno i živo osjetio, koliko je njegovo djelo u svim pojedinstima organsko, prožeto osnovnim doživljajem i koliko je umjetnik za svoj doživljaj našao adekvatan izraz«. ⁷ Svoj članak Barac završava poantiranjem

⁵ Nedjeljko Mihanović, »Fran Mažuranić« [predgovor], u: *August Harambašić, Fran Mažuranić*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 54, Zagreb, 1966., str. 131–155.

⁶ Fran Mažuranić, *Od zore do mraka*, Redovno izdanje Matice hrvatske za godinu 1925. i 1926., Zagreb, str. 118.

⁷ Antun Barac, *Veličina malenih*, Zagreb, 1947., str. 302.

pjesnikova svjetonazora koji izvodi uživljavanjem i tumačenjem piščeva stava o životu inkorporiranog i unutar crtica: »Mnogo toga imade u svijetu, što nas poništjuje, ali uvijek treba imati snage i prebroditi časovite teškoće, pa ćemo doći do zaključka da je količina radosti ipak veća nego količina zla«. ⁸

Iste 1928. izlaze u *Savremeniku* »Pabirci s pisama«, važno Barčevo svjedočanstvo o međusobnoj pismohrani i kontaktima s Franom, s kojim se nikada nije uživo susreo, ali ih je zbližavala književnost kao i »neodoljiva privrženost golome primorskome kršu«. ⁹ U ovom posmrtno pisanom članku Barac je na temelju međusobnih pisama pružio odličan, uživljen portret Frana Mažuranića i važne dokumentacijske podatke o njegovoj cjelovitoj ostavštini. ¹⁰ Autora je u »Pabircima« uvjerljivo opisao: »Fran Mažuranić baštini je od svojih pređa onu nemirnu lutalačku krv uskoka i Primoraca, koje siromaštvo rodnoga kraja i želja za novim vidicima tjera po svim stranama svijeta« (str. 377).

Predobro poznavajući prilike svojega zavičaja Barac je racionalno objasnio i Franov višegodišnji iseljenički život i ponos: »nije se mogao vratiti kući, jer zapravo nije ni imao kamo da se vrati – i jer život njemačkoga književnika, koji dobro živi od svog rada, nije ni u dubljjoj starosti htio da zamijeni životom čovjeka, koji živi od tuđe milosti« (str. 378). Smatrao je da Franova putovanja svijetom u zrelim godinama predstavljaju »lutanje za smislom života« (str. 378). Utjecaj Renarda na Barca uočava se u ovom radu kroz tumačenje pisca i djela u snažnoj povezanosti s društvenim uvjetima i odrazima Hrvatskog primorja, a potom i Franovih kozmopolitskih putovanja i spoznaja. Polazeći od biografske, kao i psihološke analize pisca, ali i koncentrirajući se na semantički smisao crtica, Barac je u ovom prikazu pružio jednu od najafirmativnijih valorizacija Mažuranićeva književnog rada: »Posljedice tog golemog iskustva bile su: s jedne strane osjećaj da se dosta naživio, a s druge strane skromnost u prosuđivanju samoga sebe, spoznaja o ništavilu ljudskih stvari i duboko religiozno čuvstvo, koje se doduše ne može svesti na određene dogme, no koje kulminira u spoznaji: pojam Boga je nešto tako uzvišeno da o njemu čovjek ne smije ni razmišljati. To je ujedno i kvintesencija njegove literature na hrvatskom jeziku« (str. 379). U drugom dijelu svojeg eseja Barac je dao na uvid dijelove Franovih pisama koji svjedoče o

⁸ Antun Barac, »Stjepan Radić – Fran Mažuranić«, *Mladost*, VII, 1, str. 13; 1. I. 1928.

⁹ Antun Barac, »Fran Mažuranić (Pabirci s pisama)«, *Savremenik*, XXI, 11; Zagreb, 1928.; citati stranica navedenog Barčevog rada navođeni prema izdanju *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja*, Rijeka – Zagreb, 1968., str. 376.

¹⁰ U rukopisnoj ostavštini Frana Mažuranića pohranjenoj u NSK, poglavlje »Bilježnica s konceptima pisama i bilješkama«, sign. 2574 (Fran Mažuranić); pronalazimo više koncepata pisama koje je tijekom 1927. i 1928. Mažuranić napisao Antunu Barcu.

tiskarskoj nepotpunosti njegove posljednje knjige *Od zore do mraka*, među njima i piščevo ogorčenje: »Šaljem Vam tu svoju osakaćenu, iznakaženu, izmrcvarenu knjigu« (str. 380). Naime, izostavljanjem pojedinih crtica iz zbirke urednici Matičinog izdanja su urušili kompoziciju, napravili torzo, te su po Barčevom mišljenju (koji je rukopis dobio na čitanje u cjelini prije objavljivanja) uništili organsku cjelinu i njezin puni smisao (str. 380). Barac je nadalje, upozorio na njemačke feljtone koje je primio u pismu od Mažuranića, a koje je autor objavljivao pod pseudonimom »Kapitän Wefrem«. Nadajući se još tada da će Franov književni rad na njemačkom jeziku biti spašen i jednom objedinjen, svjedočio je da bi se u posthumnoj rukopisnoj ostavštini Frana Mažuranića trebao nalaziti točan popis objavljenih njemačkih radova i pišćevih brojnih pseudonima pod kojima je objavljivao u inozemstvu. Nažalost taj popis iz Franova berlinskog stana, ostao je do danas neutvrđen, jer unutar Franove rukopisne ostavštine u poglavlju »Članci i literarni sastavi na njemačkom jeziku«¹¹ (sveukupno 167 lista) pronalazimo izmiješane njemačke radove iz *Lišća*, koncepte radova za koje ne znamo jesu li objavljeni ili još uvijek dotjerivani, kao i pojedine istriške iz njemačkih novina njegovih objavljenih njemačkih radova. Ovaj dio ostavštine nedvojbeni je putokaz u nepoznatu stranu Mažuranićeva rada, ali je danas vrlo teško imati uvid u cjelovit Mažuranićev njemački rad, koji je morao biti opsežan, zbog toga što je godinama pisac materijalno živio upravo od objavljivanja po stranim časopisima. Međutim, nadamo se da će doći vrijeme da se unutar ugledne edicije *Stoljeća hrvatske književnosti*, ili nekog zasebnog izdanja, pokuša ući u trag što opsežnijem i cjelovitijem uvidu u sveukupan rad Frana Mažuranića. Nedvojbeno, već 1928. Barac je na primjeru Frana Mažuranića uvidio kako su urednici i izdavači često veoma nepažljivi, ali jednako tako je i sudbina književnih rukopisa i priloga iz periodike nesigurna, te je ovim prikazom ujedno posvjedočio kako urednički rad mora poštivati književni uradak u svim i najmanjim dijelovima, a s tim pristupom i takvom svrhom Barac se založio za osnivanje Instituta za književnost, današnjega Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU.

Nastojeći i nakon Drugog svjetskog rata spasiti nešto od Franovih rukopisa,¹² Barac je iz svoje pismohrane po prvi put 1948. objavio »Strijele i

¹¹ Rukopisna ostavština Frana Mažuranića, poglavlje »Članci i literarni sastavi na njemačkom jeziku«, NSK, sign. 3532 (Fran Mažuranić).

¹² Ostali neobjavljeni rukopisi Frana Mažuranića na hrvatskom jeziku nalaze se u većem dijelu u NSK unutar poglavlja »Članci i literarni sastavci na hrvatskom jeziku«, (71 list), sign. 3531 (Fran Mažuranić); »Različite bilješke« (60 listova), sign. 3533 (Fran Mažuranić), te manji dio unutar Rukopisne ostavštine Frana Mažuranića pohranjene u Odsjeku za književnosti, Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe, HAZU, gdje se nalazi manji broj radova (tipkopi-sa) epigrama i refleksija, poslanica i opaski o političkom životu Zagreba oko sedamdesetih godina

strelice«, cinične društveno-socijalne i političke pošalice i crtice nastale između 1913. i 1918. u kojima se tada osjećao piščev otpor prema austrijskoj dinastiji (»Strelice«, »Ramses Sesostris I.«, »Dionizovo uho«, »Lumpić«). Međutim, Barac je još 1928. a pogotovo 1948. bio sve dublje svjestan da je iznenadna smrt onemogućila uvid u cjelinu opusa Frana Mažuranića.

Iznimno afirmativne i najljepše kritičke sudove o Franu Mažuraniću Barac je napisao u svom osvrtu »Matija Mažuranić i Fran Mažuranić«, ¹³ objavljenom u *Srpskom književnom glasniku* 1928. U tom prikazu iskazao je visoko mišljenje o knjizi *Od zore do mraka* zaključivši da je ona »historija čovjeka koji po svojim beskonačnim lutanjima po svijetu traži smisao života«, a taj univerzalni filozofski cilj bio je jedan od Barčevih ideala koji visoka vrijedna književnost mora ispunjavati. Analizirajući piščev stil posebno je hvalio izražajnu jezgrovitost i dorečenost tj. »težnju da se stvari zbiju i sažmu« (str. 117), potom prisutni »intenzitet doživljaja« (str. 118), čak i »apsolutnu iskrenost, gotovo naivnost u dobrome smislu riječi« (str. 118), pod kojom je podrazumijevao i uvjerljivost i dosljednu istinoljubivost. Jedinstvo Mažuranićeva doživljaja i potom njegova gnomično iskazanog racionalnog opažanja Barac je uzvisio sljedećim riječima: »U svojoj knjizi je on sav sa svojim čežnjama, zadovoljstvima, užicima i kritikama, inteligencijom i crvom analize, no na nijednom momentu iz svoga života, kolikogod bi se on dao sjajno književno izrabiti, ne zadržava se on više nego je potrebno da ga na najjednostavniji način ispriča« (str. 117–118). O svrhovitosti i uspjeloosti Franova pripovjednog oblikovanja napisat će mišljenje: »Pitanje je čak, ne bi li Mažuranićeva knjiga mnogo izgubila od svog dojma neposrednosti, kad bi on umjesto ovog jednostavnog, zbitog pričanja, sračunatije komponirao stvar, naglašavajući namjerno ono što bi čitaocce moglo osvojiti« (str. 118–119). Naposljetku u zaključku prikaza Barac je Franovom djelu dao zasluženo mjesto: »Iz golemog gradiva što mu ga je dao život, sigurnom rukom reže umjetnine, koje će preživjeti generacije« (str. 119–120), te pri samom kraju rada: »Možda je stoga upravo i bilo potrebno lutanje cijeloga jednog života, da iz tog lutanja, u času smirivanja, može nastati djelo iz koga će, bez obzira na heterogenost sadržaja, dolivati u čovjeka nešto duboko ljudsko, svježje i pobožno« (str. 120). U ovom radu, zanimljivo se očituje i Barčev metodičko-koncepcijski ukus i pristup oblikovanju književnog djela u opisanju tzv. »odsutnosti knjiškosti« koju je on tumačio u značenju izbjegavanja

XIX. stoljeća, opisani fragmenti sjećanja na Antu Starčevića, poslanica popu Kerubinu Šegviću, bilješke o Strossmayeru, te pisma i fotografije. Ovu građu predao je Ivan Brlić 1953. Antunu Barcu za Akademijin Institut za književnost.

¹³ Antun Barac, »Matija Mažuranić i Fran Mažuranić«, *Srpski književni glasnik*, NS, XXIV, sv. 2, str. 114–120; Beograd, 1928.

oponašanja knjiških fraza i lažne »literarnosti«. Kao poklonik realističkog književnog stvaranja i traženja filozofsko-etičke društvene dimenzije djela, Barac se ovim stavom izjasnio za kvalitete konciznosti, jasnoće kompozicije i stila, dao je prednost stilskoj suzdržljivosti i promišljenosti misli. Ipak, moramo primijetiti da se takav pristup koji je odgovarao djelima ilirizma, realizma i donekle samo jednog dijela modernizma, ne bi mogao primijeniti u analizi avangardnih pravaca, a pogotovo ne u pristupu npr. baroknim ili manirističkim djelima u kojima je primat forme i oblikotvorne stilizacije tvorilo samosvojni poetski cilj. Međutim, potrebno je naglasiti da je prof. Barac bio svjestan granica svake metode. Jedna izjava prof. Barca duboko osvjetljava njegovu samokritičnost i svijest o velikoj odgovornosti i zadaći književnog znanstvenika kao i njegova metodološkog opredjeljenja: »Svaka od njih¹⁴ može u tom pogledu biti više ili manje upotrebljiva, no pomoću niti jedne od njih ne može se osvijetliti sve. U najdublje tajne umjetničkog djela ne možemo prodrijeti.«¹⁵

Često se Barčev članak »Vladimir Nazor i Fran Mažuranić« iz 1931. nekritički uzimao kao presudan u presudbi Frana Mažuranića. Osobito je to diskutabilno u primjeru kad se Barčeva izjava o knjizi *Od zore do mraka* izdvajala iz konteksta, te se citirala misao »da Mažuranić nije izgradio svoje umjetničke fizionomije«¹⁶ (str. 399). Međutim, Barac je imao neposredno saznanje da tiskana verzija zadnje Mažuranićeve knjige nije identična s njegovim autorskim originalom. Jedino u povezanosti s člankom »Pabirci s pi-sama« uviđamo da je Barac parcijalno imao uvid u rukopisnu kompoziciju navedene knjige, a zahvaljujući međusobnoj korespondenciji, jedini je imao uvid u jasnu i tragičnu činjenicu da je Franov opus na hrvatskom, a pogotovo na njemačkom, zapravo u cjelini nesagledan i zbog toga nedohvatan. Zbog svih tih međusobno povezanih razloga dobivamo dojam da je u teoretskoj književnoj disputi o stvaralačkom putu i postupku pisca vidljivu prednost zadobio Nazor. Svakako u komparaciji brojnih objavljenih Nazorovih djela i mnogolikom bogatstvu stilskih postupaka koje je razvojno prošao i dugotrajno brusio, Barac zaslužno pridaje Nazoru prednost. Ali zapravo, ova rasprava razmatra dva različita polazišta u oblikovanju književnog djela, Mažuranić osobno prolazi kroz različite životne situacije i polazeći od proživljenog iskustva izdvaja važne komadiće zbilje pred percepciju, a Nazor u okrilju kuće i biblioteke, crpi iz erudicije i vlastite fantazije građu za književno stvaranje. Ipak, usprkos razlici obujma objavljenih djela i unatoč različitim pola-

¹⁴ Opaska autorice: prof. Barac ovdje podrazumijeva uporabu pojedinih metoda u književnosti.

¹⁵ Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965., str. 227.

¹⁶ Citirano prema izdanju knjige: Antun Barac, *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja* (ur. Vinko Antić), Rijeka – Zagreb, 1968., str. 386–403.

zištima koje su Nazor i Mažuranić svojom djelatnošću iskazali, Barac dolazi do bitne svijesti o jezično-umjetničkom oblikovanju književnog djela kojeg će ovako izreći: »Nema sumnje, umjetnička vrijednost djela zavisi od načina kako umjetnik znade da izrazi doživljeni materijal i što iz njega znade da napravi«. ¹⁷ Međutim, unatoč nesrazmjeru objavljenih knjiga kao i različitosti polazišta u književnom stvaranju između Nazora i Mažuranića, Barac će ipak objektivno zaključiti: »Težište je u tome: što su jedan i drugi, polazeći sa svog stajališta, znali da stvore«. ¹⁸ Usprkos što žanrovi i stilovi stvaranja naša dva književnika teku zasebnim književnim putevima, a povrh svega nije ni adekvatno komparirati realističku autobiografsku minijaturu s primjerice opsežnom mitološkom Nazorovom poezijom, Barac je u ovoj disputi usredotočen na traženje esencijalne jezgre književnog djela, te će pri kraju zaključiti: »U njihovoj najintimnijoj nutrinji, i Frana Mažuranića i Vladimira Nazora gonila je jedna ista težnja: traženje filozofijskog i religioznog smisla čovječje egzistencije, traženje Boga«. ¹⁹

Prigodom 20. obljetnice smrti u prikazu »Posljednji dani Frana Mažuranića« iz 1948. Barac je došao do dva nepoznata pisma Frana Mažuranića dr. Franku Potočnjaku, rodnom iz Novog Vinodolskog i objavio ih. U prvom dijelu prikaza Barac je pružio uživljen i potpun uvid u biografiju pisca, kao i nespornost oko tiskanja njegove posljednje knjige crtica *Od zore do mraka*, ²⁰ a u drugom dijelu Barac kritizira mentalitet priređivača i izdavača i njihovu samovolju u određivanju kompozicije knjige, te se zalaže za pristup djelu u kojem se poštiva piščeva volja u svakom djeliću kompozicije, jezika i cjelini sveukupna djela. Uviđamo da je iznesenim stavom Barac udario temelje suvremenog kritičkog priređivanja izabranih ili sabranih djela pisaca, koje je nakon njega kao direktor Instituta za književnost slijedio i učvrstio Dragutin Tadijanović, a danas osnove navedenih tekstoloških metoda slijedi i uredničko-redakcijski odbor Matičine edicije Stoljeća hrvatske književnosti. U izdanju Fran Mažuranić, *Mladost – radost*, Zagreb, 1950. Dragutin Tadijanović je u svom pogovoru ²¹ opisao da se u Franovoj rukopisnoj ostavštini sačuvao

¹⁷ »Vladimir Nazor i Fran Mažuranić«, u: A. Barac, *Članci o književnosti*, Binoza, kolo I, knj. 2, Zagreb, 1935., str. 200.

¹⁸ »Vladimir Nazor i Fran Mažuranić«, u: A. Barac, *Članci o književnosti*, Binoza, kolo I, knj. 2, Zagreb, 1935., str. 207.

¹⁹ »Vladimir Nazor i Fran Mažuranić«, u: A. Barac, *Članci o književnosti*, »Binoza«, kolo I, knj. 2, Zagreb, 1935., str. 212.

²⁰ Unutar prvog objavljivanja knjige Frana Mažuranića *Od zore do mraka* koju je objavila Matica hrvatska 1927. ispušteno je prema svjedočenju Mažuranićeva pisma Barcu 15 crtica, što je narušilo izvornu kompoziciju knjige, a pored toga je u tiskari napravljeno 250 tiskarskih pogrešaka, što je ugrozilo smisao pojedinih crtica.

²¹ Dragutin Tadijanović, »O Franu Mažuraniću« [pogovor], u: Fran Mažuranić, *Mladost – radost*, Zagreb, 1950., str. 83–93.

rukopis zbirke *Od zore do mraka*, ali on nažalost nije cjelovit i ne može se sa sigurnošću ustanoviti piščeva izvorna kompozicija, ali već je Tadijanović smatrao da bi ipak na temelju ostavštine trebalo objaviti novo, nadopunjeno izdanje knjige *Od zore do mraka*. Nedvojbeno, svjedočenje Barca i Tadijanovića o Franu Mažuraniću pokazuju da je najsretnije rješenje kad pisac za života pomno nadgleda i dočeka tiskanje svojeg djela.

U osvrtu »Posljednji dani Frana Mažuranića« Barac je sa snažnim afektivnim suosjećanjem opisao lik ponosnog Mažuranića, koji je kao buntovnik napustio Austro-Ugarsku, sačuvao vlastitu slobodu, proputovao cijeli svijet kao književnik, vojnik, fotograf, ali je s dolaskom starosti teško doživljavao činjenicu da se neće više moći sam izdržavati te će biti zavisn od rodbine, posebice stoga što je pisac bio svjestan osiromašenja obitelji Mažuranić unutar stare Jugoslavije. Na temelju pisama Barac je zaključio da je Fran Mažuranić bio »razočaran kao čovjek, kao član vlastitog naroda a i kao književnik«. ²² Smatra kako je njegovo razočaranje nad domaćim političkim prilikama moralo biti još jače iz razloga što je polagao nade u pojam općeslavenske sloge, a kao argument izdvaja dvije Franove crtice tiskane u godini smrti: »Kod strica Ivana« (tiskano u *Mladosti* 1928.) i »Groblje« (*Savremenik*, 1928.), u kojima se izražava skepsa i gorčina nad razjedinjenim slavenskim ćudima i narodima. U završnom dijelu članka Barac svjedoči kako mu je Fran potvrdio kroz pismo da je za života savjesno vodio evidenciju o svim objavljenim radovima. Ali budući da svoje radove na njemačkom nije objavio u zasebnoj knjizi, već po različitoj periodici, potpisujući se raznim pseudonimima i kontaktirajući s uredništvom samo preko agenata, njegov rad u Njemačkoj ostao je neregistriran, a potpuni popis inozemnih radova (kojega Mažuranić izričito navodi u pismu Antunu Barcu) ostao je izgubljen u autorovom berlinskom stanu. Upravo opisana sudbina posmrtno ostavštine Frana Mažuranića nagnala je Antuna Barca da utemelji pohranu rukopisnih ostavština hrvatskih pisaca unutar današnjeg Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU. Kao pedantan i temeljit znanstvenik, Barac je imao punu znanstvenu svijest kako ostavština pisca može sadržavati njegove neobjavljene radove, preinake, varijante, važnu korespondenciju i ostalu faktografiju koja kritičare i povjesničare može usmjeriti na potpunije, ispravnije i cjelovitije proučavanje pisaca i njihovih djela. Kao što detektivi ne mogu bez dokaza, tako ni književni znanstvenici ne mogu pisati ozbiljno bez uvida u potpunu književnu faktografiju. Danas, kad su financijske prilike nezahvalne za objavljivanje književnih djela, a javnost priličito nezaintere-

²² »Posljednji dani Frana Mažuranića«, *Hrvatsko kolo*, god. I, br. 2, str. 356; Matica hrvatska, Zagreb, 1948.

sirana i gluha za ostavštine pisaca, moramo još više ustrajati na znanstvenoj odgovornosti i na čuvanju digniteta književnog opusa pojedinog autora u cjelini, a u tom smislu i danas nam prof. Barac može biti uzor.

U Barčevim parcijalnim spominjanjima Mažuranićeva djela, sve više je prevladavala gorka spoznaja o nemogućnosti uvida u cjelinu tog djela, te je jačala svijest o Franovom djelu kao torzu. Promatrajući danas neke činjenice iz vremena bivše Jugoslavije kao danak ideološkim pritiscima, a ujedno i kao neminovnost prisilnog kompromisa u zbijanju preopsežne građe, u Barčevoj povijesnoj monografiji *Jugoslavenska književnost*²³ ne pronalazimo više spomen Frana Mažuranića. Ali u povijesnom pregledu *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1964. ponovno pronalazimo kratku, no pohvalnu ocjenu rada Frana Mažuranića i njegova oca Matije. Pritom trebamo biti svjesni da je u tim nimalo jednostavnim okolnostima ideološke i političke kontrole unutar bivše Jugoslavije, prof. Barac koliko je to bolje mogao, nastojao očuvati dignitet književne struke, te je unutar znanstvenih institucija razvijao i produbio metodološku višestranost u tadašnjoj znanosti o književnosti.

Naj snažniji rad o Franu unutar vlastite knjige, Barac je napisao u poglavlju »Regionalizam u književnosti« (str. 132–144) u knjizi *Književnost i narod*, objavljene 1941.²⁴ Barac je naveo Frana Mažuranića kao pisca rođenog u Novom Vinodolskom, ali ne i kao regionalnog pisca: »Fran Mažuranić, koji je valjda više nego ijedan od naših pisaca, kroz cio svoj neobični život u sebi nosio golemu čežnju za svojim rodnim krajem, ipak je najmanje opisivao svoj Novi« (str. 136). Također je naglašena i odsutnost kvantitete u stvaranju, te je i Barac, poput ostalih kritičara²⁵ žalio za onim što nije napisano: »Fran Mažuranić živio je od književnog rada – ali je hrvatskoj književnosti dao samo ono što je nastajalo tako reći u njegovim časovima odmora, kad se htio otresti dojmova svijeta, i kad se u njemu uzbudilo ono što ga je vezalo s domovinom« (str. 139). Kao zavičajnu crtu književnika iz Hrvatskog primorja Barac je hvalio Mažuranićevu osobinu da doživljava iskazane u svojim djelima što više izražajno kondenzira, a progovorio je i o odsutnosti literarne stilizacije. Iz pozicije današnjeg vremena mogli bismo nadopuniti: u Frano-

²³ A. Barac, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 3. izdanje, 1963. Inozemno izdanje *Geschichte der jugoslawischen Literaturen von den Anfängen bis zur Gegenwart*, »Otto Harrassowitz«, Wiesbaden, 1977.; *A History of Yugoslav Literature*, Beograd, 1955. (Published by the Committee for Foreign Cultural Relations of Yugoslavia).

²⁴ Antun Barac, *Književnost i narod*, Matica hrvatska, kolo 6, knj. 35, Zagreb, 1941.

²⁵ Gotovo identično žaljenje izrazio je i Zlatko Milković za onim što Fran Mažuranić kao erudit i talentiran autor nije napisao, a premalo se koncentrirajući na ono što je napisao. U: Zlatko Milković, »Uvodna riječ« u izdanju Mažuranićeva *Lišća*, Zagreb, 1941., str. 14–19.

vim crticama je prisutan jedan svjesno korišteni sažeti memoarski realizam, ponekad ispunjen dotad neuobičajenim duhovitim opaskama, ili nostalgичnim, a ponekad i sarkastičnim notama, ali taj birani isječak iz života uvijek nosi svoju refleksivnu, u nekim primjerima simboličnu i alegorijsku poantu. Međutim, u Barčevo vrijeme memoarska i dnevničko-autobiografska proza nije uživala preveliki ugled, a i sam tada avangardni žanr crtice (poznate pod engl. terminom: *short short story* ili njemačkim *Kurzgeschichte*) u noviju hrvatsku književnost je uveo upravo Fran Mažuranić kao nov književni oblik, kojega će po uzoru na Louisa Bertranda, Marcela Prevosta, Pittigrillija, Oscara Wildea nastaviti pisati Milan Begović. Tek se zadnjih 50 godina intenzivirao i procvat memoarsko-dnevničke proze kao beletristički ravnopravnog i osobito omiljelog književnog oblika. Sve to treba uzeti u obzir kad čitamo sveukupnu Barčevu valorizaciju Franova djela iz koje se reflektira njegovo živo zauzimanje za to djelo, usprkos onodobnim drugačijim kritičko-percepcijskim poimanjima beletrističke literature: »Fran Mažuranić doima se kao umjetnik slabije nego to zavređuje – vjerojatno ponajviše stoga, što svojih realnih doživljaja, što ih je u svojim djelima jedino i iznosio, nije bogzna kako stilizirao i u fantaziji dalje razrađivao, nego ih je davao onako gole, kao što ih je doživljavao (str. 137).

O relaciji Barca prema Franu Mažuraniću pisala je Mirjana Strčić²⁶ u prigodi prenošenja piščevih posmrtnih ostataka 1973. iz Berlina na groblje u Novi Vinodolski. U svom radu naglasila je Barčevo promatranje Frana kao pisca zajedničke primorske zavičajnosti, posebice s obzirom na izbor iz Barčeva rada objavljen u knjizi *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja*, (ur. Vinko Antić), Rijeka – Zagreb, 1968. Osobito se usmjerila na Barčevo doživljajno, racionalno-intuitivno razumijevanje Mažuranićeve najdublje unutrašnjosti, i metode kojom se preko piščeve osobe približavalo djelu i obrnuto, te je u Barčevim karakterizacijama Frana Mažuranića nastojala pronaći i odraz osobnosti samog Barca tj. »koliko se u svome osvrtnu na Frana Mažuranića – u jezgri duše čistokrvnog Primorca – otkrio i Primorac Antun Barac«. ²⁷ Iako u tom prikazu Mirjane Strčić još osjećamo nasljeđe pozitivističkih metoda, kao i određeno prenaplašavanje općenito shvaćene Barčeve sklonosti prema »ekonomičnosti, suzdržljivosti izraza, škrtosti na riječima«, ovaj rad također argumentirano i uvjerljivo konstatira vrlo naklonjen stav Barca prema liku i djelu Frana Mažuranića.

Usprkos tome što će Mažuranićevu izvornost u izražajnom strukturiranju naracije, uporabi inovativnog književnog oblika i karakterističnog afo-

²⁶ Mirjana Strčić, »Antun Barac i Fran Mažuranić«, *Dometi*, god. 7. br. 1–2, str. 67–75; Rijeka, 1974.

²⁷ Mirjana Strčić, »Antun Barac i Fran Mažuranić«, isto, str. 75.

rističnog stila još detaljnije razraditi potonji književni kritičari,²⁸ Barac je u svoje doba u svim svojim kritičkim osvrtima o Franu Mažuraniću pružio afirmativnu ocjenu pisca i njegova djela, sagledavajući njegovu bit u skladu sa svojim temeljnim idejno-teoretskim polazištem u kojem kaže: »Svaka prava i velika umjetnost velika je po tome što prodire u dubljine života, u ono što je općeljudsko, zahvatajući u izvore zbivanja«. ²⁹ U Barčevoj valorizaciji Mažuranićeva djela uspjelo se odražavaju važne komponente njegova pristupa književnosti: promatranje univerzalne humanističke vrijednosti teme i odobravanje oblikovanja forme u narativnoj konciznosti Mažuranićeva izraza kao i plastičnosti prikazivanja izvornog doživljaja. S jedne strane još se u Barčevim metodološkim pristupima zamjećivalo nasljeđe Tainea i Saint-Beuvea, osobito u istraživačkom propitkivanju pisca i društvenih okolnosti, ali je već bila nagoviještena i buduća Frangešova interpretacija književnog djela, koja je svoje korijene imala i u Barčevom uživljenom i znanstveno-argumentiranom poniranju u oblikotvornost književnog djela. U svom pristupu Barac je iskazivao, kako kaže Miroslav Šicel »primjenu komplementarne istraživačke metode«, ³⁰ i upućivao na nužnost metodološke i konceptijske otvorenosti, što se najbolje vidi u Barčevom mišljenju: »Nema suvremenih ili nesuvremenih, modernih ili zastarjelih metoda, već se vrijednost njihova treba mjeriti prema rezultatima što će ih nauka pomoću njih dobiti«. ³¹ Ako imamo u vidokrugu učestalost današnjih znanstveno-teoretskih radova koji se nerijetko iscrpljuju u metodološkoj i teoretskoj samodostatnosti, mislim da je potrebno prisjetiti se riječi prof. Barca koji je postavljao visoke zahtjeve jasnog i dubokog iskazivanja »tragova duše, uma i izražajnih sposobnosti« i kod književnih znanstvenika, te se i na tom području zalagao za iskazivanje kreativnosti: »Gradivo, sabrano i sređeno prema određenoj metodi, ostaje do tle mrtvim, dok mu stvaralac unoseći u nj cijeloga sebe, ne poda samostalan život. Imaju li knjige o knjigama nešto od toga, imat će i određenu važnost u životu sredine za koju su stvorene. Bez toga su mrtve i bez značenja, kao i na stotine ostalih knjiga, koje se javljaju pod imenom književnosti«. ³²

²⁸ O valorizaciji Mažuranićeva rada vidi sljedeće radove: Ivan Goran Kovačić, »Istraživalac života« u izdanju Frana Mažuranića, *Lišće*, Biblioteka lijepe knjige, kolo I, br. 9, Zagreb, 1941., str. 7–19; Dragutin Tadijanović, »O Franu Mažuraniću«, *Republika*, VI, knj. I, br. 4, str. 241–244; Zagreb, 1950.; Olinko Delorko, »Neshvaćeni Fran«, *Riječka revija*, VIII, br. 5, str. 245–251; Rijeka, 1959.; Nedjeljko Mihanović, »Fran Mažuranić«, *Forum*, V, knj. XI, br. 5–6, str. 282–299; Zagreb, 1966.; Isto i u ediciji PSHK: *August Harambašić, Fran Mažuranić*, knj. 54, Zagreb, 1966.; Vlado Pandžić, »Predgovor«, u knjizi Frana Mažuranića, *Lišće, Mladost radost*, Alfa, Zagreb, 1997., str. 7–11 i dr.

²⁹ Antun Barac, *Književnost i narod*, Matica hrvatska, kolo 6, knj. 35, Zagreb, 1941., str. 132.

³⁰ Miroslav Šicel, »Antun Barac i njegovo djelo« predgovor unutar knjige: Antun Barac, *O književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1968., str. 18.

³¹ Antun Barac, *O književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1968., str. 24.

³² Antun Barac, *Bijeg od knjige*, »Naprijed«, Zagreb, 1965., str. 18–19.

Literatura (kronološki)

Opća literatura

- Antun Barac, *Članci o književnosti*, »Binoza«, kolo I, knj. 2, Zagreb, 1935.
- Antun Barac, *Književnost i narod*, Matica hrvatska, kolo 6, knj. 35, Zagreb, 1941.
- Antun Barac, *Veličina malenih*, Zagreb, 1947.
- Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, Matica hrvatska, sv. VII, Zagreb, 1962.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I. *Književnost ilirizma*; knj. I. *Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, Zagreb, 1954., 1960.; 2. izd. Zagreb, 1964.
- Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 3. izdanje, 1963. (Inozemna izdanja:) *A History of Yugoslav Literature*, Beograd, 1955. (Published by the Committee for Foreign Cultural Relations of Yugoslavia); *Geschichte der jugoslavischen Literaturen von den Anfängen bis zur Gegenwart*, »Otto Harrassowitz«, Wiesbaden, 1977.
- Antun Barac, *Problemi književnosti*, u: *Izabrana djela*, knj. 9, kolo I, Zagreb – Beograd – Sarajevo, 1964.
- Antun Barac, *Bijeg od knjige*, »Naprijed«, Zagreb, 1965.
- Antun Barac, *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja*, Rijeka – Zagreb, 1968.
- Antun Barac, *O književnosti*, prir. i napisao pogovor Miroslav Šicel, Školska knjiga, Zagreb, 1986.

Literatura vezana uz temu

- Fran Mažuranić, *Od zore do mraka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1927.
- A. Barac, »Stjepan Radić – Fran Mažuranić«, *Mladost*, VII, 1, 1. I. 1928., str. 11–13; tiskano i u knjizi *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja*, (ur. Vinko Antić), Rijeka – Zagreb, 1968., str. 372–375.
- A. Barac, »Fran Mažuranić (Pabirci s pisama)«, *Savremenik*, XXI, 11, Zagreb, 1928.; str. 449–457; tiskano i u knjizi *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja* (ur. Vinko Antić), Rijeka – Zagreb, 1968., str. 376–385.
- A. Barac, »Matija Mažuranić i Fran Mažuranić«, *Srpski književni glasnik*, NS, XXIV, sv. 2, Beograd, 1928.; str. 114–120, Isto u: *Barčev zbornik*, (ur. Miroslav Šicel), Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- A. Barac, »Vladimir Nazor i Fran Mažuranić«, *Letopis Matice srpske*, CV, knj. CCCXXVIII, br. 1–2, april–maj 1931., str. 69–88; tiskano i u knjizi: A. Barac, *Članci o književnosti*, Binoza, kolo I, knj. 2, Zagreb, 1935., str. 183–215; tiskano i u knjizi *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja* (ur. Vinko Antić), Rijeka – Zagreb, 1968., str. 386–403.
- A. Barac, »Posljednji dani Frana Mažuranića«, *Hrvatsko kolo*, god. I, br. 2, Matica hrvatska, Zagreb, 1948., str. 354–359; tiskano i u knjizi *Književnost Istre i Hrvatskog Primorja* (ur. Vinko Antić), Rijeka – Zagreb, 1968., str. 404–411.
- A. Barac, »Strijele i strelice (Momos)«, »Uvod«, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. 16, Zagreb, 1948., str. 247–257, 257–269.

- Ivan Goran Kovačić, »Istraživalac života« u izdanju Fran Mažuranić, *Lišće*, Biblioteka lijepe knjige, kolo I, br. 9, Zagreb, 1941., str. 7–19.
- Dragutin Tadijanović, »O Franu Mažuraniću« (pogovor) u knjizi: Fran Mažuranić, *Mladost – radost*, Zagreb, 1950., str. 83–93.
- Stanko Lasić, »O literarno-historijskom metodu u djelima prof. dr. Antuna Barca«, *Pogledi*, 55, 1955., str. 3–69.
- Olinko Delorko, »Neshvaćeni Fran«, *Riječka revija*, VIII, br. 5, Rijeka, 1959., str. 245–251.
- Ivo Frangeš, »Djelo Antuna Barca«, *Umjetnost riječi*, god. 6, br. 3, Zagreb, 1962., str. 139–159.
- Vinko Antić, »Antun Barac u ogledalu zavičajaja«, *Riječka revija*, god. 13, br. 7, Rijeka, 1964., str. 499–558.
- Jure Kaštelan, »Samotnički put u visine«, (Predgovor) u knjizi: A. Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965., str. 5–9.
- Neđeljko Mihanović, »Fran Mažuranić« (predgovor) u knjizi: *August Harambašić, Fran Mažuranić*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 54, Zagreb, 1966., str. 131–155.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac i njegovo djelo« predgovor u knjizi: Antun Barac, *O književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1968.
- Ivo Frangeš, »Antun Barac« (predgovor) u knjizi: Antun Barac, *Članci i eseji*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 101, Zagreb, 1968., str. 7–27.
- Dragomir Babić, »Antun Barac o piscima Hrvatskog primorja i Istre«, *Dometi*, god. 7, br. 6, Rijeka, 1974., str. 68–82.
- Dragutin Tadijanović, »Fran Mažuranić i njegov usud«, *Dometi*, god. 7, br. 1–2, Rijeka, 1974., str. 59–66.
- Mirjana Strčić, »Antun Barac i Fran Mažuranić«, *Dometi*, god. 7, br. 1–2, Rijeka, 1974., str. 67–75.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac u svjetlu današnjice«, *Forum*, god. 14, br. 12, Zagreb, 1975., str. 962–969.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Kritički portreti hrvatskih slavista, Zagreb, 1978.
- Barčev zbornik*, (ur. Miroslav Šicel), Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- Vlado Pandžić, »Predgovor«, u knjizi: Fran Mažuranić, *Lišće, Mladost – radost*, Alfa, Zagreb, 1997., str. 7–11.

Rukopisna građa

Rukopisna ostavština Frana Mažuranića, poglavlje »Članci i literarni sastavi na njemačkom jeziku«, NSK, sign. 3532 (Fran Mažuranić); »Članci i literarni sastavci na hrvatskom jeziku«, (71 list), sign. 3531 (Fran Mažuranić); »Različite bilješke« (60 listova), sign. 3533 (Fran Mažuranić)

Rukopisna ostavština Frana Mažuranića, pohranjena u Odsjeku za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu, gradivo predao Ivan Brlić Antunu Barcu.

ANTUN BARAC O FRANU MAŽURANIĆU

Sažetak

Na temelju zatečenog stanja hrvatske znanosti o književnosti koja se u to doba temeljila na filologiji, pozitivizmu i estetskim raspravama, Antun Barac je, kombinirajući više metodskih pristupa, u velikoj mjeri napravio prodor sociološkog analiziranja književnosti. Njegovo sagledavanje društvene važnosti književnog djela nije predstavljalo samo mjerenje književnog obuhvaćanja društvenih slojeva i značenja književnog djela u narodnom životu, već se očitivalo i u nezaobilaznom sagledavanju estetsko-oblikotvorne uvjetovanosti djela, a pored toga i u filozofsko-ontološkom smislu, tj. procjenjujući koliko je ideja književnog djela humanistički, dakle i etički univerzalna. S takvih književnokritičkih pozicija Barac je prišao svojoj valorizaciji Frana Mažuranića o kojem je pisao u više svojih radova: »Stjepan Radić – Fran Mažuranić«, 1928.; »Fran Mažuranić (Pabirci s pisama)«, 1928.; »Matija Mažuranić i Fran Mažuranić«, 1928.; »Vladimir Nazor i Fran Mažuranić«, 1931.; »Posljednji dani Frana Mažuranića«, 1948.; A. Barac: »Uvod, Strijeje i strelice (Momos)«, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. 16, Zagreb, 1948.; a parcijalno se dotaknuo djela Frana Mažuranića i u svojoj raspravi »Regionalizam u književnosti« uvrštenoj u knjigu *Književnost i narod*, Matica hrvatska, kolo 6, knj. 35, Zagreb, 1941. U cjelini svih navedenih radova Barac je pružio afirmativnu, pohvalnu analizu Mažuranićeve rada, ali je ujedno (na temelju korespondencije s Franom Mažuranićem) bio svjedok izgubljenih Mažuranićevih rukopisa na hrvatskom i osobito na njemačkom jeziku, te je ta gorka spoznaja bila uzrokom što je na Mažuranićev rad sve više gledao kao na nesagledan torzo.

Ključne riječi: Antun Barac, Fran Mažuranić, hrvatska književna historiografija

ANTUN BARAC ON FRAN MAŽURANIĆ

Summary

Based on the then situation in Croatian literary science which at that time was founded upon philology, positivism and aesthetic debates, by combining several methodological approaches, Antun Barac has made a considerable breakthrough with sociological analysis of literature. His study of the social importance of a literary work did not include only a survey of a literary coverage of social classes and the significance of a work of literature in national life, but it was also manifested in unavoidable observation of aesthetic and formative determination of a work, as well as its study in a philosophical and ontological sense, that is assessing the universal quality of the literary work's idea in humanistic and ethical terms. Such were the literary-critical viewpoints from which Barac approached his assessment of Fran Mažuranić, who became the topic of interest in his several papers: »Stjepan Radić – Fran Mažuranić«, 1928; »Fran Mažuranić (Pabirci s pisama) / Fran Mažuranić (Gleanings from letters)«, 1928.; »Matija Mažuranić and Fran Mažuranić«, 1928;

»Vladimir Nazor and Fran Mažuranić«, 1931; »The Last Days of Fran Mažuranić«, 1948; A. Barac: »Uvod, Strijele i strelice (Momos)/ Introduction, Arrows and darts (Momos)«, in: *Građa za povijest književnosti hrvatske / Sources for the History of Croatian Literature*, JAZU / Yugoslav Academy of Sciences and Arts, book 16, Zagreb, 1948, also partly dealing with Fran Mažuranić within his paper »Regionalizam u književnosti / Regionalism in Literature«, published in a book *Književnost i narod / Literature and People*, Matica hrvatska, series 6, book 35, Zagreb, 1941. Looking at all these papers as a whole, it can be concluded that Barac gave an affirmative, commendable analysis of Mažuranić's work, but also (based on the correspondence with Fran Mažuranić) witnessed the loss of Mažuranić's manuscripts in Croatian and especially German language. That bitter realization was the reason why Barac started to view Mažuranić's work more and more like an unobservable torso.

Key words: Antun Barac, Fran Mažuranić, Croatian literary historiography

Sl. 15.: Antun Barac kao srednjoškolac viših razreda u Rijeci

ANTUN BARAC

MAŽURANIĆ

Jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti
INSTITUT ZA JEZIK I KNJIŽEVNOST
Odsjek za književnost

ZAGREB, 1945.

MATICA HRVATSKA

INSTITUT
ZA KNJIŽEVNOST
JAZU / ARHIV

Sl. 16.: Antun Barac: *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945.

Antun Pavešković

Barčevo čitanje Ivana Mažuranića

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)

UDK 821.163.42.09 Barac, A.

821.163.42.09 Mažuranić, I.

Barčeva književnopovijesna metodologija ogleda se i u njegovoj monografiji o Ivanu Mažuraniću. Nerazdruživa povezanost književnosti s karakterističnim manifestacijama društvenog, ekonomskog, političkog i kulturnog života, potom komparatistički uvid u nacionalne veze sa zapadnoeuropskim književnostima,¹ u nekim su aspektima anticipativni, bez obzira na naknadna osporavanja Barčeva opusa. Barčevi društveni uvidi² aktualni su čak na crti kanonskog djela toga područja Roberta Escarpita iz 1964. Nitko još nije primijetio da je primjedba kako književno nasljedovanje ne mora nužno biti svjestan odabir, nego da se radi o značajkama cijeloga književnog razdoblja kao okvira jedinstvenoj duhovnoj atmosferi,³ misao koju će razraditi španjolski teoretik Claudio Guillen u svojoj studiji o književnosti kao sustavu. Usto, Barac je u svojim raščlambama idealno uravnotežio vanjski i nutarnji pristup književnosti, ne propustivši minuciozno preispitati sve mikrostilske i makrostilske aspekte književna djela.

Naravno da svako propitivanje Mažuranića nužno upućuje na središnje njegovo djelo, *Smrt Smail-age Čengića*, prvobitno naslovljeno *Smrt Čengić-age*. Želimo li biti posve iskreni, to je, u širem općinstvu, izvan filoloških krugova, danas i jedino relativno aktualno Mažuranićevo djelo. Izuzmemo li interes šačice intelektualaca, i ono preživljava isključivo zahvaljujući lektirnim obvezama hrvatskih adolescenata i studenata. Taj svijet epskih vrlina i strasti, naprosto je irelevantan duhovnom okružju današnje čitateljske publike, osobito one mlađe. No za nas koji se bavimo znanstvima o identitetu, djelo je i relevantno i intrigantno.

Barac, očekivano, posvećuje ovom epu najveći dio svoje monografije o Ivanu Mažuraniću. Četiri poglavlja ove opsežne studije razmatraju ep izravno, ali i

¹ Perina Meić, *Čitanje povijesti književnosti (metodološki modeli književnopovijesnih istraživanja u hrvatskoj znanosti o književnosti)*, Alfa, Mostar, 2010., str. 103.

² Barac je jamačno percipirao notorni rad kasnijega frankfurtovca Lea Löwenthala iz 1932., a ni ne sumnjamo da je poznao Tainea i ostale predke suvremene sociologije književnosti.

³ Antun Barac, *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945., str. 229.

ostatak monografije bavi se uglavnom ovim djelom, tako da bismo, izdvojivši samo njih, mogli sačiniti monografiju o *Smrti Smail-age Čengića*. Recimo, u poglavlju »Književni uzori« analizira se kratko, na samom početku, književnopovijesna i komparatistička recepcija pjesme »Milutinu«,⁴ spominje na drugom mjestu Mažuranićeva rana lirika,⁵ ovlašno se promatraju »Vjekovi Ilirije«⁶ te je očito da je dvadesetak stranica poglavlja posvećeno poglavito *Smail-agi*. Slično, tek možda količinski manje, jest i u ostalim dijelovima gdje se povjesnik nije naslovno bavio epom.

O događaju koji je poslužio kao pripovjedni uzorak djelu pisali su brojni manje poznati i znameniti auktori: Vuk Karadžić, Savfet-beg Bašagić, Ferdo Šišić, Lazo Popović, Hamdija Kreševljaković, i dr.⁷ Više od trideset godina nakon Barca, monografiju o Mažuraniću napisao je Milorad Živančević. I Barac i Živančević bave se, glede Mažuranićeva *opus magnum*-a, istim problemom: kako opravdati razliku epske radnje i događaja na koji se ta radnja izravno poziva. I jedan i drugi opravdavaju Mažuranićev postupak potiskujući činjenicu da pjesnik estetski prezentira *povijesni događaj*, a ne rabi ga kao *uzorak* od koga će stvoriti *distancirano izmišljenu fabulu*. Naravno da je pisac estetski transponirao povijesnu građu, ali je, zadržavši autentično ime glavnog protagonista i upućujući na autentični događaj, iznevjerio povijesnu istinu. Ma koliko djelo bilo uzorito i uspješno, nedostaje mu taj mali odmak koji bi jamčio estetsko opravdanje. Kako je Barac dokazao, naglasivši Mažuranićev bajronizam,⁸ pjesnika bismo trebali tretirati poglavito romantičarem. Najpoznatiji slučaj neoromantičarske prakse, Rostandov *Cyrano*, estetski falsificira stvaran lik, ali je njegov junak stariji od svoga književna utjelovljenja oko dvjesto godina, a Mažuranićev antijunak auktorov je suvremenik iz neposredna susjedstva, što pjesnikovu postupku upisuje snažnu političku boju.

Nama je, dakle, konstatirati činjenice i razloge ovoj povijesno-pjesničkoj krivotvorini te analizirati kako ih je i zašto honorirao književni povjesnik. Metodologija kojom uvodno i kratko promatramo ep, a zatim Barčevu vizuru istoga, ishodišno pripada Girardovoj fundamentalnoj kulturnoj antropologiji, ali i Žirarovskoj školi generativne antropologije Erica Gansa. Za očekivati bi bilo da ove dvije perspektive različito protumače aktantski status naslovnoga lika.⁹ Klasična poetika mogla bi Smail-agu ocijeniti i tragičnim

⁴ Barac, n. dj., str. 209, 210.

⁵ Barac, n. dj., str. 222.

⁶ Barac, n. dj., str. 227.

⁷ Milorad Živančević, *Ivan Mažuranić*, Matica srpska – Globus, Novi Sad – Zagreb, 1988., str. 201, 202.

⁸ Barac, n. dj., str. 253–256.

⁹ Nipošto nije zalihosno ovdje uporabiti dramatološki termin, budući da ep ima i značajke drame, v. Barac, n. dj., str. 252.

junakom, budući da su njegove ambicije i stvarnost u permanentnom nespo- razumu (*hamartia*). Izuzmemo li konkretnog auktora iz analize, agin lik mogli bismo smatrati primjerom trajno osujećene mimetičke žudnje: on omjerava sebe sama s idealom koji mu stalno izmiče. Gledamo li ga u kontekstu ostalih protagonista, neke njegove aktantske značajke određuju ga i kao sveti objekt kolektivne žudnje, budući da njegovo umorstvo ima karakteristike ritualnog *sparagmosa*. Mržnja koju spram njega gaje osvjetnici, bez obzira na predznak, u osnovi je žudnja za krivcem / žrtvom, opravdana njenim teškim prijestupima spram kodeksa čovječnosti. Budući da pjesnik zauzima poziciju bezlična poistovjećenja s vizurom osvjetnika, djelo ima sve osobine klasičnih mitskih naracija u kojima je glavni junak ujedno i jednodušna žrtva. To bi bila navlastito Girardova perspektiva. Gansov interpretativni pomak žrtvovnih praksi fokusirao bi se isključivo na osvjetnike i njihov odnos prema žrtvenom središtu. Treće pjevanje, »Četa«, utjelovljuje kolektivnu osobu koja kreće u osvetu.¹⁰ Žrtva ujedinjuje kolektiv, ali žrtvovanje ne vodi k individualiziranoj gesti odlaganja nasilja, budući da logikom žrtvenog periferijskog kruga vlada arhaični princip osvete. Narav tog načela određuje ep kao ideologijski predmoderan, usprkos njegovu bajronizmu kao tvorbenu načelu. Uračunamo li i konkretna auktora u raster konteksta djela, tada bi temeljno istraživačko pitanje trebalo glasiti: kako to da je osoba najzaslužnija za modernizaciju Hrvatske, političar koga su na banskoj stolici pripadnici Narodne stranke oduševljeno dočekali kao dosljednog liberala,¹¹ hrvatskoj književnosti prethodno podarila duboko antimoderno djelo. To pitanje nametalo se i Barcu i Živančeviću. Izbjegli su ga i jedan i drugi.

Na početku poglavlja o postanju spjeva Barac nas izvješćuje da je pjesnik svoj umotvor sačinio na temelju stvarna događaja te da je prikazao »i stanje velikog dijela naših sunarodnjaka pod tuđom vlašću, i ujedno simbolizirao vjekovnu sudbinu cijeloga našega naroda«.¹² Kada nam za lik Smail-age naglasi da je u doba hrvatskih borbi za održanjem mogao simbolizirati svakog nenarodnog vlastodršca,¹³ suočava nas s moralnom dvojmom: zašto je posegnuo za konkretnom osobom svoga doba kao simboličnim označiteljem. Višekratno se pozivajući i opisujući stvaran povijesni događaj, opširno navodeći izvore, spominjući ali moralno neutralizirajući ulogu vladike Petra II. Njogoša, komentirajući prethodne komentatore, Barac i nesvjesno gomila

¹⁰ Antun Pavešković, *Pogovor*, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2009., str. 82.

¹¹ Mirjana Gross / Agneza Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Globus nakladni zavod, Zagreb, 1992., str. 370.

¹² Barac, n. dj., str. 130.

¹³ Barac, n. dj., str. 133.

nelagodu proizašlu iz činjenice da je u ime pjesništva i domoljublja Mažuranić grubo krivotvorio povijesne podatke. Nije mu stoga preostalo drugo, nego da začarani krug presječe zaključkom: »Nizanje ovakvih pojedinosti o tome, koliko se Mažuranićeva pjesma slaže s poviješću, a koliko se ne slaže, nema nikakva značenja za proučavanje njezina postanka i za sud o njezinoj vrijednosti«. ¹⁴ U skladu s tradicijom književne znanosti, osobito na liniji opravdana izbjegavanja pozitivizma, ova tvrdnja posve je legitimna. Ipak, promotrimo li ep u svjetlu Gansove generativne hermeneutike, ne možemo izbjeći i razliku koju bi Barac najradije izbjegao. Čovjek koji je u stvarnosti bio žrtva, prikazan je, žirarovski ¹⁵ kao mitski junak čiji su prijestupi nužno kažnjivi, a gledajući gansovski, smješten u središte mimetičkog kruga koje po svojoj antropološkoj funkciji mora pretrpjeti *sparagmos*. Upravo žirarovska analogija s mitskim junacima nagovještuje nam kako je Smail-aga izabran za žrtvu neovisno o onome što se događalo. Stvarni Ismail-aga bio je žrtva podmukle zavjere. Mažuranićev lik žrtva je radi kolektivne katarze. Zato je bilo potrebno njegove eventualne sporne osobine potencirati do monstruoznosti te istodobno prešutjeti da je povijesno riječ o korektnom vojniku nad kojim je mučki pa i kukavički izvršena osveta.

Barac pjesnikov postupak alimentira upravo katarzom. Pritom je tiraninu suprotstavljen adoriran kolektivni lik crnogorskog društva. Ta je nekritičnost osobito zanimljiva prisjetimo li se što su Crnogorci uradili na dubrovačkom području tijekom okupacije Dubrovačke Republike koje desetljeće ranije. Ne smijemo zaboraviti da nema kolektivne krivice, ali ni kolektivne ekskulpacije. Zašto je Mažuranić uradio upravo ovo drugo? Da bi možda simbolizirao hrvatsku borbu za slobodu? Da bi potencirao uzajamnost Južnih Slavena kao jamstvo učinkovita otpora austrougarskome pritisku? Sve to uračunava Barac, opetujući činjenicu koja se u konkretnom slučaju, kako sam rekao, može osporiti: o posvećenoj razlici povijesna događaja i estetske reprezentacije. Time se teoretik pridružio progonstvenom diskursu. U Barčevu slučaju mogli bismo govoriti o metodološkom oportunističkom implementiranu ne bez prikrivene nelagode. U Mažuranićevu o stanovitoj optičkoj varci kojoj smo podlegli svi mi koliko i Barac: jednodušna žrtva i progonstveni diskurs uvijek su simptom nutarnje krize društva. Ostaje nam stoga zapitati se umjesto Barca nije li vanjski neprijatelj, bilo Turčin, bilo kleti Švabo, bilo himbeni

¹⁴ Barac, n. dj., str. 144.

¹⁵ Od Girardovih brojnih radova ovdje nam je najbliža metodološka perspektiva njegove knjige iz 1972. *La Violence et le sacré*, dok su na internetu dostupne njegove brojne bibliografije. Iznimno je korisna knjiga *The Girard reader / René Girard* urednika Jamesa Williama, izdanje iz 2002. Za mišljenje Erica Lawrencea Gansa nezobilazna je knjiga *Originary thinking / Elements of Generative Anthropology* (Stanford, 1993.) te zbornik *The Originary Hypothesis: A Minimal Proposal for Humanistic Inquiry* (Aurora, 2007.).

Hun, ipak opravdanje za napetost koju je osjećalo hrvatsko društvo u doba predmodernizacijskih previranja kada nastaje ep?

Literatura

- Antun Barac, *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945.
- Eric Lawrence Gans, *Originary thinking / Elements of Generative Anthropology*, Stanford, Stanford, 1993.
- Rene Girard, *La Violence et le sacré*, Grasset, Paris, 1972.
- Mirjana Gross / Agneza Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Globus nakladni zavod, Zagreb, 1992.
- Adam Katz, *The Originary Hypothesis: A Minimal Proposal for Humanistic Inquiry*, Aurora, Colorado, 2007.
- Perina Meić, *Čitanje povijesti književnosti (metodološki modeli književnopovijesnih istraživanja u hrvatskoj znanosti o književnosti)*, Alfa, Mostar, 2010.
- Antun Pavešković, *Pogovor*, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2009.
- Milorad Živančević, *Ivan Mažuranić*, Matica srpska – Globus, Novi Sad – Zagreb, 1988.
- James Williams (ur.), *The Girard reader / René Girard*, The Crossroad Herder Book, New York, 2002.

BARČEVO ČITANJE IVANA MAŽURANIĆA

Sažetak

U prilogu se govori o Barčevu pristupu opusu Ivana Mažuranića u cijelosti, a osobito o Barčevoj obradi Mažuranićeva središnjega djela *Smrt Smail-age Čengića*. Mažuranićev ep u kontekstu današnjih medija izgubio je na aktualnosti i čitalačkoj privlačnosti, ali ostaje bitnim dijelom hrvatske književne baštine. Temeljni problem Mažuranićeva djela jest razlika između epa i povijesnih događanja koja su ga nadahnula. Povijesna osoba bosanskog vođe pretvorena je u lik monstruoznog progonitelja kršćanskih podanika. Sve je to odraz povijesnih zbivanja koja Barac u obradi epa i pisca nije uzeo dovoljno u obzir.

Ključne riječi: Antun Barac, Ivan Mažuranić, književna povijest

BARAC'S INTERPRETATION OF IVAN MAŽURANIĆ

Summary

This paper is about Barac's approach to Ivan Mažuranić's complete work, and especially about Barac's interpretation of the central Mažuranić's work *Smrt Smail-age Čengića / The Death of Smail-age Čengić*. In the context of today's media Mažuranić's epic poem has lost some of its actuality and reading attractiveness, but it still remains an important part of Croatian literary heritage. The basic problem of Mažuranić's work is the difference between the epic poem and the historic events that inspired the poem. A historic person of a Bosnian leader has been turned into a character of the monstrous persecutor of Christian subjects. All this is the reflection of historic events that Barac in his analysis of epic poem and its writer did not sufficiently take into consideration.

Key words: Antun Barac, Ivan Mažuranić, literary history

Sl. 17.: Akademici Antun Barac i Petar Skok u razgovoru

Robert Bacalja

Antun Barac: Vladimir Nazor i Fran Mažuranić

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.
821.163.42.09 Nazor, V.
821.163.42.09 Mažuranić, F.

Uvod

Pogleda li se bibliografija Antuna Barca, onda je jedno od frekventnijih imena hrvatske književnosti zasigurno Nazor. Već 1918. objavljuje svoju prvu samostalnu knjigu *Vladimir Nazor* (skica za studiju) u izdanju Juga u kojoj ističe karakteristike Nazorova dvadesetpetogodišnjeg stvaranja. Pišući o njegovoj poeziji naglašava tu pjesničku pojavu: »I taj bol, koji prožima cijelo njegovo pjesništvo, ispočetka se tek zamjećuje – kao neki daleki, jedva čujni glas, za koji se ne zna, da li je radost ili tuga, približavajući se sve više, da na koncu zaječi jakošću snažnih, muklih orgulja« (Barac, 1918: 42). Upravo tu poetiku bola podvlači Frangeš kao temelj za razumijevanje Nazorove poezije: »Još prije, u prvoj svojoj knjizi o Nazorovoj poeziji, ustvrdit će on da je bol osnovni pokretač Nazorove lirike« (Frangeš, 1967: 332). S druge strane već u ranog Nazora Barac upućuje posebno na značaj prirode u cjelokupnom opusu: »Jedna od glavnih elemenata Nazorove poezije je priroda. Uski je dodir s prirodom kod njega najviše izazvao odobravanje« (Barac, 1918: 55). No, vratimo li se na sam početak Barčeva kritičarskog rada nalazimo prikaz Nazorovih *Istarskih priča* (*Vihor*, 1. lipnja 1908.), te piše o njemu 1917. u *Primorskim novinama* (II. 168–173). Konačno, piše predgovor za izdanje *Šarka* (1929. Izdanje Knjižare Z. i V. Vasića). Značajno je istaknuti da je »s Nazorom suautor gimnazijskih čitanki« (Rotar, 1984: 77). Zanimljivo je kako se Barac počinje baviti Mažuranićima, u zreлом dijelu svojeg kritičarskog rada. Pa tako u *Mladosti*, listu za zabavu i pouku srednjoškolske mladeži (koju su suuredivali Barac i Pavo Serdar), piše godine 1928. nekrolog Vladimiru Mažuraniću, gdje se dotiče i ostalih Mažuranića: »Vladimir Mažuranić sin je pjesnika i bana Ivana Mažuranića, a otac spisateljice Ivane Brlić-Mažuranić (...) Dok su ostali Mažuranići – Ivan, Fran, Matija, Ivana – dali značajnih prinosa našoj kulturi svojim beletrističkim djelima, Vladi-

mir Mažuranić je snažna učenjačka pojava« (Barac, 1928: 141). Konačno u njegovom kritičarskom radu ova dva autora se križaju, odnosno susreću na jednom mjestu iste godine, kada Barac prikazuje (također u *Mladosti*) nove knjige i to drugu knjigu Frana Mažuranića *Od zore do mraka* koju je tiskala Matica hrvatska 1927. i Nazorove *Priče s ostrva, iz grada i sa planine* (*Mladost*, VI/1928., br. 10, str. 233). Osim što je te godine objavio u *Mladosti* nove objave Frana Mažuranića (tri crtice), piše o Matiji Mažuraniću i Franu Mažuraniću u *Srpskom književnom glasniku*, te o Franu Mažuraniću u *Savremeniku* (Fran Mažuranić /Pabirci i pisma/, XXI/1928., br. 11, str. 449–457). Istodobno (1928.), objavljuje i nekrolog Franu Mažuraniću, odnosno dva nekrologa Stjepan Radić – Fran Mažuranić (*Mladost*, VII/1928., br. 1, 11–13). Kako ističe Milan Crnković, Barac je »na nepoznat ili nedovoljno priznat talent Frana Mažuranića upozoravao svakom zgodom« (Crnković, 1993: 82). Već sljedeće godine Barac piše prikaze Nazorovih novih objava: *Tri priče iz dječjeg doma* zatim o izdanju Nazorovih pripovijedaka (*Mladost*, VII/1929., br. 5, str. 117), te predgovor Nazorovoj recentnoj objavi *Šarka*. Upravo u tom tekstu Barac upućuje na odnos Nazora i Frana Mažuranića: »U pojedinim djelovima *Šarka* iznesen je u detalje Nazorov rad i život u tome domu: smrt majke i rad njegove sestre, njegova soba i lektira (Fran Mažuranić) i. t. d.« (Barac, 1929: 8).

Šarko

Neposredan povod za Barčev članak bila je objava *Šarka* i dio tog neobičnog Nazorovog teksta »Gost – avet« (sedmo poglavlje) gdje mu u sobu dolazi Fran Mažuranić. Zbog toga ćemo u kratkim crtama iznijeti glavne sadržajne i strukturne elemente djela. Tim više što je *Šarko* nastao u Crikvenici i neposredno opisuje Nazorov život za vrijeme njegova rada u Dječjem domu.

Šarko ne donosi samo obračun s Mažuranićem, nego je i rasprava o samom Nazoru, o njegovu životnom putu, svim njegovim usponima i padovima, svim njegovim radostima i bolima (za razumijevanje i ovog djela možemo parafrazirati Frangešovu misao s početka teksta o bolu kao pokretaču njegova književnog stvaranja), a neposredno se vezuje uz Nazorov boravak u Crikvenici. To ističe u predgovoru i sam Antun Barac. Nazor je u Crikvenici od 1920. do kraja dvadesetih gdje možda najbolje crta svoje stanje riječima: »Zapušten sam u toj strašnoj noći, u sobi osamljenoj i mračnoj, na postelji od drača i trnja, dok trpi dugu tjelesnu muku, on vidi pred sobom svu pustoš svoje mladosti i baca pogled u budućnost, koja se crni pred njime nalik na lug pun šutnje i tame« (Nazor, 1977: 79). Za razliku od crne svakodnevne

životne staze izdiže se: »(...) bijeli zvonik što pjeva glasom srebrnih zvona svoj jutarnju pjesmu« (Nazor, isto). Pas Šarko je pripovjedač koji priča o svojem gospodaru (samom Nazoru), a kako je Nazor u svojim prethodnim tekstovima donosio niz animalističkih motiva čiji se predlošci mogu iščitati iz svjetske literature (npr. prikaz masovnih scena životinja u *Bijelom jelenu* i *Dupinu* po uzoru na Kiplinga) onda je možda pripovijedanje jednog psa (Šarka), svakako drukčije, ili još jedan autorov zaokret (premda je animalistike u njega dotle već jako mnogo) čiji je izvor moguće naći u Londonovim animalističkim romanima (sam Barac u svojoj studiji »Vladimir Nazor i Fran Mažuranić« između ostalih književnika iz svjetske književnosti preporučuje životnost Londona), posebice u *Zovu divljine* gdje je kao i u *Šarku* glavni lik pas Buck: »Buck vidje gdje novac prijede iz ruke u ruku: nije se začudio kad je mali suhonjavi čovjek poveo njega i Rudu, dobroćudnu newfoundlandanku. Čovjeka u crvenom sviteru vidio je tada posljednji put, a kad je s Rudom s palube parobroda Narwhal gledao kako na obzoru nestaje Seattle, bijaše to i posljednje što je vidio od toplog Juga« (London 1961: 19). I u Nazora ćemo naći stereotipne odnose čovjeka i životinje, odnosno čovjeka i psa: »Bilo je to prvi put što me je udario dlanom svoje ruke; one ruke koja me toliko puta tetošila; onim dlanom s kojeg sam toliko hrane okusio. S početka sam osjećao ljut tjelesni bol, no se doskora uvuče u nj neka čudna lagodnost, neko uživanje, pa naslada i blaženstvo koje izmami iz moje nutrinje slatko, gotovo ljudsko cviljenje« (Nazor, 1977: 69). Pišući o pripovijesti *Šarko* crta Nazora kao pjesnika boli, a ta se poetika izvlači iz Gospodarove lamentacije: »I što je ljuća njegova tjelesna muka to slađe pjeva u njemu duša« (Nazor, 1977: 79). Iz Šarkova se opisa, ali i iznošenja samih prilika u kojima se našao Nazor dolaskom u Crikvenicu, vide sve sumnje i strahovi pisca koji je morao početi iz početka u Dječjem domu, smještenom u stari pavlinski samostan koji krije u sebi toliko neotkrivenih tajni, legendi i predaja. Tu je šišmiš, pomalo s intertekstualnim prizvukom, crni mačak koji obilazi samostan nekoliko stotina godina, no pošto se sam prostor preuredio, samim tim se skrio u golemim podrumima. A sljedeća »neman« koju krije zapušteni prostor je pas Kudronja. Njega su već više puta pokušali zatući, ali se on uvijek ponovno javlja u dvorištu čekajući svoje fratre da se vrate. I toj činjenici možemo iščitati još jednu Nazorovu stvaralačku karakteristiku, a to je da prostor u kojem boravi može snažno djelovati na njegovo pripovijedanje, pa ga unosi s posebnim značenjem u svoje književno stvaranje. Naći ćemo to isto u *Bijelom jelenu* i *Halugici* koja je poznata po prvotnom nazivu *Facol rakamani* i u kojoj »fantastično postaje dominantno« (Rados, 2000: 58). Istodobno to otvara Nazoru mogućnost da dade oduška svojoj mašti, što ističe Mihanović kad piše o Nazorovoj poeziji: »U Nazora je veća sposobnost zamišljaja nego objektivnog opažanja. (...) U sjaju podnevna sunca ugledao je kao dječak sunčanozlatni

lik anđela u zvoniku; nazrijevao je u priviđenju prvog sumraka sablast-lađe; u oblacima iznad morske pučine promatrao je sutonske požare; a u očevu masliniku ugledao je u ljetno podne Palas Atenu« (Mihanović, 1976: 69–70). Šarko priča i o Nazorovoj radinosti, nakon dolaska u Crikvenicu i uređivanje starog zapuštenog prostora, što je crnog mačka potjeralo u podrum. Sve te avetinje starih fratara plaše Šarka. No, u samom tekstu pisac koristi mnoge izvore i pripovjedačku praksu. Naime on je uporabio usmeno vjerovanje po kojima su »životinje kao ljudi« i da se te »predodžbe o antropomorfiziranosti životinja« ogledaju u tome »da osim što komentiraju blagdansku večeru, životinje u staji međusobno razgovaraju i o drugim temama, uglavnom o budućnosti kuće, npr. tko će u nadolazećoj godini umrijeti ili koga će od njih prodati. Nadalje, antropomorfiziranost životinja ogleda se u vjerovanjima da stoka ima osjećaje poput ljudi. Primjerice, ako umre dobar pastir, od žalosti i njemu u čast, blago odbija pasti na dan njegova pokopa« (Grbić, 2007: 229). U *Šarku* blago koje pripovijeda je krava Dunja koja priča o Postanku, i o Velikoj Šarulji koja je nekad dok je zemlja bila mlada silazila s nebesa na zemlju pomagati ljudima da opstanu: »A kad preživačica osjeti da se u njoj sve pretvorilo u med i mlijeko i da su joj vimena teška kao planine (...) Ona otvori vimena i pusti da mlazovi mlijeka cure na zemlju« (Nazor, 1977: 84). Kako se iščitava, Nazor nije nekom čvrstom pričom povezo dogadaje koje donosi u *Šarku*. Štala u domu bila je dovoljna da njegove misli odlutaju do početka, odnosno da vidi koristi u mlijeku za malene koji su se dolazili okrijepiti na more u Crikvenicu, a to isto u »Predgovoru« *Šarku* iznosi Barac: »U tom nizu autobiografskih priča *Šarko* je nastavak, u kome su iznesene posljednje godine pjesnikova života. Boravak u Crikvenici. Tamo je Nazor od 1920. uz mali prekid, upravitelj Dječjeg Doma, u kome nalaze oporavak slabunjava djeca iz različitih krajeva naše otadžbine« (Barac, 1929: 7). U *Šarku* (ili Šarko koji govori) prekida tijekom pripovijedanja, pa se onda ne može točno žanrovski odrediti: »To nije roman u običnom smislu, jer nema jedne jedinstvene fabule koja bi dala okosnicu svemu onome, što pjesnik hoće da kaže. A nije niti zbirka novela, kao što su *Priče iz djetinjstva*, *Priče s ostrva*, *iz grada i sa planine* (...) jer pojedinim odlomcima u ponajviše slučajeva nedostaje naročita pointa, koja bi ih činila zaokruženim cjelinama« (Barac, 1929: 8).

No, s druge strane, Barac gleda na djelo kao motrište nekog drugog na život pisca, a u stvari govorenje jednog psa. Ovdje se radi o jednom zanimljivom stilskom postupku, jer kroz pseću svijest Nazor donosi detalje iz svog života, a kako smo već naveli koristeći vlastito pripovjedačko iskustvo iz dijela književnosti koji je namijenio djeci (antropomorfizirane životinje iz *Medvjeda Brunda*) ili pak unoseći postupke svjetskih uzora. U tekst je umetnuo mnoge naizgled nepovezane epizode što daje prema Barcu fragmentarnost cijelom

djelu, pa Šarko npr. opisuje njegovo tmurno raspoloženje u osvit jednog proljeća: »Po njegovim kretnjama, po izrazu lica, pa čak i po njegovu mirisu, vidim i osjećam da se u njemu štošta mijenja. (...) Danas je prvi put primio u ruku neku svoju novu, netom štampanu knjigu. Bacio je na nju pogled gotovo neprijateljski« (Nazor, 1977: 86). Već u sljedećoj slici je iznio sjećanje na malu Rezu i grbavog dječaka Juricu, a nakon toga opisao šetnju s Gospodarom, do obijesnih žena! U nastavku ljubavni odnos Gospodara i mlade žene koja je dolazila u njegovu sobu: »I jednog jutra osjetih da u gospodarevu stanu sve vonja po njenim dugim zmijolikim vlasima, uzduh u sobi, otirač na umivaoniku, jastuk na počivaljci, uzglavlje u njegovoj postelji« (Nazor, 1977: 91). Odnos iz kojeg je izišao poražen, shrvan i ostavljen. U sljedećim Šarkovim »govorima« donosi se Nazorova skrb za majku kojoj je kratio bolesničke dane gramofonom u koji je umetao ploče s opernim arijama koje je bolesnica poznavala, pa tako i *Traviattu*. No ono što ju je posebno oduševilo, bio je glas s ploče, kojeg je pratila nemoćna starica. Kao da se u nju vratio život, ali zakratko. Bila je to pjesma »Vrbniče nad morem, visoka planino«! Staricu je taj napjev osnažio, ali samo na trenutak, jer je ubrzo, starica, Nazorova majka preminula. Zatim donosi sudbinu malog Ivica, koja se na početku nikako ne može povezati s prethodnim pripovijednim tijekom. Sad Šarko opisuje sudbinu malog nahoda, kojeg su primili u domu i kojeg su svi zavoljeli. Na kraju su ga posvojili zidar i njegova domaćica. U toj se obitelji Ivica jako dobro uklopio, i nakon nekog vremena je pitao zašto su ga bili ostavili u domu, kad je mogao biti u njih od samog početka. Malog Ivicu svi su podizali u domu od upravitelja do spremačice. I svima je bilo stalo da se Ivica snađe u novoj sredini. Čak nisu htjeli ometati tu njegovu prilagodbu, pa nisu odlazili nego su ga samo u nekoliko navrata posjetili, samo da ne bi narušavali obiteljski sklad. Pa ipak Gospodara je iznenadilo kako Ivica nije došao na pogreb baki-cici kako ju je nazivao dok je bio u domu. Na kraju preokret, Nazor kao dobar duh tog prostora, ističe Šarko, shvaća Ivičinu bojazan: on je posvojen, ali se bojao da će ako dođe na pogreb u dom moguće biti opet zarobljen. No kada je pogreb završio, došao je na svježi humak saditi ljubice. Ta naizgled nepovezanost kao da ipak ima nekakvu labavu povezanost samom Nazorovom sviješću i prisutnošću koja se oglašava Šarkovim pripovijedanjem i nizom asocijacija kojima je taj tmurni dio života, Šarko/Nazor povezao sa zimom. I Pavličić u analizi Nazorova pjesničkog ciklusa *Zimske priče* ističe značenje zime kojim bismo mogli objasniti i ovaj dio sadržaja u *Šarku*: »Očito da je da se uz pomoć zime želi nešto osobito važno kazati o prirodi, o svijetu i o načinu funkcioniranja jednoga i drugoga« (Pavličić, 2001: 94). Naravno, nakon zime dolazi proljeće, te se u tekstu ističe radost i odmak od svih onih Nazorovih sumnji, mora, aveti, legendi, vjerovanja, neodgovorenih pitanja i strahova. Naime, dosta je knjiga, lektire i njegova izmučena duša nalazi

okrijepu u probuđenoj prirodi. To je prostor Nazorova života: Kuća – knjiga – priroda. Njegovi kroničari, posebno ističu osobitu vezanost uz prirodu, još od dječaćkih dana kada je obilazio maslinike, vinograde, bračke drage i uvale. Boravak u prirodi ga snaži (s ruksakom na leđima pješačio je Istrom), a upravo Barac navodi tu njegovu sudbinsku vezanost uz prirodu: »Kroz tri-deset godina od postanka *Ahasfera* Nazor je doista ostao na istome mjestu; iako je promijenio nekoliko boravišta, njegov je život ostao isti: osamljenost, knjige, priroda« (Barac, 1935: 192). Kao da priroda daje Nazoru nadu za život, jedino ona krijepi njegove bolove: »A Gospodar kao da je sada neki drugi čovjek, veliko neko dijete koje se igra, gologlav, bosonog, dok su mu haljetak i sve misli i brige ostale ležeći negdje tamo, u grmu na obali potoka. – Šarko, čuješ li? I moje noge zapjevaše« (Nazor, 1977: 120). To je Nazorov pogled u svijet i njegov vanjski svijet – priroda koja ga neposredno okružuje i koja ga pomlađuje i krijepi od boli svakidašnjeg života i životnih tajni i njegova vječita propitkivanja o smislu ljudskog života.

Vladimir Nazor – Fran Mažuranić

U dvadesetim godinama dvadesetog stoljeća Nazor se situirao posve blizu Mažuranićevom zavičaju. Pa ipak Mažuranićev je pogled na svijet drugačiji. Dok Nazor luta prirodom tu blizu Mažuranićeva Novog Vinodolskog, Mažuranić luta cijelim svijetom. Možda se najbolje ta razlika između dva karaktera, ali i dvije književne pojave ogleda u Nazorovu stihu iz *Ahasfera*: »Ti lutaš; ja stojim ponižen, al čvrst. / Oko mene više nema svećenika / S tijarom na glavi, al ima poklonika« (Nazor, 1965: 358). U *Ahasferu* Nazor se divi Mažuraniću te svoju pjesmu završava pozivom: »Iz njega struji (bliješte dva sunca, dvije zjene): / ‘Ahasfere’, dođi. Sjedni! tu, kraj mene« (Nazor, 1965: 368). Kako znamo iz literature, Mažuranićevo ime prate legende još za života. Matoš ga u nekoliko svojih novela donosi kao prototip pojedinih junaka, npr. kao Unukića u pripovijetci *Pereci, friški pereci*. Orlovića u noveli *Bura u tišini* (*Nada*, VII/1901., br. 23, str. 353–354), ili mu se možda najviše približio u portretiranju lika Orlovića u noveli *Put u Ništa*. U neku ruku Matoš i Barac imaju gotovo isti odnos prema Mažuranićevu djelu. Povezuje ih divljenje toj jedinstvenoj pojavi u hrvatskoj književnosti, toj neukrotivoj životnoj energiji i ljudskoj slobodi. S druge strane ni jedan ni drugi Mažuranića nisu stvarno u životu sreli. Mažuranić tu vezu s Matošem bez susreta navodi u pismu Ljubi Wiesneru od 7. lipnja 1928.: »Caran d’Asche (karandaš znači ruski: olovka) spomenuo mi Matoša, pa sam ga – po njemu – pozdravio i javio mu da ću ga putem u Tr[ansvaal] ili Fr[ancusku] pohoditi (...) Kako nisam krenuo preko Marseillea, već preko Anversa, onako se nismo vidjeli«

(Mažuranić u Matoš, 1977: 304). A odnos Barca i Mažuranića također je bez stvarnog susreta: »(...) prijateljstvo između Antuna Barca i Frana Mažuranića uspostavljeno podosta na širokom planu, i ljudskom, i intelektualnom, i književnom iako se njih dvojica nisu nikad vidjeli, odnosno fizički sreli« (Babić, 1984: 165).

Osobitu recepciju Mažuranić je imao u kritici moderne kada se pojavilo drugo izdanje *Lišća (Lišće i druga djela)* u nakladi Društva hrvatskih književnika u nizu Savremeni hrvatski pisci koje je uredio i pogovorom (Fran Mažuranić) popratio Julije Benešić koji kao da potpiruje tu legendu o Ahasferu: »Otkako ga nestade iz Hrvatske, ne zna se o njemu ništa pozitivno, pače ni to, da li je još živ. Ogrizović u knjizi *Hrvatski pripovjedači* navodi, da je Mažuranić god. 1896. pisao kući po putnicu, pa se misli da je otišao s belgijskom ekspedicijom u Kongo. Naši ljudi, Novljani, koji su radili u Transvaalu (u Johannesburgu) pa za vrijeme englesko-burskog rata bili unovačeni, pripovijedaju, da su vidjeli jednog burskog časnika, koji je raspitki-vao za Novljane, ljubezno ih motrio i smiješio im se, ali im se nije odao« (Benešić, 1916: 189). Ovo novo izdanje *Lišća*, pokrenulo je žestoku polemiku u hrvatskoj književnoj kritici gdje su polemizirali Arsen Wenzelides, Ivan Krnic, Julije Benešić i Lunaček, ali i niz osvrta na zaboravljenog, ali sada »uskrslog« Frana Mažuranića koji se ubrzo javio hrvatskoj javnosti da je živ (Usp. Bacalja, 2006: 46–47).

Desetak godina kasnije Mažuranić je dovršio svoju drugu knjigu *Od zore do mraka* koju mu je objavila kao svoje redovito izdanje Matica hrvatska godine 1927. Usamljenom Nazoru, koji kao kakav remeta obilazi dvorište samostana i najdalje do izvora crikveničke rječice Dubračine i kojem sada krati vrijeme samo njegov pas, prikazuje se Gost – avet Mažuranić u sedmom poglavlju. Kako u svom prikazu Barčeve knjige *Članci o književnosti* ističe Vinko Nikolić: »Gospodara (Nazora) gleda vjerni pas Šarko gdje čita Mažuranićevu 'od zore do mraka', pa se mrgodi, dok je na koncu nezadovoljan baci od sebe« (Nikolić, 1935: 144). Očito je Mažuranić već mrtav i dolazi samo njegova sjena jer ga Šarko ne može nanjušiti. U početku mu se pričinja da dolazi neka avet iz pavlinske prošlosti, ali Gost – avet izlazi upravo iz knjige koju gospodar čita i tu započinje dijalog, i to od onog prvog susreta kada mu je došao u malen gradić na obali mora i kada je napisao *Ahasfera* do te noći. Tu se Nazor suprotstavlja Gostu koji ističe to svoje proživljeno: »Moje su uši i sad pune glasova ptica i zvjerinja u džungli i na preriji, šuma vode na katarakti, rike lavova u pustinji, udaranje gonga u naselju urođeničkom i huke ljudskih gomila u gradovima. (...) I ti prezre moju poruku« (Nazor, 1977: 125). Gost – avet, Fran Mažuranić pita Gospodara/Nazora na kraju tog monologa, gdje je on bio: »Gdje su stope nogu tvojih? Gdje su otisci palaca tvojih?« (Nazor, isto). Možda je distinkcija dvije poetike najviše naglašena u

odgovoru Nazora na to koji je opus trajniji i jači: »Oni nisu ondje, kuda si ti lutao. Ja sam tražio drugačije i drugdje... (...) – Jest. Sjedio sam uvijek sam u svojoj pustinji, i sveđ na istom mjestu, i vezan i prikovan, a proputovao sam kroz sve predjele duše. (...) Jest. Nije glavno ono što si iza duga traženja i putovanja svojim tjelesnim očima vidio i ušima čuo! Stvari su zapravo onakve kakve one iz nas izlaze. Ti si ih znao samo tražiti i naći: ja sam ih stvarao« (Nazor, 1977: 126–127). Upravo na tim dijalozima Barac pokušava iz dvije poetike istaknuti polazište umjetničkog stvaranja.

Članak je najprije bio predavanje koje je Barac održao u Zagrebu (Rojnić, 1931: 5), a onda je tiskan u *Letopisu Matice srpske* 1931. godine, nešto kasnije je uvršten u Barčevu knjigu *Članci o književnosti*. U prvom dijelu teksta Barac donosi cijeli odlomak *Šarka* koji se odnosi na dolazak/prikazanje Mažuranića u Nazorovoj sobi. Zatim uspoređuje ova dva opusa. U tome ističe bogatstvo životnog iskustva i nasmirenog Mažuranića, koji putuje diljem svijeta, sudjeluje u nekoliko ratova, ali plod svega bogatog životnog iskustva je jedna jedina knjiga (i druga pred sam kraj života). Neusporediv je opus samog Nazora, koji nije tako aktivan u životu, njega pak karakterizira povučen život što se vidi iz samog *Šarka*: »Nazor je, obrnuto, živio naoko skučenim, običnim životom provincijalnog činovnika. Kastav i Crikvenica životne su stanice na kojima se najviše zadržao. Daleko od društva, daleko od svagdanje jurnjave života, Nazor je u onih tridesetak godina otkad je Fran Mažuranić, poslije izdanja *Lišća*, otišao da luta svijetom, izdao više od dvadeset knjiga« (Barac, 1935: 191). I u ovom članku Barac polazi od svoje znanstvene paradigme »da je prava književnost organski sljubljena s ljudskim životom« (Ivanišin, 1984: 104), odnosno da »je smisao književnosti kao dijela umjetnosti intuitivno prodiranje u problem života« (Barac, 1968: 88). Uspoređujući ta dva karaktera Barac u obojice nalazi lutalački duh i nezadovoljstvo i činjenicu da niti jedan niti drugi nisu dugo ostajali na jednoj postaji života, samo što ipak vidi razliku u tome: »(...) što je Fran Mažurnić stvarno živio i doživljavao, a Vladimir Nazor je u mašti, na osnovi lektire, stvarao i rušio svjetove« (Barac, 1935: 191). Njihovi životni susreti, međusobna prožimanja (makar u književnosti) Barac podcrtava Nazorovim oduševljenjem za Ahasfera, no i obračun, nakon trideset godina s piscem kojeg je toliko cijenio i koji je izazvao jedinstven i neviđen interes, kako smo već istaknuli u hrvatskoj književnosti (osobito moderni) zbog svojeg načina života. Ovdje Barac poentira s onim realnim doživljavanjem i vraća se opet na one misli iz studije o Nazoru na početku svojeg kritičarskog rada. U studiji ističe distinkciju realist – iluzionist: »Ljudi se uglavnom dijele u dvije vrste. Jedni su realisti, drugi iluzionisti. Realist živi u svom i ovakvom svijetu i životu. Iluzionistu je on samo građa, skelet, koji ovija nekom sanjarskom koprenom, koja će mu sve, što ga okružuje, prikazivati u jedinstvenoj, cjelovitoj, uzvi-

šenoj slici« (Barac, 1918: 33). Stoga u članku razlučuje ove dvije pojave u hrvatskoj književnosti: »Što čini čovjeka umjetnikom: da li mnoštvo realnih doživljaja ili sposobnost da on iz svojih doživljavanja, makar kakva ona bila, izgrađuje nove i pune svjetove? Što je vrjednije: živjeti u realnosti, ili u svijetu svojih snova?« (Barac, 1935: 193). Osvrćući se na smisao života Barac postavlja pitanje je li bit života što burnije ga proživiti ili iz tog živovanja povući pitanje o smislu života i uopće čovječanstva (Usp. Barac, isto). Tu Barac polazi od Nazorova odgovora da umjetnika ne čini mnoštvo doživljaja nego kako iz tih doživljaja stvara fikciju, odnosno »Nije važno kako se doživljuje, nego kako se proživljuje« (Barac, 1935: 194). Što čini umjetnika umjetnikom jest doživljaj, ali što od doživljaja napraviti, to je temeljno pitanje od početka umjetničkog stvaranja, nalazimo ga u grčkih filozofa, a osobito od romantičara do suvremenih umjetnika.

Možda bi trebalo ovo Barčevo razmišljanje kontekstualizirati s Bahrovom definicijom umjetnika i umjetničke prakse, da umjetnik za razliku od običnog čovjeka prima više osjeta iz vanjskog svijeta, i da je umjetnički čin samo pražnjenje tog viška osjeta i da to pražnjenje izgleda kao kad pas izađe iz vode i otesa se. Barac daje za pravo Nazoru i smatra da nije važno samo doživljavanje nego i proživljavanje. I ono radi tu distinkciju običan čovjek i stvaralac poput Bahra jer po njemu je umjetnik – stvaralac je u mogućnosti jače osjetiti »onaj isti materijal koji je inače pristupačan svakome« (Barac, 1935: 195). No na pitanju doživljavanja i proživljavanja Barac ne ostaje na odnosu Nazorova i Mažuranićeva opusa, nego ga postavlja i u cjelokupnoj našoj novijoj književnosti od romantizma, kako ističe u tekstu: »U svim razdobljima naše književnosti od vremena ilirizma pa do poslijeratne literature, izneseno je u obliku novela, drama, romana itd. razmjerno mnogo materijala. Ali je taj materijal, mnogo puta, ostao samo materijalom, jer pisci nisu dosta proživljavali, jer su gledali samo spoljašnost stvari, bez snage da ih prodube ili iznesu u novim, ličnim spojevima« (Barac, 1935: 198). Posebno naglašava razdoblje realizma, kada su se pokušavale ostvariti i velike zamisli i kompozicije koje nisu rezultirale dobrim ostvarenjima, baš zbog nedovoljnog proživljavanja velikog materijala. Pa stoga daje primjer Kozarca: *Slavonsku šumu* i *Tenu*, Gjalskijevu novelistiku *Pod starimi krovovi* i Novakovu novelu *Iz velegradskog podzemlja* gdje su uspjeli u oblikovanju doživljene građe, ali koji su se gubili u »težnji da obuhvate što više materijala« (Barac, 1935: 199). No i primjer Ante Kovačića koji je zahvatio velik materijal, ali je osjetio puno više nego drugi. Očito ovdje možemo, držeći se Barčeva polazišta zaključiti kako je presudan doživljaj, ali koji treba na adekvatan način transponirati u umjetničku stvarnost (proživjeti), što više iz njega izvući, on je preduvjet svakom pravom umjetničkom djelu. Ali tu Barac postavlja pitanje koje često nalazimo u njegovim raspravama, da se umjetnikom ne

može biti («umjetnikom prvog reda»), ako se ne osvrne na krupne probleme života. A upravo znanje i spoznaju krupnih životnih problema čovjek dobiva vlastitim iskustvom »realnih doživljaja« (Barac, 1935: 201). Iz slabog životnog iskustva čovjek ne može potpuno stvoriti svoje poglede i uhvatiti se u koštac s bitnim životnim problemima, odnosno to ima svoje granice koje ne omogućuju piscu dublje poglede. To potvrđuje osvježenjem literature pojavom pisaca koji su, nakon što su život konzumirali u velikoj mjeri, započeli pisati poput Gorkog, Londona, Hamsuna i dr. Smatra da je Nazor jači u onome što je proživio, to se odnosi na njegove tekstove (mladenačka lirika, *Intima, Priče iz djetinjstva*, dijelovi *Novih pjesama*). Samim tim zaključuje kako je preduvjet dobrog umjetnika životno iskustvo: »Ne može pisati dobro o siromasima onaj koji nije nikad osjetio neimaštine, a osjećaj za sve patnje čovječanstva može da ima onaj koji je doživio istinski dodir s čovjekom u različitim prilikama života. Izvor je umjetnosti u osjećaju, a ne može da neko čuvstvo iskreno osjeti onaj koji nije sam osjetio dodira sa stvarnošću« (Barac, 1935: 202).

A riječ *život*, kako smo već istaknuli, ključna je u cijelom Barčevom opusu: »Raspravljajući o književnosti on se doslovno 'postoputa' pita koliko je ta naša književnost 'život sam', što ona u 'našem životu znači', da li ona izražava 'životne probleme', koliko se njezini pogotovo glavni nosioci inspiriraju 'življenim životom'« (Ivanišin, 1984: 104–105). Govoreći o velikim književnim pojavama Barac navodi da se prava umjetnost prepoznaje ako donosi univerzalne poruke koje se temelje na životu: »O velikoj umjetnosti može da se govori samo ondje gdje svaki čovjek može da nađe nešto duboko svoje. A takvu umjetnost, može da dade čovjek koji – uz veliku sposobnost proživljavanja i stvaralačku snagu – nije ostao zatvoren među svojim knjigama, nego je uvijek zadržao dodir s krupnim pojavama života i realnim patnjama svojih savremenika« (Barac, 1935: 206). Ovdje se Barac ipak opredjeljuje za Mažuranića, jer o životu ne može pisati onaj koji ga ne poznaje, koji se zatvara u »svoju radnu sobu« jer umjetnik ne oponaša život nego ga donosi u svojim djelima, a to jedino može onaj koji ga je upoznao. To je sada protupitanje koje bi mogao Mažuranić uputiti Nazoru: »Što ste doživjeli?«. Barčeva misao je da bi naša književnost kudikamo bila bogatija da je više poticaja bilo iz života jer nam iskustvo govori da je život bio bogatiji negoli ga je naša književnost pokazala. Upravo oni pjesnici koji su proniknuli dublje u život i životne probleme uspjeli su u čitatelja i u kritici. O umjetničkoj vrijednosti navedenih opusa nije moguće dati sud, jer je Mažuranićevo djelo fragmentarno, još se treba i danas dobro proučiti i ono što je objavljivao u inozemnom tisku da bi se dale konačne ocjene, ali su ova dva opusa neusporediva s obzirom na veličine jedne knjige i druge pred kraj života i velikog broja Nazorovih stranica. No, Barac svoju studiju zaključuje, kako su obojica

umjetnika, svatko na svoj način težili istom cilju »traženju konačnog smisla života« (Barac, 1935: 210). Mažuranić doživljavajući, a Nazor u svojoj radnoj sobi koristeći mnogobrojne izvore i lektiru: »sve moguće religije, filozofije, kulture« (Barac, 1935: 211). U paralelama između ove dvije književne pojave, Barac pronalazi još niz dodirnih točaka. S jedne strane to je Mažuranićevo lutanje svijetom, kao bjegunca, koji se u zrelosti svojega života vratio sitnim uspomenaма svoje mladosti kao nečem najdragocjenijem i svojem rodnom kraju. Nazor s druge strane na početku svojeg stvaranja ostavlja (ali imaginarno, dakle u mašti) svoj rodni kraj te se zapućuje u grčku, slavensku i germansku mitologiju, da bi opet u zrelim godinama svojega života počeo pisati priče u kojima evocira svoje djetinje dane i svoj rodni kraj (Usp. Barac, 1935: 211). Paralelizam vidi i u Mažuranićevo uživanju u životu u mladenačkim danima, a onda na bacanju pod starost na filozofske probleme, a u Nazora vezuje tu misao uz obožavanje života u mladenačkoj poeziji, prema poeziji (ali i prozi, osobito u *Šarku* op. R. B.) s filozofskim sadržajem (Usp. Barac, isto). Svakako to je i plod životnog i književnog iskustva, koje je jedan sticao svijetom a drugi u malim sredinama, družeći se s djecom i kolegama od Zadra, preko Kastva do Crikvenice. No svakako ističe Barac, više jauka, nezadovoljstva i gorčine, iz životnog iskustva Mažuranićevo, a više vedrine, ushita, smirenosti u Nazora. Zaključuje kako su u borbi sa životnim problemima koristili različite metode, ali su rezultati isti. Mogli bismo istaknuti, slijedeći Barčevu misao, da je Nazoru dovoljan samostan (u *Šarku*) a Mažuraniću je potreban cijeli svijet da bi zaokružio svoju misao. Tako je različit odnos prema prostoru kod jednog i drugog, a sve je stvar različitih karaktera na koje je Barac ukazao, ali koji su umjetnički snažni da iz tih različitih životnih i umjetničkih polazišta daju filozofski relevantni sadržaj.

Zaključak

Najnovija objava Nazorova (dakle *Šarko* iz 1929.), potaknula je Barca da se osvrne na dvije jedinstvene pojave u hrvatskoj književnosti, jednog generacijski starijeg pisca čija je recepcija duboko ušla u sljedeća razdoblja (gdje je i dalje akter i pokretač književnih zbivanja) i koji je samo jednom knjigom izazvao velik interes u hrvatskoj književnosti, kritici i književnoj povijesti, i drugoj, samotnika (što se iščitava iz njegova povučenoг života u Dječjem domu u Crikvenici, gdje mu je samo izlazak u šetnje s psom bio odlazak u svijet) koji je izuzetno produktivan, nacionalno osviješten, ali čije je djelo (kako ističe jedan naš književni povjesnik) zbog njegova načina života ostalo nepoznato širem čitateljstvu. Nazorovi lektirni pasaži, da zaključimo, prožimaju niz njegovih ostvarenja, stoga se to knjiško pronalazi npr. u *Dupinu*, *Bijelom jelenu*, *Halugici*, a dakako i u samom *Šarku* u kojem smo istaknuli na

početku teksta onaj motiv Velike Preživačice koji korespondira s biblijskim motivima. Možemo zaključiti da su neki momenti Nazorova opusa očekivani, objašnjivi i predvidljivi jer život zamjenjuje lektinom. Barac pojmove život, proživljavanje lektire, proživljavanje životne građe, ne analizira u samo ova dva književna opusa, nego ovo estetsko polazište sagledava u kontekstu cjelokupne hrvatske književnosti od romantizma na ovamo. Analizirajući pojedine opuse ističe misao da bi hrvatska književnost bila filozofski relevantnija i značajnija da se više držala života, da je ona bila životnija od onog samog površinskog zahvata u neke pojave života. Mogli bismo zaključiti kako je ta estetska kategorija relevantno polazište Barčeva sagledavanja književne umjetnosti – dakle nije važno samo kako je nešto doživljeno, nego kako je taj životni materijal obrađen (proživljen) da bi se odgovorilo na »probleme života« i da bi se hrvatska književnost univerzalizirala i postala filozofski relevantnom. Odnosno postavlja se pitanje, kako iz života izvući ono univerzalno/najbolje, u neku ruku »poticajno«, i na koji način proživljenim ukazati na bitno, umjetničku transpoziciju stvarnosti. Zato je i Barčev zaključak u studiji da se ipak, uza sve vrijednosti Nazorova opusa, prema ovoj estetičkoj kategoriji života valja priklanjati Mažuranićevu djelu.

Kontroverze između uloge ova dva pisca u hrvatskoj književnosti vezane su i uz činjenicu da je samo jedna knjiga (i kako smo istaknuli, druga pred sam kraj života) izazvala toliko interesa za razliku od Nazorove radinosti i golema opusa kojeg Barac cijeni (čiju ocjenu navodi u svojoj studiji i Nedjeljko Mihanović: »reprezentira jednu od najvećih pojava naše književnosti« (Barac prema Mihanović, 1976: 26) možda razrješuje ili objašnjava Barčev zaključak navedene studije: »No kad bi netko i u ovom pogledu postavio pitanje: da li da se izgrađujemo putem osamljenosti, proživljujući unutarnje borbe na osnovu refleksija i lektire, ili putem života, s njegovim istinskim radostima, ali i patnjama, vjerojatno bi pretežna većina ljudi odgovorila u prilog drugog rješenja: Poštujemo neusporedivo više Nazorovu umjetnost, ali sami volimo da se izgrađujemo putem Frana Mažuranića, putem života!« (Barac, 1935: 215).

Literatura

- ar (Ante Rojnić) (1931.), »Fran Mažuranić i Vladimir Nazor. Predavanje dr. A. Barca«, *Jutarnji list*, XX, br. 6794, str. 5.
- Dragomir Babić (1984.), »Antun Barac svojim radovima o Franu Vladimiru Mažuraniću«, u: *Barčev zbornik*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 165–170.
- Robert Bacalja (2006.), *Književni rad Arsena Wenzelidesa*, Erasmus naklada, Zagreb, str. 46–47.

- Antun Barac (1968.), »Između filologije i estetike«, u: Antun Barac, *Članci i eseji* (PSHK, knj. 101), Matica hrvatska, Zora, Zagreb, str. 75–90.
- Antun Barac (1928.), »Vladimir Mažuranić«, *Mladost*, VI, br. 6, str. 141.
- Antun Barac (1918.), *Vladimir Nazor* (skica za studiju), Nakladni zavod »Jug«, Zagreb
- Antun Barac (1929.), »Vladimir Nazor«, u: Vladimir Nazor, *Šarko*, Izdanje Knjižare Z. i V. Vasića, Zagreb, str. 5–8 (Knjiga nema godine izdanja, godina preuzeta prema bibliografiji Antuna Barca Ive Frangeša, op. R. B.).
- Antun Barac (1935.), »Vladimir Nazor i Fran Mažuranić«, u: Antun Barac, *Članci o književnosti*, Binoza, Zagreb, str. 181–215.
- Julije Benešić (1916.), »Fran Mažuranić« (pogovor), u: Fran Mažuranić, *Lišće i druga djela*, DHK, Zagreb, str. 187–192.
- Milan Crnković (1993.), *Riječke teme*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka
- Ivo Frangeš (1967.), »Djelo Antuna Barca«, u: *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, str. 313–343.
- Jadranka Grbić (2007.), »Dekodiranje ovozemaljskih čina: vjerovanja o životinjama u hrvatskoj etnografiji«, u: *Kulturni bestijarij* (ur. Marjanić, S., Zaradija-Kiš, A.), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 217–237.
- Nikola Ivanišić (1984.), »Temelj riječima sazdanog djela A. Barca jest riječ ž i v o t«, u: *Barčev zbornik*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 103–108.
- Jack London (1961.), *Zov divljine*, Matica hrvatska, Zagreb
- Antun Gustav Matoš (1973.), *Iverje, Novo iverje, Umorne priče (Sabrana djela A. G. Matoša, svezak I, ur. D. Tadijanović)*, JAZU, Liber, Mladost, Zagreb
- Nedjeljko Mihanović (1976.), *Pjesničko djelo Vladimira Nazora*, Školska knjiga, Zagreb
- Vladimir Nazor (1965.), »Ahasfer«, u: V. Nazor I (*Pjesme, Medvjed Brundo, Ahasfer, O poeziji*, PSHK, knj. 77), Matica hrvatska, Zora, Zagreb, str. 343–368.
- Vladimir Nazor (1979.), »Šarko«, u: V. Nazor, *Sabrana djela (Proza V)*, JAZU, Mladost, Zora, Zagreb, str. 53–198.
- Vinko Nikolić (1935.), »Antun Barac [u tekstu je pogreškom otisnuto Josip Barac, op. R. B.], Članci o književnosti«, *Jadranska vila*, VIII, br. 10, str. 144.
- Pavao Pavličić (2001.), »Nazorova zima«, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti*, Zbornik radova III. (Vladimir Nazor) sa znanstvenog skupa održanog 28. i 29. rujna 2000. godine u Splitu, Književni krug, Split, str. 93–106.
- Zvezdana Rados (2000.), »Nazorova novelistika – od angažirane do intimističke alegorijske proze«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, god. 38, str. 43–86.
- Janez Rotar (1984.), »Kulturološki aspekti u Barčevoj književnopovijesnoj metodi«, u: *Barčev zbornik*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 77–89.

ANTUN BARAC: VLADIMIR NAZOR I FRAN MAŽURANIĆ

Sažetak

U radu se analizira Barčev tekst o književnim odnosima dvojice hrvatskih književnika, Vladimira Nazora i Frana Mažuranića. Izdvojeni su Nazorovi tekstovi o Franu Mažuraniću koje interpretira Barac (*Ahasfer* i *Šarko*) budući se smatraju ključnim za Nazorovu ocjenu pojave Frana Mažuranića u hrvatskoj književnosti, ali i samog odnosa Nazora prema Mažuranićevu opusu i konačno obračuna s Mažuranićem. Književnici i kritičari moderne ekshumirali su zaboravljenog Mažuranića (Matoš, Katalinić-Jeretov, Krnic, Benešić, Milčinović, Wenzelides, Lunaček i dr.), i na neki način potaknuli Frana Mažuranića da napiše i svoju drugu knjigu *Od zore do mraka*. Upravo je izlazak te knjige bio povod Nazoru da se oglasi u *Šarku*, i da se distancira od modela stvaranja koji proživljenu stvarnost (Mažuranić) prenosi u umjetničku stvarnost. Rad se zato bavi i jednom i drugom poetikom, ali i Barčevim pristupom njihovim opusima i konačnim odgovorom čija je poetika značajnija.

Ključne riječi: Antun Barac, Vladimir Nazor, *Šarko*, Fran Mažuranić

ANTUN BARAC: VLADIMIR NAZOR AND FRAN MAŽURANIĆ

Summary

The paper analyzes Barac's text on the literary relations between these two Croatian writers, Vladimir Nazor and Fran Mažuranić. Nazor's texts about Fran Mažuranić interpreted by Barac (*Ahasfer* / *Ahaseurus* and *Šarko* / *Spotty*) will be extracted, considering them essential for Nazor's assessment of Fran Mažuranić's significance in Croatian literature, but also for Nazor's relationship to Mažuranić's opus and, finally, for the showdown with Mažuranić. The writers and critics in the period of Croatian Literary Modernism exhumed the forgotten Mažuranić (Matoš, Katalinić-Jeretov, Krnic, Benešić, Milčinović, Wenzelides, Lunaček etc.), and in a way encouraged Fran Mažuranić to write his other book *Od zore do mraka* / *From Dawn till Dusk*. The very edition of the book was the reason for Nazor to speak out in *Šarko*, and to distance himself from the model of writing which conveys an experienced reality (Mažuranić) into an artistic reality. The paper will therefore deal with both poetics, but also with Barac's access to their opuses, as well as with the final answer as to which poetics is more important.

Key words: Antun Barac, Vladimir Nazor, *Šarko*, Fran Mažuranić

Josipa Dragičević

Barčev *Bijeg od knjige*

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

Antun Barac za života je priredio rukopis knjige pod naslovom *Bijeg od knjige*. Sam je odredio naslov knjige, naslove poglavlja, redoslijed tekstova, intervenirao u ranije objavljene tekstove, ali ipak za njegova života knjiga nije objavljena. Razlog tomu treba tražiti isključivo u Barčevoj osobnoj želji koju, kako prenosi Jure Kaštelan u predgovoru, objašnjava riječima: »Nije još vrijeme da se objavi. Suviše smo blizu događajima, a knjiga ima lični karakter«. ¹ Barčeva želja čini se razumljivom ako se uzme u obzir da su događaji na koje se Barac referira vezani uz vremenski okvir nastanka knjige a to je razdoblje između 1941. i 1944. godine te da je dio toga razdoblja i Barčev boravak u zatvoru na Savskoj cesti, logorima Jasenovac i Stara Gradiška gdje boravi od studenog 1941. do travnja 1942. opisanoga u središnjem dijelu knjige naslova »KZSTG«. ²

Knjiga je strukturirana u tri poglavlja sa zasebnim, prvi put objavljenim tekstom »Bijeg od knjige. (*Zabilješke iz g. 1943. i 1944.*)« koji preuzima ulogu predgovora. Barac je u knjizi okupio većinom ranije objavljene članke. U poglavlju »O knjigama i ljudima« nalaze se tekstovi: »Knjige o knjigama«, »Književni komarci«, »Između literature i umjetnosti. (Milan Begović i njegova 'Giga Barićeva')«, »Put do sebe«, »Nekrolog nepriznatome«, »Nazorov 'Pastir Loda'«; u poglavlju »Kroz stisnute zube« tekstovi su: »Sloboda šutnje«, »Ljestvice i vješala«, »Mrak na svijetlim stazama« i »Čežnja za daljinama« te po prvi put objavljeni »Spomenik nepoznatom cenzoru« te »Zapis o Lodi iz g. 1943.«. ³

¹ Jure Kaštelan, »Predgovor. Samotnički put visine«, u: Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965., str. 8.

² »KZSTG« kratica je za Kazneni zavod Stara Gradiška.

³ Ranije objavljeni tekstovi: »Knjige o knjigama (umjesto referata o nekim novim izdanjima)«, *Vienac*, XXXVI (I), br. 2, str. 23–25; Zagreb, 1944.; »Književni komarci«, *Hrvatska revija*, XVI, br. 4, str. 197–202; Zagreb, 1943.; »Begovićeve 'Giga Barićeva'«, *Savremenik*, XXIX, I, br. 2, str. 53–57; Zagreb, 1941.; »Put do sebe (O Ivi Kozarčaninu)«, *Savremenik*, XXIX, I, br. 3, str. 47–54; Zagreb, 1941.; »Nekrolog nepriznatome (Tomislav Švacov/Mislav Mihajlović, 1899–1941)«, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, II, str. 83–97; Zagreb, 1954.; »Nazorov 'Pastir Loda'«,

Bijeg od knjige objavljen je o desetogodišnjicu smrti Antuna Barca godine 1965. Desetogodišnjica Barčeve smrti obilježena je tek dvama tekstovima u periodici – Josipa Pupačića i Nikole Ivanišina⁴ no zato je objavljivanje knjige rezultiralo s desetak osvrtu u različitoj periodici.⁵ Ti se tekstovi u pristupu ocjeni Barčeva djela znatno razlikuju. U člancima objavljenima u tisku posebice je naglašena osobna pozicija autora u odnosu prema ‘profesoru’ Barcu, pa je time i ozbiljniji, analitički pristup knjizi izostao te se čini da je knjiga bila tek povodom za prisjećanje na lik ili utvrđivanje značaja cjelokupnog Barčeva djela. Na memoarskoj razini Barca se opisuje kao skromnoga, tihoga i strpljivoga čovjeka koji tom knjigom po prvi put iznosi svoju intimu pa se u tom kontekstu razvila sintagma ‘nepoznatog Barca’ (Mandić). Velik je prostor posvećen pomirbi naoko suprotstavljenih Barčevih stilskih odrednica njegovih ranije objavljenih tekstova i *Bijega od knjige* pa će tako Duško Car zapisati: »u ‘Bijegu od knjige’ sačuvane su sve osobine Barčeva stila, pisanja i poimanja književnosti – obogaćene notom ličnog prisustva, dakle stvaralačkim aktom koji je Antun Barac u velikoj većini svojih radova svjesno i namjerno izbjegavao«. *Bijeg od knjige* predstavljen je kao »najintimnija Barčeva knjiga« (Car), »ispovedna poetska i umna knjiga« (V. Đ.), »intimna ispovijest« (Milačić). Takve ocjene tek su dijelom točne jer se one ne

Novosti, XXXIV, br. 355, str. 18–19; Zagreb, 1940.; »Sloboda šutnje«, *Hrvatska revija*, XVI, br. 10, str. 549–556; Zagreb, 1943.; »Ljestvice i vješala (O Kumičiću prigodom 40. godišnjice njegove smrti)«, *Vienac*, XXXVI(I), br. 5, str. 20–35; Zagreb, 1944.; »Mrak na svijetlim stazama«, *Republika*, I, br. 1–2, str. 55–69; Zagreb, 1945.; »Čeznja za daljinama«, *Hrvatska revija*, XVII, br. 4, str. 191–201; Zagreb, 1944.

⁴ Josip Pupačić, »Antun Barac. Ili povijest novije hrvatske književnosti. Uz desetogodišnjicu smrti«, *Telegram*, VI, br. 290, str. 11; Zagreb, 19. studenog 1965.; Nikola Ivanišin, »Vraćanje Antunu Barcu. Razmišljanja u povodu desete obljetnice smrti«, *Kolo*, IV, br. 1, str. 49–51; Zagreb, siječanj 1966.

⁵ Popis je preuzet iz bibliografije i literature o Antunu Barcu, a navedeni bibliografski podatci su provjereni i nadopunjeni: Miroslav Vaupotić, »Bibliografija djela Antuna Barca. D. Literatura o Antunu Barcu«, u: Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti / Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 93. – Duško Car, »Vrijednost intime«, *Telegram*, VII, br. 303, str. 4; Zagreb, 18. veljače 1966.; Miroslav Čabrajec, »Bijeg od knjige. Posmrtno djelo Antuna Barca«, *Umjetnost riječi*, X, br. 1–2, Zagreb, 1966.; Branimir Donat, »Antun Barac: ‘Bijeg od knjige’«, *Delo*, XII, br. 7, str. 996–1002; Beograd, srpanj 1966.; V. Đ., »Zapisano u ratu«, *4. Jul*, V, br. 198, str. 9; Beograd, 5. travnja 1966.; Miroslav Egerić, »Čovjek u nevremenu. Potresna knjiga A. Barca«, *Borba*, Beograd, 1966. [Prema datumu 24.1. navedenom u bibliografiji tog članka nema]; Ivo Frangeš, »Barčev ‘Bijeg od knjige’«, *Forum*, V, br. 1–2, str. 168–174; Zagreb, siječanj – veljača 1966.; Branislav Glumac, »Lirsko lice Antuna Barca«, *Savremenik*, XII, br. 4, str. 373–374; Beograd, travanj 1966.; Igor Mandić, »Ogorčeni bijeg od knjige«, *Vjesnik*, XXVII, br. 6833, str. 6; Zagreb, 26. veljače 1966.; Božo Milačić, »Knjiga o bekstvu od knjige«, LXIII, br. 18795, str. 16; Beograd, 1. veljače 1966.; Mario Suško, »Bijeg čovjeku«, *Izraz*, X, br. 5, str. 497–503; Sarajevo, svibanj 1966.; Miroslav Vaupotić, »Bijeg od knjige u knjigu«, *Kolo*, V(CXXV), br. 11–12, str. 484–491; Zagreb, studeni – prosinac 1967.

mogu odnositi na knjigu u cjelini s obzirom da je niz tekstova iz knjige već ranije objavljen u književnoj periodici pa su time i poznati fakti u književnoj historiografiji. No one su točne kada je riječ o središnjem dijelu knjige, autobiografsko-dnevničkim zapisima iz Stare Gradiške te posebice u uvodnom tekstu »Bijeg od knjige«, pa je razvidno da su upravo na temeljima tih zapisa građeni navedeni osvrti predstavljajući knjigu kao dokument jednoga, za čovječanstvo sramotnoga dijela povijesti i Barca kao svjedoka moralnoga pada književnika/književnosti toga razdoblja i čovjeka uopće. Balansirajući između većinom sentimentalnih prisjećanja o Barcu, pohvale Barčevom karakteru i njegovom držanju i interpretaciji opisanih događaja te osude spomenutog razdoblja, ozbiljna analiza knjige nažalost je u velikoj mjeri izostala. Igor Mandić pokušao je u okviru skućenoga novinskoga prostora nešto trezvenije i sistematičnije progovoriti o knjizi kroz analizu središnjeg dijela knjige »KZSTG«, čak i ocijeniti njegove literarne domete te zabilježiti kako »prvenstvena vrijednost 'Bijega od knjige' jesu oni reci koji nam približavaju njegov [Barčev, op. J. D.] ljudski lik i otkrivaju njegov [Barčev, op. J. D.] čvrsti moralistički stav, tako presudan za veličinu svakog pisca«. Govoreći o kritici knjige objavljenoj na stranicama tiska mogu se navesti riječi Miroslava Vaupotića kako su knjizi »prilazili mnogi i suviše koristoljubivo, prigodno, naglašavajući bučno veličinu pišćevih vrлина i čistoću ponašanja u zlehudom dobu ratnih opačina, zanemarujući djelomično njenu istinsku vrijednost«. ⁶

Osvrti na knjigu objavljeni u književnim časopisima, iako s pokojim zanimljivim zapažanjem, za polazište analize uzimaju Barčevo književnopovijesno djelovanje te se u najvećoj mjeri bave njegovim prinosom na tom polju. Frangeš u osvrtu na *Bijeg od knjige* ističe Barčevu preokupaciju pitanjem o smislu književnosti te smislu, svrsi, mogućnosti i dosegu umjetničke riječi, posebno važnima u kontekstu ratnih zbivanja no možda je od svega rečenoga najvrjednija Frangešova opservacija da »Barac, upravo u taj čas, ističe nacionalnu određenost svog predmeta i u ime te određenosti traži njegovu posebnu metodologiju«. ⁷ Čabrajec se također većinom bavi Barčevim pogledima na književnost, znanstvenim metodama njezina izučavanja ističući važnost predstavljenih tekstova za hrvatsku znanost o književnosti. ⁸ Slično područje interesa u svojim će tekstovima pokazati Donat ⁹ ili Suško ¹⁰ kojemu je izlazak knjige povod za teorijsko promišljanje Barčevih stavova o izučavanju hrvatske književnosti. Od posebnoga je značaja tekst već spomenutoga

⁶ M. Vaupotić, »Bijeg od knjige u knjigu«, str. 484.

⁷ I. Frangeš, nav. dj., str. 170.

⁸ M. Čabrajec, nav. dj.

⁹ B. Donat, nav. dj.

¹⁰ M. Suško, nav. dj.

Miroslava Vaupotića kojemu *Bijeg od knjige* koristi da bi, iznimno hrabro za doba kada to piše, upozorio na neke druge aspekte koji neminovno proizlaze iz objavljivanja toga djela. Jedan je vezan uz potrebu proučavanja književnih događaja i produkcije iz razdoblja NDH što je do tada u potpunosti izostalo te potrebu da se na temelju znanstveno utemeljenih rezultata prema stvarnim doprinosima uvrsti pojedine pisce u književnu povijest ali i »ne smetnuvši s uma njihove druge slabosti ili čak zločinstva«. ¹¹ U skladu s tim Vaupotić je doveo u pitanje i jednoznačnost Barčeve ocjene književno-kulturne scene u doba nastanka knjige – zatrovanosti književne atmosfere gdje oportunistički književnici dosežu moralno dno, pojedincima se ukidaju književne slobode, a »čovjeka zahvata groza, mučnina i ogavnost nad svim tim, što se zove književnost« ¹² – upozorivši da se radi o izmjenjivanju »pritisaka i popustljivosti« tijekom četverogodišnjeg razdoblja NDH što se na primjeru Barca i potvrđuje. Barac je nakon razdoblja prismotre i provedenoga u logoru nastavio objavljivati u hrvatskim časopisima ne samo stručne tekstove već i tekstove pune alegorije o osudi aktualnoga režima (jasan primjer su već ranije objavljeni eseji iz knjige *Bijeg od knjige*), a nastavio je i djelovanje kao sveučilišni profesor. Vaupotić je također upozorio na potrebu ozbiljnoga proučavanja Barčeva prinosa hrvatskoj književnoj historiografiji i to tek nakon što njegov opus prema svim kritičkim tekstološkim načelima bude obuhvaćen u *Sabranim djelima*. Posebice je to važno, smatra Vaupotić, zbog nekih postojećih pogrešnih tumačenja i »prenaglašenih kuteva gledanja« ¹³ na Barčevo djelo. O potrebi *ponovnoga* čitanja Barca govorio je u to doba i Čabrajec, na potrebu Barčevih *Sabranih djela* upozoravalo se i kasnije, projekt je najavljivan, ali do danas taj posao nije obavljen. ¹⁴ Barčevo postumno djelo *Bijeg od knjige* nakon objavljivanja i spomenutih osvrtu pao je u zaborav tek se povremeno uzgredno spomenuvši kao (zanimljiv) fakt iz Barčeva životopisa.

Kada je riječ o Barčevim stavovima o metodologiji u znanosti o književnosti često se spominje tekst »Knjige o knjigama« koji je kao prvi tekst objavljen u djelu *Bijeg od knjige*. Na tom mjestu Barac zasigurno nije želio još jednom iznositi poglede na ciljeve i metodologiju znanosti o književnosti posebice u kontekstu bavljenja hrvatskom književnošću već je ponudio ključ čitanja čitave knjige. On se nalazi u završnim razmatranjima teksta i zahtjevima koje Barac postavlja pred one koji pišu o knjigama:

¹¹ M. Vaupotić, nav. dj., str. 486.

¹² A. Barac, nav. dj., str. 21.

¹³ M. Vaupotić, nav. dj., str. 489.

¹⁴ M. Čabrajec, nav. dj., str. 94; v. npr.: Nikola Ivanišin, *Književnopovijesno djelo Antuna Barca*, Izdavački centar, Rijeka, 1996., str. 104–108.

»Svako književno-povijesno ili kritičko djelo mora nositi obilježja tvorčeve ličnosti. ... Kao u svemu, što nosi obilježje stvaralaštva, i u djelima nauke o književnosti moraju se osjetiti tragovi piščeve krvi. ... Kao i sve, što pruža uvid u čovjekov život, i spisi nauke o književnosti vrijede toliko, koliko se u njima mogu osjetiti tragovi duše, uma, izražajnih sposobnosti, koje su u njih unijeli njihovi tvorci, a ne samo po tome, da li su izrađeni po određenoj metodi.«¹⁵

Po tom ključu, dakle, u tekstovima treba tražiti odraz osobnosti Antuna Barca, a ne ponovno iščitavati poznate Barčeve stavove o temama iz znanosti o književnosti. No, koliko se Antun Barac zaista »razotkriva« u svojim tekstovima može ostati predmetom rasprave. Mandić primjerice ističe nesrazmjer između zahtjeva koji Barac postavlja pred onoga koji se bavi znanošću o književnosti i Barčeva ostvarenja toga zahtjeva (»Ovi su zahtjevi bez sumnje lijepa stvar, ali treba reći da u samom Barčevu stvaralaštvu nisu bili baš mnogo vidljivi«).¹⁶ To pak otvara novo pitanje i to ono o mjeri autorova prisustva u znanstvenim tekstovima. Za pretpostaviti je da Barac smatra da je njegovo dovoljno da progovori o njemu kao autoru, a da istodobno ne ometa znanstveni diskurs teme o kojoj govori (upravo je ta njegova umjerenost znakovita u oblikovanju slike osobnosti). Zbog toga se knjiga treba iščitavati kao Barčeva oporuka namijenjena svima koji će se svojim bavljenjem književnošću dotaknuti Barčeva djela ali posebice onima koji u njegovu radu vide neku drukčiju namjenu od one koju je sam Barac imao na umu. Barac se u knjizi kako u bavljenju književnošću tako i osobnim pogledom na svijet i ljude dokazuje kao pronicljiva osobnost, pa je sigurno bio svjestan »etiketa« koje su mu dodijeljene tijekom života kao i onih koje će mu biti dodijeljene postumno. Tako će govoreći o Slavku Batušiću zabilježiti kako je i njegova etiketa kojom ocrtava Batušića u tekstu za *Hrvatsku enciklopediju* nepravedna baš »kao i svaka etiketa u književnosti«¹⁷ jer one služe za površno ocrtavanje nečijeg djela i ličnosti, a olako se prelazi preko nekih osobina na koje je pisac polagao pozornost i na koje je posebno osjetljiv. Tekst o Batušiću izabran kao posljednji tekst u knjizi s druge je strane znakovit i zbog završnih misli koje, govoreći o Batušićevom djelu, još više zapravo govore o Barcu i njegovoj knjizi *Bijeg od knjige*: »Koliko je pak ta umjetnost – kao svaki proizvod osjetljive stvaralačke ličnosti – nastala kao uzbuna na grubost i siromaštvo sadašnjice, ima ona i više značenje. Ona može djelovati kao eksploziv, kojim se ruši stvarnost, da bi se uskladila sa slikama mašte.«¹⁸

¹⁵ A. Barac, nav. dj., str. 40–41.

¹⁶ I. Mandić, nav. dj., str. 6.

¹⁷ A. Barac, nav. dj., str. 273.

¹⁸ Isto, str. 289.

Svjestan je Barac da nepravednost etiketiranja u književnosti ne može ostaviti toliko ozbiljne posljedice kao što mogu neke druge i po život uopće. U konačnici jedna od etiketa Barca je i odvela u logor, a neke druge, političko-ideološkoga predznaka, pratile su ga za života, a kasnije kod pojedina bice i predmetom živoga interesa i rasprava, pa su temom zastupljene i u ovom *Zborniku*. Rasprava o Barčevom jugoslavenstvu nasuprot hrvatstvu nadilazi smisao i svrhu ovoga članka, ali se nipošto ne može izbjeći napomenuti nekoliko bitnih činjenica vezanih uz djelo *Bijeg od knjige*. Temeljno polazište djela otvoreno je nepodržavanje i suprotstavljanje ustaškoj vlasti što je posebice razumljivo kada se uzme u obzir Barčevo zatočeništvo i svjedočanstvo iz ustaških logora, ali podršku Nazorovom i Goranovom odlasku u partizane ne treba sagledavati kao podršku nekoj ideologiji već isključivo kao opoziciju tadašnjem režimu. Politički i ideološki Barac se nigdje otvoreno ne izjašnjava već su te odrednice vidljive izborom tema i inkorporirane u brojne rečenice koje se odnose na Hrvatsku i hrvatski narod. Frangešova opservacija o Barčevoj nacionalnoj određenosti predmeta djelovanja koja dolazi do izražaja u *Bijegu od knjige*, u Vaupotićevoj interpretaciji poprima konačni oblik. Vaupotić naglašava kako je Barac u logoru i osjećaju osobne ugroženosti osjetio svu tragiku hrvatskoga naroda napravivši

»divni obrat nužnosti povratka vlastitoj zavičajnoj biti svoga poziva: 'k pojmu hrvatske književnosti, i hrvatskog književnika uopće' ... Otresavši se tako i nekih prošlih vlastitih zabluda o jedinstvenosti triju plemena južnoslavenskih i naše jedinstvene srpskohrvatske literature kao nedjeljive cjelovitosti koje je dobronamjerno, idealno propovijedao u nekim svojim priložima u dobu bivše Jugoslavije.«¹⁹

Te ocjene treba uzeti s velikim oprezom, jer kada se Barčevo jugoslavenstvo razvijalo ono je bilo u skladu s ideološkim tendencijama razdoblja u kojem su mnogi smatrali da se opstojnost Hrvatske i hrvatskoga naroda osigurava formiranjem južnoslavenske zajednice naroda. Kod Barca je on uključivao federativno uređenje buduće Jugoslavije, a razočaranje je doživio shvativši da nova država neće riješiti nacionalne i socijalne probleme hrvatskoga naroda te da u toj državi od ideološkoga jugoslavenstva nije ostalo ništa, o čemu i piše 1923. u članku »Jugoslavenstvo«.²⁰ Kada bismo i prihvatili Vaupotićevu tvrdnju o Barčevom pogledu o nedjeljivosti srpske i hrvatske književnosti, zaokret prema nacionalnoj određenosti hrvatskoga predznaka treba tražiti puno ranije od logoraškoga iskustva.²¹

¹⁹ M. Vaupotić, nav. dj., str. 488.

²⁰ Antun Barac, »Jugoslavenstvo«, *Mlada Jugoslavija*, II, br. 3, str. 65–69; Dubrovnik, 1923.

²¹ Usp. Boško Barac, »Intimni svijet Antuna Barca. Životni pogledi – Okolnosti, problemi, nedovršeni planovi – Kraj od podmukle bolesti. (Dokumentirana sjećanja)«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 4, str. 73–103; Rijeka, zima 2013.

Barac je tragiku opstojnosti hrvatskoga naroda najneposrednije izrazio pišući o Kumičiću:

»Pravaški historizam za njega [Kumičića, op. J. D.] i njegove vršnjake nije značio bježanje u prošlost, nego je proizašao iz potrebe, da se pregleda cijela hrvatska povijest i upoznaju one sile, koje su kroz vjekove odlučivale našim razvitkom. ... Shvatio je, da između nas i tih snaga, koje s nama stoje u vjekovnoj borbi, može biti primirja i mira, pa i formalnih prijateljstava, ali nikada potpune iskrenosti i bratstva. U toj borbi na život i smrt jakost jednoga znači slabost drugoga. Shvatio je, da u tome sukobu treba najmanje vjerovati onome, tko dolazi s najljepšim riječima.«²²

»Prikazao je [Kumičić, op. J. D.] našu povjerljivost, neslogu, lakomislenost, vjeru u lijepe riječi, a s druge strane trajno neprijateljstvo prema nama, koje se služi sad laskom, sad prijetnjom, sad pljačkom i ubijstvima, ali mu je cilj uvijek isti: da nas istrijebi.«²³

Ne opredjeljujući se ideološki, Barac ipak želi poručiti da svaka ideologija vrijedi onoliko koliko vrijede njezini predstavnici i provoditelji. Barac je posebno ogorčen odnosom ustaške vlasti prema hrvatskom narodu, prikazujući je marionetskom vlašću pod stvarnom kontrolom stranih vlasti kojima je za cilj porobiti hrvatski narod smatrajući da »Nikad Hrvat u vlastitoj zemlji nije bio toliko ponižen, kao što ga ponizuju oni koji se nadimaju svojim hrvatstvom«.²⁴ Barčevo osobno iskustvo koje je donijelo razočaranje i rezignaciju prema svim dotadašnjim državotvornim oblicima našlo je odraza u dijelovima teksta o Ivanu Goranu Kovačiću u kojima pokazuje duboko razumijevanje za različite oblike i interpretacije Goranove ideološke razvojne putanje. Za Barca jedina utjeha ostaju Nazorove riječi izrečene u jeku ratnih zbivanja prije odlaska u partizane: »Ništa se ne treba bojati. Čovjek ostaje čovjek, i ma kako se zvao sustav, u kome će živjeti, uvijek će gledati, da proživi život u oblicima, koji će mu najbolje odgovarati!«²⁵

Okosnicu *Bijega od knjige* čini prvo, zasebno poglavlje »Bijeg od knjige (Zabilješke iz g. 1943. i 1944.)« koje nadilazi ulogu predgovora te u sažetom obliku detektira probleme razdoblja o kojemu je riječ, između ostaloga tumačeći okolnosti i svrhu nastanka ostalih okupljenih tekstova. Svojom jezgrovitosti, neuvijenošću, u pojedinim dijelovima hladnim, objektivnim prikazima taj tekst djeluje na čitatelja znatno jače i složenije u odnosu na većinu ostalih članaka iz knjige. Naizgled nepovezane i razbacane cjeline (»za tren

²² Antun Barac, *Bijeg od knjige*, str. 233.

²³ Isto.

²⁴ Isto, str. 245.

²⁵ Isto, str. 261–262.

se pričinja kao da je to niz krokija zabilježenih bez nekog smišljenog reda«²⁶ povezane su unutarnjom logičkom strukturom, svako potpoglavlje detektira zaseban problem a svako je od njih poentirano sličnim izražajnim sredstvom – osjećajem gađenja prema knjizi.

U uvodnim riječima Barac članke okupljene u knjizi diferencira prema gradivu, namjeni i razlozima nastanka, ali ih veže vremenski okvir nastanka (od 1941. do 1944.) te onaj motivacijski – »odvratnost prema knjizi, bijeg od knjige«.²⁷ No, ne odnosi se taj bijeg na bijeg od knjige uopće, kao ni bijeg od književnosti, jer kako i sam zaključuje »u bijegu od knjiga, nastala je – nova knjiga«.²⁸ Odnosi se taj bijeg na bijeg od svega onoga što se naziva književnošću a ona u svojoj srži to nije jer »Najveći dio onoga, što zovu literaturom, samo je smjesa pozerstva, laži, frazerstva, iza koje čovjek ne osjeća ništa«²⁹ odnosno da je »književnost, osim rijetkih izuzetaka, samo slika beskrajne ništavosti i praznine«³⁰ dok »stvaraoca, koji je uz svoj književnički rad znao spojiti i čovječstvo, ubrajam među najviše tipove čovječanstva. To me opet zbližava s knjigama«.³¹ Što pritom točno misli najneposrednije je progovorio u članku »Između literature i umjetnosti. (Milan Begović i njegova 'Giga Barićeva')« razlikujući pojmove literata i umjetnika. Literat je okretan i vješt pisac koji ne radi samo iz unutarnjih pobuda već i s planom da izazove zanimanje široke publike i to poznavajući njihov ukus kao i tendencije u književnosti svoga doba. Umjetnik stvara isključivo iz unutarnje potrebe, traži nov i vlastiti izraz te piše o temama bliskima tek uskom krugu ljudi. Barac literatima ipak dodjeljuje važnu ulogu u obrazovanju ljudi kako po pitanju pismenosti tako i pobuđivanju zanimanja za određene teme ali i za umjetnost. Problematični postaju tek onda kada se njihove knjige nameću kao jedina umjetnost, a to je upravo što se, prema Barcu, događa u razdoblju NDH. O posebnoj vrsti literata Barac je pisao u duhovitom tekstu »Književni komarci« u kojemu je analizirao tri vrste komaraca u prirodi te ih usporedio s tri vrste pisaca koji svojim ponašanjem nalikuju komarcima.

U okviru izučavanja hrvatske književnosti, poznata je Barčeva posebna usmjerenost ka književnoj kritici pa stoga ne čudi pozornost koju je posvetio pitanjima književne kritike i u knjizi *Bijeg od knjige*. Barac upozorava kritičare na moralnu odgovornost pri ocjeni nečijeg rada, jer pogrešan sud može dovesti do stvaranja lažnih veličina odnosno natjerati pojedince da odustanu

²⁶ D. Car, nav. dj., str. 4.

²⁷ A. Barac, nav. dj., str. 13.

²⁸ Isto, str. 26.

²⁹ Isto, str. 13.

³⁰ Isto, str. 18.

³¹ Isto, str. 13.

od pisanja čemu katkad pridonose i neki od spomenutih »književnih komaraca«, ali i posebno ističe koliko prešućivanje izlaska neke knjige može negativno utjecati na daljnji piščev rad. O svemu tome Barac je u velikoj mjeri pisao u tekstu »Nekrolog nepriznatome« u kojemu razlaže književni put Tomislava Švacova/Mislava Mihajlovića/Lava Lovića pa iako preblagonaklono i na trenutke, zbog osobnoga prijateljstva i piščeva tragičnoga kraja, presentimentalno piše o Švacovu upozorio je Barac na mnoge književne probleme prijeratnoga razdoblja. U tom je kontekstu važan spomen Ive Kozarčanina (koji piše pretjerano oštru kritiku romana Lava Lovića *Eldorado*) kojemu je Barac posvetio znatan broj redaka u knjizi, od teksta »Put do sebe« do usputnih spominjanja u drugim tekstovima. Ističući Kozarčaninov talent, ali smatrajući kako se nikada nije realizirao u književnom smislu, Barac Kozarčaninu dodijeljuje ulogu simbola prijeratne književnosti odnosno predstavnika jedne vrste literata i(li) književnoga komarca o kojima je tako opširno pisao. Na književnoj sceni oko 1930.-ih godina XX. stoljeća, tumači Barac, teško se bilo probiti mladim piscima, jer su im književni listovi odbijali suradnju. Književnost toga desetljeća bila je »džungla: s mnogobrojnim čudesnim i dugačkim izraslinama, koje se povijaju po zemlji, i po zraku, te čovjeka hvataju za noge, za ruke, povlačeći ga sve dublje i smetajući mu vidike«. ³² Svojom upornošću Kozarčanin je uspio ući u književne časopise, a kada su urednici književnih časopisa otvorili vrata podmlatku to je također pogodovalo njegovoj daljnjoj književnoj karijeri te se odmetnuo i među književne kritičare i započinjao književne polemike nametnuvši se kao »oštar recenzent, koji s visine i oštro dijeli lekcije i starijima i mlađima«. ³³ Na primjeru Kozarčanina, koji je u svojim književnim početcima balansirao između dijametralno suprotnih književnih ličnosti: Rudolfa Franjina Madera i Miroslava Krleže te se zanosio stranim piscima (iako je stranu književnost upoznao iz hrvatskih prijevoda) Barac se dotaknuo i zasebne problematike o pitanjima utjecaja u književnom radu, ponovno naglašavajući zahtjev za proživljenošću onoga o čemu se piše.

Treba posebno naglasiti kako je Barac člankom o Kozarčaninu i Švacovu proširio vremenski okvir tekstova okupljenih u knjizi. Dok je tekstom o Kozarčaninu zahvatio 1930-te, Barac je pišući o Švacovu čitatelju približio zbivanja 1920-ih »kad su se hrvatskom književnošću još uvijek provlačili tragovi ekspresionizma, kad su kao prednost važile izvještačenost i nerazumljivost, i kad su pisci u svojim djelima planski iznosili različite filozofijske ili socijalne probleme – bez obzira, da li su u njima živjeli ili nisu«. ³⁴ Time je Barac, kao svjedok književnih zbivanja prve polovice XX. stoljeća sustavnim

³² Isto, str. 83.

³³ Isto, str. 77.

³⁴ Isto, str. 88–89.

praćenjem suvremene književnosti, tim dvama tekstovima zapravo ponudio vlastitu interpretaciju književno-kulturnoga života opisanoga razdoblja ukazujući na kontinuitet nepovoljnih prilika za razvoj umjetnosti a koje su za vrijeme ustaške vlasti dosegle vrhunac.

Opisujući ideološki put Ivana Gorana Kovačića Barac je dao i sliku jugoslavenske političke scene između dva rata: »Na političkoj pozornici Jugoslavije kretali su se kroz više od dvadeset godina glumci, kojima je politika bila više taktika, da se dođe do vlasti, negoli plod jasnih uvjerenja i želja, da se nešto ostvari.«³⁵ Preuzevši obrazac ponašanja iz razdoblja prije 1914. ti su javni radnici, smatra Barac, radili samo za vlastitu korist ne mareći za javne interese, posebice zanemarujući obrazovnu politiku mladeži čiji se dio u tako licemjernom duhu vremena stao okretati ljevici, pa bilježi:

»Riječima o značenju prvoga prosinca, o Kraljeviću Marku, o Štrosmajeru, o ostvarenom snu mnogih pokoljenja, i sličnome, nije se mogao zadovoljiti mladi svijet, koji je oko sebe gledao svu bijedu spletkarstva i laktaštva, i sav jad, što ga je kroz par godina uspio prouzročiti tanak sloj ljudi, željnih samo bogatstva.«³⁶

Vrhunac oportunističke državne i kulturne politike, prema Barcu, zbio se u doba ustaške vlasti. U poglavlju »Bijeg od knjige« Barac opisuje odnos ustaške vlasti prema knjizi i književnicima: porast godišnjih izdanja, lijepa oprema knjiga, nagrade za pisce, visoki i redoviti honorari, osnivanje međunarodnih književnih društava, njemačke i talijanske potpore za boravak u tim zemljama, putovanja pisaca i u druge »savezničke« zemlje (Rumunjska, Bugarska), prijevodi hrvatskih pisaca na talijanski i njemački, ali i bilježi monopol Matice hrvatske nad prijevodnom beletristikom od koje drugi izdavači moraju tražiti dopuštenje ako žele nešto objaviti s toga područja i to uz naknadu. Književnik je u to doba zaista visoko na društvenoj ljestvici, poziv na suradnju u časopisima su stalni, posebice renomiranim autorima, a honorari omogućuju lagodan život (npr. od 1941. do 1944. honorar za članak dosegnuo je iznos gotovo cijele mjesečne plaće državnih namještenika), pa uopće nije iznenađujuće da je odaziv na te pozive bio značajan. Barac, u maniri novinarskoga stila, hladno demonstrira činjenice vezane uz knjigu i knjižarstvo u Hrvatskoj toga doba: »U Zagrebu se godišnje izdaje mnogo knjiga, i u opremi, u kakvoj se one nisu prije pojavljivale«;³⁷ »Ustaške vlasti pokazuju prema knjizi i književnicima neobičnu naklonost. Uvele su se mnogobrojne državne nagrade...«³⁸ »Honorari su za književne sastavke vrlo porasli«;³⁹

³⁵ Isto, str. 252.

³⁶ Isto, str. 253.

³⁷ Isto, str. 14.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

»Osnivaju se nova međunarodna književnička udruženja«⁴⁰ itd. nakon čega slijede Barčeve ironične primjedbe: »sad se pružila mogućnost, da obilno pišu i štampaju svoje stvari ljudi, koji se nekad u književnosti nisu smjeli ni pomoliti«,⁴¹ »Čini se, da su neki od njih i udesili svoj rad tako, da bi svake godine mogli dobiti kakvu nagradu«,⁴² »Kažu, da je neki od njih rekao, da mu nikad nije bilo tako dobro kao sada. Jedan drugi može pak mirno nastaviti svoj predratni način života ispijajući svaki dan toliko čaša piva, koliko je pio i prije 1941.«⁴³ itd. No Barčeva distanciranost i gorka duhovitost ne mogu opstati pred strahotama ratne zbilje, pa Barac, literarno uspješno, dočarava apsurdnost opisanoga na kontrastu ratne zbilje i književnih zbivanja:

»Od hiljadarki nabubruju lisnice pisaca kao i lisnice švercera. Hiljadarke, crvene hiljadarke, kovitlaju se u mašti, prouzrokujući vrtoglavicu. Njihovo rume-nilo postaje sve intenzivnije, sve intenzivnije, izazivajući na koncu sliku krvi, što su je prolili oni, koji tako dobro plaćaju. I kraj pomisli na takvu književnost čovjeka naglo hvata mučnina.«⁴⁴

»Djeca, žene, starci, borci umiru na putovima, njivama, u zakloništima, u spaljenim kućama – od pušaka, bomba, vatre, bodeža. Hrvatskih mjesta nestaje, iščezavaju čitava naselja, život svaki dan donosi sve sablasnije prizore. A u Zagrebu književnici raspravljaju o autonomiji književnoga stvaranja, o jedinstvu istine, dobrote i ljepote.«⁴⁵

Barčeva ogorčenost ne iščitava se toliko iz opisa kulturne politike ustaške vlasti koliko postupanja samih književnika koji su u novonastaloj situaciji djelovali oportunistički ne mareći za okrutnu realnost oko njih, pa čak pokazuje razumijevanje za ponašanje Mile Budaka (kojemu je, ne imenujući ga, posvetio tekst »Spomenik nepoznatom cenzoru« i njegovoj nepovoljnoj kritici Barčeve knjige o Vidriću objavljene u Matici hrvatskoj), kojemu su književnici po dolasku na poziciju ministra prosvjete laskali »tako odvratno, da je to u jednom času i njemu bilo previše... Prvi sam put upravo tada jasno požalio, što sam ikada isto napisao, i što se moram ubrajati među književnike – među ljude, o kojima i takav čovjek može s pravom govoriti s visoka«.⁴⁶ Također će govoreći o prihvaćanju stipendija talijanske vlade zapisati: »Što ustaše u srednje škole uvedoše talijanski jezik kao obligatan, što u svojim novinama slave talijansku dinastiju, što veličaju ne samo Mussolinija, nego

⁴⁰ Isto, str. 16.

⁴¹ Isto, str. 14.

⁴² Isto.

⁴³ Isto, str. 15.

⁴⁴ Isto, str. 16.

⁴⁵ Isto, str. 17.

⁴⁶ Isto.

i njegova brata – to je sve njihova stvar. Ali je uočljivo, kako za talijanskim prijateljstvom teže i neki istaknuti intelektualci«,⁴⁷ upozorivši da zaboravljaju da, iako ne podržavaju fašizam, za njihov ih rad ipak plaća fašistička Italija. Najdojmljiviji je pak tekst potaknut Mažuranićevom pjesmom o Mikulinskoj gori, prostoru koji je Barac s jedne strane uzdigao do simbola prostora dječje razigranosti i slobode, a s druge strane do simbola talijanskoga uništavanja hrvatskoga prostora. Govoreći o osobnom iskustvu gdje su najmlađi iz obitelji koji su trebali nastaviti obiteljsku lozu gotovo svi poginuli, Barac ispisuje neke od najdirljivijih redaka knjige na kraju poentirajući:

»Naši hrastovi padaju od talijanskih pila i sjekira. Naši mladići i zreli ljudi ginu od talijanske puške, naša sela nestaju od vatre, što je potpališe talijanski vojnici. A naši duhovni radnici primaju od Talijana novac. I opet čovjeka zahvata groza, mučnina i ogavnost nad svim tim, što se zove književnost.«⁴⁸

Otuda Barcu i potreba da progovori o moralnoj odgovornosti pisca koji mora zadržati slobodu stvaranja i biti glasnikom viših težnji a ne svoj rad podrediti vanjskim čimbenicima i promicati lažne ideale, laskajući »imućnom i moćnom«:

»Biti književnik ne znači samo pravo na neko priznanje i glas – što je uostalom sve kratkotrajno i iluzorno. To znači u prvom redu: dužnost – dužnost prema sebi, prema narodu, prema društvu. Dok se oko njega sve krha, pisac-stvaralac mora i kroz najveće teškoće pronijeti vjeru u konačne svrhe čovječanstva: u slobodu, sreću, pravdu, međusobni sklad. Ne može li to – zbog spoljašnjih ili unutrašnjih razloga – dužnost mu je, da šuti.«⁴⁹

Potaknut Kranjčevićevom pjesmom »Ljudske misli« / »Monolog«, u tekstu »Sloboda šutnje« Barac je sustavno progovorio o potrebi književnika za šutnjom. Kranjčevićeva »odvratnost prema književnosti«⁵⁰ te »čuvstvo gađenja«⁵¹ prema onome što se sve nudi pod pojmom literature kao i težina pisanja koja je, smatra Barac, vidljiva iz nevelika Kranjčevićeva opusa (s obzirom na dug vremenski vijek i izuzimajući iz ozbiljnoga razmatranja Kranjčevićeve prigodničarske stihove) poslužila je Barcu kao povod da još jednom iznese zahtjeve koje mora zadovoljiti svaki pisac koji ujedno želi biti umjetnikom. To su prvenstveno unutarnji poriv za stvaranjem i proživljenost onoga o čemu piše dok je pismenost pritom oruđe u rukama pravog umjetnika. Količina napisanoga prema Barcu nije kriterij za ocjenu nečijeg

⁴⁷ Isto, str. 20–21.

⁴⁸ Isto, str. 21.

⁴⁹ Isto, str. 22.

⁵⁰ Isto, str. 210.

⁵¹ Isto, str. 211.

rada, pa će analizom unutarnjih razloga za nečiji prestanak ili velikih stanki između stvaranja zaključiti da postoje razlozi i izvan samoga pisca za šutnju. »Oni su u prilikama i ljudima, među kojima se pisac kreće«,⁵² a »Nikad rat nije pogodio razvitku umjetnosti«. ⁵³ U takvim okolnostima, kao i u slučaju osjećaja da je rekao sve što je imao za reći, šutnja je izraz umjetnikove mudrosti.

Pitanje etike u književnosti dobija na važnosti i kada je riječ o strujanjima u književnosti u doba rata, pa se tako Barac obrušio na mladu generaciju koja se okuplja oko novoga književnoga pokreta i časopisa *Plug*. Barac bilo kakvo teoretiziranje smatra neprikladnim u doba ratnoga stradanja hrvatskoga naroda, posebice mladih koji otišavši u obranu svoje zemlje »Nijesu očito ni pomislili na to, da je upravo sada vrijeme za različita lijena estetička teoretiziranja«. ⁵⁴ Tako je za Barca i Nazorov i Goranov odlazak u partizane sam po sebi razumljiv – Nazor vođen idejom o apsolutnoj slobodi, a Goran kao zagovornik slabih i potlačenih – i rezultat je vrijednosti koje stoje u temeljima njihovih života i književnoga djela.

Govoreći još jednom o »etiketiranju«, Barčev život krenuo je u neočekivanom smjeru kada je zbog etikete slobodnoga zidara s još njih četrdesetak završio u zatočeništvu u Staroj Gradišci. Prema pisanju Đorđa Miliše, oni su zatočeni s noći od 10. na 11. studenoga 1941. u zatvoru na Savskoj cesti odakle su 12. studenoga odvedeni u Jasenovac te dan kasnije u Staru Gradišku. ⁵⁵ Barčeva pripadnost slobodnim zidarima nije upitna; prema sačuvanoj dokumentaciji Barac je postao slobodnim zidarom 29. travnja 1927. pridruživši se radu lože »Maksimilijan Vrhovac«, ⁵⁶ ali Miliša navodi Barca kao jednoga od onih

⁵² Isto, str. 220.

⁵³ Isto, str. 221.

⁵⁴ Isto, str. 24.

⁵⁵ Đorđe Miliša, *U mučilištu-paklu Jasenovac*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2011., str. 183. Prema Milišinom popisu tu grupu slobodnih zidara sačinjavali su: dr. Josip Badalić, dr. Grga Novak, dr. Ante Barac, dr. Franjo Tučan, dr. Marko Kostrenčić, dr. Mirko Deanović, dr. Branko Dragišić, dr. Ivo Ivančević, dr. Ljudevit Špaljt, dr. Fran Zavrnik, ing. Juraj Horvat, dr. Nikola Fink, dr. mgr. phar. Slavko Zimmermann, dr. Vlatko Katičić, dr. Ivo Belin, dr. Ante Kandijaš, dr. Marko Ružić, Zvonimir Maravić, ing. Vlado Žepić, ing. Branimir Iveković, ing. Mate Jurković, dr. Stanko Šverljuga, Milan Glazer, dr. Ante Mudrinić, ing. Božidar Prikrl, dr. Zvonimir Bratanić, Vladimir Očić, Jakov Vivoda, dr. Natko Katičić, dr. Janko Košćević, dr. Jozo Poduje, ing. Ferdinand Šega, Krešimir Baranović, Mirko Breyer, Dušan Plavšić, Radoslav Horvat, Krešimir Brovet. Barčevoj grupi priključili su se 21. studenoga dr. Manko Gagliardi i grof Josip Bombelles, kasnije ubijeni. U istoj grupi bilo je i 5 političara koji nisu bili slobodni zidari: dr. Ilija Jakovljević, Karla Kovačević, prof. Ljudevit Tomašić, Đuka Kemfelja, a petog Miliša ne imenuje.

⁵⁶ Članovi lože »Maksimilijan Vrhovac«, »na koju se oslanjalo vodstvo jugoslavenskog masonstva u Beogradu«, bili su jugoslavensko-unitaristički orijentirani a između ostaloga djelovali su prema širenju slobodnoga zidarstva u Dalmaciju i Sloveniju. Ivan Mužić, *Masonstvo u Hrvata*, VIII. nadopunjeno izdanje, Naklada Bošković, Split, 2005., str. 230.

(uz Novaka, Deanovića, Baranovića) koji su istupili iz slobodnozidarskog članstva deset i više godina prije uhićenja.⁵⁷ U iscrpnom izvješću Milana Ivšića ustaškoj vlasti o slobodnom zidarstvu u Hrvatskoj od 14. srpnja 1941. stoji kako su zidari posebnu pozornost pridavali školstvu i visokom obrazovanju odgajajući mladež u anacionalnom duhu, izbjegavajući priliv »reakcionarnog« i »klerikalnog« u škole i na Sveučilište.⁵⁸ Kadriranje u tim ustanovama, tvrdi Ivšić, išlo je isključivo prema slobodnozidarskoj pripadnosti, a ustupci su se radili i prilikom polaganja ispita djece slobodnih zidara. »Dekadencija hrvatskog narodnog duha na hrvatskom sveučilištu kako kod profesora, tako i kod đaka, naročito na nekim fakultetima ima se pripisati bezuvjetno utjecaju masonskih profesora, koji su svojim anacionalnim duhom odgajali za anacionalnost i štreberstvo mladež. Osim toga neplodnost u radu za hrvatsku kulturu može se svesti i na to što su se u sveučilišne profesore regrutirali u posljednje vrijeme skoro sami anacionalni masonski štreberi i 'jugovići'. Ozdravljenje stoga hrvatskog sveučilišta bit će povezano radikalnim uklanjanjem masona s hrvatskog sveučilišta.«⁵⁹ Prema dostupnim podacima Ivšić je utvrdio pripadnost 12 profesora s Filozofskoga fakulteta slobodnim zidarima, a među njima je Antun Barac.⁶⁰ Barca Ivšić spominje, uz Franju Hanamana i Vladimira Vranića s Tehničkoga fakulteta, kao slobodnoga zidara koji je na sastancima lože držao predavanja »o duhu na visokim i srednjim školama.«⁶¹ Utvrdivši slobodnozidarski utjecaj na svim razinama zagrebačkoga javnoga života ne iznenađuje oprez kojim su ustaške vlasti pristupale slobodnim zidarima koji je kulminirao njihovim zatočeništvom u Staroj Gradišci. No, iako je u doba NDH slobodno zidarstvo bilo zabranjeno čini se da ustaška vlast prijetnju nije vidjela toliko u slobodnom zidarstvu kao pokretu, koliko u potencijalnim protudržavnim elementima među pojedincima slobodnim zidarima. Barac u *Bijegu od knjige* spominje nadzor kojemu je bio izložen prije samoga uhićenja te oduzimanju telefona »što je obično prvi znak daljih progona«,⁶² a za pretpostaviti je da se taj nadzor u nekom obliku nastavio i po povratku iz Stare Gradiške iako mu je omogućen nastavak djelovanja u nastavno-znanstvenom smislu. Prilog takvoj pretpostavci je i policijski do-

⁵⁷ I. Mužić, nav. dj., str. 230.; Đ. Miliša, nav. dj., str. 185.

⁵⁸ »Izvjestaj prof dr. Milana Ivšića poglavlniku dr. Anti Paveliću«, u: Ivan Mužić, *Masonstvo u Hrvata*, Naklada Bošković, Split, 2005., str. 445.

⁵⁹ I. Mužić, nav. dj., str. 441.

⁶⁰ Isto, str. 442. Ivšić navodi: Antun Barac, Ramiro Bujas, Grga Novak, Mirko Deanović, Ferdo Šišić, Marko Kiseljak, Milan Prelog, Viktor Novak, Ferdo Koch, Fran Tučan, Bogdan Varićak, Nikola Fink, a, iako nije sa sigurnošću utvrdio prema jednom popisu slobodni zidari su i: Gilberto Flumiani, Pavao Vuk-Pavlović, Anton Bonifačić.

⁶¹ Isto, str. 445.

⁶² A. Barac, nav. dj., str. 263.

kument sa saslušanja profesora na Filozofskom fakultetu Držislava Švoba od 11. travnja 1944. u kojemu je opisano ozračje djelovanja dijela profesora kao i njihovo političko usmjerenje.⁶³ Ti su profesori, prema izvješću, anglofilski usmjereni a razlikuju se prema jugoslavenskoj odnosno hrvatskoj orijentaciji. Antun Barac našao se u prvoj, jugoslavenski usmjerenoj grupaciji koja se okuplja oko Grge Novaka, a o njemu je zapisano: »Dr. Barac Antun-a, koji nije opasan, neće se usuditi podržavati otvoreno vezu sa neprijateljima državi i današnjem poretku te je slobodni zidar«.⁶⁴

Barčevi zapisi iz zatočeništva, a radi se o 20 prozних zapisa te 11 pjesama, objedinjeni pod naslovom »KZSTG« čine središnji dio knjige *Bijeg od knjige*. Barac opisuje događaje od uhićenja u noći, boravka u zatvoru u Selskoj cesti, odlasku u Jasenovac te u konačnici u Staru Gradišku. Bez navođenja datuma, protok vremena u razdoblju od studenoga 1941. do travnja 1942. kod Barca je realiziran izmjenom godišnjih doba – jeseni, zime i proljeća. Tekstovi su u velikoj mjeri lišeni dnevničke faktografije, tek je u tekstu *Himna* nešto neposrednije progovorio o uvjetima u kojima njegova grupa egzistira dok se cjelovitija slika dobija tek pomnim iščitavanjem svih zapisa. Dakle, grupa zatočenika većinom slobodnih zidara među kojima je Barac broji četrdesetak osoba, smješteni su u dvije sobe na drugom katu bolničke zgrade po kojemu se slobodno kreću i međusobno komuniciraju, dok su na prvom katu, osim straže na stepenicama, smješteni ustaški novaci a u prizemlju uredi s kuhinjom te samice. Kontakt s drugim zatočenicima logora im je onemogućen, u šetnje dvorištem idu sami, ali naslućuju da imaju nešto bolji tretman od ostalih, primjerice nešto bolju hranu. Usputni komentar kojemu je jedan od zatočenika svjedočio Barčevoj grupaciji daje nadu da neće, barem ne svi, biti pogubljeni. Cilj ustaša je slomiti ih psihički, pa Barac piše:

»Namjerno skrivaju pred nama najgore oblike svojih postupaka, no uvijek nam dadu naslutiti, što se događa iza onoga, što nam je dopušteno vidjeti. Ne prijetite nam otvoreno smrću, ali nas često dovode u položaj, kad mislimo, da je svemu kraj. Naoko su pristojni, pa se iz izraza njihovih lica osjeća, kakva su ona u časovima, kad se na njima zrcale njihovi pravi nagoni«.⁶⁵

Manjak hrane, vode i grijanja što dovodi do iscrpljenosti i bolesti lajtmotivi su većine tekstova, no Barac ističe, unatoč povremenim međusobnim trzavicama i neslaganjima, duh zajedništva i međusobnoga pomaganja konsta-

⁶³ V.: Viktorija Franić Tomić, »Nepoznati dokumenti o Grgi Novaku i Miroslavu Krleži, koji osvjetljavaju kulturnu atmosferu sredine stoljeća u Hrvatskoj«, *Croatica et Slavica Iadertina*, VI, str. 313–326; Zadar, 2010.

⁶⁴ V. Franić Tomić, nav. dj., str. 314.

⁶⁵ A. Barac, nav. dj., str. 185–186.

tirajući »koliko smo tjelesno slabiji, toliko je duh otporniji«. ⁶⁶ Vrijeme krata druženjima, razgovorima, a bilježi da su održali preko stotinu predavanja iz različitih struka. Barac je jedan zapis u cijelosti posvetio književnosti naslovivši ga »Hrvatski književnik« što je vidljivo u faksimilu autografa priloženom na kraju knjige, no u konačnoj verziji knjige, vjerojatno uredničkom intervencijom, smatrajući novi naslov primjerenijim temi o kojoj Barac piše, objavljen je pod nazivom »Književnost u logoru«. U tom dijelu Barac piše o zahtjevu zatočenika da im se pošalju knjige, no jedina knjiga koju dobijaju, točnije Stanko Švrljuga, je Budakovo *Ognjište* koje je išlo od ruke do ruke dok ga svi nisu pročitali. Barac bilježi tuđe sudove o knjizi, mahom nepovoljne:

»‘Ognjište’ prikazuje takve odnose među ljudima, da čovjeka poslije čitanja hvata mučnina. ... Ovaj roman, kojim je pisac htio proslaviti jedan naš kraj, u stvari je najernja uvreda. ... ‘Ognjište’ nije slika Like, hrvatstva, nije simbol naše prošlosti i naše budućnosti, nego je najkrvaviji izraz našega vremena, u kome patološki tipovi pokreću gomilama koljača, i kome zločinačke krilatice postaju vjerovanjem gomila, i u kome se traže zvučne rečenice, da bi se našlo opravdanje za ubijanje, krađu, prevare. Ono je opasna knjiga, i nad njim će se danas sutra ljudi zgražati, kao i nad cijelim ovim našim vremenom, u kome je baš ‘Ognjište’ našlo toliko kupaca i slavitelja«. ⁶⁷

Zatočenici dobijaju novine s brojnim književnim priložima, kasnije i knjige stranih autora: Luca Durtaina, Octavea Feuilleta, Jozefa Wittlina, Knuta Hamsuna no zanimanje za knjigu opada, za prve zbog mučne činjenice da na književni život ni najmanje ne utječe ratna situacija, a za druge zbog njihove lažnosti, pa i kada im se pruži nova prilika za narudžbu knjiga, gotovo nitko ništa ne naruči. Barčevo pitanje: »što je uopće ta literatura u usporedbi sa životom« ⁶⁸ ugrađeno u temelje cijelog *Bijega od knjige* rezultat je anticipirajućeg osjećaja smrti. Smrt i umiranje najčešće su upotrebljavanje riječi Barčevih zapisa, ali smrt kojoj se Barac osobno približio nekoliko puta, ona kojoj je svjedočio u logoru, smrt svih poginulih u ratnim zbivanjima, iako sveprisutna i uvijek u novoj pojavnosti, smatra Barac, može se u svojoj punoći doživjeti samo jednom. Druga je stvar s pitanjem identiteta; identitet je odmah po ulasku u logor stavljen na kušnju, vremenom se rastapa dok ne postane tek dio masovnoga određenja, a posebno zabrinjava neizvjesnost njegove budućnosti pri povratku u poslijeratnu svakodnevicu. U kontekstu jedne zatvoreničke sobe sve ono što je definiralo pojedinog čovjeka prije dolaska u

⁶⁶ Isto, str. 193.

⁶⁷ Isto, str. 174.

⁶⁸ Isto, str. 177.

logor postaje nevažno; ministri, suci, profesori, znanstvenici i književnici tek našavši se obespravljani u zatočeništvu, prljavi, pothlađeni, bolesni, gladni i žedni pokazuju svoje pravo lice; na mjesto njihovih dotadašnjih društvenih uloga dolaze neke druge, primjerice čistača ili ložača. U drugom širem kontekstu gube se i te značajke, za ustaše zatočenici su tek brojevi unutar grupe čime dolazi do potpunoga gubitka osobnih karakteristika dok u jačanju otpora prema situaciji identitet prelazi u zajednički. Zbog toga među posljednjim rečenicama poglavlja »KZSTG« Barac bilježi: »U noći, na svome krevetu, u svojoj sobi, htio bih opet da se snađem u osjećanju, da sam to opet ja, ličnost, slobodan i nezvan.«⁶⁹

Barac je u uvodnom dijelu djela *Bijeg od knjige* dao motivacijski okvir nastanka zapisa iz Stare Gradiške opisavši ga kao »vrisak očaja, gnušanja, pobune nad svim onim, što smo vidjeli, slušali, proživljavali.«⁷⁰ Bilježi kako su tekstovi pisani namjerno nečitljivo, čuvani u postavi, preneseni skriveni u dijelovima odijela koje stražari neće pretraživati, ali zbog ustaških pretraga premješteni i u Zagrebu što je rezultiralo nečitljivošću ili gubitkom pojedinih zapisa. Zapisima kako proznim tako i lirskim Barac negira nastanak iz literarnih pobuda smatrajući ih dokumentom jednoga razdoblja, nipošto literaturom. Kada je riječ o lirskim zapisima Barac također navodi prozaičan razlog nastanka – »iz želje, da bih, u nestašici papira, što zbitije fiksirao neke doživljaje i osjećanja.«⁷¹ Treba primijetiti da je Barac pretjerano skroman u takvoj tvrdnji. Za razliku od proznih zapisa u poeziji je Barčev glas najglasniji; vapaj zbog ratnih strahota kojima je svjedokom, nevjerica pred genocidnom ideologijom koja se prodaje pod domoljubljem i pred moralnim padom pojedinca. Duško Car Barčeve stihove opisuje kao nezgrapne, tvrde i nepoetične iako, smatra, kao takvi su najbolji pokazatelji opisane atmosfere i stanja u vrijeme nastanka.⁷² Igor Mandić bilježi da su stihovi ispjevani u maniri krležijanske socijalne lirike s djelomičnom Šimićevom versifikacijom, ocjenjuje ih boljom poezijom čak od nekih suvremenih lirskih uradaka.⁷³ Zanimljivo je da Mandić kao solidno pjesničko ostvarenje ističe posljednju pjesmu »Pismo« koja, iako nastala u doba Barčeva logorovanja, svojim se izrazito intimno-ljubavnim tonom razlikuje od ostalih pjesama. Sudeći prema faksimilu autografa, Barac ju nije namjeravao uvrstiti u knjigu, već je uvrštena Kaštelanovom intervencijom. Barac (ali ni Kaštelan) nije uvrstio ni pjesmu *Hrvatska mati* također nastalu u logoru iako je temom i izričajem bliska ostalim pjesma-

⁶⁹ Isto, str. 205.

⁷⁰ Isto, str. 26.

⁷¹ Isto, str. 25.

⁷² D. Car, nav. dj.

⁷³ I. Mandić, nav. dj.

ma.⁷⁴ To ide u prilog Barčevoj promišljenosti kojom je pristupio oblikovanju knjige tražeći primjeren način za uspostavu koherentne cjeline.

O Barčevoj versifikaciji može se raspravljati, ali neposredni odnos koji Barac ostvaruje s čitateljem, stihovi koji na čitatelja mahom djeluju potresno i izazivaju upravo onu mučninu o kojoj Barac eksplicitno piše u proznim dijelovima knjige, istinska je i neprolazna vrijednost njegovih lirskih zapisa. Primjerice stihovi »Sitno dijete – anđeo plavi – / U logoru snješka pravi«⁷⁵ (»Popijevka«) primjer su koliko su snažne pojedine slike koje Barac gradi stihovima. Treba spomenuti odužu pjesmu »Molitva u logoru«, u kojoj u humanističkoj maniri za zločince traži kaznu tek u obliku spoznaje, osviještenosti težine njihovih djela – »Da spozna cio bezdan jada, / Da shvati sve, što čovjek strada / Svu pustoš duša, što je skrivi – Pa onda neka dalje živi«.⁷⁶ U poeziji, kao i u prozi, neprestano dolazi do izražaja Barčevo ogorčenje i zgražanje nad moralnim i ljudskim dnom koje su dosegli pojedinci pa stihove često gradi na opreci prije-poslije: »Redovnik izbu zamijenio mačem, / Svećenik mržnju mjesto mira hvali, / Umjetnik bijednik priklanja se jačem, / Graditelj bijesno tuđe kuće pali.« (»Poruga vremena«).⁷⁷

Prozni zapisi uspjele su literarne minijature koje Barac gradi oko jednog pojma sadržanoga u naslovu, često na kontrastu života prije i života u logoru. U tom su kontekstu posebno dirljivi, pa iako na trenutke naglašeno sentimentalni, uspješni tekstovi vezani uz obiteljsku tematiku – »Prozor«, prvi tekst vezan uz prvi dan Barčeva boravka u zatvoru na Savskoj cesti kada ne znajući za daljnju sudbinu hipnotizirano gleda kroz prozor ne bi li ugledao kćer Višnju na putu u školu odnosno »Sat«, priča o satu sina Boška koji nadilazi ulogu pokazivača vremena te u logoru postupno postaje jedina stalna veza s obitelji. Smrt je Barac tematizirao u nekoliko priča – »Smrt«, »Granica«, »Rasipnost smrti«, no nakon Jasenovca kada je Barčevoj grupi dano do znanja da neće, barem ne odmah, biti pogubljeni te kada shvaćaju da će im logor u Staroj Gradišci biti prebivalište na neodređeno razdoblje, Barac se u svojim zapisima okreće svakodnevici u logoru, portretira mnoge zatočenike s kojima dijeli prostor, bilježi strahove, dvojbe, moralne lomove ali i nade cijele grupe. Barčev osobni glas u svemu tome rijetko se čuje, osobno je zamijenilo kolektivno, »ja« je preraslo u »mi«, a stavovi se iznose tuđim glasom (najizrazitije u tekstu o Budakovom *Ognjištu* gdje Barčev stav o knjizi ostaje skriven iza niza iznesenih primjedbi ostalih neimenovanih

⁷⁴ Antun Barac, »Logoraške pjesme«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 2, str. 174; Rijeka, ljeto 2013.

⁷⁵ A. Barac, *Bijeg od knjige*, str. 178.

⁷⁶ Isto, str. 168.

⁷⁷ Isto, str. 200.

zatočenika). Barac kao da u tim tekstovima bira ulogu objektivna promatrača, hladnoga i distanciranoga izraza razumljivo s jedne strane iz banalnoga razloga, potrebe za ekonomičnošću što zbog manjka papira što zbog potrebe skrivanja od ustaških pretresa u logoru i kasnije, ali i s druge strane Barčeve svjesne poruke da je realnost toliko jeziva da joj nisu potrebna dodatna literarna sredstva za slike i informacije koje želi prenijeti do čitatelja. No kada teme iz logoraške svakodnevice postanu jednolične i zamorne, Barac bježi na prozor, u prirodu. Zapisi »Zima«, »Jedan proljetni dan« ili »Sava« građeni na dihotomiji slobode i zatočeništva, s pokojim meditativnim mjestom, govore o prirodi kao obliku utjehe u danima logorovanja koja pruža nadu u bolju budućnost jer »kultura [je] samo nešto površno, a zemlja, koja stvara, ostaje vječno ista i vječno mlada, spremna, da, nakon odmora, u punoj snazi rodi novim plodovima i da usrećuje nove ljude«. ⁷⁸

Za Barčevu knjigu *Bijeg od knjige* može se reći da se radi o Barčevoj književnoj oporuci. U njoj se Barac razotkriva na više razina i to u suodnosu javnog i privatnog odnosno znanstvenoga i umjetničkoga – kao hrvatski književni teoretičar i povjesničar, književnik, svjedok jednoga za čovječanstvo važnoga razdoblja – stvorivši tako zaokruženu sliku čovjeka koji je višestruko zadužio hrvatsku znanost o književnosti. Kada je riječ o znanstveno-stručnim priložima u knjizi, posebice onima otprije poznatima, Barac je još jednom artikulirao zahtjeve koje postavlja pred svima koji se bave književnošću i znanošću o književnosti, još je jednom iznio svoje viđenje vrhova hrvatske književnosti, temeljem vlastitoga iskustva ponudio je interpretaciju zbivanja na književno-kulturnoj sceni od 20-ih pa do 40-ih godina XX. stoljeća. No, u kontekstu ove knjige ključ čitanja tih tekstova nije toliko u obrađenim temama koliko u razlozima uvrštavanja pojedinih tekstova, traženju općih mjesta i pažljivom iščitavanju podteksta, jer je stručni sadržaj tek okvir za poruku koju Barac želi poslati čitatelju. U poglavlju »KZSTG« Barac se razotkriva kao prozni i lirski pisac koji uspješno korespondira na relaciji književnik-čitatelj zadovoljavajući dio vlastitih zahtjeva postavljenih pred svakoga pisca – iskrenost, neposrednost, proživljenost onoga o čemu se piše, a tekstovi su od neprocjenjiva značaja za poznavanje i razumijevanje jednoga sramotnoga dijela hrvatske povijesti.

Razlozi neobjavljivanja i kasnijeg prešućivanja Barčeve knjige mogu se u velikoj mjeri naslutiti i tražiti na više razina. Gledajući iz Barčeve osobne pozicije, čak i da je bio spreman odmah izložiti vlastitu intimu iz logoraškoga razdoblja, diskrecija mu je nalagala da izlazak knjige odgodi za što je moguće kasnije, jer osim svoje, u njoj je izložena i intima još četrdesetak zatočenika od kojih velik broj Barac i imenuje, a za koje ne možemo znati

⁷⁸ Isto, str. 113.

kako su se nosili i odnosili prema svom zatočeničkom iskustvu. Iskustvo Barčeva prijatelja Ilije Jakovljevića, također zatočenika u logoru Stara Gradiška, pisca zbirke poezije *Lirika nevremena* nastale u logoru, objavljene u Zagrebu 1945. kojoj je predgovor napisao upravo Antun Barac, koji je umro pod nerazjašnjenim okolnostima (službeno počinio samoubojstvo) u zatvoru 1948. sigurno je dovelo u pitanje Barčevo javno istupanje s logoraške pozicije. Tome je neupitno pridonijela i zabrana memoarske knjige Đorđa Miliše *U mučilištu-paklu Jasenovac* koju je autor objavio 1945. u vlastitoj nakladi. Nadalje, kao jedan od razloga valja pretpostaviti i odnos partizanske vlasti prema Jasenovcu koji je višestrukoga karaktera; jedan se odnosi na kontinuitet rada logora po dolasku partizanske vlasti, drugi na ideološki nametnutu svojevrsnu šutnju u svrhu stvaranja umjetnoga unitarističkoga jugoslavenskoga identiteta u kojemu nema mjesta ni različitim nacionalnostima niti njihovim međusobnim netrpeljivostima, ali još je važnija činjenica da se Barčeva knjiga nije uklapala u sliku logora kojom se pokušala nametnuti kolektivna krivnja i ustvrditi genocidnost cijelog hrvatskog naroda. Sve se to treba uzeti u obzir pri razmatranjima djela *Bijeg od knjige*, Barčeve knjige o kojoj se do Znanstvenoga skupa o Antunu Barcu 2014. nije previše govorilo a još se manje o njoj pisalo. Naznačivši brojne aspekte mogućnosti njezina iščitavanja bez kojih je nemoguće u cjelini sagledati lik i djelo Antuna Barca, ali i utvrdivši njezin prinos za bolje razumijevanje određenih dionica hrvatske povijesti, ovim se radom ta nepravda barem dijelom pokušala ispraviti.

Literatura

- Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965.
- Antun Barac, »Jugoslavenstvo«, *Mlada Jugoslavija*, II, br. 3, str. 65–69; Dubrovnik, 1923.
- Antun Barac, »Logoraške pjesme«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 2, str. 173–177; Rijeka, ljeto 2013.
- Boško Barac, »Intimni svijet Antuna Barca. Životni pogledi – Okolnosti, problemi, nedovršeni planovi – Kraj od podmukle bolesti. (Dokumentirana sjećanja)«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 4, str. 73–103; Rijeka, zima 2013.
- Duško Car, »Vrijednost intime«, *Telegram*, VII, br. 303, str. 4; Zagreb, 18. veljače 1966.
- Miroslav Čabrajec, »Bijeg od knjige. Posmrtno djelo Antuna Barca«, *Umjetnost riječi*, X, br. 1–2; Zagreb, 1966.
- Branimir Donat, »Antun Barac: 'Bijeg od knjige'«, *Delo*, XII, br. 7, str. 996–1002; Beograd, srpanj 1966.
- V. Đ., »Zapisano u ratu«, *4. Jul*, V, br. 198, str. 9; Beograd, 5. travnja 1966.

- Ivo Frangeš, »Barčev 'Bijeg od knjige'«, *Forum*, V, br. 1–2, str. 168–174; Zagreb, siječanj – veljača 1966.
- Viktorija Franić Tomić, »Nepoznati dokumenti o Grgi Novaku i Miroslavu Krleži, koji osvjetljavaju kulturnu atmosferu sredine stoljeća u Hrvatskoj«, *Croatica et Slavica Iadertina*, VI, str. 313–326; Zadar, 2010.
- Branislav Glumac, »Lirsko lice Antuna Barca«, *Savremenik*, XII, br. 4, str. 373–374; Beograd, travanj 1966.
- Nikola Ivanišin, *Književnopovijesno djelo Antuna Barca*, Izdavački centar, Rijeka, 1996., str. 104–108.
- Nikola Ivanišin, »Vraćanje Antunu Barcu. Razmišljanja u povodu desete obljetnice smrti«, *Kolo*, IV, br. 1, str. 49–51; Zagreb, 1966.
- Jure Kaštelan, »Predgovor. Samotnički put visine«, u: Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965.
- Igor Mandić, »Ogorčeni bijeg od knjige«, *Vjesnik*, XXVII, br. 6833, str. 6; Zagreb, 26. veljače 1966.
- Božo Milačić, »Knjiga o bekstvu od knjige«, LXIII, br. 18795, str. 16; Beograd, 1. veljače 1966.
- Dorđe Miliša, *U mučilištu-paklu Jasenovac*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2011.
- Ivan Mužić, *Masonstvo u Hrvata*, VIII. nadopunjeno izdanje, Naklada Bošković, Split, 2005.
- Josip Pupačić, »Antun Barac ili povijest novije hrvatske književnosti. Uz desetgodišnjicu smrti Antuna Barca«, *Telegram*, VI, br. 290, str. 11; Zagreb, 1965.
- Mario Suško, »Bijeg čovjeku«, *Izraz*, X, br. 5, str. 497–503; Sarajevo, svibanj 1966.
- Miroslav Vaupotić, »Bibliografija djela Antuna Barca. D. Literatura o Antunu Barcu«, u: Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti / Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 93.
- Miroslav Vaupotić, »Bijeg od knjige u knjigu«, *Kolo*, V(CXXV), br. 11–12, str. 484–491; Zagreb, studeni – prosinac 1967.

BARČEV *BIJEG OD KNJIGE**Sažetak*

Antun Barac za života je priredio knjigu autobiografskih zapisa i eseja *Bijeg od knjige* nastalih u razdoblju od 1941. do 1944. godine. Knjiga je objavljena tek deset godina nakon njegove smrti jer Barac, kako u predgovoru objašnjava Jure Kaštelan, nije smatrao da je prikladno vrijeme za njezino objavljivanje, a i tekstovi su iznimno osobnog karaktera posebice ako se uzme u obzir da su, bez obzira na njihov sadržaj ili namjenu, nastali »iz gnušanja nad knjigom i književnicima«. U uvodnom dijelu rada autorica piše o recepciji knjige na razini novinarsko-kritičarskog i znanstveno-kritičarskog diskursa upozoravajući na svojevrsnu prešućenost knjige u kasnijim istraživanjima Barčevih prinosu hrvatskoj književnoj znanosti. Nadalje, u radu se utvrđuju ključna mjesta Barčevih zapisa za analizu njegovih tematskih i ideoloških preokupacija čime se, stavljene u povijesni kontekst, Barčevi postupci i stavovi mogu razmatrati u novom svjetlu. Na kraju rada autorica analizom središnjeg dijela knjige »KZSTG« utvrđuje, kako u proznom, tako i pjesničkom obliku, i literarne domete knjige.

Ključne riječi: Antun Barac, *Bijeg od knjige*, hrvatska književna historiografija

BARAC'S *BIJEG OD KNJIGE / ESCAPE FROM BOOKS**Summary*

Antun Barac edited his book of autobiographical texts and essays titled *Bijeg od knjige / Escape from Books*, written from 1941 to 1944. The book, however, was not published until ten years after he passed away, because Barac, as Jure Kaštelan explained in the foreword, thought it was not the appropriate time for its publication, but also because the texts are very personal, especially if we take into consideration the fact that, regardless of their content or purpose, they emerged due to »loathing for books and writers«. In the introductory part of the paper the author analyses the reception of the book within the context of journalistic and scientific critical discourse, calling attention to the fact that in a way it has been passed over in silence in later studies of Barac's contributions to Croatian literary science. Furthermore, the paper establishes key points in Barac's writings for the analysis of his topical and ideological preoccupations, which, put in a historical context, provide new insight into Barac's actions and standpoints. Finally, by analysing the central part of the book »KZSTG«, the author determines the literary scope of the book – in prose as well as in poetic form.

Key words: Antun Barac, *Bijeg od knjige / Escape from Books*, Croatian literary historiography

Božidar Petrač

Barčeva logorologija

Izlaganje (referat sa znanstvenog skupa)

UDK 94(497.5)(091)

Antun Barac bio je samo jedan u nizu onih hrvatskih pisaca i javnih djelatnika koji je bio opečaćen logoraškim iskustvom i koga je uzničko patništvo obilježilo poput mnogih pisaca i kulturnih djelatnika u širim europskim okvirima. Njegova knjiga *Bijeg od knjige*¹ Barčev je prinos hrvatskoj logorologiji, hrvatskoj logoraškoj književnosti, prinos tomu mračnom i tragičnom žanru i iskustvu europskoga i hrvatskoga XX. stoljeća što ga proživješe mnogi velikani, poput Aleksandra Solženjicina primjerice, ali i hrvatski uznici, poput Augusta Cesarca za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevine Jugoslavije i NDH ili Vjenceslava Čičeka u komunističkoj zeničkoj kaznionici. Očito je da sve ono što se događalo diljem Europe, diljem europskoga kontinenta, u ideološkom, a onda i praktičnom uklanjaju nepoćudnih i suvišnih ljudi, rasa i nacija, u plinskim komorama, strijelanjima, vješanjima, klanjima ili izgladivanjima, nije moglo mimoći hrvatski zemljopisni prostor. Istina, u hrvatskim se logorima nije primjenjivao plin ciklon B., nije bilo plinskih komora. No ta činjenica nije nimalo utješna jer su se rabile sve vrste okrutnih usmrćivanja i jezivih tortura. Mnogi su hrvatski književnici proživjeli i preživjeli jeziva iskustva svojih logoraških dana, svojih na razne načine uklanjanja sa scena javnoga života, bez obzira bili protivnici, pa čak i sumišljenici jedne od triju totalitarističkih ideologija ili su im one, te i takve ideologije bile imputirane, kako desnoga, tako lijevoga predznaka. Kako u surječju Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Jugoslavije, tako i u vrijeme Banovine Hrvatske, kako u doba Nezavisne Države Hrvatske, odnosno u doba ustaške vlasti, tako i u vrijeme nove Jugoslavije, odnosno u doba komunističkoga režima, uspješno su funkcionirali razni modeli represije. Neki među njima, primjerice Ilija Jakovljević, proživio je logorašku torturu i za vrijeme NDH,² kad je u Staroj Gradiški proveo više od godinu dana, a izgubio je život »naglo« 28. listopada 1948. za komunističkoga režima. Ne zna se točno još ni danas je li to bilo u zagrebačkom ili beogradskom

¹ Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965.

² Usp. Ilija Jakovljević, *Konclogor na Savi*, Konzor, Zagreb, 1999.

zatvoru, negdje u isto vrijeme pogibije Andrije Hebranga. Jakovljević, sudionik hrvatskog otpora, pogiba uz službeno priopćenje da je razlog smrti bilo samoubojstvo vješanjem. Takva rješenja nudio je redovito Staljinov režim, smicajući svoje eventualne i potencijalne protivnike. Ili, Joja Ricov koji je doživljavao s talijanske (zbog otpora talijanizaciji hrvatskoga obalnog areala izbačen je iz zadarskog nadbiskupijskog sjemeništa), njemačke (zatočen u njemačkom konclogoru Musapstan kod Zadra) i komunističke strane (svetogrgurska robijašnica), ni kriv ni dužan, šikaniranje i logoraška iskustva i sve ono što takva iskustva sa sobom donosi: zabranu javnoga djelovanja, prešućivanje, obezvrjeđivanje i omalovažavanje i za jedne i za druge vlasti.³ Ricov, također sudionik hrvatskog otpora, 1959. poslije sudjelovanja na Festivalu jugoslavenske poezije na autoputu »Bratstvo i Jedinstvo« zasuzenjen je na otoku Sv. Grgur, gdje je u uzama proveo pune dvije godine. Pavlek Miškina, Grgur Karlovčanin i haesesovac Karla Kovačević ubijeni su za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske u Kaznenom zavodu Stara Gradiška – to bjelodano svjedoči Ilija Jakovljević. Svi su oni očiti primjer martirija što ga je nametao i provodio dotični režim; ili golotočki, odnosno svetogrgurski uznici Ante Zemljari,⁴ Zvonimir Bartolić,⁵ Ante Stamać, Stojan Vučićević,⁶ Alfred Pal... Da ne spominjemo knjigu Đorđa Miliše,⁷ koja govori i svjedoči o jasenovačkom logoru i koju su knjigu komunističke vlasti zabranile ili kritizirale jer da je u njoj bio prikazan »odviše human« život, odnosno svi ustaše ipak nisu bili krvnici jer je kod nekih od njih bila predstavljena i prikazana njihova ljudska empatija. Ni knjiga sličnih svjedočanstava Milka Riffera,⁸ izišla 1946., nije dočekana s kakvom vidnom pozornošću, zapravo je u određenom smislu prešućena, jer nije u cijelosti, dakle za cjelokupnoga trajanja ustaškog režima prikazala Jasenovac sa svim njegovim strahotoma, nego samo Rifferove doživljaje koji obuhvaćaju relativno »mirno« vrijeme

³ Usp. Joja Ricov, *Moj antifašizam – autobiografija: ogledi, putoslov, besjede*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2006.; Joja Ricov, *Moj antifašizam*, u: Vinko Brešić, *Iz pr/a/ve ruke. Nove autobiografije hrvatskih pisaca. Knj. 1.*, Alfa, Zagreb, 2013., str. 105–124.

⁴ Usp. Ante Zemljari, *Haron i sudbine*, Beograd, 1988.

⁵ Usp. Zvonimir Bartolić, *Kaudinski jaram – Autobiografska priča u kojoj ništa nije izmišljeno*, u: Vinko Brešić, *Iz pr/a/ve ruke. Nove autobiografije hrvatskih pisaca. Knj. 1.*, Alfa, Zagreb, 2013., str. 155–199.

⁶ Usp. Stojan Vučićević, *Pomrčina*, Split, 1985.; *Stojan Vučićević – književnik i žrtva. Zbornik radova s Petih neretvanskih književnih, znanstvenih i kulturnih susreta održanih 24. do 26. rujna 2009.*, Neretvanska riznica, Hrvatska kulturna zaklada – Hrvatsko slovo, Opuzen – Zagreb, 2010.

⁷ Usp. Đorđe Miliša, *U mučilištu-paklu Jasenovac*, Vlastita naklada, 1945.; pretisak Naklada Pavičić, Zagreb, 2011.

⁸ Usp. Milko Riffer, *Grad mrtvih – Jasenovac 1943.*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946.; pretisak knjige, ali i s uvrštenim tekstovima koje je tadašnji cenzor u osobi Grge Gamulina tražio od autora da ih ukloni, Naklada Pavičić, Zagreb, 2011.

jasenovačkog logora od listopada 1942. do listopada 1943., premda autor posve nekritički u svome uvodu govori o 800.000 nevinih žrtava, doprinoseći sa svoje strane preuveličavanju broja jasenovačkih žrtava⁹ i osnažujući žestoku srpsku propagandu u pogledu genocidnosti i kolektivne krivnje hrvatskoga naroda, koja je poprimila i još se uvijek čvrsto drži svojih mitskih razmjera.

Sigurno književno-memoarski najzanimljivija i vrlo potresna je svjedočanstva u svojoj knjizi *Konclogor na Savi* zapisao Ilija Jakovljević. No ona je objavljena tek 1999. i, nažalost, nije imala veliku recepciju. O Iliji Jakovljeviću poslije njegove smrti, odnosno usmrćenja 1948. nije se do devedesetih godina prošloga stoljeća uopće moglo govoriti.

Antun Barac svoje je logoraško iskustvo doživio i zapisao između 1941. i 1944., posebice u središnjem dijelu svoje knjige *Bijeg od knjige*, naslovljenu *KZSTG*, poslije proživljenih užasa, objavljene deset godina poslije svoje prerane smrti, dvadeset godina poslije samih doživljenih iskustava. Barčeva knjiga doživjela je niz prigodnih tekstova i pohvalnica, no vrlo brzo završava na marginama zanimanja hrvatske književne i kulturne javnosti. Slijedila je sudbinu sličnih svjedočenja od kojih je velika većina objavljena tek nakon 1990., ne doživjevši svoje prave valorizacije. Kad su knjige takva sadržaja u pitanju, očito je da u njih – jer kao da su kakva Pandorina kutija ili osinjak u koje se zbog građanskoga mira, zbog građanske komocije ili strašne neugode ne želi dirati. Tek se kadšto iz političko-lukrativnih, koristoljubivih razloga selektivno znade izvući pokoje ime izvan konteksta ne bi li se opravdala i branila jedna ili optužila druga politička opcija. Temeljno pitanje naime koje zahtijeva kakav-takav objektivni odgovor moglo bi glasiti: kako to da se u bitno promijenjenim okolnostima, društvenim i političkim, demokratski obilježenim političkim prilikama, Barčevo, dakako ne samo njegovo logoraško iskustvo, dakle i svjedočenja drugih hrvatskih logoraša – bez obzira na predznak logora – zaboravljaju i brišu iz nacionalne memorije? Samo se katkada obljetničarski, prigodice, spomenu kao zanimljive literarne činjenice. A ta su iskustva povijesno provjerljivi dokumenti velike patnje, ljudske tjeskobe i zgranutosti nad počinjenim zločinima, makar spomenuti zločini, mučilišta i tamnice nisu uvijek završavale pogibijama idejnih i ideoloških protivnika, »bande« i narodnih neprijatelja, nego – osobito što se golootočkih i svetogrgurskih zatočenika tiče – preodgajanjem i sramotnim perekovkama, isto kao što je to bio slučaj sa Staljinovim lagerima i gulazima. Nema li možda, uzgredice govoreći, odgovora na ta pitanja u Vaništinoj bilješci od 27. studenoga 1974. o Krležinoj reakciji na Solženjicinov *Arhipelag Gulag* ili Mandeljštama, knjige koje Krleža uopće nije htio uzeti u ruke, odgovorivši

⁹ Usp. Željko Holjevac, »Od malja do violine«, Predgovor u: M. Riffer, op. cit., str. V–XXXIV.

svome subesjedniku slikaru: »Zašto si time trujete život? Ove knjige nisu vaš život, nego moj. One su moje opterećenje«. ¹⁰ Spomenute knjige kao i mnoge druge, nespomenute, samo su dio grozne, strašne i mračne istine strašnoga i mračnoga vijeka kakvo je bilo XX. stoljeće. Njihova svjedočenja i svjedočanstva i dan-danas opterećuju jer ih se povijesno nismo oslobodili, jer u pravom smislu riječi nismo prihvatili istinu o zločinima koje je planetarno proizveo komunistički sustav.

Ima još jedna zanimljivost glede Barčeve knjige: Ivo Frangeš u svojoj monografiji o Antunu Barcu ¹¹ ni jednom riječju ne spominje Barčevu knjigu *Bijeg od knjige*; samo ju Miroslav Vaupotić navodi u *Bibliografiji djela Antuna Barca*, a uz njih i literaturu koja je o toj knjizi ispisana netom nakon njezine objave. Ali valja dodati: Frangeš je ipak 1966. popratio svojom recenzijom i svojim osvrtom Barčev *Bijeg od knjige*. ¹²

Kako to da je Barčeva priređena knjiga, gotova i sadržajno jasno definirana još 1944. ili 1945. objavljena tek 1965.? Riječ je o knjizi, kako spominje Jure Kaštelan, koju je uz odobrenje Barčeve udovice Nevenke dao objaviti i za koju se je knjigu osobno zauzeo, koja »nije samo autobiografski podatak i ispit savjesti u prelomnim danima naše zemlje, nije samo potvrda dosljednosti čovjeka i djela, nego i snažno misaono svjedočanstvo o vremenu«. ¹³ Rukopisu *Bijeg od knjige* trebalo je, rekosmo, dvadeset godina da iz svoje samoće prijeđe u život, a zatim, vrlo brzo, nakon desetak recenzija i informativnih novinskih osvrta, ponovno utone u svoju samoću.

Sam Barac bio je očito dovoljno mudar da svoje zapise drži u ladici i da ih ne objavljuje. Štoviše, njegovo neposredno poslijeratno iskustvo – pisao je i objavljivao u listovima i časopisima za vrijeme NDH, što je za mnoge njegove kolege značilo smrt ili zabranu javnoga djelovanja u novom režimu – upozoravalo ga je na velik oprez. U vrlo nesigurnim i neizvjesnim vremenima dobro je razumijevao, na temelju različitih tuđih iskustava, kako još nije dozrelo vrijeme koje bi takvu knjigu moglo prihvatiti. U razgovoru s

¹⁰ Usp. Josip Vaništa, *Skizzenbuch 1930–2010. Iza otvorenih vrata*, Kratis, Zagreb, 2010., str. 157. Je li moguće da su spomenute dvije knjige samo opterećenje za velikoga Krležu koji je o njima, svjesno, šutio i s kojima zaista ne bismo trebali trovati i opterećivati naše života? *À propos* Solženjicinove knjige *Arhipelag Gulag*, ona nikada nije prevedena na hrvatski jezik.

¹¹ Usp. Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978. Možda se, istina, iz Frangešove knjige očekuje isključivo prikaz Antuna Barca kao znanstvenika, književnoga povjesničara i kritičara, dakle filologa. Pa ipak, u Barčevu znanstvenu literaturu pripada mnogo toga što je Barac uspio objaviti od 1941. do 1945. i kao samostalne knjige i kao članke itekako vrijedne svake pozornosti.

¹² Ivo Frangeš, »Barčev *Bijeg od knjige*«, *Forum*, V, br. 1–2, str. 168–174; 1966.

¹³ Jure Kaštelan, »Samotnički put visine«, Predgovor u: A. Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965., str. 8.

Kaštelanom, neposredno nakon završetka rata, na Kaštelanova pitanja kako je doživio ratne strahote, ali i o samom sadržaju rukopisa, odgovarao bi: »Teško je kazati riječima. Imam zapise iz godina rata. Kad bude vrijeme, bit će objavljeni«. ¹⁴ Ili: »Nije još vrijeme da se objavi. Suviše smo blizu događajima, a knjiga ima lični karakter«. ¹⁵ Vidio je Barac što se zbivalo od dana partizanske pobjede – kako su nestajali ljudi ili kako im je suđeno ili bez suda presuđeno – do famozne 1948. Znao je za Jakovljevićevu sudbinu, znao je za smrt čovjeka s kojim je neko vrijeme dijelio starogradišku logorašku sudbinu, čovjeka koji je u rujnu 1944. sa ženom otišao u partizane i kojemu je Barac 1945. napisao predgovor zbirci *Lirika nevremena*, zbirci čiji su stihovi napisani većinom 1941. i 1942. u Staroj Gradiški. Nitko se od njih, zatočenika, ni Jakovljević, ni njezin izdavač-knjižar Radoslav Horvat, ni sam Barac nije, po Barčevu svjedočenju, nadao da će ikada biti objavljene; pisane su na malim papirićima, ceduljicama, uz rubove novina i iznošene iz logora skrivene u postavi kaputa ili cipelama ili kojim drugim načinom. U ovoj prigodi samo ćemo još o Barčevu predgovoru i Jakovljevićevoj zbirci reći: *Lirika nevremena* iz 1945. prava je ratna lirika, šiknula iz bolnoga logorskog iskustva i čini Jakovljevića jednim od najznačajnijih hrvatskih pjesnika ratne poezije, poezije koja nije nastala kao naknadno sjećanje kakvih je nakon rata bilo u gomilama, nego je nastala u pogibeljnim i stvarnim trenutcima njegova uništva u KZSTG.

Antun Barac prepraćen je, nakon boravka u Savskoj, ¹⁶ u vagonu trećega razreda u Jasenovac, drugi dan u Staru Gradišku, zajedno s Ilijom Jakovljevićem, povjesničarom ruske književnosti Josipom Badalićem, povjesničarom Grgom Novakom, romanistom Mirkom Deanovićem, autorom knjige o Franu Kurelcu Mirkom Breyerom, poznatim radićevcem Lujom Tomašićem, narodnim zastupnikom, i mnoštvom drugih intelektualaca i gospodarstvenika. Bilo je to, prema Jakovljevićevu svjedočenju, 12. studenoga 1941.

Svi Barčevi zapisi, članci i pjesme koje sadrži *Bijeg od knjige* napisani su između 1941. i 1944. Knjiga sadrži tri cjeline: »O knjigama i ljudima«, »KZSTG« i »Kroz stisnute zube«, Kaštelanov predgovor, autorov uvodni tekst po kojem je knjiga dobila naslov i znakovite Kaštelanove »Napomene«. Barac boravi u Staroj Gradiški od studenoga 1941. do svibnja 1942. U svojoj uvodnoj riječi iznosi pojedinosti iz toga nesretnog vremena na temelju kojih se mogu očitati društvene, političke i duhovno-kulturne prilike toga vremena, ali i njegovo osobno gađenje prema nastalu duhovnom stanju. Barac posebno

¹⁴ Op. cit., str. 8.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ U Savskoj su kaznionici, uz spomenute intelektualce tada bili zatočeni Ivan Meštrović i Joza Kljaković.

napominje kako je ustaškim vlastima bilo jako stalo do knjiga i prema književnicima su iskazivali veliku naklonost. Antunovo, dan sv. Antuna, bio je dan dodjele mnogobrojnih književnih državnih nagrada. Ustalili su se više nego privlačni, visoki honorari, posebice u listovima *Hrvatski narod*, *Nova Hrvatska*, *Spremnost*, *Neue Ordnung*, *Preporod*. Kadšto su dostizali vrijednost gotovo cijele jedne činovničke plaće. Posebnu su važnost imala etablirana književna imena do kojih je novome režimu bilo osobito stalo. Matici hrvatskoj pripao je monopol za prijevodnu beletristiku, a knjige su se prevodile na njemački i talijanski jezik. Barac piše nadalje o svojim razlozima zbog kojih je osjećao gađenje prema knjizi i književnicima, a nakon povratka iz logora zgadilo mu se kako su pojedinci marljivo pisali i ubirali svoje honorare kao da žive u kakvoj idili ili arkadiji, kao da ne vide što se oko njih zbiva. »Shvatio sam – do bola – svu bijedu ovakva književničkog posla i svu ništavost pisaca, koji mogu mirno objavljivati pjesme, članke, studije i pripovijesti upravo predratnim tempom – pa čak i ubrzano – kao da je sve oko nas u savršenom redu, i kao da stotine hiljada ljudi, članova vlastitog naroda, ne umiru u najužasnijim prilikama. Djeca, žene, starci, borci umiru na putovima, njivama, u zakloništima, u spaljenim kućama – od pušaka, bomba, vatre, bodeža. Hrvatskih mjesta nestaje, iščezavaju čitava naselja, život svaki dan donosi sve sablasnije prizore. A u Zagrebu književnici raspravljaju o autonomiji književnog stvaranja, o jedinstvu istine, dobrote i ljepote«. ¹⁷ »Što bi drugo čovjek koji se bavi književnošću u takvim prilikama drugo mogao nego užasnut vrsnuti, riknuti: ‘Sva je ta vaša književnost, osim rijetkih izuzetaka, samo slika beskrajne ništavosti i praznine!’«. ¹⁸ Moralne i duhovne praznine.

Barac raspravlja i o pitanjima odnosa između književnosti i morala; književnici, stvaraoci, pjesnici nisu sveci i sami prolaze kroz različite krize, ali moraju biti glasnici viših težnja; privatni neuzoran i prijekoran život može se piscu oprostiti, ali njegovo pisanje ne smije trpjeti kompromise; postupci pisaca, odnosno sama njihova imena postaju u određenim kritičnim trenucima naroda i čovječanstva simboli – tada imaju postati proroci; pokleknuti mogu zbog nasilja i straha mnogi, no moralni slom stvaraoca nedopustiv je i strašan događaj; biti književnikom u prvom redu znači dužnost prema sebi, prema narodu i prema društvu. Osobito kada je sve kaotično i kad se ruše temeljne ljudske vrijednosti, pisac–stvaralac, piše Barac, »mora i kroz najveće teškoće pronijeti vjeru u konačne svrhe čovječanstva: u slobodu, sreću, pravdu, međusobni sklad«. ¹⁹ U protivnom, dužnost mu je šutjeti. Živjeti u oskudici, a ne od svoje literature učiniti rasadište laži, laske i ulagivanja. Književnik stvara-

¹⁷ Antun Barac, *Bijeg od knjige*, str. 17.

¹⁸ Op. cit., 18.

¹⁹ Op. cit., 22.

lac ne smije biti primjer moralne slabosti jer njegov moralni pad može imati pogubne posljedice. Ne smije se dogoditi da književnik stvaralac hvali strane i domaće krvnike, ne smije objavljivati tekstove u čast onih koji porobljavaju. Prigovara i mladim literatima oko književnoga lista *Plug* koji se oduševljavaju nadrealizmom – starom književnom pojavom – i zanose mislima koje su vrlo daleke od hrvatske stvarnosti: stradanja, progona, gladovanja...

Osim toga, ističe i povode svojim pojedinim člancima: primjerice, članak »Knjige o knjigama« Barčeva je reakcija na pokušaje da se strani metodološki kalupi talijanske i njemačke provenijencije naprosto prenesu i primjenjuju na hrvatska književna djela kao nešto sveto i neprijeporno; članak »Spomenik nepoznatom cenzoru« prosvjed je upućen Matici hrvatskoj, ujedno i obračun s Milom Budakom kao cenzorom, bez neposrednog spominjanja njegova imena, a u vezi sa svojom knjigom *Književnost i narod* iz koje su, bez Barčeve suglasnosti, izostavljeni navodi pojedinih književnika ili izbrisana njihova imena. Kadšto se zadiralo i u sam smisao rečenice, kadšto su uklanjali i cijele stranice. Posebnu zanimljivost tvori podatak da je Barac svoje autorske primjerke dobio onoga dana kad je bio uhapšen. Članak »Sloboda šutnje« Barčev je odgovor na niz poziva na suradnju koji su pristizali s raznih strana ondašnjih režimskih listova; tekst »Čežnja za daljinama« tekst je posvećen Slavku Batušiću koji je napisan zato što su ustaše zabranili njegove spise. »Zapis o pastiru Lodi iz 1943.« nastao je nakon Nazorova odlaska u partizane, a »Mrak na svijetlim stazama« Barčeva je reakcija koju je napisao nakon provjerene smrti Ivana Gorana Kovačića.

Središnji dio knjige, »KZSTG«, logorski su zapisi i pjesme i u knjizi se prvi put u cijelosti objavljuju. »Zabilježni su najvećim dijelom u logoru – piše Barac – brzo, nervozno, na kojekakvim komadićima papira – zato, da što jasnije, za sebe sama, pribilježim neke dojmove, koji su se neodoljivom snagom nametali svijesti. Među tim zapisima ima i nešto stihova. Oni nisu nastali kao lirski pokušaji, nego iz želje, da bih, u nestašici papira, što zbitije fiksirao neke doživljaje i osjećanja. Kao i proza, oni su samo dokumenat, nikako literatura«.²⁰ Dakle, autor im daje isključivo dokumentarnu vrijednost, nipošto literarnu, iako to ne može biti i nije točno.

Barčevi su dojmovi bili zabilježeni namjerice nečitljivo, čuvani su u postavi, »preneseni iz Stare Gradiške kroz ustaške straže u takvim dijelovima odijela, za koje se moglo misliti, da ih ne će pretraživati, ili ne će opaziti, da se u njima nešto krije. I u Zagrebu bili su zbog ustaških pretraga često premješteni« – Barac je naime bio nakon izlaska iz Stare Gradiške neko vrijeme pod stalnim ustaškim nadzorom – »s tavana u podrum, iz pijeska za gašenje vatre

²⁰ Op. cit., str. 25.

pod crepove krova. Koješta je u njima postalo nečitljivo, a koješta je u takvim seobama nestalo. Ostali su samo fragmenti – ali ipak u takvu obliku, da mogu sačinjavati kopču između zapisa prije logora i onih poslije njega.²¹

U Kaštelanovim »Napomenama« točno je naznačeno koji se tekstovi objavljuju prvi put, a koji su bili objavljeni prije i poslije Barčeva zatočeništva, prije njegove internacije. Vidljivo je da je Barac neke tekstove objavio prije proglašenja NDH, ali je vidljivo i to da je neke objavio nakon izlaska iz logora. Primjerice, članak »Knjige o knjigama« u *Viencu* 1944., članak »Književni komarci« u *Hrvatskoj reviji* 1943., »Sloboda čitanja« u *Hrvatskoj reviji* 1943., »Ljestvice i vješala« u *Viencu* 1944. i »Čežnja za daljinama« u *Hrvatskoj reviji* 1944. Iz nekih se naslova vrlo dobro vidi koliko su za ono doba mogli biti provokativni, hrabri i nadasve u svojim osnovnim tezama moralni i duboko ljudski.

Kakva je bila recepcija Barčeve knjige? O Barčevoj su knjizi pisali Ivo Frangeš, Branimir Donat, Mario Suško, Igor Mandić,²² Duško Car,²³ Božo Milačić,²⁴ Miroslav Egerić,²⁵ Branislav Glumac,²⁶ Miroslav Čabrajec,²⁷ Nikola Ivanišin.²⁸ Svi su napisi objavljeni 1966. i različitih su vrijednosnih dometa. Samo se Miroslav Vaupotić oglašuje 1967., gotovo godinu i pol nakon objave Barčeve knjige. Nakon tih, što novinskih, vrlo kratkih, što časopisnih, duljih, zapisa, Barčeva se knjiga više ne spominje.²⁹ Zadržat ćemo se malo opsežnije na tekstovima Ive Frangeša, Branimira Donata, Maria Suška i Miroslava Vaupotića.

Ivo Frangeš o Barčevu *Bijegu od knjige* piše u Akademijinu *Forumu*, sigurno najeminentnijem književnom časopisu.³⁰ Središnji dio knjige »KZSTG«

²¹ Op. cit., str. 26.

²² Igor Mandić, »Antun Barac: *Bijeg od knjige*«, *Vjesnik*, Zagreb, 26. II. 1966.

²³ Duško Car, »Vrijednost intima (*Bijeg od knjige*)«, *Telegram*, VII, Zagreb, 18. II. 1966.

²⁴ Božo Milačić, »Knjiga o bekstvu od knjige«, *Politika*, Zagreb, 1. II. 1966.

²⁵ Miroslav Egerić, »Čovjek u nevremenu. Potresna knjiga A. Barca«, *Borba*, 24. IV. 1966.

²⁶ Branislav Glumac, »Lirsko lice Antuna Barca (*Bijeg od knjige*)«, *Savremenik*, XII, br. 4, str. 373–374; 1966.

²⁷ Miroslav Čabrajec, »Bijeg od knjige«, *Umjetnost riječi*, X, br. 1–2, str. 87–94; 1966.

²⁸ Nikola Ivanišin, »Vraćanja Antuna Barca. Razmišljanja povodom desete godišnjice smrti«, *Kolo*, IV, br. 1, str. 49–52; 1966.

²⁹ U posljednje vrijeme Barčevu logorašku poeziju reafirmirao je časopis *Književna Rijeka* u kojem su objavljene njegove logoraške pjesme: *Književna Rijeka*, XVII, br. 4, str. 180–182; 2012. kao »Napomena« Igora Žica; prenesen je i predgovor Barčevoj knjizi Jure Kaštelana iz 1965. Ibidem, str. 130–132; donesen je tekst Barčeva sina, Boška Barca: »Pismo« te pjesme, koje su otisnute s pogriješkama »Šetnja bez kraja«, »Poruga vremena« i »Zimska kiša«, a Boško Barac preporučio je i objavu pjesama »Molitva u logoru«, »Razgovor u noći« i »Hrvatska mati«: *Književna Rijeka*, XVIII, br. 2, str. 170–177; 2013. Tekst Boška Barca »Intimni svijet Antuna Barca« objavljen je u istom časopisu: XVIII, br. 4, str. 73–103; 2013.

³⁰ Ivo Frangeš, »Barčev *Bijeg od knjige*«, *Forum*, V, br. 1–2, str. 168–174; 1966.

ocjenjuje kao iznenađenje, osobito onima koji nisu upućeni u to da je mladi Barac između 1908. i 1910. objavljivao pjesme i koji ga poznaju isključivo kao najuglednijega hrvatskog književnog povjesničara. Naime, uz intimne zapise iz ustaškog logora u knjizi je objavljeno jedanaest pjesama. Odmah mu se nameće pitanje kako ocijeniti ove pjesme u kontekstu njihova nastanka i u kontekstu njihove konačne objave. Što se logorskih zapisa tiče, oni su jednim dijelom povezani s uspomena iz zatvora u Savskoj te s boravkom u Jasenovcu i, dakako, najvećim dijelom u Staroj Gradiški. Barac bježi od knjige, »gnušajući se nad padom izgovorene i pisane riječi koja je htjela biti umjetnost«³¹ u jeku ratnih strahota i u jeku najtežih kušnji svih ljudskih i nacionalnih vrjednota. Među tim zapisima posebno je apostrofirani zapis »Književnost u logoru« i rasprava među zatvorenicima o Budakovu *Ognjištu*: »Ovaj roman, piše Barac, kojim je pisac htio proslaviti jedan naš kraj, u stvari je najcrnja uvreda. To nije slika ljudi junačkih i moralno zdravih, nego galerija degenerika, zločinačkih tipova, s patološkim nagnućima. U tom se romanu ne slavi rad, stvaranje, već spletke, ubijanje, umorstvo. /.../ *Ognjište* nije slika Like, hrvatstva, nije simbol naše prošlosti i naše budućnosti, nego je najkrvaviji izraz našega vremena u kome patološki tipovi pokreću gomilama koljača, u kome zločinačke krilatice postaju vjerovanjem gomila, i u kome se traže zvučne rečenice da bi se našlo opravdanje za ubijanje, krađu, prevare. /.../ Što može značiti simbol ognjišta za ljude koji su usred noći maknuti sa svojih ognjišta, i koji na svoje oči gledaju kako plamte mnogobrojni seljački domovi na Kozari? Što može značiti imaginarna i lažna Anera kraj mnogobrojnih žena i matera koje pate daleko od odvučene djece i muževa, i kraj tolika tisuća djevojaka – izranjenih, iznakaženih, silovanih, zaraženih?«³² Barčeve rečenice i sudovi zatočenika posve su razumljivi s obzirom na stanje i neizvjesnost, zebnju i životnu ugrozu, u kojima se nalazi čovjek koji je zatočen, koji ne zna hoće li preživjeti ili će biti mučki ubijen. Roman koji su zatočenici dobili na čitanje nipošto im nije mogao dati ili značiti nikakvu utjehu ili duhovnu hranu. Slično je o Budakovu romanu pisao u svojim sjećanjima Ilija Jakovljević. Teško je stoga u Barčevom zapisu naći drugih riječi osim riječi osporavanja toga romana i prijezira prema samom autoru. U Barčevim zapisima, riječju, Ivo Frangeš ne ocjenjuje detaljnije ni književnu ni estetsku vrijednost zapisa, ni pjesama.

Prisjećajući se svoga ispita kod Barca i njegove ranjenosti, Frangeš se prisjeća čovjeka koji pati i u svojoj nutrini i svojim javnim bićem te zaključuje: »biti kroatist znači opredijeliti se za humanizam, kao da je govorilo njegovo držanje. To isto govore nam i danas njegovi lirski zapisi i stihovi, nastali u

³¹ Op. cit., str. 170.

³² Op. cit., str. 173.

najtežim časovima. Pisani rukom čovjeka, koji, naoko, sumnja u smisao svog poziva, oni su, po kontekstu, ljudskom značenju i poruci, bijeg od 'literature', a to znači: težnja k umjetnosti, njena pohvala i vjera u nju«. ³³

Branimir Donat u svojem kritičkom prikazu Barčeve knjige ³⁴ ističe kako je riječ o heterogenom djelu, sastavljenom »od metodoloških članaka, kritika knjiga, memoarsko sentimentalnih zapisa o prerano preminulim hrvatskim književnicima, pjesmama i crticama sjećanja na logorski život u logorima Jasenovac i Stara Gradiška«. ³⁵ Donat otvoreno ističe kako povjesničara i kritičara Barca nikada nije osobito volio i nije mu imponirala Barčeva skromnost i suviše velika odanost hrvatskoj književnosti. No vrijednost da je nalazio u Barčevoj trijeznosti i njegovoj sposobnosti pomirivanja povijesnoga i estetskog načela u pristupu književnom djelu. Ali da je kojim slučajem ipak uspio u namumu da završi svoju povijest hrvatske književnosti, misli Donat, »danas bi se i u historiografiji hrvatske književnosti moglo posve ozbiljno pomišljati na pisanje *dinamičnih povijesti književnosti* u kojima se neprekidno vrši *redefinicija pojma književnosti* i *revalorizacija književnih djela*«. ³⁶ O središnjem dijelu knjige »KZSTG« Donat ne donosi nikakvih vlastitih ocjena.

Mario Suško se također ne usredotočuje na središnji dio knjige, više je zaokupljen određenim Barčevim tekstovima koji su i danas vrlo aktualni. ³⁷ Primjerice, zaokupljen je esejima »Pisci, kritičari, publika«, »Knjige i o knjigama«, »Između filologije i estetike«, a same zapise doživljuje kao himnu ljudskosti: »Barcu uspijeva da iz gorčine bijega izađe okrećući svoju patnju idealu lijepog. A ostvariti lijepo znači pronaći ljudsko. U tom smislu Barčeva knjiga ne zahtijeva kritičku pozornost, već razumijevanje«. ³⁸

Miroslav Vaupotić piše posljednji osvrt, poširoku recenziju o Barčevoj knjizi tek 1967., godinu i pol nakon njezine objave. ³⁹ To je, čini se, najopsežniji prikaz, ali i vrlo hrabro zadiranje u određene književne tabu teme. Naime, Vaupotić ne samo da odaje duboko poštovanje prema Barčevim intimnim zapisima u zlohudo doba ratnih strahota, nego mu se čini da su puke pohvalnice zanemarile istinsku vrijednost književnoga djela iznimne stvaralačke osobnosti, dok su, s druge strane, naglašavale veličinu piščevih vrlina i čistoću njegova ponašanja. Barac je »kriknuo osobnim prosvjedom ugrožena čovjeka pojedinca, iznio u zapisima i pjesmama, a zaobilazno i u tom vremenu, napi-

³³ Op. cit., str. 174.

³⁴ Branimir Donat, »Antun Barac: *Bijeg od knjige*«, *Delo*, XII, br. 7, str. 996–1002; 1966.

³⁵ Op. cit., str. 996.

³⁶ Op. cit., str. 997.

³⁷ Mario Suško, »Bijeg od knjige«, *Izraz*, X, br. 5, str. 497–503; 1966.

³⁸ Op. cit., str. 498.

³⁹ Miroslav Vaupotić, »Bijeg od knjige u knjigu. Antun Barac: *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965.«, *Kolo*, V, knj. II, br. 11–12, str. 484–491; 1967.

sanim člancima i ogledima i suviše vlastita, unutarnja, intimna zapamćenja, tvrdnje i utiske bolne i otvorene, kojih se u svom znanstveničkom djelu ponekad i pretjerano klonio, stvarajući oko sebe ledenu hladnoću objektivnog mudraca iznad dnevnih zbivanja«. ⁴⁰ Vaupotić smatra su i dijelovi Barčeva znanstvenog diskursa prožeti sakrivenim, prigušenim osobnim lirizmom kao i logoraški zapisi. Barčeva knjiga ga, osim toga, potiče na obrazlaganje teze kako je nastupilo vrijeme da se o hrvatskoj književnosti u doba rata vrlo malo i rijetko pisalo te kako je došlo doba da se pride razradbi i prikazu književnih događaja i ostvarenja nastalih u književnom životu NDH, posebice književnoga i umjetničkog stvaralaštva. Koliko je Vaupotić bio smion svjedoče i njegova promišljanja o Budaku, piscu kojeg valja književno ocijeniti »bez izmotavanja«. Jer, »u tu duhovnu cjelinu hrvatske književnosti moramo znanstveničkom rasudbom uvrstiti sve pisce i raznolikih idejnih i vjerskih, književnih i političkih strujanja, naravno osvjetliti ih prema svojim današnjim stanovištima, estetskim, filozofijskim ili društvovnim, ali uvrstiti ih u književnu povijest hrvatsku i južnoslavensku samo prema njihovim stvarnim književnim doprinosima, ne smetnuvši s uma njihove druge slabosti ili čak zločinstva«. ⁴¹ Vaupotić to konkretizira i poimence navodi imena hrvatskih književnika koja to nedvojbeno zaslužuju: Antuna Bonifačića, Antuna Nizetea, Zvonimira Remete, Viktora Vide i svih hrvatskih emigranata. Osim toga, bitno ublažuje Barčevo pisanje o bezvrijednosti Budakova *Ognjišta*, upozorivši na određene vrsne dijelove toga romana, a uz nj spominje kao dobar i solidan Budakov roman *Doktor Križanić*. To i za ono vrijeme – potkraj 1967. – bilo je više nego hrabro. Hrabro je bilo reći i to da su neke Barčeve ocjene o zatrovanosti književne atmosfere, od gušenja osobnih do književnih sloboda ipak bile relativne. Barac od 1943. sudjeluje u književnom životu, objavljuje u književnim časopisima, pa i onima koji su bili tobože posve režimski, ali se u njima ipak moglo naći književnih i drugih tekstova koji nipošto nisu odisali kakvim režimskim mirisima. Osim toga, Barac djeluje kao sveučilišni profesor, 1944. primljen je za člana HAZU, a piše o temama koje su tada bile vrlo smione i ne odveć prijateljske ili podobne, najmanje neutralne, u vremenu i prilikama (»Književni komarci«, »Sloboda šutnje«, »Ljestvice i vješala«, »Knjige o knjigama«). Na sličan bi se način, misli Vaupotić, moglo govoriti o nizu drugih autora.

Vaupotić se posebno osvrće na prozno-lirske zapise iz središnjega dijela knjige »KZSTG« koji tvore trećinu Barčeve knjige. U tim je zapisima Barac opisao svoje dojmove i doživljaje, i svoje muke i muke i nevolje svojih suznika. Međutim, u njima da Barac nije prisutan kao pravi Barac stvaralac:

⁴⁰ Op. cit., str. 484.

⁴¹ Op. cit., str. 486.

»Osim u nekoliko zaista potresnih, toplih zapisa, te napose želim to istaći: dobrih korektnih pjesama kultiviranih strofa u vraćanju lirskom pjesničkom kreiranju svoje mladosti, izražavanju svojih tjeskoba i očajanja u desetak pjesama koje su izmiješane sa spomenutim zapisima u skladnu cjelinu, u karišiku ovih dnevničkih crtica-zapamćenja, koje ne samo kao snimci dojmova, već kao oblikovni izričaj hrvatskog jezika i pjesničke vještine stoje u najboljoj postmatoševskoj tradiciji uz bok Goranovih ratnih pjesama, nadmašujući skromne agitke i prigodnost površne retorike nekih partizanskih pjesnika (Z. Štambuk: 'U oči dana', M. Feldman, J. i M. Franičević, I. Krol itd.), pravi je izvorni i vrijedni Barac pisac i u ovoj knjizi na svom radnom mjestu, u svojim esejima i feljtonima prvog dijela ove knjige 'O knjigama i ljudima' i trećeg 'Kroz stisnute zube'«. ⁴² Vaupotić ističe još jednu svoju izvornu tezu: Barac se u ustaškom logoru bitno udaljuje od prijašnjih vlastitih zabluda o jedinstvenosti triju plemena i jedinstvene srpskohrvatske literature kao nedjeljive cjeline, i u paklu logora osjeća tragiku egzistencijalne opstojnosti hrvatskog naroda, vrativši se »k pojmu hrvatske književnosti i hrvatskoga književnika uopće... hrvatskoga jezika«. ⁴³ No to još nije sve: Vaupotić ističe kako su svi dosadašnji vrijedni prilozi, pa i oni koji će se pojaviti u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* nedostatni i »ne pružaju cjelovitu, protivrječnu sliku izuzetne složene osobnosti, ne otkrivaju bitne duhovne konstante tog istinskog čovjeka, znanstvenika i književnika, čiji je osnovni apsolutni pokretač i relativno životno ostvarenje bila misao-vodilja stvoriti od povijesti hrvatske književnosti 'doista nacionalnu duhovnu nauku kojoj su i filologija i estetika samo sredstva, a cilj su joj najkрупniji problemi nacionalne i uopće čovječje egzistencije', ne zaboravivši nikad da je umjetnost i književnost ipak kao djelo tek doživljaj i produkt osobne poruke i vizije svijeta samog pisca kritika i povjesnika«. ⁴⁴ Barac nikako ne uspijeva u svome *Bijegu od knjige* pobjeći od suvremenih zbivanja u književnosti i same hrvatske stvarnosti. Kaštelanov mu se predgovor čini suviše patetičnim, a postavlja i pitanje zašto je poglavlje »Hrvatski književnik« (kako je vidljivo iz reprodukcije faksimila autografa) promijenjeno u »Književnost u logoru«, to više što je autor želio »ironično-otužno« izraziti svoje mišljenje o određenoj skupini hrvatskih pisaca, naglašeno nacionalistički usmjerenoj, koji su u tom zlom vremenu bili predstavnici »hrvatskih književnika«. Vaupotić na kraju zaključuje: »*Bijeg od knjige* nije stvarno dakle uspio, to je zapravo društveno-moralni preobražaj ličnosti čovjeka i esejističko-kreativni, lirski novi poletarski impuls zrelog, ali uvijek mladog, živog, djelotvornog vječnog stvaraoca, najboljeg Bar-

⁴² Op. cit., str. 487.

⁴³ Antun Barac, *Bijeg od knjige*, str. 38.

⁴⁴ Op. cit., str. 488–489.

ca pisca«. ⁴⁵ Nitko drugi nije tako pisao, unatoč svim pohvalama, o Barčevoj knjizi *Bijeg od knjige*, načevši usputice neke ključne probleme i literarne tabu teme koje sve do naših dana još uvijek nisu primjereno riješene, osvijetljene, protumačene i posve integrirane u cjelinu hrvatske književnosti XX. stoljeća.

Barčeva knjiga *Bijeg od knjige*, posebice njezin središnji dio »KZSTG«, nije samo ispovijest ili pokušaj autobiografskog zapisivanja, nije ni samo svjedočanstvo, nije samo ni dokument jednoga vremena. Ona je, kako je to vrsno izrekao Jure Kaštelan, »ljudski, moralni, pjesnički čin«. ⁴⁶ Po autorovu, Barčevu, mišljenju, riječ je o unutrašnjim razračunavanjima sa samim sobom i prilikama, bez kakva osobitog plana i programa, iz pobuda koje su jače od kakvih književnih ciljeva. Cijela knjiga da nosi izrazito osobni značaj. Tako da je ta knjiga rasla, »iz gnušanja nad knjigom i književnicima, u bijegu od knjiga, nastala je – nova knjiga. To zvuči kao tražena duhovnost – a ipak je istinito«, ⁴⁷ zaključio je Barac. Po našem mišljenju, riječ je o knjizi koja teži za umjetnošću i njezina je pohvalnica; dakle, umjetnost sama. Prava, iskrena, teška i duboka, osobito u svojem središnjem dijelu, hrvatska logoraška literatura. Antun Barac svojom je knjigom bitno obogatio u vrijednosnom, moralnom i ljudskom smislu hrvatsku logorašku književnost, hrvatsku mračnu logorologiju. Poput Ilije Jakovljevića i njegovih sjećanja, objavljenih u knjizi *Konclogor na Savi*, te niza drugih pisaca logoraša, uznika i žrtava jednoga od triju represivnih režima XX. stoljeća, Barac svojim iskazanim logoraškim iskustvom morao bi biti izazov današnjim naraštajima, ali i vrata u drukčija moralna, intelektualna, povijesna i politička promišljanja, osobne i nacionalne sudbine, ukupne ljudske sudbine prošloga stoljeća.

Posebno se vrijednošću i ljepotom izričaja odlikuju neki intimni zapisi – u cijelom središnjem dijelu ima dvadeset prozних zapisa – tijesno povezani s njegovom obitelji, posebice djecom; savski zimski i proljetni pejsaži, posve lirski intonirani, čine se uzvišenim trenucima predaha i duhovne sabranosti posred teške, nesigurne i neizvjesne egzistencijalne sudbine. Više je nego očita autorova empatija prema svima onima – posebice prema ženama/majkama i njihovoj djeci – za koje naslućuje ili zna da će biti ubijeni. U pjesama pak prevladavaju sjeta, zebnja i strah (pjesme »Čovječanstvo«, »San o moru«, »Časovi klonuća«, »Zimska kiša«, »Popijevka«, kadšto bunt i bijes (pjesma »Poruga«), rjeđe vlastita intima (pjesma autobiografskog karaktera »Razgovor u noći« ili ljubav prema svojoj supruzi (pjesma »Pismo«). Vrlo dojmljivo progovara Barčev pjesnički »Očenaš« u pjesmi »Molitva u logoru«. Bez obzira na svo zlo koje ga okružuje, pjesnik je kadar oprostiti, svjestan koliko je u beskrajnu sveopće zloće njegova patnja zapravo mala, gotovo neznatna:

⁴⁵ Op. cit., str. 491.

⁴⁶ Op. cit., str. 9.

⁴⁷ Op. cit., str. 26.

»Oprosti onom, koji kolje / I burno kliče domovini. / Jer slab je čovjek, krhke volje, / I voli ponor, grijeh, dubljine, / Neg samotnički put visine, / I laže, više, glumi, hini, / Da zlo uljepša, što ga čini«. Izričaji »oprosti«, »ne kazni«, »podaj mu«, »daj mu« karakteristični su svjedoci Barčeva neuništiva humaniteta. U formalnom smislu riječ je uglavnom o pjesmama, ispisanim većinom u jedanaestercima i devetercima, te najčešće u četverostisima s abab rimama. Barac kao pjesnik, koji to vlastitim izriječkom ne želi biti, slijedi onu pjesmotvornu hrvatsku tradiciju kojoj je kao mlad bio sklon, kao što je u ovim pjesmama slijedio onu postmatoševsku, kakvu nalazimo u većem dijelu pjesnika, Matoševih sljedbenika, u *Hrvatskoj mladoj lirici* iz 1914. »I sam sam ponekad pisao pjesme – znao je govoriti – ali ne sa željom da budem pjesnik, nego da zabilježim misao ili raspoloženje. Jedan stih može kazati više od mnogo stranica opisne proze«, navodi Jure Kaštelan njegove riječi koje je osobno slušao.

Dakle, u središnjem dijelu njegove knjige *Bijeg od knjige* susrećemo Barca koji u rijetkim trenucima mira i duhovne sabranosti, bez obzira na to što se jasno otkrivaju kao fragmenti, zapisuje svoje pjesničko-prozne, većinom lirske dojmove iz uzničkog života u kakvu se, bez ikakve krivnje, našao. Htio to Barac ili ne htio, riječ je iznimno vrijednom književnom prinosu hrvatske logoraške književnosti.

Literatura

- Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1967.
- Boško Barac, »Intimni svijet Antuna Barca«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 4, str. 73–103; 2013.
- Miroslav Čabrajec, »Bijeg od knjige«, *Umjetnosti riječi*, X, br. 1–2, str. 87–94; 1966.
- Branimir Donat, »Antun Barac: *Bijeg od knjige*«, *Delo*, XII, br. 7, str. 996–1002; 1966.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
- Ivo Frangeš, »Barčev *Bijeg od knjige*«, *Forum*, V, br. 1–2, str. 168–174; 1966.
- Branislav Glumac, »Lirsko lice Antuna Barca (*Bijeg od knjige*)«, *Suvremenik*, XII, br. 4, str. 373–374; 1966.
- Nikola Ivanišin, *Vraćanja Antunu Barcu. Razmišljanja povodom desete obljetnice smrti, Kolo*, IV, br. 1, str. 49–52; 1966.
- Ilija Jakovljević, *Konclogor na Savi*, Konzor, Zagreb, 1999.
- Ilija Jakovljević, *Lirika nevremena*, Zagreb, 1946.
- Jure Kaštelan, »Samotnički put u visine«, *Književna Rijeka*, XVII, br. 4, str. 130–132; 2012.
- Mario Suško, »Bijeg od knjige«, *Izraz*, X, br. 5, str. 497–503; 1966.
- Miroslav Vaupotić, »*Bijeg od knjige* u knjigu«, *Kolo*, V, knj. II, br. 11–12, str. 484–491; 1967.

BARČEVA LOGOROLOGIJA

Sažetak

Autor nastoji, analizirajući knjigu Antuna Barca *Bijeg od knjige* (1965.) utvrditi, pokazati i vrjednovati Barčev prinos hrvatskoj logorologiji, toga mračnoga i tragičnoga žanra i iskustva europskoga XX. stoljeća. Barac je bio jedan u nizu protagonista hrvatske logorologije, sudionik europski u vrlo široku opsegu rasprostranjena fenomena koji je uvelike obilježio stoljeća dvaju totalitarizama i dvaju ratova, pa i onoga u njegovu posljednjem desetljeću na prostorima bivše jugoslavenske tvorevine. Mnogi su hrvatski književnici i intelektualci proživjeli i preživjeli tragična iskustva svojih logorovanja koja su ostavila na njima neizbrisive tragove, ali koja su isto tako zbog različitih razloga uglavnom ideološke naravi bila marginalizirana i nedostatno vrjednovana. Mnogi su u tamnicama ubijeni (Pavlek Miškina, Grgur Karlovčanin, Ilija Jakovljević primjerice) bez obzira pripadali svjesno jednoj od dviju totalitarnih ideologija ili su im bile imputirane njihove odrednice desnoga ili lijevoga predznaka. Kako u kraljevskom jugoslavenskom, tako u ustaškom i u komunističkom režimu. Autor posvećuje Barčevo logoraško iskustvo i utvrđuje razloge prešućivanja Barčeve knjige koja poput sličnih svjedočenja doživljuje prigodičan spomen da bi se na kraju obavila maglom zaborava.

Ključne riječi: Antun Barac, hrvatska logoraška književnost, logoraške studije

BARAC'S PRISON CAMP LITERATURE

Summary

By analysing Antun Barac's book *Bijeg od knjige / Escape from Books* (1965) the author attempts to identify, show and evaluate Barac's contribution to Croatian prison camp literature, that dark and tragic genre and experience of the European 20th century. Barac was one in a number of protagonists of Croatian prison camp literature, a European participant in a broadly wide-spread phenomenon which considerably marked the centuries of two totalitarianisms and two wars, and also the one that broke out in its last decade in the area of the former Yugoslav state. Many Croatian writers and intellectuals have lived through and survived the tragic experiences of prison camps that left indelible imprints on them, but at the same time were marginalized and insufficiently validated due to different, mostly ideological reasons. Many were killed in prisons (Pavlek Miškina, Grgur Karlovčanin, Ilija Jakovljević, to name just a few), regardless of their conscious orientation towards one of the two totalitarian ideologies or the imputation of their right or left-wing choices – as in the Kingdom of Yugoslavia regime so too during the Ustasha (the Independent State of Croatia) and the Communist regime. The author sheds light upon Barac's prison camp experience and identifies the reasons for passing over in silence of Barac's book which, like similar testimonies, was acknowledged upon its publication and then fell into oblivion.

Key words: Antun Barac, Croatian prison camp literature, prison camp studies

ANTUN BARAC

BIJEG OD KNJIGE

NAPRIJED

1965

Sl. 18.: Antun Barac: *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965.

Persida Lazarević Di Giacomo

Književno jugoslavenstvo i južnoslavenstvo Antuna Barca u usporedbi sa srpskim povjesničarima književnosti (P. Popović, J. Skerlić)

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42 (091)

U većem dijelu XX. stoljeća dosta dugo se razvijala ideologija narodnog i književnog jedinstva iz kojih su proizašli »značajni međusobno isprepleteni oblici učešća nacionalnih, jezičkih, ali i drugih kriterijuma u formiranju pojedinih širih i užih književnih korpusa« (Tutnjević, 2004: 9). Nakon formiranja Jugoslavije 1918. godine pojam »jugoslavenska književnost« se »utemeljuje i legitimiše kao književni korpus čija je pripadnost određena prostorom i imenom države u kojoj je nastao, ali i unutrašnjim sadržajem koji proizlazi iz viševjekovnih istorijskih težnji za narodnim, jezičkim i književnim jedinstvom« (Tutnjević s. d.). Tri povijesna trenutka, kao stvaranje Kraljevine SHS (1918. – 1929.), Kraljevine Jugoslavije (1929. – 1941.) i tzv. Titove Jugoslavije (1945. – 1991.) imala su odraza u kulturi i književnosti naroda ovih političkih organizama kroz faze, a sam koncept jugoslavenstva se tijekom desetljeća mijenjao.

U pristupu literarnom organizmu koji je bio poznat kao »jugoslavenska književnost«, i koji je bio ograničen prostorno i vremenski, moguće je usporediti književnopovijesni rad hrvatskoga književnoga povjesničara i kritičara Antuna Barca s radom srpskih povjesničara književnosti Pavla Popovića (1868. – 1939.) i Jovana Skerlića (1877. – 1914.), no prije svega Popovića, s obzirom da su obojica autori djela koji nosi naslov *Jugoslovenska* (Popović), odnosno *Jugoslavenska književnost* (Barac). Između dva svjetska rata, u duhu nove državne ideje se više inzistiralo na jugoslavenskoj nego na posebnim nacionalnim književnostima. U ovom smjeru idu dvije povijesti književnosti, Popovićeve i Barčeve, ali i druge publikacije koje u naslovu sadrže termin »jugoslavenski« i čije su težnje bile da se jugoslavenska književnost predstavi kao cjelina, no koje su bile uglavnom za školsku uporabu: tako je nastao udžbenik profesora II. muške gimnazije u Beogradu, Momira Veljkovića i Miloša Savkovića iz 1932. godine, *Jugoslovenska književnost*, ali i *Jugoslovenska književnost oko sredine XII veka: (opšti momenti)* također Pavla

Popovića (1937.), te *Jugoslovenska književnost za I i II razred trgovačkih akademija* koji je sastavio i 1939. godine objavio Nikola T. Petrović. Brojne druge povijesti književnosti, pak, nosile su u svom naslovu imena Hrvata i Srba, kao *Povjest književnosti hrvatske i srpske* (1898.) Đure Šurmina, ili pak *Kratka povijest hrvatske (srpske) književnosti od prvih početaka do god. 1900* (1911.) Cherubina Šegvića, zatim *Pregled književnosti hrvatske i srpske* (1915. –) Davida Bogdanovića, kao i *Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti* (1921.) Dragutina Prohaske. Tendencija k jugoslavenstvu je vidna i iz tadašnjeg nastojanja da se katedre za hrvatsku i srpsku književnost pretvore u katedre za jugoslavensku književnost u više sveučilišnih centara i tako su postojale do pred kraj šezdesetih godina XX. stoljeća, a poslije toga su pretvorene u katedre za jugoslavenske književnosti.

Pavle Popović je bio sveučilišni profesor na Filozofskom fakultetu u Beogradu i zajedno s Jovanom Skerlićem (od 1905.) predavao je srpsku književnost, te su njegova predavanja poslužila kao osnova za *Pregled srpske književnosti* iz 1909. godine, gdje je nastojao pružiti sažet pregled stare, narodne i dubrovačke književnosti. Usmenu književnost, kako ističe Svetozar Petrović (1972: 198), Popović u jednoj prilici situira između »stare« i »srednje« književnosti, a drugi put joj nalazi mjesto »pred novim vremenom«. Poglavlje, pak, o dubrovačkoj književnosti je najobimnije, i Nenad Nikolić (2009: 271–272) pretpostavlja da to dolazi otuda što je izlaganje dubrovačke književnosti relativno novo za srpsku kulturu, dok su se druge dvije oblasti (stara i usmena književnost) daleko potpunije istraživale i prikazivale. Popović je tako htio izložiti dubrovačku književnost kao dio srpske književnosti, a njegov utjecaj je bio vrlo velik na mlađe naraštaje srpskih književnih povjesničara »koji su njegove metodološke smjerove u vezi s književnošću Dubrovnika spremno slijedili« (Franić Tomić, 2011: 80). U svezi s ovakvim posvajačkim odnosom prema tzv. dubrovačkoj književnosti Viktorija Franić Tomić (Isto: 129–130) naglašava da je »Pavle Popović najradikalnije integrirao dubrovačku književnost u srpsku, što je bilo posve oprečno težnjama Branka Vodnika, koji, kako u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* tako i u svom školskom udžbeniku hrvatske i srpske starije književnosti, strogo ističe da je dubrovačka književnost dio hrvatske književne tradicije. O prisvajanju starih hrvatskih pisaca iz Dubrovnika, misleći manje na Pavla Popovića i njegov pregled srpske književnosti u koji je uključeno poglavlje o dubrovačkoj književnosti, a više na njegove sljedbenike Petra Kolendića, Dragoljuba Pavlovića i Miroslava Pantića, Banac kaže: »Doduše oni su je rutinski prisvajali«. Viktorija Franić Tomić (Isto: 160) dalje smatra da je Popović bio »rodonačelnikom onih koji su negirali Držićevu ukotvljenost u hrvatsku književnost, a naglašavali njegovu pripadnost srpskoj književnosti ili barem sukladnost s njom«, kao i da su Popović i Miroslav Pantić (1926. – 2011.) Držićev književni idiolekt inaugu-

rimali »u kontekst srpske književnosti kao njezin integralni dio« (Isto: 183). U ovom razdoblju stvaralaštva srpska i hrvatska literatura su za Popovića, dakle, samorazumljive datosti i on ni ne osjeća potrebu napraviti književnoteorijsku i književnopovijesnu distinkciju među njima. Popovićevi radovi su stoga, kako podvlači Milovan Tatarin (2009: 613), nerijetko »izazivali reakcije hrvatskih knjiž. povjesničara, a osobito ga je kritizirao Živko Jeličić (*Držićevo djelo u svjetlu historiografskog i literarnog kontrapunkta*, 1967)«.

Tri su, ustvari, djela u kojima je Popović pristupio ideji književnog jedinstva Jugoslavena: prvo djelo je *Jugoslovenska književnost* koje je objavio 1918. godine u Cambridgeu, latinicom. Sadržaj djela je sljedeći: Postanje (9.–12. vek); Srednji vek (13.–15. vek): 1. Književnost pisana ćirilicom. 2. Književnost pisana glagoljicom. 3. Književnost pisana latinicom i goticom; Vek preporodaja (16. vek): 1. Ćirilovska i glagoljska književnost. 2. Književnost pisana latinicom: a) Preporodaj; b) Reforma; Poznije doba (17. vek i 1. polovina 18. veka): 1. Ćirilovska i glagoljska književnost: a) Srbija; b) Bosna, Hrvatsko primorje i Istra. 2. Književnost pisana latinicom: a) Dubrovnik i Dalmacija; b) Slovenačka i Hrvatska; Pred novim vremenom (Pred sredinu 18. veka): 1. Jugoslovenska misao. 2. Narodna poezija; Novo vreme (2. polovina 18. veka – 20. vek): 1. Druga polovina 18. veka. 2. Prva polovina 19. veka: a) Reforma jezika i pravopisa; b) Književna radnja. 3. Druga polovina 19. veka. Dvadeseti vek. U ovom prvom izdanju je Popović, koji je između dva rata bio angažiran politički i u Londonu uređivao bilten *Press Extracts* (1916. – 1917.), ovako napisao u »Reči u napred«:

»Ova knjiga predstavlja jedan mali pokušaj da se književnost Srba, Hrvata i Slovenaca izloži kao jedna celina. Ona je ragjena pod teškim prilikama koje je rat doneo, daleko od domaćih knjižnica, bez mnogih priručnih i potrebnih knjiga. Pisac se nada da će se to uzeti u obzir pri čitanju njenu. Deo o današnjoj i novijoj književnoj radnji u Hrvata i Slovenaca manje je izvoran. U oceni te radnje išlo se katkad za tugjim mišljenjem.

Pisac.

London,

Decembra 1917.«

Podrijetlo, pak, jugoslavenske misli je smjestio u sredinu XVIII. stoljeća:

»Jugoslovenska misao, kao u suštini svaka prava misao o narodnosti, tvorevina je novog doba. Ona pretpostavlja jasnu svest, širok duhovni vidik, probugjen i prosvetljen razum. Jasno je prema tome da se ona nije mogla javiti u Srednjem veku. Preporogjaj, koji je doneo sobom veliko bugjenje i oslobogjenje ljudskog uma, dao je prve uslove za ragjanje jugoslovenske misli« (Popović, 1918: 50).

Isti koncept je prisutan i u drugom (Popović, 1999: 35), također latiničnom izdanju koje je također objavljeno u Cambridgeu, 1919. godine, i koje je nosilo podnaslov *Književnost Srba, Hrvata i Slovenaca*. U bilješki »Ka drugom izdanju« Popović je naglasio da, nalazeći se u istim uvjetima kao i prilikom prvog izdanja, ograničio se na izvjesne sitne izmjene i mjestimične dopune (Popović, 1999.). Sadržaj djela, na osnovu koga je moguće vidjeti izmjene koje je Popović unio, bio je sljedeći: I. Postanje (IX–XII vek); II. Srednji vek (XIII–XIV vek): 1. Književnost pisana ćirilicom; 2. Književnost pisana glagoljicom; 3. Književnost pisana latinicom i goticom; III. Vek preporodaja (XVI vek): 1. Ćirilovska i glagoljska književnost. 2. Književnost pisana latinicom: a) Preporodaj; b) Reforma; IV. Poznije doba (XVII vek i 1. polovina XVIII veka): 1. Ćirilovska i glagoljska književnost: a) Srbija; b) Bosna, Hrvatsko primorje i Istra. 2. Književnost pisana latinicom: a) Dubrovnik i Dalmacija; b) Slovenačka i Hrvatska; V. Pred novim vremenom (Sredina XVIII veka): 1. Jugoslovenska misao; 2. Narodna poezija; VI. Novo vreme (2. polovina XVIII veka – XX vek): 1. Rađanje nove književnosti (2. polovina XVIII veka): a) Srbija, Crna Gora, Dubrovnik, Hrvatska, Slovenačka, Dalmacija, Slavonija; b) Srpska Vojvodina. 2. Jedinstvo književnog jezika (1. polovina XIX veka): a) Reforma jezika i pravopisa; b) Književna radnja; poezija; proza. 3. Jačanje i razvijanje književnosti (2. polovina XIX veka); poezija; roman i pripovetka; drama; kritika, istorija, mešoviti rod proze. 4. Današnja književnost (XX vek): poezija; roman i pripovetka; drama; kritika i istorija. Djelo je potom doživjelo još četiri izdanja i izdavač je bio Geca Kon iz Beograda, a podnaslov je poslije postao naslov.

Pavle Popović je 11. veljače 1922. imao pristupnu akademsku *besedu* na svečanom skupu Srpske Kraljevske Akademije, pa je tom prilikom razmatrao mogućnost periodizacije jugoslovenske književnosti u spisu *Jugoslovenska književnost kao celina* (ćirilično). Naglasio je tada da je naslov »можда нешто неодређен и широк, али ја под њим разумем једно питање о научној класификацији у историји југословенске књижевности, боље рећи, питање о подели на периоде у њој« (Popović, 1999: 106). Zajedno s gorenavedenim naslovima, ovim se djelom Popović obraćao gotovo isključivo južnoslavenskim čitateljima.

Treći Popovićev trenutak obrazlaganja ideje književnog jugoslovenstva je bio za inozemne čitatelje, što dovodi u vezu Popovića i Barca. Neposredno po proklamiranju Kraljevine Jugoslavije Popović je 1930. napisao djelo *La Litterature Yougoslave* koje je bilo namijenjeno inozemnoj čitalačkoj publici. Spis je prvo tiskan u francuskom časopisu *Le Monde Slave* u tri broja (srpanj, kolovoz, rujan 1930.), a 1931. je izašao kao zasebna knjiga pod istim naslovom. Djelo se zatim pojavilo u prijevodu na srpski (prevodilac Vladimir Pitović) u izdanju Gece Kona pod naslovom *Ogled o jugoslovenskoj književnosti*

(ćirilčno) i sadržaj je sljedeći: Postanje – srednji vek; Preporođaj i reforma; Poznije doba: nova srpska patrijaršija i katolička reakcija; Novo doba.

Pavle Popović je bio svjestan da je *Jugoslovenska književnost* potaknuta i pisana zbog političkih i propagandnih razloga. Nenad Nikolić (2009: 277) je istakao:

»Да је концепција југословенске књижевности Павла Поповића више условљена *политичким* него научним разлозима, мишљење је које се може сматрати општеприхваћеним у данашњој науци о књижевности. Већ у првим реакцијама на *Југословенску књижевност* била је истакнута њена претензија да прикаже књижевност која не постоји, те такво бирање аутора и стављање акцената на оне аспекте њихових дела које ће учврстити тезу о јединствености југословенске књижевности«.

Iako je želio dati pregled jugoslavenske književnosti, Popović je zapravo izlagao sve tri književnosti odvojeno (srpsku, hrvatsku i slovensku) i tek je u svojoj akademskoj besjedi *Jugoslovenska književnost kao celina* pristupio teorijskoj razradi pojma jugoslavenske književnosti. Ovdje je Popović nastojao pokazati kako je pojam jugoslavenske književnosti kao nacionalne književnosti ispravno postavljen i to kroz klasifikaciju i veze između književnosti Srba, Hrvata i Slovenaca. Ova ideja potiče od pretpostavke o već završenom konstituiranju jugoslavenske nacije, iako Popović rijetko koristi ovu sintagmu i radije tu naciju označava kao »naš narod«. Politička uvjetovanost Popovićevega koncepta jugoslavenske književnosti primjetna je u posljednjoj fazi njegovog stvaralaštva kada je uvidio da jugoslovenska nacija kao politički entitet zapravo ne postoji (usp. Palavestra, 2008: 467). Popovićevo izlaganje o ranijim periodima zapravo je gotovo identično kao i u njegovim prethodnim djelima, dok je kod XVIII. stoljeća došlo do značajnih promjena. Kod nove književnosti naglasak je stavljen na djelo Dositeja Obradovića, Vuka Karadžića i Ljudevita Gaja. Prema riječima Nenada Nikolića (2009: 281) *Ogled o jugoslovenskoj književnosti* ne donosi sliku jedinstvenih tokova unutar jedne književnosti nego prije svega teži uspostavljanju pojma jugoslavenske književnosti, što je bio cilj i pristupne akademske besjede gdje je Popović došao do zaključka da jugoslavenska književnost, kao rezultat jedinstvenog razvoja ne postoji, već da su se posebno razvijale srpska, hrvatska i slovenska književnost, i da se taj pojam može odrediti prije svega u odnosu na teritoriju koju obuhvaća Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Popović je ukazao prvo na to da bi najpogodnija klasifikacija jugoslavenske književnosti bila prema regijama jer se ona mahom tako i razvijala, ali potom odustaje od ovakvog zaključka i inzistira na postojanju zajedničkih crta pokrajinskih književnosti. Osobito važno za Popovićevo konstituiranje jugoslavenske književnosti je paralelno praćenje »srpske patrijaršije« i »katoličke reakcije« kao srodnih

kulturnih, a samim tim i književnih strujanja, dok presudnu ulogu u konstituiranju jedinstvene književnosti igra XVIII. stoljeće.

Antun Barac je također bio sveučilišni profesor (usp. Ivanišin, 1996: 15–17): 1930. godine je izabran za docenta novije hrvatske i ostalih jugoslavenskih književnosti (tj. slovenske i srpske), a zatim, kad su se stekli uvjeti za podjelu katedre za književnu kroatistiku na dvije katedre – na Katedru za stariju hrvatsku književnost (voditelj: Franjo Fancev) i na Katedru za noviju hrvatsku i ostale jugoslavenske književnosti, postao je njezin pročelnik. Barac je također pristupio ideji književnog jedinstva u tri etape svoga života i rada: u početku se zalagao za etničko jedinstvo Hrvata, Srba i Slovenaca (Nemec, 2011: 186), o čemu svjedoči tekst »Književno jedinstvo« koji je objavio 1919. u *Književnom jugu*. Ovdje Barac kritizira podjelu jugoslavenskih književnosti po zemljopisnom načelu i za to navodi različite argumente kao što su jedinstvenost i nedjeljivost stare crkvene i apokrifne književnosti, a naglašava da je narodna poezija zajednička Hrvatima, Srbima i Slovencima. Teritorijalnoj podjeli se protive i specifične dvojnosti, zajednička pripadnost određenih književnih fenomena i procesa. Barac je tada zastupao tezu da na »jugoslavenskom području« postoji samo jedna književnost jednoga naroda, pisana različitim narječjima. Krešimir Nemec (Isto: 187), međutim, ističe da je Barac upravo sa slovenskom književnošću imao najviše teškoća »u smislu definiranja tobožnjega organskog karaktera ‘jugoslavenske književnosti’«.

Drugi trenutak je onaj kad je godine 1923. u *Jugoslavenskoj knjivi* objavio tekst *Naša književnost i njezini historici* koji je započeo (1962: 38) upravo u skladu sa svojim tadašnjim političkim opredjeljenjem:

»Razvojna linija jugoslavenske književnosti pokazuje postojano uspinjanje na više. Ako se uzmu u obzir svi momenti, svi socijalni, politički, kulturni motivi što su je izazvali i što su joj određivali smjer, jugoslavenska književnost kao cjelina, apstrahirajući od pojedinosti i pojava neznatnih i uzgrednih, pokazuje sve kucaje, sve šarenilo života koji traži svoj izlazak, svoj put, svoj cilj«.

Taj put je očito tražio i Barac koji je osmišljavao jednu povijest jugoslavenske ili jugoslavenskih književnosti, jednog specifičnog literarnog organizma, u situaciji koja je bila slična švicarskoj, primjerice, pa se za švicarsku književnost govori da je »*in-der-aus-der-der Schweiz*«, odnosno kako je rekao Urs Widmer (Böhler, 2010: 48): »Es gibt keine Schweizer Literatur. Es gibt eine Literatur aus der Schweiz«. Barac (1962: 54) je nastojao »stvoriti iz literarne historije doista historiju *literature*« i ustvari je napao poglede Jovana Skerlića koji je u svojoj knjizi *Istorija nove srpske književnosti* (1914.) smatrao da je književnosti južnih Slavena potrebno razmatrati odvojeno, odnosno kako je Skerlić (1997: 15) istakao u »Predgovoru«:

»Хрватска и српска књижевност су књижевности једног народа и једнога језика, али то су још две књижевности. То је парадокс, анахронизам, доказ наше културно-националне заосталости, али то је тако. [...] Потпуна историја српскохрватске књижевности има тек да се напише; у овај мах нема писца који би могао да изведе тај велики посао, и то по сопственим проучавањима«.

Barac је о Јовану Skerliću писао у више наврата, у скоро симболичним vremenskim razmacima (1914., 1924., 1934., i 1954.), »uvijek s poštovanjem i razumijevanjem« (Jurišić, 2004: 189), i već se u prvom Barčevom članku posvećenom Јовану Skerliću prigodom njegove smrti, kako naglašava Frangeš (1978: 8), »počinje izgrađivati Barčev kritički izraz koji će nastojati da se približi ne samo Matoševoj rafiniranosti nego i Skerlićevu racionalnom stilu«. О Skerlićevoj *Istoriji nove srpske književnosti* је mislio da ona ne daje objektivан prikaz razvoja književnosti s obzirom da је pisana sa simpatijama i antipatijama, bez finesa, u literarnom stilu. Zanimljivo је ono što је u vezi s Barčevim člancima о Skerliću primjetio Radomir Ivanović (1984: 186):

»Tako se, na osnovu tri članka о Skerliću, može restaurirati donekle Barčeva 'autorska biografija'. U prvom članku autor iskazuje svoja najdublja uverenja u momentu dok ih formuliše. U druga dva, između redova, izbija polemički karakter, jer neće biti prihvaćene sve ideje za koje se zalagao Barac. Stiče se utisak da u velikoj meri Barac polemische sa savremenicima, u druga dva priloga, no što obraća pažnju glavnom predmetu о kome piše. To se najpre vidi u prilogu objavljenom u 'Jugoslavenskoj knjivi'. On će kurzivom podvući misao da је Skerlić 'analitik naše nacionalne psihe'. Tu је ukratko sadržana ne samo odbrana Skerlićevih naučnih opredeljenja nego i odbrana sopstvenih«.

Ivanović (Isto: 190) zaključuje, uspoređujući odnos Skerlić – Barac, da је »primarna sfera interesovanja Јована Skerlića – književna kritika, a primarna vokacija Antuna Barca – književna istorija«, te da »postoji vidna usaglašenost njihovih teorijskih opredeljenja i primene tih opredeljenja u književnoistorijskim i kritičkim ostvarenjima« (Isto: 191). Pri definiranju Skerlićevog književnopovijesnog metoda, Dimitrije Vučenov (1980: 198) naglašava tri komponente od kojih se ona по kojoj glavne ličnosti једне epohe ujedno reprezentiraju tu istu epohu može usporediti sa Barčevom metodom: »Скерлић такве личности види и представља у Доситеју, Вуку и Светозару Марковићу. Слично је касније поступио и хрватски историчар књижевности Антун Барац представивши двадесет година хрватске књижевности као Шеноино доба«.

Šimun Jurišić (2004: 191) је pregledao skripte Antuna Barca, koje predstavljaju njegova predavanja iz književnosti i koje se čuvaju u Nacio-

nalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (sign: R-7388), pa navodi šta je na tom mjestu Barac napisao o Skerliću:

»U skriptama ga [Jovana Skerlića] pominje na više mjesta. Kad piše o srpskom realizmu Barac daje do znanja da nije u cijelosti zadovoljan s onim što je Skerlić napisao u svojoj *Istoriji nove srpske književnosti*. Prema Skerliću, glavni kritičari u vremenu realizma su Svetislav Vulović i Ljubomir Nedić. Andru Nikolića i druge kritičare 'ne spominje Skerlić iako su oni za živu književnost važniji od Vulovića'«.

Velikom poslu pisanja povijesti »jugoslavenske« književnosti, na koji je tako skeptično gledao Skerlić, međutim, pristupio je upravo Antun Barac koji je kompleksno razmatrao književno jugoslavenstvo jer »jugoslavenska« književnost, kako kaže Jovan Deretić (1997: 36), »po njegovom shvatanju, nije monolitna nego složena celina. Ali, on veruje u taj pojam«. Kako je naglasio Miroslav Šicel (1986: 15), »[...] po njegovim [Barčevim] shvaćanjima povijest književnosti mora biti istodobno povijest duha, atmosfere i filozofije vremena, ali prije svega povijest tokova života«. Barac je polemizirao sa svojim prethodnicima koji su smatrali da su književnosti Srba, Hrvata i Slovenaca među sobom nepovezane jer po njegovom mišljenju oni su se zaustavljali samo na površini i nisu uspjeli vidjeti jedinstvo jugoslavenske književnosti. Stoga Barac (1962: 54–55) u *Jugoslavenskoj njivi* zaključuje:

»Za ozbiljnoga literarnoga historika može naša jugoslavenska književnost biti samo *jedna*. Tvrditi danas s ozbiljnim naučnim razlozima da se naše plemenske književnosti imaju prikazivati odvojeno, znači ono isto što i tvrditi s ozbiljnim naučnim razlozima da su Slovenci, Hrvati i Srbi tri različita naroda. Svi ti naši pojmovi, kao narod, književnost, ljepota, prilično su neodređeni, ostavljajući mjesta za sve moguće prepirke, omogućujući da se opravdava svaka i najapsurdnija teza. No pred osnovnom činjenicom *etničkoga* jedinstva pada u prah i princip o tri zasebne književne historije: prikazujući duševni život *jednoga* naroda, književna ga historija ima prikazati cjelovito, bez obzira na mjesta na kojima se u pojedinim momentima razvijao. Isti problem koji nastaje kod diobe istoga naroda u tri dijela: nemogućnost pravedne podjele postaje još teži kod diobe književnosti. Po istom principu po kome se zbog *nacionalnog* momenta spajahu različite pokrajinske književnosti u tri plemenske, moraju se sada tri plemenske spojiti u jednu«.

Znači Barac polazi od činjenice da je jugoslavenska književnost jedna, to je književnost jednog naroda, a tko god je želi podijeliti, stvorio bi tzv. plemenske književnosti. Uopćeno govoreći, Barac na ovom mjestu ističe nemogućnost pravedne podjele.

Treća etapa kada Barac pristupa pojmu jugoslovenske književnosti se namjenski točno preklapa s Popovićevim nastojanjem da napiše povijest ju-

goslavenske književnosti za inozemstvo jer je, upravo kao i Popović, pisao za strance i strance je imao na umu kad je sastavljao svoju *Jugoslavensku književnost* koju je objavio u Zagrebu 1954. godine. Imajući u vidu da se, kako ističe Janez Rotar (1984: 83), »u Barčevoj književnoznanstvenoj metodi sa svih strana razjašnjava trokut pisac – djelo – primalac«, značajno je da Barac (1954: 319) u »Napomeni« kaže: »Ovaj pregled napisan je prvotno za inozemstvo, na informativan način, na poticaj Komisije za kulturne veze s inozemstvom i po dogovoru s njome«. Knjiga je doživjela tri izdanja (1954., 1959., 1963.) i sadržaj je sljedeći: I. Prošlost i jezik jugoslavenskih naroda: 1. Presjek kroz političku i društvenu povijest jugoslavenskih naroda; 2. Kulturni utjecaji; 3. Jezik, narječja. II. Srednjovjekovna književnost: 1. Počeci slavenskih književnosti, Ćirilo i Metodije; 2. Prvi spomenici slovenskog jezika; 3. Hrvatska srednjovjekovna književnost; 4. Srpska srednjovjekovna književnost. III. Šesnaesti vijek: 1. Političke i društvene prilike. Turci. Humanizam i renesansa kod Jugoslavena; 2. Počeci hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku. Glavni njezini predstavnici u XVI. vijeku (*Marulić, Menčetić, Držić, Hektorović, Lucić, Vetranović, Marin Držić* i t. d.); 3. Protestantska književnost u Slovenaca i Hrvata; 4. Počeci hrvatske kajkavske književnosti. IV. Sedamnaesti vijek: 1. Književnost katoličke reakcije; 2. Dubrovački pisci XVII. v. (*Gundulić, Bunić Vučić* i dr.); 3. Hrvatski pisci XVII. vijeka (*Zrinski, Frankopan, Križanić, Vitezović*); 4. *Pajsije*. V. Osamnaesti vijek: 1. Političke i gospodarske prilike; 2. Hrvatska književnost XVIII. v. (*Đurđević, Kačić, Reljković, Brezovački* i dr.); 3. Srpska književnost XVIII. v. (*Orfelin, Dositej Obradović* i dr.); 4. Slovenska književnost XVIII. v. (*Linhart, Vodnik*). VI. Narodna poezija: 1. Društvena osnova narodne poezije; 2. Lirska narodna pjesma; 3. Epska narodna pjesma; 4. Tvorcari narodne pjesme; 5. Značenje narodne poezije. VII. Devetnaesti vijek: Osnovi modernih jugoslavenskih književnosti: 1. Srpska književnost prve polovice XIX. v. i njezini najznatniji predstavnici (*Karadžić, Njegoš, Radičević, J. S. Popović* i dr.); 2. Slovenska književnost prve polovice XIX. v. (*Kopitar, Prešern* i dr.); 3. Književnost ilirizma i njezini glavni predstavnici (*Gaj, Mažuranić, Vraz, Preradović* i dr.). Od romantizma ka realizmu: 1. Političke i društvene prilike u drugoj polovici XIX. v.; 2. Srpski romantizam i njegovi predstavnici (*Zmaj, Jakšić, Kostić, Ljubiša* i dr.); Hrvatski romantizam. Od romantizma ka realizmu (*Šenoa, Marković* i dr.); Slovenski romantizam. Putovi ka realizmu (*Levstik, Stritar, Jenko, Jurčić, Gregorič* i dr.). Realizam: 1. Srpski realizam i srpski realisti (*Ignjatović, Lazarević, Sremac, Matavulj, Ranković, V. Ilić* i dr.); 2. Hrvatski realizam i hrvatski realisti (*Kumičić, Kovačić, Đalski, Leskovar, Kozarac, Novak, Harambašić, Kranjčević*); 3. Slovenski realizam i slovenski realisti (*Kersnik, Aškerc, Tavčar*). VIII. Dvadeseti vijek: Zaokret prema Evropi: 1. Srbija na početku XX. v. Zapadnjaštvo u srpskoj književno-

sti (*Nedić, B. Popović, Skerlić*). Pjesnici i pripovjedači (*Dučić, Šantić, Rakić, Domanović, Kočić, Cippico, Stanković, Nušić* i dr.); 2. Hrvatska Moderna i njezini predstavnici (*Marjanović, Cihlar, Begović, Vidrić, Vojnović, Matoš, Nazor, Šimunović* i dr.); 3. Slovenski modernistički pokret i njegovi pisci (*Prijatelj, Kidrič, Cankar, Kette, Murn, Župančič, Finžgar*). Između dva rata: 1. Slom Austro-Ugarske. Stvaranje Jugoslavije i prilike u njoj; 2. Najvažniji predstavnici jugoslavenskih književnosti između dva rata (*Krleža, Andrić, Prežihov Voranc, Racin*). Tendencije u suvremenoj književnosti.

Jugoslavenska književnost je bila prevedena na engleski već 1955. kao *A History of Yugoslav Literature* (Barac, 1955.) i po riječima Andrewa Barucha Wachtela (1998: 261) predočava »the best available overview of South Slavic literature in English«. Tek 1977. je prevedena i na njemački pod naslovom *Geschichte der jugoslavischen Literaturen von den angangen bis zur Gegenwart* (Barac, 1977.) i do tada je sadržavala najiscrpniji prikaz književnosti naroda Jugoslavije na njemačkom jeziku (v. Kluge, 1984: 211).

Mora se istaći, u vezi s činjenicom da je *Jugoslavenska književnost* pisana za inozemstvo, da je Komisija za kulturne veze s inozemstvom Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske djelovala u razdoblju od 1968. do 1977., u sklopu Izvršnog vijeća Sabora i razmatrala je pitanja kulturnih veza SFR Jugoslavije s inozemstvom u cilju koordiniranja aktivnosti koje su se na tom području odvijale u SR Hrvatskoj. Stoga je vjerojatno riječ o Saveznoj komisiji za kulturne veze s inozemstvom koja je bila aktivna od 1953. do 1971. i na čijem je čelu bio književnik i esejist Marko Ristić (1902. – 1984.), vođa i glavni ideolog srpskog nadrealizma. U ovom smislu nastavlja Barac (1954: 319):

»Stoga je u njemu ograničen broj imena, i stoga u njemu često nema govora o stvarima, koje bi naš čitalac u takvoj knjizi s pravom očekivao. I obrnuto. O tome, što će sve ući u prikaz, i u koliko će se opsegu što iznijeti, odlučivao je unaprijed određeni prostor, koji je pisac i onako prekoračio gotovo za dvostruko. Knjiga se ipak pojavljuje i kod nas, jer ima mišljenja, da je i ovakva, kakva jest, u nestašici opširnijih djela bolja nego ništa«.

Za *Jugoslavensku književnost* je Dalibor Brozović (1960: 460) zabilježio tih godina:

»To je *malena* knjiga, mnogo štošta u njoj nije *sretno*, ali ona je prva fiksirala ono što je u jugoslavenskim književnostima specifična literarna kategorija, onaj momenat njihova povijesnog unutarnjeg jedinstva samostalnih književnosti. Taj je literarni organizam u književnoj Europi čudan fenomen, ali je činjenica – i tu je činjenicu Barac prvi uočio i točno je ograničio. Što dalje vrijeme odmiče, to će se ta knjiga više cijeniti«.

Šimun Jurišić (2004: 183) je istakao da je možda danas »lakše pisati o knjizi *Jugoslavenska književnost* nego prije pedeset godina kad je objavljena«, kao i činjenicu da je ova Barčeva knjiga poprimila tada proturječne prikaze. Jurišić je naveo brojne vrijednosti i slabosti *Jugoslavenske književnosti* na koje su ukazivali hrvatski i srpski kritičari (ali koje je i sam primjetio), od njezine opreme, prijevoda na svjetske jezike, do brojnih činjeničnih ili pak materijalnih grešaka (Isto: 186): »Jedan dio tih grešaka (ne sve greške!) ispravljen je u drugom izdanju (1959), ispravio ih je sam autor (u krevetu, teško bolestan) ili stručnjaci: za hrvatsku književnost (Jakša Ravlić i Ivo Frangeš), za slovensku (Fran Petrè) i za srpsku (Vice Zaninović). Treće izdanje ne razlikuje se od drugog, barem ne značajno«.

Svakako, kako podvlači Rafo Bogišić (1984: 27), *Jugoslavenska književnost* je bila uvelike uvjetovana

»nepročišćenim odnosom prema nekim nespornostima i pojavama iz suvremene književne historiografije kao i tehničkim zahtjevom da se u okviru i opsegu jedne knjige pruži pregled triju opsežnih književnosti. Nametnuto pomanjkanje prostora nije moglo osigurati potreban pregled i ocjenu književnog stvaranja, a prisilan zajednički okvir s kidanjem i uzastopnim, naizmjeničnim kronološki uvjetovanim prikazom sad jedne sad druge, pa treće književnosti, onemogućili su i onaj tako potreban dojam postupnosti i organskog procesa u razvoju svake književnosti. Ovo je pogotovu značajno jer Barac nije bio historičar ni istraživač koji bi, kako je već istaknuto, značajniju pažnju posvećivao stilskim izražajnim kategorijama i slojevima koji povezuju pojedine fenomene u horizontalnim, a pojedina razdoblja i u vertikalnim relacijama«.

No ako je Barac s jedne strane shvaćanje pojma jugoslavenske književnosti odmah poslije oslobođenja zemlje 1945. godine najneposrednije izrazio u svojoj knjizi *Jugoslavenska književnost* koja je za kratko vrijeme doživjela tri izdanja, mora se, međutim, zabilježiti varijacija tonaliteta upravo u pojmljenju jugoslavenstva. Od Barčevih izjava o etničkom jedinstvu Hrvata, Slovenaca i Srba i njihovoj jednoj, zajedničkoj književnosti pa do objavljivanja *Jugoslavenske književnosti* prošlo je tada 30 godina, i tijekom tih 30 godina opća ideja jugoslavenstva se neizbježno promijenila. I upravo na početku svog djela Barac ističe:

»Izraz 'jugoslavenska književnost' zajednički je naziv za literature Srba, Hrvata, Slovenaca i Makedonaca, okupljenih u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Kao što su jugoslavenski narodi po svome jeziku i postanju vrlo bliski, tako su bliske i njihove književnosti. Politički, ekonomsko-socijalni i kulturni činiooci kroz stoljeća su međutim rastavljali Jugoslavene, te su pojedini njihovi dijelovi živjeli odvojenim životom i razvili se u zasebne narode. Tako je bilo i s njihovim literaturama. Kao odraz različitih prilika, one su u mnogo čemu išle različitim putovima. Ali su im kraj toga ipak mnoge crte ostale zajedničke«.

Ovdje više ne govori književni povjesničar koji vidi jedan narod i jednu književnost. Na ovom mjestu progovara književni povjesničar – znanstvenik koji je u stanju komparativno, južnoslavenski porediti književnosti Jugoslavije i koji vidi zasebne narode, čije su književnosti išle različitim putovima, ali koji i pored toga imaju mnoge zajedničke crte. Iako Baruch Wachtel (1990: 95) čak smatra da »Barac's view of the relationship between the literatures of the Yugoslav people mirrored the anthropological outlook Cvijić had expressed at the same time. Although in Barac's view the high literatures of the Serbs, Croats, and Slovenes were not identical, taken together they served to express all facets of the national spirit; they were three and one simultaneously«, Barčeva *Jugoslavenska književnost* u stvari nagovještava raspadanje jugoslavenske književne zajednice i jugoslavenskog kulturnog okvira koji se počeo raspadati prije jugoslavenske države. Upravo je Barčeva knjiga bila naznaka tog procesa jer se u njoj od početaka, paralelno, ali odvojeno, prati poseban razvoj triju jugoslavenskih, tj. južnoslavenskih literatura: hrvatske, slovenske i srpske. To dakle više nije povijest jedne već tri bliske literature, kao što uostalom nije bila ni Popovićeva *Jugoslovenska književnost*. Nenad Ljubinković (1999: 218) stoga i kaže da »Нимало случајно, Поповићеву периодизацију прихватиће и Антун Барац настојећи да после Другог светског рата, у сличним историјским и политичким условима оствари такође једну заједничку повест југословенске књижевности«. Zato Barac i naslovljava svoj tekst iz 1959. upravo u množini, *Evropski okviri jugoslavenskih književnosti* i zato i kaže da su »jugoslavenski narodi, unatoč različitim narodnim imenima i formalnoj rascjepkanosti, u stvari jedna velika narodna grupa«, dakle ne jedan narod, već velika rascjepkana narodna grupa. Zato Barac (1986: 69) i naglašava da stoga »Jugoslavenske su književnosti sa svojim sadržajnim i formalnim elementima dio evropske književnosti. [...] [i] cjelokupne njihove književnosti pokazuju – da su htjeli uvijek biti i dio Evrope i svoji. U tome one do kraja izražavaju i životni put vlastitih naroda«.

U knjizi Antuna Barca, međutim, došlo je do značajnog pomaka i u odnosu na knjigu Pavla Popovića: dubrovačka književnost je kod Barca uključena u hrvatsku književnost, što naravno nije novost u odnosu na prethodne povijesti hrvatske književnosti s obzirom da su hrvatski povjesničari smatrali dubrovačku sastavnim dijelom svoje književnosti. Ono što je također značajno jest da je poslije Barca dubrovačka književnost izostavljena iz korpusa srpske književnosti, kao što je učinjeno u *Srpskoj književnosti u sto knjiga* u izdanju Matice srpske i Srpske književne zadruge (1958.–66.), u Nolitovoj ediciji *Srpska književnost u književnoj kritici* (1965.) i u *Istoriji srpske književnosti* Jovana Deretića (1983., 1996., 2002.), ali i drugdje. Time je Barac znanstveno ispoštovao književno južnoslavenstvo i uspio ostati svoj, odno-

sno kako kaže (1954: 318) na kraju *Jugoslavenske književnosti*: »ostati u građi i izrazu svojima«. O Barcu je Ivo Frangeš (1978: 9–10) napisao, između ostalog, sljedeće:

»Po svojim političkim i nacionalnim pogledima, Barac se još od prvih istupa uključio u veliku liniju hrvatskoga kulturnog i političkog života koja je od ilirskih preporoditelja, preko Strossmayera i Račkoga, Šenoe i Nodila do predratne omladine i naših dana, budućnost i opstanak hrvatskog naroda vidjela u bratskoj zajednici svih Jugoslavena. U tom svjetlu valja ocjenjivati mnoge Barčeve rezultate i zaključke, jer samo to uvjerenje daje nužno historijsko postolje Barčevim književnopovijesnim pogledima. U tom smislu moramo ocjenjivati i njegovo prihvaćanje ekavskoga govora, kojim se služio do 1926; tako ćemo procjenjivati i njegovo nekadašnje uvjerenje o jedinstvenoj jugoslavenskoj naciji; tako, najzad, možemo razumjeti i njegovo ustrajanje na nekim pozicijama i onda kad su one već bile temeljito poljuljane: jer uman čovjek neće da bude samo gledalac nego i činilac, i ne odstupa od svoga osvjedočenja čim je ono udareno prvim kritikama, nego vraća udarce, a na nove pozicije staje onda kad je u njemu kriza sazrela, ali kad su drugi, vještiji i brži, već stigli da 'uvide'«.

Ako je Barac s jedne strane upojmio koncept koji je izrazio u naslovnoj sintagmi *jugoslavenska književnost* (a ne *jugoslavenske književnosti* ili pak *književnosti Jugoslavije*), s druge strane je ipak ostao dosljedno hrvatski povjesničar književnosti i dosljedan povjesnim činjenicama. Prihvaćanje i vjerovanje u koncepciju književnog jugoslavinstva nije oduzimalo Barcu njegovu hrvatsku komponentu, niti je prijetilo njegovom hrvatskom identitetu. Upravo stoga se Barac komparativno i mogao postaviti prema raznim južnoslavenskim problematikama, pa stoga i pisati brojne tekstove o srpskoj (usp. Novaković, 1972.; Milanović, 1984.) i slovenskoj književnosti (usp. Cesar, 1984.; Nemeč, 1984.; 2011.). Kako u tom pravcu ističe Branko Milanović (1984: 179):

»Više nego iko i prije i poslije njega učinio je na uporednom proučavanju srpske i hrvatske književnosti XIX stoljeća, u konačnom uvidu bez zabluda apsolutne unifikacije, i sa daljim podsticajnim akcentima u tom pravcu.

U vremenu kada je u evropskoj, a i našoj, komparativistici još uvek vladao metod svodenja uticaja 'velikih' književnosti na 'male' i traganja za mehaničkim preuzimanjem 'slabijih' od 'jačih', naš književni istoričar otvarao je prostore dijalektičkom sagledavanju procesa interferencije i transmutacije, te prepoznavanju svih bitnih elemenata u organskom razvoju pojedinih nacionalnih doprinosa jednoj jedinstvenoj – umjetnosti riječi«.

Ivan Cesar (1984: 200) pak ističe kako se rad povjesničara književnosti

»vrlo često svjesno ograničuje na književnost određenog naroda. To možemo ustvrditi i za rad Antuna Barca – njegovo prvotno zanimanje jest hrvatska knji-

ževnost. Hrvatska se književnost razvija prvenstveno iz svoje vlastite tradicije: iz nje dolazi poticaj za inovacije – za nove kompozicijske, tematske, stilske i druge elemente. Iz nje polako nastaju i oblici novoga, ali se taj prijelaz može mnogo lakše uočiti, razumjeti i protumačiti ako slične pojave promatramo i u drugim književnostima, naših susjeda, koje se nalaze pred sličnim problemima, u sličnom kulturnom, a posebice književnom ozračju. U tome možemo naći prvotne razloge Barčeva zanimanja za ostale jugoslavenske književnosti, a pogotovo za slovensku«.

Barac je, kako naglašava Rolf Dieter Kluge (1984: 212), u prvoj polovini dvadesetih godina bio sklon ideji o mogućnosti jedinstvene jugoslavenske nacije, no on je »to stajalište modificirao te u *Jugoslavenskoj književnosti* izlaže koncepciju duhovne veze ili srodstva samostalnih nacionalnih književnosti, koja [...] odgovara realnosti i objašnjava inozemnom čitaocu specifičnost jugoslavenske mnogonacionalnosti«. Kluge (Isto: 213) čak smatra da sam naslov Barčeve knjige *Jugoslavenska književnost* »može inozemnog čitaoca zbuniti, jer mu sugerira neadekvatnu predodžbu o jedinstvenosti jugoslavenskih književnosti«. No u Barčevoj knjizi se specifičnost u povijesti jugoslavenskih književnosti pokazuje »u nužnoj razgovjetnosti« (Isto). Kluge također primjećuje (Isto: 214) da iako *Jugoslavenska književnost* daje kompletnu sliku glavnih književnopovijesnih procesa i strujanja u Jugoslavena, »niz važnih pitanja – i to jasno vidimo – ostaje bez odgovora; naime: kako se u 'jugoslavenske književnosti' uklapa djelima vrlo bogata književna produkcija narodnih skupina: Mađara, Slovaka, Bugara, Rumunja, Albanaca, Rusina, Talijana (ranije i Nijemaca)?«. Ovakva i druga brojna pitanja bi se mogla postaviti u vezi s Barčevim pristupom književnom jugoslavenstvu i južnoslavenstvu, no moralo bi se reći da usprkos naslovu koji je Barac dao svojoj knjizi, *Jugoslavenska književnost*, i koja za poticaj ima inicijalno političko referencijalno stanovište, učinio je svoju knjigu južnoslavensku po pristupu, obliku i sadržaju, te stoga se Barčevi znanstveni i estetski stavovi u ovom djelu upravo ukrštaju jer od Barca se moglo naučiti »da književnim temama iz prošlosti treba uvijek pristupati sa suvremenog aspekta a ne obratno« (Ivanišin, 1996: 17). Kako ističe Krešimir Nemeč (1994: 173), »Barac je bio u svome znanstvenom radu ozbiljno zaokupljen pitanjima estetike primanja i djelovanja književnog teksta«, pa je stoga sasvim dobro umio iskoristiti *jugoslavensku* priliku da ovo djelo, namijenjeno prvobitno za inozemne čitatelje, predstavi kao *južnoslavensko* i time u stvari pomirio i premostio procjep političke koncepcije i književnih stvarnosti.

Literatura

- Barac 1914: Antun Barac, »Jovan Skerlić; Istorija; Knjige i pisci; Anketa«, *Vihor*, I, 7, str. 136–138; 1914.
- Barac 1919: Antun Barac, »Književno jedinstvo (Odgovor dr. Prohaski)«, *Književni jug*, II, III, 17, str. 333–334; 1919.
- Barac 1924: Antun Barac, »Skerlić«, *Jugoslavenska knjiva*, VIII, I, 11, str. 409–410; 1924.
- Barac 1934: Antun Barac, »Skerlić«, *Mladost*, XII, 10, str. 235; 1934.
- Barac 1954: Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1954.
- Barac 1955: Antun Barac, *A History of Yugoslav Literature*, translated by Petar Mijušković, Committee for Foreign Cultural Relations of Yugoslavia, Beograd, 1955.
- Barac 1977: Antun Barac, *Geschichte der jugoslavischen Literaturen von den Anfängen bis zur Gegenwart*, unter Mitwirkung von Miodrag Vukić; aus dem Serbokroatischen übertragen, bearbeitet und herausgegeben von Rolf Dieter Kluge, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1977.
- Barac 1986: Antun Barac, *O književnosti*, izbor tekstova i uvodni esej Miroslav Šicel, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Baruch Wachtel 1998: Andrew Baruch Wachtel, *Making a Nation, Breaking a Nation. Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*, Stanford University Press, Stanford, 1998.
- Bogišić 1984: Rafo Bogišić, »Antun Barac i domaća književna baština«, u: *Barčev zbornik*, uredio Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 9–30.
- Böhler 2010: Michael Böhler, »Gefängnis Schweiz oder Bergnebel Seldwyla? Zur Frage von Raum- und Zeitbindung der Schweizer Literatur«, u: *Schweiz Schreiben. Zu Konstruktion und Dekonstruktion des Mythos Schweiz in der Gegenwartsliteratur*, Jürgen Barkhoff, Valerie Heffernan (Hrsg.), Walter de Gruyter, Göttingen, 2010., str. 45–64.
- Brozović 1960: Dalibor Brozović, »Antunu Barcu, In memoriam. Uz petu obljetnicu smrti«, *Zadarska revija*, str. 456–460; 1960.
- Cesar 1984: Ivan Cesar, »Antun Barac o slovenskoj književnosti«, u: *Barčev zbornik*, uredio Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- Deretić 1997: Јован Деретић, »Међе и размена«, *ИИИ*, 36; 25/07/97.
- Frangeš 1978: Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
- Franić Tomić 2011: Viktorija Franić Tomić, *Tko je bio Marin Držić*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.
- Ivanišin 1996: Nikola Ivanišin, *Književnopovijesno djelo Antuna Barca*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1996.
- Ivanović 1984: Radomir Ivanović, »Antun Barac o Jovanu Skerliću«, u: *Barčev zbornik*, urednik Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 183–191.

- Jurišić 2004: Šimun Jurišić, »Antun Barac, *Jugoslavenska književnost* u očima kritičara i kritizera«, *Književna istorija*, XXXVI, str. 183–192; 2004.
- Kluge 1984: Rolf Dieter Kluge, »Njemački prijevod Barčeve *Jugoslavenske književnosti* (Metodološke primjedbe o pojmu 'jugoslavenska književnost')«, u: *Barčev zbornik*, uredio Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- Ljubinković 1999: Ненад Љубинковић, »Поповићева синтетичка сагледавања југословенске (југословенских) књижевности у виђењу и вредновању савремене стручне критике«, u: Павле Поповић, *Југословенска књижевност*, приредио Ненад Љубинковић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999., str. 205–224.
- Milanović 1984: Branko Milanović, »Antun Barac i srpska književnost XIX vijeka«, u: *Barčev zbornik*, uredio Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 171–179.
- Nemec 1984: Krešimir Nemeč, »Antun Barac i slovenska književnost«, u: *Barčev zbornik*, uredio Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- Nemec 1994: Krešimir Nemeč, »Barac o recepciji književnosti«, *Umjetnost riječi*, XXXVIII, 3–4, str. 169–175; 1994.
- Nikolić 2009: Ненад Николић, »Концепција српске и југословенске књижевности Павла Поповића«, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, LVII, св. 2, str. 267–295; 2009.
- Novaković 1972: Бошко Новаковић, »Антун Барац према српској књижевности«, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 15/2, str. 469–485; 1972.
- Palavestra 2008: Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике 1768–2007*, том II, Матица српска, Нови Сад, 2008.
- Petrović 1972: Svetozar Petrović, *Priroda kritike*, Liber, Zagreb, 1972.
- Popović 1918: Pavle Popović, *Jugoslovenska književnost*, Printed at the University Press, Cambridge, 1918.
- Popović 1922: Павле Поповић, »Југословенска књижевност као целина«, *Глас Српске краљевске академије*, 60; 1922.
- Popović 1999: Павле Поповић, *Југословенска књижевност*, приредио Ненад Љубинковић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
- Rotar 1984: Janez Rotar, »Kulturološki aspekti u Barčevoj književnopovesnoj metodi«, u: *Barčev zbornik*, uredio Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 77–89.
- Šicel 1986: Miroslav Šicel, »Antun Barac i njegovo djelo«, u: Antun Barac, *O književnosti*, izbor tekstova i uvodni esej Miroslav Šicel, Školska knjiga, Zagreb, 1986., str. 7–19.
- Tatarin 2009: Milovan Tatarin, »Popović, Pavle«, u: *Leksikon Marina Držića*, urednici Slobodan P. Novak, Milovan Tatarin, Mirjana Mataija, Leo Rafolt, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009., str. 613.
- Tutnjević 2004: Staniša Tutnjević, *Nacionalna svijest i književnost Muslimana: o pojmu muslimanske / bošnjačke književnosti*, Narodna knjiga / Alfa, Beograd, 2004.

Tutnjević s.d: Staniša Tutnjević, »O pojmu književnog jugoslovenstva«, <http://postjugo.filg.uj.edu.pl/baza/files/358/knjizevno-jugoslavenstvo.pdf>

Vučenov 1980: Димитрије Вученов, »Скерлић у своме времену«, у: *Јован Скерлић у српској књижевности 1877–1977. Зборник радова*, уредио Предраг Палавестра, ИРО »Народна књига«, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1980., стр. 187–202.

KNJIŽEVNO JUGOSLAVENSTVO I JUŽNOSLAVENSTVO ANTUNA BARCA
U USPOREDBI SA SRPSKIM POVJESNIČARIMA KNJIŽEVNOSTI
(P. POPOVIĆ, J. SKERLIĆ)

Sažetak

U ovom radu se obrađuje pristup hrvatskog književnog povjesničara i kritičara Antuna Barca literarnom organizmu koji je bio poznat pod imenom »jugoslavenska književnost«. Barčev pristup je obrađen u usporedbi s radom srpskih povjesničara književnosti kao što su Pavle Popović i Jovan Skerlić, no prije svega Popović, s obzirom da su obojica autori djela koji nosi naslov *Jugoslavenska* (Popović), odnosno *Jugoslavenska književnost* (Barac). Barac je pristupio ideji književnog jedinstva tako što se u početku zalagao za etničko jedinstvo Hrvata, Srba i Slovenaca: pošao je od činjenice da je jugoslavenska književnost jedna, i tko god je želi podijeliti, stvorio bi tzv. plemenske književnosti. No Barčeva *Jugoslavenska književnost* (1954.) je u stvari nagovijestila raspadanje jugoslavenske književne zajednice jer se u njoj od početaka, paralelno, ali odvojeno, prati poseban razvoj triju jugoslavenskih, tj. južnoslavenskih literatura: hrvatske, slovenske i srpske.

Ključne riječi: Barac, Skerlić, Popović, književno jugoslovenstvo i južnoslovenstvo

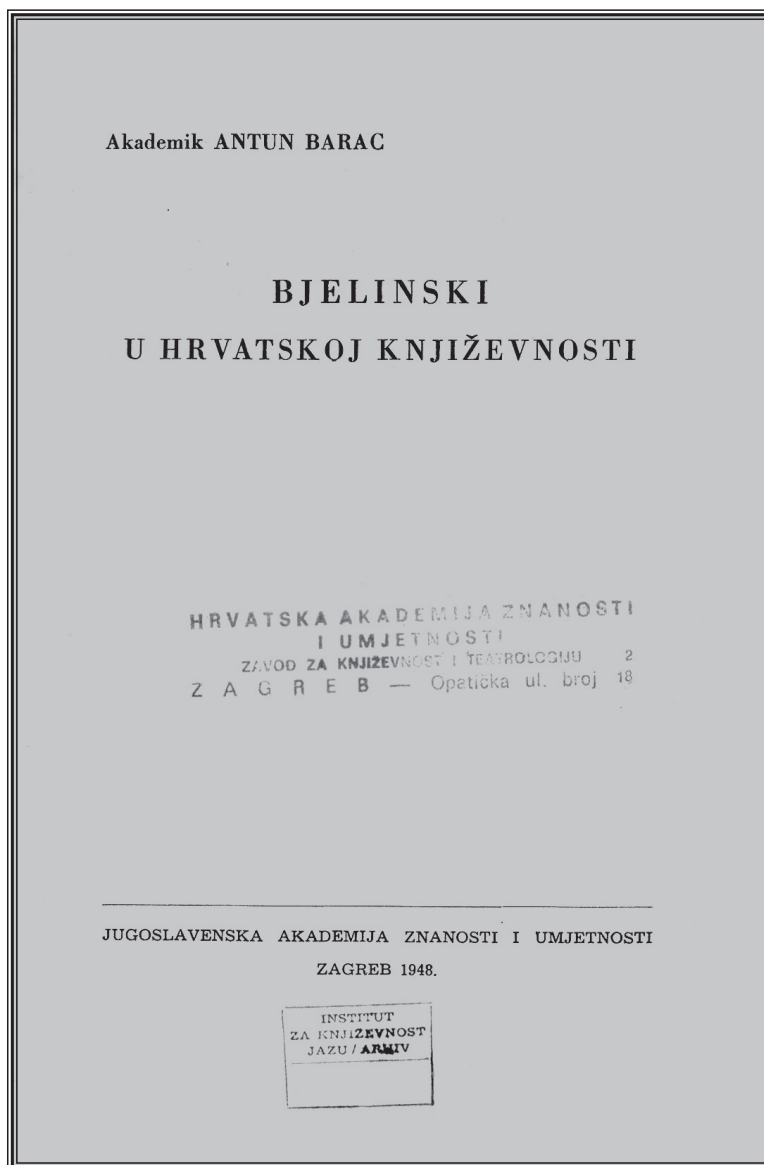
ANTUN BARAC'S LITERARY YUGOSLAVIANISM AND
SOUTHERNSLAVISM IN COMPARISON WITH SERBIAN LITERARY
HISTORIANS (P. POPOVIĆ, J. SKERLIĆ)

Summary

This paper deals with the approach of the Croatian literary historian and critic Antun Barac (1894 – 1955) to the literary organism which was known as »Yugoslav Literature«. Barac's approach is discussed in comparison with the work of Serbian historians such as Pavle Popović and Jovan Skerlić (primarily the former), given that both are authors of the works with titles including the expression *Jugoslavenska* (Popović), and *Jugoslavenska književnost / Yugoslav literature* (Barac). Barac approached the idea of literary unity advocating at first the ethnic unity of Serbs, Croats and Slovenes, starting from the assumption that Yugoslav literature is one, and whoever wants to divide it, would create the so-called tribal literatures. Barac's

Jugoslavenska književnost / Yugoslav Literature (1954), however, actually hinted at the disintegration of the Yugoslav literary community, since from the beginning, parallelly but separately, it discusses the specific development of the three Yugoslav, i.e. Southern Slavic literatures: Croatian, Slovenian and Serbian.

Key words: Barac, Skerlić, Popović, literary Yugoslavianism / Southern Slavism

Sl. 19.: Antun Barac: *Bjelinski u hrvatskoj književnosti*, p. o. iz: *Rad JAZU*, knj. 272, str. 91–121, Zagreb, 1948.

Ana Kapraljević

Koncepcije »pojedince« i »nacije« u Antuna Barca i Ive Pilara

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.09 Barac, A.

*Jer samo o smjeru koji sada udarite
svome mišljenju i samo o shvaćanju života
koje sebi sada sadjelate ovisi hoćete li
na svome putu biti pobjednici ili pobijeđeni.*

Ivana Brlić-Mažuranić

1. Barac i Pilar – angažirani intelektualci

Susret sa svjetskim ratom nužno mora utjecati na pojedinca u tolikoj mjeri da preoblikuje svoje težnje, pa makar iz nužde ako ne iz vlastitog htijenja. Ukoliko je taj pojedinac samoostvaren, pa posjeduje i neka viša estetska nagnuća, ukoliko je, uslijed samooblikovanja, dublje svjestan svojih moralnih dužnosti prema čovječanstvu, poput primjerice Sartrea i njegove slobode koja oživljava u odgovornosti, tada je budući rad tim više važan i znakovit.

Antun Barac (1894. – 1955.) i Ivo Pilar (1874. – 1933.) bili su itekako svjesni svojih moralnih dužnosti prema kategorijama koje su smatrali važnima: obitelji, narodu, državi, struci. Upravo je iz snažnog osjećaja dužnosti i nastajao sav njihov velik kreativni doprinos hrvatskoj povijesti, književnoj povijesti, sociologiji i antropologiji. Obojica su smatrali da je njihova dužnost, kao pripadnika intelektualne elite vlastite zemlje, moralno usmjeravati svoju čitalačku publiku, tim više što je Prvi svjetski rat ionako pokosio mnoge umne ljude njihove zemlje. Antun Barac, doživjevši i Drugi svjetski rat, te boravak u ustaškom logoru; Ivo Pilar u strahu za svoj život u političkim previranjima zbog svojih prohrvatskih tekstova; bili su obogaćeni za još jedno teško životno iskustvo. Upravo iz prave zrelosti u iskustvu, naime, nastaje najbolje djelovanje.

Jednog se znalo kao izrazito hrvatski orijentiranog povjesničara i sociologa, drugoga se često svrstavalo u jugoslavenski usmjerene književne povjesničare. Pilar je bio britak, strastven pisac, strogo određen prema srpstvu i jugoslavenstvu; Barac je bio miroljubiviji, staloženiji, te je rijetko davao na-

znake svojih političkih stremljenja. Obojica su bili dosljedni, temeljiti istraživači sa snažno izraženom čovječnošću u stavovima i nije čudno da su uspjeli u svojoj svjesnoj nakani: postali su i ostali moralni autoriteti kako svojeg doba, tako to bivaju i danas.

Pilar je smatrao da »svatko se odgaja sam izborom svojih ideala«,¹ a Barac da »čovjek ne unapređuje naučni napredak time, što vrlo ozbiljno govori o neozbiljnim i nevažnim stvarima, nego samo onda, kad zadire u osnovna pitanja života i ljudi«. ² Obojica su u jednome bitno istovjetni u svim svojim radovima: žele podučavati kako bi njihov narod bio čovječniji. Takva plemenita ideja mogla je proizići iz nehumanosti rata. Ideja »slavenstva«, s druge strane, nepresušna je i nimalo konačna niti zapostavljena čak ni danas.

U ovome radu prikazane su dodirne točke dva povjesničara. Pristupilo se proučavanju upravo ovih povjesničara i njihovu kompariranju, jer je dosljednost, kojom su djelovali na podučavanju svog naroda, bila temeljni pokretač njihova rada. Nužno i esencijalno je bilo obrazovati, osvijestiti, izmijeniti, koliko je moguće, nevoljkosti našeg mentaliteta, a time ostaju suvremeni do danas. Izmijeniti nejak mentalitet svoga naroda i obrazovati ga za nove srčanosti – nije li to nešto čemu se oduvijek stremiti? Naime, obojica su proučavali iste probleme: kako živi narod i što uvjetuje njegov razvoj; kako se jezik razvija kao živi organizam; tko je pojedinac, što bi trebao biti i koje su njegove dužnosti; koje su temeljne zasade koje pokreću osobu, naciju te one koje utječu na razvoj ili zamiranje kulture. Kroz sve te probleme provlači se »slavenstvo«, te njegov utjecaj na Hrvate, što će se u ovom radu pokušati dokazati primjerima iz pera obojice autora. »Slavenstvo« im je dano kao mogućnost i moderna ideja u njihovoj okolini, međutim nacionalno, ono »hrvatsko« ipak je prožimalo mnogo više svu njihovu djelatnost.

2. Dodirne točke dviju poetika

2.1. Život naroda

Stabilne i dugovječne države ili monarhije rijetko potiču svoje žitelje na političku angažiranost, samim time što su postojanost njihovih vlada i mirnodopska povijest njihova bivanja mjesto i vrijeme u kojemu se može baviti i nečime važnijim od politike. Međutim, na prostorima jugozapadne Europe, takvo bivanje je nemoguće. Preostaje živjeti s narodom i pokušavati mijenjati kako sebe, tako i okolinu svojim individualnim uplivom. Ili kako kaže Krleža:

¹ I. Pilar, *Borba za vrijednost svoga »ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma*, Kugli, Zagreb, 1922., str. 121.

² A. Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965., str. 30.

»Koliko je izgrađivanje civilizacije, pod takvim bijednim okolnostima, tragičan napor, uvjerljivo govore biografije gotovo svih južnoslovenskih pjesnika, ideologa, umjetnika ili političara, koji su se za posljednjih stotinu godina upustili u kobnu pustolovinu da individualno prevladaju zakone sredine. U toj galeriji svijetlih imena nema gotovo ni jednog koje nije klonulo pod prokletstvom vlastitih deziluzija, u tragičnoj spoznaji kako je snaga pojedinca suviše prolazna a da bi mogla ponijeti sav teret koji je satro čitava pokoljenja.«³

Međutim su Barac i Pilar, u svome izrazito humanom idealizmu pokušavali prevladati okove sredine te su u svojim radovima živjeli uz taj *narod* i pronalazili mu zakonitosti. Barac tvrdi: »Život je naroda kao život organizma, individua, sa svim slabostima, prednostima, posrtajima, uzdizanjima, zanosima – i duhovni život nosi sva ta obilježja.«⁴ Pilar smatra da: »Pojedinac postaje velikim tek pomoću naroda, ali i obratno. Narodi postaju veliki po svojim velikim ljudima. Narodi, koji su kadri proizvesti velike ljude, postaju velikima, a koji ih nisu kadri proizvesti, zahiruju i propadaju.«⁵ Život je naroda doista život organizma, velike socijalne strukture, društvenog sistema koji predstavlja makrokozmos dok je pojedinac u tome narodu mikrokozmos.

Kad utvrđuju da narod živi u svojim velikim pojedincima, a pojedinci tek kad se ostvare u narodu, pokušavaju zatim pronaći ključne odrednice tog naroda kojemu pripadaju. Pilar smatra da ne postoji internacionalna kultura, već isključivo nacionalna:

»Glavna značajka narodnoga života jest kultura. Sve kulturne elemente, koji su se zametnuli u pojedinim obiteljima preuzima narod i konzervira ih te razvija dalje. Narod konzervira te elemente i preko granica opstanka te obitelji, čini ih pristupačnijim neusporedivo većem okviru ljudi, i viša sila organizuje na daljnjem razvitku i usavršenju tih kulturnih stečevina. Bez narodnog života nema kulture. Internacionalne ili nadnarodne kulture u opće nema.«⁶

Barac također priznaje da je *kultura* isključivo nacionalna, ali da ju valja promatrati u odnosu na druge:

»Bilo bi vrlo korisno, kad biste mogli pogledati iz daljine, kako izgleda ta naša Hrvatska sa svojom književnošću, umjesto da iz Zagreba, kao središta svijeta, promatrate sve ostalo. Tragika je velikog dijela naših književnika, kao i tragika cijeloga naroda, što mislimo, da se sve kreće oko nas, i što vlastita pitanja, često vrlo sitna, činimo tako velikima, kao da su važna za sve ljude.«⁷

³ M. Krleža, *Gdje smo i kako smo*, Oslobođenje, Sarajevo, 1988., str. 22.

⁴ A. Barac, *Knjiga eseja*, Mlada Jugoslavija, Zagreb, 1924., str. 19.

⁵ I. Pilar, isto, str. 87.

⁶ Isto, str. 86.

⁷ A. Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965., str. 261.

Obojica znaju vrlo dobro determinirati što predstavlja »nacionalnu dušu«. Barac je to prisposobio uz Augusta Šenou:

»August Šenoa – politički usvojenik Strossmayera – duguje svoju književnu popularnost u svim slojevima tomu što je znao prikazati u svojim romanima, pričama i poeziji potpuni izraz narodne hrvatske duše: stremljenje istini i pravdi, poštivanje normi, povijest kao točku kretanja prema nacionalnim nagnućima sadašnjice, društveni osjećaj, čvrst idealizam, odlučno hrvatstvo, ali obojeno slavenskim i jugoslavenskim osjećajima«. ⁸

Pilar uspoređuje Srbe i Hrvate pa kaže za Hrvate: »Hrvati pak zahvaljuju katoličanstvu svoj konzervativizam, svoju slabiju nacionalnu svijest, svoje jače podlieganje stranim kulturama, svoju višu kulturu, sposobnosti i svoje dublje etičko osjećanje«. ⁹

Obojica osjećaju i snagu »hrvatske političke dezorijentacije«, koja nažalost živi sve do danas. Pilar je općenito u svojim izjavama odrješit i kritičan, dok Barac svojom blagošću i tek naznakama u tekstu možda i više kazuje nego što se sam sebi usuđuje priznati. U tome veoma nalikuje pisanju Petra Skoka. Pilar smatra:

»A i sami Hrvati su mnogo krivi što su nazadovali. Svojom značajnom uztrajnošću htjedoše oni najprije izpraviti državopravne mane god. 1867. i tjerahu neplodnu državopravnu politiku, dok zanemarivahu plodni rad u gospodarskom i trgovačkom životu. Jedino, što ih još zanimaše, bijaše borba protiv Srba, koju vođahu na isti način i ne primjećujući, da dolaze sve više u pozadinu«. ¹⁰

Barac opisuje intelektualca u Šenoinu romanu *Diogenes*, te kao da upravo kazuje kako bi se Hrvati trebali ponašati:

»Ono dakle što je Šenoa naučio od Francuza i što je smatrao bitnim jest nužnost da se uvede u hrvatski život više racionalizma, da se unaprijed predvidi konačni uspjeh narodne stvari, a ne da se nepotrebno žrtvuje romantičkom patriotizmu te da se time oslabljuje narod. A u riječima Troilo Sermagea o dvostrukoj krvi koja kola njegovim venama, te u njegovom jedinstvenom narodnom osjećaju, možda je Šenoa opisao simbolično upravo temeljnu ideju svojeg intelektualnog usmjerenja: biti Hrvat francuske kulture i hrvatskih osjećaja kako bi se moglo bolje služiti svojoj domovini«. ¹¹

⁸ A. Barac, »Note sur Šenoa et les Français«, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, str. 125–126; Zagreb, 1939. (prevela s franc. A. Kapraljević)

⁹ L. v. Südland, *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, Matica hrvatska, 1943., str. 317.

¹⁰ Isto, str. 330.

¹¹ A. Barac, isto, str. 136. (prevela s franc. A. Kapraljević)

U analizi slučaja, nakon ponovnog dolaska na vlast Austrije u Ilirskim pokrajinama, pokazuje nam se Barac u svojoj umješnosti sagledavanja političkih previranja:

»S druge strane ta Austrija bila je neprijateljska i sumnjičava prema svakome nacionalnome osjećaju, ukoliko nije bio čisti austrijski patriotizam. Zbog toga, vjerojatno, možemo smatrati neke protufrancuske manifestacije Iliraca jednom vrstom taktike kojom su mogli, pod okriljem protufrancuskih izjava, mnogo lakše izražavati narodni hrvatski osjećaj u prisutnosti austrijskih vlasti.«¹²

I Pilar je uočio kako Hrvati pristupaju sudbini vlastitog naroda:

»U opće držim, da je ovo čekanje na pomoć izvana, na djelovanje njeke više sile mimo nas samih jedan od bitnih momenata slabosti hrvatskoga karaktera. Jer ovo čekanje iz vana sprečava hrvatskoga čovjeka, da razvije bez ostatka sve one sile, koje u istinu u njemu drijemaju.«¹³

Uočio je kako promjeni pristupa i hrvatski pojedinac:

»Nigdje nemožemo to izraziti razabirati nego u hrvatskoj povijesti ovamo od preporoda. Hrvatski preporod pobudio je velike ambicije, to je bio i jedan od glavnih uzroka njegove velike plodnosti. Ali hrvatski pojedinac, kao u prosjeku slavenski, bio je slab. Ambicija upravila se je u prvom redu na vanjske uspjehe, na literarne, umjetničke, znanstvene, političke uspjehe, na ugled, čast, bogatstvo, vlast, a nije se pitalo, jesu li zato nutarnji uvjeti dani. Individuum je bio slab, sićušan i kukavan, nutarnjom snagom nije bio dorasao svojim zadaćama. Zato odlučnih uspjeha nije bilo. Ambicija izrodila se znatnim dijelom u nisko *štreberstvo*.«¹⁴

Znao je Barac kakva je politika između dva rata i, iako izrijeком ne govori o jednom ili drugom narodu, u potpunosti povjesničar u njemu obznanjuje:

»Javni život u Jugoslaviji od g. 1918. do g. 1941. vodili su uglavnom ljudi, koji su svoje poglede na svijet, svoja iskustva i svoje metode rada stekli prije g. 1914. U novu državu oni su prenijeli svoje želje, navike, prijateljstva i mržnje, a i način, kako su postupali s prijateljima i protivnicima. Njihove svađe, njihovi pothvati samo su nastavak onoga, što su i u Hrvatskoj, i u Srbiji, i u Sloveniji – radili prije g. 1914: nadmetanje stranaka, sitne podvale, proračunanost, stare patriotske fraze, bijesne prepirke i brza pomirenja. Na političkoj pozornici Jugoslavije kretali su se kroz više od dvadeset godina glumci, kojima je politika bila više taktika, da se dođe do vlasti, negoli plod jasnih uvjerenja i želja, da se

¹² A. Barac, »Notes sur les Français dans la littérature de l'Illyrisme«, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 1e Année (2–3), 73–85, str. 6; 1937. (prevela s franc. A. Kapraljević)

¹³ I. Pilar, *Borba za vrijednost svoga »ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma*, Kugli, Zagreb, 1922., str. 6.

¹⁴ Isto, str. 149–150.

nešto ostvari. Grdnje, radikalizam na riječima, izjave prijateljstva, pogledi na narod i društvo vrijedili su toliko, koliko su bili dobri za tu svrhu. Odatle javni i tajni savezi između naoko najprotivnijih stranaka, odatle neobični zaokreti u ideologiji, odatle nagli i čudni kompromisi među protivnicima«. ¹⁵

Pisali su obojica i o Francuzima. Barac je pokazao kako je boravak Francuza prihvaćan u hrvatskom narodu:

»Sve je to sasvim razumljivo. U hrvatskim zemljama Francuzi su upravo uništili drevni red stvari, ustanovljen kao takav tijekom stoljeća. Sve što su unijeli novoga i dobroga, nije se moglo prihvatiti ni tako lako ni tako brzo, posebice kad je bilo povezano s toliko bolnih mjesta. Najteže je bilo to što su podijelili staro hrvatsko kraljevstvo, a patriotski osjećaj je postao tim više jak. Borba za jedinstvo kraljevstva, vođena upravo u toj epohi, podnijela je najokrutniji poraz dolaskom Francuza. Ali kad Austrija nije pokazala nikakvo razumijevanje za hrvatske težnje, sjećanja na dobre strane francuske administracije počela su se ponovo buditi. Austrijske vlasti su se međutim trsile da izbrišu svaki trag te naklonosti i da promiču loša mišljenja o Francuzima«. ¹⁶

Pilar je objasnio kako je do »ilirskog« pokreta došlo:

»Ilirizam bijaše pored toga neizbježiva konstrukcija za nuždu, koja je imala prebroditi jaz između narodne svijesti, koja se upirala u poviestne činjenice, i nepovoljnog i netočnog stanovišta znanosti. Budući da u poviesti ne nađoše prirodni okvir, da u njemu razviju svoje sposobnosti i ambicije, oni si odlučno i brzo skrojiše nov umjetni okvir. Temelji ilirizma bijahu ponajprije poviestna činjenica Napoleonove Ilirije i okolnost, da je Napoleon očigledno pomagao hrvatstvo, da bi te sposobne vojnike za se pridobio. Ta pod francuzkom upravom izašle su prve hrvatske novine 'Kraljski Dalmatin', a Dalmacija doživjela procvat, makar samo na kratko vrijeme, kakav nije doživjela od vremena svoje nezavisnosti«. ¹⁷

2.2. Jezik i književnost

Pilar je izričito izjavljivao da je protivan svim proturječnostima pa je priznavao isključivo dva naroda i dva različita jezika, a time i književnosti. Barac se 1924. još zanosio jugoslavenstvom, ali je već u četrdesetim godinama pisao suzdržano i sve više isticao razlikovanje dva naroda i dva jezika. Obojica su se bavila utjecajem Vuka S. Karadžića na razvoj književnog jezika. Barac je razlikovao hrvatsku i srpsku metriku te različito odabrane motive za zajednički jezik, dok je Pilar bio protivnik jezične koncepcije kao glavne

¹⁵ A. Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965., str. 251–252.

¹⁶ A. Barac, »Notes sur les Français dans la littérature de l'Illyrisme«, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 1e Année (2–3), 73–85, str. 3; 1937. (prevela s franc. A. Kapraljević)

¹⁷ L. v. Südland, *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, Matica hrvatska, 1943., str. 332–333.

postavke nacionalne identifikacije. Samim time što su sve tri teme – hrvatski književni jezik, jugoslavenstvo i zajednička književnost – bile prisutne u oba povjesničara, pokazuje koliko su obojica smatrali to presudnim pitanjima.

Barac je u dvadesetim godinama XX. stoljeća o jugoslavenskoj književnosti tvrdio: »Za ozbiljnog literarnog historika može jugoslavenska književnost biti samo *jedna*«,¹⁸ ali i: »Problem ‘jugoslavenstva’ samo je spoljašnost pod kojom se kriju mnogi drugi i jači problemi, i kriza jugoslavenstva samo je izražaj onih dubljih trzavica u narodnome životu, kojima je ono firma i plašt«. ¹⁹ Te dvije tvrdnje dokaz su da je i sam Barac sumnjao u pravu prirodu jugoslavenskog nadnacionalnog principa. Pilar je, s druge strane, bio sasvim načisto sa sljedećim: »Jugoslavenstvo bijaše zapravo samo politički okvir, koji ne mogaše ukinuti pojedine narode; a radilo se zapravo baš o tome, kako da se Hrvati i Srbi uže povežu«. ²⁰

Pa ipak, u eseju o I. G. Kovačiću, Barac puno otvorenije, opisujući Gorana, zapravo opisuje vlastite stavove:

»U pokretu, kome se žrtvovao, vidio je ostvarenje svega, što ga je vodilo u životu. U njemu je vidio ostvareno svoje hrvatstvo, jer je ono tek sada – reagirajući na ustaštvo – progovorilo pravim glasom. U njemu je vidio i svoje jugoslavenstvo iz gimnazijskih dana, jer su se istom sada u iskrenoj suradnji okupili i Hrvati i Srbi, i Slovenci. A vidio je i prvi pokušaj u nas da jednom dođu do riječi potlačeni, iskorišteni. Kao čovjek pak, i umjetnik osjetio je, da će u krutom životu borbe i stvaranja steći iskustva, koja su mu nedostajala, da stvori umjetničko djelo, kao pun izraz vlastitih sposobnosti. No, i njegova smrt samo je logičan završetak tragedije, u kojoj je glavni junak cijeli njegov naraštaj«. ²¹

Što se tiče jednog jedinstvenog jezika, obojica su analizirali Vukov utjecaj pa je Barac napisao:

»U kulturnim odnosima između Hrvata i Srba mogla se u prošlosti također čuti tvrdnja da su Hrvati, u doba preporoda, književni jezik uzeli od Srba, upravo od V. S. Karadžića. Sa strane pak nekih hrvatskih pisaca zamjeralo se hrvatskim gramatičarima, poimenice Maretiću, što gramatike hrvatskog književnog jezika izrađuju na osnovu djela Srbina Karadžića i Đure Daničića.

Prva od tih tvrdnja može se lako oboriti povijesnim podacima o razvitku hrvatskog književnog jezika od ilirizma dalje. Tvorci hrv. knjiž. jezika, Ilirci, nisu prihvatili štokavštinu kao knjiž. jezik iz djela V. S. Karadžića, nego kao sastavni dio cjelokupne književne baštine iz starije, dubrovačke književnosti«. ²²

¹⁸ A. Barac, *Knjiga eseja*, Mlada Jugoslavija, Zagreb, 1924., str. 24.

¹⁹ Boško Barac, »Intimni svijet A. Barca«, *Književna Rijeka*, 4, str. 93; Rijeka, 2013. (iz članka A. Barca, *Jugoslavenstvo*, Mlada Jugoslavija, 1923.)

²⁰ L. v. Südland, isto, str. 338.

²¹ A. Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965., str. 272.

²² A. Barac, »O hrvatskim vukovcima«, *Jezik*, 53, 2, str. 60; 2006.

Pilar će o istome problemu napisati sljedeće:

»Iz činjenice, što Hrvati i Srbi imaju danas jedan te isti književni jezik, ne može se međutim izroditi, da su oni jedan narod isto tako kao što nisu jedan narod ni Švedi i Norvežani, premda imaju jedan književni jezik. Oba se jezika uostalom međusobno opet razilaze i zavisi samo o političkom razvitku na jugu, ne će li se opet posvema razići, a počeci tog razilaženja već se jasno razabiru.«²³

Barac je izričito odgovorio svome nepoznatome cenzoru knjige koliko je svjestan da se ta dva jezika razlikuju:

»U svojoj knjizi nisam ni na jednom mjestu govorio o odnošaju između Hrvata i Srba, ni o odnošaju hrvatske i srpske književnosti, i prema tome se iz nje ne može zaključivati, kakvo ja mišljenje imam o tome. Ja sam pisao o hrvatskoj i srpskoj (a ne o hrvatsko-srpskoj) metrici u svojoj studiji stoga, što sam čitaocima htio iznijeti cijeli historijat hrvatske metrike. A činjenica je, da se hrvatska i srpska metrika u 19. vijeku isprepliću, i da se pojavi u jednoj ne mogu rastumačiti u drugoj.«²⁴

Ne mislim da je Barac svojim suzdržanim stavom manje vjerovao u različitost dva naroda, dva jezika, dvije književnosti, a da je Pilar svojim otvorenim razmatranjima vjerovao više. Mislim da je Barac jednostavno imao ili manje slobode u izražavanju svog stava ili je odabrao svoju poznatu »slobodu šutnje«, bilo zbog profesionalnih ili privatnih razloga. Činjenica je da se Pilar više bavio tekućim zbivanjima na političkoj sceni i pokušao predvidjeti budućnost, a da je Barac, analizirajući prošle sustave, proučavao njihov utjecaj na književnike i njihov rad, a time i vukao zaključke za sadašnjost. Barac se nije bavio budućnošću, analizirao je prošlost i konstatirao kako je ona utjecala na sadašnjost; Pilar se bavio prošlošću, analizirao sadašnjost i konstatirao kako će ona utjecati na budućnost. Polazna točka istraživanja bila je dakle različita.

2.3. *Pojedinac i njegove dužnosti*

Barac je jednom prilikom napisao: »Možda život sam doista ne vrijedi ništa – no već sam fakt života morao bi poticati na to, da se iz njega izbije što više ljepote, pozitivnih vrijednosti. U tome je i njegov čar i opravdanje idealizma.«²⁵ I Barac i Pilar bili su idealisti, nošeni višim težnjama, »samo-oblikovanjem pojedinca«, koji će tek vlastitim naporom pomoći u mijenjanju kolektivne nesreće. Vjerujem da su obojica pod tom kolektivnošću smatrali prvenstveno narod, a zatim i slavenstvo. Pilar sasvim suvremeno konstatira:

²³ L. v. Südland, *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, Matica hrvatska, 1943., str. 324.

²⁴ A. Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965., str. 56.

²⁵ B. Barac, »Intimni svijet A. Barca«, *Književna Rijeka*, 4, str. 78; Rijeka, 2013.

»Ali se je individualizam razvio tako daleko, da je postao izrazito antisocijalan i socijalno razoran. Razvio se je neki hiperindividualizam, koji vidi samo sebe i svoje interese, a za svoju socijalnu okolinu nema nikakova smisla, pa nema ni shvaćanja, da je sudbina svakoga pojedinca usko vezana sa njegovim socijalnim milieuom.«²⁶

Barac o životu pojedinca, na više mjesta u svojim radovima smatra da ga treba dići na općeljudsku razinu:

»Život je pojedinca zapravo samo opseno: individuum je samo kratkotrajan i sasvim neznan oblik večnog i neprekinutog jednog procesa. Postoji naprosto samo život, kontinuirana linija njegova, kojoj pojedinac i njegovo vreme može dati naročitu karakteristiku, naročitu boju – no ona se u svome toku ne lomi nikada.«²⁷

Pilar u svojoj studiji o »slavenskom individualizmu« daje optimističnu viziju istog:

»Svemu tome kriv je po mome uvjerenju manjak slavenskoga individualizma, manjak jedne periode, gdje bi individualistički i aktivistički karakteri selekcijom i evolucijom iznijeli pobjedu nad kolektivističkima i pasivističkima, i zaoblili se u izrađen, harmoničan i snažan slavenski individuum.«²⁸

Barac se radije bavi pojedinim piscima, kojima namjenjuje presudnu ulogu u razvoju masa. Svakog hrvatskog pisca, kojega analizira u svome radu, prvenstveno određuje na razini čovječnosti. Po njemu je glavna uloga književnika da ne bude moralno slab. Vrlo je blisko to Pilarovom zazivu za što više značajnih ljudi u slavenskim zemljama, ali prvenstveno u hrvatskim.

3. Idejne istovjetnosti Barca i Pilara

U prevratno doba u kojem su živjeli, Barac i Pilar imali su i više dodirnih točaka u svojim istraživanjima nego što se na prvi pogled čini. Obojica su svoj posao odgoja mladeži i javnosti poimali vrlo ozbiljno. Pojedinac, odnosno individua ili »jastvenost«, kako ga Pilar naziva, ima ključnu ulogu u životu naroda, što smatraju obojica – pod uvjetom da sam sebe formira, obrazuje, potiče. Ukoliko je književnik, ima i moralnu dužnost sijati ljepotu u svojim čitateljima.

²⁶ I. Pilar, *Kriza kapitalizma kao spoznajni i socijalno-politički problem*, Pilar, Zagreb, 2011., 11(1), str. 106.

²⁷ A. Barac, *Knjiga eseja*, Mlada Jugoslavija, Zagreb, 1924., str. 8.

²⁸ I. Pilar, *Borba za vrijednost svoga »ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma*, Kugli, Zagreb, 1922., str. 12.

Obojica proučavaju javni život u Jugoslaviji, kako u prošlosti tako i u sadašnjosti. Pilar je više zaokupljen društvom i njegovim zakonitostima, a Barac književnošću i na koji način društvene prilike utječu na formiranje književničkog opusa. Obojica polemiziraju o jednom zajedničkom književnom jeziku, svaki na svoj način proučava utjecaj Vuka S. Karadžića, Napoleona i Francuza, iliraca, Austrije, Strossmayera i Starčevića. Barac prepoznaje francuski utjecaj na Šenoinu intelektualnu orijentaciju, te odaje da su i na njega utjecali Francuzi, a Pilar govori o književniku Gjalskom kao svome uzoru.

Obojica temeljito proučavaju život naroda, i dok Pilar promišlja na primjeru prošlosti i sadašnjosti o budućnosti, Barac analizira prošlost i njezino djelovanje na sadašnjost te daje zaključke o većini književnika tadašnjice.

Općeljudske teme, među njima i slavenstvo, razvitak hrvatske duše i karaktera, slavenski individualizam, jugoslavenstvo, čovječnost, narodna i internacionalna kultura – sve su im zajedničke. Jedan ih proučava na povijesnim događajima, drugi na književnim materijalima i u životima književnika. Sklonost rodoljublju, domovini, čovjekoljublju Barca ne napušta ni u logoraškim zapisima. Sklonost hrvatstvu, individualnom značaju i kritici hiperindividualizma (kojemu i danas svjedočimo) ne napuštaju samog Pilara ni pod cijenu vlastitog života.

I kao što kaže suvremeni povjesničar Ivo Banac:

»U grču i u jedu, u poniženju i u egzaltaciji, u prividnom sladu laži i u slobodi istine i učenosti, stvarali su, često nesvjesno, biljege hrvatskog identiteta. Oni žive u nama, u našoj slabosti i samozavaravanju, ali i u našoj spremnosti za velike pothvate. Jer identitet je zapravo u našim rukama. Nitko nema pravo da postavlja brane našim naravnim nastojanjima – oblikovanju onakvog identiteta koji će nas učiniti ravnopravnima u obitelji naroda.«²⁹

Oba su povjesničara svjedočila na svakoj stranici svojih knjiga identitet: hrvatski, kršćanski, slavenski i čovječji.

Literatura

- S. Babić, »Uz Barčev članak O hrvatskim vukovcima«, *Jezik*, 53, 2; Zagreb, 2006.
 I. Banac, *Protiv straha*, Slon, Zagreb, 1992.
 A. Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965.
 A. Barac, *Knjiga eseja*, Mlada Jugoslavija, Zagreb, 1924.
 A. Barac, *Književnost i narod*, Matica hrvatska, Zagreb, 1941.
 A. Barac, »Les études critiques sur la littérature de l'Ilyrisme«, *Le monde slave*, XII (6), str. 353–373; Paris, 1935.

²⁹ I. Banac, *Protiv straha*, Slon, Zagreb, 1992., str. 88–89.

- A. Barac, »Note sur Šenoa et les Français«, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, Zagreb, 1939.
- A. Barac, »Notes sur les Français dans la littérature de l'Illyrisme«, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 1e Année (2–3), 73–85; 1937.
- A. Barac, »O hrvatskim vukovcima«, *Jezik*, 53, 2; 2006.
- B. Barac, »Intimni svijet A. Barca«, *Književna Rijeka*, 4; Rijeka, 2013.
- M. Krleža, *Gdje smo i kako smo*, Oslobođenje, Sarajevo, 1988.
- S. Matković, *Ivo Pilar i Robert W. Seton-Watson*, Pilar, Zagreb, 2006.
- I. Pilar, *Borba za vrijednost svoga »ja«*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma*, Kugli, Zagreb, 1922.
- I. Pilar, pseud. L. v. Südland, *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, Matica hrvatska, 1943.
- I. Pilar, *Kriza kapitalizma kao spoznajni i socijalno-politički problem*, Pilar, Zagreb, 2011.
- R. Tagore, *Nacionalizam*, Ćirilometodska knjižara, Zagreb, 1921. (preveo A. Barac)

KONCEPCIJE »POJEDINCA« I »NACIJE« U DJELIMA ANTUNA BARCA I IVE PILARA

Sažetak

U radu se uspoređuju ideje »slavenskog« i »hrvatskog« u dva polihistorika, Antuna Barca i Ive Pilara, te na koji se način razlikovala njihova angažiranost, kako u književnom tako i u društvenom djelovanju. Budući su oba sudjelovala u časopisima, znanstvenim publikacijama i monografijama, obradila se lektira koja zorno i vjerodostojno prikazuje njihove razlike, ali i dodire u pristupanju formiranja hrvatskog odnosno slavenskog žića.

Ključne riječi: jugoslavenska književnost, narod, slavenski individualizam, nacionalna kultura, politička orijentacija

THE NOTIONS OF »AN INDIVIDUAL« AND »NATION« IN ANTUN BARAC'S AND IVO PILAR'S WORKS

Summary

This paper compares the ideas of »Slavic« and »Croatian« as professional occupations of two Croatian historians, Antun Barac and Ivo Pilar. It also examines the difference of their engagement both in their literary and societal work. Since both published in magazines, scientific publications and monographs, their work is interpreted through the analysis of texts which in a vivid and credible way show their differences but also common points in an approach to the formation of Croatian that is Slavic being.

Key words: literature of south Slavic people, people, Slavic individualism, national culture, political orientation

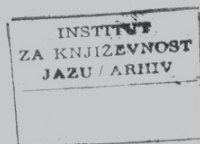
ANTUN BARAC

VELIČINA MALENIH

SASTAVCI
O KNJIŽEVNOSTI I KNJIŽEVNICIMA

NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE
ZAGREB 1947

SRBOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
RADNA ZAJEDNICA ISTRAŽIVAČKOG CENTRA
ZAVOD ZA KNJIŽEVNOST I TEATROLOGIJU
ZAGREB, Opatička 18

Sl. 20.: Antun Barac: *Veličina malenih. Sastavci o književnosti i književnicima*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947.

Ivan Bošković

Antun Barac i polemika Nazor – Tresić-Pavičić

Pregledni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.

Godine 1932./33. zametnula se polemika između V. Nazora i A. Tresića-Pavičića vezana uz pitanja hrvatske metrike. Naime, u članku »Equus quagga ili nešto o mojoj metrici«¹ Nazor se – podsjećajući na svoj susret s Nodilom u Društvu hrvatskih književnika, kada mu je postavio pitanje »postoji li jedna hrvatska metrika« – osvrnuo i na pitanje metrike, te – kako ju je nazvao – »suverenke Reda riječi u stihu a vazalki Naglasa, toga bogata al i tvrda despota u široku a neistraženu carstvu našeg Ritma«. Ne krijući da ga je pogodio žalac Nodilove ironije, kojom je zacijelo aludirao na nepridržavanje strogih metričkih pravila pri gradnji njegovih mladenačkih stihova, i to baš u vrijeme kada ih je pripremao za tisak, Nazor podsjeća da je, za razliku od Nodila, Nehajev u svojoj kritici njegove poezije apostrofirao upravo »metričku pravilnost« i promjene koje oni donose u našu tadašnju književnost.² Pri tome se, nastavlja Nazor, Nehajev pozvao i na riječi Vladimira Mažuranića o metrici izrečene prigodom kazališne predstave *Dubravka*, kojom je prigodom izrazio svoje nezadovoljstvo putem kojim je hrvatska poezija krenula. Zasmatala ga je naime »ukočena i stroga metrika Trnskoga«, za koju kaže da »ne prija našem uhu«, za razliku od »užitka što ga pruža slijevanje riječi kod Gundulića« i »romanska gibljivost našega stiha«. Kao što je poznato, Trnski je njemačku metriku prenio na naše pjesništvo temeljeći je na pravilnosti ritma, što ne može vrijediti podjednako za naše i za njemačko pjesništvo. Razloge tomu, apostrofira Nazor u svojem članku, Nehajev vidi u činjenici da Trnski (i) »nije pjesnik nego stihotvorac« jer se, u suprotnome, takvo što ne bi moglo dogoditi. U svojoj argumentaciji, podsjeća dalje Nazor, Nehajev priziva i Preradovića, za kojega navodi da je također krenuo krivim smjerom, hoteći umjesto akcenta »kvantitetu postaviti temeljem stiha«. Prema Nazoru, za Nehajeva ritam pjesme ne ovisi od »pravilnog izmjenjivanja dugih

¹ Vladimir Nazor, »Equus quagga ili nešto o mojoj metrici«, *Hrvatska revija*, V, br. 3, str. 145–166; 1932.

² Usp. Milutin Nehajev, »Vladimir Nazor /Prikaz *Lirike*/«, *Savremenik*, VI, br. 3, str. 157–165; 1911. (Iz istoga članka uzeti su i navodi.)

i kratkih stopa«, a zasluga je dalmatinskih pjesnika (Begovića i Nazora) što su pitanje troheja i jamba riješili kao u romanskim jezicima, pokazujući kako ritmička ljepota u »jednoj hrvatskoj pjesmi ne odvisi od redovite izmjene naglašenih i nenaglašenih slogova nego – a tomu su dokaz Nazorove pjesme – u prvom redu od naglaska, i to baš logičnog naglaska pjesnikove rečenice«.

Nazoru su ove Nehajevljeve riječi, izrečene o njegovoj poeziji, za koje ne skriva da su »godile njegovoj taštini«, poslužile kao polazište i povod članku o hrvatskoj metrici. Po Nazoru je naime moguće govoriti o dvije naše metrike: o onoj po njemačkom, i onoj po talijanskom uzoru, odnosno Trnski-jevoj i Gundulićevoj metrici. Prva počiva na pravilnom izmjenjivanju naglašenih i nenaglašenih slogova, a druga pak počiva na »građenju rečenica s određenim brojem slogova, koji su u njihovu sklopu zatalasani, 'udarcima logična naglaska'«. Uz ove dvije metrike Nazor spominje i treću, koja počiva na metrici naše narodne pjesme.

Nazor dalje navodi da pri pisanju svojih stihova »nije razmišljao o pravilima metrike«, što-više, oblikovao ih je »instinktivno, intuitivno, a pod uplivom čakavskog narječja, kojemu se nije znao nikako oteti, baš kao ni lektiri talijanskih pjesnika«.

U razmatranju hrvatske metrike Nazor kao prvo djelo uzima Begovićevu *Knjigu Boccadoro*. Gotovo s ushitom, u njoj otkriva »talasanje muzikalnih stihova« i »mali trijumf Gundulićeve metrike u jedanaestercima«, za koje navodi da su »elegantniji od njegovih«, na što je upozorio i Marjanović u svojoj kritici njegovih pjesama. Spominje u argumentaciji Nazor i jedan stih iz svoje *Lirike*, koji je često koristio u svojim *Slavenskim legendama*, za koji kaže da je neka »vrsta heksametra« – prvi – »možda konjić iz moje vlastite štalice, na kojem sam – još mlad i zelen, a željan prostora, zraka i sunca – preskočio prvi put sve plotove metrike i sve zapreke rimovanja, da ga zaigran – na otvorenu – po miloj volji«. ³ Bilo je to, kazuje Nazor, u pjesmi »Equus caballus«, sastavljenoj još u maturantskim danima. Napisan u doba kada su naši kritičari, navodi dalje Nazor, »bili, u prvom redu, čuvari i braniči starih pjesničkih formi«, taj je stih »uznemirio i ojadio (...) metričare«, a Tresić ga je nazvao u *Novom dobu* (zapravo *Novom vieku!*) imenom »najtromije i najustrpljivije životinje na svijetu – equus asinus«.

Nazor nastavlja da zapravo ne zna odakle mu taj stih, ali je siguran da ga nije preuzeo od Tresića! Štoviše, naglašava da je on, »mlad varvarin sa čakavskoga ostrva razbio stare klasične metričke kalupe da napravi njihovim komadom sam sebi svoj stih«. ⁴

³ V. Nazor, »Equus quagga ili...«, str. 151. (Iz članka su uzeti navodi na koje se u radu pozivamo!)

⁴ V. Nazor, isto, str. 156.

Prozvanoga Tresića nije trebalo čekati dugo vremena da se oglasi. U *Životu i radu*,⁵ na samome početku članka Tresić navodi da ne čita tu reviju jer je odbila neka njegova djela, a da su ga na Nazorov članak upozorili prijatelji. Razlog njegovu odbijanju Tresić ne vidi u svojoj književnosti, već u činjenici da »možda nije dobar Hrvat«. Ostavivši postrance moguće razloge njegova odbijanja, ne krije da ga je iznenadilo Nazorovo spominjanje njegova imena nekako »s visoka« i na način »neprimjeren ljudima od kulture«, apostrofirajući četiri mjesta u članku u kojima ga »pokapa«. Nazivajući Nazora »kompilatorom službenih čitanaka«,⁶ pita se i nagađa o mogućim razlozima takvog postupka, predmnijevajući da bi to mogla biti činjenica što je »jednoga njegova konja«, prije 33 godine!, nazvao »equus asinus«, ili što mu nije uvrstio pjesme u *Novi viek*, a kao mogući razlog »osvete« apostrofira i mogući Nazorov strah da ne dođe do revizije »književnih vrednota«, što bi u pitanje dovelo i njegovo ime i povlašteni status koji je tada u književnosti uživao. Pravi predmet spora između dvojice autora zapravo je pitanje heksametra, a shodno tome i različito poimanje našega pjesništva. Za razliku od Nazora koji je, koristeći se »komađem« stare/tradicionalne metrike, po vlastitu priznanju, izgradio svoj individualni stih, Tresić je u svojoj poeziji još uvijek zarobljenik klasične mjere i učenik »grčkih uzora«, a ne talijanskih i Carduccija, kako to u svojemu članku apostrofira Nazor. A upravo je to, pokazuje se, bilo povodom Tresićeve reakcije.

U svojemu odgovoru Tresić uzvraća Nazoru da nije imao od koga učiti klasičnu metriku, a to mu i nije trebalo jer je svojom književnosti nastojao stvoriti nešto »posve nova i svoga«. Pozivajući se na Ivšića i Maretića, koje Nazor također spominje u svojemu članku, ističe da oni mogu biti »dobri filolozi«, ali »stihotvori i predavači nisu nikakvi«, ne propuštajući istaknuti kako je upravo Nazor kod njih išao u školu. Štoviše, Nazorovi heksametri nisu loši upravo zato jer odstupaju od njihovih pravila. Tresićevo je mišljenje da je njegov reformirani heksametar usvojio i Kranjčević, te da stare metre treba »reformirati prema duhu svojega jezika«.⁷

Iako Nazor naglašava da je stvorio svoj novi stih, pozivajući se pri tome na kritički autoritet Nehajeva i Marjanovića, Tresić mu uzvraća da to nije istina. Zapravo, među inovacijama stiha kojima se Nazor glasno hvali on vidi i dvanaesterac, stih kojim su prije njega pisali i Marulić, Hranilović i Harambašić, te neki srpski pjesnici, a pri tome u tom stihu nisu rijetke ni pogreške.

⁵ Ante Tresić Pavičić, »Equus Quagga, ili Equus Asinus«, *Život i rad*, V, knj. XII, str. 1359–1367; 1932.

⁶ Tresić zacijelo aludira na čitanke koje su Nazor i Barac pisali za srednje škole (1928. i kasnije).

⁷ A. Tresić, »Equus Quagga, ili Equus Asinus«, str. 1364.

U zaključku svoga razmatranja Tresić-Pavičić apostrofira da Nazor nije stvorio svoj originalan stih; pače, da jest, njegovo je mišljenje, njime bi se koristio češće. Štoviše, dobro je da je to uvidio jer je posrijedi »zbrka dužih i kraćih redaka, među kojima se katkad slučajno nađe i nešto što zvuči u daktiličnom ritmu«. ⁸ Na samome kraju, gdje se otkriva pravi razlog neslaganja i animoziteta dvojice autora – a riječ je o »nepravdi koju je Nazor uradio Tresiću u čitankama« prelazeći preko njegova imena »mučke kao da ga nema« – Tresić zaključuje da je Nazor »jedan od boljih suvremenih pjesnika«, ali da će vrijeme stvari staviti na pravo mjesto pa tako i vrijednost njegova pjesništva.

U početku (tek) nagoviješten prijepor uskoro se pretvorio u žučnu polemiku između dvojice književnih imena. Tresićeve riječi kojima Nazoru osporava značenje, a sebi ga pridaje te posebice Tresićeve ozlovoljenost zbog toga što ga Nazor nije spomenuo u čitankama, kojima je, uz Barca, bio suautor, izazvale su protuodgovor. Nazor je ubrzo uzvratilo člankom »Sjene iz prošlih dana«. ⁹ Započinje ga sjećanjem na dane kada je u Splitu – a ubrzo će se pokazati da upravo iz tih dana potječe njihovo »nerazumijevanje«! – upoznao neke od tadašnjih književnih velikana (Kranjčevića, Harambašića i dr.), ali ne i Tresića, »treću zvijezdu na ondašnjem našem poetskom nebu« i »zvijezdu u zenitu« – koji je izbjegavao susrete s mladim pjesnicima, među ostalima i s njime. Nazor ne krije da ga je taj neugodni susret obilježio i da ga pamti kao nešto ružno u svojem životu i svojem pjesničkom razvoju. Pokazat će se da je taj neugodni događaj bio razlogom zašto nikada svoje radove nije poslao u Tresićeve časopis, na što u svojem članku aludira i Tresić. Štoviše, isti Tresić imao je kritičan odnos i prema nekim njegovim radovima prema kojima je, npr. Čipiko, imao veoma pohvalan stav. Nazor ne propušta naglasiti da se Tresić negativno izražavao i o drugim imenima, Ostojiću, Jeretovu i drugima, a samome njemu je pripisao i atribuciju da je »neoriginalniji od Begovića«. Štoviše, Tresiću je svaki Nazorov pokušaj takav da ga krsti ružnim imenima i »nespretnim plagijatorom i čovjekom bez razuma«. Uzvraćajući na takve Tresićeve riječi, Nazor je posegnuo za istim retoričkim rekvizitima. Naziva ga »mosorskim guslarom (sa otoka Hvara)« i »sjenom iz prošlih dana«, do kraja odlučan u želji da više ne trpi podmetanja koja mu Tresić postavlja. Najprije odgovara na Tresićevu objedu da je njegov »Perun« »spjevan pod dojmom njegove 'Molitve staroslovenskog žreca Vidu'«, argumentirajući svoje misli usporednom analizom svojih i njegovih stihova. Potom, na Tresićeve prigovore da je oponašao njegovu »Seobu Hrvata«, uzvraća kako knjigu nikada nije ni vidio, a kamoli je oponašao.

⁸ Isto, str. 1366.

⁹ Vladimir Nazor, »Sjene iz prošlih dana«, *Hrvatska revija*, isto, str. 690–703.

Nakon što su obostrano »izmijenjeni udarci«, osnovni razlog Tresićeve ljutnje Nazor nalazi u rečenici kojom je njegove »Glasove s mora Jadranskoga« okrstio – carducijanskim! Vrativši im se iznova, a sve kako bi argumentirao svoju misao, Nazor priznaje svoju zabludu jer, reći će, u tim Tresićevim stihovima nema ničega carducijanskoga. Tek bi se jedna pjesma, navodi dalje, mogla okrstiti takvim atributom, a još manje s velikim se talijanskim imenom mogu povezati Tresićevi heksametri. Na kraju, odgovarajući na pitanje kakvi su to stihovi, Nazor polemički poetira:

»Ne znam. Odolijevam želji – a napast je, bogme, velika, barem u ovaj čas, da ogledam svu njegovu liriku. Iznijeh o njoj samo ono, što mi je trebalo da suzbijem tvrdnje, kojima je on u me dirao; konačni se sudovi ne daju u – polemikama. Velim samo, da mi je žao, što dru Tresiću ne mogu vratiti milo za drago te reći – kao on, i preveć laskavo, o meni – da ‘ga smatram jednim od boljih suvremenih pjesnika’. Iskrenost prije svega i nada svim. Ja bih kazao, da Arturo Cronia, na str. 108. svoje ‘Antologia serbo-croata’ (Milano, Trevisani, 1932.), ima možda pravo, kad veli o dru Tresiću Pavičiću: ‘Njegova je lirika omotana teškim plaštem klasičke erudicije i pravi više dojam cerebralna napinjanja no neposredna i osjećana izražaja. Njezin sadržaj – kojemu je nadahnuće filozofsko, panteističko – čini ju pak još težom (pesente e grave). I baš zbog toga, njegove pjesme, u prvi mah, opsjenjuju, iznenadjuju (abbagliamo, impressionano), ali zatim razočaraju i otkrivaju svoju prazninu (deludono e rivelano il luoro vuoto)...I njegove su drame plod, prije svega, erudicije; nedostaje im spontanost, i ne djeluju’«. ¹⁰

Tresićeva rečenica iz »prigovaranja« o »reviziji vrednota« upućena Nazoru, u polemičkom će odgovoru biti iskorištena kao poenta upućena samo-me Tresiću. Misao da »pokoljenja djela sude« Nazor će preoblikovati u »da o svemu, što je osrednje, vrijeme i ne sudi; pušta da tone u zaborav. Što se samo mrviti i što samo kopni, nitko ne revidira« te da samo »najveći, pa i oni koji su prvi sjedili na izvorima, ostaju zauvijek na svome mjestu«, što zacijelo nije slučaj i s Tresićem. Obrativši mu se na kraju kao »starom protivniku i drugu«, Nazor će ga nazvati tek »blijedom sjenom iz prošlih dana«, neskriveno izražavajući što misli o njemu i njegovom pjesništvu. ¹¹

Uskoro će uslijediti i Tresićev odgovor pod naslovom »G. Vladimir Nazor pred svojim zrcalom«. ¹² Navodeći kako se samo brani »od napadaja i podvala uzvišenog pjesnika i jedinog savršenog nosioca hrvatske ideje«, ¹³ Tresić se retorički pita kako se on sam »uopće usudio kritizirati njegove mla-

¹⁰ Isto, str. 703.

¹¹ Isto.

¹² Ante Tresić-Pavičić, »G. Vladimir Nazor pred svojim zrcalom«, *Život i rad*, VI, knj. XVI, sv. 97, str. 1040–1048; 1933.

¹³ Isto, str. 1041.

denačke pjesme« jer, tko je zapravo on spram »gospara hrvatskog parnasa«. Također se osvrće i na činjenicu da mu Nazor osporava svako znanje i naobrazbu, dakle kompetencije da sudi o njegovim pjesmama, poglavito mu spočitavajući Tresićevo spominjanje mladenačkih pjesama iz 1898., a ne dotjeranu inačicu iz tridesetih godina, karakterizirajući to »čeprkanjem«. Vidjevši u tome, kazano s ironijom, Nazorovu svrhu da dokaže da je »savršen pjesnik«, a on pak sam »nesposoban i nepravedan kritičar, vođen od žute zavisti«, uzvraća mu da sve to dotjerivanje ranih pjesama nije puno pomoglo jer ciklus o Marku, a on je u podlozi polemike, ne predstavlja ništa vrijedno, niti će »uvećati Nazorovu pjesničku reputaciju«. Kako bi što više obezvrijedio Nazorov pjesnički napor, a istodobno osnažio svoju polemičku poziciju, Tresić poseže za stihovima jednog »dotjeranog« soneta kako bi pokazao svu njegovu prazninu i promašenost. I ne samo to; naglašava kako je tu promašenost pjesnik Nazor natkrilio u svojoj prozi, argumentirajući svoju ironiju navođenjem nekolicine rečenica. Kako bi što više obezvrijedio svoga polemičkog sugovornika, Tresić navodi još stihova u kojima nalazi nepobitne dokaze Nazorove pjesničke ispraznosti i neuvjerljivosti, zbog čega među njima nikada neće biti suglasja.

Tresić priznaje da će teško biti premostiti jaz koji se između njih ispriječio. To ne znači da ga je »ikada mrzio«, što se, po njemu, za Nazora ne može reći. Štoviše, Tresić govori da mu se Nazor zapravo osvećuje za misli izrečene prije tridesetak godina, a kao svjedoka da ga ne mrzi poziva zajedničkog prijatelja Katalinića Jeretova, kao iskrena i pravdoljubiva čovjeka. No za razliku od njega, Nazor se poziva na autoritet Milana Marjanovića koji je superlativima ocijenio njegov pjesnički ciklus o Kraljeviću Marku. Naglašavajući da poštuje tuđa uvjerenja, ali da ne popušta u svojim estetskim sudovima, Tresić navodi da Marjanović nije učinio uslugu Nazoru izražavajući se biranim riječima o pjesmama toga ciklusa, hvaleći ono što tu hvalu ne zavrjeđuje. Štoviše, dotjerivanjima svojih pjesama Nazor nije postigao ništa, a taj sud ne može uvećati ni jedna pjesmica o Marku, za koju pak Tresić ističe da je tek neznatno uspjelija od drugih.

Tresić se osvrće i na riječi moguće pomirbe koju mu Nazor sugerira. Na tu Nazorovu ponudu Tresić međutim uzvraća da se on nije ni posvadio, tim više jer o njemu nije napisao niti govorio loše. Štoviše, uzvraća mu da »ne osjeća nikakve moralne potrebe da se pomiri«, želeći mu »svaku sreću, liepo zdravlje, i da kao pjesnik raste u slavi i istinitoj zaslugi i vrijednosti do najdaljih granica što ih priroda dopušta«. ¹⁴

Polemiku završava s nekoliko pitanja koja Tresić postavlja Nazoru, a koja su pravi ključ njihova prijepora: prvo, tko je i zbog čega započeo pole-

¹⁴ Isto, str. 1047.

mike; drugo, je li on/Nazor napisao da ga je Tresić arogantnim tonom napao i treće, nije li upravo on napisao da je Tresić nepravedno ocijenio njegove pjesme. I posljednje, nije li njegovo, Tresićevo, pisanje samo obrana od njegovih objeda!?

1. U namjeri da do kraja diskreditira svoga su/polemičara, Tresić ga pita tko ga je nagnao i zašto ga je, ako nije dobar pjesnik, hvalio u svojim posvetama. Štoviše, zašto je to uradio upravo on kojemu su autoriteti Marjanovića, Nehajeva, Vodnika i dr. Barca dali »tolike svjedočbe savršenstva«. Je li pravi razlog zapravo to što mu je rekao da ti stihovi »ne valjaju«.

2. Prozvani Barac našao se ponukanim odgovoriti na Tresićevo članak. Pod naslovom »K polemici Nazor–Tresić«¹⁵ ističe da ga je u polemici s Nazorom Tresić prozvaao te da je članak »Pisci, kritičari i publika«, u *Hrvatskom kolu* godine 1932., i napisan kako bi pomogao Nazoru. Ne želeći ničim utjecati na polemički prijepor između dvojice pisaca, Barac naglašava da je spomenuti članak složen za tisak još 1931. i da nema nikakve veze s njihovom polemikom, a osvrće se i na »nepravedna zadirkivanja« koja mu Tresić predbacuje. U navedenom članku Barac se, posve usputno, osvrnuo i na anketu što ju je u *Novome vijeku* vodio Tresić Pavičić, a odnosila se na to koga tadašnja ugledna književna imena drže najvećim hrvatskim piscem. U toj anketi, da podsjetimo, Tresić je, a Barac navodi njegove riječi, o Nazoru napisao i sljedeće:

»Nazora mnogi uvelike cijene; a meni se čini da je još neoriginalniji od Begovića. Kao i onaj prvi, pročita kojeg pjesnika, pa pod njegovim dojmom pjeva. Kada priveže na ramena klasična krila, čini mi se kao Ikar, koji smiješno leprša u visokom zraku, pa ti se čini da će petje, voskom prilijepljeno, skoro otpasti, i da će se strovaliti u more. Njegovi heksametri izgledaju kao šepave noge Rosinanta, a on hoće da jaše na hipogrifu ili na Pegazu. Kad sam čitao njegovu pjesmu *Equus caballus*, pričinio mi se kao parvenu koji se prči u velikaškom odijelu«.¹⁶

Barac – koji je i otprije polemizirao, a posebno je za hrvatsku književnu historiografiju znakovita njegova polemika s Hallerom – uzvraća da je o Tresiću pisao članak za *Narodnu enciklopediju*, citirajući usput i neke svoje riječi izrečene u navedenom članku. Posrijedi je, reći će, objektivan prikaz činjenica koje Tresića legitimiraju književnikom, a to što se u članku spominju dodirnice s Carduccijem i Markovićem nema značenje koje mu sam Tresić

¹⁵ Antun Barac, »K polemici Nazor–Tresić«, *Život i rad*, VI, knj. XVI, sv. 97, str. 1049–1050; 1933.

¹⁶ Citirano prema istoimenom članku, u: Antun Barac, *O književnosti*, ŠK, Zagreb, 1986., str. 86.

pridaje. Štoviše, članak i nije imao druge ambicije doli da bude »objektivna naučna rasprava« o problemu o tome koliko su se ispunile prognoze pojedinih hrvatskih kritičara o piscima u vrijeme kad su se pojavljivali u književnosti, za što je Tresićeva anketa bila od velike koristi, a on sam zacijelo i najautoritativniji.

Kako bi svoje tvrdnje učinio uvjerljivijima, Tresić u odgovoru Barcu¹⁷ podastire materijalne pogreške koje su se u njegovu članku pojavile, spočitavajući mu da nije znao ni za njegove knjige *Plavo cvijeće* i *Budućnost Južnih Slavena* te da je pogrešno naveo neke činjenice iz njegove biografije, za što je Barac naveo objektivne razloge. Jedinu pogrešku koju prihvaća vezana je za Tresićevu dramu *Hirud*, na koju ga je naveo Prohaska u svojem *Pregledu*, do koje u vrijeme pisanja članka nije uspio doći.

Ostavljajući budućim povjesničarima da utvrde tko je u pravu u ovoj »tužnoj polemici«, Barac svoje sudjelovanje u njoj zaključuje riječima da se ne smatra kritičarom već literarnim historikom.

3. Prijepor između Nazora i Tresića i Tresića i Barca time međutim nije prestao. Polemičke su oštrice trenutno zamukle i samo se čekala pogodna prilika kada će strasti ponovno izbiti na vidjelo. I doista, čekati nije trebalo dugo, a povod je došao pojavom Binozina izdanja Matoševih djela što ih je priredio Barac. U tom izdanju Tresića su posebno zasmetale riječi iz Matoševa članka kojim ga je krstio »nadripatrijotom«,¹⁸ pitajući se zašto Barac riječi tog napadaja donosi baš sada, kad je stare razmirice trebalo prepustiti zaboravu. S osjećajem da to nije slučajno, jer ne laje »voška radi kuće nego radi sebe«, ne može a da mu ne spočitne da je isti Barac »ronio suze nad njegovom pjesmom 'Nad zipkom moga Branimira'«. Kasnije međutim, kada je stupio u veliko prijateljstvo s Vladimirom Nazorom, prihvatio je njegovo mišljenje da je on »nikaki pjesnik« i priskočio mu u pomoć u polemici koja se među njima bila zametnula. No kada je, kako kaže, uzvratilo Nazoru, to je smetalo Barca, pa mu se, koristeći svaku priliku, želi osvetiti, što – dodaje s ironijom – nije primjereno jednoga literarnog historika, kakvim se Barac legitimirao u polemici između dvojice pjesnika. Pri tome je očito zaboravio riječi, nastavlja Tresić, kojima ga je karakterizirao u članku u kojemu uspoređuje njega i V. Ilića, a koje se ne mogu zatajiti.

Uz navedeno, Tresić spočitava Barcu i to da je samo izdanje nekritičko, prepuno grešaka, a njihov je broj dostatan da poljulja i naruši dignitet »literarnog historika« koji – reći će s dozom ironije i sarkazma – sam sebi udjeljuje tu atribuciju, ne čekajući da mu to drugi priznaju.

¹⁷ Ante Tresić Pavičić, »Drugi odgovor g.dru Barcu«, *Život i rad*, VI, XVII/101, str. 1315–1320; 1933.

¹⁸ Ante Tresić Pavičić, »Nadripatrijota«, *Jadranski dnevnik*, br. 141, str. 4–5; 18. VI. 1938.

Tresić pojašnjava da ne zna prave razloge Matoševoj »mržnji« prema sebi, tim više jer ga je za pariških dana pomagao toliko da se i sam izvrgao opasnostima. Uzvrćajući na prišivak »nadripatrijote«, koji mu je Matoš udijelio, Tresić uzvrća da je upravo on od »Khuena više proganjan nego Matoš« te da, za razliku od njega, nije pisao za mađaronske *Narodne novine*, poentirajući da to ni jedan starčevićanac, kakvim se Matoš legitimirao, sebi ne bi dopustio. Stoga Barčevo spominjanje njega u navedenom kontekstu, ističe Tresić, nije do li svjesna potvora »literarnog historika dr. Barca«.

Iz Tresićeve intervencije razvidna je ozlojeđenost i na Nazora i na Barca, kao njegova »branitelja«. Štoviše, po njegovu je mišljenju posrijedi svjesno nastojanje da se obezvrijedi njegovo književno djelo, a način na koji to Barac čini, čekajući svaku priliku, po Tresiću nije do li izraz mržnje (netrpeljivosti) kojom ga nastoji diskreditirati. Pri tome su jednom na djelu providni književni argumenti, a drugi put politički, ideološki; jednom to radi, reći će Tresić, pjesnik Nazor, a drugi pak put Barac, Nazorov prijatelj i su/autor zajedničkih čitanaka, u kojima za njega – nema mjesta!

Na ove Tresićeve riječi uslijedio je odgovor. Na objede da je namjerno u šestu knjigu Matoševih djela uvrstio posvetu Kumičiću, u kojoj ga Matoš naziva »nadripatriotom«, te da mu se time osvećuje za sve riječi kojima ga je »počastio« u svojim obračunavanjima, Barac je odgovorio smireno i bez ljutnje. Uradio je to, navodi, kako bi pokazao tko je Matoš, pri tome ga niti uljepšavajući niti pak omalovažavajući. Barac ističe da je Matoševu posvetu Kumičiću u knjigu uvrstio samo kako bi pokazao slojevitost Matoševa odnosa prema vremenu i svojim suvremenicima. Odlučno odbacujući Tresićevu potvoru da mu želi napakostiti, Barac osporava i Tresićevu misao da ga je »trebao obraniti od Matoša«, a posebno odlučno odbacuje njegove riječi da se upleo u polemiku (samo) kako bi obranio Nazora. Na kraju posve odmjerena odgovora Barac prihvaća činjenicu da je u knjizi podosta grešaka, no ne prihvaća osobnu odgovornost za te propuste jer je posrijedi posao koji su izvršili drugi, pa za to ne može niti snositi odgovornost!¹⁹

Polemika između Tresića i Barca, u koju je potonji uvučen bez svoje volje i želje, time je završila, uz spoznaju ozlojeđenosti samoga Tresića koji je i bezazlena spominjanja svojega imena smatrao napadom i na sebe i na svoje djelo, čija je vrijednost – u vrijeme kada se polemika vodila – gubila na značenju koje je imalo u vrijeme kada je nastajalo. Reklo bi se, da se poslužimo Tresićevim riječima upućenima Nazoru, da je došlo do revizije vrijednosti; (književne) stvari došle su na svoje mjesto!

4. Polemika između Nazora i Tresića, u koju je bio uvučen i Barac, danas nema veliko značenje. Kao činjenica koja govori o zanimljivosti i dinamici

¹⁹ Vidi Barčev odgovor u: *Jadranski dnevnik*, V, br. 172; 25. VII. 1938.

književnoga života, polemika otkriva da su književna pitanja, a takvo je zacijelo pitanje metrike hrvatskoga jezika, često kao argumente koristila političke i ideološke razloge. Naime, u polemici između Nazora i Tresića versoloških je uvida i interpretacija i pravih argumenata malo. Skoro ih ni nema. Prijepor se sveo na osobnu razinu, kako je inače u historiji hrvatskoga polemičarstva često, a meritum je ostao postrance. I dok se Nazor u svojem književnomu radu još i bavio pitanjima hrvatskoga stiha i versologije općenito, to se za Tresića ne može reći. Ne može se to reći ni za Barca. Pri tome su i jedan i drugi polemičar više istupali kao pjesnici nego kao znanstvenici upućeni u složenu materiju hrvatskoga stihovanja. Ni Barac, koji je bio znanstvenik i književni povjesničar s iznimnim uvidima u problematiku hrvatske književnosti, ne ulazi u pitanja versifikacije kako bi arbitrirao u navedenom prijeporu. Štoviše, on u polemiku ulazi samo kako bi sa sebe skinuo potvore koje mu Tresić Pavičić u svojoj povrijeđenosti i »ostrasćenosti« udjeljuje. Zato prijepor oko metrike i jednoga i drugoga autora, ali i u hrvatskoj književnosti, ostaje bez odgovora. I ne samo tada, nego i kasnije. Umjesto polemike koja je trebala ponuditi odgovor na pitanje istaknuto u središtu prijepora, na djelu je polemika koja je argumentaciju podredila osobnim animozitetima, o čemu umjesto argumentima svjedoči količina strasti kojom je pisana. Stoga u hrvatskoj književnosti i nema veće značenje. Razvidno je da se pri tome često nije biralo retoričko streljivo. Argumentacija *ad hominem* i u ovom je slučaju bila prepoznatljivo polemičko streljivo i postupak!

Ovim člankom pokazuje se da je Barac u svojem radu – i kada je polemizirao – bio najprije književni historičar. Baš kao što je to slučaj i u polemici značajnijoj za hrvatsku književnost, onoj s Hallerom, vezanoj za bit književnoga djela, u kojoj odbacuje socijalne i književno-povijesne kriterije u vrednovanju književnoga djela, zalažući se za pjesničko stvaranje kao »projekciju čuvstava kroz stvaralačku maštu u neumjerenost duhovnosti« odnosno umjetnost koja je rezultat i »duhovni akt afektivno-fantazijske prirode«. ²⁰ Iako Hallerove kriterije ne odbacuje nego ih smatra interesantnima i kao podlogu za »diskusiju u problemima naše literarne historije i kritike«, Barac ne može prihvatiti misao o samo estetskoj vrijednosti djela jer je, kako navodi, umjetnost »povezana s ostalim manifestacijama života« te je nije moguće promatrati odvojeno od toga. ²¹ Dosljedan takvim književnim polazištima Barac je, a danas je to posve razvidno, u književni život vratio mnoga zaboravljena imena koja su svojim djelom i djelovanjem, ma kako ona bila

²⁰ Usp. Albert Haller, »Problemi kritike i literarne historije«, *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. I, br. 2, str. 67; 1925. i dalje.

²¹ Usp. Ivo Frangeš, »Antun Barac književni povjesničar« (dijalog Barac-Haler), *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, 3:3, 183–191; 1975.

skromna, činila život i živost hrvatske književnosti. I ova je polemika, koju piše više književni povjesničar nego teoretičar književnosti ili polemičar, na tom tragu.

Nazor – Tresić-Pavičićeva polemika, u koju se bez svoje volje i potrebe uključio i Barac, više je prilog književnom portretu samoga Barca nego što ima značenje u dinamici književnih zbivanja u navedenom vremenu. A upravo je to i motivacija našega rada.

Literatura

- Antun Barac, *Vladimir Nazor*, Zagreb, 1918.
- Antun Barac, »K polemici Nazor–Tresić«, *Život i rad*, VI, knj. XVI, sv. 97, str. 1049–1050; 1933.
- Antun Barac, *Članci o književnosti*, Zagreb, 1935.
- Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, Zagreb, 1938.
- Antun Barac, *Jadranski dnevnik*, V, br. 172; 25. VII. 1938.
- Antun Barac, *Veličina malenih*, Zagreb, 1947.
- Antun Barac, *Članci i eseji*, PSHK, knjiga 101, Zagreb, 1968.
- Antun Barac, *O književnosti*, ŠK, Zagreb, 1986.
- Barčev zbornik*, Zagreb, 1984.
- Ivo Frangeš, »Antun Barac književni povjesničar (dijalog Barac–Haler)«, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, 3:3, str. 183–191; 1975.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zagreb, 1978.
- Albert Haller, »Problemi kritike i literarne historije«, *Jugoslavenska njiva*, IX, knj. I, br. 2, str. 67; 1925. i dalje.
- Hrvatska književna kritika VII*, Zagreb, 1962.
- Vladimir Nazor, »Equus quagga ili nešto o mojoj metrici«, *Hrvatska revija*, V, br. 3, str. 145–166; 1932.
- Vladimir Nazor, »Sjene iz prošlih dana«, *Hrvatska revija*, V, str. 690–703.
- Milutin Nehajev, »Vladimir Nazor /Prikaz *Lirike*«, *Savremenik*, VI, br. 3, str. 157–165; 1911.
- Ante Tresić-Pavičić, »Equus Quagga, ili Equus Asinus«, *Život i rad*, V, knj. XII, str. 1359–1367; 1932.
- Ante Tresić-Pavičić, »G. Vladimir Nazor pred svojim zrcalom«, *Život i rad*, VI, knj. XVI, sv. 97, str. 1040–1048; 1933.
- Ante Tresić-Pavičić, »Drugi odgovor g.dru Barcu«, *Život i rad*, VI, XVII/101, str. 1315–1320; 1933.
- Ante Tresić-Pavičić, »Nadripatrijota«, *Jadranski dnevnik*, br. 141, str. 4–5; 18. VI. 1938.

ANTUN BARAC I POLEMIKA NAZOR – TRESIĆ-PAVIČIĆ

Sažetak

Godine 1932./33. zametnula se polemika između Vladimira Nazora i Ante Tresića-Pavičića vezana za otvorena pitanja hrvatske metrike. Navodeći kako u pisanju svojih stihova nije razmišljao o pravilima metrike, Nazor apostrofira starije metričare, među kojima i Tresića-Pavičića, koji su se starijim metričkim zadatostima koristili u svojoj poeziji. Na te Nazorove riječi Tresić-Pavičić je uzvratilo nazvavši ga »kompilatorom službenih čitanaka«, na što se u polemiku uključio i Barac – bez svoje volje i potrebe – su/autor navedenih čitanaka, nakon čega je polemika s polja književnosti prešla na osobnu razinu.

Nazor – Tresić-Pavičićeva polemika, u koju se bez svoje volje i potrebe uključio i Barac, više je prilog književnom portretu samoga Barca nego što ima značenje u dinamici književnih zbivanja u navedenom vremenu.

Cljučne riječi: hrvatska metrika, Nazor, Tresić-Pavičić, Barac, polemika

ANTUN BARAC AND THE POLEMIC BETWEEN
NAZOR AND TRESIĆ-PAVIČIĆ*Summary*

The polemic between Vladimir Nazor and Ante Tresić-Pavičić started in 1932/1933 regarding the open issues of Croatian metrics. Stating that in writing his verses he did not think about the metrical rules, Nazor apostrophizes older meticians, among them also Tresić-Pavičić, who used old metrical givens in their poetry. To these Nazor's words Tresić-Pavičić reciprocated by calling him a »compiler of official reading-books«. Without his will and need, Barac as the coauthor of the mentioned reading-books also became involved in the polemic, after which the polemic moved on from the sphere of literature to a personal level. The polemic between Nazor and Tresić-Pavičić, in which Barac participated without his will or need, is more a contribution to the literary portrait of Barac himself than it has meaning in the dynamics of literary developments at the said time.

Key words: Croatian metric system, Nazor, Tresić-Pavičić, Barac, polemic

Igor Žic

Antun Barac i roman *Isušena kaljuža* Janka Polića Kamova

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.09 Barac, A.
821.163.42.09 Polić Kamov, J.

I. *Isušena kaljuža*

Janko Polić Kamov (Sušak, 1886. – Barcelona, 1910.) u svojoj dvadesetprvoj godini (1907.) objavljuje, u vlastitoj nakladi, uz presudnu financijsku pomoć brata Vladimira, četiri knjižice: zbirke pjesama *Psovka* i *Ištipana hartija*, te dramske radove *Tragedija mozgova* i *Na rođenoj grudi*. Milan Marjanović (Kastav, 1876. – Zagreb, 1955.), kritičar i urednik niza časopisa, vrlo pozitivno dočekao je Kamovljev radikalni iskorak.¹ Nasuprot Marjanoviću Matoš ga je dočekao krajnje negativno,² što je dovelo i do njihove vrlo oštre polemike.

Najbolji dio Kamovljeve poezije bio je posvećen njegovoj jedinjoj pravoj ljubavi – Katarini Radošević-Kitty. Katarinu je upoznao preko njenog brata, a svog gimnazijskog kolege, Mije Radoševića. Na njegovu veliku žalost Kitty se 1908. udala za Matu Malinara. Bračni par Malinar preselio se Zagreb – gdje su pokrenuli Modernu biblioteku, kojoj je ona doprinijela s nekoliko prijevoda. Godine 1909. dobili su sina Anđelka. Iste godine Kamov je, poslije tri godine pisanja, dovršio revolucionarni roman *Isušenu kaljužu*. Tako piše u pismu koje šalje iz Marseillea, 3. siječnja 1909., na Miju Radoševića i Matu Malinara:

»Evo rukopisa gotovih za tisak: *Isušena kaljuža* (roman), *Knjiga lakrdija* (novele), *Na Horlinom talamu* (pjesme), *Lirika i epika* (pjesme), *Samostanske drame* (dramska studija), *Čovječanstvo* (komedija)«.³

Zapravo Kamov je dovršio roman tek 22. ožujka 1909., kad je, za samo osam dana, na prva dva djela, *Na dnu* i *U šir*, dopisao treći – *U vis*.

¹ *Savremenik*, br. 11, str. 702–703; Zagreb, 1907.

² »Lirika lizanja i poezija pljućkanja«, *Hrvatska smotra*, str. 547–551; 1907.

³ M. Urem, *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda*, Rijeka, 2006., str. 213.

U pismu od 27. prosinca 1909. Kamov moli brata Vladimira, koji tada živi i radi u Puntu, da mu donese rukopis *Isušene kaljuže* u Zagreb, jer vjeruje da će roman izdati Mato Malinar u okviru svoje *Moderne biblioteke*. Kako do toga nije došlo, Janko rukopis uzima sa sobom kad 10. ožujka 1910. dolazi u Punat. Sredinom mjeseca svibnja 1910. Janko kreće na put u Italiju i Španjolsku i na tom putu umire, u nejasnim okolnostima (tuberkuloza, sifilis, samoubojstvo?) u Barceloni 8. kolovoza 1910. Brat Vladimir prelazi iz Punta u Rijeku, a s njim i rukopis *Isušene kaljuže*. Za pretpostaviti je da je Vladimir vrlo brzo, shvativši važnost romana, napravio prijepis.

U tom razdoblju rukopisi su bili rasuti posvuda pa se i Tin Ujević prisjeća:

»...ali ja ne znam što bi od Polićeve komedije *Ah, žene, žene* – koji sam rukopis čuvao cijelu godinu dana (1910.–1911.) i nato ga vratio članu obitelji (Vladimiru Poliću, op. aut.) – kao i od niza soneta (dvanaest ili četrnaest) posvećena Kitty, koji sam u to vrijeme vidio kod nekog na klupi pred Sveučilištem«. ⁴

Neposredno nakon Kamovljeve smrti Vladimir Čerina (Split, 1891. – Šibenik, 1932.), dvije godine đak sušačke gimnazije, piše dulji tekst o Kamovu i šalje ga časopisu *Bosanska vila* koji je izlazio u Sarajevu, no, nezadovoljan tekstom, ubrzo traži da mu ga vrate. Sljedeće dvije godine ništa se bitno nije događalo s romanom. Onda se bratu Vladimiru, 27. lipnja 1912., dopisom iz Zagreba obraća Julije Benešić (1883. – 1957.). Benešić, kao tajnik Društva hrvatskih književnika i upravo postavljeni urednik edicije *Suvremeni pisci hrvatski*, zamolio je Vladimira Polića da mu ustupi Kamovljeva djela kako bi ona bila izdana u okviru edicije DHK. Vladimir Polić to je izričito odbio, uz obrazloženje:

»Ja sam nakanio sam izdati sva djela mojeg pokojnog brata Janka, i to kada dospijem da uredim sve stvari njegove. Moj je pokojni brat Janko dosta rukopisa poslao *Savremeniku* i kazalištu, ali svagdje je bio ili odbijen ili štampali su mu kao iz milosti koju stvarcu, stoga za reći Vam sasma otvoreno i iskreno, nemam nikakove volje, da dadem sada poslije njegove smrti štampati knjige onima, koji ga jesu za života ignorirali«. ⁵

Kako Vladimir u međuvremenu nije našao načina da objavi Kamovljeva djela u vlastitoj nakladi, prva se prilika ukazala kad ga je, krajem kolovoza 1912., došavši iz Splita, posjetio Vladimir Čerina, mladi, revolucionarno nastrojeni književnik, vođa Napredne omladine. Prvi razlog za Čerinin dolazak u Rijeku bila je organizacija sastanka Napredne omladine zbog mučne poli-

⁴ T. Ujević, *Sabrana djela*, VII, Zagreb, 1963. – 1967., str. 298.

⁵ M. Buchberger, *Zabadanje u kaos Janka Polića Kamova*, Zagreb, 2013., str. 50.

tičke situacije u Hrvatskoj. Naime, još u ožujku zbio se veliki štrajk srednjoškoolaca protiv mađarizacije željeznica. Jedan od ideologa štrajka u gimnaziji na Sušaku bio je Antun Barac, učenik sedmog razreda, koji je ilegalno uređivao omladinsko glasilo *Novi život*. Đački štrajk trajao je od 3. ožujka do 10. travnja. Krajnji rezultat napete situacije bio je atentat na bana Slavka Cuvaja, koji je 8. lipnja 1912. izveo sveučilištarac Luka Jukić, a u koji su bili upleteni i Čerina, August Cesarec i Milan Marjanović. Na sastanku 31. kolovoza 1912. u Rijeci susreli su se Čerina i Barac. Čerina je tada strastveno želio, kao neprijeporni štovatelj Kamova, napisati knjigu o djelima i utjecaju Janka Polića Kamova na tadašnju hrvatsku literarnu sredinu i Naprednu omladinu. Sa Čerininim radom Vladimira Polića upoznao je Mijo Radošević, koji je godinu dana ranije uređivao časopis *Val*, čiji je idejni začetnik i financijer bio upravo agilni Vladimir Čerina, a vlasnik Milan Marjanović. Čerina je dobio Kamovljeve rukopise pretežno od Vladimira Polića – koji mu je dao prijepis (!) romana *Isušena kaljuža*, novelu »Sloboda«, te drame i kozerije. Od Radoševića je dobio nekoliko pisama, od Branimira Livadića, urednika *Savremenika*, novelu »Žalost«, a od Nikole Kašikovića, urednika *Bosanske vile* (od 1887. do 1914.), novelu »Skepsa«. Kao pisac sličnog temperamenta napisao je, tijekom boravka u Italiji, remek-djelo, divlju, futurističku, monografiju *Janko Polić Kamov* (dovršio ju je 1. srpnja 1913. u Veneciji) i nevjerojatno brzo ju je objavio kod Gjuro Trbojevića u Rijeci, već u rujnu 1913. godine! Gjuro Trbojević rodio se u Medaku, u Lici, 1865., a knjižaru je pokrenuo 1907., u prostorima Srpsko-pravoslavne općine, uz crkvu svetog Nikole, pedesetak metara od riječkog Gradskog tornja. Knjižara je od početka bila orijentirana na srpske i hrvatske knjige, te važniju periodiku. Bio je u stalnoj vezi s Nikolom Kašikovićem. Neposredno pred Prvi svjetski rat Trbojević je razvio djelatnost, pa je tako tiskao, ali i reklamirao niz važnih izdanja, koja nam dobro ukazuju na duh vremena.

Iz 1912. oglašava izdanja koja se mogu nabaviti kod njega: Bogdan Lavstavić: *Prvi otkosi. Priče, impresije, pjesme u prozi i dr.* (ćirilicom); Vladimir Čerina: *Raspeće*, pjesme; iz 1913. – Dimitrije Mitrinović: *Novi moral*; Milan Pribičević: *Naš najveći junak*; Dr. Ivan Oražen: *Među ranjenom srpskom braćom*; Vladimir Čerina: *Janko Polić Kamov*; Jovan Skerlić: *Današnji srpsko-hrvatski nacionalizam*; Milan Marjanović: *Narod koji nastaje*; iz 1914. – Davorin Trstenjak: *Klerikalizam*; Janko Polić Kamov: *Časkanja*; Joza Ivakić: *Selo u hrvatskoj književnosti*; Marko Car: *Nacionalni duh u kulturi i umjetnosti*. Imena autora i knjiga jasno ukazuju na agresivno jugoslavenstvo – kao podlogu planiranom ujedinjenju. U 1914. najavio je i Čerininu knjigu *Ivan Meštrović*. Nakon što je, uz pomoć Jovana Skerlića, vrlo utjecajnog političara, masona i povjesničara srpske književnosti, pribavio novac u Beogradu za novo političko-književno glasilo, Milan Marjanović je, 24. siječnja 1914.,

opet preko knjižare Gjure Trbojevića, pokrenuo tjednik *Književne novosti*. Kroz prva četiri broja objavio je *Legendu, novozavjetnu fantaziju u tri slike*, prvi tiskani tekst Miroslava Krležu uopće. Pred Prvi svjetski rat u Beogradu su bili, zbog političkih razloga i Čerina, i Marjanović, i Ujević, i Krleža. Kako su mladi revolucionarni književnici kružili između Zagreba, Beograda, Sarajeva i Rijeke, treba naglasiti da su to tada bila četiri podjednako velika grada – sa po 65–75.000 stanovnika. Ako smo pojasnili duh vremena, možemo se vratiti Čerininoj monografiji o Kamovu, te njegovoj analizi *Isušene kaljuže*.

»Roman niti počinje čestito *ab ovo*, niti se razvija *in medias res*; iz prošlosti prelazimo u sadašnjost, iz sadašnjosti ulazimo u prošlost. Raspoloženja u kojima je Polić pisao pojedine dijelove romana različna su kao i mnogobrojna raspoloženja i u nama za vrijeme čitanja. Izgubljen sistem, izgubljen tempo, izgubljen dojam jedinstva... Jedne glavne ideje što vlada u cijelom romanu nema jasne i određene, a po komentaru ni ne može biti; roman je sadržajno besadržajan, rekao bih punoćom svojom prazan, a što se toga tiče, to je za Polića pojmljivije, jer je sadržaj i inače u modernim psihološkim romanima vrlo ograničen... *Ah, kakvi je to kaos naša psiha! Kakva je to kaljuža! Ne gledajte je iz daljine kao impresionizam! Pristupite bliže, pristupite!*... – grmi u jednoj venecijanskoj krčmi napijeni Arsen prijatelju Rubelliju, i čitajući stranicu po stranicu (roman je vrlo sitno ispisan na 253 stranice velikog trgovačkog papira) ovog kolosalnog romana, ove razbarušene, prve i zadnje te vrsti u cijeloj našoj književnosti...«⁶

U tekstu Čerina spominje broj stranica prijepisa – 253 – a original (po-hranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu) ih ima 232. Razlika nije bila samo u tome što je Vladimir urednije oblikovao tekst, već i u »popravljanju« originala. To se može vidjeti usporedbom ulomaka. Tako Čerina citira: »Moj bi stil dakle bio – psovka. / Tko psuje? / Tko ironizira? / Ugladenost, osjetljivost, nemoć. Ironizira. / Ne da mi se govoriti, pa se smiješkam.«⁷ Kamov je to isto, na posljednjoj stranici rukopisa, rekao nešto drugačije: »Moj bi stil bio dakle – psovka. / Ko psuje? / Ko ironizira? / Ugladenost, osjetljivost, nemoć... Ironizira. / Ne da mi se govoriti pa se smješkam.« Postojanje dva primjerka rukopisa objašnjava neke događaje koji su uslijedili, a koji su zbunjivali povjesničare književnosti – jer su vjerovali da je postojao samo original.

Sredinom rujna 1913., nakon što mu je objavljena monografija o Kamovu, Čerina se vraća u Zagreb, te se pismom od 21. rujna obraća Vladimiru Poliću riječima:

⁶ V. Čerina, *Janko Polić Kamov*, Rijeka, 1913., str. 81.

⁷ Isto, str. 95.

»Našavši se u Društvu Hrvatskih književnika sa g. Julijem Benešićem, on mi je izrazio veliku želju da bi mu u svojim nakladama dozvolili da izda barem Jankovu *Isušenu kaljužu*. Jer, uvjeravao me, oni oko Društva nijesu imali ništa proti Vašem bratu, a g. Livadić mi čak *crno na bijelom* dokazao da su oni Janku htjeli pomoći dok je ležao u zagrebačkoj bolnici 1909., ali tada da ga više nijesu našli. I drugi s kojima sam govorio iskazuju želju da se Društvu u tome pogledu bude na ruku. – Nato sam Vas držao upozoriti već sada«.⁸

Za pretpostaviti je da je Vladimir Polić, kojem je Čerina vratio prijepis romana, opet odlučno odbio suradnju s Benešićem, ali je poslao, vjerojatno na inzistiranje Nikole Kašikovića – ili Tina Ujevića, člana redakcije – originalan rukopis *Isušene kaljuže* uredništvu *Bosanske vile* u Sarajevu. U vrijeme Balkanskih ratova, rukopis je morao biti posve nerazumljiv i nezanimljiv prosrpskom uredništvu. Vladimir Polić istovremeno je pružio punu podršku Čerini, koji je započeo priređivati za objavu Kamovljeva *Časkanja* (otisnuta u Rijeci u ožujku 1914.). Kako je Čerina saznao da *Isušena kaljuža* nije zanimljiva uredništvu *Bosanske vile*, sugerirao im je da dostave rukopis Benešiću. Tako se dogodilo da je Dimitrije Mitrinović (1887. – 1953.), tek pridošli član uredništva *Bosanske vile*, donio Benešiću original rukopisa *Isušene kaljuže*. Mitrinović je, kao istaknuti voditelj terorističke organizacije Mlada Bosna, nakon atentata na nadvojvodu Franju Ferdinanda 28. lipnja 1914. u Sarajevu, (u što je duboko bio upleten i Čerina, koji se tih dana intenzivno družio s Krležom, ali i s Ivom Andrićem!) pobjegao već početkom srpnja 1914. u Berlin, a mjesec dana kasnije trajno se naseljava u Velikoj Britaniji. Julije Benešić imao je tako originalan rukopis romana, ali ne i dozvolu Vladimira Polića da ga objavi. U istom razdoblju uredno izlaze edicije DHK Suvremeni pisci hrvatski, pa tako i u lipnju 1914. izlazi legendarna *Hrvatska mlada lirika* Ljube Wiesnera, koja je uključivala i pjesme Janka Polića Kamova i njegovog mlađeg brata Nikole Polića. Benešić ostaje urednik edicije Suvremeni pisci hrvatski u izdanju DHK do 1920., no Jankov roman *Isušena kaljuža* nije tiskan. Inače, Julije Benešić i Miroslav Krleža poznaju se od 1915. godine, a poslije početnih nesporazuma postaju i vrlo bliski prijatelji. Krleža se, pak, oženio za Belu Kangrga u zagrebačkoj crkvi sv. Blaža 14. studenog 1919., a kumovi su mu bili Mijo Radošević i Ljubo Babić.

II. Antun Barac i *Isušena kaljuža*

Antun Barac, povjesničar književnosti i književnik, rođen je u Kamešnjaku kod Crikvenice 20. kolovoza 1894., a umro je u Zagrebu 1. studenog 1955. godine. Osnovnu školu završio je u Grižanama, a gimnaziju na Sušaku,

⁸ M. Buchberger, 2013., str. 51.

drugu najveću u Hrvatskoj (koju su polazili J. P. Kamov, Mijo Radošević, Mato Malinar i Vladimir Čerina!) polazio je od 1905. do 1913. godine. Tu se vrlo rano susreo s Čerininom monografijom o Kamovu, jer je Čerina bio vođa Napredne omladine, kojoj je Barac pripadao od 1912. godine. Može se spomenuti da je Barac objavio svoje posljednje mladenačke pjesme u Čerininom zagrebačkom *Vihoru* 1914. godine.

U jesen 1914., neposredno nakon početka velikog rata, student filozofije Antun Barac sastao se, u Kazališnoj kavani u Zagrebu, sa studentom prava Antunom Tomašićem iz Voloskog, te Vatroslavom Cihlarom iz Senja, mlađim bratom Milutina Cihlara Nehajeva. Između trojice Primoraca vodio se razgovor o mogućnosti pokretanja ozbiljnijeg časopisa, te općenito o djelovanju na području kulture. Njihovi dogovori realiziraju se tek tri godine kasnije. Tome je pogodovala smrt cara i kralja Franje Josipa I. 1916. godine, te oslobađanje najrazličitijih ideja u iščekivanju propasti vrlo kompozitne, pa stoga i lomne državne tvorevine.

Nakladni zavod Jug utemeljen je u Zagrebu, na adresi Ilica 7, u proljeće 1917. godine. Nositelj ideje bio je Antun Barac, projekt je financirao Antun Tomašić, dok je Cihlar bio redaktor svih izdanja.

»Za prvu svoju ediciju izabraše pokretači *Juga* A. G. Matoša, ne slučajno i nasumce, već kao programsko izdanje. Matoševa smrt (1914.) još je tada u svježoj uspomeni, pa je omladina možda jedino ispravno reagirala na mučenički završetak književnika koji je u taj čas nepotrebno i prije vremena poginuo pod kirurškim nožem u bolnici na Vinogradskoj cesti u Zagrebu.

Matoševi feljtoni u *Obzoru*, nakon njegova povratka iz Italije, gdje je uoči svoje smrti potražio olakšanje svojim bolovima, bili su u đačkim krugovima lektira koju se čekalo svake nedjelje (članci su izlazili u nedjeljnim brojevima) kao na nastavak nekog napetog romana. Svi su čekali, što će reći Matoš, to pero nemišljene kritike, ali puno zanosa i srca. A taj zanos i srce, to je bilo ono što je privlačilo omladinu, što je uostalom učinilo da su Matoševi *Feljtoni i eseji* u izdanju *Juga* bili na svim ratnim frontovima, na kojima su se nalazili naši ljudi za prvog svjetskog rata, najčitanija knjiga«.⁹

Redakcija i pogovor bili su Barčevi, a knjigu je opremio Jerolim Miše. Knjiga je objavljena u ljeto 1917. Druga knjiga koju je Jug izdao bili su *Akor-di* Ive Vojnovića, a treća *Studija o Hamletu* Milutina Cihlara Nehajeva, koja je dobila nagradu Matice Hrvatske za godinu 1917. Naslovnicu je izradio Ljubo Babić, koji će potom opremiti i druga izdanja *Juga*. Nakladni zavod Jug, između niza drugih izdanja, pripremao je, na inicijativu Antuna Barca i *Isušenu kaljužu* Janka Polić Kamova, no projekt se nije realizirao. Barac je

⁹ V. Cihlar, »Književnost iza rešetaka«, *Riječka revija*, br. 3–4, str. 117; Rijeka, 1961.

dobio kopiju rukopisa od Vladimira Polića. Roman je tada prvi put pročitao i Krleža, koji je ostao osupnut njegovom snagom i originalnošću.

Nakon što se August Cesarec vratio u Zagreb, poslije rata koji je proboravio kao mobilizirani vojnik u Srbiji, Jug mu je izdao prvu knjigu pjesama. Nakon te knjige tiskani su drugi i treći svezak Krležinih *Pjesama*, te njegova *Lirika*. Glavni poduhvat početkom 1919. ipak je izdavanje *Plamena*, polumjesečnika za sve kulturne probleme, u redakciji Miroslava Krleže i Augusta Cesarca. U tom časopisu Krleža je objavio svoju fantastičnu priču »Hodorlahomor Veliki« – posvećenu »Uspomeni Janka Polića Kamova koji je junački pao sa stijegom u ruci« (br. 4 i br. 5–6). Da nešto nije bilo u redu u odnosu Krleže prema Kamovu, vidljivo je iz toga što je maknuo posvetu već s prvog pretiska novele 1923. godine! S time što »Hodorlahomor Veliki« zvuči kao izvadak iz *Isušene kaljuže*! Kako se situacija u Hrvatskoj zaoštravala, tako je zabranjen i *Plamen* u kolovozu 1919. godine i to zbog Krležinog eseja »Eppour si muove«. Policija je sumnjivala Antuna Tomašića da je izdavao *Plamen* novcem koji je dobivao iz Moskve. Iako je to, velikim dijelom, bila istina, Tomašić je u Jugu izgubio sav svoj imetak: jednu kuću na Sušaku, drugu u Voloskom, te nešto gotovine – što mu je sve ostavio otac, pomorski kapetan Vinko Tomašić. Tako je, krajem kolovoza 1919. godine, naprasno prestao djelovati Nakladni zavod Jug.

Barac je na Sušaku živio od 1918. do 1924., u nemirnom razdoblje poslije velikog rata, radeći kao profesor na gimnaziji. Iz tog razdoblja datira esej »Fiume«, žestok, ali poetičan, kamovljevski, tekst, koji je spoj iščitavanja rukopisa *Isušene kaljuže* s neugodnim proživljavanjem riječkih zbivanja 1919. – neposredno uoči dolaska Gabriele D'Annunzija. Tekst je bio otisnut u *Jugoslavenskoj* (prvotno *Hrvatskoj*) *njivi*, br. 35 i 36 za 1919.

»Corso. Večernja šetnja. U pogledima sjaj i dubljina, u kretnjama čežnja i podatljivost ljubavi. I cio grad kao da drhti od jednog jedincatog dubokog pogleda, što izvire iz dna duše i prodire u dno duše i cio grad kao da treperi od ljubavi, što je samo duša, samo duša. A dolje, u dubljini, u nutrinji – ah, nema duše i nema ništa, dno i pustoš i praznina. I cio taj grad i svi ti ljudi što usplamtjelo govore i viču i mašu – cio taj grad nema duše, i sve, što ga kreće, pusti je animalni život. I njegov glas nije uzvišenost zanosa ni veličine prijekora – sve je samo urlik i krika i mahnitost. I doći će čas i prekipjet će sve i nestati će svega, što se pjeni i što se diže – na praznome dnu ostat će samo *Fiume*, grad bez duše i bez fizionomije i pojam bez sadržaja«. ¹⁰

Ovim sjajnim esejem Barac je postao, nakon Čerine i Krleže, treći hrvatski pisac pod direktnim, vrlo jakim utjecajem *Isušene kaljuže*! U Rijeku 12.

¹⁰ A. Barac, *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*, Rijeka – Zagreb, 1968., str. 616.

rujna 1919. ulazi D'Annunzio i grad je ušao u dramatičnu političku fazu. Pojednako dramatična situacija bila je i s različitim Kamovljevim rukopisima.

»Prvu inventuru nestalih Jankovih rukopisa brat Nikola Polić, tada u Zagrebu, objavio je u (Wiesnerovoj, op. aut.) *Kritici* 1921. godine, kada piše esej nazvan *Lirika Janka Polića Kamova*. Tamo u broju 2, na završetku eseja navodi slijedeće izgubljene rukopise: *Na Horlinom talamu*, *Lirika neurastenije*, *Žena* (deset soneta), *Ljubav* (deset soneta), *O, žene, žene...!* (komedija u 4 čina), *Lakrdija naše dobi* (komedija u 5 čina), *Isušena kaljuža* (roman u 3 dijela); *Skepsa* (novela), *Žalost* (novela) i *Šmrčanska trilogija* (satira)«. ¹¹

To što Nikola Polić, inače izrazito sklon alkoholu još od srednjoškolskih dana, tvrdi da je *Isušena kaljuža* izgubljena, znači tek da je krivo shvatio brata Vladimira, koji mu se požalio da je izgubljen original! U stvari prijepis je bio kod brata Vladimira na Sušaku, a original kod Julija Benešića. Benešić postaje intendant Hrvatskog narodnog kazališta 1921., i ostaje na tom mjestu do 1926. godine. Vladimir Polić dolazi u Zagreb 1922., na poziciju direktora Samoborske željeznice. U Zagrebu je, poslije nekog vremena, moralo doći do susreta između Vladimira Polića i Julija Benešića – koji je završio vrlo loše! Shvativši da nikad neće dobiti dozvolu da objavi roman, Benešić je 28. siječnja 1925. originalan rukopis *Isušena kaljuža* odnio, kao dar, u Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu. Priložio je i svoju kratku opasku:

»Ovo djelo nije nigdje izašlo, ja sam ga kao urednik edicija DHK primio i želio da ga vratim svojtj pok. Janka Polića Kamova. Kako mi nitko od njegovih najbližih rođaka nije poznat, a rukopis sam, ako se ne varam, primio prije rata od gospodina Mitrinovića koji je negdje u Londonu, zatim jer ne znam adresu nekih najbližih prijatelja Janka Polića Kamova, koji je kako znate umro u Barceloni, a poznavajući današnje nakladne prilike, znam, da oni danas taj roman ne bi mogli dati u štampu, to mi se čini najsigurnije i najzgodnije, da se ovaj roman pohrani u sveučilišnoj biblioteci«. ¹²

U ovom kratkom, vrlo spornom tekstu, najteže je shvatiti Benešićevu tezu da ne poznaje nikog od obitelji, a da zna da obitelj taj roman danas ne bi mogla dati u štampu – aludirajući i na cenzuru i na potrebna sredstva?! To izjavljuje za pisca čije knjige je i ranije financirao brat Vladimir, tada na mjestu direktora Samoborske željeznice – u Zagrebu?! S druge strane, Čerina, do tada najveći zagovornik Kamova, od 1922. bio je zatvoren u šibenskoj ludnici, iz koje neće izaći do smrti 1932.

Od 1924. godine Antun Barac živi u Zagrebu i radi kao srednjoškolski profesor. Već 1928. godine piše članak o Kamovu za *Narodnu enciklopediju*

¹¹ M. Buchberger, 2013., str. 68.

¹² Isto, str. 48–49.

(III, str. 539). Od 1930. je docent, a 1938. redovni profesor nacionalne književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Ostavštinu Janka Polića Kamova brižljivo je čuvao brat Vladimir, sve do iznenadne smrti 1934. godine. Potom ju preuzima vrlo nepouzdana Nikola Polić i nakom mučne ostavinske rasprave s mladom bratovom udovicom, odnosi na Sušak, u kuću koju je, nedugo prije smrti, kupio brat Vladimir.

Prva knjiga 1934. pokrenute *Wiesnerove biblioteke* bila je *A. G. Matoš – In memoriam, o dvadesetogodišnjici pjesnikove smrti* (Zagreb, 1934.). Osim što je taj prigodni, promišljeno uređeni zbornik donio tekstove raznih autora, uključujući i onaj Antuna Barca, najavljuje na ovitku i Kamovljeve *Sabrane novele*. Na žalost, te *Sabrane novele* nisu se tada pojavile, kao ni potom najavljeni roman *Isušena kaljuža*. Gotovo sigurno je prijepis *Isušene kaljuže* godinama bio kod Wiesnera, koji ga nije vraćao Nikoli Poliću, jer je znao da je posve potonuo u alkohol. Istovremeno, Wiesner je pripremao njegovu zbirku pjesama *Jučerašnji grad*, koju je objavio 1936., povodom 25. godišnjice pjesnikova književnog rada. Na svečanom skupu na Sušaku govorio je i Antun Barac. Kako je Barac dobro poznao ambivalentan odnos Nikole prema Janku, u svom je govoru samo uzgred spomenuo Kamova. To su mu otvoreno zamjerali na stranicama sušačke *Hrvatske misli* (br. 17, 1936.). Potaknut Wiesnerovom pripremom *Isušene kaljuže* za tisak, roman je opet pročitao Miroslav Krleža – ali primjerak iz Sveučilišne knjižnice! To ga je natjeralo da posve promijeni svoj stil u odnosu na roman *Povratak Filipa Latinowicza* (1932.) i 1938. godine objavio je *Na rubu pameti*, svoj najbolji, kamovljevska roman! U tom romanu, ispunjenom stvarnim događajima i osobama (poput Milana Marjanovića ili Irine Aleksander), na jednom mjestu Krleža piše:

»Djelovati javno na tim našim javnim mjestima (bez obzira na to da li se to zove sabor, ili koje uredništvo, ili koja stranka) nije dokaz pretjerane pameti. Čovjeka izgrizu, popljuju i unište. Kod nas je čovjeku suđeno da krepa u tuđini kao pas [aludira na Kamova!, op. aut.] ili da postane presvijetli [aludira na Wiesnera kao izrazito katoličkog intelektualca!, op. aut.]. Ne zna se što je groznije!«¹³

Te 1938. Wiesner je uspio objaviti Kamovljevu knjigu *Novele i eseji*, s uvodnim tekstom Vladimira Čerine. Negdje u tom razdoblju Kamovljev rukopis iz Sveučilišne knjižnice dobiva neobičan vanjski omot na kojem piše da je riječ o rukopisu Nikole Polića – *Kaljuža!*?

U vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, Kamov, zbog svog anarhizma, nije bio naročito popularan u duboko ideologiziranoj kulturi. Službeno je

¹³ M. Krleža, *Na rubu pameti*, 2004., str. 162–163.

najvažniji hrvatski pisac bio Milutin Cihlar Nehajev (predsjednik DHK od 1926. do iznenadne smrti 1931.), čija *Sabrana djela* izlaze u XIII knjiga krajem rata. Barac je, početkom rata, šest mjeseci bio zatočen u ustaškim logorima Jasenovac i Stara Gradiška, a potom primljen u Hrvatsku akademiju! Možemo registrirati da je 1944. obnovljen časopis *Vienac*, koji je uređivao Julije Benešić, a u čijem su petom broju surađivali i Antun Barac i student književnosti Jakov Ivaštinović. Ljubo Wiesner, stjecajem bizarnih okolnosti, odlazi u emigraciju i to preko Njemačke u Italiju, vukući sa sobom dva kovčega s rukopisima i arhivom vezanom uz Matoša – što je, gotovo sigurno, uključivalo i prijepis *Isušene kaljuže*, te polemiku Matoš – Kamov. Sam navodi da je sve izgubio u gradu Maylau, u ratnom kaosu.¹⁴ Nakon Drugog svjetskog rata, već 1948. godine, Nikola Polić odaziva se pozivu Akademije i u pismu od 26. srpnja 1948. nudi Kamovljevu ostavštinu na čuvanje. Barac već 4. kolovoza 1948. zahvaljuje i najavljuje osobni dolazak u Rijeku zbog preuzimanja rukopisa. No, to se nije realiziralo, te je u listopadu ipak Nikola Polić sam dostavio Akademiji *Orgije monaha*, *Djevicu*, *Čovječanstvo* i *Mamino srce*.

Međutim, prvi s objavljuvanjem kreće Milan Marjanović i to s Kamovljevim esejem o E. A. Poeu (u *Vjesniku* od 20. srpnja 1952.), te novelom »Žalost« (u *Riječkoj reviji*, br. 4, 1952.). Ono što je važno je da se novela sačuvala, u prijepisu, kod Marjanovića, iako je Nikola Polić tvrdio da je izgubljena. U pismu od 18. kolovoza 1952. Antun Barac Nikoli Poliću iznosi ideju o nužnosti izdavanja *Sabranih djela* J. P. Kamova. U pismu od 1. rujna 1952. Barac piše Poliću:

»Mogu Vam saopćiti, da je Odjel akademije za filologiju prihvatio moj prijedlog da se u kolekciji Noviji pisci hrvatski izdadu sabrana djela Janka Polića Kamova. Nabačena je i misao da se saberu spisi V. Čerine. Tako bi izašla i njegova studija o Janku Poliću Kamovu. Redakciju će preuzeti ili Jure Kaštelan ili Vice Zaninović, a knjiga će izaći, kad rukopisi budu gotovi – vjerojatno 1954. Dotle će izići sva djela A. G. Matoša.«¹⁵

Na Barčev poticaj počinje se uobličavati veliki izdavački projekt. Dragutin Tadijanović radio je na pripremi i uređivanju tekstova, Nikola Polić pisao je predgovor pod naslovom »Iskopine«, a Jakov Ivaštinović, koji je zbog ustaške prošlosti radio kao odgajatelj u srednjoškolskom domu u Zagrebu, piše monografiju o Kamovu, koja je trebala pratiti *Sabrana djela*. Već od 1954. Ivaštinović objavljuje poglavlja iz monografije. Prvo poglavlje izašlo

¹⁴ Lj. Wiesner, *Cjelokupno djelo*, Zagreb, 2008., str. 217.

¹⁵ V. Antić, »Antun Barac o Janku Poliću Kamovu«, *Riječka revija*, br. 1, str. 82; Rijeka, 1966.

je u Barčevom *Jeziku*.¹⁶ U zagrebačkoj *Republici* tiska poglavlje »Janko Polić Kamov kao romanopisac« i naglašava da je »velika šteta, možda i sramota« što roman još nije tiskan.¹⁷ Ivaštinović je napisao i sljedeće redke koji su i njemu i *Sabranim djelima* donijeli niz problema:

»*Isušena kaljuža* je literarni tornado, koji nas diže u predjele gdje nam žile pucaju, gdje krv kroz kožu teče kao kroz rešet, gdje urličemo i ludujemo, gdje padamo u hysteriju od smijeha, od straha, od omaglice i od znanja. Ona je kompleksna i apsurdna toliko, koliko je kompleksan i apsurdan život. Intelligentnija, superiornija i univerzalnija je od bilo kojeg našeg romana. Tako teške i tako snažne literature mi do danas još nemamo«.¹⁸

Nakon što je Miroslav Krleža pročitao Ivaštinovićev esej prepun pohvala Kamovu, jednostavno je pobjesnio. Možda bi Barac uspio, barem dijelom, ublažiti Krležin bijes, no on umire 1. studenog 1955. godine. Tek tada počele su se događati neobične stvari. Ponešto o tome doznajemo od Vinka Antića, direktora Naučne biblioteke u Rijeci, glavnog urednika *Riječke revije*, urednika domaće književnosti u izdavačkoj kući Otokar Keršovani, te velikog štovatelja Antuna Barca.

»Ipak, kao da još nije bilo sigurno da će se konačno pojaviti Sabrana djela Janka Polića Kamova. Naime, krajem 1955. godine dopro je glas iz Zagreba da izdavači ne štampaju djela J. P. Kamova već pripremljena za štampu, da je Tadijanović nudio ta djela raznim izdavačima, i kada bi netko napisao sve ono, što se zbivalo oko tih neizdanih Kamovljevih djela postao bi *autor ne novog romana o jednom romanu*, ali barem jedne otužne pripovjetke o sabranim, ali neizdanim djelima J. P. Kamova. Nagovješćeno je u istom napisu da će Komisija za izdavanje sabranih djela jugoslavenskih pisaca, osnovana u okviru Saveza književnika, morati riješiti i ovaj problem – problem Kamova«.¹⁹

Miroslav Krleža onemogućio je izlazak *Sabranih djela* u Zagrebu, pa ih je Vinko Antić realizirao u riječkom Otokaru Keršovaniju (I–IV, 1956. – 1958., ur. Dragutin Tadijanović). Dragutin Tadijanović pokušao je, dopisom od 13. listopada 1956., saznati od Julija Benešića nešto više o njegovom darivanju rukopisa *Isušene kaljuže* Sveučilišnoj knjižnici 1925. godine, te zašto je na vanjskom omotu navedeno da je to rukopis Nikole Polića. Kako nije dobio nikakav odgovor, nazvao je Benešića telefonom i ostao zatečen

¹⁶ *Jezik*, vol. 3, br. 2, str. 46–51; Zagreb, 1954.

¹⁷ *Republika*, br. 9, str. 723; Zagreb, 1955.

¹⁸ Isto, str. 724.

¹⁹ V. Antić, »Kamov i Rijeka«, *Riječka revija*, br. 5, str. 215–216; Rijeka, 1956.

njegovim odgovorom: »...na moje pismo nema ništa značajno da mi javi: među svojim papirima da nije našao ništa, a da se ničega određeno ne sjeća o *Isušenoj kaljuži*, pa prema tome da ne očekujem pismenog odgovora; jedino, veli, on da nije poklonio spomenuti rukopis Sveučilišnoj knjižnici jer da ne može pokloniti nekome ono, što nije njegovo«. ²⁰ Benešićev odgovor ukazuje na razgovor s Krležom, te na žestinu Krležina bijesa. Krleža je, istovremeno, pod svaku cijenu odlučio spriječiti tisak Ivaštinovićeve monografije o Kamovu, jer mu se nisu dopale njegove teze o revolucionarnosti i svjetskoj važnosti romana *Isušena kaljuža* (»...on je Joyce prije *Ulyssesa*, Huxley prije *Kontrapunkta*..., Sartre prije *Mučnine*. Njegova *Isušena kaljuža* nosi sokove svih književnih pravaca koji će se pojaviti od njegove (Polićeve) smrti do danas«). Kako je tada Ema Derossi (Bjelajac) bila glavna urednica *Glasa Istre* i direktorica Otokara Keršovanija, preko nje je Krleža onemogućio izlazak knjige, prokazujući ustašku prošlost autora. Ovaj put Antić je bio nemoćan – i monografija je do danas ostala u rukopisu...

I tako je roman *Isušena kaljuža*, dovršen godine 1909., stjecajem različitih okolnosti, te izraženoj Krležinoj zlovolji, otisnut tek 1957. godine! Ironično je da je Krleži Mijo Radošević, najbolji Kamovljev prijatelj, bio kum na vjenčanju (što je Krleža poslije prešućivao zbog ideoloških sukoba, pa su svi vjerovali da mu je kum bio Milan Begović, kojem je, zapravo on bio kum!), a da mu je Anđelko Malinar, sin Katarine Radošević Kitty, bio najbliži suradnik u Leksikografskom zavodu, te urednik svih njegovih poslijeratnih Sabranih djela! Krleža je odviše dobro i iz prve ruke poznao cijelu priču o Kamovu, da bi se lako moglo prihvatiti njegovo vrlo neobično ignoriranje i negiranje djela mrtvog književnika! Doprinos Antuna Barca posve je suprotan. Sustavno radeći na povijesti hrvatske književnosti, cijeli život nastojao je ukazati na važne pisce iz Primorja. Iako sam nije dočekaao realizaciju Kamovljevih *Sabranih djela*, ipak je motivirao vrlo tvrdoglavog i politički okretnog Vinka Antića da mučnu, polustoljetnu sagu s *Isušenom kaljužom* dovede do kraja. Također je Barčeva odmjerenost i uvjerljivost bitno utjecala i na Jakova Ivaštinovića i Dragutina Tadijanovića da istraju na putu punom neočekivanih prepreka, ne bi li odužili dug Janku Poliću Kamovu, piscu, vjerojatno, najvažnijeg hrvatskog romana XX. stoljeća. Kao zahvalnost Barcu i dokaz svoje predanosti Vinko Antić je prikupio, uredio i izdao obimnu knjigu njegovih posvuda razbacanih eseja – *Književnost Istre i Hrvatskog primorja* (1968.). ²¹

²⁰ M. Buchberger, 2013., str. 52.

²¹ Moja zahvalnost ide Milovanu Buchbergeru i Mladenu Uremu, njihovim knjigama i savjetima.

Literatura

- V. Antić, »Antun Barac o Janku Poliću Kamovu«, *Riječka revija*, br. 1; Rijeka, 1966.
- V. Antić, »Kamov i Rijeka«, *Riječka revija*, br. 5; Rijeka, 1956.
- A. Barac, *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*, Rijeka – Zagreb, 1968.
- M. Buchberger, *Zabiranje u kaos Janka Polića Kamova*, Zagreb, 2013.
- V. Cihlar, »Književnost iza rešetaka«, *Riječka revija*, br. 3–4; Rijeka, 1961.
- M. Krleža, *Na rubu pameti*, Zagreb, 2004.
- A. G. Matoš, »Lirika lizanja i poezija pljućkanja«, *Hrvatska smotra*, 1907.; *Savremenik*, Zagreb, 1907.
- T. Ujević, *Sabrana djela*, VII, Zagreb, 1967.
- M. Urem, *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda*, Rijeka, 2006.
- Lj. Wiesner, *Cjelokupno djelo*, Zagreb, 2008.

ANTUN BARAC I ROMAN *ISUŠENA KALJUŽA* JANKA POLIĆA KAMOVA

Sažetak

Dogovori Primoraca Antuna Barca, Antuna Tomašića i Vatroslava Cihlara (mlađi brat Milutina Cihlara Nehajeva) iz 1914. o pokretanju izdavačke kuće, realiziraju se krajem Prvog svjetskog rata. Važni Nakladni zavod Jug utemeljen je 1917. u Zagrebu. Nositelj ideje bio je Barac, projekt je financirao Tomašić, dok je Vatroslav Cihlar bio aktivan suradnik. Prva knjiga bili su Matoševi *Feljtoni i eseji*, druga *Akordi Ive Vojnovića*, a treća *Studija o Hamletu* Milutina Cihlara Nehajeva, koja je dobila nagradu Matice Hrvatske za 1917. godinu. Bilo je u planu tiskanje revolucionarnog romana *Isušena kaljuža* Janka Polića Kamova (preminulog 1910. u Barceloni), te knjige ranih feljtona njegovog mlađeg brata Nikole Polića, no četvrta objavljena knjiga ipak je bila Barčeva studija *Vladimir Nazor*. Barac je na temu Nazora doktorirao 1918. godine. Nakon što se August Cesarec vratio u Zagreb, poslije rata koji je proboravio kao mobilizirani vojnik u Srbiji, Jug mu je izdao prvu knjigu pjesama. Nakon te knjige tiskani su drugi i treći svezak Krležinih *Pjesama*, te njegova *Lirika*. Glavni poduhvat u tom razdoblju ipak je izdavanje *Plamena*, polumjesečnika za sve kulturne probleme, u redakciji Miroslava Krleže i Augusta Cesarca.

Antun Barac na Sušaku provodi nemirno razdoblje poslije Prvog svjetskog rata (1918. – 1924.), radeći kao profesor na gimnaziji. Iz tog razdoblja je žestoki, ali poetični, kamovljevska esej »Fiume«, koji je spoj iščitavanja rukopisa *Isušene kaljuže* s neugodnim proživljavanjem riječkih zbivanja 1919. godine – neposredno uoči dolaska D'Annunzija. Esaj je bio otisnut u *Jugoslavenskoj* (prvotno *Hrvatskoj*) *njivi*, br. 35 i 36 za 1919. godinu.

Barac je začetnik ideje o *Sabranim djelima Janka Polića Kamova*, koju je realizirao Vinko Antić, uz pomoć Dragutina Tadijanovića tek 1956. – 1958. U sklopu te edicije prvi put je otisnut roman *Isušena kaljuža*, gotovo pola stoljeća nakon što je napisan. Na ranije neobjavljivanje tog romana bitno je utjecao Miroslav Krleža.

Ključne riječi: Antun Barac, *Isušena kaljuža*, Janko Polić Kamov

ANTUN BARAC AND THE NOVEL *ISUŠENA KALJUŽA* / *THE DRIED OUT MIRE*
BY JANKO POLIĆ KAMOV

Summary

The agreements from 1914 between Antun Barac, Antun Tomašić and Vatroslav Cihlar (the younger brother of Milutin Cihlar Nehajev) – all men from the Croatian coastal area – about the establishment of a publishing house were finally realised at the end of the First World War. The notable *Nakladni zavod »Jug«* / *»South« Publishing Institute* was founded 1917. in Zagreb. The concept's leader was Barac, Tomašić financed the project, while Vatroslav Cihlar was an active collaborator. The first book was Matoš's *Feljtoni i eseji* / *Feuilletons and Essays*, the second was *Akordi/Chords* by Ivo Vojnović, and the third was *Studija o Hamletu* / *A Study of Hamlet* by Milutin Cihlar Nehajev, which received the Matica Hrvatska award in 1917. The printing of the revolutionary novel *Isušena kaljuža* / *The Dried Out Mire* by Janko Polić Kamov (who died in Barcelona in 1910) was planned, as well as the book of feuilletons by his younger brother Nikola Polić. However, the fourth book published was Barac's study of *Vladimir Nazor*. Barac had graduated on the theme of Nazor in 1918. Following August Cesarec's return to Zagreb after the war, which he had spent as a mobilised soldier in Serbia, *»Jug«* published his first book of poems. After these books, the second and third volumes of Krleža's *Pjesme* / *Poems* and his *Lirika* / *Lyrics* were printed. However, the main enterprise in this period was the launching of *Plamen* / *The Flame*, a semi-monthly covering all the cultural problems, edited by Miroslav Krleža and August Cesarac. Antun Barac spent a turbulent period after the First World War (1918 – 1924), working as a high-school professor in Sušak. From this period came the intense, yet poetic, Kamov-like, essay *Fiume* / *Rijeka*, which is a combination of the reading of the manuscript of *Isušena kaljuža* with the unpleasant experience of the events in Rijeka in 1919 – on the eve of D'Annunzio's arrival. The essay was printed in 35th and 36th issue of a journal *Jugoslavenska* (first *Hrvatska* / *Croatian*) *njiva* / *Yugoslavian Field* in 1919. Barac was the originator of the idea of *Sabrana Djela Janka Polića Kamova* / *The Collected Works of Janko Polić Kamov*, realized by Vinko Antić with the help of Dragutin Tadijanović only later, from 1956 – 1958. The novel *Isušena kaljuža* was printed for the first time as a part of this edition, almost half a century after it has been written. Miroslav Krleža had great influence on such a late publication of this novel.

Key words: Antun Barac, *Isušena kaljuža* / *The Dried Out Mire*, Janko Polić Kamov

Dubravka Zima

Čemu služi književnost: Antun Barac o književnoj recepciji

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Barac, A.

Antun Barac književnošću se bavi od početka drugoga desetljeća XX. stoljeća. U monografiji o Barcu Frangeš upućuje na Barčeve priloge u periodici već od 1910. godine, kao i na činjenicu da je Barac od godine 1918. okrenut isključivo književno-kritičkom i književno-povijesnom djelovanju, zapuštajući početničku mladenačku naklonost poeziji, objavljivanoj najvećim dijelom u *Pobratimu* (1910. – 1913.) i *Vihoru* (1914.). Barčeva usmjerenost na probleme književne historiografije, kao i nastojanja oko koncipiranja metodologije kojom će se zahvatiti cjelina hrvatske književne povijesti, povezana su i njegovim promišljanjima onih aspekata procesa književne komunikacije koje tradicionalni književno-kritički, a osobito filološki diskurs, dosljedno zaobilazi. Književna proizvodnja, koja je svakako na povlaštenome mjestu Barčevoga znanstvenoga bavljenja, vrlo je čvrsto povezana s knjižnom proizvodnjom s jedne strane, i s književnom »konzumacijom« s druge. Reprezentativna recepcija i institucija književne kritike, kojom se Barac ozbiljno bavio, samo su jedna strana književne »potrošnje«: naličje joj je, upozorava Barac, u području što ga Frangeš naziva književnom sociologijom, a koje određuje književna publika, kao i funkcija književnosti u društvenome aspektu. Frangeš upozorava na ovaj segment Barčeva proučavanja književnosti kao na bitan metodološki pomak u odnosu prema starijoj hrvatskoj filologiji, književnoj kritici i historiografiji:

»U dihotomiji tekst-pisac odbija Barac prioritet njezina prvog dijela; ali pri tom ne ističe drugi, u čemu je toliko pretjerala pozitivističko-filološka škola. Što je pisac doživljavao, i kako, ide u biografiju pisca; što je htio a što postigao, ide, pretežno, u biografiju djela. Konačno, Barac uvodi još jedan elemenat, publiku i kritičara, jer umjetninu 'treba uvijek iznova doživljavati'. Pristup je dakle eklektičan, u plemenitom smislu riječi, jer zahtijeva mobilizaciju čitavoga historijskoga konteksta u kojemu je djelo nastalo, ne dopuštajući da se stvaranje sada prepusti hirovima jednostranih pristupa. Unoseći historijsko-sociološku komponentu u svoj rad, Barac je ostvario nekoliko dosad nepoznatih pristupa

našoj književno-povijesnoj građi. *Zapisi o književnoj publici i Bilješke o 'Mladima' i 'Starima'* najbolje govore o novini Barčevih zahvata (...)« (Frangeš, 1978: 28–29).

Oba članka što ih Frangeš spominje objavljena su u knjizi *Članci o književnosti* (1935.), no čini nam se da je Barčeva nova metoda najavljena već znatno prije: u višestruko referiranom i tumačenom članku »Između filologije i estetike« (1929.; ovdje prema Barac, 1986.) završna misao jasno artikulira da Barac osnovnom zadaćom književne povijesti vidi istraživanje funkcionalnosti književnosti, istraživanje njezine recepcijske i reprezentativne snage, odnosno cjelovitosti književnoga života koji uključuje autorstvo, književnu proizvodnju, književnu recepciju i književnu društvenu relevantnost:

»Naša književna povijest imade da nam odgovori na pitanje: što nam je književnost dala, kuda nas je htjela povesti, kakvu je funkciju izvršila u formiranju naše psihe? (...) Nismo izgradili svoje filozofije, nismo izgradili svoje religije – no misao koja nas je vodila, ili prema svjetlu ili prema mraku, izražena je više-manje jasno u književnosti« (Barac, 1986: 35).

Na tragu Frangešove interpretacije i s obzirom na spomenutu Barčevu eksplicitnu opredijeljenost za organsko razumijevanje cjeline književnoga komunikacijskoga procesa, u ovom ćemo se radu posvetiti Barčevim proučavanjima recepcijskoga konteksta hrvatske književnosti. Pri tome uzimamo slobodu da donekle – premda ne i u potpunosti – zaobiđemo Barčevo proučavanje institucionalizirane recepcije (književne kritike) koje je već višestruko referirano i interpretirano drugdje,¹ i koje shvaćamo kao formalno, pa i tematski povlašteno u kontekstu Barčeva rada (studija je objavljena kao knjiga, književna kritika se shvaća kao predmet vrijedan studijske pozornosti). Nasuprot tome, u radu ćemo se okrenuti Barčevu proučavanju neposredne, neinstitucionalizirane književne recepcije: stvarne, povijesne i statistički stratificirane književne publike, kao i književno-pedagoških aspekata recepcije. Ovako postavljeni okvir za proučavanje recepcijski usmjerenoga dijela Barčeva opusa dugujemo, uz spomenutu Frangešovu opasku, i lucidnome uvidu Janeza Rotara (1986.), koji vrlo precizno uočava provodni motiv u Barčevu interesu za književno-povijesnu i književnu problematiku kao intenzivno nastojanje da se književnost spozna i cjelovito tumači ponajprije razumijevanjem njezine recepcije i utjecaja. Rotar artikulira tri ključna referentna izvorišta Barčeve metode: prvo, proučavanje književnoga djelovanja Augusta Šenoa, pri čemu pojam djelovanje uključuje Šenoino književno autorstvo

¹ Usp. npr. Stamać, 1986., Flaker, 1986., Frangeš, 1978.

jednako kao i njegovu »kulturnu ulogu« (Rotar, 1984: 79) u stvaranju i oblikovanju čitateljske publike; drugo, Barčeva promišljanja o književnoj pedagogiji i književnoestetskome odgoju (eksplicirana u članku »Naša književnost i naše školstvo«, 1926., ovdje prema Barac, 1986.); i treće, promišljanja i istraživanja koje Rotar naziva anticipacijom književne sociologije, a tiču se Barčeva interesa za društvenu stratifikaciju i njezin (ne)odraz na književnost, ponajprije u kontekstu proučavanja motiva sela u hrvatskoj književnosti.² U nastavku članka Rotar sugerira da je Barčev rad na problematici književne recepcije i književne funkcionalnosti rezultirao i njegovim razlikovanjem lijepe i trivijalne (zabavne, potrošne) književnosti, oprimjerujući to dvama vrlo kratkim citatima iz Barčevih članaka »Književnost i književna publika« i »Zapisi o književnoj publici«. Premda se ne bismo bez ostatka složili da dvije citirane rečenice zaista uspostavljaju okvir razumijevanja razlike između visokoga i zabavnoga, posebice ne u kontekstu socijalnoga raslojavanja čitateljske publike na što Rotar aludira, ipak ne odbacujemo posve njegove zaključke o važnome, ako ne i ključnome utjecaju ovih Barčevih istraživanja na razvoj književnohistorijske i književnokritičke misli u hrvatskoj humanistici. Premda Barac ne uspostavlja dihotomiju visokoga i zabavnoga, tumačenje stratifikacije književne publike, koliko nam je poznato, prva je naznaka književno-povijesnoga interesa za tu problematiku.

* * *

O književnoj je publici Barac objavio četiri članka: prvi je od njih objavljen u Književniku 1929. pod naslovom »Književnost i književna publika«. Drugi je članak naslovljen »Pisci, kritičari, publika. Pabirci po hrvatskoj književnoj historiji« i objavljen je 1932. u *Kolu*. Potom, u časopisu *15 dana* 1933. objavljuje članak »O pretplatnicima, kupcima i čitaocima hrvatskih knjiga i časopisa«, te u *Člancima o književnosti* (1935.) članak »Zapisi o književnoj publici«. O književno-pedagoškome procesu i njegovome utjecaju na književnu recepciju Barac 1926. objavljuje članak »Naša književnost i naše

² Rotar ovaj referentni sloj Barčeva rada naglašeno pozitivno konotira kao Barčevu demokraciju: »Demokratski nazor Antuna Barca potvrđivao se tijekom cijeloga pretraživanja hrvatske književnosti s obzirom na njezinu socijalno motivsku raslojenost. Najviše radova o tomu nastalo je kasnijih tridesetih godina, priopćenih zatim u knjizi Književnost i narod, 1941. To su prvenstveno: *Ulazak sela u noviju hrvatsku književnost*, *Socijalna pozadina Perkovićevih pripovijesti*, *Selo u djelima hrvatskih realista*. U *Ulasku...* veli: 'Zadatak je prave nacionalne književnosti, da obuhvati cjelokupni narodni život u njegovim najznatnijim i specifičnim očitovanjima'. Upravo ovo načelo prati literarnoga historika Barca pri osvjetljavanju tih pitanja, a unutrašnje izričaje daje mu demokracija njegova usmjerenost, što je ujedno izraz visoke njegove osobne kulture« (Rotar, 1986: 85).

školstvo«, a kao svojevrsni okvir ovim Barčevim promišljanjima uzimamo i završni dio spomenutoga članka »Između filologije i estetike«, kao i članak »Bilješke o 'Mladima' i 'Starima'« iz knjige *Članci o književnosti*, koji se ne bavi ni književnom publikom ni književnom pedagogijom, no književnu povijest interpretira (pseudo)sociološkom metodom, upozoravajući da dinamika književnoga života, pa tako i književne nacionalne povijesti, ne ovisi samo o tekstualnome segmentu književno-komunikacijskoga lanca, nego i o – u Barčevoj interpretaciji – biološkim faktorima.³

Prva je pretpostavka kojom Barac započinje svoja zapažanja o problemu književne recepcije iznenađujuće aktualna: riječ je o fundiranju problema nezadovoljavajuće književne recepcije, njezine duboke »krize«, u procesu gimnazijskoga podučavanja književnosti. Vrlo negativno apostrofirana »naučna« metoda koja oblikuje gimnazijsko podučavanje književnosti, po Barcu, kriva je za dubinsku nezainteresiranost hrvatskoga naroda za književnost. Književna je recepcija, smatra Barac, odraz (intimne, dubinske, pojedinačne i narodne) potrebe za knjigom: nema li te potrebe, nema ni mogućnosti nikakvoga napretka ili poboljšanja književne recepcije. Ta se potreba, međutim, ne samo ne kultivira u gimnazijskome pa i visokoškolskome obrazovanju, nego se, naprotiv, čak i suspendira:

»To je poučavanje redovno dosadno upravo onome đaku koji za književnost imade najviše smisla. Već je stara činjenica da su đaku mnoge stvari, inače same po sebi privlačive i interesantne, dosadne samo zato što su školski predmet. A kad se dvije godine poučava kao književnost nešto što ima tako malo veza s istinskome književnošću, i ujedno metodom koja ubija živu jezgru literarnih djela, onda đak nužno mora doći do zaključka da je književnost uopće nešto tako suhoparno i jednolično kao i ono što mu se pod tim imenom servira u školi. Antipatija prema njoj ostaje kroz cijeli život. (...) Rezultat je takve nastave u književnosti da svi takvi apsolvenci srednjih škola ostaju za živu književnost mrtvi. Ne shvativši u srednjoj školi smisla književnosti i ne osjetivši za nju nikad pravoga interesa, oni ni u životu ne osjećaju potrebu da je prate. Tako se, unatoč sve većem broju književno školovanih ljudi, književna publika ne uvećava, i mi u književnosti samo produžujemo neko vegetiranje, odviše slabi da snažno krenemo naprijed, a odviše jaki da jednom zasnagda prekinemo s onim što neće pravo da uspijeva« (Barac, 1986: 101).

³ U članku Barac raspravlja o životnoj dobi pojedinih autora i koncepcijama »mladosti« i »starosti« u kontekstu biološke dobi, ali i u kontekstu stvaralačke snage, zatim povezanosti životne dobi autora i njihovoga opusa i slici hrvatskoga književnoga života s obzirom na dobnu stratifikaciju autorstva.

Tu se, dakle, artikulira pretpostavka o krizi kao ključnome obilježju književnoga života, što će se u svim analiziranim člancima pojavljivati kao *leitmotiv* koji daje ton toj raspravi. Ujedno, uspoređujući hrvatske i srpske književne prilike, naklade i znanstveni/stručni diskurs, Barac zaključuje o bitno povoljnijoj situaciji u Srbiji, gdje je pristup književnosti – ponajprije znanstveni, ali i nastavni – svježiji i aktualniji, a kao posljedica toga pristupa i književni je život, pa i književni »konzum« bitno dinamičniji nego u Hrvatskoj: ova se teza također sporadično javlja i u drugim analiziranim člancima.

Sljedeća je pretpostavka, koju vidimo kao najproduktivniju u kontekstu teme književne recepcije i književne publike, ona o književnoj proizvodnji, odnosno o proizvodnoj, čak tržišnoj naravi književnoga posla, a prvi je puta artikulirana u članku »Književnost i književna publika« iz 1929.: »Iz rasprava o književnosti treba izlučiti sve sentimentalne i patriotske primjese, i o tom problemu treba da se govori kao o krizi u produkciji i konsumu svakoga drugoga artikla. Ako neka vrsta robe ne nailazi na dovoljnu prođu, onda to znači, da je ili tržište njome prezasićeno ili publika uopće ne osjeća potrebe za takvom vrstom robe, ili pak roba ne valja« (Barac, 1929: 159). U daljnjoj razradi te metaforičko-tržišne implikacije Barac uvodi i dihotomiju uvozne (prijevodne) robe naspram domaće, kao i dobre naspram rđave robe. U tom se diskursu, međutim, ponovno iskazuje već eksplicirana pretpostavka o »potrebi« za književnošću, koju Barac konotira historijski, u skladu sa svojom temeljnom vokacijom književnoga povjesničara (usp. Frangeš, 1978: 24, 26, 34 i passim). Barcu je koncept »potrebe« za književnošću povod za daljnju sociografsku eksplikaciju, koja se u konačnici odnosi i na »ugroženost« književnosti novim »granama ljudske aktivnosti« (Barac, 1929.: 160) poput kinematografa, radija i gramofona koje potiskuju književnost s njezinoga tradicionalnoga mjesta, premda se ne specificira koje je to mjesto: ostaje nejasno odnosi li se ova Barčeva misao na ideju književne zabave, pa u konačnici i popularne književnosti, ili pak na neke druge vrste potreba koje književnost zadovoljava, poput, primjerice, onih kakve artikulira Šenoa u svojim programatskim člancima i tekstovima. Da se jednim dijelom pritom ipak misli i na popularnu književnost sugerira daljnja Barčeva razrada, u kojoj se ekspliciraju funkcije književnosti (koje, doduše, Barac naziva »uzgrednima«, *ibid.*) koje će ona postupno gubiti s razvojem tehnike, ali i daljnja autorova istraživanja u tome području. Ipak, Barac nikako s tim u vezi nije pesimist, ustvrđujući da književnost nikada neće posve izgubiti svaku funkcionalnost i okrećući se na ovome mjestu svojoj središnjoj temi: povijesti. Recepcijska kriza, sugerira Barac, trajna je i konstanta naše književne povijesti, od ilirizma do njegovoga doba: krajnji je domet, i to rijetkih književnih časopisa, dvije do

tri tisuće prodanih primjeraka. Od svih hrvatskih književnika Barac navodi poimence njih devet za čijim djelima publika zaista svojevolumino posuže (Šenoa, Gjalski, Kumičić, Kranjčević, Nazor, Domjanić, Krleža, Ferdo Becić i Zagorka),⁴ no jedan dio razloga takvome stanju pronalazi i u neadekvatnoj i nerazvijenoj knjižarskoj i nakladničkoj mreži. I usprkos takvim nepovoljnim okolnostima, Barac ističe broj od oko pet tisuća čitatelja (kod površne procjene pretplatničke časopisne publike) kao relativno zadovoljavajuć. Odnos publike i književnosti, stoga, kompleksniji je nego što se na prvi pogled čini, te ga Barac nastoji raščlaniti uvidom u aktualnu, suvremenu hrvatsku književnu produkciju koju nezadovoljavajući recepcijski odaziv razotkriva kao neadekvatnu. Neadekvatna je ponajprije zbog toga, smatra Barac, što ne uzima u obzir heterogenost književne publike, zatim zbog premalo zabave (»Naša književnost u najvećem svom dijelu nije nimalo *zabavna*, da bi mogla aspirirati na simpatije širokih masa inteligencija«, Barac, 1929: 163, kurziv A. B.), nadalje zbog toga što je premalo odražaj našega života (»Dok je život posljednjih 15 godina i te kako zbiljan, najveći dio naše književnosti kretao se oko sasvim knjiških problema. Knjiška lirika, knjiški roman, knjiška novela, knjiška kritika«, *ibid.*), te naposljetku zbog svojega »odviše staleškoga karaktera« (*ibid.*) zbog kojega je ne možemo uopće smatrati nacionalnom: ona je odviše građanska, jer je građanstvo i stvar. Barac svoje razmatranje zaključuje oštrom, no nikako ne i neočekivanom ocjenom o lošoj književnoj produkciji u cjelini, nazivajući većinu književne proizvodnje »mrtvorodenčadi« (*ibid.*) i apelirajući za pošten, »nesentimentalan« odnos prema književnosti koji može rezultirati i boljim odazivom publike. Promjena, međutim, neće stići iz publike nego od književnosti same.

Članak objavljen u *Kolu* (1932.) u određenoj mjeri korespondira s tim oštrim, ali ne i pesimističkim zaključkom. Riječ je o razdoblju u kojem se Barac postupno, ali predano okreće historiografskome radu, bibliografski naznačeno u nizu članaka o hrvatskoj književnoj povijesti koje piše od kraja dvadesetih godina i u kojima se otkriva specifično književno-historiografsko promišljanje koje jednim dijelom ulazi i u područje koje hrvatska humanistika poznaje pod nazivom socijalna povijest knjige, koji svojim studijama uvodi Aleksandar Stipčević.⁵ U *Kolu* 1932. Barac uvodno promišlja o nužnosti,

⁴ Ovdje bi bilo zanimljivo upozoriti da je riječ o rijetkome slučaju književnoga popisa na kojem se zajedno mogu naći Krleža i Zagorka, odnosno Ferdo Becić: Becić i Zagorka kao reprezentanti modela popularne književnosti u novijoj su književno-kritičkoj produkciji uglavnom u snažnoj teorijskoj opreci prema Krleži.

⁵ Usp. Aleksandar Stipčević, *Povijest knjige*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.; *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, Sv. 1, Školska knjiga, Zagreb, 2004.; *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, Sv. 2, Školska knjiga, Zagreb, 2005.; *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, Sv. 3, Školska knjiga, Zagreb, 2008.

upravo nezaobilaznosti historiografskoga uvida, bez kojega se književnost zapravo i ne može proučavati niti razumjeti («književna historija mora da pomogne objasniti jezgru i podlogu književnog stvaranja, omogućujući tako i snalaženje u sadašnjici», Barac, 1932: 151), ali koji se ne odnosi samo na književni tekst, nego i na kontekst. Kontekst u ovoj prilici Barcu predstavlja recepcija, i to ponajprije kritičarska, dakle reprezentativna i djelomice institucionalna. Ovaj članak svakako moramo čitati i kao najavu njegova opsežnijega, pa i sustavnijega bavljenja hrvatskom književnom kritikom u knjizi *Hrvatska književna kritika* (1938.), što je razvidno iz problemskih pitanja koja postavlja, no koja su svojim implikacijama šira od načina na koji je kritici pristupio u spomenutoj knjizi. Važan je element u tim razmatranjima, naime, upravo književna publika, koju apostrofira u svom trećem istraživačkom problemu: kako je kritika djelovala na odnošaj između publike i književnosti.

Barac ističe relativno kratko trajanje novije hrvatske književnosti – oko stotinu godina – no s oslabjelim »duhovnim vezama« između devetnaestostoljetne i aktualne književnosti. Slabljenje tih veza nadomješteno je, međutim, relativno dovršenim i zaokruženim kanonizatorskim procesom (kojega Barac tako ne naziva), odnosno relativno stabilnim mišljenjima o pojedinim književnicima i književnim problema. Književna kritika, međutim, nije jedan od tih problema, stoga Barac u članku nastoji zahvatiti cjelinu kritičarskoga djelovanja ali i mehanizme koji ga reguliraju. Ističući tri tipa »onih koji pišu« (diletanti, literati, umjetnici-stvaraoci), Barac analizira odnos kritike prema njima, proučavajući recepcijske i kritičarske procese na primjerima Ivana Mažuranića, Preradovića, Šenoa, Gjalskoga. U Barčevim se izvodima i interpretacijama tako otkriva neprepoznata dinamika književnoga života koju historiografski (Barčev) pogled lako razotkriva čak i kao humoru: kritika je, primjerice, davala prednost Kumičiću pred Šenoom, Ivanu vitezu Trnskomu pred Preradovićem, Niki Andrijaševiću nad Gjalskim. Kritika je osudila i Antu Kovačića i Vjenceslava Novaka, sugerirajući ovom drugom, dapače, da je bolje da ne piše. Barac svoj prikaz devetnaestostoljetnoga književnoga života ilustrira anketom koju 1898. provodi Ante Tresić Pavičić u *Novome vijeku*, tražeći od anketiranih autora da navedu onoga koga smatraju najvećim hrvatskim piscem. Odgovori koje dobiva ne navode nijedno danas kanonizirano literarno ime (umjesto toga navode se npr. danas posve nepoznati Dinko Sirovica i Anton Antončić, usp. Barac, 1932: 157). Kanonizirani pisci, sugerira Barac, rijetko su dobivali povoljnije kritičarske ocjene, za razliku od autora poput Grge Martića, Luke Botića, Antuna Kazalija, Matije Bana i dr. Martićevi su *Osvetnici*, dapače, proglašeni većim djelom od *Smrti Smail-age Čengića* (ibid.).

Sljedeća je razina Barčeve analize odnos kritike prema književnome stvaralaštvu, odnosno međusobni utjecaji u tome području, i osobito metodologija književne kritike u odnosu prema autorima. Autori se, pokazuje Barac, od početaka novije hrvatske književnosti, dakle od Vraza do aktualnoga vremena, žale na agresivnost kritike. Kritika je, ujedno, nerijetko osobna, pa i eksplicite usmjerena *ad hominem*, dok njezin ton Barac negativno vrednuje, pokazujući izdvojenim citatima da ga smatra »niskim«. Pa ipak, i kritičari su podložni kritikama, no ne i spremni na njih: Barac navodi niz primjera oštrih književnih polemika kojima je u osnovi bio napad na kritičara, od književnih polemika što ih je vodio Adolfo Veber Tkalčević do Matoša. Barac ni ovdje ne propušta upozoriti na životnu dob kritičara, upozoravajući na kritičarsku mladost i odustajanje od kritike u zrejoj dobi kao neku vrstu pravila, ali povezujući to i s umjetničkom vokacijom kritičara (»No kad netko nakon rada od najviše jednog decenija napušta posao, pri kome je nešto obećavao, onda je to prilično siguran znak, da taj posao nije proizišao iz potreba unutrašnjosti«, Barac, 1932: 164).

I posljednje, apostrofirano pitanje publike, Barac argumentira historiografski, ukazujući na negativnu korelaciju piščeve popularnosti i kritičarske osude, ponajprije na Šenoinu primjeru, a potom i na Matoševu. Ukus publike Barac komentira tek posredno: »Ton što ga naši kritičari upotrebljavahu i prema piscima, i u polemici među sobom, bio je često puta takav, da je čitalac, koji nije toliko blizak književničkim spletkama, mogao po njemu da zaključuje samo jedno: da su naši književnici samo skup glupana i lakrdijaša« (Barac, 1932: 165–166). Kritika, dakle, nije ispunila svoju zadaću prema publici, Barčeva je ocjena, ali ni prema književnosti. Opravdanje joj Barac ponovno nudi u povijesnome kontekstu: kritika se, kao i književnost, razvijala onako kako je mogla, odnosno kako su joj prilike dopuštale. U tom se smislu ovaj članak može vidjeti kao neka vrsta paradigmatičke Barčeve historiografske dobronamjernosti koja nastoji književnoj povijesti dati aktualni okvir razumijevanja.

Već 1. siječnja iduće godine (1933.) Barac objavljuje u časopisu *15 dana* članak koji na neki način sintetizira odnosno zaokružuje prethodne teme, »O pretplatnicima, kupcima i čitaocima hrvatskih knjiga i časopisa«, okrećući se još jasnije prema socijalnoj povijesti knjige i artikulirajući kupca i publiku kao posve ravnopravan književno-povijesni faktor u kontekstu književne komunikacije. Barac tu komunikaciju naziva »životom književnosti« i određuje ga trima faktorima: umjetnička vrijednost djela, proces stvaranja djela i publika (»Tko je održavao neku književnost? Za koga je ona pisana? U kolikom broju primjeraka mogle su se da raspachaju pojedine knjige, i kolik su broj pretplatnika imali pojedini književni listovi?«, Barac, 1933: 1). Ovo

svoje okretanje socijalnoj povijesti Barac i referira dvama imenima »moderne nauke o književnosti« (Sakulin,⁶ Müller-Freienfels⁷), kao i potrebom da se ispita književna funkcionalnost, odnosno »što je u našem životu značila ta naša književnost, i kako je jako ona povezana s našim nacionalnim, socijalnim, kulturnim itd. usponima?« (ibid.).

Barčev se postupak ovdje ponavlja: kao što je u prethodnome članku supostavio Vrazovo negodovanje protiv agresivnosti književne kritike i Krklečev ekskurs o istome pitanju, pokazujući posvemašnju podudarnosti misli, tako i ovdje supostavlja Šenoinu lamentaciju nad sudbinom hrvatske književnosti iz 1865. i Vilovićevu zajedljivu opasku o 30 čitatelja hrvatske književnosti⁸ iz 1929. U tim se okvirima, tvrdi Barac, raspravlja o književnoj publici posljednjih stotinu godina. Kako bi to pokazao, Barac poseže za statistikom, te navodi članak Ladislava Mrazovića iz 1876., objavljen u *Viencu*, u kojem Mrazović analizira status i broj *Vienčevih* pretplatnika. Analizirajući Mrazovićeve podatke, Barac uvodi važnu razliku između pretplatnika i publike, upozoravajući da publika/čitateljstvo časopisa ili knjige nisu istovjetni kupcima i pretplatnicima, već da je važan faktor i institucija javne ili privatne knjižnice. U nastavku Barac, nakon citiranja nekoliko devetnaestostoljetnih članaka koji tematiziraju književnu publiku ili pretplatnike, ponavlja podatke koje navodi u *Književniku* četiri godine prije: Vienac je u najboljim godinama imao oko 1500 pretplatnika, poneki časopisi dosežu i broj od 3000 pretplatnika, ali kratko vrijeme i uobičajeno povezano s različitim valovima nacionalnoga oduševljenja, a prosječan je broj pretplatnika književnoga časopisa od 500 do 1200.

⁶ Pavel Nikitič Sakulin, ruski književni povjesničar, predstavnik tzv. sociološke metode u književnosti (studija *Sociološka metoda u književnosti*, 1925.); usp. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54132> (posjećeno 9. siječnja 2015.). U katalogima hrvatskih knjižnica zabilježen je samo primjerak njegove *Ruske književnosti* (1927.) na njemačkome jeziku (1929.) u Knjižnici Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, usp. <http://koha.ffzg.unizg.hr/cgi-bin/koha/opac-search.pl?q=sakulin> (posjećeno 9. siječnja 2015.).

⁷ Richard Müller-Freienfels, njemački pedagog, psiholog i filozof, usp. Helmut E. Lück, »Müller-Freienfels, Richard«, *Neue Deutsche Biographie*, 18 (1997), 495; <http://www.deutsche-biographie.de/ppn118785249.html> (posjećeno 9. siječnja 2015.) Barac navodi njegov članak »Bücher und ihr Publikum«, objavljen 1931./32. u časopisu *Die Literatur*. U katalogima hrvatskih knjižnica članak nije dostupan.

⁸ Usp. »Pojam krize je preblaga, zašecerena, olaka, polutanska oznaka za stvarnost stanja u kome se nalazi naša knjiga... Nema tome davno, što sam u Obzoru dokazivao i dokazao da je naš književni konsum u prošlom deceniju optimistički izražen brojkom 30. Oni koji su pisali i izdavali knjige osjećaju kolika gomila optimizma leži nad tom brojkom. To znači da među četiri milijuna sugrađana ove država koji čitaju latinicu i poznaju naš književni jezik, jedva je njih tridesetak osjetilo potrebnim da vidi i sazna голу riječ svoga vremena i svoje sredine. Sve ono drugo za hrvatske književnike predstavlja brojku – numerus ad fruges consumere natus. Ništa« (Vilović prema Barac, 1933: 1).

Što se pak knjižnih naklada tiče, Barac navodi Vrazov primjer od šestotinjak prodanih primjeraka *Gusla i tambura* (1845.) kao maksimalan broj koji može doseći hrvatska knjiga, s vrlo rijetkim i sporadičnim iznimkama, poput *Zlatarova zlata* i Kumičićevih romana (usp. Barac, 1933: 3). Iznimka je, i to poprilična, nakladnička aktivnost Matice hrvatske, koja je od 1874. objavila i raspala više desetaka tisuća primjeraka knjiga, što je čini, u Barčevoj vizuri, ključnim čimbenikom novije hrvatske kulture (»Može se donekle s pravom reći da je povijest Matice Hrvatske (sic!) u neku ruku i povijest novije hrvatske kulture«, *ibid.*).

Jedan dio ove argumentacije Barac preuzima i u članku »Zapisi o književnoj publici«, objavljenom u knjizi *Članci o književnosti*, u kojem, međutim, puno izravnije apostrofira samu publiku, donoseći najopsežnije zaključke o raslojavanju književne publike, pa time posredno i književne produkcije. Naznake o visokome i popularnome što ih iščitavamo iz članka u *Književniku* 1929. ovdje dobivaju jasnije obrise: Barac utvrđuje da ne postoji samo jedna književna publika, nego više njih. Premda se njegove tvrdnje ne argumentiraju konkretnim recepcijskim istraživanjima nego ostaju na razini pretpostavke, Barac svoje teze referira s obzirom na već spominjane podatke o prodaji i pretplati kojima se bavio u svim navedenim člancima.

Članak se u uvodnome dijelu ponovno poziva na spomenuti Mrazovićevo članak, naglašavajući sada, međutim, Mrazovićevo razvrstavanje pretplatnika *Vienca* po staležima. Barac Mrazovićevo analizu uzima kao argument za svoju već višestruko artikuliranu tezu o »krizi književnoga konzuma« kao povijesnoj konstanti a ne specifikumu aktualnoga vremena. Dodatno to oprimjeruje pismima Stanka Vraza o stanju u zagrebačkim knjižarama⁹ kao i oštrim komentarom u pogovoru knjige *Gusle i tambure* u kojem objavljuje popis pretplatnika knjige¹⁰ i zapisima Dragojle Jarne-

⁹ Usp. »Ovdješnji knjigarnici su sami izdajice, poturice, neprijatelji ilirštine, primaju naše knjige pa jih pobacaju po kutih, gdje bi čekale do dana uskrsnuća, ako ih mi za nekoliko godina opet zahtijevali ne bi« (Vraz prema Barac s. a. [1935]: 91).

¹⁰ Usp. »Evo ti pregled imena od gg. pretplatnika i predbrojnika. Ja ih obnarodujem ovdje samo da pred svijetom pokažem tko je u nas potpora te naše mlade književnosti. Tko su dakle ti podupiratelji? Jesu li gospoda u skupocjenih odjećah, gospoda sjajući od zlata i dragog kamenja? Jesu li gospoda kojih riječ zapovijed je stotinam pokornih slugu? Jesu li gospoda pred kojih zvučnim imenom klanja se narod vrveći po novčanih dvoranah i bogatih trgovačkih kućah? Nema u ovoj knjizi imena nijednog između njih. A s kakvimi se dakle imeni mi sastajemo u ovih listovih? S imeni od gospode kojih kuće ne sjaju ni od srebra ni od zlata; s imeni od otaca koji najveće je blago domovina i djeca odgojena teškim njihovim znojem i trudom u strahu Božjem i u ljubavi prema narodu svom i čovječanstvu. Nema temelja ona od nekih toliki puti pronošena tužba da je najveća zapreka bržeg napredovanja književnosti naše siromaštvo, zašto nju podupire baš samo isto siromaštvo ljudi koji polože danas posljednji svoj novac na oltar književnosti, ne znajući hoće li moći sutra primiriti iste najsilnije potreboće materijalne« (Vraz prema Barac s. a. [1935]: 92–93).

vić¹¹. U nastavku Barac navodi i nekoliko statistika članstva Matice hrvatske koje su objavljene u razmaku od nekoliko godina u *Viencu* ili u drugim publikacijama (1878., 1896., 1904.), kao i druge dostupne zapise o pretplatnicima ili kupcima knjiga ili časopisa s kraja XIX. i početka XX. stoljeća. Citirajući redom podatke i komentare urednika, pisaca, knjižara i nakladnika od 1878. do tridesetih godina XX. stoljeća Barac ponavlja svoje zaključke o dvije razine krize književne recepcije koje je već artikulirao u prethodno spominjanim člancima: kriza recepcije je povijesna konstanta hrvatske književnosti i ona je povezana s nepostojanjem dubinske i intimne potrebe za književnošću u našem narodu (usp. Barac, s. a. [1935]: 100). S druge strane, međutim, Barac ove zaključke kontrapunktira mišljenjem o neadekvatnosti književnoga stvaralaštva: naličje izostanka narodne potrebe za književnošću jest u činjenici da književnici/književnost ignoriraju one književne potrebe koje narod zaista ima. Barac citira Nehajeva, Jakšu Čedomila, Milana Marijanovića, koji redom krivnju za »križu konzuma« pripisuju književnicima/književnosti, a ne publici. Ovu vrstu argumentacije Barac, međutim, ne podržava bezrezervno, nego se upravo ovdje pokazuje novost Barčeve metode: u ovom smislu nije produktivno govoriti o »krizi« ili o »krivnji«, nego uzeti u obzir činjenicu postojanja različitih književnih publika te odnos književne proizvodnje i recepcije promotriti u kontekstu književne sociologije, a ne ideologije.

Na tome tragu Barac odustaje od tumačenja konkretne književne komunikacije samo u kontekstu estetskoga i umjetničkoga te zaključuje, ignorirajući mogući prigovor zagovarača isključivo estetske relevantnosti književnoga teksta, da hrvatska književnost trajno i u svim vremenima ima više međusobno različitih književnih publika. Publike koje Barac detektira međusobno su izolirane, smatra on, i njihove su međusobne granice čvrste, ali se ipak može govoriti i o njihovoj propusnosti. Barac navodi pet različitih publika: prva čita narodnu pjesmu i Kačića, druga kalendare, sanjarice, legende i knjige društva sv. Jeronima, treća popularnu literaturu – romane u sveščićima i Zagorku, četvrta Zabavnu biblioteku i peta prati »domaću i stranu bolju produkciju« (Barac, s. a. [1935]: 112). Zasebnu publiku čine čitatelji/ce isključivo na stranim jezicima. Propusnost granica tih publika odnosi se na proces koji bismo mogli odrediti kao književno-recepcijsko sazrijevanje: »nije rijedak slučaj da i pojedini čovjek prođe postepeno kroz sve te 'publike'. Ni čovjek s izrazitim literarnim ukusom nije odmah kad je počeo da čita knjige stao čitati knjige s izrazitom umjetničkom vrijednošću, nego su mnoge prva lektira bili kakvi avanturistički romani ili kriminalne pripovijesti,

¹¹ Usp. »Hladno čitateljstvo našeg ilirskog knjiženstva se mnogo za spisatelje ne skrbi, i svaki izdavalj jednoga djelca mora zadovoljan biti, da mu se troškovi plate« (Jarnević prema Barac s. a. [1935]: 92).

a mnogima čak i Kačić i narodna pjesma« (ibid: 112–113). S druge strane, raslojenost publike s obzirom na interes i književne preferencije upućuje na međusobno nerazumijevanje i vrlo labave, ako ne i nepostojeće veze među različitim publikama.

Ova je Barčeva elaboracija, premda nepotkrijepljena konkretnim recepcijskim istraživanjem, prva naznaka promišljanja o razlikovanju visokoga i zabavnoga / popularnoga u hrvatskoj književnosti, s relativno jasnom, premda ne i razrađenom, aluzijom o povezanosti društvenoga »staleža« i kulturne / književne konzumacije. Barac zaključuje da su »te različite književne publike doduše podijeljene prema socijalnoj pripadnosti onih koji ih sačinjavaju« (ibid: 113), ali i da je raslojavanje publike odraz dinamike društvenoga života. Međutim, inventivnost i aktualnost Barčevoga postupka ne iscrpljuje se u ovome tumačenju: Barac svoje uvide, u skladu s vlastitim visoko postavljenim ciljevima istraživanja nacionalne književnosti ekspliciranima u završnici članka »Između filologije i estetike«, sada mobilizira u promišljanju o stanju (pojavnosti, društvenoj funkcionalnosti i kulturološkoj rezonantnosti) aktualne hrvatske književnosti. Pitanje koje sažima ukupnost društvene i kulturološke pozicije hrvatske književnosti u hrvatskome društvu tiče se njezine uronjenosti u društvenu / narodnu svakodnevicu odnosno načina na koji se književna produkcija, književna konzumacija i ukupnost društvena života međusobno prožimaju. To pitanje Barac artikulira kao pitanje o građansko-me odnosno malograđanskome karakteru naše književnosti i opravdanosti takve atribucije. U tome se pitanju uzima u obzir i povijesni proces stvaranja hrvatskoga društva u cjelini s obzirom na povijesnu društvenu stratifikaciju, jednako kao i kulturološki i književnoimanentni proces tvorbe književnoga kanona, premda Barac kanon izrijekom ne spominje. Navodi, međutim, proces koji je Šenou od pisca koji je izvorno bio konotiran kao građanski pisac (kako s obzirom na književno stvaralaštvo, tako i u nakladničkome kontekstu) tijekom vremena približio i seljaštvu: »Dok je na pr. 'Vijenac' u sedamdesetim i osamdesetim godinama bio list određen za građanstvo, dotle se već danas može konstatirati da njegovi tadanji reprezentativni suradnici – Šenoa, Gjalski – prodiru postepeno i u seljaštvo. U 19 vijeku Šenou je izdala Matica hrvatska, određena za srednji stalež, u 20 vijeku izdaje ga i društvo sv. Jeronima, određeno za selo« (Barac, s. a. [1935]: 114). Taj proces, međutim, nije uspostava kanona visoke književnosti, jer danas »Šenoina djela u svome najvećem dijelu ostala su doduše vrijednim tekovinama hrvatske književnosti, no ne mogu da znače i danas njezine najviše domete« (ibid: 114–115), nego bismo ga prije mogli razumjeti kao uspostavu popularno-književnoga kanona: »Ali ta se djela i danas raspačavaju u stotinama hiljada egzemplara, i jedinstven je u hrvatskom kulturnom životu slučaj da u isto doba jednog istog pisca izdaju 4 izdavača (Binoza, Minerva, Kugli, Društvo

sv. Jeronima), pa da ipak uspijevaju. To znači da se iza najelitnije hrvatske književne publike – koja ni danas nije mnogo veća nego što je bila u Šenoino doba – postepeno stvorila brojna publika, koja još doduše nije spremna da prihvati tekovine najnovije literature, ali prihvata objeručke što je literatura stvorila u svojim starijim fazama« (ibid: 115). Vrlo nam se važnim ovdje čini isticanje nakladničkoga konteksta kao jednoga od faktora u tvorbi i oblikovanju književnoga kanona,¹² što možemo tumačiti i kao Barčevu anticipaciju socijalne povijesti knjige (ili sociologije književnosti) kao važnoga okvira za razumijevanje povijesnih književnih procesa u njihovoj ukupnosti. To se još dodatno utvrđuje daljnjom autorovom razradom, u kojoj spomenuti navodni »građanski« karakter naše književnosti u analizi razotkriva kao neadekvatan atribut.¹³ Ponajprije, građanska je klasa u Hrvatskoj tek noviji društveni fenomen, smatra Barac, dok je sve do kraja prvoga svjetskog rata građanstvo ne-hrvatsko i stoga u smislu oblikovanja narodnog – kulturnog – identiteta neproduktivno, uključujući i činjenicu da i u vrijeme pisanja članka postoji brojna publika koja ne čita na hrvatskome jeziku a tvori je – gotovo isključivo – građanski sloj. Potom, društveni sloj koji stvara i održava hrvatsku književnost, kako Barac zaključuje na osnovi svih citiranih i navođenih tekstova o strukturi i stratifikaciji književne publike, zapravo je neodređeni društveni sloj intelektualaca koji nije građanskoga podrijetla (oni koji potječu iz obitelji seljaka, malih obrtnika, činovnika) i koji nema osobitoga uspjeha u svojim nastojanjima da hrvatsku književnu produkciju približe građanstvu. Oni koji održavaju hrvatsku književnost u posljednjih stotinu godina, smatra Barac, neodređenoga su društvenoga položaja i to je, zapravo, glavni uzrok trajne »književne krize« u hrvatskoj književnosti. Hrvatska književnost, nadalje, nije građanska ni s obzirom na podrijetlo hrvatskih književnika ni s obzirom na svoj »duh«, kako Barac interpretira sliku građanske klase u hrvatskoj književnosti (»Koliko je u njoj prikazano građanstvo, već se u prvim takvim pokušajima (na pr. Šenoina Ilijina oporuka) prikazuju njegove negativne strane: anacionalnost, plitkost, luksus, ludo nasljedovanje svega tuđega, želja za lakim užicima, itd. U daljnjim se pokušajima ta kritika građanstva samo nastavlja (Kumičić, V. T. Borota, Gjalski, J. E. Tomić, Kozarac, Kovačić itd.). Tek izuzetno javlja se po koji pokušaj (na pr. u Tomičevoj 'Meliti') da se tip građanina, u njegovu ekonomskom i klasnom značenju, prikaže u simpatičnoj slici. Koliko su pak pojedini hrvatski književnici htjeli da u svom djelu

¹² O tome usp. i Majhut 2013. u kontekstu nakladničkoga polja dječje i adolescentske književnosti.

¹³ Ovdje je zanimljivo upozoriti da argumentacija koja slijedi zapravo protuslovi autorovu zaključku iz članka »Književnost i književna publika« iz 1929. u kojem se hrvatska književnost proglašava odviše građanskom (1929: 163).

prikažu sudbinu hrvatskog intelektualca, uvijek su ga prikazivali u borbi s tim građanskim i malograđanskim mentalitetom, koji bez razumijevanja uništava svaki viši polet«, Barac, s. a. [1935]: 121). Hrvatska književnost, dakle, nije građanska, i u cjelini je, rezolutno poentira Barac, njezin mentalitet »premalno određen« (ibid: 122). Ta Barčeva ocjena ujedinjuje simptome stanja hrvatske književnosti (višestruko apostrofirana »kriza konsuma«, nastojanja hrvatskih književnika da osiguraju publiku, između ostaloga, i u apostrofiranju ženske publike za vrijeme ilirskoga pokreta pa sve do Šenoe), jednako kao i njegove posljedice (socijalna izoliranost književnosti). Na ovom se mjestu jasno artikuliraju one tematske i kulturološke silnice koje će Barca okupirati u drugoj polovici tridesetih godina, a koje će se uobličiti u knjizi *Književnost i narod* (1941.) u interpretaciji sela i tematike sela u hrvatskoj književnosti. No 1935. ta se problematika tek usputno naznačuje u kratkoj opasci o neartikuliranosti i neutemeljenosti tzv. »seljačke« teme u hrvatskoj književnoj produkciji: to je, također, ponovno samo simptom dubinske nepovezanosti hrvatske književnosti s narodom u kojem nastaje.

Barac, dakako, u ovako koncipiranom i kontekstualiziranom članku ne može u potpunosti artikulirati svoju tezu. Današnji mu čitatelj/ica može prigovoriti ponajprije nereferentnost i relativno ograničen tekstualni korpus na kojem izvodi svoje zaključke. Ostaje, međutim, činjenica da je ovaj članak, kao najelaboriraniji i u nekom smislu konačan iskaz o socijalnoj konotiranosti hrvatske književnosti i njezinoj društvenoj interaktivnosti, jedan od najvažnijih i najranijih priloga hrvatskoj kulturologiji i socijalnoj povijesti knjige. Teme koje Barac naznačuje i otvara, kao i one koje argumentirano razrađuje, upućuju na ozbiljnu posvećenost onome cilju koji je, plemenito i ambiciozno, zacrtan na početku njegova bavljenja književnošću: »Naša književna povijest imade da nam odgovori na pitanje: što nam je književnost dala, kuda nas je htjela povesti, kakvu je funkciju izvršila u formiranju naše psihe?« (Barac, 1986: 35).

Što nam je književnost dala? Kakvu je funkciju izvršila u formiranju naše psihe? Usudili bismo se reći da je Barac u svojim tekstovima o književnoj konzumaciji i interakciji književnoga i društvenoga života upravo ova pitanja imao na umu, pokazujući svojim lucidnim uvidima i anticipatorskim zaključcima kako proučavanje književnosti ima unekoliko podudarnu kulturološku i društvenu odgovornost kao i književnost sama. Današnje okretanje kulturologiji i interdisciplinarnosti u proučavanju književnosti svakako sugerira da još uvijek tražimo odgovore upravo na ta Barčeva pitanja. Također, relevantnost i aktualnost njegovih pitanja i odgovora uspostavlja, rekli bismo, upravo onu paradigmu razumijevanja književnosti koju Barac povlašćuje u svojoj odluci da se okrene književnoj povijesti. Frangeš u svojoj nadahutoj (pa i emocionalnoj) studiji upozorava na nekonzistentnost Barčeva književ-

nopovijesnoga pristupa s obzirom na stanje i situaciju u tadašnjem proučavanju književnosti (usp. Frangeš, 1978: 38–39); pažljivim iščitavanjem Barčevih članaka o književnoj publici, međutim, možemo doći i do suprotnoga zaključka: konzistentnost Barčeve metode, kako u njegovim opsežnim studijama i književnopovijesnim tekstovima, tako i u analiziranim člancima koji se bave prividno marginalnim temama književne recepcije, možemo vidjeti upravo u naslovnome pitanju: čemu služi književnost.

Literatura

- Antun Barac, »Književnost i književna publika«, *Književnik*, II, br. 5, str. 159–164; Zagreb, 1929.
- Antun Barac, »Pisci, kritičari, publika. Pabirci po hrvatskoj književnoj historiji«, *Kolo*, XIII, str. 150–168; Zagreb, 1932.
- Antun Barac, »O pretplatnicima, kupcima i čitaocima hrvatskih knjiga i časopisa«, *15 dana*, III, br. 1, str. 1–3; Zagreb, 1933.
- Antun Barac, *Članci o književnosti*, Binoza, Zagreb, s. a. [1935.]
- Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, JAZU, Zagreb, 1938.
- Vida Flaker, »O Barčevoj metodi u 'Hrvatskoj književnoj kritici'«, u: *Barčev zbornik*, ur. Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1984., str. 92–101.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
- Berislav Majhut, »Bijela područja i crne rupe hrvatske dječje književnosti«, u: *Veliki vidar – stoljeće Grigora Viteza*, ur. Marina Protrka Štimec, Diana Zalar, Dubravka Zima, Učiteljski fakultet, Zagreb, 2013., str. 311–328.
- Janez Rotar, »Kulturološki aspekti u Barčevoj književnopovijesnoj metodi«, u: *Barčev zbornik*, ur. Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1984., str. 77–89.
- Ante Stamać, »Antun Barac – pretražitelj hrvatske književnokritičke misli«, u: *Barčev zbornik*, ur. Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1984., str. 43–55.
- Branko Vodnik, »Hrvatska preporodna knjiga u trgovini«, *Savremenik*, II, str. 110–115; Zagreb, 1906.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac i njegovo djelo. Predgovor«, u: Antun Barac, *O književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.

ČEMU SLUŽI KNJIŽEVNOST:
ANTUN BARAC O KNJIŽEVNOJ RECEPCIJI

Sažetak

U radu se interpretiraju članci Antuna Barca u kojima se raspravlja o književnoj publici i neinstitucionaliziranoj književnoj recepciji, a koje Barac objavljuje tijekom dvadesetih i tridesetih godina XX. stoljeća. U analiziranim se člancima prepoznaje Barčeva anticipacija književno-sociološke metode, kao i naznake promišljanja o književnosti i književnome sustavu u kontekstu raslojavanja visokoga i popularnoga. Također, zaključuje se da se u analiziranim člancima, ali i u cjelokupnoj Barčevoj književno-povijesnoj i književno-znanstvenoj metodi, kao nosiva i trajna misao izdvaja promišljanje društvene funkcionalnosti književnosti.

Gljučne riječi: Antun Barac, književna publika, književna recepcija

WHAT IS THE PURPOSE OF LITERATURE:
ANTUN BARAC ON LITERARY RECEPTION

Summary

The paper deals with Antun Barac's articles in which the literary public and non-institutionalized literary reception is being discussed, and which Barac has published in 1920's and 1930's. The articles analyzed confirm Barac's anticipation of a sociological method in literary theory that he has inaugurated, as well as some elements of distinction between high and popular literature. The paper concludes that the central Barac's idea in thinking about literature was the question of functionality of literature in a social sense.

Key words: Antun Barac, literary public, literary reception

Ana Batinić

Barčevo poimanje književnog života djece i mladeži

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 821.163.42.09 Barac, A.

Književni život djece i mladeži u širem smislu obuhvaća sve književne ali i izvanknjiževne čimbenike koji na različite načine utječu ponajprije na književnost za djecu i mlade, ali i na širi kontekst proizvodnje i recepcije pojedinog književnog djela. Predrasude o dječjoj književnosti kao manje vrijednoj u odnosu na književnost za odrasle dobrim su dijelom utjecale na njezinu marginalizaciju ne samo unutar nacionalnog književnog sustava, nego i u očima hrvatske književne znanosti. Relativno je slabo zastupljena u bibliografijama hrvatskih književnih povjesničara, a oni koji su se njome bavili, činili su to uglavnom usputno, proučavajući je tek kao dio ukupnog korpusa hrvatske književnosti u koji se pojedino djelo dječje književnosti uklapa ili ne uklapa isključivo ovisno o svojoj umjetničkoj vrijednosti.¹ U tom smislu ni Antun Barac nije iznimka. Ono po čemu se on, međutim, izdvaja u odnosu na ostale hrvatske književne povjesničare je širina uvida u život djece i mladih te nastojanje za razumijevanjem njihovih specifičnih potreba što pak proizlazi iz Barčeva radnog iskustva koje mu je pružilo neposredan dodir s mladima. S obzirom na to da ovo nije prvi put da se u hrvatskoj znanosti o književnosti tematizira Barčev odnos prema književnom stvaralaštvu za djecu, ovaj će rad nastojati dopuniti i danas zanimljive spoznaje koje je prije tri desetljeća iznio Milan Crnković,² i to ponajprije uzimajući u obzir Barčev nesumnjiv senzibilitet prema djeci i mladima³ o kojemu svjedoče mnogi

¹ Suvremeni istraživači dječje književnosti poput Berislava Majhuta i Dubravke Zima ukazuju na manjkavost ovakva pristupa, upozoravajući na relativnu autonomiju dječje književnosti u odnosu na »odraslu« književnost, kao i na nedovoljnost estetskog kao jedinog kriterija u vrednovanju djela književnosti za djecu i/ili mlade.

² Milan Crnković, »Antun Barac i (hrvatska) dječja književnost«, u: *Barčev zbornik*, Zavičajna komisija za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 125–134.

³ Govoreći o Barčevu poimanju (književnog) života djece i mladih, mislimo na sve njegove preokupacije tom tematikom o kojima piše nedosljedno upotrebljavajući termine poput dječje, dache i omladinske književnosti te školske lektire.

tekstovi stručno-pedagoške prirode, kao i književno-povijesna usmjerenja. Kada se govori o Barčevu shvaćanju mladih generacija, treba naglasiti da se ono temelji na nekoliko motrišta. Prvo mu motrište omogućava autorska i urednička suradnja u periodici za djecu i mlade, drugo dobiva iskustvom pedagoškog rada koje je stekao kao srednjoškolski profesor (Sušak, 1918. – 1924., Zagreb, 1924. – 1930.),⁴ a treće mu pružaju spoznaje do kojih je došao književnopovijesnim istraživanjima i kritičarskim radom. Upravo je ta višestrukost i sveobuhvatnost uvida utjecala na oblikovanje njegovih – u ovom kontekstu katkad i vrlo oštih – sudova.

Prvi Barčevi dodiri s dječjom književnošću odnose se na njegovu autorsku, a potom i uredničku suradnju u periodici za djecu i mlade. Od 1910. do 1914. zagonetkama i pjesmama javlja se u đlačkom *Pobratimu* te u opatijskom dječjem listu *Mladi Hrvat*, u kojemu je još kao gimnazijalac i poslije student uređivao enigmatičku rubriku.⁵ Dvadesetih godina prošloga stoljeća objavljuje niz stručno-pedagoških članaka u *Jugoslavenskoj knjivi*, *Mladosti* – listu u kojemu je od 1925. do 1933. bio urednik – i *Savremeniku*, iz kojih su jasno vidljivi njegovi stavovi prema mladima kao učenicima, čitateljima, ali i autorima literarnih tekstova, kao i prema književnosti za djecu i mladež. Imajući u vidu sve silnice koje utječu na književni život: pisce u sinergiji s knjižnim i časopisnim urednicima i nakladnicima kao proizvođačima i promotorima književnog materijala te književnu publiku (ubrojimo ovdje i službeni glas književne kritike) – kao konzumenta njihovih proizvoda, Barac stanje književnosti povezuje s još jednim čimbenikom – obrazovnim sustavom. Uvjeren kako uzrok krize književnosti prvih desetljeća dvadesetog stoljeća treba tražiti u »krizi konzuma«, navodi da inače kvantitetom i kvalitetom zdrava hrvatska književna produkcija nema primjerenu recepciju. Razlog tome Barac tumači lančanom reakcijom: neadekvatna metodologija i sadržaj srednjoškolskog nastavnog (i lektirnog) programa nacionalne književnosti⁶ javlja se kao izravna posljedica lošeg sveučilišnog studija, što se pak izravno

⁴ S Vladimirom Nazorom priređivao je i srednjoškolske čitanke, koje su od 1928. izlazile više godina (usp. Dubravko Jelčić, »Barac, Antun«, *Hrvatska književna enciklopedija*, 1, A – G1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 104), primjerice, *Čitanka iz hrvatskosrpskog jezika za prvi razred srednjih i njima sličnih škola*, Zagreb, 1931.

⁵ M. Crnković, n. dj., str. 125–127.

⁶ »Đlak srednje škole, nastavnik srednje škole, studenat univerziteta, profesor univerziteta, čitalac i kupac knjiga u uskoj su vezi... Više smisla za potrebe žive književnosti na univerzitetu, pa će i srednjoškolski nastavnici biti bolji, njihovi će đaci s više interesa pratiti književnost, i kao samostalni ljudi kupovat će knjigu i čitati je... Loša nastava književnosti samo je jedan od uzroka krize konzuma... Naše školstvo u velikoj većini slučajeva ne samo da ne budi smisla za književnost, nego svojom metodom često direktno ubija i prirodni smisao za nju«, Antun Barac, »Naša književnost i naše školstvo«, *Jugoslavenska knjiva*, X, br. 5, str. 149–150; Zagreb, 6. ožujka 1926.

odrazilo na porazno malen broj ljudi koji čine stalnu književnu publiku.⁷ Očito je da Barčevo poimanje dinamike književnog sustava podrazumijeva djecu i mlade,⁸ a da nije ostao samo na teoretiziranju pokazuje njegova uređivačka politika u *Mladosti*, kojom je nastojao barem donekle popraviti i usmjeriti književni interes mladih. Zalaže se za reviziju kanona te skreće pozornost na bogatu literarnu aktivnost učenika, smatrajući da ih starije generacije osuđuju zbog toga što ne ulažu trud kako bi ih pokušale shvatiti.⁹ U članku »Naši putovi« Barac iznosi program *Mladosti*, čija je temeljna smjernica pružiti srednjoškolicima istovremeno edukativno i poticajno štivo, iz kojeg će učiti, ali i koje će im otvarati nove obzore, širiti toleranciju (»u vrijeme mržnje hoćemo da širimo ljubav«) te razvijati samostalno mišljenje bez ikakvih prisila. Pri tom Barac iznosi kritiku većine školskih listova, jer u njima, ističe, pišu ljudi »koji u ozbiljne književne listove nemaju pristupa«.¹⁰ Pristupajući mladeži s poštovanjem, razumijevanjem i tolerancijom, smatrao je da list za mlade valja uređivati s »najvećom ozbiljnošću i točnošću«, pružajući im znanje pomoću kojeg će oni vlastitim snagama spoznati istine koje će im postati životne vodilje. Barac u mladima vidi nositelje idealizma, potiče ih na čitanje, ali i na slobodno, kritičko promišljanje pročitano. Posve svjestan važnosti pravilnog utjecaja književnoga medija na mlade odnosno na važnost ranog oblikovanja njihova pozitivnog i zdravog stava prema književnosti¹¹

⁷ Isto, str. 146–150.

⁸ Ove teze Barac razrađuje i tri godine poslije, 1929., u radu »Književnost i književna publika«, ističući kako je u književnom životu sve povezano: poratne materijalne prilike, situacija u knjižarstvu, novinstvu i školstvu. Motreći književnost s posve praktične strane, smatra da o njezinoj nepovoljnoj situaciji treba razmišljati kao o »krizi u produkciji i konsumu svakoga drugoga artikla«. U tako postavljenoj formuli književnost je roba, a »ako neka vrsta robe ne nailazi na dovoljnu prođu, onda to znači, da je ili tržište njome prezasićeno ili publika uopće ne osjeća potrebe za takvom vrstom robe, ili pak roba ne valja«. Naša književnost, piše dalje Barac, većinom nije nimalo zabavna, jer su naši književnici još od ilirizma zauzimali »neki ozbiljno-pedagoški stav, koji je više dosadan nego li poučan«. Svrha književnosti trebala bi biti promatranje i reagiranje na sve probleme života, preuzimanje vodstva u nacionalnom kulturnom životu, ona bi umjetnički trebala postati bolja i nastojati publici pružiti što više, Antun Barac, »Književnost i književna publika«, *Književnik*, II, br. 5, str. 159–164; Zagreb, svibanj 1929.

⁹ »Kaže se: Omladina više voli šport od knjige, loptu od učenja. No starije generacije, koje se sad zgražaju nad športom, provodile su bar toliko vremena u kavanskom dimu, koliko današnji mladić na nogometnom igralištu. I jasno je na prvi pogled, što je bolje. ... I ako omladina instinktivno osjeća taj drugačiji puls života, taj napon za njegovim novim i boljim oblicima, ona zato nije pokvarena. Samo je njezin ideal drugačiji. No taj je ideal bolji«, Antun Barac, »Raspjevana mladost«, *Mladost*, VI, br. 1, str. 1; Zagreb, 1927a.

¹⁰ Antun Barac, »Naši putovi«, *Mladost*, VI, br. 2, str. 25; Zagreb, 1927b.

¹¹ Na istom su tragu i razmišljanja istaknutog kritičara i istraživača dječje književnosti Vilima Peroša, koji upozorava na važnost utjecaja knjige na oblikovanje dječjeg karaktera: »Dati nepokvarenoj dječjoj duši lošu knjigu najteži je zločin...«, Vilim Peroš, »Dva smjera u dječjoj književnosti«, *Dom i škola*, V, br. 7, str. 78; Zagreb, ožujak 1936.

koji će doći do izražaja u zreloj dobi, Barac naglašava da »za omladinu vrijedi od najboljega najbolje«¹² – što će dosljedno ponoviti i dvadesetak godina kasnije, 1950. godine, pišući o Vladimiru Nazoru. Savjetodavno su intonirani članci »Đačka književnost« i »Tuga mladosti«. U prvome Barac ističe kako se zadaća *Mladosti* temelji na ravnoteži između objavljivanja što kvalitetnije i raznolikije lektire te podržavanja literarnih ambicija samih učenika. U tome smislu, list je učinio kompromis, pa dvaput godišnje objavljuje brojeve posvećene samo učeničkim radovima, a u ostale brojeve ulaze samo oni koji su doista uspjeli. Barac pri tom ističe da istinsko stvaranje izvire iz unutrašnje potrebe, a većina je književnih djela mladih tek način da oni daju oduška osjećajima i mislima, a ne posljedica nekog posebnog talenta.¹³ U »Tuzi mladosti« Barac, kao i uvijek, staje u obranu mladih optuženih za literarni pesimizam, smatrajući da je tuga koja izbija iz njihovih književnih radova opravdana, »prirodna posljedica dozrijevanja«. Prisiljavanje mladih na optimizam značilo bi navoditi ih na pretvaranje i laž.¹⁴ Očekujući od mladih suradnika više iskrenosti, autentičnosti i slobode, njihovu se književnom izrazu Barac još detaljnije posvetio u sintetskom radu »Književnost najmladnjih«, u kojemu analizira mlade u »predvorju književnosti« – u ulozi književnih početnika.¹⁵ Kategoriziravši mladež u tri skupine,¹⁶ sa zanimanjem prati brojne početničke radove – uglavnom stihove – koji stižu u redakcije listova za mladež i/ili izlaze u omladinskim rubrikama književnih časopisa, nalazeći u njima dvostruku vrijednost: priliku za upoznavanje i bolje razumijevanje psihologije mladih, ali i najavu suvremenih smjerova u kojima će se razvijati naša književnost u budućnosti.¹⁷

¹² A. Barac, n. dj. 1927b, str. 25.

¹³ Antun Barac, »Đačka književnost«, *Mladost*, VI, br. 3, str. 62–63; Zagreb, 1927c.

¹⁴ Izdvajamo djeliče životne mudrosti koju Barac nastoji prenijeti mladima: »Budite prije svega iskreni. Govorite onako, kako osjećate, a ne onako, kako vam nalažu drugi ili kako to vidite u drugih... Ako ste veseli, pjevajte vesele pjesme, a ako ste tužni, pjevajte tužne pjesme... Sve velike stvari treba zahvaliti onima, koji su u svojoj duši bili tužni, što je čovjek tako sitan i nesretan, i koji su ga htjeli učiniti većim i sretnijim... Svijet je zaista u mnogim svojim pojavama tužan, no to ne znači, da je on sav tužan... Tuga mladosti neka bude izvor novih energija, novoga rada, a ne razlog pasivnosti i klonulosti«, Antun Barac, »Tuga mladosti«, *Mladost*, VI, br. 7, str. 145–146; Zagreb, 1928a.

¹⁵ Riječ je o mladima između 16. i 20. godine u višim razredima srednje škole i na prvim godinama fakulteta, Antun Barac, »Književnost najmladnjih«, *Savremenik*, XXI, br. 2, str. 168; Zagreb, veljača 1928b.

¹⁶ Prvu skupinu čini tzv. sportska mladež, ozbiljna i politički radikalna, drugu rezignirani dio mladih, a treću literarno nadahnuti. Upravo u toj posljednjoj skupini Barac vidi novu snagu: »On se [literarni dio mladih, op. a.] povukao u sebe, ali ne toliko rezignirano, kao prvi, već on traži, pipka, ispituje. I za njega vrijede u neku ruku karakteristike prvoga i drugoga tipa, no s razlikom, što on pokazuje više aktivnosti, što je spreman na analizu i pokazuje stvaralačkih tendencija«, isto, str. 171.

¹⁷ »Sve ovo pisanje en masse još naravno nije literatura, već se iz njega tek dadu naslutiti konture nečega, što će možda doći. No sve je to važno i zanimljivo kao psihološki materijal za

Kao kritičar i književni povjesničar, objavio je Barac između 1914. i 1940. u časopisima i novinama nekoliko kraćih prikaza knjiga književnika koji su pisali za djecu (Henrik Sienkiewicz, Wilhelm Hauff, H. C. Andersen, Fenimore Cooper, Jules Verne, Vladimir Nazor i J. Jovanović Zmaj).¹⁸ No za naš su rad potentnije dvije veće, u kasnijem razdoblju napisane književnopo- vijesne studije – »Umjetnost Ivane Brlić-Mažuranić« i »Vladimir Nazor o djeci i za djecu« – na temelju kojih je moguće rekonstruirati osnovne teo- rijske teze Barčeva stava prema književnosti za djecu i mladež. Ukratko će- mo se, stoga, osvrnuti na nekoliko načela Barčeva shvaćanja dječje knji- ževnosti¹⁹ iznesenih u ovim dvama radovima. Neka su od njih aktualna i da- nas, a ostala otvaraju mjesta raspravi, osobito iz današnje perspektive. O Ivani Brlić-Mažuranić Barac daje konciznu bilješku i u svojoj *Jugoslavenskoj književnosti* iz 1954.,²⁰ no neusporedivo je vrjednija spomenuta studija objavljena 1942. kao predgovor *Pričama iz davnine*, značajna i kao čest izvor preuzimanja prosudbi u književnopo- vijesnim analizama mlađih generacija književnih povjesničara.²¹ Barac studiju počinje biobibliografskim podacima o autorici, opisujući je kao »književnu diletanticu u višem smislu«,²² budući da nikada nije imala, niti željela, status profesionalne književnice. Najbolja djela Ivane Brlić-Mažuranić Barac čita u istom umjetničkom ključu: različiti motivi tek su poticaj iz stvarnosti, okosnica koje je autoričina mašta obliko- vala na isti način.²³ U njezinu književnom radu uočava nekoliko osnovnih crta: a) bujan unutrašnji život i mašta, b) čvrstu etičku i moralnu osnovicu, c) težnju za slobodnim pripovijedanjem, d) sposobnost stvaranja slika, tj. doživ- ljavanja svijeta u slikama, e) izvanredan dar opažanja, f) izmišljanje neobič-

poznavanje onih, koji će doći iza nas, i ujedno neki putokaz, kojim će se pravcem i kako bujno razvijati naša književnost... Svakako iz te literature izbija jedno – da ta omladina nije ni tako plitka ni tako prazna, kao što se redovno o njoj govori«, isto, str. 173.

¹⁸ M. Crnković, n. dj., str. 128–129.

¹⁹ Isto, str. 130–134.

²⁰ Smatrajući namjenu glavnom poveznicom između *Šegrta Hlapića*, *Priča iz davnine* i *Jaše Dalmatina*, Barac piše: »U svoje dvije knjige (*Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, 1913, *Priče iz davnine*, 1916) znala je oživjeti svijet priča, s vilama, patuljcima, slavenskim bogovima, s neobičnim i čudnim doživljajima, šarenilom zbivanja – a s malenima, slabima i nezaštićenima kao junacima i pobjednicima u borbi za pravdu«, Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1954., str. 282.

²¹ Slično, samo naravno ne u tolikoj mjeri, kao i s Matoševim osvrtom na *Šegrta Hlapića* (»Klasična knjiga«, *Savremenik*, VIII, br. 10, str. 615–616; Zagreb, 1913.), na koji se poziva i Barac, Antun Barac, »Umjetnost Ivane Brlić-Mažuranić«, u: Ivana Brlić-Mažuranić: *Priče iz davnine*, Ilustrirana omladinska biblioteka, Knjižara Radoslava Horvata, Zagreb, 1942., str. XIV.

²² A. Barac, isto, str. V.

²³ »'Jaša Dalmatin' – najopsežnije djelo Ivane Brlić Mažuranić, rađeno na osnovi povijesne rasprave, što ju je izdao njezin otac – u stvari je isto tako priča, kao što je i 'Bratac Jaglenac i se- strica Rutvica' i kao što su 'Čudnovate zgode šegrta Hlapića'«, Isto, str. VII.

nih događaja s logičkom unutrašnjom strukturom, g) narodnu osnovicu koja počiva na »etici srca« i uključuje dobrotu, suosjećanje prema slabijima i siromašnijima i vjeru u pobjedu dobra te h) ritmičnost rečenica, a to su, prema Barcu, sve odlike istinske umjetnosti. Iz današnjeg gledišta, u studiji je vjerojatno najprijeponija, iako često preuzimana, Barčeva teza da »u književnosti nema pisaca za djecu i pisaca za odrasle. Ima samo dvije vrste književnika: jedni su umjetnici, a drugi nisu. ... Razlika između knjiga za odrasle i za djecu može biti samo u tome, da t. zv. knjige za djecu, koje su dobre, mogu čitati i odrasli i djeca, a knjige za odrasle mogu razumjeti samo odrasli. Ali i jedne i druge moraju stvarati umjetnici«. ²⁴ Sva prava umjetnička djela, u koja Barac ubraja i *Priče iz davnine*, stoga se ne mogu povezivati s pojedinim književnim školama ili stilskim razdobljima, nego stoje osamljena. ²⁵ Iz navedenoga, međutim, proizlazi da je jedino bitno da književna djela stvaraju umjetnici, a oni ne stvaraju svjesno ili namjenski, nego iz unutrašnjeg poriva. Upravo su na taj način, tvrdi Barac, nastala najbolja ostvarenja Ivane Brlić-Mažuranić, jer ih ona nije napisala kako bi »povećala broj knjiga za djecu« ili iz odgojno-poučnih tendencija. Crnković smatra kako Barac time negira dječju književnost, no možda bi preciznije bilo reći da on jednostavno ignorira podatak o pripadnosti djela književnosti za djecu ili za odrasle. Takvu kategorizaciju smatra nebitnom, odričući dječjoj književnosti postojanje u smislu zasebnog književnog sustava. Posve je svejedno pripada li djelo dječjoj književnosti, jer ako je dobro, tada automatski ulazi u kanon. Jednako tako ne priznaje rodno raslojavanje književnosti, ²⁶ zagovarajući jedinstven, umjetnički kriterij za procjenu vrijednosti nekog književnog djela. Na problematičnost zagovarivanja isključivo umjetničkog kriterija za procjenu vrijednosti književnog djela u ovom kontekstu upozoravaju i suvremeni istraživači hrvatske dječje književnosti poput Berislava Majhuta i Dubravke Zima. Majhut naglašava kako takvo shvaćanje književnog sustava istovremeno automatizmom propušta najbolja djela dječje književnosti u književni kanon, ali ujedno i relativizira dječju književnost zanemarujući njezin relativno visok stupanj samostalnosti i specifičnosti u odnosu na književnost za odrasle. ²⁷ I Dubravka Zima protivi se estetskom mjerilu kao jedinom za valoriziranje dječje književnosti, budući da pojedina djela pripadaju zasebnom dijelu nekog nacionalnog književnog korpusa i zahvaljujući »specifičnom odnosu

²⁴ Isto, str. IV–V.

²⁵ Isto, str. XV.

²⁶ »Ima samo dobrih i loših pisaca, bez obzira na to, da li su muškarci ili žene. Rad žena u književnosti podvrgnut je istim mjerilima kao rad muškaraca«, Isto, str. V.

²⁷ Berislav Majhut, *Pustolov, siroče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945.*, FF press, Zagreb, 2005., str. 36–39.

prema izvanknjiževnoj stvarnosti« kao zajedničkoj odrednici.²⁸ Tražeći za djecu i mladež »od najboljega najbolje«, u članku »Vladimir Nazor o djeci i za djecu« iz 1950.²⁹ Barac oštro kritizira dotadašnju produkciju književnosti za djecu i mladež, ali i iznosi četiri temeljna jednakovrijedna zahtjeva koja bi, prema njegovu mišljenju, svako književno djelo koje se nudi djeci trebalo ispunjavati: 1. umjetnička kvaliteta, 2. diskretna pouka, 3. ljubav za djecu i 4. poznavanje dječje duše. Pišući o Nazoru, Barac ističe kako se fuzijom umjetničke kvalitete i nenametljive pouke dobiva »plemenita tendencioznost«, koja uz preostale uvjete: »ljubav za djecu« i »poznavanje dječje duše« ili »vješto prodiranje u dječju psihu«, tvori za djecu prihvatljivo književno djelo, a nikako se ne smije dogoditi da se djeci daje kakvo god štivo. Kao i u djelima Ivane Brlić-Mažuranić, ističe slikovito nizanje događaja u Nazorovim dječjim djelima, kao i poruke o težnji za pravdom, istinom i slobodom.³⁰ I on je, poput Ivane Brlić-Mažuranić koja je svoja djela pisala za svoju djecu, prve svoje pjesme i pripovijesti za djecu, od kojih su mnoge objavljene u časopisima *Mladi Istranin* i *Mladi Hrvat*, napisao za svoje nećake, kad su boravili kod njega u Kastvu. Drugi dio poezije i proze za djecu nastao je kad je upravljao crkveničkim dječjim domom. Nazora Barac vidi i kao jednog od rijetkih hrvatskih pisaca koji su počeli pisati za djecu tek nakon što su stekli ugled kao pisci za odrasle,³¹ iz čega proizlazi još jedna od problematičnih tvrdnji: da dobar dječji pisac može biti samo onaj koji se već afirmirao u »odrasloj« književnosti. Kao još jedno načelo važno je spomenuti i Barčevo davanje prednosti tada dominantnoj realističnoj književnosti, ali ipak ne i potpuno odbacivanje bajki i priča kao žanrova s fantastičnim ele-

²⁸ Dubravka Zima, *Ivana Brlić-Mažuranić*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 74–75.

²⁹ Barac je o Nazoru pisao kontinuirano, od prikaza *Istarskih priča* u Čerininu *Vihoru* 1914., gdje u zaključnim mislima inače vrlo pohvalnog osvrtu daje nekorektnu usporedbu s dječjom književnošću: »Njihova je vrednost mnogo veća, nego što to hoće n. pr. Galović, držeći ih pričama za decu...« (usp. Antun Barac, »Vladimir Nazor«, *Vihor*, I, br. 4, str. 75; Zagreb, 15. travnja 1914.), preko monografije iz 1918., koja je, kako je ocjenjuje Ivo Frangeš, »samo pokušaj da se pjesničkoj ličnosti pristupi 'iznutra', iz njezina djela, pokušaj koji nije uspio jer se odviše lektire i reminiscencija uplele u taj mladenački tekst; ali pokušaj koji je pokazao kamo smjera Barčev dalji rad« (Ivo Frangeš, »Antun Barac«, u: *Antun Barac: Članci i eseji*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1968., str. 17), potom radova u *Jugoslavenskoj knjivi* (1925.) i *Novostima* (1931., 1932., 1940.), sve do članaka iz 1950. u *Narodnom listu* i *Hrvatskom kolu*. Usp. popis literature.

³⁰ Umjetničku kvalitetu Nazorovih djela ističu i stručnjaci koji su daleko više od Barca proučavali književnost za djecu i mladež, usp. Vilim Peroš, »Knjiga za hrvatsku omladinu. Vladimir Nazor: 'Dedek Kajbumščak'«, *Hrvatski ženski list*, I, str. 10; Zagreb, svibanj 1939.

³¹ Antun Barac, »Vladimir Nazor o djeci i za djecu (Povodom godišnjice smrti)«, *Narodni list*, VI, br. 1560, str. 2; 18. lipnja 1950a.

mentima.³² Fantastično i čudesno za Barca je prihvatljivo uz uvjet da, kao što je slučaj u *Bijelom jelenu* ili u *Pričama iz davnine*, služi u svrhu rješavanja sveopćih ljudskih pitanja poput pravde i dobrote³³ i iznosi neku »duboku istinu o ljudima i bićima«. ³⁴ Pomalo je nejasna i Barčeva teza da mnogi loši pisci za djecu pripovijedaju o djeci, što je pogrešno »jer dječji život djeci nije zanimljiv«, a ako se o djeci već piše, tada to treba činiti onako kako su to činili Nazor i Lovrak: putem akcije, pomoću slika i dijaloga, a bez prisilnog moraliziranja i pouke.³⁵ Ipak, bez obzira na neke danas odbačene ili revidirane teze kojima se, među mnogima, priklanjao i Barac, u mnogim se stavovima podudarao s ondašnjim shvaćanjima djeteta i dječje književnosti. Samo za usporedbu, i Paul Hazard³⁶ buni se protiv didaktike, pouke i moraliziranja koje odrasli sa svojeg superiornog stajališta smatraju nužnim sastavnicama dječjeg štiva, metaforički to opisujući kao podmetanje »povrća« pod »cvijeće«. ³⁷ Djecu i mlade, piše Hazard, u književnim djelima privlače pustolovina i akcija, maštovitost, konstruktivna domišljatost i energija, a navodi i kvalitete – mnoge su identične Barčevim zahtjevima! – koje bi trebala imati dobra dječja knjiga: ona bi trebala ostati vjerna samoj biti umjetnosti i predlagati djeci intuitivan i izravan način spoznavanja, jednostavnu ljepotu te slike koje odražavaju bogatstvo svijeta u njegovoj raznovrsnosti. Ona bi u djeci trebala izazivati osjećajnost i plemenitost, ukazivati im na ljubav prema sveopćem životu, životu bilja i životinja. Takva bi knjiga trebala poštivati vrijednost i

³² »Nastojeci da svojim pričanjem trajno zadrži pažnju djece, Nazor se nije skanjivao, da upotrebi i oblik priče, da u pripovijedanje unese fantastične elemente. Time nije morao postati lažan«, Isto, str. 2.

³³ A. Barac, n. dj., 1942., str. VII.

³⁴ A. Barac, n. dj., 1950a, str. 2. Ovim se opažanjem Barac (vjerojatno nehotice) nadovezuje na sukob dviju struja hrvatskih teoretičara i kritičara koji su se krajem dvadesetih i sredinom tridesetih godina dvadesetoga stoljeća bavili dječjom književnošću. Kako objašnjava Vilim Peroš, do prijepora je došlo zbog različitih stajališta ondašnje struke o tome što bi trebala nuditi idealna dječja knjiga: jedna struja, generacijski mlada, zagovarala je čisti realizam i odbacivanje bajkovitih i fantastičnih elemenata, dok su ih stariji propagirali. Peroš se opredjeljuje za »zlatnu sredinu«, smatrajući elemente mašte, sanjarenja i mitologije potrebnima za duhovni razvoj djeteta, s više realizma što je dijete starije, V. Peroš, n. dj., 1936., str. 79–80. U obranu bajke i fantastike stali su, primjerice, i Ljudevit Krajačić (»Savremena književnost za omladinu«, *Napredak*, 67, br. 8–9., str. 238; 1927.) i Josip Cvrtila (»Priča i dijete«, *Dom i škola*, VI, br. 9., str. 109; 1937.), ali zagovarajući bajku u umjetničkom smislu, dakle ne u svrhu moraliziranja i pouke, nego s ciljem da zabavi dijete i potakne u njemu maštu.

³⁵ A. Barac, n. dj., 1950a, str. 2.

³⁶ Francuski književni povjesničar, profesor na Sorbonni, koji je objavivši 1932. u izdanju Flammariona knjigu *Knjige, djeca i odrasli*, studiju o »pravoj« dječjoj književnosti – onoj koja odgovara dječjim potrebama i koju djeca odabiru kao svoju – potaknuo njezinu afirmaciju i znanstveno proučavanje, Milan Crnković – Dubravka Težak, *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*, Znanje, Zagreb, 2002., str. 99–100.

³⁷ Paul Hazard [Pol Azar], *Knjige, djeca i odrasli. Studija*, Stylos, Zagreb, 1970., str. 16.

dostojanstvo igre, pružati znanje s taktom i mjerom i nikad na štetu rekreacije i zabave pod izgovorom da se sve može naučiti bez muke, jer to ne stoji. Od svih znanja, smatra Hazard, trebala bi ukazivati na ono najteže i najpotrebnije – upoznavanje ljudskog srca. Morala bi sadržavati i dubok moralni smisao, učiti da se ne varamo u ljudima i podržavati vjeru u istinu i pravdu. Na kraju zaključuje: »Znam da je teško ispuniti ove zahtjeve, jer traže više napora nego kad se radi o dobroj knjizi za odrasle, a ni nju nije lako napisati. Ali kvariti i deformirati mlade duše, iskorištavati olakšice koje postoje kod lansiranja lažnih i neprobavljivih knjiga za djecu, praviti se na jeftin način moralist i učenjak, varati na kvaliteti, to je nedopustivo. To ja upravo nazivam ugnjetavanjem djece«. ³⁸

Iz svega navedenog možemo zaključiti da je Barac, premda nije priznavao odvojenost dječjeg od općeg književnog sustava, ipak i sam uočio neke karakteristične odrednice uspješnih djela koja mogu zadovoljiti specifične potrebe djeteta kao recipijenta, a to su napeta radnja, čvrsta etička osnovica i slikovito pripovijedanje. Barac u djelima za djecu i mlade traži ljubav za djecu i poznavanje dječje duše kao preduvjete poštovanja prema najmlađima, trud da ih se shvati i razumije – nalazi u djelima Ivane Brlić-Mažuranić i Vladimira Nazora – što je neodvojivo od njegovih stavova prema djeci i mladima. Pripovjedačka vještina slikovitog nizanja događaja zajednička je Ivani Brlić-Mažuranić i Vladimiru Nazoru, a iznošenje težnji za pravdom, istinom i slobodom u njihovim djelima poruke su koje je Barac i sam nastojao prenijeti mladim generacijama svojim pedagoškim i uredničkim djelovanjem. Zahtijevajući odnos bez ponižavanja i prisilnog moraliziranja, naglašavajući važnost promjena u neprimjerenoj nastavi književnosti koja čini više štete nego koristi, Barac jasno i dosljedno zagovara uvažavanje djece i mladih u kontekstu svih aspekata njihova književnog života. Njegove nam nerijetko oštre riječi usmjerene ponajprije na umjetničku vrijednost ondašnje produkcije književnosti za djecu i mlade stoga postaju razumljivije. Jer, kad se polazi sa stajališta da se djeci i mladima treba pristupati s jednakim poštovanjem kao i odraslima i kad se za njih traži najbolje od najboljega, tada je ljestvica kvalitete postavljena pri samom vrhu – što ne ostavlja mnogo mjesta za kompromis.

³⁸ Isto, str. 53–56.

Literatura

- Antun Barac, »Vladimir Nazor«, *Vihor*, I, br. 4, str. 74–75; Zagreb, 15. travnja 1914.
- Antun Barac, *Vladimir Nazor (Skica za studiju)*, Jug, Zagreb, 1918.
- Antun Barac, »Priče iz djetinjstva. (VI. Nazor: Priče iz djetinjstva. Hrv. štamparski zavod. Zagreb 1924.)«, *Jugoslavenska njiva*, IX, br. 1, str. 29–30; Zagreb 1925.
- Antun Barac, »Naša književnost i naše školstvo«, *Jugoslavenska njiva*, X, br. 5, str. 145–150; Zagreb, 6. ožujka 1926.
- Antun Barac, »Raspjevana mladost«, *Mladost*, VI, br. 1, str. 1; Zagreb, 1927a.
- Antun Barac, »Naši putovi«, *Mladost*, VI, br. 2, str. 25–26; Zagreb, 1927b.
- Antun Barac, »Đačka književnost«, *Mladost*, VI, br. 3, str. 62–63; Zagreb, 1927c.
- Antun Barac, »Tuga mladosti«, *Mladost*, VI, br. 7, str. 145–146; Zagreb, 1928a.
- Antun Barac, »Književnost najmladjih«, *Savremenik*, XXI, br. 2, str. 168–175; Zagreb, veljača 1928b.
- Antun Barac, »Književnost i književna publika«, *Književnik*, II, br. 5, str. 159–164; Zagreb, svibanj 1929.
- Antun Barac, »Nazorovi 'Hrvatski kraljevi'. Uz novo izdanje u nakladi Jugoslovenskog nakladnog d. d. 'Obnova', Zagreb 1931.«, *Novosti*, 25, br. 94, str. 7–8; 1931.
- Antun Barac, »V. Nazor: Pjesma o bratu gavanu i o seki siromaštini«, *Novosti*, 26, br. 283, str. 9; 1932.
- Antun Barac, »Nazorov 'Pastir Loda'«, *Novosti*, 34, br. 355, str. 18–19; 1940.
- Antun Barac, »Umjetnost Ivane Brlić-Mažuranić«, u: Ivana Brlić-Mažuranić: *Priče iz davnine*, Ilustrirana omladinska biblioteka, Knjižara Radoslava Horvata, Zagreb, 1942., str. I–XV.
- Antun Barac, »Vladimir Nazor o djeci i za djecu (Povodom godišnjice smrti)«, *Narodni list*, VI, br. 1560, str. 2; 18. lipnja 1950a.
- Antun Barac, »O prvoj godišnjici Nazorove smrti«, *Hrvatsko kolo*, III, br. 3, str. 381–389; Zagreb, 1950b.
- Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1954.
- Milan Crnković, »Antun Barac i (hrvatska) dječja književnost«, u: *Barčev zbornik*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, ur. M. Šicel, Zagreb, 1984., str. [125]–134.
- Milan Crnković – Dubravka Težak, *Povijest hrvatske dječje književnost od početaka do 1955. godine*, Znanje, Zagreb, 2002.
- Josip Cvrtila, »Priča i dijete«, *Dom i škola*, VI, br. 9, str. 107–109; 1937.
- Ivo Frangeš, »Antun Barac«, u: *Antun Barac: Članci i eseji*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1968., str. 7–21.
- Paul Hazard [Pol Azar], *Knjige, djeca i odrasli. Studija*, Stylos, Zagreb, 1970.
- Dubravko Jelčić, »Barac, Antun«, *Hrvatska književna enciklopedija*, 1, A – Gl, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 103–105.

- Ljudevit Krajačić, »Savremena književnost za omladinu«, *Napredak*, 67, br. 6–7, str. 159–164; br. 8–9, str. 236–240; 1927.
- Berislav Majhut, *Pustolov, siročče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945.*, FF press, Zagreb, 2005.
- Vilim Peroš, »Dva smjera u dječjoj književnosti«, *Dom i škola*, V, br. 7, str. 78–80; Zagreb, ožujak 1936.
- Vilim Peroš, »Knjiga za hrvatsku omladinu. Vladimir Nazor: 'Dedek Kajbumščak'«, *Hrvatski ženski list*, I, str. 10; Zagreb, svibanj 1939.
- Dubravka Zima, *Ivana Brlić-Mažuranić*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001.

BARČEVO POIMANJE KNJIŽEVNOG ŽIVOTA DJECE I MLADEŽI

Sažetak

Rad nastoji osvijetliti Barčeva promišljanja o dječjoj književnosti i književnosti za mladež u širem kontekstu ukupnosti književnoga života prve polovice dvadesetoga stoljeća. Premda, kao i u većine hrvatskih književnih povjesničara, ova tematika zauzima usputno mjesto u Barčevu književnopovijesnom djelovanju, dolazio je s njome u izravan dodir putem različitih aspekata svojega rada: suradnjom u periodici za djecu i mlade, stručnim i pedagoškim člancima o mladim generacijama kao čitateljima i književnim autorima, o njihovu načinu provođenja slobodnog vremena i o obrazovnom sustavu te naposljetku književnopovijesnim studijama u kojima iznosi svoje shvaćanje položaja i uloge dječje književnosti u okvirima nacionalne književnosti. S obzirom na to da je o Barcu i (hrvatskoj) dječjoj književnosti već pisao Milan Crnković (1984.), njegovi će nam zaključci poslužiti kao nezaobilazan oslonac, koje ćemo nastojati dopuniti Barčevom percepcijom djece i mladih u širem smislu književnoga života.

Cljučne riječi: Antun Barac, dječja književnost, književnost za mladež, časopisi za mladež, književni život

BARAC'S PERCEPTION OF THE LITERARY LIFE OF CHILDREN AND YOUTH

Summary

The paper attempts to shed light upon Barac's ideas on children's and youth literature in a wider context of the totality of literary life in the first half of the twentieth century. Although, as with most Croatian literary historians, this topic remains of only marginal interest in Barac's literary-historical studies, he was in direct contact with it through different aspects of his work: contributions and editor's work in

children's and youth magazines, professional and pedagogical papers dealing with young generations as readers and literary authors, their way of spending free time as well as the educational system, and, lastly, through his literary-historical papers in which he elaborated his viewpoints regarding the position and role of children's literature within national literature. Since Barac's relationship towards (Croatian) children's literary has already been analysed by Milan Crnković in 1984, his conclusions will be used as a reference which we will try to supplement by including Barac's perception of children and youth in a broader sense of literary life.

Key words: Antun Barac, children's literature, youth literature, youth magazines, literary life

Sl. 21.: Antun Barac 1940.

Jadranka Mlikota

Barac o jeziku u *Jeziku*

Pregledni članak
UDK 811.163.42.09 Barac, A.

1. Uvod u Barčevo proučavanje hrvatskoga jezika

Antun je Barac (1894. – 1955.) u hrvatsku znanost o književnosti ponajprije upisan kao njezin povjesničar,¹ vrsni esejist,² književni portretist,³ kritičar,⁴ uopće tvorac hrvatske znanosti o književnosti u modernom smislu (Brozović, 1960: 458), no svojim se i jezikoslovnim radovima potvrdio kao vrstan povjesnik hrvatskoga jezika (Samardžija, 1995: 21), a nemali mu je prinos i proučavanju jezične i pravopisne problematike prve polovice XX. stoljeća. Ti Barčevi radovi posvećeni hrvatskoj jezičnoj povijesti i suvremenosti nisu brojni, dakako ni središnji u njegovu znanstvenom djelu (tu će – središnju – ulogu imati hrvatska književnost XIX. i XX. stoljeća), ali su ipak obilježili i samoga Barca i razdoblje u kojem je znanstveno stvarao. Istodobno se u tim radovima, ma kako bili okrenuti jezičnim pitanjima, Barac

¹ Usp. Barčevu povijest *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I: *Književnost ilirizma*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1954., koju je Bogner (1984: 139) nazvao kapitalnim prilogom hrvatskoj književnoj znanosti, te knj. II: *Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, priredila i nadopisala Višnja Barac, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1960.

² Od Barčevih esejističkih radova znanost je o književnosti od izuzetnoga značenja ocijenila, između ostalih, i ova dva: »Naša književnost i njezini historici« (*Jugoslavenska njiva*, 1923.), koji označuje raskid s isključivom filološkom metodom u znanosti o književnosti, te šest godina kasnije objavljen rad »Između filologije i estetike« (*Savremenik*, 1929.) kao pokušaj da se između dviju krajnosti uspostavi mjera. Vidi: Bogišić, 1984: 17.

³ Usp. Barčeve monografije o Vladimiru Vidriću (1940.), Vladimiru Nazoru (1918.), Augustu Šenoi (1926.), Mirku Bogoviću (1933.) i Ivanu Mažuraniću (1945.).

⁴ Za Barčevo bavljenje književnom kritikom Ivo je Frangeš ustvrdio da ona nikada nije bila »njegovo pravo područje ali je, danas to vidimo, postala vrijedan ingrediens njegova kasnijeg povijesnokritičkog pristupa materijalu hrvatske književnosti« (Frangeš, 1978: 10). No upravo razdoblje od 1923. do 1927. razdoblje je Barčeva intenzivnoga bavljenja književnom kritikom (Frangeš, 1978: 10), a 1938. objavljuje i *Hrvatsku književnu kritiku* – »prvu sustavnu studiju o povijesti kritičke prakse u nas, neku vrstu književne povijesti kroz prizmu kritike i kritičara« (Frangeš, 1978: 22).

uspijeva potvrditi kao znanstvenik koji književnost, slično Frangešu, strogo ne odvaja od jezičnoga⁵ pa su pitanja jezičnoga izraza i stila središnja i u jezikoslovnim (kroatističkim) radovima kao i u njegovim (književnopovijesnim) sintezama.⁶ Zadaća je ovoga rada odgovoriti na pitanje stoje li u istom odnosu i Barčeve teme u *Jeziku: časopisu za kulturu hrvatskoga književnoga jezika*, časopisu kojemu je bio i pokretač i jedan od prvih urednika. Naime, Barac u prvim dvama *Jezikovim* godištimu i aktivno sudjeluje priložima, a ti su prilozima, za razliku od jezičnopovijesnih i normativnih, ostali neopravdano u sjeni cjelokupnoga Barčeva znanstveno-istraživačkoga rada.⁷

2. Barac o jeziku prije *Jezika*

Barčevi radovi u *Jeziku* nastaju na kraju njegova znanstvenoga i životnoga puta pa su na neki način doista potvrdom da u cijelom svom znanstvenom radu »nije sasvim pustio po strani ni jezičnu problematiku, posebno jezično-stilski izraz hrvatskih književnika« (Vince, 1984: 232). Istodobno jezikoslovna (kroatistička) Barčeva djelatnost, gledana u cjelokupnom Barčevu znanstvenom luku, potvrđuje i brojne mijene kroz koje je prolazio – od njegova jezikoslovnoga blikovanja koje je nastajalo zajedno sa stvaranjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (Kalenić, 1984: 217) do kasnijih zrelih radova u kojima isključivo govori o pitanjima hrvatskoga jezika i jezičnoga izraza hrvatskih književnika.

⁵ Prema Anti Stamaću posebnost je pristupa Ive Frangeša književnoj povijesti u tom što je »(...) uz Eduarda Hercigonju valjda jedini hrvatski povjesnik koji tako strože postupuje – ne razdvaja oštro jezični i književni fenomen« (Stamać, 1990: 50). Kao Barčev nasljednik na Katedri za noviju hrvatsku književnost takav je pristup u svom znanstvenom radu Frangeš zasigurno baštinio od svoga učitelja.

⁶ Bogner će, primjerice, istaknuti da se Barac u svom prikazu književnosti ilirizma, u I. knjizi *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije* (Zagreb, 1954.), »uvodeći povijesnu komponentu, oslanjao (...) na estetsko-etička težišta i na jezik kao čovjekovu sponu sa svijetom. Ne samo na jezik kao sredstvo izražavanja nego i kao pogled na svijet, životnu supstancu, glavni element postojanja, čin stvaranja života i njegovo pravo iskušenje, umjetnički čin« (Bogner, 1984: 142). Kalenić (1984: 216, bilješka 3) će istaknuti i ostale članke u kojima se razabiru Barčeva gledanja na jezik: »Dijalekt u književnosti«, *Mladost*, XIII, 4; Zagreb, 1934., »Uz Matoševu prozu«, u knjizi: *Veličina malenih: sastavci o književnosti i književnicima*, Zagreb, 1947. Kalenić će Barčeve misli o jeziku i izrazu navoditi i iz drugih djela, posebice iz monografije o Vidriću i Mažuraniću.

⁷ Nikola Ivanišin navodi da su u znanosti o književnosti do danas pretežno »proučavane metode i rezultati njegova književnopovijesnoga stvaralaštva, manje mu je razmatrana književnokritička, teorijska, polemička aktivnost, a valjda najmanje nastavnički, organizacijski, urednički, leksikografski, priređivački te posebno važni savjetnički rad s brojnim – tijekom desetljeća – studentima, asistentima, nastavnicima i književnicima« (Ivanišin, 1996: 299). O Barčevu nastavničkom i savjetničkom radu vidi i: Brozović, 1960: 456–460.

2.1. Barčeve normativne i pravopisne teme

Barac je u znanost o jeziku zakoračio normativnim temama. U tim radovima iz mladih dana Barac »redovno govori o hrvatskom književnom jeziku ili samo o hrvatskom jeziku« (Vince, 1984: 240), a dotiče se i suvremenih pravopisnih pitanja. Te je Barčeve radove, kao i jezičnopovijesne, opisao Vince (1984: 233 – 240); Vince analizira dva Barčeva rada o suvremenom jeziku – »O našem književnom jeziku«⁸ i »Jezični savjetnik dr. Tome Maretića«⁹ – i pravopisne poglede u radu »Hrvatski pravopisi«¹⁰ te u napomenama povodom novoga, četvrtoga, izdanja Belićeva pravopisa. U ranim normativnim radovima, ističe Vince (1984: 233), Barac je više načimao teme koje su tražile detaljnije proučavanje pa su one, zapravo, bile poticaj drugima da im cjelovitije pristupe. Upravo radovi nastali u dvadesetim godinama XX. stoljeća, otkrivaju i Barčeve političke i nacionalne poglede u kojima »budućnost i opstanak hrvatskoga naroda vidi u bratskoj zajednici svih Jugoslavena« (Frangleš, 1978: 9). No istodobno se u tim istim godinama Barac kritički postavlja prema djelu jezičnoga autoriteta hrvatskih vukovaca – *Hrvatskom jezičnom savjetniku* Tome Maretića,¹¹ osvrćući se naime na Maretićeve primjere »(lučarija mj. bakljada, *povoljnost* mj. pogodnost i sl.), Barac sumnja i u to da je baš potrebno izbacivati općeprihvaćene naše riječi kao što su: *glazba, redar* a mjesto njih uzimati internacionalne: *muzika, poticaj*« (Vince, 1984: 235). Već se iz tih jasno branjenih hrvatskih jezičnih posebnosti može razabrati da je Barac i u radovima u kojima prevladava »idealna i idealistička misao o jedinstvu Hrvata i Srba kao i o njihovu zajedničkom jeziku i pravopisu« (Vince, 1984: 239–240), prolazio (a onda i prošao) kroz unitarističko razdoblje¹² (Samardžija, 2012: 66). Odmicanje će od zamišljenoga jezično-

⁸ Rad je objavljen u *Jugoslavenskoj knjivi*, VII, II, br. 6, str. 239–240; 1923. O tom Barčevu radu vidi i kod Kalenića: 1984: 215, bilješka 3.

⁹ Puni je naslov Barčeva članka »Jezični savjetnik dr. Tome Maretića (Hrvatski ili srpski jezični savjetnik, JAZU, 1924)«, a objavljen je u *Jugoslavenskoj knjivi*, VIII, I, 7, str. 282–283. O radu vidi i kod Kalenića, 1984: 215, bilješka 3.

¹⁰ Rad je objavljen u *Narodnom listu*, III, str. 9; 1. V. 1946. O tom radu također vidi kod Kalenića, 1984: 215, bilješka 3.

¹¹ Potpuni je naslov Maretićeva savjetnika *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom. Dopuna Broz – Ivekovićevu »Rječniku hrvatskoga jezika*«, Zagreb, 1924.

¹² U tom smislu valja shvatiti i Barčevo pisanje ekavicom u ranoj fazi, do 1926. godine (Frangleš, 1978: 8, bilješka 6). No da Barčevo prihvaćanje ekavice ipak nije bilo beziznimno, svjedoči članak »Mali dodatak članku Dra. M. Petanjka 'Politička hegemonija u pravopisu'«, *Hrvat*, god. VII, br. 1989, str. 3; 17. kolovoza 1926., u kojem anonimni autor među tobožnje pristalice ekavštine navodi i Barca koji »premda se u principu drži ekavštine, piše svoju studiju o Augustu Šenoji ijekavštinom« (navedeno prema: Samardžija, 2012: 173, bilješka 51). O razlozima pisanja

ga jedinstva biti još izraženije u radovima tridesetih i četrdesetih godina prošloga stoljeća.

2.2. Barčeve jezičnopovijesne teme

Barac je tridesetih godina XX. stoljeća, kada piše svoja kapitalna djela (Frangeš, 1978: 21) ali i desetljeće poslije, ponovno zaokupljen jezičnopovijesnim temama. Te su teme znatno više od Barčevih normativnih radova zaokupljale pozornost jezikoslovnih stručnjaka čemu razlog nije u njihovoj brojnosti, već u činjenici da su one većim dijelom bile usmjerene tada još uvijek otvorenim pitanjima putova standardizacije hrvatskoga jezika, napose XIX. stoljeća. Ta je pitanja prije temeljnih djela o hrvatskom jeziku XIX. stoljeća (Jonkeovih¹³ i Vinceovih¹⁴ dakako) u tridesetim godinama XX. stoljeća ponovno među prvima začimao Barac, i to upravo zbog nepovoljnog položaja hrvatskoga jezika nakon 1918. godine:

»Tih [tridesetih – J. M.] godina u središte zanimanja hrvatskih jezikoslovaca i filologa stižu pitanja o naravi hrvatske jezične posebnosti, o biti hrvatskoga standardnoga jezika i o njegovoj prošlosti. (...) Osporavanja, obespravljenost i poricanje opstojnosti hrvatskoga jezika nisu hrvatski jezikoslovci, književnici i javni djelatnici mogli trpjeti u nedogled. (...) Osnutak Društva Hrvatski jezik, pokretanje istoimenog časopisa, djelatnost u okviru Pokreta za hrvatski jezik – sve je poticalo buđenje zanimanja za hrvatski jezik i njegovu bližu i daljnju prošlost« (Samardžija, 1995: 17).

Hrvatska jezična problematika u vidokrugu Antuna Barca, kako je ujedno i naslov rada Marka Samardžije (1995: 15–22) iz kojega je i preuzet navod, u tridesetim godinama prošloga stoljeća nije nimalo slučajna, već je posve u skladu s navedenim stanjem u hrvatskom jezikoslovlju početkom XX. stoljeća. Barac tada piše dva članka o pitanjima jezičnoga izraza u doba realizma: »Demeterove misli o književnom jeziku«¹⁵ objavljuje, nimalo slučajno, u netom spomenutom časopisu *Hrvatski jezik*, istoimena Društva Hrvatski jezik,¹⁶

studije ijekavicom bilježi Barac na njezinu kraju: »Premda se u principu držim ekavštine, ova studija izilazi ijekavštinom, u sporazumu s izdavačem, koji mora zbog knjižarskih prilika voditi računa o činjenici, da se kod nas o pitanjima pravopisa govori još s previše osjetljivosti« (Barac, 1926: 149).

¹³ Usp.: Jonke, 1964: 173–282; 1971: 83–191.

¹⁴ Usp. poglavito rasprave okupljene u knjizi *Putovi hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, ³2002. Prvo je izdanje otisnuto 1978., a drugo 1990.

¹⁵ Barac ga objavljuje u *Hrvatskom jeziku*, knjiga I, IX, br. 4–5, str. 79–84; 1938.

¹⁶ Društvo Hrvatski jezik izdaje časopis *Hrvatski jezik* neposredno prije stvaranja Banovine Hrvatske kao otpor protiv jezičnog unitarizma i nepovoljnoga položaja u kojem se hrvatski jezik našao u političkim zajednicama početkom XX. st. Ta će uloga časopisa i zacrtan smjer, koji je i Barac podupirao kao suradnik časopisa, biti navedena u uvodnoj riječi odbora Društva Hrvatski

dok članak »Ilirci prema pitanju hrvatskoga književnoga jezika« objavljuje u tadašnjem središnjem književnom časopisu – *Savremenuku*.¹⁷ Oba su rada izdržala kušnju vremena s obzirom na to da su ondje doneseni Barčevi zaključci ostali (gotovo) neosporeni do danas. Prvi je takav svakako (i) Barčevo prihvaćanje Demetrovih misli da se jezik preporodne književnosti i trebao »izgrađivati u osloncu na bogatu vlastitu baštinu« (Samardžija, 1995: 18) nalazeći u njoj izgrađen književni jezik (Vončina, 1984: 241). Demeter se u članku naime opredjeljuje za one književnike ilirizma koji su se zalagali za preuzimanje starije, napose dubrovačke, baštine izgrađujući na tim temeljima i svoj jezični izraz. Barca s Demetrom veže i zajednički odnos prema jeziku kao sredstvu umjetničkoga stvaranja koji »mora biti takav, da pjesniku u zaletima njegove fantazije ne čini nikakvih zapreka, nego treba da mu bogatstvom riječi, oblika, podatnošću sintakse bude oruđe, kojim će bez teškoća izreći sve, što želi« (Barac, 1938: 81). Barac zaključuje da je Demetru bilo jasno kako nije riječ o preuzimanju okamenjenog dubrovačkog izraza bez promjene u obnovljenoj, preporođenoj književnosti:

»I sam je tvrdio [Demeter – J. M.], kako književni jezik mora biti sličan živom, a ne papirnatom cvijeću. Ali je zahtijevao, da se baština naših Dubrovčana ne smije podnipošto rušiti, nego da ona ima služiti kao temelj svih daljih nastojanja u književnom jeziku« (Barac, 1938: 82).

O književnojezičnoj koncepciji iliraca Barac promišlja i u drugom navedenom članku; ondje preteže stav da su »i kajkavci i čakavci prihvatili štokavštinu ne kao nešto 'što im je s bilo koje strane bilo narinuto', već kao nešto svoje« (Samardžija, 1995: 18–19). Te će Barčeve misli biti ubrzo iz književne povijesti preuzete u jezičnu kroatistiku¹⁸ (Samardžija, 1995: 19)

jezik: »Spomenuta misao, da se osnuje društvo, kojemu bi zadaća bila da se stara oko njegovanja hrvatskoga jezika, nije se iz različitih uzroka mogla ostvariti sve do prošle godine po odobrenju pravila Društvo 'Hrvatski jezik'. Naše društvo, stupajući sada u život, misli, da će dio svoje zadaće najbolje izvršiti izdajući svoj časopis 'Hrvatski jezik', koji će donositi kraće članke i različite bilješke o jeziku, što će ih moći čitati i oni, kojima nije posao jezik proučavati niti učiti. Nadamo se, da ćemo tako razbuditi ljubav i zanimanje za sam jezik, pa smo gotovi da pomognemo, koliko umijemo, svakomu, tko se nađe u kakvoj jezičnoj sumnji ili zaželi da o jeziku što dozna« (*Hrvatski jezik*, knjiga I, str. 1–2; 1938.).

¹⁷ Vidi: *Savremenuku*, 1940., XXVIII, II, br. 6 – 7, str. 136 – 139. Marko će Samardžija (2012: 136–139) među najvažnije sintetske priloge poznavanja hrvatskoga jezika, pravopisa i jezikoslovnih prilika u XIX. st., uz Strohalov članak »Stvaranje književnog jezika u Hrvata u 19. vijeku« u *Obzoru*, LXX, br. 262, str. 2–3; 30. rujna 1929., upravo uvrstiti i navedeni Barčev članak o pogledima iliraca na hrvatski književni jezik.

¹⁸ Barac će navedeni članak uvrstiti u prvu knjigu *Hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I, *Književnost ilirizma* (poglavlje *Pitanja književnog jezika*), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1954.,²1964., str. 102–105. Samardžija ističe da je Barac »do teme o pogledima iliraca na književni jezik došao u sklopu svojih priprema za pisanje

pa, primjerice, i Ljudevit Jonke u članku »Jezična problematika u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda«,¹⁹ »pisanu u povodu 130. obljetnice preporoda, gotovo doslovno navodi ove Barčeve argumente u prilog štokavštini« (Samardžija, 1995: 19).²⁰ Vince će (1984: 242) u istom Barčevu članku uočiti i poticanje na proučavanje književnoga jezika i dijalekata.

Samardžija će se osvrnuti i na Barčeve jezikoslovne radove iz četrdesetih godina prošloga stoljeća koji su prigodne naravi; riječ je o dvama člancima o Đuri Daničiću, oba pisana ćirilicom,²¹ povodom 125. obljetnice Daničićeva rođenja, a u kojima Barac daje pregled Daničićeve jezikoslovne i političke djelatnosti (Samardžija, 1995: 20), te o članku o Vuku Karadžiću,²² povodom stote obljetnice Karadžićeve pobjede,²³ a u kojem pobija tezu »da su Hrvati u doba preporoda 'književni jezik uzeli od Srba, upravo od Vuka Stefanovića Karadžića'« (Samardžija, 1995: 20). I dok Samardžija ipak u tom članku vidi Barčevu obranu hrvatskih vukovaca, što je u očitu nesuglasju s ranijim napisima o hrvatskom jezičnom stanju u XIX. stoljeću (Samardžija, 1995: 21), Stjepan će Babić, objavljujući isti Barčev rad u *Jeziku* 2006. godine, osobitim smatrati činjenicu da Barac u članku ne samo da uz dobre strane hrvatskih vukovaca iznosi i loše, već je mnogo važnije to što Barac »slobodno upotrebljava naziv hrvatski književni jezik (...) i ne kazuje da [ga] je Karadžić bitno odredio (...) tako da bi zapravo postao isto što i srpski« (Babić, 2006: 64). I Vince je Barčeve prigodne radove označio vrijednima jer »iako su to manji prilozi, u njima je ipak katkada znao iznijeti važnu i načelnu misao – znak da je u problem ulazio dublje i samostalnije« (Vince, 1984: 243).

povijesti (tzv. novije, tj. poslijepreporodne) hrvatske književnosti pa je ta njegova važna rasprava našla svoje mjesto u prvoj knjizi toga njegova (nedovršena) djela, a potpun odzvuk u jezikoslovnoj kroatistici tek u pedesetim godinama XX. stoljeća« (Samardžija, 2012: 336).

¹⁹ Jonke je članak objavio u *Kolu*, br. 8–10, str. 233–242; 1966.

²⁰ Samardžija, naime, ističe da će tek »preorijentacija što je u hrvatskoj standardologiji nastupila potkraj šezdesetih, potpomognuta teorijskim postavkama praških strukturalista i nekim važnim povijesnim proučavanjima, posebno uloge Ljudevita Gaja u vrijeme preporoda, drugačije osvijetliti hrvatsku jezičnu problematiku i time obesnažiti ovu Barčevu tvrdnju« (Samardžija, 1995: 19).

²¹ Članke Barac objavljuje u tadanjim glasilima hrvatskih Srba; članak »Đuro Daničić – veliki borac za srpski jezik i pravopis« u tjedniku *Srpska riječ*, god. V, br. 170, str. 1; 12. rujna 1947., a drugi, u kalendaru *Prosvjeta, narodni kalendar za god. 1848.*, Zagreb, 1947., str. 261–265, naslovljen je »Đuro Daničić i Hrvati«.

²² Riječ je o članku »Stogodišnjica Vukove pobjede«, s podnaslovom »O hrvatskim vukovcima«, objavljenom u *Vjesniku*, god. VII, br. 732, str. 3; 8. rujna 1947. Članak je pretisnut u *Jeziku*, god. 53, br. 2, str. 60–63; 2006.

²³ Članak je objavljen 1947. godine u kojoj se obilježavala stogodišnjica Karadžićeva prijevoda *Novoga zavjeta*, a iste je godine otisnuta i Daničićeva knjižica *Rat za srpski jezik i pravopis i Pesme Branka Radičevića* pa se ta godina (1847.) »može smatrati početkom suvremenoga srpsko-g književnoga jezika (...)« (Babić, 2006: 65).

Upravo u Barčevu radu o Vuku Karadžiću²⁴ Vince će naglasiti i to da Barac na »razvoj književnog jezika u Hrvata gleda kao na samostalan proces te ističe da se ne može govoriti da bi Hrvati uzeli svoj jezik od Vuka Karadžića« (Vince, 1984: 243). Takav autorov stav Vince otkriva u rečenicama u kojima Barac jasno ističe da »‘tvorci hrvatskoga književnog jezika, ilirci, nisu prihvatili štokavštinu kao književni jezik iz djela Vuka Stefanovića Karadžića, nego kao sastavni dio cjelokupne književne baštine iz starije, dubrovačke književnosti’« (navedeno prema: Vince, 1984: 243). Prema tomu, i taj je Barčev rad, bez obzira na prigodničarski ton, jednako kao i ranije objavljen rad o Demetrovim pogledima na jezik, usmjeren dubrovačkim piscima i njihovom značenju za ilirce i uopće za hrvatski književni jezik XIX. stoljeća. U drugom pak članku naslovljenom »Đuro Daničić i Hrvati«²⁵ Barac piše o zaslugama Đure Daničića za hrvatski i srpski jezik.

Iz navedenih dosadašnjih Barčevih jezičnopovijesnih priloga i njihovih filoloških usustavljanja može se zaključiti da su, premda neveliki, ipak potvrdili Barčevu sposobnost da o jezičnoj problematici progovori argumentirano i dosljedno, često i poticajno začinajući sredinom prošloga stoljeća teme o kojima će hrvatsko jezikoslovlje znatno slobodnije moći izreći sud tek na njegovu kraju.

3. Barčevi prilozi u *Jeziku*

Barac je sredinu XX. stoljeća obilježio, između ostaloga, i svojom nemalom ulogom u osnivanju Hrvatskoga filološkoga društva;²⁶ Društvo je upravo osnovano na Barčevu inicijativu, a onda je unutar Društva pokrenut i *Jezik, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*.

Osnivačka je skupština Društva održana 14. veljače 1950.²⁷ i u to vrijeme »u Zagrebu su djelovala tri filologa svjetskoga glasa – abecednim redom: Antun Barac, Stjepan Ivšić, Petar Skok« (Škreb, 1980: 9). Prvi od navedenih izabran je za prvoga predsjednika Društva,²⁸ a za prvoga potpredsjednika Stjepan Ivšić. Antun je Barac ostao predsjednikom do jeseni 1954., »dakle za vrijeme triju prvih najvažnijih godina Društva, (...)« (Škreb, 1980: 11) postavljajući već prve godine temelje većini njegovih aktivnosti. Naime,

²⁴ Riječ je o već navedenu Barčevu članku »Stogodišnjica Vukove pobjede«.

²⁵ Objavljuje ga u *Prosvjeti, narodnom kalendaru za god. 1848.*, Zagreb, 1947., str. 261–265.

²⁶ Dalje u radu: Društvo.

²⁷ Pravila su Društva službeno potvrđena u proljeće 1951. godine, a Društvo je aktivno počelo sa svojom djelatnošću u školskoj godini 1951./1952. (Jonke, 1970: 70).

²⁸ Barca će na mjestu predsjednika Društva zamijeniti Josip Torbarina od 30. siječnja 1955. (Škreb, 1980: 15).

»već u jesen 1951. stvorena je odluka da se Društvo treba zalagati za izdavanje dvaju časopisa: jednoga za kulturu našega književnog jezika, namijenjenog širokom krugu čitalaca, pa i srednjoškolicima u najvišim razredima, a drugoga sa strogo znanstvenim karakterom« (Škreb, 1980: 11–12).

Prvi je projekt razmjerno brzo ostvaren²⁹ jer je već u srpnju 1952. done-sena odluka da se pokrene časopis naslova *Jezik, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* (Škreb, 1980: 12). I svoj naziv časopis duguje upravo Antunu Barcu; Ivšić je, naime, predložio

»Upravnom odboru Hrvatskoga filološkog društva da se časopis zove – kao i njegov prethodnik – ‘Hrvatski jezik’. Tadašnji predsjednik Hrvatskoga filološkog društva, akademik i sveučilišni profesor dr Antun Barac predložio je naziv ‘Jezik’ s podnaslovom ‘časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika’. Upravni odbor je prihvatio prijedlog prof. Barca (...)« (Babić, 1980: 75).

Za glavnoga je urednika *Jezika* imenovan Ljudevit Jonke,³⁰ a u urednički su odbor izabrani još i Antun Barac, Josip Hamm, Mate Hraste, Petar Skok i Sreten Živković³¹ (Jonke, 1970: 70; Babić, 1980: 75). Glavni je smjer časopisa zacrtan već tada: časopis će skrbiti o jezičnoj kulturi hrvatskoga jezika rješavajući probleme njegove standardizacije na područjima gdje norma nije bila ustaljena ili izgrađena (Babić, 1980: 75) – uloga je to koju *Jezik* neprekinuto ispunjava već šest desetljeća.³²

Osim uredničkim poslovima Barac se u *Jezikovo* prvo godišće upisuje i svojim priložima. Prvi je rad iz područja tekstologije Barac objavio u četvrtom broju *Jezika* pod naslovom »O jeziku u novim izdanjima starijih pisaca«. ³³ Barac u tom radu odgovara na uvodno postavljeno pitanje – kako treba postupati s jezikom u izdanjima starijih pisaca? – navodeći da ono i nije toliko zamršeno jer će »postupak redaktora zavisiti (...) o tome: za koju svrhu i za koga spremaju novo izdanje?« (Barac, 1953b: 97). Pri tomu se Barac zalaže za kritička izdanja djela starijih pisaca, a pod kritičkim smatra »svako izdanje, u kome se bez opravdana razloga u autorovu tekstu ništa ne

²⁹ Drugi je pak projekt zaživio 1956. godine pokretanjem časopisa *Filologija*, čiji je prvi broj otisnut 1957. godine (Škreb, 1980: 12).

³⁰ Jonke je glavnim urednikom časopisa od prvoga broja do kraja 17. godišta kada dužnost preuzima Stjepan Babić. O Jonkeovim uredničkim godinama vidi: Ham, 2007: 86–93.

³¹ Već je drugo *Jezikovo* godišće, na žalost, bez uredničkoga Barčeva udjela.

³² Časopis je 2013. obilježio svoje 60. godišće. Premda je prvi broj otisnut 1952. godine, obljetnica je, *Jezikova* šezdeseta, ipak označena 2013. godinom jer *Jezik* nije izlazio godinu dana, od 1960. do 1961. Ta je godina, naime, označena izdavanjem pravopisa, dakako novosadskoga, »a Jezikovi urednici nisu olako mogli prihvatiti promjenu koja im se nametnula – promjenu u nazivu jezika; od hrvatskoga imena trebalo je prijeći na hrvatsko ili srpsko, već kako je to bilo dogovoreno Novosadskim dogovorom« (Ham, 2013: 1).

³³ Vidi: *Jezik*, god. I, br. 4, str. 97–100; 1953b.

mijenja« (Barac, 1953b: 98). S obzirom na to komu je namijenjeno izdanje, Barac nudi nekoliko pristupa:

- »1. U izdanjima, priređenima samo zbog naučnih razloga, u kojim se ide za tim, da bude sve onako, kako je bilo u prvom ili kakvu drugom važnom izdanju, mogu se zadržati bez promjene i jezik i pravopis, pače i jezične i štamparske pogreške. (...)
2. U izdanjima namijenjenima naučnim radnicima i obrazovanijoj književnoj publici u najviše se slučajeva postupa tako, da jezik ostaje bez promjene, a pravopis se mijenja prema prilikama, u kojim izlazi novo izdanje. Pri tome naravno naučna savjesnost traži, da se napomenama prikažu glavne karakteristike prvotnoga piščeva pravopisa, a pokatkad i pravopisne karakteristike svih starijih izdanja istoga djela. (...)
3. Ako jezični redaktor ima prirediti djelo kakva starijeg pisca za potrebe škola ili za širu čitalačku publiku, može u prozi donekle dirati i u jezik, zamjenjivati zastarjele jezične oblike novijima. Ali to sve mora biti urađeno prema određenim načelima, i uvijek se to mora opravdati i navesti. Pri tome se ne smije izmijeniti poredak riječi, rečenični ritam, ukratko, ništa od onoga, što sačinjava upravo lični ton nekoga autora. Ni takvo izdanje, priređeno dosljedno i oprezno, ne gubi karakter kritičnosti.« (Barac, 1953b: 98–99).

Iz ovoga se poduzega navoda može razabrati da Barac u priređivanju izdanja djela starijih hrvatskih pisaca razlikuje pravopisne i jezične intervencije u sam tekst pri čemu opravdava samo one prve:

»Jezik se pisca ne smije mijenjati, ili se smije mijenjati samo u određenim slučajevima i prema utvrđenim načelima. No pravopis je nešto spoljašnje, i s njime treba postupati tako, da bi se pisac što više približio čitaocu, kome je namijenjena njegova knjiga« (Barac, 1953b: 99).

Početkom se pedesetih godina, priređujući i Šenoina *Diogenesa* i *Prosjaka Luku* u trećoj knjizi Šenoinih djela³⁴ te netom prije objavljujući Demetrov članak »Knjiženstvo ilirsko«³⁵ – oba neposredno prije članka u *Jeziku* – Barac upravo nastojao približiti zadanim tekstološkim mjerilima; analizirajući Barčevo priređivanje tih izdanja Josip je Vončina ustvrdio kako je

»Barac imao na umu bar tri činjenice: prvo, da jezik naših pisaca XIX. st. nije po svim karakteristikama istovjetan književnom jeziku XX. stoljeća; drugo, kako je na prijelomu dvaju stoljeća pod dojmom Maretićevih nazora uveden stav da se tekstovi pisaca 19. stoljeća jezično osuvremenjuju; treće, da pri tom

³⁴ Vidi: August Šenoa, *Djela*, uredio Antun Barac, knjiga I., Zora, Zagreb, 1951.

³⁵ Članak Barac objavljuje u *Hrvatskoj književnoj kritici. I. Od Vraza do Markovića*, Matica hrvatska, Zagreb, 1950.

nije potanko i za sve slučajeve određeno koji i kakvi da se redakcijski zahvati provode« (Vončina, 1984: 228).

Uz potpuno pravopisno osuvremenjivanje Demetrova i Šenoinih tekstova Vončina (1984: 231) je zapazio da se Barčeve intervencije ipak nisu svele samo na grafijsko-pravopisne preinake, već su ti tekstovi i morfološki osuvremenjeni pa se navedena izdanja ipak ne mogu smatrati posve kritičkima, ali je Barac učinio velik tekstološki iskorak i samom činjenicom da je nastojao »izoštriti shvaćanje o kritičkom izdavanju djela hrvatskih književnika XIX. stoljeća i o teškoćama što pri tom poslu prijete. (...) Njegova mu znanstvenička savjesnost nije pri tom dopuštala da prešuti kako taj posao valja obavljati 's velikim oprezom' (...)« (Vončina, 1984: 232). O tom oprezu naglašeno piše u *Jeziku* ističući da je »redigiranje književnih tekstova ozbiljan (...) naučni i literarni rad, za koji treba i sprema i iskustva. Za nj nije dosta samo poznavanje jezika, nego je potrebno i dobro poznavanje cijeloga pisca, njegova vremena, njegova razdoblja, kao i poznavanje teorije književnosti uopće« (Barac, 1953b: 99–100). Ističući stoga svu složenost posla oko izdavanja starih pisaca hrvatskih, a osobito uvodeći pojam kritičkoga izdanja uz jezično-pravopisnu redakciju (Vončina, 1984: 232), Barac je svakako utro put suvremenim tekstološkim mjerilima.³⁶

Drugi je članak u *Jeziku*, naslovljen »Ispravljajući zadaća«, Barac objavio već u sljedećem broju istoga, prvoga, godišta.³⁷ Taj će Barčev članak sa sljedećim, a naslovljen je »Vlastitim tragovima«,³⁸ posljednjim za života objavljenim u *Jeziku*, povezati ista tematska okosnica – pitanje jezičnoga izraza (i stila) oko kojega su, smatra Barac, ne samo podijeljena gledišta filologa i književnika, nego su katkada i nepomirljiva. U radu »Ispravljajući zadaća« Barac ističe:

»Odbacujući ili preporučujući neku riječ ili njezin oblik, filolog će sa svoga stajališta često imati pravo. No samo književnik stvaralac može dati konačnu presudu, da li nekom jezičnom pojavu – samom po sebi možda ispravnom – ima mjesta u njegovu djelu« (Barac, 1953c: 129).

U »Vlastitim tragovima« Barac gotovo ponavlja istovjetne misli:

»Tko čita naše mnogobrojne i česte diskusije o jeziku i stilu, steći će lako dojam, kao da su naši ljudi od pera podijeljeni u dvije fronte. S jedne strane kao da

³⁶ Ovdje se misli na tekstološka mjerila kojima se priređuju *Stoljeća hrvatske književnosti*. Usp.: »U biblioteci ne može biti nikakva preinačivanja ni u najsitnijoj jezičnoj pojedinosti. Tekstovi moraju biti tako priređeni da bi se danas mogli izgovoriti upravo kao što su se izgovarali u vrijeme svojeg postanka. U novi slovoпись možemo stare tekstove prenositi na dva načina: transliteracijom i transkripcijom« (Vončina, 1998: 85).

³⁷ Vidi: *Jezik*, god. I, br. 5, str. 129–132; 1953c.

³⁸ Barac ga objavljuje u *Jeziku*, god. II, br. 2, str. 33–36; 1953d.

stoje oni, koji znadu i poučavaju, a s druge neupućeni, koji imaju samo slušati. Takav je dojam to opravdaniji, što pokatkad neki od onih, koji daju pouke, i svijesno (?) zauzimaju položaj nepogrešivih« (Barac, 1953d: 33).

Barac ustraje protiv postupaka nekih jezičnih korektora koji svojim uplivom u autorov tekst, sugerirajući bolji jezični izraz, uništavaju ili iskrivljuju »upravo nijansu, koju je pisac htio izraziti u svome tekstu« (Barac, 1953c: 129). No s druge pak strane ne opravdava ni pisce »koji nemaju nikakav osjećaj za pravopis, jezik i stil« (Barac, 1953c: 130) zbog čega i zahvati jezičnih korektora u njihovim tekstovima moraju biti dublji i odlučniji, a »upravo se takvi autori ponajčešće bune protiv ispravaka u svojim rukopisima« (Barac, 1953c: 130). Ono što povezuje i jedne i druge, tzv. ispravljače zadaća i njihove tvorce, to je »važan i plemenit stvaralački posao« (Barac, 1953c: 131) koji zahtijeva potpunu predanost o čemu bi, nastavlja Barac, »trebalo govoriti otvoreno, pošteno, jasno i načelno. Pa možda i u 'Jeziku'« (Barac, 1953c: 132). I jest nastavio o tom govoriti i promišljati već u drugom broju drugoga *Jezikova* godišta kada potiče prije svega tvorce književnoga djela da se vraćaju svojim tekstovima:

»S obzirom na jezik i stil rijetko se kada može reći, da je neki sastavak potpuno dovršen i da se u njemu ne bi nešto moglo reći još bolje. (...) Poznato je, koliko su puta davali svoje rukopise iznova prepisivati i najodličniji pisci (Tolstoj, Valéry), i kako su i neki hrvatski književnici (Jagić, Fran Mažuranić, Goran Kovačić) čak i privatna pisma najprije pisali u konceptu. Sve je to bilo plod spoznaje, kako je pisanje vrlo ozbiljan i odgovoran posao, s kojim čovjek nikada nije sasvim gotov« (Barac, 1953d: 33).

Upravo u površnosti vlastita pristupa stvaralačkom činu prepoznaje se i sva izražajna slabost književnika, stoga Barac upućuje na vraćanje »vlastitim tragovima«, ponovljenim čitanjima, jer će ih samo ono dovesti do spoznaje o prednostima i slabostima jezičnoga izraza. Ponovno na primjerima književnika koji su analizirali svoje tekstove (ovaj put za primjer uzima Nazora i A. B. Šimića), Barac potiče pisce da slijede njihov primjer jer to »znači koristiti i sebi i književnosti, a i općem stanju naše pismenosti« (Barac, 1953d: 36).

Problemima jezičnoga izraza i stila Barac je dakle prožeo cjelokupan rad pa su radovi u *Jeziku*, zapravo, samo nastavak njegova bavljenja istim pitanjima i problemima kojima je osobito bio zaokupljen u monografijama, esejima i književnim sintezama,³⁹ tako je, primjerice, pišući o Vidrićevoj »Borbi oko izraza« (1940.)⁴⁰ Barac ustvrdio:

³⁹ O tome osobito u: Frangeš, 1978: 29, 33–34; Kalenić, 1986: 223–224, 226, bilješka 20.

⁴⁰ Vidi: Antun Barac, *Vidrić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940. Esej je uvršten i u: Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, VII, predgovor napisao i izbor izvršio Petar Lasta, Matica hrvatska, Zagreb, 1962., str. 268–308. U radu se svi navodi preuzimaju iz tog izvora.

»Sudeći po razlikama u tekstu pjesama, kako su one štampane u časopisima i kako ih je Vidrić kasnije štampao u zbirci, on nije lako stvarao. On nije odmah nalazio onaj najprecizniji izraz koji bi odgovarao njegovoj predodžbi i koji bi sam sobom izazivao dojam koji želi postići. U prvotnim tekstovima njegovih pjesama ima povećani broj riječi koje ni izdaleka ne kažu ono što te pjesme kažu u svom konačnom obliku. Njegove kasnije preradbe, manje ili veće, pokazuju kako je on želio da bude ili jasniji, ili dublji, ili potpuniji, ili da je katkad tražio potpuno nov izraz za svoja viđenja i osjećanja, transponirajući ih u slike ili događaje« (Barac, 1962: 274).

Barac je jezični, umjetnički izraz, ističe Kalenić, u svojim književnim sintezama shvaćao kao preobrazbu »u kojoj se jezični znak pretvara u svoju novu stvarnost. Umirući u svojoj jezikoslovnoj prepoznatljivosti zato da bi zaživio u svojoj izraznoj *prepoznatljivosti*, on se izvija iz svoje košuljice poput leptira. O toj preobrazbi, koja je dramatična, uvijek je vrijedno raspravljati« (Kalenić, 1984: 223). Tu je vrijednost prepoznao i Barac pa se bori hrvatskoga umjetnika s književnim, umjetničkim izrazom, često i vraćao u svom radu. Glavnu je manu »književnog izražavanja gledao u stilu koji je *tumidus et inflatus*, koji se razmeće suvišnim riječima, indiskretno i nametljivo uživa u sebi. Kakve je ljude volio, takav je i stil tražio« (Frangeš, 1978: 114). Konciznost jezičnog izraza, ekonomičnost i plastičnost prikazivanja za Barca temelji su umjetničke vrijednosti (Frangeš, 1978: 34), a bezličnost i razlivenost glavne osobine lošega izražavanja (Frangeš, 1978: 114). Ponirući u pitanja umjetničkoga izraza Barac je tako izgradio i vlastite estetske sudove koji su, bez obzira na sve razvojne faze kroz koje je prošao, ostali nepoljuljani.

4. Zaključno

Barac se svojim radovima vezanima uz jezik XIX. stoljeća potvrdio kao vrstan povjesnik hrvatskoga jezika dok su ga suvremene normativne i pravopisne teme odredile kao znanstvenika koji je »o našem suvremenom književnom jeziku imao određene poglede koji su se s vremenom dopunjavali i mijenjali, ali je nepromijenjena u njima ostala spoznaja kako se premalo istražuje suvremeni književni jezik, osobito jezični izraz i stil« (Vince, 1984: 233). Upravo tim pitanjima Barac posvećuje, izravno ili neizravno, i radove u *Jeziku* koji na kraju njegova životna i znanstvena puta čine poveznicu s cjelokupnim znanstvenim (i književnim i jezičnim) radom. U usporedbi s radovima o jeziku koji su nastajali dvadesetih godina XX. stoljeća u kojima se prepoznaje Barčeva unitarna faza, pa preko radova iz tridesetih i četrdesetih u kojim se nazire odustajanje od zamišljenoga jezičnoga i pravopisnoga jedinstva, radovima u *Jeziku* Barac isključivo piše (i znanstveno misli)

o hrvatskom jeziku. Ti radovi, možda, ponajviše od svih ostalih o jezičnoj problematici potvrđuju i ono što je Ivo Bogner izrekao pišući o Barčevu kritičkom prikazu *Književnosti ilirizma*, a to je misao da za Barca jezik nije bio samo »sredstvo izražavanja nego (...) i pogled na svijet, (...) glavni element postojanja, čin stvaranja života i njegovo pravo iskušenje, umjetnički čin« (Bogner, 1984: 142). Takav će odnos prema jeziku i umjetničkom stvaranju jezikom od Barca nasljedovati mnogi pa je »gledano u cjelini, Barčeva djelatnost u vezi s proučavanjem hrvatskoga književnog jezika ostavila (...) pozitivan i poticajan trag« (Vince, 1984: 248). Radovi u *Jeziku* s druge pak strane nametnutim temama, a još više samim pristupom pitanjima jezičnoga izraza, opovrgavaju i samog Barca koji je, prema Frangešovu zapisu, »i sam govorio, sudbina je svakog znanstvenog rada zastarijevanje i nesuvremenost« (Frangeš, 1978: 39). Barčevi prinosi jezičnoj i jezikoslovnoj kroatistici, a objavljeni (i) u *Jeziku* takvu su sudbinu izbjegli. Stoga je Miroslav Šicel posve u pravu kada zaključuje da je »sa svojim izrazitim humanističkim stavom, društvenim poimanjem smisla književnosti, neprojenim studijama i esejima, i književnopovijesnim sintezama i monografijama iz hrvatske književnosti – Barac (...) i danas ostao doista suvremen: nezamisliva su današnja bilo kakva književnopovijesna istraživanja iz hrvatske književnosti bez udjela što ga je ostavio Antun Barac (...)« (Šicel, 1975: 968 – 969). Isti vrijednosni sud vrijedi i za Barčeve jezikoslovne prinose u *Jeziku*; teme koje je začeo ispunjavat će stranice časopisa i desetljećima kasnije.⁴¹ Utirući put rješavanju nekih aktualnih jezičnih problema, Barčevi su radovi pridruženi mnogim drugima koji su u *Jeziku* označili prekretnicu u dotadašnjem proučavanju hrvatskoga jezika.

⁴¹ Usp. sljedeće radove u *Jeziku*: Stjepko Težak, »Nad Kumičićevim tekstom Urote zrinško-frankopanske«, god. 41, br. 1, str. 1–12; 1993.; Stjepan Babić, »Teze o lektorima«, god. 43, br. 1, str. 34–40; 1995a; Sanda Ham, »Jezične prilagodbe u pjesništvu«, god. 43, br. 2, str. 52–56; 1995.; Stjepan Babić, »Jezik Ivane Brlić-Mažuranić. Za autentične tekstove hrvatskih pisaca«, god. 42, br. 3, str. 69–78; 1995b; Stjepan Babić, »Za prestanak izdavanja hrvatskih književnih djela s krivotvorenim jezikom«, god. 45, br. 3, str. 90–96; 1998.; Petar Bašić, »Nevolje s lektorima«, god. 58, br. 3, str. 115–117; 2011.

Literatura

- Stjepan Babić, »‘JEZIK’ – časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika«, *Spomenica Hrvatskoga filološkoga društva: 1950 – 1980*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980.
- Stjepan Babić, »Teze o lektorima«, *Jezik*, god. 43, br. 1, str. 34–40; Zagreb, 1995a.
- Stjepan Babić, »Jezik Ivane Brlić-Mažuranić. Za autentične tekstove hrvatskih pisaca«, *Jezik*, god. 42, br. 3, str. 69–78; Zagreb, 1995b.
- Stjepan Babić, »Za prestanak izdavanja hrvatskih književnih djela s krivotvorenim jezikom«, *Jezik*, god. 45, br. 3, str. 90–96; Zagreb, 1998.
- Stjepan Babić, »Uz Barčev članak O hrvatskim vukovcima«, *Jezik*, god. 53, br. 2, str. 64–66; Zagreb, 2006.
- Antun Barac, »O našem književnom jeziku«, *Jugoslavenska njiva*, VII, II, br. 6, str. 239–240; Zagreb, 1923.
- Antun Barac, »Jezični savjetnik dr. Tome Maretića (Hrvatski ili srpski jezični savjetnik, JAZU, 1924)«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, br. 7, str. 282–283; Zagreb, 1924.
- Antun Barac, *August Šenoa*, Narodna knjižnica, Zagreb, 1926.
- Antun Barac, »Demeterove misli o književnom jeziku«, *Hrvatski jezik*, knjiga I, br. 4–5, str. 79–84; Zagreb, 1938.
- Antun Barac, »Ilirci prema pitanju hrvatskoga književnoga jezika«, *Savremenik*, XXVIII, II, br. 6–7, str. 136–139; Zagreb, 1940.
- Antun Barac, »Hrvatski pravopisi«, *Narodni list*, III, 1. V. 1946., str. 9; Zagreb, 1946.
- Antun Barac, *Veličina malenih: sastavci o književnosti i književnicima*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947a.
- Antun Barac, »Đuro Daničić – veliki borac za srpski jezik i pravopis«, *Srpska riječ*, god. V, br. 170, 12. rujna 1947., str. 1; Zagreb, 1947b.
- Antun Barac, »Đuro Daničić i Hrvati«, *Prosvjeta, narodni kalendar za god. 1848.*, str. 261–265; Zagreb, 1947c.
- Antun Barac, »Stogodišnjica Vukove pobjede. O hrvatskim vukovcima«, *Vjesnik*, god. VII, br. 732, 8. rujna 1947., str. 3; Zagreb, 1947d [pod naslovom »O hrvatskim vukovcima« pretisnuto, bez pravopisnih i jezičnih preinaka u *Jeziku*, god. 53, br. 2, str. 60–63; Zagreb, 2006.]
- Antun Barac (pr.), *Hrvatska književna kritika. I. Od Vraza do Markovića*, Matica hrvatska, Zagreb, 1950.
- Antun Barac, »Napomene uz diskusiju o pravopisu«, *Politika*, L, 14426, 15. II. 1953., str. 7; Zagreb, 1953a.
- Antun Barac, »O jeziku u novim izdanjima starijih pisaca«, *Jezik*, god. 1, br. 4, str. 97–100; Zagreb, 1953b.
- Antun Barac, »Ispravljači zadaća«, *Jezik*, god. I, br. 5, str. 129–132; Zagreb, 1953c.
- Antun Barac, »Vlastitim tragovima«, *Jezik*, god. II, br. 2, str. 33–36; Zagreb, 1953d.

- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I, *Književnost ilirizma*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1954.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. II, *Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, priredila i nadopisala Višnja Barac, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1960.
- Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, VII, predgovor napisao i izbor izvršio Petar Lasta, Matica hrvatska, Zagreb, 1962.
- Petar Bašić, »Nevolje s lektorima«, *Jezik*, god. 58, br. 3, str. 115–117; Zagreb, 2011.
- Rafo Bogišić, »Antun Barac i domaća književna baština«, *Barčev zbornik*, ur. Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- Ivo Bogner, »Antun Barac i njegov kritički prikaz književnosti ilirizma«, *Barčev zbornik*, ur. Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- Dalibor Brozović, »Antunu Barcu in memoriam. Uz petu obljetnicu smrti«, *Zadarska revija*, god. IX, br. 6, str. 456–460; Zagreb, 1960.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
- Sanda Ham, »Jezične prilagodbe u pjesništvu«, *Jezik*, god. 43, br. 2, str. 52–56; Zagreb, 1995.
- Sanda Ham, »Ljudevit Jonke kao Jezikov urednik i suradnik«, *Jezik*, god. 54, br. 3, str. 86–93; Zagreb, 2007.
- Sanda Ham, »Jezikovih 60 godišta«, *Jezik*, god. 60, br. 1, str. 1–3; Zagreb, 2013.
- Hrvatski jezik*, knjiga I, ur. Stjepan Ivšić, Društvo »Hrvatski jezik«, Zagreb, 1938.
- Nikola Ivanišin, »Dva – ne samo – biografska zapisa u povodu četrdesete obljetnice smrti Antuna Barca«, *Zadarska smotra*, god. 46, br. 1–3, str. 299–315; Zagreb, 1996.
- Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, 1964.
- Ljudevit Jonke, »Jezična problematika u vrijeme hrvatskoga narodnoga preporoda«, *Kolo*, br. 8–10, str. 233–242; Zagreb, 1966.
- Ljudevit Jonke, »Početni koraci Hrvatskoga filološkog društva«, *Jezik*, god. XVIII, br. 3, str. 69–72; Zagreb, 1970.
- Ljudevit Jonke, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
- Vatroslav Kalenić, »Filološko razjašnjenje Antuna Barca«, u: *Barčev zbornik*, ur. Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- Marko Samardžija, »Hrvatska jezična problematika XIX. stoljeća u vidokrugu Antuna Barca«, *Fluminensia*, god. 7, br. 1, str. 15–22; Zagreb, 1995.
- Marko Samardžija, *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918. – 1941.)*, Školska knjiga, Zagreb, 2012.

- Spomenica Hrvatskoga filološkoga društva: 1950 – 1980*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980.
- Ante Stamać, »Frangešove ‘sile pokrentice’«, *Croatica*, god. XXI, sv. 33, str. 47–51; Zagreb, 1990.
- Rudolf Strohal, »Stvaranje književnog jezika u Hrvata u 19. vijeku«, *Obzor*, LXX, br. 262, 30. rujna 1929., str. 2–3; Zagreb, 1929.
- August Šenoa, *Djela*, ur. Antun Barac, knjiga I, Zora, Zagreb, 1951.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac u svjetlu današnjice«, *Forum*, god. XIV, knjiga XXX, br. 12, str. 962–969; Zagreb, 1975.
- Zdenko Škreb, »Povijest Hrvatskoga filološkoga društva 1950–1980«, *Spomenica Hrvatskoga filološkoga društva: 1950 – 1980*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980.
- Stjepko Težak, »Nad Kumičićevim tekstom Urote zrinsko-frankopanske«, *Jezik*, god. 41, br. 1, str. 1–12; Zagreb, 1993.
- Zlatko Vince, »Barčevi poticaji proučavanju hrvatskoga književnog jezika«, *Barčev zbornik*, ur. Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturno-povijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, treće, dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, ³2002.
- Josip Vočina, »O Barčevim kritičkim izdanjima«, *Barčev zbornik*, ur. Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
- Josip Vončina, »Kako priređujemo *Stoljeća hrvatske književnosti*«, *Jezik*, god. 45, br. 3, str. 81–90; Zagreb, 1998.

BARAC O JEZIKU U JEZIKU

Sažetak

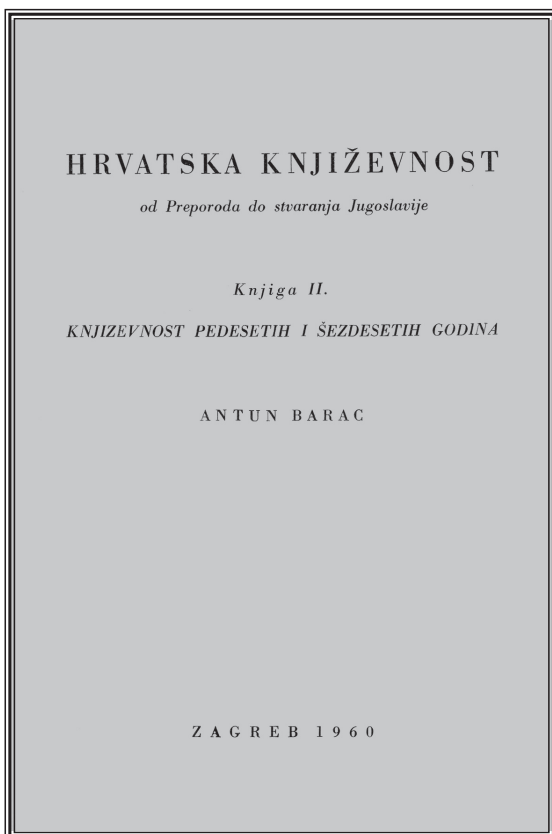
Antun je Barac u svom znanstvenom radu trajno bio zaokupljen pitanjima jezika, jezičnoga izraza i stila, i to ne samo u svojim esejističkim, književnopovijesnim i kritičkim radovima, već i u člancima vezanima za jezičnu povijest (poglavito hrvatskoga književnoga jezika XIX. stoljeća) i jezičnu suvremenost. Jezikoslovne (kroatističke) teme Barac, između ostaloga, donosi i u trima radovima objavljenima u časopisu *Jezik: časopisu za kulturu hrvatskoga književnoga jezika*. Kao jedan od pokretača i urednika *Jezika* Barac se tim radovima potvrđuje i kao aktivan suradnik prvih dvaju godišta. U ovom će se radu osvijetliti Barčeva uloga u osnivanju Hrvatskoga filološkoga društva, u čijem okrilju i nastaje časopis, a ocijenit će se i suradnički udio odgovorom na pitanje u kojoj su mjeri Barčevi stavovi o jeziku u *Jeziku* ostali aktualni do danas.

Ključne riječi: Barčevi pogledi na jezik, Hrvatsko filološko društvo, časopis *Jezik*

BARAC ON LANGUAGE IN THE JOURNAL *JEZIK / LANGUAGE**Summary*

In his scientific work Barac was permanently occupied with the topics such as language, linguistic expression and style, not only in his essays, literary-historical works and reviews, but also in his articles concerning linguistic history (especially the history of standard Croatian language in the 19th century) and contemporary language. Among other topics, Barac introduces linguistic topics in the three papers published in the journal *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnoga jezika / Language: Journal for the Culture of Standard Croatian Language*. As one of the initiators and editors of *Language*, by these papers Barac confirmed himself as an active contributor in the first two years of the journal. This paper shows his role in the foundation of the Croatian Philological Association, which also launched the journal, and it also evaluates the cooperative part by providing an answer to the question to which extent have Barac's language attitudes in the journal *Language* stayed current until today.

Key words: Barac's views on language, Croatian Philological Association, journal *Language*

Sl. 22.: Antun Barac: *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. II.: *Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, (priređila i nadopisala Višnja Barac), JAZU, Zagreb, 1960.

ANTUN BARAC

ČLANCI I ESEJI

MATICA HRVATSKA
ZORA

Sl. 23.: Antun Barac: *Članci i eseji*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 101, priredio Ivo Frangeš, Matica hrvatska / Zora, Zagreb, 1968.

Joža Skok

Sasvim intimno osobno sjećanje na Antuna Barca

Stručni članak
UDK 821.163.42(091)

Za ime književnog povjesničara i profesora novije hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu prvi put sam čuo u osmom razredu varaždinske gimnazije (1950./1951.) i to od svoje profesorice Petre Ferković. Ona se obradovala mojem izboru studija književnosti kakav je zapravo i očekivala. Uz odobravanje toga izbora odmah je naglasila kako joj je posebno drago što ću i ja postati student profesora Barca. Dobro se sjećam kako je njegovo ime i prezime izgovorila s nekom posebnom toplinom u glasu i to bivše Barčeve studentice. Profesorica Ferković pripadala je prvoj generaciji Barčevih studenata i to onoj iz 1930., kada je Barac na Katedri naslijedio Branka Vodnika. Nisam toga trenu mogao pretpostaviti da ću pripadati posljednjoj Barčevoj studentskoj generaciji. Preporučila mi je odmah da svakako na praznicima pročitam njoj posebno drage Barčeve knjige – monografiju *Vladimir Vidrić* i knjigu eseja *Veličina malenih* koje mogu posuditi u varaždinskoj Gradskoj knjižnici.

Učinio sam to s posebnim zadovoljstvom i radoznalošću, ali već u lipnju u vrijeme pripreme za maturu. Niz Vidrićevih pjesama znao sam već naizust no posebno sam bio impresioniran Barčevim kritičko-analitičkim pristupom Vidrićevoj lirici i dubinskom i slojevitom analizom kojom je Barac postupno razgrtao njezino zgusnuto lirsko tkivo. A Barac mi je otkrio dubinsko izvorište te lirike s tezom o organskoj vezi umjetnosti i bola prema kojoj se veličina svakog velikog umjetničkog djela mjeri uvijek dubinom bola kojim je potaknuta. A knjigom eseja *Veličina malenih* Barac me je impresionirao otkrićem spoznaje kako uz tzv. velike pisce postoje i našu kritičku pažnju zaslužuju i oni manji ukoliko su književno autentični jer upotpunjuju slojevitu sliku i korpus svake književnosti. Intimno sam stoga poput svoje profesorice ostao trajno vezan uz ove dvije Barčeve knjige.

S Barčevim sam se imenom prirodno sreo i dolazeći krajem rujna na upis, kada sam se razočarao što među kolegijima prve godine studija nije bilo Barčevih koji će tek uslijediti i to u trećoj i četvrtoj godini. No obradovala me

je istoga dana moja stanodavka gospođa Ljerka Šestan iz Hercegovačke ulice 106 otkrivši mi kako ću zapravo stanovati sasvim blizu svome profesoru čija se kuća nalazi na Pantovčaku i pred koju doslovce vodi kratak Šilobodov put koji je spojnica dviju paralelnih ulica i to Pantovčaka i Hercegovačke. Iznenaden i obradovan činjenicom da profesor stanuje u mome susjedstvu i posebno ponosan na to da sam od svih svojih kolega sa studija »najbliži« uglednom profesoru nastojao sam sljedećih dana što prije identificirati njegov dom a po mogućnosti i njega samoga i to bez konkretne predodžbe i fotografije s njegovim izgledom. U pomoć mi je doslovce priskočio stanodavkin suprug gospodin Šestan informacijom da Barčevi stanuju na broju 102 te da je gospodin Barac srednje visine i malo krupniji gospodin, uvijek sa šeširov na glavi i aktovkom u ruci. To je donekle odudaralo od moje pretpostavke o Barčevoj fizičkoj visini primjerenoj njegovu profesorskom i znanstvenom ugledu.

Nakon nekoliko dana prema stanodavčevu opisu identificirao sam svoga budućeg profesora u trenutku kada se pojavio na dvorišnim vratima obiteljske katnice i uputio se prema Iličkom placu kako taj trg i tržnicu oduvijek zovu Zagrepčani. Ja sam upravo krenuo sa Šilobodova puta, ali desnom stranom ulice i u istom smjeru. Ne puštajući ga iz vida uočio sam brzo kako, prošavši Trg kreće dijelom Ilice te skreće u Medulićevu ulicu, a zatim se žustra koraka Dalmatinskom ulicom preko Savske ulice upućuje na Fakultet. Pune tri godine slijedio sam tako Barca jednom ili dva puta tjedno prateći ga poput nevidljiva detektiva. A sa zadovoljstvom sam se koji put i pohvalio svojim studentskim kolegama kako sam im opet dopratio profesora. Iako sam tijekom svojih praćenja često poželio približiti mu se i predstaviti kao njegov budući student, nikada nisam imao hrabrosti to učiniti, a što uvijek požalim kada se toga sjetim. Jednom mi se čak pružila prava zgoda i to u Medulićevoj ulici. Bio sam desetak metara iza njega kada se iznenada sručio na prolaznike obilan proljetni pljusak a Barac nije uspijevaao otvoriti svoj kišobran zbog torbom zauzete desne ruke. Nažalost, dok sam ja na tren neodlučno zastao već mu je u pomoć priskočio prolaznik koji mu je dolazio u susret i pomogao mu u iznenadnoj kišnoj nevolji. Nažalost, moguće riječi zahvale umjesto mene primio je taj nepoznati prolaznik kojemu se obratio najsrdačnije i s osmijehom. U tome trenu otkrio sam kako je »nedostupan, introvertiran i distanciran profesor« komunikativan, pristojan i uljudan građanin i kako se iza prividne aureole naoko hladnog čovjeka nalazi sasvim jedno drugo i prijatno lice.

Za razliku od Barčevih silazaka s Pantovčaka njega nikad nisam sretao u pješačkom usponu prema domu jer se onamo u pravilu vraćao gradskim autobusom, redovnom ZET-ovom linijom od Iličkoga trga do Prekrižja. Viđao sam ga, ali i neprimjetno susretao i na iličkoj tržnici. Tako su mi u živom

sjećanju posebno ostale dvije slike. U prvoj od njih Barac se žuri na podnevni autobus s buketom kupljenih ruža kojima će sigurno obradovati suprugu Nevenku, a od već spomenute moje stanodavke gospođe Šestan doznao sam da je to činio vrlo često. Čuo sam čak kako je jednom zgodom ona kudila svoga supruga što ne slijedi tako lijep Barčev običaj. A da je doista volio cvijeće potvrdio mi je i njegov sin Boško, a uvjerali smo se u to kod posjeta Barcu na postoperativnom oporavku kao suradnici *Studentskog lista* predajući mu cvijeće u svibnju 1955.

A u drugoj upamćenoj slici Barac se s tržnice vraća s velikom pletenom vrećicom punom svježih crvenih jagoda za koje sam logično pretpostavio da ih nosi supruzi Nevenki i kćeri Vidi, našoj generacijskoj i studentskoj kolegici koja je bila obična, skromna, ali i marljiva studentica, i koja je redovito dolazila na predavanja i seminare, brižljivo se pripremala za ispite raspitujući se poput svih drugih studenata za kriterije ispitivača. A jagode o kojima je riječ nisu ipak bile namijenjene samo njoj i majci nego najvjerojatnije i odrasloj braći – sestri Višnji i bratu Bošku za koje tada nisam znao. Višnja je tada već diplomirala na fakultetu a resile su je tijekom studija iste osobine kao i mlađe sestre (što mi je potvrdio i Miroslav Šicel) dok je brat Boško studirao medicinu pri čemu je bio slobodan u svom izboru studija uz punu podršku svoga oca. A obje, u mome sačuvanom sjećanju sačuvane slike, Barca su otkrivala kao brižljivog i pažljivog supruga i oca dajući mu biljeg obiteljskog čovjeka što je sve njegov građanski lik činilo prirodnim i punim poštovanja.

Za nas buduće Barčeve studente iz tadanje VIII. studijske grupe pod naslovom *Narodni jezik i jugoslavenske književnosti* Barac je bio neprijeporan autoritet, i kao književni znanstvenik i kao profesor iz kolegija hrvatske književnosti, zapravo njezin svojevrsni simbol. Bio je ime koje se uvijek izgovaralo s poštovanjem među studentima, te koje su poput mene sigurno upoznali i već ranije drugi kolege i kolegice, pogotovo oni »literarno« motivirani. Takvih je u mojoj generaciji bilo dosta jer se 1951. na hrvatski jezični i književni studij upisalo 180 studenata. A kako su Barčevi kolegiji bili vezani isključivo uz treću i četvrtu godinu, odnosno uz V., VI., VII. i VIII. semestar, željeli smo što prije »preskočiti« prve dvije godine studirajući paralelno i to posežući za pojedinim Barčevim knjigama studija, eseja i monografija, do kojih smo dolazili posudbom u knjižnici Slavenskoga instituta, a koje nam je posuđivala, uz uvijek dobronamjerne motivirajuće komentare o njima, bibliotekarica dr. Olga Šojat, voditeljica i najbliža suradnica Antuna Barca u Institutu. Stoga susret s njom nije nikad protekao bez riječi poštovanja prema njezinom profesoru i doktorskom mentoru.

Dakako da smo Barčeve knjige, posebice one novije, tražili i u Sveučilišnoj knjižnici i u Gradskoj gdje smo često u sobi s katalogima ili na ulazu u

Profesorsku čitaonicu vidali i Barca. Osobno sam ga jednom zamijetio kako vodi, i to vrlo žustro, prijateljski dijalog s profesorom Badalićem! Inače, »imućniji« među nama tražili su profesorove knjige kupujući ih i u antikvarijatima od kojih nam je najbliži bio onaj na uglu Gundulićeve i Masarykove ulice. Osobno sam na takav način došao u posjed Barčeve *Veličine malenih i Vidrića*, ali i *Hrvatske književne kritike*. Kupio sam ih od dobivenih honorara u *Studentskom listu* i u *Zagrebačkom tjedniku* (u kojima se plaćenim prilogom tada mogla zaraditi i neka knjiga). A posebnu smo sreću i mogućnost imali, uz lektirno iščitavanje »Barca«, da se i prije oficijelnog susreta s njime na trećoj godini jednostavno iz radoznalosti priključimo na Barčeva predavanja i seminare sa starijim generacijama. Naime, u popularnu se deseticu moglo ući bez posebne provjere, upisnih ili prozivnih lista, jer je dvorana uvijek bila ispunjena do posljednjeg mjesta.

Iako Barac nije bio orator koji bi retoričkom vještinom plijenio i zaokupljao svoje slušače, premda su ritam i stil njegovih usmenih izlaganja bili lišeni retorskih amplituda, izdvajao se, nasuprot drugim profesorima sustavnošću svoga obuhvaćanja pojedinih tema, uvjerljivošću u iznošenju književnih činjenica, logičnošću i uvjerljivošću u zaključivanju njihova značenja. U Barčevim predavanjima snažno se manifestirala njegova znanstvena osobnost, kako dubinom i širinom prikaza određene teme tako i identitetom njegova pristupa književnosti. A o njoj je Barac govorio onako kako je pisao temeljeći svoj pristup na organskoj vezi književnosti kao umjetnosti s kontekstom njezinih društvenih izvora i značenja. Neizbježna je pri tom uvijek bila i komparativna ilustracija odnosa hrvatske književnosti sa svjetskom, odnosno europskom književnošću koju je slijedila svojim specifičnim ritmom.

Za Barca kao ispitivača na ispitima nije se u (raz)govornoj predaji s fakultetskih hodnika čula ni jedna negativna riječ usprkos tome što su za njega postojale samo tri prolazne ocjene, to jest one od dobar do odličan jer je smatrao kako je *dovoljan nedovoljan* za uspjeh i znanje na njegovu ispitu. A o tome kako je Barac bio zahtjevan, ali ugodan i strpljiv ispitivač i kako se na njegove ispite dolazilo spremno i bez pokušaja prolaza bez temeljitog poznavanja predmeta, to jest cjelokupne književne građe, u više je navrata u prijateljskom razgovoru sa mnom navodio i Miroslav Šicel, jedan od njegovih katedarskih nasljednika. Šicel je čak isticao kako je uz sve drugo »naslijedio«, odnosno prihvatio upravo takav Barčev model ispitivanja. Uz to, jedno od Barčevih pitanja na njegovu ispitu bio je Franjo Horvat Kiš, a to pitanje, kao i Barčev esej o Kišu, motivirali su ga i za izbor njegove disertacijske teme o tome piscu!

Barčevi seminari temeljeni na studentskim referatima bili su uvijek praćeni njegovim konkretnim ocjenama i primjedbama i to u vrlo diskretnom,

primjerenom i obazrivom tonu i stilu prema kojima je nešto trebalo obraditi argumentiranije, možda i dublje, pa i osobnije, suglasnije s korištenom kritičkom literaturom, odnosno s kritičkim odnosom prema njoj. Dakako da se nije ustručavao ni od izricanja osobne pohvale onim referatima koji su bili obilježeni prepoznatljivom razinom znanstvenosti. No sve bi to uslijedilo poslije iskazanih mišljenja iz auditorija. Najveći dio primjedbi slušača bilo je apostrofiranje najpozitivnijih obilježja pojedinih referata, no Barac je prisutne uvijek poticao da bez ustručavanja spontano iznesu uz pohvale i uočene nedostatke. Želio je aktivnu prisutnost auditorija i njegov dijalog s autorom referata potičući pri tom i samog referenta na argumentiran i osobni odgovor. Mogli bi se reći da je živost bila najčešće obilježje Barčevih seminara.

Posebice je ta živost dolazila do izražaja u tzv. polemičkim seminarima na kojima su se oko nekih referata vodile čak i polemičke i polarizirane rasprave. Osobno se vrlo živo sjećam jednog od takvih seminara na kojemu je književnik Saša Vereš pročitao svoj referat o povijesnim romanima Augusta Šenoa. Polemičku vatru na tom seminaru potpalio je tradicionalan seminarski polemičar Berislav Nikpalj koji se vrlo žustro obrušio na referenta zamjerajući mu da je »prešutio« nedovoljan kritički odnos Šenoa kao autora prema povijesnim događajima i ličnostima, a što po njegovu mišljenju nije u skladu s marksističkim odnosom prema povijesti. Uzgred je napomenuo kako su zbog tog iznevjeravanja povijesti povijesni romani zapravo svojevrsan književni anakronizam!

Nasuprot većini u auditoriju koja je bila čak oduševljena Verešovim referatom, posebice njegovim esejističko-pjesničkim stilom kao i pristupom temi, Nikpalj je za svoje mišljenje o referatu dobio podršku od još dvojice diskutantata i to na opće zgražanje većine. Užarenu je atmosferu seminara prekinuo smireni Barac podučivši Verešove oponente kako su povijesni romani književna, to jest autorska obrada povijesnih tema, koja je u većoj ili manjoj mjeri identična s povijesnom građom, a nije i ne može biti ideološka ilustracija povijesti. Posebice je naglasio kako je uz neograničenu književnu slobodu u odnosu prema povijesti Šenoa čak uzoran primjer romanopisca koji je i sam tragao za najautentičnijim povijesnim izvorima. Pridodao je tome stav kako svaku političko-ideološku ocjenu o takvim djelima treba isključiti, ali ne samo prema njima nego i drugim književnim djelima općenito. Pohvalio je Verešev referat kao impresivan autorski tekst kojemu se autorov pristup temi temelji na intimnoj i emotivnoj čitateljskoj podlozi i esejističko-pjesničkom stilu. No po tim je značajkama bliži temi *Moj omiljeni pisac* nego studijskoj književnoj temi *Šenoini povijesni romani*. Za ovo drugo nedostaje mu veća oslonjenost na kritičku literaturu s korištenjem primjerenih citata iz te literature, a ne samo iz konkretnih autorovih djela.

A znalo je biti od strane suzdržanog i distanciranog, uvijek ozbiljnog i sabranog Barca i nekad izlaženja iz tih okvira koji su bili to zapaženiji što su bili rijetki i neočekivani. Jedan od takvih iskoraka dogodio se jednom u tijeku Barčeva predavanja koje je na trenutak prekinuo da bi se obratio legendi vječnog studenta na Filozofskom fakultetu – već prosijedom Zvonimiru Zgorelcu. On se bio uznemirio jer nije uspio pribilježiti neku izrečenu formulaciju te se o njoj poluglasno raspitivao kod vjećnih studentskih »bilježnica« iz prvih redova. Kad mu je on objasnio o čemu se radi, Barac mu je blagom ironijom uzvratio: »Pa dragi moj Zgorelec, vi bi ste to već mogli znati jer sam ja govorio o tome još 1936. godine, a od onda ste to najmanje već dvadeset puta mogli zabilježiti!«. Dakako, Barčevo je obraćanje Zgorelcu izazvalo salve smijeha. A inače je Zgorelec bio poznat i po tome što je revno bilježio sva ispitna pitanja pojedinih profesora i što je njima plašio radoznale i zbunjene studentice, posebice one iz prvog godišta studija. I za svakog je profesora u pravilu podvlačio kako »baš sve pita«.

S posebnom smo radošću dočekali u trećoj godini studija susret naše generacije s Barcem koji je oba semestra posvetio književnosti ilirizma i Šenoinom razdoblju hrvatske književnosti XIX. stoljeća. U obilju tema i književnih imena iz ta dva područja, najveće su zanimanje pobudila Barčeva predavanja o dva najistaknutija predstavnika tih epoha – Ivanu Mažuraniću i Augustu Šeni. O svakome od njih Barac je napisao i posebnu književnopovijesnu monografiju pridruživši im u svome respektabilnom monografskom korpusu još i monografije i s autorima XX. stoljeća – Vladimiru Nazoru i Vladimiru Vidriću.

Nažalost, svršetkom šestog semestra u lipnju 1954. Barac je počeo pobolijevati i to tako intenzivno da smo se već ujesen iste godine morali suočiti s njegovim duljim i neizvjesnim izbjavanjem s Fakulteta i nemogućnošću da u VII. semestru započnu njegova predavanja o razdobljima realizma, moderne i međuratne književnosti. Uslijedila je tako za našu generaciju budućih apsolvata kobna godina ishoda njegove teške bolesti zbog koje je s nadom otišao i u inozemstvo. Za vrijeme izbjavanja zamijenio ga je dr. Emil Štampar, njegov asistent od 1942. do 1950. i tadanji profesor hrvatske i srpske književnosti na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Zamijetili smo brzo kako je profesor Štampar dobar poznavatelj realističkog razdoblja, ali omeđen u pristupu pozitivističkom i sociološkom metodom kakve je koristio i Barac no koji ih je proširio i produbio primarnim estetskim pristupom književnosti. Štampar uz to nije imao one posebno Barčeve karizme koja mu je davala poseban autoritet i dignitet.

S trajnim žaljenjem što nisam uspio ostvariti intimnije poznanstvo s Barcem, pružila mi se mimo svih očekivanja potkraj osmog semestra prilika za neposredan razgovor s njime i to čak u njegovu domu. Naime uredništvo *Studentskoga lista* je u mjesecu travnju, kada je izgledalo da će uslijediti Barčev intenzivniji oporavak, u razgovoru s Barčevom obitelji dogovorilo mogućnost

susreta s njime u prvoj polovici svibnja. U ime lista Barca su uz mene posjetili studentski kolege s četvrte godine i to Dubravko Jelčić i Ivan Brajdić, a pisani trag o tome je opis toga našeg posjeta objavljen u *Studentskom listu* br. 5 od 13. V. na str. 5 i pod naslovom »U posjeti kod profesora«.

U POSJETI

KOD PROFESORA

Obradovali smo se, kad smo doznali, da ćemo posjetiti bolesnog profesora Dugo ga već nismo čuli u dvorani X, ni vidjeli na fakultetskim stepenicama, kako se penje. Oni, koji su ga prošle jeseni, jednog rujanskog dana, sreli na izlazu iz zgrade, nisu ni slutili, da će mjesecima morati čekati novi susret. I nije bilo studenta jugoslavenske književnosti, koji nije osjetio ovo njegovo odsustvo kao težak nedostatak: pozelio njegov što skoriji povratak. Profesor Ba-

Prof. Antun Barac

rac bio je svakodnevna tema naših studentskih razgovora. Bila je to iskrena i razumljiva strepnja za život čovjeka, uz čije je ime nerazdvojno vezana moderna hrvatska nauka o književnosti. Bilo je opravdanog straha za život profesora, koji je ne samo promišljenošću intelekta, nego i toplim zanosom sreća ulazio u probleme književnih djela i njihovih stvaralaca.

Znali smo, da se je vratio iz švicarske i da mu liječnici ne preporučuju primati posjete. A on nas

je ipak primio, i već u momentu našeg sastanka svojom neposrednošću i jednostavnošću slomio našu vlastitu nesigurnost. Došli smo kao suradnici »Studentskog lista«, ali on je u nama prvenstveno gledao svoje studente. Obradovao se našem dolasku, jer je u ovom skromnom znaku pažnje osjetio uzvraćenu ljubav ne samo naše generacije nego i svih ostalih dosadašnjih slušača. Otkrio nam je svoju radost već u prvim riječima, kad je rekao, koliko mu je drago govoriti s nama, koji smo, poslije više mjeseci, njegov prvi kontakt sa sveučilišnim životom. Iskrenost i toplina ovog susreta otkrila nam je u pravom svijetlu čovjeka i profesora, koji je i svojim predavanjima oduševljivao svakog od nas.

Bio je topao proljetni dan i mi smo sjedili u sobi njegove kuće na Pantovčaku. Nevezani razgovor o raznovrsnim temama bio je daleko od usiljenosti, a profesor je svojim prisnim tonom razbio svaku konvencionalnost. Ipak se je iz širine tema razgovor najčešće svodio na fakultet i na studente.

Onima, koji ga poznaju, to je posve razumljivo, jer oni znaju, koliko je profesor Barac uložio svoje energije, a možemo reći i zdravlja, darovavši sve to brojnim generacijama svojih slušača, na koje je prenosio dio svojega znanja i zanosu za književnost.

I dulje od svakog očekivanja zadržali smo se u razgovoru s njime. U onoj intimnoj atmosferi nismo osjetili, kako su kazaljke odmakle. Znali smo, da moramo otići, a on nas je još uvijek zadržavao. Na kraju nas je zamolio, da isporučimo njegove pozdrave ostalim studentima Filozofskog fakulteta. Njegov »doviđenja« izrazio je i njegovu želju, da se što skorije sretnemo u seminaru.

Silazeći Pantovčakom razmišljali smo o ovom razgovoru s profesorom Barcem i sjetili se njegova eseja o Franji Horvatu Kišu. Bili smo najdublje uvjereni, da u jednostavnosti i skromnosti nije samo veličina malenih, nego i veličina velikih. Susret s profesorom Barcem, kome želimo u ime svih studenata skoro ozdravljenje, čvrsto nas je uvjerio u to.

D. S.

Naš prilog o susretu s Barcem, pisan impresionističkim i emotivnim stilom, nastao je neposredno pod najsvježijim dojmovima susreta. Napisan je zapravo u kavani Medulić čim smo sišli s Pantovčaka. Naime Ivan Brajdić, kao urednik *Studentskoga lista* predložio je da se dogovorimo o što bržem nastanku priloga koji bi se u listu mogao objaviti već u broju 5 koji izlazi u četvrtak 13. svibnja 1955. i za koji je on već osigurao novinski prostor od pola stranice i pribavio Barčevu fotografiju. S obzirom na tako ažuran novinarski rok zaključili smo kako bi bilo najbolje to učiniti odmah, odnosno napraviti barem skicu priloga i to na licu mjesta za kavanskim stolom.

Kako se Brajdić kao urednik morao hitno vratiti u uredništvo zamolio je Dubravka Jelčića i mene da to učinimo nas dvojica sami. S obzirom na to da nije bilo drugog rješenja to smo ja i Dubravko prionuli poslu tako da je svaki od nas pribilježio svoje impresije a zatim ih zajednički uobličili. U autorskoj smo redakтури teksta isključili nepotrebna ponavljanja i dometnuli zapostavljene detalje razgovora s time što će završnu redakтуру obaviti Ivan Brajdić. No kad nam se on nakon dva sata izbivanja ponovno pridružio zaključio je pročitavši naš tekst kako mu nikakve dorade nisu potrebne te da je u takvu obliku prikladan za objavljivanje a da će on samo prilagoditi veličinu teksta dogovorenom prostoru. Tako je učinio intervenirajući u dosljednijoj primjeni publicističkoga stila i jezika. S tekstom napisanim rukom požurio je zatim hitno u uredništvo i dao ga daktilografkinji na prijepis.

Po objavi priloga zamijetili smo tek nekoliko preformulacija izvornika i svega dvije dodane rečenice, no najviše nas je iznenadilo što kao autori nismo potpisani punim imenima i prezimenima. Prigovorili smo na takav postupak kolegi Brajdiću kao uredniku no on se pozvao na takvu odluku Smaje Crnovršanina, glavnog urednika koji je navodno smatrao da takve »redakcijske« tekstove valja potpisivati samo inicijalima! Nažalost i tu je došlo do proizvoljne primjene načela i takva potpisivanja te je dvostruko autorstvo teksta obilježio početnim slovom imena Dubravka Jelčića, a moje početnim slovom moga prezimena! Iako nezadovoljni nismo iz toga nelogičnoga čina pravili poseban problem, uvjereni kako je Barac sigurno memorirao naša imena koja su zbog naše obilate suradnje u listu bila ipak poznata drugim suradnicima kao i čitateljima te prijateljima s godine koji su sa zadovoljstvom pročitali prilog obradovavši se Barčevom jesenskom povratku na svoju katedru.

Nevezani razgovor s Barcem »o raznovrsnim temama« kako je to formulirano u prilogu započeo je njegovim otklonom naše treme i početne zbuđenosti. Prvi njegov prilog tome bilo je njegovo zadovoljstvo što smo mu s rascvjetanim lavandama u buketu s drugim cvijećem donijeli najljepši podsjetnik na njegov zavičaj. S toplinom u glasu i razdraganošću naveo je da je to Kamenjak iznad Crikvenice u kojemu je rođen i obližnje mjesto Grižane

u kojima je polazio pučku školu. Pohvalio se pri tom kako se s te njegove zavičajne uzvisine otvara vrlo lijep pogled na najljepši dio Kvarnera te kako su krajolici crikveničkog Primorja najljepši upravo u proljeće kada su uz svoje prirodno šumsko zelenilo s podnožja Velebita, kao i obližnji otoci Krk i Pag obojeni i rascvjetalim plavim lavandama. Napomenuo je odmah kako će uskoro otići na izvjesno vrijeme u taj svoj zavičaj koji će mu, uvjeren je, i svojom klimom pripomoći zdravstvenom oporavku koji, prema njegovim riječima kreće uspješno.

Sasvim spontano i prirodno razgovor se s Barčeva zavičaja protegnuo i na pitanja o našem zavičajnom porijeklu – goranskom Ivana Brajdića, slavonskom Dubravka Jelčića i mojem zagorskom, odnosna varaždinskom. Istaknuo je odmah kako mu je drago što smo upravo iz značajnog dijela onih hrvatskih krajeva koji su uz Istru i Dalmaciju dali toliko značajnih imena hrvatske književnosti i znanosti o njoj. Podsjetio nas je i na to kako je pisao o brojnim od njih apostrofirajući uvijek njihove veze sa sredinama iz kojih su potekli, otkrivajući tako dušu i srce svih naših ljudi i krajeva kojima je najdojstojniji spomenik podigao Matoš. Zaintrigiralo ga je u nastavku razgovora, koji je zapravo bio najvećim dijelom njegov monolog, posebice »zagorsko« porijeklo moga prezimena te me zapitao jesam li već upoznao svoga prezimenjaka Petra, njegova dobra prijatelja, i s njime porazgovarao o genezi našeg prezimena i njegovoj proširenosti. Kada je čuo da to nisam učinio potaknuo me je da to učinim što prije, no da će ga i on osobno obavijestiti kako i u varaždinskom kraju postoji isto »žumberačko« prezime.

A uz spomen Varaždina i pohvalu njegovu prilogu hrvatskoj kajkavskoj književnosti Barac nas je podsjetio kako se i u znanosti o hrvatskoj književnosti nalaze imena dvojice velikih i značajnih Varaždinaca i to Vatroslava Jagića koji nije samo filolog nego je i književni kritik i povjesnik hrvatske književnosti te Branka Vodnika kojega je upravo on naslijedio na Katedri za hrvatsku književnost. Spontano smo s ove teme, nakon koje se kći Vida pojavila na vratima i diskretno dala ocu na znanje da je već isteklo predviđeno vrijeme za naš razgovor, a on blagim pokretom ruke dao do znanja da nije umoran i da želi još razgovarati, prešlo na temu našeg budućega profesorskog zvanja istaknuvši kako dobro poznaje obje njegove strane. Naime i sam je kao srednjoškolski profesor, službujući na sušačkoj gimnaziji i jednoj zagrebačkoj punih dvanaest godina dobro upoznao sudbinu i teret »ispravljača školskih zadaća« nasuprot čemu postoji zadovoljstvo koje se postiže poticajima i odgojem učenika za čitanje književnih djela. Dobro pamtim da je naglasio kako je uz pismenost značajan i čitateljski odgoj utemeljen na spoznaji književnosti kao umjetničkog ostvarenja. Upravo stoga smisao je studija na fakultetu da odgoji i obrazuje profesore koji će biti obrazovani za takav posao.

S tim u vezi dotaknuo se i fakultetskog studija. Zamijetio je, reče nam kako se studenti književnosti mogu podijeliti u dvije grupe. Jednu čine oni koji svu pažnju posvećuju lektiri književnih djela, što je svakako pohvalno, ali nije dovoljno za njihovo buduće zvanje. Drugu pak grupu čine oni studenti koji čitaju isključivo literaturu o literaturi – književne kritike, studije i monografije o piscima i književnopovijesne preglede, što je doista korisno, ali samo po sebi također nedovoljno. A bitno je, naglasio je Barac, da se povežu oba ova pristupa u kojima će čitateljsko poznavanje i doživljaj djela biti podlogom književnoznanstvenom pristupu književnosti. Najzadovoljniji je kao ispitivač kada se uvjeri da je kandidat u stanju povezati doživljaj pročitano djela s njegovim književnoteorijskim i književnoznanstvenim obilježjima. Zalagao se posebice za upravo takav studij u kojemu dragocjenu ulogu ima i uvođenje kolegija teorije književnosti. Blagom ironijom još je dodao kako mu na ispit znaju doći i studenti koji su isključivo oslonjeni na neke površne i diletantske skripte kakve kolaju fakultetom no ih on svakako prepoznaje, kao i apokrifne uratke čak i svojih predavanja. Takovo »znanje« temeljeno samo na sadržajima djela, neprimjereno je čak i za učenike pučkih škola.

Slušajući pomno Barca i to s interesom i prešutnim prihvaćanjem njegovih stavova nismo mu u vezi s njegovom bolešću postavljali nikakva pitanja, no on nam je sam onako uzgred pripomenuo kako je njegov operater, a upotrijebio je upravo tu riječ, uspješno obavio svoj posao te se iskreno nada dobrom ishodu bolesti i jesenskom povratku na fakultet. Žao mu je međutim što je upravo naša generacija bila najviše oštećena njegovim izbivanjem. Nadoknadit će nam to svakako nastavkom svoje započete povijesti hrvatske književnosti s čijim je izlaskom prve knjige potkraj minule godine doista zadovoljan. A istaknuo je još kako se obradovao što je vrsnu novinsku recenziju o toj knjizi napisao upravo njegov student, naš stariji kolega, pjesnik Josip Pupačić. Stoga smo ispunjeni profesorovim optimizmom i plemenitom nadom zadovoljni napustili njegov dom u kojemu smo umjesto predviđenih pola sata boravili cijeli jedan sat dulje i to zahvaljujući profesorovoj dobrohotnosti i zadovoljstvu našim studentskim posjetom.

Nažalost, ni Barčev optimizam, ni naša generacijska nada u nj, nisu mogli zaustaviti hirovit razvoj njegove bolesti. Ona se samo za kraće vrijeme smirila, a zatim bukнула razornim ritmom. Stoga se i ujesen više nije iz svoga omiljenog zavičaja vratio na Fakultet, a već 1. studenoga stigla je najbolnija i najkobnija vijest o njegovu odlasku. Zatečeni tom viješću svaki od njegovih studenata iz posljednje generacije mogao je samo ustvrditi kako je iz njegova života nestala profesorska *persona grata* čiju će sliku trajno pohraniti u svoime sjećanju. Takva sam sjećanja na nj apostrofirao kada smo u Crikvenici prigodnim znanstvenim skupom obilježili 100. godišnjicu njegova rođenja, a posebice na otkrivanju spomen-ploče na njegovoj rodnoj kući u Kamenjaku.

Taj moj prvi susret s Barčevim zavičajem o kojemu je s tolikom toplinom govorio u već davnom razgovoru iz 1955. godine otkrio mi je u zavičajnom Barčevom ambijentu prepoznatljiv dio njegova intimnog, zavičajno-čakavskoga bića koje se u gotovo svakome retku nalazi u knjizi *Književnost Istre i Hrvatskog primorja* koju je 1968. priredio njegov zavičajnik Vinko Antić. A sasvim spontano sam tada u prigodnoj riječi upravo u ime Barčeve Katedre novije hrvatske književnosti kao potvrdu Barčevu fizičkom i duhovnom ishodištu podsjetio na Barčevu zavičajnu teorijsko-filozofsku spoznaju izrečenu u eseju o Dinku Šimunoviću, a prema kojoj je »vječna istina kako je čovjek dio neba i zemlje i biljki kraj kojih je odrastao – i kako on svuda u životu, makar kuda zalutao, nosi sam sobom onaj dio neba što ga je gledao nad svojom rodnom kućom, kako u svojim očima nosi boje djetinjstva, i kako prema tome procjenjuje i mjeri sve što susreće«. A upravo to je onaj dio Barčeva intimnoga bića koji nam je kao svoju popudbinu ostavio i koji boraveći u Barčevu zavičaju i danas prepoznajemo na svakom koraku, bilo kao miris zavičajnih lavandi, bilo kao plavetnilo omiljenog mu primorskog dijela Kvarnera, bilo kao Gervaisovu, crikveničku čakavsku *rič*.

Literatura

- Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, Djela JAZU, 1938., knj. XXXIV, Zagreb, 1938.
- Antun Barac, *Vladimir Vidrić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940.
- Antun Barac, *Veličina malenih – sastavci o književnosti i književnicima*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947.
- D. S., »U posjeti kod profesora«, *Studentski list*, br. 5, str. 5; Zagreb, 13. V. 1955. – Članak ima dvostruko autorstvo; potpisan je početnim slovom imena Dubravka Jelčića i početnim slovom prezimena Josipa Skoka.
- Antun Barac, *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*, Matica hrvatska, ur. Vinko Antić, Zagreb – Rijeka, 1968.

SASVIM INTIMNO OSOBNO SJEĆANJE NA ANTUNA BARCA

Sažetak

Autor donosi niz osobnih sjećanja na sveučilišnog profesora hrvatske književnosti Antuna Barca kojega je imao čast slušati na predavanjima i sudjelovati u radu seminara koje je profesor vodio, a prisjeća se i ostalih susreta s Antunom Barcem.

Ključne riječi: Antun Barac

AN ENTIRELY INTIMATE, PERSONAL MEMORY OF ANTUN BARAC

Summary

The author writes about a series of personal memories of the university professor of Croatian literature Antun Barac. He had the privilege of attending his lectures and actively participating in seminars professor conducted, but he also remembers other encounters with Antun Barac.

Key words: Antun Barac

Sl. 24.: Antun Barac s maturantima i kolegama na Sušaku 1924.

Boško Barac

Pripomene o ostavštini Antuna Barca

Stručni članak
UDK 821.163.42(091)

Knjižnica književnika, sveučilišnog profesora i akademika Antuna Barca bila je znana među njegovim suradnicima i učenicima kao kultno mjesto njegova rada s mnogo knjiga, iako se ne sjećam da je u njoj primao kolege na razgovor ili konzultaciju. Jedini dokumentirani posjet u knjižnici bio je posjet Vinka Nikolića negdje 1943./44. godine: tada nam je prijetilo prisilno iseljenje iz kuće, kako je, nešto pojednostavljeno, opisao profesor Nikolić 1955. u nekrologu Antunu Barcu u emigrantskoj *Hrvatskoj reviji*.¹ Budući da su ti brojevi teško pristupačni, navodim dio nekrologa o Barčevoj knjižnici:

»Početkom 1945. ** zamolio me je prof. Barac, da bismo se vidjeli, odnosno da bi on mene posjetio. Kao svom profesoru sa Sveučilišta (o kojem, uza sve njegove političke zablude, čuvam najljepše uspomene, kao profesoru i čovjeku), nisam mogao dozvoliti, da on dođe k meni, nego sam ga posjetio u njegovu stanu na Pantovčaku. I tada mi je iznio, kako je t. zv. Obrana, u svom naumu da organizira obranu grada Zagreba pred nastupom partizana, bacila oko upravo na njegovu kuću i da traže, da se on s obitelji odmah iseli. On je u podrumu svoje

¹ Vinko Nikolić, »Smrt Prof. Dra Antuna Barca«, *Hrvatska revija*, V, br. 4, str. 582–584; 1955.

** Primjedbe Boška Barca: Neko vrijeme nakon izlaska iz logora (svibanj 1942.) otac je bio u kućnom pritvoru. Kasnije, u jesen iste godine, bilo mu je dopušteno predavati na Fakultetu. Nakon nekog vremena ustaški general Vjekoslav Maks Luburić, zapovjednik ustaških koncentracijskih logora, s Jasenovcem kao najpoznatijim od njih, kad je boravio u Zagrebu stanovao je u oduzetoj vili na Pantovčaku, desetak kuća ispod naše, te je htio u kućama oko svoje naseliti svoje časnike (»crne ustaše«). Realizacija je trebala biti dovršena iseljenjem stanovnika iz njihovih, pa i naše kuće. To je bio novi udarac za oca, prvenstveno u strahu za obitelj: naravno da mu je i njegova knjižnica bila na srcu, što je vjerojatno Nikolić koristio u svojoj intervenciji. Čini se da je Luburićevu ideju uspio modificirati prof. Vinko Nikolić, bivši očevo student na Fakultetu, pjesnik, idealist, koji je s ushićenjem dočekao nastanak NDH i preuzeo nastavu hrvatskog jezika i književnosti na Vojnoj akademiji, blizak i doglavniku Mili Budaku, pa je svojim utjecajima uspio da svi ostanemo u svojim kućama, uz obvezu da primimo u dio naših stanova Luburićeve časnike i da im domaćice budu na usluzi. – To, što opisuje Vinko Nikolić, dešavalo se ranije, negdje krajem 1943. ili početkom 1944.: prof. Nikolić je vjerojatno zamijenio godine (više od trideset godina nakon događaja!), ili je greška nastala u tisku. Kasnije je među njegovim poštovateljima različitih političkih pogleda bila poznata njegova (simbolična) rečenica: »Ja sam bio za 10. travnja, ali za 11. više ne!«.

kuće uredio svoj radni kabinet, uzidao u zid svoju knjižnicu i ogromnu kartoteku, koja predstavlja njegov rad cijeloga života, a to je priprema za njegovo životno djelo, za povijest hrvatske književnosti. To mi je prof. Barac iznio u najvećem uzbuđenju, potresen do u dno duše, povrijeđen, što se od tolikih kuća hoće oduzeti baš njegova. – Ja sam Hrvat. I sve što sam do sada učinio, sve to pripada hrvatskom narodu. Ja za hrvatski narod spremam i povijest hrvatske književnosti, za nj će to sve ostati... Ja sam Hrvat, cijela života radim za hrvatski narod – ponavljao mi je. – I prof. Barac, čovjek u najboljim muževnim godinama, svjež i snažan, tog je časa preda mnom plakao kao malo dijete, kad brani svoje igračke. Doslovno, plakao je, i kroz suze mucao: Tu je, u tim papi- rima, u tim knjigama, u toj kartoteci, sav moj život, sav moj rad; sve je spremno, da pređem na pisanje povijesti književnosti. To bi sve ovakvim nasilnim seljenjem bilo za uvijek uništeno, ne popravljivo propalo... Ja sam Hrvat, radim za hrvatski narod... – Kuća prof. Barca bila je pošteđena, i on je nastavio svoj rad, i doskora smo vidjeli njegove plodove te je, uz nekoliko drugih knjiga, pružio svoje solidno djelo 'Književnost ilirizma', prvu knjigu Barčeve povijesti hrvatske književnosti, koja nažalost, ostade nedovršena«.

I mi djeca, dok smo bili mali, znali smo da u očevoj knjižnici u suterenu nema mjesta za igru, pa ni za pomoć u školi: na to nas je upozoravala majka, pa smo rano shvatili da je to mjesto za očev rad i da ga tamo ne smijemo »smetati«. Kasnije, kad smo malo odrasli, mogli smo razgledati očevu knjižnicu, na koju je bio ponosan, uz molbu da ne premještamo knjige. Nije bilo govora da bismo si sami »birali« knjige: obično nam ih je on davao kada je mislio da ćemo za njih imati interesa: ako nam se ne bi sviđala, mogli smo uvijek zamijeniti knjigu nekom drugom. Tipične dječje knjige i slikovnice, za nas ili naše drugove i prijatelje, nisu ni bile dio njegove knjižnice (osim domaćih i stranih dječjih klasika), nego ih je majka držala u drugim dijelovima kuće, gdje smo se igrali, kasnije i učili. Tako smo se rano, bez prisile, navikli na knjige kao prijatelje, ali i predmete zabave.

Vjerojatno su rijetki njegovi prijatelji bili u toj knjižnici (Nikola Majnarić, Mirko Deanović, Josip Badalić). Ne znam da je spominjana u sjećanjima kolega, prijatelja ili suradnika. Novinare je primao za intervju u službenim prostorijama Filozofskog fakulteta, Rektorata ili Akademije. U posljednjoj godini života primio je kod kuće, uz asistenciju majke, svoje studente koji su ga željeli posjetiti i o tome obavijestili kolege, ali ne u knjižnici, u koju tada ni sam više nije dolazio, nego u sobi za prijem.

To je bila prostorija u suterenu obiteljske kuće na Pantovčaku 102, veličine 5,50 × 3,00 × 2,70 m. Tri stepenice obložene hrastovim drvom na sjevernom zidu vodile su do vrata za podest, s kojeg se kamenim stepenicama

penjalo u prizemlje. Na tri zida: sjevernom, zapadnom i južnom, bili su po mjeri izrađeni ormari, od poda do stropa, s vratima i staklom, namijenjeni zaštititi knjiga od prašine. Na istočnoj strani – prema vrtu – bila su dva prozora zaštićena čeličnim četverouglastim šipkama protiv krađe, što se nije nikad dogodilo. Uz zid među prozorima, dug oko 1,60 metar, bio je još jedan ormar za knjige. U sobi je bio i jednostavni radni stol od trešnjeva drva i dvije ili tri stolice, te drvene ljestve s tri stepenice i ručkom, za dohvrat knjiga na gornjim policama.

Otac je vadio knjige iz raznih ormara, pa su često dolazile njemu na ruke, na »prirodno grijanje i provjetravanje«: bile su razvrstane po veličini, prema sadržaju i jezicima – velika većina hrvatskih, manje srpskih, slovenskih, drugih slavenskih, često izmiješanih, posebno dosta francuskih, njemačkih, nešto talijanskih, katkad složenih i bez obzira na jezik prema problematici: povijest, teorija književnosti, narodne pjesme, politika, stari i stariji hrvatski pisci, književnici po autorima, klasična i tekuća književnost, likovna literatura, arhitektura, ili po njemu znanim kriterijima. Neke manje bile su poredane u dvoredima zbog ekonomije prostora. Novine i časopisi, većinom neuvezani, ali i vrijedne knjige, bile su smještene u donjim etažama jer su bile rjeđe korištene. Otac je mnoge knjige i godišta časopisa dao uvezivati zbog boljeg čuvanja i lakšeg korištenja. U tom mnoštvu knjiga nije se nitko mogao snaći osim njega: lako je nalazio knjigu koju je trebao. Kad sam bio već srednjoškolac, kasnije i student, uvijek sam se čudio kako je brzo našao knjigu koju je trebao za svoj rad, ili za nas ako smo željeli o nekom problemu biti bolje obaviješteni. Uz dobru memoriju, trebalo je poznavati princip razvrstavanja, da bi knjiga opet došla »gdje joj je mjesto«. Nije imao nikakav popis knjiga, ali je znao što ima u knjižnici i gdje se nalazi.

Majka mu je katkad pomagala prepisujući neki tekst (u vrijeme koje nije znalo fotokopiranje) za potrebe prijepisa ili tiskanja: dijelove članaka ili knjiga koje je navodio u svojim člancima; starija sestra i ja smo kao studenti, uistinu rijetko, prenosili njegove ispravke iz originala na kopiju s »karbon-papirom«. Jedino je majka i čistila »knjižnicu«, znajući njegov stil rada i pripremala nedovršene rukopise pisane rukom ili strojem, kako bi mogao lakše nastaviti započeto. Nastojeći ga ne smetati u poslu, tu i tamo, rijetko, našli bismo se u knjižnici, gdje je na stolu vladao »kreativni nered«, njegovi rukom pisani listovi ili strojem prepisani članci, stari masivni pisači stroj »Underwood«, pokriven originalnim pokrivalom od tanke crne umjetne kože.

Sjećam se da sam prije Drugog svjetskog rata u knjižnici viđao Hitlerov *Mein Kampf* na njemačkom, koji je valjda donio iz Njemačke, kada se s majkom, koju godinu prije rata, vratio s puta po Austriji, Njemačkoj i Francuskoj. Sjećam se i da se u kući osjećala tjeskobna napetost, neka loša slutnja.

Za vrijeme NDH, nakon očeva povratka iz logora, u knjižnici sam vidao i »Poglavnikovu« knjigu *Strahote zablude*. Obje su knjige »nestale« nakon oslobođenja Zagreba 1945. godine: otac je očito imao informacije da ni kod novih osloboditelja ne treba uvijek računati na humane i smislene poteze, što je »naučio« iz pretrage stana (i knjižnice) prigodom svojeg uhićenja od ustaša 10. listopada 1941.

U godinama poslije Drugog svjetskog rata knjižnica u suterenu postala je premalena, pa je otac još jednu sobu u prizemlju obiteljske kuće namijenio knjižnici, kupivši rabljeni namještaj: dva velika, te naručivši još tri manja ormara, uz masivni pisaći stol i mali stolić s tri stolca-fotelje: tu je mogao i nekoga primiti, iako je i to bilo rijetko. Tu je bilo više beletristike: otac je za rad ipak preferirao sobu u suterenu koja je za njega bila mirnija, uz knjige koje je koristio u radu, uz stare navike, te valjda osjećaj sigurnosti i mira, uz pogled na zelenilo vrta, a ljeti i uz cvrkut ptica.

Očeva bolest se počela javljati negdje 1953. godine. To su opisivali njegovi suradnici,² ali je on ipak nastavljao, makar i uz napor, izvršavati svoje obveze, pa su uočavane promjene bile shvaćane od suradnika i u obitelji kao zamor zbog prevelikih radnih obveza na Fakultetu i Akademiji i povezanih dužnosti: u Filološkom društvu i drugdje, na svojem zamišljenom projektu povijesti hrvatske književnosti. Prva knjiga *Povijesti hrvatske književnosti od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, Književnost Ilirizma*, izašla je iz tiska tek 1954., već na početku prvih manifestacija bolesti. On si dugo ni sam nije mogao zamisliti da je bolestan, jer je uvijek, pa čak i po povratku iz ustaških logora, bio zdrav. Čak nije obolijevao ni od gripe koja je obično vladala u zimskim mjesecima, od koje sam ja obolijevao gotovo redovito svake zime: tek je, kad sam slušao anatomiju na prvoj godini medicine, 1949. godine, obolio skupa sa mnom, pa smo se neko vrijeme skupa liječili, pri čemu se on oporavio prije mene.

Prije nastupa njegove bolesti, valjda početkom 1953., bili su prepisani dijelovi rukopisa i druge knjige iz iste serije: *Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, što ju je starija sestra Višnja nakon njegove smrti dopunila i pripremila za tisak, a Akademija izdala 1959. godine. Mnogo kasnije me je sestra izvijestila da je kod nje strojem prepisani očev rukopis treće knjige iste serije, *Šenoino razdoblje*, što je ga je iz rukopisa pisanog rukom prepisala njegova suradnica na Fakultetu, gospođa Anđela Merkaš, jedina koja je do-

² Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti: Kritički portreti hrvatskih slavista, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.; Miroslav Šicel, »Antun Barac i njegovo djelo«, u: Antun Barac, *O književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.; Nikola Ivanišin, »Antun Barac«, *Zadarska revija*, XXX, br. 1; 1981. Pretiskano u: *Književnopovijesno djelo Antuna Barca*, Biblioteka »Dometi«, Izdavački centar Rijeka, 1986.

bro znala čitati Barčev, za većinu, nečitak rukopis. Zbog postepenog smanjivanja radnog kapaciteta ovaj posljednji strojopis više nije uspio ni pročitati, a kamoli ispravljati tu prvu verziju, što je moralo predstavljati tek temelj za daljnju pripremu knjige. Iz meni teško razumljivih razloga sestra Višnja je taj rukopis dugo držala kod sebe, misleći ga pripremiti za tisak, no uvidjevši da nije u mogućnosti dovršiti djelo, dala mi ga je, mnogo kasnije, na brigu da vidim što se može učiniti da javnost bude upoznata makar i s Barčevim pokušajem obrade tog njemu dragog razdoblja zbog Šenoe kojega je cijenio zbog njegovih doprinosa hrvatskoj književnosti i kulturi. Tako je taj rukopis do sada, skoro 60. godina od njegove smrti, ostao »in statu nascendi«.

U postepenom tempu pogoršavanja bolesti otac je od kraja ljeta 1954., kada je nakon povratka s međunarodnog slavističkog kongresa u Oxfordu, otišao na bolovanje. Prestajao je odgovarati na pisma i dopise ne nalazeći koncentracije i snage za pisanje, pa su mu neka pisma strojopisom pisali najbliži članovi obitelji, najčešće majka i ja. Usprkos ambulatnim pregledima kod tada uglednog internista prof. Pavla Sokolića i neuropsihijatra prof. Radoslava Lopašića, predstojnika Klinike za živčane i duševne bolesti, ostao je bez dijagnoze, uz šuškanje u akademskoj zajednici da je Barac zapravo »politički bolestan« jer je tražio nova radna mjesta na katedri, nakon što je 1947. osamostalio Katedru za noviju hrvatsku književnost na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Osnivanjem odsjeka (poslije: katedara) počeli su 1950. djelovati novi nastavnici: za hrvatski ili srpski književni jezik – Ljudevit Jonke, za povijest i dijalektologiju hrvatskog ili srpskog jezika – Mate Hraste, za narodnu književnost – Tvrtko Čubelić, za srpsku književnost – Vice Zaninović, za slovensku književnost – Anton Slodnjak, u seminaru za teoriju književnosti – Jure Kaštelan, a 1951. za stariju hrvatsku književnost – Franjo Švelec.³ Pregovarao je i o osnivanju katedre za makedonski jezik i književnost te je o tome imao intenzivne kontakte i prepisku s vodećim makedonistom iz Skopja, profesorom Haralampijem Polenakovićem. To je ipak realizirano uskoro nakon Barčeve smrti, za njegova nasljednika Frangeša, već školske godine 1955./56. Petar Kepeski kao lektor počeo je predavati makedonski, kad je 1954. osnovana Katedra (odsjek) za srpsku, slovensku, makedonsku i narodnu književnost na čelu s Matom Hrastom.⁴

³ Boško Barac, »Čemu služe podmetanja, neistine i izmišljotine akademika Dubravka Jelčića?«, *Vijenac*, br. 495, str. 17–18; Zagreb, 21. veljače 2013.; Isti, »Intimni svijet Antuna Barca. Životni pogledi – Okolnosti, problemi, nedovršeni planovi – Kraj od podmukle bolesti (Dokumentirana sjećanja)«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 4, str. 73–103; Rijeka, 2013.; U pripremi: Isti, »Antun Barac za NDH i u poslijeratnoj Jugoslaviji«.

⁴ B.P. (Borislav Pavlovski), »Nezaobilazni makedonistički datumi. 35. Obljetnica Katedre za makedonski jezik i književnost zagrebačkoga Filozofskog fakulteta i 45. obljetnica sveučilišne nastave iz makedonistike«, *Makedonski glas*, VIII, br. 23, str. 19–20; Zagreb, srpanj–rujan 2000.

U vrijeme dok je bio rektor (1950./51.) lakše je rješavao probleme svoje Katedre u kontaktima s nadležnim političkim tijelima. Kasnije, zbog traženja novih kadrova za katedru dobio je *ideološku kvalifikaciju* »skrivenoga hrvatskog nacionalista« nakon sukoba s tadašnjim ministrom prosvjete i znanosti, rigidnim dogmatom Milošem Žankom, zbog osnivanja »nepotrebnih novih hrvatskih odsjeka«, što je bilo poznato nekim kolegama na Fakultetu.

Knjigu *Jugoslavenska književnost* objavljenu 1954., koju je jeseni te godine za domaće potrebe izdala Matica hrvatska, već na bolovanju, htio je poslati kao poklon nekim prijateljima i kolegama, pa i u inozemstvu: majka je uspjela poslati samo na neke adrese u Zagrebu, dok za druge nije imala adrese ni naznake gdje da ih traži, ostavljajući to »za vrijeme kad ozdravi«, što se nije dogodilo. Tako je od ljeta 1954. bio ambulatno liječen sedativima i lijekovima protiv bolova, bez dijagnoze, odnosno s krivom dijagnozom »teške neurotske glavobolje«. Do te dijagnoze je vjerojatno došlo ne samo zbog slabo razvijene medicine, nego i zbog nesretnih političkih slučajnosti: liječnici koji su ga liječili nisu našli znakova oštećenja živčanog sustava, pa su prihvatili glasine da se kod njega radilo o reakciji na političke sukobe. Te su glasine došle s Fakulteta, vjerujem, od dobronamjernih kolega. Njegova odsutnost s posla bila je shvaćena kao »politička bolest«, popularni naziv za »bijeg u bolest« zbog političkih razloga. Postepeno je prestao pregledavati pristiglu poštu, rijetko bi na neku kratko odgovorio, prestao je živjeti sa svojim knjigama i rukopisima, nije mogao nastaviti poslove koje je bio planirao, te se sve više skupljalo »nedovršenih« poslova. O tim problemima vodila je brigu majka, dok smo mi, njegova djeca, bili zbunjeni tom neočekivanom situacijom, nadajući se da je to privremeno stanje.

Majka je dugo čuvala »nedovršeno« stanje u knjižnici, u nadi da će se suprug jednog dana vratiti svojem radu i završiti započete poslove. Tek krajem studenog, nakon ambulantnih pregleda bez rezultata, bio je pozvan na neurološki odjel tadašnje Klinike za živčane i duševne bolesti Kliničke bolnice Rebro, da bi tek početkom siječnja došli do dijagnoze tumora mozga i bio poslan na kirurško liječenje. Nakon kraćeg poboljšanja poslije operacije s prestankom teških glavobolja, nikad nije nastupio očekivani psihički oporavak. Ubrzano pogoršavanje bolesti u ljetnim mjesecima zbog recidiva tumora završilo je smrću na Svesvete 1955. Svi smo bili teško pogođeni tim udarcem sudbine, najteže majka, koja je poslije rata, nakon silnih napetosti koje je proživljavala u ratnim godinama u NDH, dobila tešku bolest žlijezde štitnjače (M. Basedow), što je ostavilo trajne posljedice u emocionalnoj sferi. Smrću supruga završio je jedan rijetko skladan, sretan i miran brak. Koliko je majka pomagala ocu, brinući se za kuću i djecu, pa i za njegove svakodnevne potrebe, toliko je ona bila oslobođena briga za materijalnu stranu života: ostanak

bez supruga, s odraslom ali nezbrinutom djecom, bio je za nju težak udarac udesa koji je teško podnosila.

Očeva smrt s postepenim prestankom sposobnosti za rad imala je teške posljedice i za njegovu knjižnicu: trebalo je srediti njegove spise, dokumente, vratiti knjige na svoje mjesto, što praktički nije bilo moguće bez njega: i uz najbolju volju to se moglo samo djelomično, uz cijenu »najmanje štete«. Majka je – čuvajući uspomenu na oca – s previše emocija zbog svoje bolesti teško racionalno razmišljala o potrebnim koracima. Uz mnoge osobne i službene sućuti izražene nakon smrti oca, nitko iz vodećih krugova nije pokazao brigu za majku, pa ni očevu ostavštinu. Naprotiv, pojavili su se u novinama »kritički« napisi protiv tobožnjeg »Barčevog zanemarivanja« kadrovskih problema katedre »zbog samoljublja« (»slučaj Kombol«: poslije Barčeve i Kombolove smrti). Tu su nam ipak bili skloni pomoći očevi kolege s Fakulteta, osobito profesor Hraste, a i Fakultet se angažirao, iako s ograničenim uspjehom, da skine bačenu ljagu na Barca zlonamjerno objavljenim izmišljotinama. Tek kasnije će postati jasno da su to bili politički motivirani, u stvari više osobni napadaji moćnih pojedinaca (Krlježa).

Majka je uredila knjige u knjižnici prema sustavu koji je upoznala u suradnji sa suprugom. Slagala je očevu korespondenciju u kovertu nazvane po mjestima odakle je pošta dolazila (Rijeka, Split, Zadar, Beograd, Ljubljana, Skopje, Beč, Prag), ili po imenima pošiljatelja pisama. Pojedinačne časopise u kojima su bili očevi članci i novine gdje su izašli članci o Barcu, dokumente o napredovanju i sl., spremala je u ladice u gornjoj knjižnici, što će se kasnije pokazati dobrim, za razliku od novina i časopisa između dva rata i za vremena NDH kao i vrijedne knjige, što su bili u donjoj knjižnici, smješteni najčešće u donjim etažama, jer ih je rijetko koristio. Otac je vjerovao, da je njegova knjižnica u suterenu sigurno mjesto za knjige i dokumentaciju, vjerojatno pod dojmom iskustava iz Drugog svjetskog rata, i jer je njegovu obiteljsku kuću solidno gradio tada vodeći primorski građevinar iz njegova kraja, ing. Mate Crnić: on je kasnije gradio prvu modernu betonsku cestu iz Zagreba prema Karlovcu, pa i bolnicu Rebro dovršenu pred sam rat, otvorenu 1942.

Knjižnica je bila dobro mjesto za knjige za čitavo vrijeme očeva života, pa nitko nije mogao zamisliti što će se dogoditi mnogo kasnije, a utvrditi još kasnije, sredinom sedamdesetih godina, kad je majka našla da su knjige i časopisi u najnižim etažama, zahvaćeni vlagom, dijelom posve upropašteni, jer mjesecima nije nitko otvarao ormare knjižnice. Za vrijeme temeljite rekonstrukcije i sanacije kuće, što smo morali izvesti 1978., bilo je utvrđeno oštećenje reguliranog sliva vode s krova u kanalizaciju, i njezin prodor u područje hidroizolacije nastao za vrijeme radova na gradnji »Vile Zagorje«

u godinama 1963./64. kao zagrebačkog boravišta predsjednika SFRJ Tita, (danas: »Predsjednički dvori«). Tada je izvedeno i proširenje ulice Pantovčak koja vodi do Vile: uništen je krasan drvored na lijevoj strani ulice u svrhu proširenja ceste, a kolovoz je podignut za gotovo pola metra i teškim strojevima nabijano je dovezeno kamenje za temelj proširene ceste, ne obazirući se na postojeće kuće i njihove spojeve s uličnom infrastrukturom. Neki odvodi za vodu na cesti bili su razbijeni, pa se i kod nas voda s krova umjesto u kanal, slijevala u sloj šljunka s funkcijom izolacije: nitko nije mogao slutiti da voda s krova umjesto u kanalizaciju prolazi u temelje kuće i suterenske prostorije gdje je bila očeva knjižnica i tako ju pomalo vlaži.

Knjige su morale biti hitno prebačene u suhi prostor tavana, nastojeći sačuvati cjeline kako ih je otac spremao, dok se ne izvrši sanacija podrumskih prostora i kuće. Veliku štetu nismo nikad prežalili, jer su mnoge krasne knjige i spremljena dokumentacija morali biti bačeni u smeće, kao i godišta časopisa, pa i onih koje je on uređivao: vjerojatno i godišta srednjoškolskog časopisa *Novi život* koji je uređivao kao srednjoškolac pod nominalnim uredništvom Dubravka Dujšina (tada činovnika u Rijeci, kasnije jednog od najvećih hrvatskih glumaca i recitatora), pa *Vihor* u kojem je objavljivao svoje mladenačke pjesme, *Mladost* kojoj je godinama bio urednik i dr. O Barčevim mladenačkim priložima je detaljnije izvijestio Vinko Antić.⁵

Nažalost, nikad se ne će znati koliko je knjiga, dokumenata, novina i časopisa iz najnižih redova knjižnice moralo biti bačeno u smeće, jer su dugotrajnom vlagom bili uništeni do nečitljivosti: neke smo pokušavali spasiti sušenjem. Sve je to bilo uređeno u obiteljskoj organizaciji: supruga, djeca, zetovi, na vlastiti trošak, kako bi se moglo pristupiti sanaciji prostora i kuće. Nije bilo vremena ni da se barem zabilježi bačeno: u velikom poslu preseľjavanja knjižnice nije bilo vremena ni snaga pobilježiti ni ono što se moglo pročitati, iako sam se sjećao časopisa iz raznih razdoblja: stare Jugoslavije, NDH, s poznatim mi imenima.

Potaknut ponovnim sustavnim iskrivljavanjem Barčevih istraživanja i rada, a znajući detalje o nekim sličnim ranijim pokušajima s drugih »ideoloških stajališta«, počeo sam pripremati članke o očevu radu. U mirovini, ponovno sam počeo čitati očeva djela, a i o njemu. U tome sam bio usporen zdravstvenim razlozima: još u pripremi dviju objavljenih studija – eseja⁶ počeo sam sređivati očevu ostavštinu smještenu u dvije velike sobe u kući na Pantovčaku. Tada je pala i odluka da se ostavština dade na čuvanje i pohranu Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i da se tako uredi da može po-

⁵ Vinko Antić, »Antun Barac u ogledalu zavičaja«, u: Vinko Antić, *Pisci, Rijeka, zavičaj*, Matica hrvatska, pododbor u Rijeci, Rijeka, 1965., str. 211–266.

⁶ V. bilj. 3.

služiti ne samo daljnjim istraživanjima hrvatske književnosti, nego i istraživanju rada samoga Antuna Barca, kako bi njegovo nedovršeno djelo postalo poticaj za nova suvremena istraživanja, kakva su započeli njegovi nastavljači i poštovaoci: Frangeš, Šicel, Ivanišin, Stamać i drugi.

U knjižnici sam našao strojopise većine knjiga izašlih za Barčeva života, od kojih posebno spominjem njegovu posthumno objavljenu knjigu sa zapisima iz logora *Bijeg od knjige*. Ima još rukopisa koje treba pregledati, pa i nekih koji ukazuju da je Barac u neko vrijeme (ne može se za sada reći kada) imao na umu objavljivanje nekih zasebnih knjiga, pored poznatih programa planiranih svezaka novije, a poslije i starije hrvatske književnosti, osobito dubrovačke, za koju je, prema svjedočenju njegovih suradnika (Ivanišin, Lj. Maštrović), ali i sjećanjima majke, najavljivao, da će pred mirovinu otići na duže vrijeme u Dubrovnik, »mjesto nastanka« najstarije hrvatske književnosti.

U knjižnici ima valjda nekoliko tisuća sačuvanih knjiga i časopisa, što će se moći točno konstatirati tek kada se dovrši premještanje i registracija pojedinačnih knjiga knjižnice u prostore NSK. U ostavštini ima nešto sortiranih i još nesortiranih dokumenata, korespondencije i drugih spisa, npr. dokumenata u vezi s Eugenom Kumičićem i Franom Mažuranićem.

Na moju radost, ali, vjerujem, i na radost cjelokupne hrvatske kulturne javnosti, tajnik Razreda za književnost, akademik Ante Stamać, obavijestio me je da je Razred za književnost HAZU na svojoj sjednici od 22. svibnja 2013. donio odluku da se »ostvari projekt sveukupnog djela Antuna Barca, tvorca moderne kroatistike« s voditeljima akademikima Antom Stamaćem i Krešimirom Nemecom te prof. dr. sc. Tihomilom Maštrovićem, nastavljačima Barčevih funkcija u struci, Akademiji i Fakultetu, kao »projekt od prvorazrednog značenja HAZU«.

Skup o Antunu Barcu u travnju 2014. pod pokroviteljstvom HAZU u organizaciji Hrvatskih studija i suradnji s nizom elitnih hrvatskih ustanova u tom području, bila je prilika da javnost dobije preliminarni uvid u Barčevu ostavštinu, te zahvaljujem na pozivu profesoru Tihomilu Maštroviću, glavnom organizatoru 14. međunarodnog znanstvenog skupa o hrvatskim književnim povjesničarima, posvećenog Antunu Barcu. To je bila prilika da se hrvatska znanstvena i kulturna javnost upozna s nekim značajkama njegove ostavštine i da neka svoja zapažanja prenesem uglednim sudionicima skupa, a člankom za Zbornik i svima zainteresiranima u Hrvatskoj i inozemstvu.

Radeći na sređivanju Barčeve ostavštine moram reći da je i meni kao stručnjaku posve druge struke, medicinaru, profesoru neurologije, bilo zadovoljstvo pregledavati Barčeve knjige i časopise, te bilježiti neka zapažanja o osobitostima knjižnice i drugih dijelova ostavštine. Tek upoznavši, još uvijek djelomično, sadržaj očeve knjižnice, shvatio sam s kolikom je ljubavi prema hrvatskoj književnoj tradiciji, investirao svojeg truda i vlastitoga novca u

knjige i časopise »svoje« knjižnice tijekom mnogih godina, od doba riječkog srednjoškolca, zagrebačkog studenta, kasnije srednjoškolskog i sveučilišnog profesora, sve do svoje rane smrti. On je znao među svojim knjigama i *Vincima*, *Danicama* i drugim časopisima provoditi mnoga popodneva i rane večernje sate, listajući po njima, praveći zabilješke ili označujući lagano, mekom olovkom, s vanjske strane tijela teksta, zakrivljenim potezima eliptoidnog oblika ono što je želio ponovno pregledati ili prepisati. To mu je morao biti osjećaj dubokog zadovoljstva što se u svojoj kući, blizu svoje obitelji, mogao duhovno »družiti« i »razgovarati« s hrvatskim piscima koji su živjeli i radili pred pedeset, sto ili više godina, ponirući u njihov svijet, njihove osobne i zajedničke brige i patnje, razgovore i svađe, probleme i putove rješenja, uživajući se u njihovu društvenu atmosferu, dileme, zadovoljstva, pobjede, poraze, veselja i tuge... Bili su to, kako možemo suditi, entuzijasti, borci za hrvatski narodni i kulturni napredak i nacionalnu slobodu Hrvata, s kojima je »očevo druženje« bilo istinsko uživanje.

Čitajući očeve *Vience* i *Danice* počeo sam razumijevati njegovo bavljenje hrvatskim preporodom i ulaženje u dubinu društvenih, jezičnih i književnih problema, koje je obrađivao u nizu svojih radova, i nažalost prikazao, možda već djelomično i bolestan, u jedinoj dovršenoj knjizi iz planirane cjeline »Hrvatske književnosti«. Palo mi je na pamet, kao čovjeku izvan struke, duboko zainteresiranom za hrvatsku kulturu, prošlost i budućnost naroda, da bi za bolje razumijevanje naše prošlosti, ali i veće interesiranje za našu sadašnjost i budućnost, trebalo redovno izdavati i odgovarajuća faksimilna izdanja naših starih časopisa i knjiga, da ih približimo suvremenim generacijama. Posve je sigurno, da ni većina današnjih profesora srednjih i osnovnih škola, pa i fakulteta, ako im to nije poseban istraživački interes, nije vidjela takve knjige i časopise koje rađaju iskreno i stvarno, a ne glumljeno »profesionalno domoljublje« naših političara i tajkuna. Boraveći uz knjige i časopise iz očeve knjižnice i sređujući ih, sjetio sam se zapisanih riječi posljednje Barčeve studentice na ispitu prije nastupa bolovanja, kasnije istaknute hrvatske znanstvenice, Vesne Jakić-Cestarić:

»Iza ogromnog bogatstva podataka, koje je nevjerovatnom marljivošću sakupljao čitava života i nama ih predano predavao, iza tih bio-bibliografskih pojedinosti, koje daje trezveni historičar književnosti, nikad nije izostao i onaj lični ton, neizrečen riječima, nego srcem.... – Ako smo ponekad odnijeli cvijeće na grob preporoditelja, ako tu našu porodicu književnika osjećamo kao svoju vlastitu, to je ona ljubav, koju nam je iz sebe prenio profesor Barac. Gole činjenice našli bi i drugdje, a ono više, što nam je dao profesor Barac, lično je njegovo, i to će ostati kao najljepša uspomena i najdublja zahvalnost njemu.«⁷

⁷ Vesna Jakić-Cestarić, »Moja zahvalnost profesoru«, *Zadarska revija*, IV, br. 4, str. 291; Zadar, 1955.

Često sam razmišljao koliko je trebalo truda, upornosti i suradnje s antikvarima, s ljudima koji su željeli prodati njima nepotrebne knjige ili časopise, pa onda uvezivanje, brige za stare i novije knjige, novine i časopise, da bi knjižnica nastala i čuvala se, a to je mogao samo on, koji je s njom i u njoj živio i svakodnevno radio. Ja se pitam: kako i kada je sve to stizao? Ni to mu nije bilo dosta za njegova istraživanja, pa tako Frangeš navodi svoja sjećanja:

»Kolege Barčevi pamte ga po beskrajnim, samozatajnim listanjima hrvatske periodike, u divna proljetna jutra i bujne jesenske sutone. – Pamtim i sam brojne kutije bibliografskih ispisa Barčevom rukom; pamtim ih još iz godina kad je Leksikografski zavod započeo svoju sistematsku bibliografiju (jednu od onih brojnih neophodnosti kojih 1929. bilo nije); promatrao sam te knjige i s tugom razmišljao o tom prisilnom »bavljenju koječim« koje je za Barčev rad bilo nezaobilazno, a koje, eto, u moje doba postaje tragično suvišna investicija... – Sve je Haler imao pravo. Ali povijest hrvatske književnosti nije napisao on, nego ju je, autoritativno, započeo Barac. *A da je, umjesto šezdeset i jedne, bar kao Haler poživio onu još jednu godinu; i da zadnje dvije godine nije bio bolestan, njegova bi Povijest imala vjerojatno sve četiri knjige; tri – svakako*«. ⁸

Neke od spomenutih kutija našli smo u njegovoj knjižnici te su sada pohranjene u NSK.

Barac je počeo kupovati i skupljati knjige veoma rano, kao srednjoškolar, nastavio kao profesor i kao profesor na sveučilištu. Još u početku je volio potpisivati »svoje knjige«, što je nastavio gotovo do kraja života. Na nekima je, gotovo iznimno, rukopis supruge Nevenke, bez imena. Studirajući potpise na knjigama već i nestručnjak može lako primijetiti promjene njegova rukopisa tijekom godina (»Antun Barac«, rijetko »Dr Antun Barac«): iako identičnih osobina, različita oblika u ranim od onih u kasnijim godinama: po tome se može i zaključiti u kojoj životnoj dobi je kupio knjigu, pa potpisi na knjigama izdanih iste godine, a drugačijeg oblika, tipičnog obilježja Barčeva potpisa, govore da su knjige nabavljene u različito vrijeme života; neki zapsani datumi samo su njemu nešto značili (slike).

Posebno je cijenio raritetne knjige, od kojih spominjem: *TRNULE Ljudevita Vukotinića*, tiskane na tankom papiru »u Zagrebu 1862. brzotiskom A. Jakića«, dimenzija 13,3 × 8,4 cm, 93 str., ili: *Početak, napredak i vrédnost Literature Ilirske Dragutina Seljana, Tiskom k.p. nar. Ilir. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, u Zagrebu 1840.*, 14,5 × 11 cm, 88 str. (naknadno ukoričena). Pratio je sva zbivanja u književnosti, pa ćemo naći izdanje *Hrvatske mlade lirike*, te rana, kao i kasnija izdanja Andrića i Krleže, ali i malih pisaca, kao

⁸I. Frangeš, nav. dj.

Tomislava Švacova, kojem je za vrijeme rata posvetio članak »Nekrolog nepriznatomu«.

Ima i mnogo knjiga s posvetom njegovih znanaca, suradnika, ali i nepoznatih autora, koji su željeli da on pročita, a možda i nešto napiše o njihovu radu. Da je i htio, očito je da to ne bi mogao u ostacima raspoloživa vremena.

Pravo bogatstvo i poticajna vrijednost knjižnice moći će se vidjeti tek kad se knjige obrade, kako je dogovoreno: s popisima po cjelinama: autorima, jezicima, problemima, kao i njihovim kombinacijama, analogno kako je u svojoj glavi imao začetnik i vlasnik knjižnice: Antun Barac. To će najbolje znati učiniti profesionalni knjižničari i stručnjaci, kako bi jednog dana ova knjižnica u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici bila trajna riznica hrvatske kulture, mjesto odgoja mladih stručnjaka i znanstvenih istraživača, slavista i posebno kroatista, teoretika književnosti, komparatista i drugih, i njihov poticaj na daljnja istraživanja Antuna Barca i problema koje je i sam istraživao.

Želim dati i nekoliko posebnih podataka o ostavštini. Od sortirane korespondencije majka je sačuvala onu Gorana Kovačića, koju je skupio sam pok. otac u većoj kuverti s napisom »Goran«, pa pisma Cara-Emina, Vjekoslava i Ljubomira Maštrovića u njihovim zajedničkim naporima za otvaranje Instituta Akademije u Zadru: treba naglasiti, da je njegovo sudjelovanje u otvaranju zadarskog instituta bilo njegovo zadnje pojavljivanje u javnosti, već sa znacima očite bolesti, po svjedočenju njegova suradnika na tom pothvatu Lj. Maštrovića.⁹ Tu su i pisma H. Polenakovića iz Skopja, M. Murka i njegove obitelji iz Praga, Emila Štampara i Antona Slodnjaka iz Ljubljane, i mnogih drugih, što je majka uspjela naći i spremiti. Otac inače nije, u stalnoj vremenskoj oskudici, sustavno čuvao poslanu mu korespondenciju, a nije imao ni duplikate vlastite korespondencije, osim (rijetko), ako je to bilo neophodno za službene potrebe.

Među sačuvanom poštom našao sam primljena pisma i dokumente iz Novoga Sada, što je majka sačuvala, povezano s Novosadskim dogovorom. Neke od tih otac nije nikad ni vidio. To sam kasnije analizirao u kontekstu njegovih objavljenih članaka o pitanjima jezika, posebno ono što demantira napise da je on supotpisnik Dogovora.

Bilo je veoma mnogo dijelova rukom pisanih papira, dijelova rukopisa koji se nisu mogli sistematizirati ni međusobno povezati: otac je često ostavljao rukom pisane stranice starih članaka, koje je vjerojatno mislio koristiti pri pisanju zamišljenih članaka. Zbog mnoštva takvih papira, koji su mogli jedino njemu koristiti, to smo bacili smatrajući neupotrebljivim.

⁹Ljubomir Maštrović, »In Memoriam Antunu Barcu«, *Zadarska revija*, IV, br. 4, str. 288–290; Zadar, 1955.

Proučavanje Barčeva rada na temeljima ostavštine i njegove knjižnice bit će daleko više moguće nakon uređenja njegove knjižnice u NSK, kada i knjige i građa budu osustavljeni na spomenutim principima. Neke analize bit će moguće i osustavljenjem korespondencije.

* * *

Kako je spomenuto, među poštom pristiglom već u vrijeme njegove teške faze bolesti – sačuvana su pisma i dokumenti primljeni iz Novog Sada prije i poslije tzv. Novosadskog dogovora. U našoj literaturi o Novosadskom dogovoru (8.–10. prosinca 1954.) gotovo i nema analiza toga skupa, okolnosti donošenja zaključaka ni dokumentacije na temelju kojih bi se moglo raspravljati o Dogovoru, koji će svakako snažno utjecati na kasnija zbivanja u Jugoslaviji, ukazujući na već tada postojeće velikosrpske planove za preuzimanje vlasti u bivšoj državi. Osobno mi je čudno, da se o Dogovoru obično razgovara kao o »svršenom činu«, dok se mnogo više piše o Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (1967.), iako su i o tome bile iskazane neke nerazjašnjene dileme (npr. razmišljanja Stjepana Babića, Radoslava Katičića i Mirka Petija).¹⁰ Nažalost nema pisanih svjedočenja tamo nazočnih hrvatskih jezikoslovaca i književnika o zbivanjima »iza scene«, iako se spominje da je profesor Jonke bio na razgovoru kod tada najodgovornijeg političara u Hrvatskoj Vladimira Bakarića.

Rasprava objavljena u *Letopisu Matice Srpske* govori o razboritim stavovima većine hrvatskih predstavnika, iako s previše opreza, pa se moramo pitati: zašto? Osobno sam ostao zaprepašten kad sam mnogo godina kasnije na Internetu našao dokument »s naknadno danim potpisima« istaknutih osoba koje su podržale Dogovor, a među njima – i potpis Antuna Barca. Nitko od obitelji nije o tome ništa znao: u vrijeme po završetku Dogovora (10. prosinca 1954.) Barac je već bio duže hospitaliziran, a obitelj nije nikad: ni tada ni kasnije, išta saznala o nekom »naknadnom potpisu«. Pet mjeseci nakon početka »službenog« nastupa bolovanja krajem ljeta 1954. (negdje u srpnju–kolovozu), krajem studenoga 1954. bio je hospitaliziran na neurološkom odjelu Neuropsihijatrijske klinike Rebro radi »psihoneurotske glavobolje«. Tri tjedna »liječio« ga je u bolnici ugledni psihijatar psihoanalitičar prof. Stjepan Betlheim i prvi uočio da nema »psihoneuroze«! No to je duga i tužna priča! Otac se već prije tužio supruzi kako »mu nitko ne vjeruje da je bolestan, a da on zna da ima neku tešku bolest!«. Već su i laici zapažali

¹⁰ Deklaracija kao tema broja *Republike*, 64, br. 2; veljača 2008.; Radoslav Katičić, »Deklaracija i jezikoslovlje«; Mirko Peti, »Jezik kojim je pisana deklaracija«.

da je postao usporen, zaboravljiv, smanjene koncentracije, »rastresen«. Tek u siječnju 1955. bila je postavljena dijagnoza tumora mozga, te je bio poslan na operaciju na Neurokiruršku kliniku u Zürichu.

Navodni Barčev potpis pod Novosadski dogovor je prema navedenom slijedu događanja, mogao »nastati«:

- a) da ga je dao kao *bolesnik Klinike Rebro*, što bi prema propisima pravno bilo moguće *jedino uz dozvolu nadležnog liječnika*,
- b) da je potpis bio *dobro napravljena krivotvorina*,
- c) da je *potpis »tko zna kako« bio iskamčen od teško bolesna, psihički promijenjena čovjeka*.

Otac je bio smješten na »otvorenom« dijelu Klinike (tzv. srednji trakt u prizemlju na Rebru), u koji se moglo dolaziti bez nadzora: stoga se taj potpis, ako je zaista i bio dan – bez svjedoka, bez prisutnosti liječnika, bez znanja obitelji, u izolaciji bolnice – ne može smatrati pravovaljanim, prvenstveno jer proturječi prethodno javno objavljenim Barčevim stavovima o »Novosadskoj inicijativi«. Taj tužni detalj govori o tadašnjem vremenu i o izvršiteljima te »inicijative«. Ne vjerujem da bi liječnici dopustili da takav bolesnik (tada smatran »psihijatrijskim«) nešto potpisuje bez obavijesti obitelji, možda važno kao u pitanjima nasljeđivanja, za što je uvijek bila pravna obveza i dozvola liječnika, uz svjedoka.

U Barčevoj ostavštini našao sam dokumente relevantne za Novosadski dogovor. Njegov članak »Napomene uz diskusiju o pravopisu«, objavljen u beogradskoj *Politici* 15. veljače 1953. (pisan vjerojatno krajem 1952. ili početkom 1953.),¹¹ prije službenog početka »Ankete«, u vrijeme njegovih još aktivnih mjeseci, govori da se nešto »kuhalo« i prije početka službene »Ankete«: valjda je na poziv redakcije poslao članak s ciljem da javno iznese svoj stav, prvenstveno srpskoj publici. Nakon opisa povijesti borbi oko pravopisa u Hrvata i Srba, zaključuje: »Moje je mišljenje, da zbog navedenih i vrlo mnogo drugih sličnih uzroka pitanje o izjednačenju pravopisa ne treba ubrajati među najvažnije kulturne probleme našega vremena«, završavajući ključnom rečenicom: »Nervoza i ubrzanost, s kojima se neki problemi ubacuju, često u njihovu rješavanju nanose više štete nego koristi«. Kao da je predosjećao mogućnost krvavog raspleta Jugoslavije koji će uslijediti nakon velikosrpske agresije na Hrvatsku!

Cirkularno pismo *Letopisa Matice srpske (LMS)* od 12. svibnja 1953. sadržavalo je i popis predviđenih »saradnika na Anketi«. Na tom javno ne-

¹¹ Antun Barac, »Napomene uz diskusiju o pravopisu«, *Politika*, str. 7; Beograd, 15. veljače 1953., u rubrici Kulturni život.

objavljenom popisu (barem meni nije poznato) bile su i istaknute javne i političke osobe npr. Veljko Vlahović, Vladimir Dedijer, Milovan Đilas, Miroslav Krleža, Vladimir Bakarić, Marijan Matković, Vlatko Pavletić, Andrija Štampar i drugi, koji su izbjegli sudjelovati u anketi, a nisu bili ni javno spominjani niti ikad »sankcionirani«.

Glavni akter »Novosadske inicijative« Živan Milisavac 18. prosinca 1953. šalje Barcu osobno pismo, koje pokazuje znakovit otklon od službene politike. Pismo glasi:

»Poštovani gospodine Profesore, Obraćam Vam se u vezi sa našom anketom... Iz Zagreba zasad slabo. Stoga Vas molim da nam što pre pošaljete Vaš odgovor. Mnogi ovde čekaju da se prvo jave Zagrepčani. U Zagrebu, opet, mnogi čekaju na Vas. – Odmah posle Nove Godine dolazim u Zagreb, samo radi toga. Nadam se da ću tada dobiti rukopis, ako ga ranije ne pošaljete... Sa odličnim poštovanjem – Ž. Milisavac«.

Dok je tada općenito prvi i najveći službeni autoritet u Hrvatskoj za pitanja jezika, književnosti i kulture »hrvatskog i svih jugoslavenskih naroda« bio Miroslav Krleža, Milisavac najednom proglašava Barca čovjekom od najvišeg autoriteta u Hrvatskoj u navedenim pitanjima, čije je mišljenje važno, tražeći od njega da hitno pošalje svoje mišljenje, naravno pozitivno (!), unatoč ranije objavljenom članku u *Politici*. Mimo ustaljenih običaja titulira ga »gospodine profesore«, što više ne će biti u pismu poslanome »11. decembra 1954.« po završetku Dogovora, koje Barac više nije ni mogao vidjeti, jer je ležao u bolnici. Majka je spremila svu dokumentaciju da pokaže suprugu »kad ozdravi«.

Barac je u »Anketi« *LMS* dao svom članku naslov zaključka Bečkog dogovora, na koji su se inicijatori pozivali: »Jedan narod treba jednu književnost da ima« (objavljen: veljača 1954.)¹², stoga otisnut pod navodnicima. U članku jasno izražava stav:

»Krilaticu, formuliranu na književnom dogovoru g. 1850. ponavljali su i pojedinci i grupe na ovaj ili onaj način kroz posljednjih stotinu godina u svima slučajevima, kad je naš politički i kulturni život stajao na prekretnici, i kad se jače osjetila potreba što jačih veza između Srba i Hrvata. Pri tome su nestrpljivci i sentimentalci obično s uzdahom tvrdili: kako su naši pradjedovi po svojim vidicima bili veliki, a kako njihovi unuci i praunuci u svojoj sitnoći ne će da do kraja provedu ono, što je već na prvi pogled tako jasno i opravdano. Kao najočitiiji dokaz za to poslužilo im je stanje u jeziku i pravopisu. Unatoč tobožnjoj očiglednosti toga dokaza, oni – nisu imali pravo«.

¹² Antun Barac, »Jedan narod treba jednu književnost da ima«, *Letopis Matice Srpske*, knj. 373, sv. 2, str. 106 – 109; Beograd, veljača 1954., Anketa o jeziku.

Pišući o jedinstvu srpskog i hrvatskog književnog jezika Barac je jasan: »Svi programatski pokušaji oko potpunog izjednačenja hrvatskog i srpskog književnog jezika i pravopisa potjecali su iz težnje, da se i na tome području postigne jedinstvo jugoslavenskih naroda«. U nastavku piše: »...tzv. integralni Jugoslaveni u staroj Jugoslaviji nisu uspjeli da iz Srba, Hrvata i Slovenaca stvore potpuno uniforman narod, nego su se sami, kraj triju bratskih naroda, nekako osjećali kao četvrti. Slično je bilo i s jezikom i pravopisom«.

U podužem članku Barac argumentira zašto ne treba forsirati jedinstvo jezika i pravopisa:

»Da li su naše političke i kulturne prilike zrele, da se kakvom službenom odlukom ili zaključkom najpozvanijih stručnjaka uklone i preostale razlike, znat će najbolje politički rukovodioci. Koliko su oni na naše odnose gledali realno, pokazuje već i sama podjela nove Jugoslavije na narodne republike, kao i činjenica, da su u njoj priznati pojedini jugoslavenski narodi kao izgrađene narodne individualnosti, na osnovi bratstva i jedinstva. Nema razloga, da se u pitanjima jezika i pravopisa pođe drugim putem«.

U nastavku članka dodaje: »Kao i u prošlosti, i sada bi trebalo svakoj narodnoj jedinici ostaviti, da se na vlastitom zemljištu razvija po vlastitoj volji«.

Politički mudro, pozivajući se na službenu državnu politiku, Barac odlučno i bez kompromisa iznosi stav protiv bilo kakvog nametanja dogovora, nastojeći oštrinu zamijeniti argumentom i kritičkim pristupom razmatranim opcijama. Iako načet bolešću, čvrstog karaktera, ostaje nepokolebljiv u svojem stavu. Radikalniji od Barca prema »inicijativi« tzv. Novosadskog dogovora bio je u »Anketi« samo Julije Benešić (svibanj 1954.) davši svojem članku naslov: »Glas protiv ankete«. Ivo Frangeš (veljača 1954.) je manje radikalniji, ali odlučno negativnog stava prema »Anketi«, s prilogom: »Budimo strpljivi«.

Rezimirajući »Anketu« o pitanjima imena zajedničkog jezika i rječnika, te da je Barčev kontinuirani, čvrst i nesalomiv stav bio iznimka u »Anketi«, vidi se iz zaključka, koji je Milisavac iznio, tj. da je većina sudionika bila za jedinstveni pravopis, neki čak tražeći njegovu hitnu pripremu, a »jedan jedini glas ostao je izdvojen: A. Barac smatra da svako treba da radi svoj pravopis, kao i do sada, samo da pazi da se ti pravopisi ne udaljuju jedan od drugog«. Čitajući pažljivo članke u anketi, osobno i nisam dobio dojam da je Milisavac zaključivao istinito i razborito, nego da je i zaključak imao političku poruku. S iskustvom svega onog što se dešavalo kasnije, čovjek se mora pitati: Zašto? Što bi se s Barcem desilo, da nije bio sve teže bolestan i na kraju umro?

Mene kao neurologa zadivljuje Barčeva postojanost, budući da je njegov moždani tumor bio smješten u lijevoj čeonoj regiji mozga: tada se u bolesnika često javljaju psihičke promjene. Valjda se ipak ne treba čuditi takvoj razli-

ci u čovjeka, koji je u osam godina svojeg poslijeratnog djelovanja, u teškim i opasnim godinama, uza sve aktivnosti na Fakultetu i u JAZU (HAZU), bio osnivač Hrvatskog filološkog društva (1950.), sa Skokom i prethodno sankcioniranim Ivšićem, utemeljitelj časopisa za kulturu hrvatskoga književnog jezika *Jezik* 1952. godine, uz mnoge obveze na Fakultetu, Sveučilištu i drugdje.

Možda je Barčeva bolest, u vrijeme zasjedanja novosadskog skupa, još bez dijagnoze, poslala bez njegove krivnje krivu »poruku uplašenim hrvatskim učesnicima«. Možda neki nisu ni znali da je Barac u bolnici, ili, ako su znali, možda su to tumačili njegovim »izbjegavanjem« da dođe u Novi Sad na »dogovor«. Ili je netko namjerno krivo informirao sudionike? Većina nije mogla vjerovati, s obzirom na njegov opseg i tempo rada, da on uopće može biti bolestan! No posve sam siguran da zdravi Barac ni pod koju cijenu ne bi odustao od svojeg stava: vjerojatno bi uz njegovu nazočnost i atmosfera na sastanku bila drugačija: on je valjda jedini imao hrabrosti suprotstaviti se »neprikosnovenom ekspertu«, rigidnom i samodopadnom akademiku, »vodećem jugoslavenskom lingvistu« Aleksandru Beliću. Kako bi sve završilo, ne možemo znati: da li bi Barac završio ponovno u zatvoru, slično kao ranije njegov starogradiški drug i prijatelj Ilija Jakovljević, pod (nedokazanim) pretpostavkama da je iza inicijative stajao Aleksandar Ranković, ili bi se možda uključili i oni koji su do tada uspješno izmicali oglašavanju svojeg stava – pitanje je na koju stranu – nećemo saznati nikada! Opisani događaji sami po sebi govore o neobičnim okolnostima, pa i falsifikatima organizatora toga pothvata, fatalnog za kasnija krvava zbivanja u Jugoslaviji, kao da ih je Antun Barac slutio, upozoravajući u svojim priložima na opasnosti te »inicijative«.

* * *

U knjižnici sam našao (mnoge još neobrezane) primjerke *Knjige eseja* (izašle u Zagrebu 1924.) – ukupno preko 150 primjeraka, koje je otac očito preuzeo iz tiskare, nemoguće je znati, kada. To je jedina Barčeva knjiga iz perioda, kada su mnogi hrvatski književnici pisali ekavicom, iz raznih pobuda (od A. Cesarca i M. Krleže preko T. Ujevića do katoličkih pisaca, npr. I. Jakovljevića). Barac je, kako se zna, već sljedeće godine odustao od te prakse, što je očito bilo posljedica uviđanja političke zablude u praksi hrvatskih književnika: jedini je mogući zaključak da nije želio da mu se ta knjiga dalje prodaje. Ja nisam imao prilike razgovarati o tome s ocem, jer tu knjigu nisam nikada ni vidio u očevoj knjižnici, čak niti znao za njezino postojanje, što također znači da je se, valjda, zbog istog razloga, na neki način, odrekao.

Zbog toga sam najveći dio tih primjeraka bacio, u uvjerenju da prodaja knjige na ekavici ne bi bila u skladu s njegovom »posmrtnom porukom«: željom, da se navedena praksa ne ponavlja, jer se pokazala i kao (njegova) pogreška. Stoga smatram da je ispravan postupak njegovih nasljednika I. Frangeša i M. Šicela, koji su, i po sadržaju i porukama, Barčeve važne članke iz te knjige, objavlјivali ijekavicom, kako je Barac pisao čitavog života, što je Frangeš ispravno argumentirao u svojem viđenju Barca.¹³

* * *

Među posebno čuvanim knjigama našao sam knjižicu Društva Sv. Jeronima objavljenu u Zagrebu 1900. autora Janka Barlèa pod naslovom *Josip Juraj Strossmayer. O pedesetgodisnjici njegova biskupovanja* koja je poklon oca Mate s posvetom šestogodišnjem sinu: »Za Antona Barac Matijeva, Kamenjak dne 29. prosinca 1900. Mate Barac«.

U uvodu (»Mjesto pripomenka«) autor piše: »Domovina hrvatska ponosi se, što je svomu narodu dala sina, kojemu pripada s punim pravom naslov: otac domovine, a taj je Josip Juraj Strossmayer. Narod hrvatski već se mnogo puta sakupljao oko tog svog dobrog oca i pastira, ali jamačno nikad rado-snije, nego ove godine, kad on slavi rijetku slavu, pedeset godišnjicu svog biskupovanja«. To poglavlje završava stihovima tada značajnog suvremenog hrvatskog pjesnika Jovana Hranilovića:

*Povijest našeg mukotrpnog roda
Junačkom je krvi ispisana,
Nakićena lovorom i slavom
Glasovitih svijetom velikana;
Ali većeg Hrvatica majka
Od Tebe nam porodila nije,
I što više zamičeš u vječnost
Tvoja zvijezda sve to ljepše sije.*

Imao je Ivanišin pravo: Usvojio je Barac svoju »etiku još u rodnoj kući u malom selu nedaleko Crikvenice!«.¹⁴

¹³ I. Frangeš, nav. dj.

¹⁴ N. Ivanišin, nav. dj.

Literatura

- Vinko Antić, »Antun Barac u ogledalu zavičaja«, u: Vinko Antić, *Pisci, Rijeka, zavičaj*, Matica Hrvatska, pododbor u Rijeci, Rijeka, 1965., str. 211–266.
- B. P. (Borislav Pavlovski), »Nezaobilazni makedonistički datumi. 35. Obljetnica Katedre za makedonski jezik i književnost zagrebačkoga Filozofskog fakulteta i 45. obljetnica sveučilišne nastave iz makedonistike«, *Makedonski glas*, VIII, br. 23, str. 19–20; Zagreb, srpanj–rujan 2000.
- Antun Barac, »Napomene uz diskusiju o pravopisu«, *Politika*, str. 7; Beograd, 15. veljače 1953., u rubrici Kulturni život.
- Antun Barac, »Jedan narod treba jednu književnost da ima«, *Letopis Matice Srpske*, knj. 373, sv. 2, str. 106 – 109; Beograd, veljača 1954., Anketa o jeziku.
- Boško Barac, »Čemu služe podmetanja, neistine i izmišljotine akademika Dubravka Jelčića?«, *Vijenac*, br. 495, str. 17–18; Zagreb, 21. veljače 2013.
- Boško Barac, »Intimni svijet Antuna Barca. Životni pogledi – Okolnosti, problemi, nedovršeni planovi – Kraj od podmukle bolesti (Dokumentirana sjećanja)«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 4, str. 73–103; Rijeka, 2013.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti: Kritički portreti hrvatskih slavista, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
- Nikola Ivanišin, »Antun Barac«, *Zadarska revija*, XXX, br. 1; 1981. Pretiskano u: *Književnopovijesno djelo Antuna Barca*, Biblioteka »Dometi«, Izdavački centar Rijeka, 1986.
- Vesna Jakić-Cestarić, »Moja zahvalnost profesoru«, *Zadarska revija*, IV, br. 4, str. 291; Zadar, 1955.
- Ljubomir Maštrović, »In Memoriam Antunu Barcu«, *Zadarska revija*, IV, br. 4, str. 288–290; Zadar, 1955.
- Vinko Nikolić, »Smrt Prof. Dra Antuna Barca«, *Hrvatska revija*, V, br. 4, str. 582–584.; 1955.
- Miroslav Šicel, »Antun Barac i njegovo djelo«, u: Antun Barac, *O književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
- Temat o Deklaraciji u časopisu *Republika*, 64, br. 2; veljača 2008. (posebno: Radoslav Katičić, »Deklaracija i jezikoslovlje«; Mirko Peti, »Jezik kojim je pisana deklaracija«)

PRIPOMENE O OSTAVŠTINI ANTUNA BARCA

Sažetak

Autor članka, sin Antuna Barca, liječnik, sveučilišni profesor neurologije, opisuje ostavštinu oca u kontekstu podataka o njegovoj dugo nedijagnosticiranoj bolesti tumora mozga, o njezinoj postupnoj progresiji, operaciji i smrti 1. studenog 1955., s mnogo nedovršenih radova u knjižnici, ali i o vlazi, koja je dvadesetak godina nakon njegove smrti zahvatila dio knjižnice. Ostavština se sastoji od strojopisa većine Barčevih objavljenih knjiga, rukopisa pisanih rukom, opsežne ali samo dijelom očuvane prepiske, službenih dokumenata, i bogate, kratko opisane knjižnice, novina, časopisa i rukom pisanih tekstova kojima tek slijedi bibliotekarska i znanstvena obrada. Sačuvani dio knjižnice daje dobar uvid u Barčevu ljubav prema hrvatskoj knjizi: pažljivo skupljanje knjiga i časopisa iz vremena hrvatskog preporoda i novije književnosti, ponajviše hrvatske, ali i drugih južnoslavenskih naroda i strane literature (francuske, njemačke, talijanske i druge), dajući naslutiti njegove nedovršene programe obrade novije i starije hrvatske književnosti, komparativnih istraživanja i teorije književnosti. Donacija Barčeve ostavštine Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i njezina bibliotekarska i znanstvena obrada dat će nove mogućnosti i poticaje za daljnja mnogostrana istraživanja povijesti hrvatske književnosti.

Među nađenim dokumentima posebno je analiziran tzv. Novosadski dogovor (10. prosinca 1954.), kad je već teško bolesni Barac ležao u bolnici. Početkom 1953. u beogradskom dnevniku *Politika* i početkom 1954. u članku za »Anketu« Matice srpske, prije nastupa teške faze bolesti, naveo je razloge s jasnim kulturološkim i političkim argumentima protiv ujednačavanja hrvatskog i srpskog pravopisa i književnih jezika, upozoravajući na opasnosti političkih pritisaka. Njegov se potpis ipak pojavio kao naknadno prihvaćanje Dogovora, što autor analizom događaja i dokumenata pobija. To govori o falsifikatima organizatora toga pothvata, fatalnog za kasnija krvava zbivanja u Jugoslaviji, na kakve opasnosti je Barac prethodno upozoravao u svojim priložima.

Ključne riječi: Antun Barac, Barčeva knjižnica, korespondencija, sadržaj ostavštine, opis materijala, znanstveni rad, Novosadski dogovor

REMARKS ON BARAC'S LEGACY

Summary

The author of the paper, Antun Barac's son, MD, professor of Neurology, describes the legacy of his father's library in the context of information regarding his long time undiagnosed, gradually progressing illness (brain tumor), neurosurgery and his departure on November 1, 1955 with many unfinished papers remaining in the library. Unfortunately, some twenty years after his death humidity appeared in the library, destroying some books, newspapers and journals. The legacy includes

typescripts of most of Barac's published books, some manuscripts – possibly some planned to be published – an extensive but only partially preserved correspondence (private and official), official documents and a rich, briefly described library, newspapers, magazines and texts in handwriting yet to be interpreted and analyzed by librarians and scientists. Most of the books are in Croatian, but there are many in other South Slavic, as well as in French, German, Italian and other languages. The library corpus enables us to conjecture about the plans on his further programs in Croatian literature, comparative studies and literary theory. The donation of this material to the National University Library in Zagreb and its library and scientific research will provide new possibilities and initiatives for future scientific studies primarily of Croatian literature, but for also other kinds of research.

Among the found documents and letters, a special attention in the analysis is given to Novosadski dogovor (The Novi Sad Agreement) dated December 10 1954, when Barac was already very ill and in hospital, supporting the planned forced unification of the Croatian and Serbian grammar and literary languages, although Professor Barac in two papers published in 1953 and 1954 warned that political pressures could make more damage than benefit. The author also proved that Barac's signature under the Agreement was either falsified or obtained by deceit from the hospitalized, psychologically heavily ill patient. The Agreement may now be seen as a fatal predecessor of the later bloody end of the former Yugoslavia, warned by Antun Barac in his previously published articles.

Key words: Antun Barac, Barac's Library Collection, correspondence, legacy contents, library contents, scientific work, The Novi Sad Agreement

Dodatak

Martina Čavar

Nacrt za životopis Antuna Barca

Stručni članak
UDK 821.163.42–05 Barac, A.

Hrvatski književni povjesničar i kritičar, sveučilišni profesor i akademik Antun Barac (Kamenjak kraj Crikvenice, 20. kolovoza 1894. – Zagreb, 1. studenoga 1955.), najstarije je dijete kamenara – graditelja, malog građevinskog poduzetnika Mate (1870. – 1936.) i majke Karle, rođ. Marušić (1875. – 1967.), rođen je 20. kolovoza 1894. u Kamenjaku (tada općina Grižane, Hrvatsko primorje) gdje je provodio djetinjstvo s mlađim bratom Ivanom i sestrom Marijom. Završio je osnovnu školu (1901. – 1905.) u Grižanima, klasičnu gimnaziju u Sušaku (1905. – 1913.), a pri zagrebačkom Mudroslovnom (Filozofskom) fakultetu studirao je hrvatskosrpski jezik i književnost, njemački jezik i filozofiju, te diplomirao 13. srpnja 1917. Godine 1918. na tom je fakultetu doktorirao s temom o Vladimiru Nazoru.

Barac je aktivan gimnazijalac; brine se o pretplati lista *Hrvatski đak* (1912.), uređuje list za mladež *Novi život* (1912.), objavljuje zagonetke i pjesme, nastale matoševskim utjecajem u listu *Pobratim* (1910. – 1913.). Godine 1912. i 1913. aktivno sudjeluje u političkim demonstracijama đaka i građana koje završavaju đачkim štrajkom. Od 1914. surađuje u Čerininom *Vihoru*, objavljuje svoj prvi književni prikaz »Adam Kostelić« te prikaze i kritičke članke iz hrvatske i srpske književnosti. Kao srednjoškolski profesor radio je u Klasičnoj gimnaziji u Sušaku (1918. – 1924.) i u II. klasičnoj gimnaziji u Zagrebu (1924. – 1930.). Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu postao je docent 1930., izvanredni profesor 1933., a redoviti profesor hrvatske i jugoslavenskih književnosti 1938. Godine 1926. Antun Barac se oženio studenticom filozofije, slavistike i njemačkoga Nevenkom r. Barac, te 1927. dobio kći Višnju, 1930. sina Boška te 1932. kći Vidu.¹

¹ Pri izradbi nacrtu za životopis korišteni su sljedeći izvori:

- Vinko Antić, »Antun Barac u ogledalu zavičajak«, *Pisci, Rijeka, zavičaj*, Matica hrvatska, pododbor u Rijeci, Rijeka, 1965., str. 211–266.
- K.[armen] Milačić, »Barac, Antun«, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, I, A – Dž, Matica srpska, Zagreb, 1972., str. 151–155.
- Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Kritički portreti hrvatskih slavista, Projekt povijesti hrvatske slavistike, voditelj projekta: Ivo Frangeš, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna

Govorio je i pisao njemački, francuski i talijanski jezik, a čitao poljski, ruski, češki i engleski jezik. U svrhu znanstvenih i stručnih usavršavanja boravio je u Austriji (1930.), u Francuskoj (1934., 1936., 1938. i 1950.), Njemačkoj (1935.), Italiji (1938.), Čehoslovačkoj (1948.), Poljskoj (1948. i 1949.) i Velikoj Britaniji (1954.).²

Od 11. listopada 1941. do svibnja 1942. proveo je sedam teških mjeseci zatočeništva u logoru Jasenovac i Stara Gradiška. U svibnju 1944. izabran je za redovitog člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. 1947. potvrđeno mu je redovito članstvo u obnovljenoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti.

U deset poslijeratnih godina Barac je pokazao izuzetnu aktivnost: od njih mu je najmanje jedna teška godina radno i životno bila oduzeta bolešću koja je postepeno napredovala, bez dijagnoze i bez liječenja, smatran od nekih gotovo simulantom (»politička bolest«); tek posljednjih šesnaest mjeseci života bio je na bolovanju: od ljeta 1954. godine do smrti na Svi svete 1. studenoga 1955.³

Bio je prvi poslijeratni dekan Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1945./1946. Tada je (1946.) njegovom zaslugom raniji Seminar za slavensku filologiju preustrojen u Slavenski institut Filozofskog fakulteta, kojemu je on bio predsjednik sve do smrti,⁴ što će kasnije omogućiti važne promjene. Već 1947. osamostaljuje Katedru za noviju hrvatsku književnost (prof. Barac); iste godine izabran na Institutu prof. Anton Slodnjak za slovenski jezik i književnost. U međuvremenu su se pripremale promjene koje će se ostvariti

naklada Liber, Zagreb, 1978. (Knjiga sadrži bibliografiju i literaturu o Antunu Barcu koju je izradio Miroslav Vaupotić).

- D.[alibor] Brozović, »Barac, Antun«, *Hrvatski biografski leksikon*, 1, A – Bi, Jugoslavenski Leksikografski zavod, Zagreb, 1983., str. 431–433 (U nastavku bibliografija i literatura o Antunu Barcu M.[iroslava] Šel.[Šicela]).
- D.[ubravko] Jelčić, »Barac, Antun«, *Hrvatska književna enciklopedija*, 1, A – Gl, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 103–105.
- Boško Barac, »Intimni svijet Antuna Barca. Životni pogledi – Okolnosti, problemi, nedovršeni planovi – Kraj od podmukle bolesti (Dokumentirana sjećanja)«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 4, str. 73–103; Rijeka, zima 2013.

² O Barčevom usavršavanju u inozemstvu prema enciklopedijskoj natuknici K.[armen] Mlačić, »Barac, Antun«, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, I, A – Dž, Matica srpska, Novi Sad, 1972., str. 152.

³ Usp. Boško Barac, »Intimni svijet Antuna Barca. Životni pogledi – Okolnosti, problemi, nedovršeni planovi – Kraj od podmukle bolesti (Dokumentirana sjećanja)«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 4, str. 73–103; Rijeka, zima 2013. i prema usmenim podatcima sina liječnika, dr. Boška Barca, sveuč. profesora neurologije u miru, kojemu zahvaljujem na svim sugestijama i brižno prikupljenom dijelu građe korištene pri pisanju ovoga članka.

⁴ Mate Hraste, »In Memoriam prof. dr. Antun Barac«, *Sveučilišni vjesnik*, I, br. 3–4, str. 323–325; Zagreb, 1955.

Sl. 25.: Šira obitelj Barac u Kamenjaku. Stoje: otac Matej (desno) sa suprugom Karlom, ispred koje sjedi sin Antun (s kapom) i mlađi sin Ivan

Sl. 26.: Antun Barac prigodom posjeta franjevačkom samostanu na Badiji 1938.

tek 1950.: tada se osniva Katedra za hrvatski književni jezik (prof. Ljudevit Jonke); novoosnovane su katedre za povijest i dijalektologiju hrvatskog ili srpskog jezika (prof. Mate Hraste), za narodnu književnost (prof. Tvrtko Čubelić), za srpsku književnost (prof. Vice Zaninović), a ustanovljuje se i Seminar za teoriju književnosti (kasnije katedra) s asistentom Jurom Kaštelanom. Franjo Švelec je izabran 1951. za asistenta za stariju hrvatsku književnost.⁵ S tada vodećim makedonistom prof. Haralampijem Polenakovićem iz Skopja pregovarao je o osnivanju katedre za makedonski jezik i književnost, ali je to realizirano tek godinu dana poslije njegove smrti (1956.) izborom Petra Kepeskog kao lektora na Slavenskom institutu.⁶

Godine 1950./1951. bio je rektor Zagrebačkoga sveučilišta. Barčev portret u Rektoratu Sveučilišta izradio je akademski slikar Jerolim Miše.

Sl. 27.: Antun Barac godine 1919.

Sl. 28.: Portret Antuna Barca u Rektoratu Sveučilišta u Zagrebu, autor Jerolim Miše (Barac je bio rektor 1950.–1951.)

Važna je Barčeva djelatnost u HAZU (JAZU). Barac je od 1947. tajnik Akademijinog Odjela (kasnije Razreda) za filologiju i književnost, a njego-

⁵ *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu* : monografija, ur. Stjepan Damjanović, Zagreb, 1998.

⁶ Podatak o korespondenciji s H. Polenakovićem vidjeti u članku »Pripomene o ostavštini Antuna Barca« Boška Barca u ovom *Zborniku*.

vom idejom osnivan je 1. veljače 1948. Institut za jezik i književnost, kojemu postaje i prvim predsjednikom. Institut je godine 1952. podijeljen u Institut za jezik, na čelu s Antunom Barcem, i Institut za književnost, vođen Dragutinom Tadijanovićem. Godine 1951. Barac od spomenutog Odjela, odnosno Akademijinih Razreda, inicira osnivanje Akademijinih Razreda za filološke znanosti i Razreda za suvremenu književnost: prvome je bio tajnikom do smrti, dok je za njegove duge bolesti Marijan Matković bio izabran 1954. za tajnika književnog razreda.⁷

Barčeve su iznimne zasluge, uz zalaganja povjesničara i kulturnih djelatnika Ljubomira i Vjekoslava Maštrovića, vezane i uz osnivanje Akademijinog Instituta za povijesne znanosti u Zadru (1954.).⁸

U broju 4. prvog godišta *Jezika* nalazi se izvješće s Godišnje skupštine Hrvatskog filološkog društva,⁹ da je poticaj za organizaciju Filološkog društva došao iz Filološke sekcije Društva sveučilišnih nastavnika. Temeljem te inicijative Barac je 1950. osnovao u suradnji s akademikom Petrom Skokom i profesorima Ivšićem, Deanovićem i Torbarinom Hrvatsko filološko društvo (HFD): bio je izabran za prvog predsjednika HFD-a s potpredsjednicima Stjepanom Ivšićem i Josipom Torbarinom, uz tajnika Zdenka Škrebua. U rujnu 1952. Društvo dobiva i svoje glasilo: dvomjesečnik *Jezik* : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika čiji je urednik Ljudevit Jonke, a Barac

⁷ O tome vidjeti u ovom *Zborniku* članak Tihomila Maštrovića »Antun Barac i HAZU (JAZU)«.

⁸ Isto.

⁹ U *Jeziku* : časopisu za kulturu hrvatskog književnog jezika (I, br. 4, str. 128; Zagreb, 1952.) nalazimo podatak:

»GODIŠNJA SKUPŠTINA HRVATSKOG FILOLOŠKOG DRUŠTVA. 24. siječnja 1953. održana je godišnja skupština Hrvatskog filološkog društva u Zagrebu. Pošto je dosadašnja uprava podnijela izvještaj o radu Društva, o radu sekcija, o javnim predavanjima i o časopisu »Jezik«, godišnja je skupština odobrila rad upravnog odbora i izabrala za godinu 1953. novi odbor. Za predsjednika je izabran akademik dr. Antun Barac, za tajnike dr. Zdenko Škreb i dr. Vojmir Vinja, a za odbornike dr. M. Deanović, dr. R. Filipović, dr. I. Frangeš, dr. V. Gortan, B. Grgić, J. Grgičević, dr. P. Guberina, dr. J. Hamm, dr. M. Hraste, dr. S. Ivšić, dr. Lj. Jonke, dr. B. Jurišić, M. Kravar, P. Rogić, L. Spalatin, dr. J. Škavić, dr. J. Torbarina i dr. S. Živković. U nadzorni odbor izabrani su dr. N. Majnarić, dr. J. Badalić i A. Flaker.

Hrvatsko je filološko društvo osnovano na poticaj Filološke sekcije Društva sveučilišnih nastavnika u Zagrebu g. 1950. Pravila su mu odobrena g. 1951., redovnim je radom započelo šk. god. 1951./1952. Dosad se u Društvo upisao 301 član, i to 224 iz Zagreba i 77 iz pokrajine, što znači, da se u Društvo još nisu okupili svi filolozi NR Hrvatske. Osobito je primijećena odsutnost filologa naših jakih središta: Splita, Rijeke, Osijeka i Dubrovnika, pa je na skupštini predloženo, da se ispituju mogućnosti za osnivanje podružnica Hrvatskog filološkog društva u tim gradovima, ne bi li se tako lakše ostvarili ciljevi Društva po čitavoj našoj republici. To dakako u prvom redu ovisi o aktivnosti filologa u tim mjestima. U tom je pogledu, kao i za raspačavanje *Jezika*, neobično korisna suradnja srednjoškolskih nastavnika. Ni suradnja u *Jeziku* nije dovoljno široka. Na prvoj sjednici upravnog odbora izabran je za potpredsjednika dr. Josip Torbarina, za blagajnika Berislav Grgić, a za knjižničara dr. Veljko Gortan«.

jedan od članova uredničkog odbora (A. Barac, J. Hamm, M. Hraste, Lj. Jonke, P. Skok, S. Živković). Uvodnik govori o zadaćama i aktualnoj ulozi časopisa.¹⁰

Barac je nalazio istomišljenike u stavu da je hrvatski književni jezik jedini prirodni način izražavanja nacionalnih osjećaja Hrvata te da prvenstveno ima svoju umjetničku vrijednost, govoreći o »umjetnosti riječi«, izbjegavajući dogmatske ili politikantske stavove u gramatici i lingvistici. Prvi broj časopisa *Umjetnosti riječi*, također glasila Hrvatskog filološkog društva, izašao je 1957., gotovo dvije godine poslije Barčeve smrti, s uredništvom: A. Flaker, I. Frangeš, F. Petre, Z. Škreb i J. Torbarina, svoj »Uvodnik« završava: »Zajedničkom odlukom svih članova redakcije ovaj se prvi broj posvećuje uspomeni Antuna Barca, koji je čitav svoj plodni život utrošio na osvjetljivanje hrvatske književne povijesti i, još od prvih svojih radova, uporno branio načelo, da je književnost umjetnost riječi i da o njoj treba govoriti prije svega kao o umjetnosti«.¹¹

Suradnici časopisa su nastavili taj trend, oplemenjujući istodobno hrvatsku kulturu, književnost i hrvatski jezik. Dvadeset i dvije godine nakon smrti Antuna Barca, novo uredništvo konstatira: »Ovim jubilarnim brojem *Umjetnost riječi* ulazi u XXI godinu svoga kontinuiranog izlaženja, ispunivši tijekom dvadeset godina zadatak koji je časopisu bio postavljen u času njegova osnivanja 1957. godine: razvijanje i promicanje znanosti o književnosti u Jugoslaviji. Njegovi su osnivači bili slavisti Aleksandar Flaker i Ivo Frangeš, i germanist Zdenko Škreb, kojeg su mlađi kolege izabrali za glavnog i odgo-

¹⁰ *Jezik* : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, I, str. 1–3; Zagreb, rujan 1952.

– U »Uvodniku« prvog broja *Jezika* se između ostalog navodi:

»Valja s priznanjem istaći, da su naši književnici i lingvisti u svim vremenima pokazivali instinski ljubav i veliku brigu prema jeziku. Otkako su Hrvati prije osam i po stoljeća zapisali prvi oveći tekst svojim jezikom na Bašćanskoj ploči, otkako je Marko Marulić prije četiri stotine i pedeset godina ispjevao prvo veće hrvatsko pjesničko djelo 'Juditu' (1501), otkako je Ljudevit Gaj 1836. udario temelje modernom hrvatskom književnom jeziku, hrvatski se književni jezik razvija i u širini i u pravilnosti marom i brigom mnogih pregalaca. – I Hrvatsko filološko društvo u Zagrebu smatra svojom dužnošću, da izdaje časopis, koji će se brinuti o čistoći i pravilnosti književnoga jezika. Naš će časopis u svemu surađivati s navedenim časopisima u duhu međusobnog potpomaganja i uzajamnog poštovanja usvajajući svako njihovo ispravno i nepristrano gledanje na sva pitanja našega književnoga jezika. No zagrebačko kulturno središte ima i svojih posebnih teškoća i potreba, kojih nema Beograd ni Sarajevo, jer su svi kulturni radnici Beograda i Sarajeva iz štokavskih krajeva, a zagrebački nisu. Oni su u velikom dijelu čakavci i kajkavci, pa će se naš časopis morati obazirati i na tu činjenicu, pogotovu zato, što je i stara hrvatska književnost pisana na sva tri narječja. – Naš će časopis u prvome redu donositi rasprave i članke o čistoći i pravilnosti suvremenoga književnog jezika. On će štampati i članke iz prošlosti hrvatskoga jezika, koliko su u vezi sa suvremenim književnim jezikom, i članke iz šireg područja nauke o jeziku, koliko su odnose na stvaranje i oblikovanje književnoga jezika«.

¹¹ »Riječ uredništva«, *Umjetnost riječi* : časopis za nauku o književnosti, I, br. 1, str. 7–8; Zagreb, 1957.

vornog urednika. (...) Pošto je god. 1950. osnovano Hrvatsko filološko društvo u Zagrebu, upravni je odbor, razmišljajući o tom kako da potakne stručnu djelatnost Društva, stvorio odluku da osnuje stručne sekcije. Pod okriljem pok. profesora Barca osnovana je sekcija [Sekcija za teoriju i metodologiju povijesti književnosti] o kojoj je ovdje riječ i kojoj je on dao i ime, proradila je u ljetnom semestru šk. g. 1952/1953.«¹²

Od 1952. do 1954. Barac je osnovao i vodio godišnje Seminare za strane slaviste, po dva tjedna u Zadru i Zagrebu, koji su imali velik odjek i značaj u europskim sredinama i šire.¹³

Hrvatsku je kulturu obogatio značajnim novostima u proučavanju književnosti. Detektirao je mnoge nedostatke hrvatske znanosti o književnosti, od nepostojanja »uzornih monografija«, biografija, izdanih tekstova, znanstveno napisanih književnih povijesti, što ga je dovelo do zaključka da je povijest hrvatske književnosti najzanemarenija nacionalna znanost,¹⁴ a hrvatska

¹² »Uvodna riječ uredništva«, *Umjetnost riječi* : časopis o znanosti o književnosti, XXI, br. 1–3, str. 3–4; Zagreb, 1977.

U nastavku citiranog dijela uvodne riječi urednici se osvrću na visoke rezultate spomenute sekcije HFD-a, koji su postali široko poznati:

Rad Sekcije »ostavio je trajnih tragova u hrvatskoj nauci o književnosti. Doveo je, prije svega, književne historičare na fakultetu do srodnosti u promatranju osnovnih stručnih problema, povezao je slaviste i neofilologe u jednu literarnohistorijsku grupu, utvrdio kritički stav prema naučnim predstavnicima i Istoka i Zapada i doveo do toga da se u zemlji počelo govoriti o 'zagrebačkoj školi', a to je napokon javno i izrečeno nakon nastupa Zagrepčana na Kongresu slavista u septembru 1961. u Ljubljani. [...] Puta u javnost našla je 'zagrebačka škola' i prije. Već 1955. izdaju članovi sekcije kolektivni zbornik svojih literarnoteoretskih rasprava, svoj 'almanah pitanja teorije književnosti' kao 'Pogledi 55'. Poticaji za publikaciju, konkretni prijedlozi za realizaciju takvih planova, nepokolebljiva vjera u uspjeh dolazili su gotovo bez izuzetka od Aleksandra Flakera, jednoga od najzaslužnijih članova sekcije, naročito zaslužnoga za razvitak nauke o književnosti u SR Hrvatskoj. ... Od 1962. godine kompetencije glavnog urednika razdijeljene su na petoricu urednika: Aleksandra Flakera, Ivu Frangeša, Svetozara Petrovića, Zdenka Škrebca i Viktora Žmegača. ... Prostor književnoteorijske misli 'Umjetnosti riječi' u proteklih je dvadeset godina bio otvoren svim strujama u književnoj znanosti, uporno pobijajući samo jednu: dogmatizam«.

¹³ N. Matulović, »Razgovor s direktorom Zagrebačke slavističke škole Mladenom Kuzmanovićem. 10. jubilarni seminar Zagrebačke slavističke škole. Uspješni slavisti. O historijatu, tematskom određenju, rezultatima i inovacijama u idućem periodu razgovarali smo s direktorom Mladenom Kuzmanovićem«, *Vjesnik*, Zagreb, 1982.

U razgovoru Kuzmanović navodi: »Ako, dakle, razmišljamo o korijenima te institucije, onda su oni, čini mi se, prije u dalekoj 1952. godini, kad je međunarodni slavistički tečaj u Zagrebu organizirao glasoviti hrvatski književni povjesničar, akademik ANTUN BARAC, nego u mnogo bližoj 1972. godini, kad smo počeli ovaj novi dubrovački seminarski ciklus. Bilo je tada pozvano 40 stipendista i 15 predavača, ali je važnije od spomenutih brojki činjenica da su tadašnji polaznici isticali 'da je Jugoslavija jedina slavenska zemlja koja im je otvorena za slavistička istraživanja'«.

¹⁴ Usp. Dr. Antun Barac, »Između filologije i estetike«, *Savremenik*, XXII, br. 2, str. 18; Zagreb, 1929.

književnost »djevičanski neiskorišćeno područje«. ¹⁵ Svoje poglede o stanju hrvatske znanosti o književnosti iznio je u članku »Naša književnost i njezini historici« (*Jugoslavenska njiva*, 1923.) i u teorijskoj raspravi »Između filologije i estetike« (*Savremenik*, 1929.), upozorio na sve prednosti i nedostatke pozitivističke i filološke, ali i estetičke metode, te postavio temelje hrvatske znanosti o književnosti. Svoja književnopovijesna istraživanja započeo je kritičko-esejističkim člancima o manjim piscima (npr. L. Botić, G. Martić, I. Perkovac, F. Horvat Kiš), ističući i njihovu važnost u nacionalnoj povijesti književnosti. Barac je prvi spoznao i pozitivno ocijenio A. G. Matoša (*Savremenik*, 1919.), ¹⁶ te o njemu objavio čak 17 članaka za života. ¹⁷ Poznata je Barčeva kategorija »veličina malenih«, zapravo ideja vodilja u proučavanju hrvatske književnosti XIX. i XX. stoljeća, a tako je i naslovljena njegova knjiga eseja ¹⁸ objavljena 1947. Barac je objavio monografije o brojnim značajnicima hrvatske književnosti (V. Nazor, ¹⁹ 1918.; A. Šenoa, ²⁰ 1926.; V. Vidrić, ²¹ 1940.; I. Mažuranić, ²² 1945.). U svom znanstvenom radu služio se književnopovijesnom metodom, a uz društvenu naglašavao je i estetsku dimenziju djela.

Godine 1938. objavio je analizu hrvatske književne kritike XIX. stoljeća. ²³

Antun Barac je živio i radio s intencijom da hrvatskom narodu ostavi kritičku sintezu hrvatske novije književnosti, pripremajući krunu svojeg životnog rada i stvaranja, projekt pod zajedničkim imenom *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*. To je, preliminarno, predviđao izdati u četiri sveska: prva knjiga obradila bi ilirizam, druga realizam, treća Modernu, četvrta bi obuhvatila doba između dva rata, a kao petu knjigu je želio obradu svoje vizije stare hrvatske književnosti. O tome je rijetko govorio, uglavnom samo svojim bližim suradnicima, ²⁴ iako je u realizaciji

¹⁵ Isto, str. 28.

¹⁶ Antun Barac, »Matoševa lirika«, *Savremenik*, XIX, br. 10, str. 467–475; Zagreb, 1919.

¹⁷ O tome vidjeti u ovom *Zborniku* članak Ante Stamaća.

¹⁸ Antun Barac, *Veličina malenih – sastavci o književnosti i književnicima*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947. – 312 str.

¹⁹ Antun Barac, *Vladimir Nazor* (skica za studiju), Jug, Zagreb, 1919. – 70 str.

²⁰ Antun Barac, *August Šenoa* (studija), Narodna knjižnica, Zagreb, 1926. – 152 str.

²¹ Antun Barac, *Vidrić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1940. – 140 str.

²² Antun Barac, *Mažuranić*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945. – 388 str.

²³ Antun Barac, *Hrvatska književna kritika*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. XXXIV, JAZU, Zagreb, 1938., 132 str.

²⁴ Ljubomir Maštrović, »In Memoriam Antunu Barcu«, *Zadarska revija*, IV, br. 4, str. 288–290; Zadar, 1955.

»Šetajući obalom oko Zadra jedne lijepje listopadske večeri g. 1952. nabacili smo u razgovoru, kako mi Hrvati još nemamo cjelovitog i dobrog djela, koje bi obuhvatilo čitavu našu povijest književnosti. Spomenusmo Šurmina, Vodnika, Prohasku, Ježića, i Kombola i složismo se, da Hr-

donekle mijenjao svoj prvotni plan. Već teško bolestan doživio je izlazak iz tiska samo prve knjige: *Književnost ilirizma* (1954.).²⁵ *Književnost pedesetih i šezdesetih godina* je ostao nedovršen, pa je tako ostavljeni tekst uredila i nadopisala kćerka Višnja Barac, izašla 1960.²⁶ U rukopisu je ostala nedovršena knjiga s radnim nazivom »Šenoino razdoblje«, koja dosad nije objavljena.

Godine 1954. izašla je knjiga pod naslovom *Jugoslavenska književnost*, naručena par godina ranije za potrebe obavještavanja inozemstva, ili kako je autor formulirao u »Napomeni« na kraju knjige, »na poticaj Komisije za kulturne veze s inozemstvom i po dogovoru s njome«, s »unaprijed određenim prostorom«. Objavljena je na hrvatskom jeziku u Matici hrvatskoj godine 1954., kad je autor bio već veoma bolestan.²⁷ Ponovljeno drugo izdanje izašlo je nakon njegove smrti s popravcima niza »omaški« grupe eksperata (Jakša Ravlić, Vice Zaninović, Fran Petre i Ivo Frangeš). Objavljena je na engleskom i poljskom, dok je njemačko izdanje bitno promijenjeno i prošireno priložima »eksperata«, izašlo godine 1977.²⁸ Prva rečenica knjige glasi: »Izraz 'jugoslavenska književnost' zajednički je naziv za literature Srba, Hrvata, Slovenaca i Makedonaca, okupljenih u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji«.²⁹

Deset godina nakon Barčeve smrti, 1965., posmrtno je objavljena s »Predgovorom« Jure Kaštelana knjiga rukopisa autobiografskih zapisa i pjesama dotad strogo čuvana u tajnosti (nepoznata čak i članovima Barčeve obitelji osim njegove udovice) pod naslovom *Bijeg od knjige*, uz izbor eseja nastalih, a dijelom i objavljenih, u razdoblju od 1941. do 1944. godine.³⁰

vati uistinu nemaju dosada potpune svoje napisane Povijesti književnosti. Zamislio se, stade – i zatim mi povjeri, da on piše jedno takvo djelo, koje bi, ako poživi u zdravlju, obuhvatilo 4 do 5 ovećih knjiga. Prva knjiga obradila bi ilirizam, druga realizam, treća Modernu, eventualno četvrta obuhvatila bi naše doba između dva rata, dok bi peta knjiga zahvatila staru hrvatsku književnost od prvih početaka do ilirizma, tako, da bi sve te knjige zajedno sačinjavale jednu cjelinu. I zbilja prošle godine 1954. izašla je u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Barčeva 'Hrvatska književnost', i to knjiga I., gdje je obrađena Književnost ilirizma«.

²⁵ Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*. Knjiga I. Književnost ilirizma, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1954. – 320 str.

²⁶ Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*. Knjiga II. Književnost pedesetih i šezdesetih godina. Knjigu pripremila i nadopunila Višnja Barac, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1960. – 218 str.

²⁷ Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1954. – 332 str.; II. izdanje 1959.; III. izd. 1963.

²⁸ O tome vidjeti u ovom *Zborniku* članak Reinharda Lauera.

²⁹ Usp. Boško Barac, »Čemu služe podmetanja, neistine i izmišljotine akademika Dubravka Jelčića«, *Vijenac*, br. 495, str. 17; Zagreb, 20. veljače 2013.

³⁰ Antun Barac, *Bijeg od knjige*. [Predgovor Jure Kaštelan], Naprijed, Zagreb, 1965. – 300 str.

T gr.

REDARSTVENO RAVNATELJSTVO U ZAGREBU.

Broj: _____ 19 _____ Zagreb, dne 10-11 _____ 1941

OD R. P. R. A.

Redarstveno Ravnateljstvo u Zagrebu određuje provođenje protresa stana Dr. Barac Antuna i uličenje jer postoji temeljita sumnja, da _____

O tom obavjesti:

1./ _____

2./Redarstvenom agentu T gr. s pozivom, da ovaj pretres uz održavanje svih zakonskih propisa _____ smesta provede i zatim izvješće o rezultatu ovamo pošlješ.

Ravnatelj redarstva: Barac

Sl. 29.: Uhidbeni nalog Antuna Barca iz 1941.

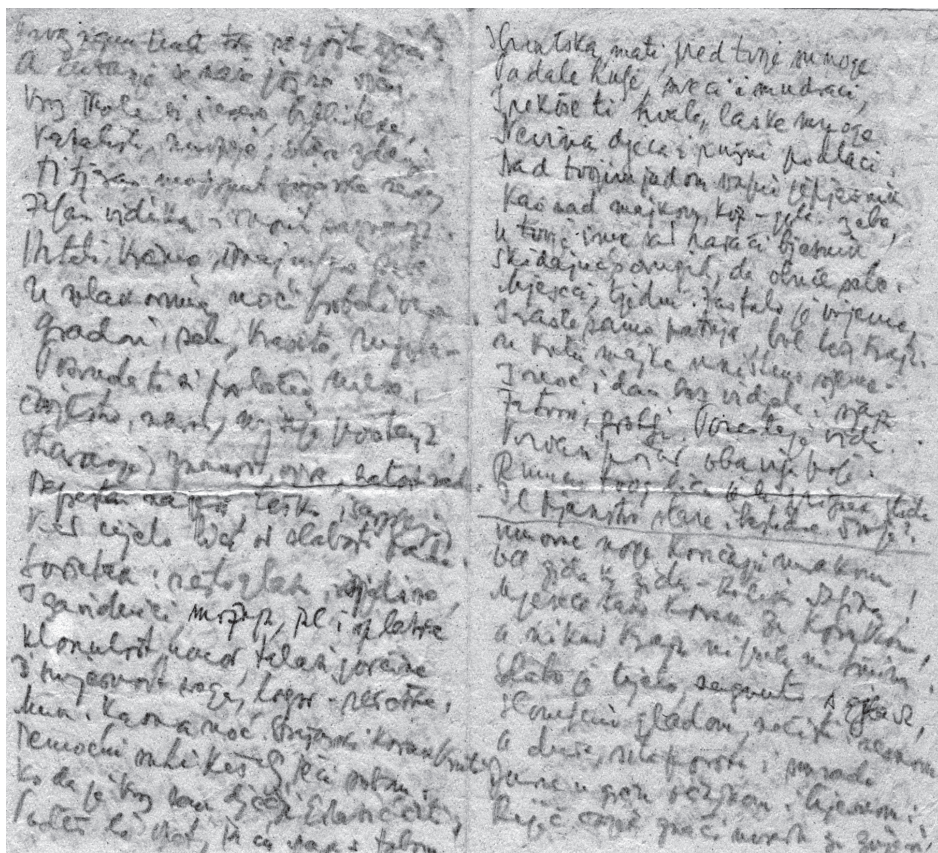
O unaprijed izgubljenoj znanstvenikovoj borbi s bolešću pisao je sin Boško, jer ga je u njegovim obilnim planovima i programima prekinula smrt u krugu obitelji u Zagrebu.³¹

Potpisivao se kao gimnazijalac pseudonimima: J. Božić, M. Vajvarski, P. Mitrović, Tone Kamenjak te inicijalima i šiframa: A., Bc, A. B.

Kao srednjoškolski profesor Barac je s Vladimirom Nazorom priređivao udžbenike iz hrvatskoga ili srpskoga jezika za niže razrede gimnazija,³² bio je u uredništvu časopisa *Jugoslavenska njiva* (1924. – 1926.), urednik časopisa za mladež *Mladost* (1925. – 1933.), jedan od urednika Ujevićeve *Hrvatske enciklopedije* (1941. – 1945.), član redakcijskog vijeća *Enciklopedije Jugoslavije*, urednik dviju Akademijinih edicija: *Građa za povijest književnosti hrvatske* (1947. – 1953.) te *Noviji pisci hrvatski* (1949. – 1955.).

³¹ Boško Barac, »Intimni svijet Antuna Barca. Životni pogledi – Okolnosti, problemi, nedovršeni planovi – Kraj od podmukle bolesti (Dokumentirana sjećanja)«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 4, str. 73–103; Rijeka, zima 2013.

³² *Čitanka za I. razred*, Zagreb, 1928., II. izd. 1929., III. izd. 1930.; *Čitanka za II. razred*, I. izd. 1928., II. izd. 1929.; *Čitanka za III. razred*, 1928., II. izd. 1929., III. izd. 1934.; *Čitanka za IV. razred*, 1928., II. izd. 1929.

Sl. 30.: Barčeva pjesma napisana na listiću toaletnog papira u logoru Stara Gradiška

Uređivao je i mnoge znanstvene edicije (priređio jubilarno izdanje *Sabranih djela Augusta Šenoe*,³³ uredio *Djela Augusta Šenoe* u ediciji *Djela hrvatskih pisaca*,³⁴ *Djela Antuna Gustava Matoša*,³⁵ *Djela Vladimira Nazora*,³⁶ *Djela Eugena Kumičića*,³⁷ te priredio I. i II. svezak *Hrvatske književne kritike* (1950. – 1951.). Urednik je i dviju antologija: *Simon Gregorčić*,³⁸ 1924. i *August Harambašić*,³⁹ 1926.

³³ U izdanju Binoze u Zagrebu 1931. – 1934. u 20 svezaka.

³⁴ U 4 sveska u izdanju Zore u Zagrebu 1951.

³⁵ Knjige I–VII, Binoza, Zagreb, 1935. – 1938.

³⁶ Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946. – 1950., svezak I–XV.

³⁷ U ediciji *Djela hrvatskih pisaca*, 1950.

³⁸ *Simon Gregorčić*, Antologija, predgovor i rječnik izradio te uredio: Antun Barac, Narodna knjižnica, Zagreb, 1924.

³⁹ *August Harambašić*, Antologija, Naši pjesnici, predgovor napisao i uredio A. Barac, Narodna knjižnica, Zagreb, 1926.

Kao sveučilišni profesor bio je mentor brojnih diplomskih i poslijediplomskih radnji, te doktorskih disertacija ili član njihovih povjerenstava za obranu.

Za života odlikovan je samo jednom: 21. prosinca 1949., jugoslavenskim Ordenom zasluga za narod I. reda.

Posljednji ispraćaj Antuna Barca i ukop na Mirogoju u Zagrebu organizirala je obitelj, jer JAZU nije pristala organizirati ni sudjelovati u organizaciji pokopa sa svećenikom prema vjerskom obredu.⁴⁰

Prof. dr. sc. Boško Barac, sin akademika Antuna Barca, potpisao je u rujnu 2014. dokument kojim predaje fondu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu rukopise, pisma, bibliografske ispise, prikupljene vrijedne knjige i raznovrsnu dokumentaciju koju je tijekom života prikupio akademik Antun Barac. Važan je podatak iz Barčeve ostavštine, da Antun Barac nije »naknadno potpisao« zaključke »Novosadskog dogovora«, kako dokumentira B. Barac u svom memoarskom prilogu u ovom *Zborniku*, jer je u prosincu ležao čitavi mjesec kao bolesnik Neuropsihijatrijske klinike »Rebro«, a u siječnju je otpremljen na operaciju u Zürich. Stoga je Barčev potpis, koji se često reproducira ili krivotvorina, ili iznuđen u bolnici od bolesnog čovjeka s teškim psihičkim smetnjama, bez znanja obitelji i bolničkog osoblja.⁴¹

U spomen na istaknutoga književnog povjesničara Antuna Barca Hrvatski slavistički kongres dodjeljuje medalju »Antun Barac« uglednim književnim znanstvenicima. Dosadašnji dobitnici su: Ivo Frangeš (1995.), Maja Bošković-Stulli (1999.), Miroslav Šicel (2002.), Stanko Lasić (2006.), Viktor Žmegač (2010.) i Stanislav Marijanović (2014.).

⁴⁰ Boško Barac, »Intimni svijet Antuna Barca. Životni pogledi – Okolnosti, problemi, nedovršeni planovi – Kraj od podmukle bolesti (Dokumentirana sjećanja)«, *Književna Rijeka*, XVIII, br. 4, str. 73–103; Rijeka, zima 2013.

⁴¹ O tome vidjeti u ovom *Zborniku* članak Boška Barca.

*Bibliografija Antuna Barca
i literatura o Antunu Barcu*

Miroslav Vaupotić / Josipa Dragičević

BIBLIOGRAFIJA ANTUNA BARCA

Stručni članak
UDK 012 Barac, A.

Bibliografija Antuna Barca priređena za *Zbornik o Antunu Barcu* temeljena je na bibliografiji koju je sastavila Vida Barac-Grum za razdoblje od 1910. do 1968., a koju je nadopunio i za tisak priredio Miroslav Vaupotić.¹ Za ovo izdanje u tu su bibliografiju uvrštene nove pronađene bibliografske jedinice, a nadopunjena je za razdoblje od 1968. do danas i to prema dostupnim podacima u Katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Bibliografske jedinice poredane su kronološki te su unutar godine navedene prvo autorske knjige i prilozi u knjigama, a potom prilozi u časopisima i novinama prema abecednom slijedu čime se dijelom odstupilo od načina Vaupotićevog navođenja što se posebice odnosi na autorske knjige koje je Vaupotić izdvojio u zasebnu cjelinu. Za ovo izdanje također su provjerene dostupne knjige, a podatci o njima u velikoj su mjeri ispravljeni i nadopunjeni dok se zbog opsežnosti posla i vremenske ograničenosti nije moglo isto postupiti s priložima iz periodike. Unatoč tome, kao i pretpostavci koja prati svaku bibliografiju o njezinoj nedovršenosti, o bibliografiji Antuna Barca, prvenstveno zbog njezine iscrpnosti, ipak možemo govoriti kao o temeljnom polazištu u istraživanjima o Barčevom radu i djelovanju.

Na kraju bibliografije nalazi se kazalo imena, a uz pojedinačno ime naveden je broj bibliografske jedinice.

J. D.

1910.

1.

Zagonetke jednog divljeg plemena, *Pobratim*, XX, 2, 3, 1910.

2.

Sjeta, *Pobratim*, XX, 19, 308, 1910. [pjesma]

¹ Miroslav Vaupotić, »Bibliografija djela Antuna Barca«, u: Ivo Frangeš, *Antun Barac*, Zavod za znanost o književnosti / Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 43–80.

3.

Sfinga, *Pobratim*, XXI, 2–20, 35, 54, 67, 68, 83, 84, 99, 115, 116, 131, 132, 148, 163, 195, 196, 211, 227, 243, 259, 260, 275, 291, 307, 308, 323, 324, 1910.–1911. [Zagonetke]

4.

O zagoneci, *Pobratim*, XXI, 5, 74–78, 1910.

5.

S večeri, *Pobratim*, XXI, 11, 34, 1910. [posvećeno R. S.] [pjesma]

6.

Jesenski sumrak, *Pobratim*, XXI, 11, 71, 1910. [pjesma]

1911.**7.**

Trsat; Kroz mrak, *Hrvatski djak*, V, 5–6, 74, 1911. [pseudonim M. Vajvarski] [pjesme]

8.

Sfinga, *Pobratim*, XXI, 2–20, 35, 54, 67, 68, 83, 84, 99, 115, 116, 131, 132, 148, 163, 195, 196, 211, 227, 243, 259, 260, 275, 291, 307, 308, 323, 324, 1910.–1911. [Zagonetke]

9.

Suton, *Pobratim*, XXI, 11, 145, 1911. [pjesma]

10.

U sumoru ljeta, *Pobratim*, XXI, 11, 171, 1911. [pjesma]

11.

Proletne pjesme (I–III), *Pobratim*, XXI, 13, 197, 1911.

12.

Jugovina, *Pobratim*, XXI, 15, 232, 1911. [pjesma]

13.

Čežnja, *Pobratim*, XXI, 20, 315, 1911. [pjesma]

14.

Kalabrezi, *Pobratim*, XXII, 1, 9, 1911. [pjesma]

15.

Osvrti i bilješke (O zagonetačkom sportu i zagonetačkim društvima), *Pobratim*, XXII, 2, 25–27, 1911.

16.

Sfinga, *Pobratim*, XXII, 2–20, 15, 30, 47, 63, 79, 110, 128, 175, 207, 302, 319, 1911.–1912. [Zagonetke]

17.

Pjesma, *Pobratim*, XXII, 3, 35, 1911. [pjesma]

18.

Noć, *Pobratim*, XXII, 4, 56, 1911.

19.

Bonaccia, *Pobratim*, XXII, 7, 154, 1911. [pjesma]

20.

Moj dom, *Pobratim*, XXII, 7, 154, 1911. [pjesma]

21.

Ferijalni klub Jurislav Janušić, *Val*, I, 1, 50, 1911.

22.

Akademski ferijalni klub Jurislav Janušić, *Val*, I, 4, 144–145, 1911.

1912.

23.

Feuilleton: Radničke pripovijesti, *Novi život*, I, 3, 1912. [pseudonim P. Mitrović]

24.

Štrajk, *Novi život*, I, 3, 1912. [pseudonim B. Car]

25.

Protiv analfabetizma, *Novi život*, I, 4, 3, 1912. [pseudonim M. Jovanović]

26.

Sfinga, *Pobratim*, XXII, 2–20, 15, 30, 47, 63, 79, 110, 128, 175, 207, 302, 319, 1911.–1912. [Zagonetke]

27.

Večer, *Pobratim*, XXI, 17, 226, 1912. [pjesma]

28.

Jesen I., *Pobratim*, XXIII, 2, 26, 1912. [pjesma]

29.

Jesen II., *Pobratim*, XXIII, 4, 59, 1912. [pjesma]

1913.

30.

Dvije pjesme. 1. Noćni vjetar, 2. Niz pučinu, *Pobratim*, XXIII, 8, 115, 1913.

31.

Zadnji pozdrav, *Pobratim*, XXIII, 9, 138, 1913. [pjesma]

32.

Stara garda, *Pobratim*, XXIII, 18–20, 287, 303, 318, 319, 1913. [zagonetke]

33.

Noćna pjesma, *Vienac*, IV, 9, 273, 1913.

1914.

34.

Niz pučinu, *Vihor*, I, 2, 25, 1914. [pjesma]

35.

Adam Kostelić (Oluje, D. K. H.), *Vihor*, I, 3, 63–64, 1914.

36.

Vladimir Nazor (Istarske priče), *Vihor*, I, 4, 74–75, 1914.

37.

Trsat, I–III, *Vihor*, I, 6, 108, 1914. [nepotpisana bilješka autora] [pjesme]

38.

Jovan Skerlić. Istorija; Knjige i pisci; Anketa, *Vihor*, I, 7, 136–138, 1914.

39.

Moj dom, *Vihor*, I, 9, 171, 1914. [pjesma]

1916.

40.

Primorski motivi, Crikvenica, *Primorske novine*, I, 54, 2, 55, 1, 57, 1–2, 1916.

1917.

41.

[Pogovor], u: A. G. Matoš, *Feljtoni i eseji*, Naklada »Juga«, Zagreb, 1917., 149.

42.

O Vladimiru Nazoru, *Primorske novine*, II, 168–173, 1917.

1918.

43.

Vladimir Nazor (*skica za studiju*), Vidici i putovi, svezak III, Nakladni zavod »Jug«, Zagreb, 1918., br. str. 70.

44.

Silvije Strahimir Kranjčević. O desetgodišnjici smrti, *Jugoslavenska žena*, II, 11, 436–439, 1918.

45.

Pesme Miroslava Krleže, *Primorske novine*, III, 296, 1, 1918.

1919.

46.

Savremene refleksije, *Jug*, II, 140, 1, 1919.

47.

Fiume. Prolazni dojmovi, *Jugoslavenska njiva*, II, 35, 563–564, 36, 579–580, 1919.

48.

Književno jedinstvo, *Književni jug*, II, III, 4, 145–153, 1919.

49.

Nacionalna filozofija, *Književni jug*, II, III, 6, 241–251, 1919.

50.

»Književno jedinstvo« (Odgovor dr. Prohaski), *Književni jug*, II, III, 7, 333–334, 1919.

51.

Profesorština, *Književni jug*, II, III, 9–10, 442, 1919.

52.

Savremene refleksije, *Književni jug*, II, IV, 1, 19–30, 2–3, 106–111, 1919.

53.

Primorje i njegovi pesnici, *Književni jug*, II, IV, 6, 228–234, 19–24, 349–359, 1919.

54.

Plamen, *Primorske novine*, IV, 81, 2, 82, 2–3, 1919.

55.

Vidovdan (1389–1919), *Primorske novine*, IV, 144, 1, 1919.

56.

Riječko-sušačka gimnazija i narodno ujedinjenje, *Primorske novine*, IV, 152, 1–2, 1919.

57.

Matoševa lirika, *Savremenik*, XIX, 10, 467–475, 1919.

1920.

58.

Rijeka i Jugoslavija (osvrst na knjigu Stjepana Ostermana), *Riječ*, II, 186, 2–3, 1919.

1921.

59.

Duševni delavci, *Naš glas*, III, 24, 2, 25, 1–2, 26, 1, 1921.

60.

»Radnici duhom«, *Nova Evropa*, II, II, 9, 332–339, 1921.

61.

Narod, *Nova Evropa*, II, II, 12, 444–454, 1921.

62.

Misli o uzgoju, *Nova Evropa*, II, III, 14, 420–427, 1921.

63.

Rabindranath Tagore, *Nacionalizam*, Izdanje Ćirilo-metodske knjižare, Zagreb, 1921. [preveo A. Barac].

1922.

64.

Mlada Jugoslavija, *Mlada Jugoslavija*, I, 2, 25–29, 1922.

65.

Papirnata Jugoslavija, *Nova Evropa*, III, VI, 5, 141–149, 1922.

66.

Dinko Vitezić. Jedno poglavlje nacionalne borbe u Istri, *Nova Evropa*, III, VI, 12, 381–392, 1922.

1923.

67.

Naša književnost i njezini historici, *Jugoslavenska njiva*, VII, I, 5, 189–196, 1923.

68.

Komentar »Smrti Smail-age Ćengića«. Đuro Grubor, komentar »S. A. Ćengića«, uz 25. izdanje, ćirilicom 12. naklada Narodne knjižnice. Zagreb, 1923., *Jugoslavenska njiva*, VII, I, 10, 421–424, 1923.

69.

Koncentracija duha, *Jugoslavenska njiva*, VII, II, 3, 104–111, 1923.

70.

»Crvene magle« Dragiše Vasića, *Jugoslavenska njiva*, VII, II, 4, 152–154, 1923.

71.

Mladost, *Jugoslavenska njiva*, VII, II, 5, 206–207, 1923.

72.

O našem književnom jeziku, *Jugoslavenska njiva*, VII, II, 6, 239–240, 1923.

73.

Pisma iz Nemačke. Ljubomir Nenadović: »Pisma iz Nemačke«, SKZ, 1922., *Jugoslavenska njiva*, VII, II, 7, 279–280, 1923.

74.

Ivo Cippico, *Jugoslavenska njiva*, VII, II, 8, 315–317, 1923.

75.

Uz prevod »Kokaine« (Pittigrillija), *Jugoslavenska njiva*, VII, II, 9, 355–358, 1923.

76.

Dvornikovićeve »Studije«, *Jugoslavenska njiva*, VII, II, 11, 438–441, 1923.

77.

Stvaranje ličnosti, *Mlada Jugoslavija*, II, 1, 1–4, 1923.

78.

Jugoslovenstvo, *Mlada Jugoslavija*, II, 3, 65–69, 1923.

79.

V(j)era, *Mlada Jugoslavija*, II, 4, 89–92, 1923.

80.

Stari i mladi, *Mlada Jugoslavija*, II, 5, 130–134, 1923.

81.

Abiturijentima, *Mlada Jugoslavija*, II, 6, 162–166, 1923.

82.

Treća Jugoslavija, *Mlada Jugoslavija*, II, 7–8, 193–206, 1923.

83.

Esej o Gunduliću, *Mladost*, I, 1, 16–18, 4, 11–13, 1923.

1924.

84.

Knjiga eseja, Izdanje »Mlade Jugoslavije«, Zagreb, 1924., br. str. 158.

85.

Simon Gregorčič, u: Simon Gregorčič, *Antologija*, uredio, predgovor i rječnik napisao Dr. Antun Barac, Naši pjesnici VII., Izdanje Narodne knjižnice Zagreb, Zagreb, 1924., 5–18. [predgovor]

86.

Rečnik, u: Simon Gregorčič, *Antologija*, uredio, predgovor i rječnik napisao Dr. Antun Barac, Naši pjesnici VII., Izdanje Narodne knjižnice Zagreb, Zagreb, 1924., 82–86.

87.Dinko Šimunović, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 1, 3–10, 1924.**88.**Aleksa Šantić, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 4, 129–133, 1924.**89.**Stihovi A. G. Matoša (Narodna knjižnica, Zagreb, 1923), *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 5, 199–201, 1924.**90.**»Luča Mikrokozma«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 6, 238–240, 1924.**91.**Branko Radičević. Povodom stogodišnjice rođenja pjesnikova, *Jugoslavenska njiva*, VI-II, I, 7, 249–252, 1924.**92.**»Jezični savjetnik« dr. Tome Maretića (Hrvatski ili srpski jezični savjetnik, JAZU, 1924), *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 7, 282–283, 1924.**93.**Gjalski: »Ljubav lajtnanta Milića«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 7, 287, 1924.**94.**Vilovićevi: »Zagaljeni životi«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 7, 287–288, 1924.**95.**Beogradska drama, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 8, 317–319, 1924.**96.**Br. Nušić: »Sumnjivo lice«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 8, 319, 1924.**97.**Dragiša Vasić: Vitlo i druge priče, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 8, 328, 1924.**98.**Radovan Jovanović: »Talas duše i grč tela« (Tuzla, 1924), *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 8, 328, 1924.**99.**Strančarstvo i kultura, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 9, 358–360, 1924.**100.**Simo Matavulj, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 9, 368, 1924.**101.**Strozijev »Zrinski«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 10, 395–396, 1924.

102.

Branko Lazarević: Impresije iz književnosti, sveska druga, 1924, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 10, 407, 1924.

103.

Umetnost i neumetnosti (Siniša Kordić: »Umetnost i neumetnost«), *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 10, 407–408, 1924.

104.

Hamlet, Kranjčević i Dvorniković, Krleža itd., *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 10, 408, 1924.

105.

Hamza Humo (»Grad rima i ritmova«, »Raskrsnica«), *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 10, 408, 1924.

106.

Skerlić, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 11, 409–410, 1924.

107.

Premijere [Jäger-Schmidt: Charly; Fleurs i Croisset: Vinograd gospodnji], *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 11, 439–440, 1924.

108.

Ples kao umjetnost, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 11, 440, 1924.

109.

Stanislav Vinaver: »Nemačka u vrenju«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 11, 447–448, 1924.

110.

»Naša otadžbina« (Karlovac), *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 11, 448, 1924.

111.

Franjo Horvat Kiš (1878–1924), *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 12, 485, 1924. [nekrolog]

112.

Oko »Matice hrvatske«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 12, 486–488, 1924.

113.

B. Jevtić: »Sarajevski atentat«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, I, 12, 488, 1924.

114.

Brodar: Kresničice, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 1, 39, 1924.

115.

R. Mitković: Problemi i ljudi, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 1, 39, 1924.

116.

Stanislav Vinaver: Ruske povorke, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 1, 39, 1924.

117.

Jedna »buntovna« knjiga. Stevan Radosavljević Budin, Buntovnik kroz filozofiju, nacionalizam itd., *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 1, 39–40, 1924.

118.

Premijera »Maškarata ispod kuplja«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 2, 67–68, 1924.

119.

Kriza zapadnoevropske kulture (O predavanjima V. Dvornikovića), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 2, 78–79, 1924.

120.

Mariborci i Laban, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 2, 79, 1924.

121.

Rudolfo Varadin: »Nad životom«, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 3, 120, 1924.

122.

Talijansko-jugoslavenski razgovori, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 3, 120, 1924.

123.

Naše Primorje (Marko Car: Naše primorje, SKZ, 1923), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 4, 147–149, 1924.

124.

G. Dragutin Domjanić i Matica Hrvatske (polemika), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 4, 148–149, 1924.

125.

Priponetke Grigorija Božovića, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 6, 230, 1924.

126.

Dva govora Radivoja Vrhovca, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 6, 239, 1924.

127.

Hans von Orel: Neveseli koraci, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 6, 239, 1924.

128.

Brano V. Poljanski: Panika pod suncem, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 6, 240, 1924.

129.

Pittigrilli: Povreda stida, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 6, 240, 1924.

130.

Strindberg – Jovan St. Popović (»Otac« i »Kir Janja« nanovo uvežbani), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 7, 270–271, 1924.

131.

Dva eseja Dušana S. Nikolajevića, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 7, 280, 1924.

132.

Pripovetke L. Lazarevića (Beograd, 1924, »Raskrsnica«), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 7, 280, 1924.

133.

Dve premijere (L. Pirandello: Šest lica traže autora, preveo Milan Begović; B. Shaw: Đavolov učenik, prev. S. Vinaver), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 8, 312–313, 1924.

134.

Pesme Desanke Maksimovićeve, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 9, 349–350, 1924.

135.

Branislav Nušić (O šezdesetgodišnjici), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 10, 389–390, 1924.

136.

Nina Vavra, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 10, 390, 1924.

137.

Ivan Robida: Rože ob poti, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 10, 400, 1924.

138.

Polonius: Jeseni cvjetovi, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 10, 400, 1924.

139.

Na sv. Tri kralja (režija B. Gavella), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 11, 434–435, 1924.

140.

Milan Rakić, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 11, 435–436, 1924.

141.

Andrejevljeva »Misao« (režija T. Strozzi), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 11, 436, 1924.

142.

Eseji Dušana Nikolajevića (»Kroz život i knjige«, II, Bgd. 1924), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 11, 438–439, 1924.

143.

Pesma o kralju Nalu (preveo Tomo Maretić), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 11, 439, 1924.

144.

Deva kroz ušicu igle (František Langer), *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 12, 472–473, 1924.

145.

Kroz pustinju i prašumu, *Jugoslavenska njiva*, VIII, II, 12, 479–480, 1924.

146.

Esej o Gunduliću (nastavak), *Mladost*, I, 6, 11–13, 8, 18–19, 1924.

147.

Anketa o našoj demokratiji, *Raskrsnica*, I, 12, 22–24, 1924.

148.

(O Jovanu Skerliću), *Srpski književni glasnik*, NS, XII, 12, 112–113, 1924. [anketa]

1925.**149.**

[Predgovor], u: Pitigrilli, *Djevica od 18 karata*, Humoristička knjižnica, Zagreb, 1925.

150.

Branko Mašić, u: Branko Mašić, *Ljupče. Roman naših dana*, Zabavna biblioteka, kolo XXX, sv. 370, Zagreb, 1925., 3–9.

151.

Priče iz djetinjstva (V. Nazora), *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 1, 29–30, 1925.

152.

Božji čovjek (Napisao Milan Begović, Redatelj B. Gavella), *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 1, 30–31, 1925.

153.

Bilješka uz članak A. Halera: Problemi kritike i literarne historije, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 2, 70, 1925.

154.

Vrazove »Izabrane pjesme«, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 2, 79–80, 1925.

155.

D. Bivolarević-Hekva: Motivi rane mladosti, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 2, 80, 1925.

156.

O osnovama našeg nacionalizma (Predrag Mitrinović), *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 2, 80, 1925.

157.

O ženama (napisao Žarko Ružić), *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 2, 80, 1925.

158.

Baš Čelik (Napisao Đuro Dimović. Režija B. Gavella), *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 4, 141–142, 1925.

159.

Hinko Nučić (O 25 godišnjici umetničkog rada), *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 4, 143–144, 1925.

160.

Plava gospođa. Napisala Milica Janković, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 4, 151–152, 1925.

161.

Izgnanici V. Stanimirovića, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 4, 152, 1925.

162.

Marijan Mikac: »Fenomen majmun«, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 4, 152, 1925.

163.

Pripovijesti S. Mitrova Ljubiše, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 4, 152, 1925.

164.

»Svedočanstva« (Beograd), *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 4, 152, 1925.

165.

Tomo Smiljanić Bradina: »Sedi kralj«, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 4, 152, 1925.

166.

Scampolo. Napisao Dario Niccodemi. Režija A. Binički, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 5, 176–177, 1925.

167.

Pesme Ilije Mamuzića (Pesme s krstopuća, Osijek, 1925), *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 6, 216–217, 1925.

168.

Calderon: Gospođa đavolica. Preveo Iso Velikanović. Režija Ive Raića, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 6, 217, 1925.

169.

Branimir Ćosić: Vrzino kolovoz, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 6, 223, 1925.

170.

Krv i suze za ujedinjenje, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 6, 224, 1925.

171.

Marin Bego: Eva, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 6, 224, 1925.

172.

Stjepan Roca: Nove pjesme, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 6, 224, 1925.

173.

Stare srpske biografije, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 6, 226, 1925.

174.

Grebenei jedinstva, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 7, 229–232, 1925.

175.

Knjiga o Jobu. Poljski napisao Bruno Winaver. Preveo J. Benešić, režija T. Strozzi, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 7, 245, 1925.

176.

Ivan Nevistić: Ulderiko Donadini (studija), *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 7, 254, 1925.

177.

Sudbina Vere Petrovićeve. Napisala Olga Grbić, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 7, 255–256, 1925.

178.

BooPaležanski: Pesme sa lutanja ka Dadi, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 7, 256, 1925.

179.

Lilium. Napisao F. Molnar. Režija T. Strozzi, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 9, 322, 1925.

180.

Milan Vukasović: Kroz život, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 9, 327, 1925.

181.

»Grebni jedinstva« (Odgovor M. Ćurčinu), *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 9, 328, 1925.

182.

Emil Petrović: Bolani Dojčin, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 9, 328, 1925.

183.

Priručnik SKZ, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 10, 368, 1925.

184.

Hudožestvenici. Uz ovogodišnje gostovanje, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 11, 394–395, 1925.

185.

Hamza Humo: Sa ploča istočnih, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 12, 436, 1925.

186.

Jovan Popović: Hadžija večnosti, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 12, 436, 1925.

187.

Vojvoda Dojčin Nikole T. Đurića, *Jugoslavenska njiva*, IX, I, 12, 436, 1925.

188.

Književnost kao socijalan faktor, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 1, 11–16, 1925.

189.

Pirovanje. Napisao Mita Dimitrijević. Režija B. Gavella, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 1, 30–31, 1925.

190.

Sveta Ivana. Napisao B. Shaw. Preveo S. Batušić. Režija B. Gavella, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 1, 31, 1925.

191.

Cankar na zagrebačkoj pozornici, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 1, 40, 1925.

192.

Nacrt za historiju nacionalnog omladinskog pokreta (N. Bartulović: Od revolucionarne omladine do Orjune), *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 1, 40, 1925.

193.

Ante Đukić: Iz dnevnika jednog magarca, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 1, 41, 1925.

194.

Antologija Vojislava Ilića, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 2, 72, 1925.

195.

Miloš Đurić: Mit o sunčevoj sestri, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 2, 72, 1925.

196.

»Dolazak Hrvata« K. Š. Gjalskog, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 3, 96–97, 1925.

197.

Mara Ivančan: Čudnovata priča, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 5, 165–166, 1925.

198.

August Cesarec: Sudite me, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 6, 194–195, 1925.

199.

Jutarnja zvona Danka Anđelinovića, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 10, 320–321, 1925.

200.

Freudenreichova »Crna kraljica«, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 11, 358, 1925.

201.

Generacija pred stvaranjem, *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 12, 390–391, 1925.

202.

Ilustrovana omladinska biblioteka (Carev glasnik J. Vernea), *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 12, 391, 1925.

203.

Talijani o nama (»I nostri quaderni«), *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 12, 391, 1925.

204.

Umišljenovićeви dani u provinciji i metropoli (Milka Mina), *Jugoslavenska njiva*, IX, II, 12, 392, 1925.

205.

Branko Mašić, *Novosti*, XIX, 344, 64, 1925.

206.

Šenoa kao pjesnik Zagreba. Duša Zagreba u Šeninim romanima, *Novosti*, XIX, 352, 17–18, 1925.

207.

Normalizacija, *Sušački novi list*, II, 94, 3, 1925.

1926.**208.**

August Šenoa. Studija, Narodna knjižnica, Zagreb, 1926., br. str. 152.

209.

August Harambašić, u: August Harambašić, *Antologija*, uredio i predgovor napisao Dr. A. Barac, Izdanje Narodne knjižnice Zagreb, Zagreb, 1926., 5–72. [predgovor]

210.

[Leksikografski portreti], u: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, II. knjiga, I – M, Bibliografski zavod d. d., Zagreb, 1926. [Kamila Lucerna, 693; Vladimir Lunaček, 700; Milan Marjanović, 791; Matica hrvatska, 817–819; Antun Gustav Matoš, 823; Ivan Mulich, 1060; Juraj Mulich, 1060; August Musić, 1065]

211.

»Knjižničar«, *Jugoslavenska njiva*, X, I, 1, 32, 1926.

212.

Svjetla Ladislava Žimbrega, *Jugoslavenska njiva*, X, I, 1, 32–33, 1926.

213.

August Harambašić, *Jugoslavenska njiva*, X, I, 2, 41–49, 3, 91–95, 4, 120–124, 1926.

214.

Careva kraljevina (Roman A. Cesarca), *Jugoslavenska njiva*, X, I, 3, 105–106, 1926.

215.

Zlatarovo zlato. Šenoin roman u dramatizaciji Ivanova. Režirao T. Strozzi, *Jugoslavenska njiva*, X, 4, 136–137, 1926.

216.

Siromah pod stepenicama. Napisao H. Gheon. Režija T. Strozija, *Jugoslavenska njiva*, X, 4, 136–137, 1926.

217.

Izabrane pripovijesti Vjenceslava Novaka (Knjiga I, uredio i uvodom popratio B. Liviadić, MH, 1926), *Jugoslavenska njiva*, X, 4, 138–139, 1926.

218.

Biblijski soneti Č. Protića, *Jugoslavenska njiva*, X, 4, 144, 1926.

219.

Gospođica Elza (A. Schnitzlera), *Jugoslavenska njiva*, X, 4, 144, 1926.

220.

Naša književnost i naše školstvo, *Jugoslavenska njiva*, X, 5, 145–150, 1926.

221.

Kritike g. Velibora Gligorića, *Jugoslavenska njiva*, X, 5, 169–170, 1926.

222.

»Pesme« A. R. Boglića, *Jugoslavenska njiva*, X, 5, 176, 1926.

223.

Velimir J. Rajić, *Jugoslavenska njiva*, X, 6, 208, 1926.

224.

Mnogo vike ni za što (režija Ivo Raić), *Jugoslavenska njiva*, X, 7, 233–234, 1926.

225.

Poezija Božidara Kovačevića, *Jugoslavenska njiva*, X, 7, 234, 1926.

226.

Ljubo Wiesner, *Jugoslavenska njiva*, X, 8, 253–255, 1926.

227.

Na mnogaja ljeta. Drama Dušana S. Nikolajevića, *Jugoslavenska njiva*, X, 8, 270–271, 1926.

228.

Knock ili triumf medicine. Napisao Jules Romains. Režija Tito Strozzi, *Jugoslavenska njiva*, X, 9, 296–297, 1926.

229.

Gustav Krklec: Ljubav ptica, *Jugoslavenska njiva*, X, 10, 327–328, 1926.

230.

Tri poeme Stanka Tomašića, *Jugoslavenska njiva*, X, 10, 329, 1926.

231.

Ivan Pavličević: Sito i rešet, *Jugoslavenska njiva*, X, 10, 336, 1926.

232.

Momčilo Milošević: Moje carstvo, *Jugoslavenska njiva*, X, 10, 336, 1926.

233.

»Sindžiri« R. Mladenovića, *Jugoslavenska njiva*, X, 10, 336, 1926.

234.

Sutoni K. N. Milutinovića, *Jugoslavenska njiva*, X, 10, 336, 1926.

235.

U izgnanstvu dr. Nikole Vučetića, *Jugoslavenska njiva*, X, 10, 336, 1926.

236.

Branko Vodnik, *Jugoslavenska njiva*, X, 11–12, 337–341, 1926. [nekrolog]

237.

Ujevićeva »Kolajna«, *Jugoslavenska njiva*, X, 11–12, 384, 1926.

238.

Naši Vidovdani. Nije ni ovaj sadašnji posljednji, *Riječ*, XXII, 144, 14, 1926.

239.

Naši Vidovdani. Nije ni ovaj sadašnji posljednji, *Sisački glas*, XXIX, 27, 1, 1926.

240.

Uspomene Imbre I. Tkalca, *SKZ*, sv. 187, *Srpski književni glasnik*, NS, XVII, 4, 308–310, 1926.

241.

Branko Vodnik, *Srpski književni glasnik*, NS, XVIII, 6, 427–434, 1926. [nekrolog]

1927.**242.**

Ksaver Šandor Đalski, *Brastvo*, XXII, knjiga 34, Društvo Sv. Save, Beograd, 1927., br. str. 35. [Ćir.]

243.

Naši glumci i kritičari pred pedeset godina, *Hrvatska pozornica*, I, 11, 3–6, 1927.

244.

Zofka Kveder, *Mladost*, V, 5, 117, 1927. [nekrolog]

245.

Nove knjige: Pjesme A. Bonifačića; Izdanja Omladinske matice: J. Dimitrijević: A. Šenoa; Dvije vrijedne knjige: Izabrane pjesme S. S. Kranjčevića i Izabrane pripovijesti V. Novaka, *Mladost*, V, 5, 117–118, 1927.

246.

Nove knjige i listovi: W. Hauff: Ledeno srce; Zmaj Jovan Jovanović: Đulići i đulići uveoci; V. Nazor: Genovevina košuta; Nove knjige Matice Hrvatske, *Mladost*, V, 6, 141–142, 1927.

247.

Dr. Iso Kršnjavi, *Mladost*, V, 7, 164–165, 1927. [nekrolog]

248.

Nikola T. Petrović: Vladimir Stamenković, Mentor, *Mladost*, V, 7, 165, 1927.

249.

Nove knjige: Kapetan Marryat: Ukleti Holandez; Dvije knjige Đorđa Glumca, *Mladost*, V, 9, 214, 1927.

250.

Raspjevana mladost, *Mladost*, VI, 1, 1, 1927.

251.

Naši putovi, *Mladost*, VI, 2, 25–26, 1927.

252.

Pregled: Vladimir Lunaček [nekrolog]; Spomenica uz proslavu osamdesete obljetnice rođenja Marije Jambrišak; Dva jubileja (70 godina Ive Vojnovića i 70 godišnjica K. Š. Đalskog), *Mladost*, VI, 2, 44–45, 1927.

253.

Đačka književnost, *Mladost*, VI, 3, 62–63, 1927.

254.

Ksaver Šandor Đalski (Povodom proslave sedamdesetgodisnjice života), *Riječ*, XXIII, 132, 3–4, 1927.

255.

Stevan Galogaža: Čudne siluete, *Riječ*, XXIII, 261, 3, 1927.

256.

Intelektualni Zagreb, Perspektive kulturnog života, *Riječ*, XXIII, 293, 7–8, 1927.

1928.**257.**

Čitanka iz hrvatskoga ili srpskoga jezika za I. razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, Izdalo Proforsko društvo, Sekcija Zagreb, Zagreb, 1928. [II. izd. 1929., III. izd. 1930.]

258.

Čitanka iz hrvatskoga ili srpskoga jezika za II. razred srednjih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, Izdalo Proforsko društvo, Sekcija Zagreb, Zagreb, 1928. [II. izd. 1931., III. izd. 1934.]

259.

Čitanka hrvatskosrpskoga jezika za treći razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, Izdalo Proforsko društvo, Sekcija Zagreb, Zagreb, 1928. [II. izd. 1929., III. izd. 1934.]

260.

Čitanka za IV. razred, Zagreb, 1928. [II. izd. 1935.]

261.

[Leksikografski portreti], u: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, III. knjiga, N – R, Bibliografski zavod d. d., Zagreb, 1928. [Vladimir Nazor, 37–38; Milutin Nehajev, 43–44; Mihovil Nikolić, 100; Rikard Nikolić, 101–102; Vjenceslav Novak, 154–155; Milan Ogrizović, 210–211; Ilija Okrugić, 224–225; Ivan Ostojić, 292; Mato Ostojić, 292–293; Nikola Ostojić, 293; Vinko Pacel, 310; Stjepan Parmačević, 345; Josip Pasarić, 346; Milan Pavelić, 362; Armin Pavić, 362–363; Krsto Pavletić, 365; Ante Petravić, 428; Petar (Pecija) Petrović, 456–457; Plamen, 481; Janko Polić Kamov, 539; Nikola Polić, 540; Izidor Poljak, 556; Petar Preradović, 666–668; Dragutin Prohaska, 703; Prosvjeta (književni časopis), 711; Tomislav Prpić, 721; Koloman Rac, 750–751; Ivan Radetić, 758; Mijo Radošević, 781; Đuro Rapić, 810; Josip Reljković, 888; Matija Antun Reljković, 888–889; Julije Rorauer, 966; Vatroslav Rožić, 972]

262.

Ksaver Šandor Đalski (književna studija), *Brastvo*, XXII, 166–199, 1928.

263.

Kulturni frontovi, *Država*, V, 438, 7, 1928.

264.

Dvije nove knjige (Ilustrovana omladinska biblioteka), *Mladost*, VI, 5, 117, 1928.

265.

Životopis Matije Mažuranića od dr. M. Mažuranića, *Mladost*, VI, 5, 117, 1928.

266.

Vladimir Mažuranić, *Mladost*, VI, 6, 141, 1928. [nekrolog]

267.

Nove knjige: R. Nikolić: Sa sunčanih obala, Serbokroatisches Lesebuch, *Mladost*, VI, 6, 142, 1928.

268.

Tuga mladosti, *Mladost*, VI, 7, 145–146, 1928.

269.

Grga Novak: Naše more, *Mladost*, VI, 7, 164, 1928.

270.

Pregled: Priče H. C. Andersena, *Mladost*, VI, 8, 189, 1928.

271.

Nove knjige: Fran Mažuranić, Od zore do mraka; V. Nazor, Priče s ostrva, iz grada i sa planine; Milica Bogdanović, Lav Tolstoj; Mićun M. Pavičević: Kralj Nikolini kaprisi; Marin Bego, Vječna varka; »Naša domovina«, *Mladost*, VI, 10, 233, 1928.

272.

Stjepan Radić – Fran Mažuranić, *Mladost*, VII, 1, 11–13, 1928. [nekrolozi]

273.

Valerijan Markov, *Mladost*, VII, 2, 44, 1928. [nekrolog]

274.

Iznad sadašnjosti, *Mladost*, VII, 3, 49, 1928.

275.

Kulturni frontovi, *Reč*, V, 1133, 4, 1928.

276.

Književni dar pred Uskrs. Uz ovogodišnje edicije Matice Hrvatske, *Riječ*, XXVI, 83, 9, 1928.

277.

Književnost najmlađih, *Savremenik*, XXI, 4–5, 168–175, 1928.

278.

Fran Mažuranić (Pabirci s pisama), *Savremenik*, XXI, 11, 449–457, 1928.

279.

Jedna monografija iz hrvatske književne povijesti (Br. Vodnik als Literarhistoriker), *Savremenik*, XXI, 12, 553–555, 1928.

280.

Vjenceslav Novak, *Savremenik*, XXI, 7, 297–304, 8–9, 355–363, 10, 420–426, 1928.

281.

Matija Mažuranić i Fran Mažuranić, *Srpski književni glasnik*, NS, XXIII, 7, 529–534, 1928.

1929.

282.

Čitanka iz hrvatskoga ili srpskoga jezika za I. razred srednjih i njima sličnih škola, II. izdanje, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, Izdalo Profesorsko društvo, Sekcija Zagreb, Zagreb, 1929. [I. izd. 1928., III. izd. 1930.]

283.

Čitanka iz hrvatskoga ili srpskoga jezika za III. razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, Izdalo Profesorsko društvo, Sekcija Zagreb, Zagreb, 1929. [I. izd. 1928., III. izd. 1934.]

284.

O Kranjčeviću i njegovim pjesmama, u: Silvije Strahimir Kranjčević, *Izabrane pjesme Silvija Strahimira Kranjčevića*, Srpska književna zadruka, kolo XXXII, br. 211, Beograd, 1929., III–XL. [predgovor, ćir.]

285.

[Leksikografski portreti], u: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, IV. knjiga, S – Ž, Bibliografski zavod d. d., Zagreb, 1929. [Marin Sabić, 1; Savremeni hrvatski pisci (Biblioteka DKH), 62; *Savremenik*, 62; Dinko Sirovica, 106; Petar Skok, 126; *Slavische Blätter*, 147; *Slavonac*, 148; Matija Smodek, 252; Srpskohrvatska književnost (Uvod, 1. Doba provincijalnih književnosti, 2. Koncentracija književnih težnji i nacionalni preporod, 3. Moderna književnost. – Literatura), 391–413; Ivan Stipac, 487; Rudolf Strohal, 521–522; Đuro Sudeta, 544; Milan Šarić, 633; Kerubin Šegvić, 635–636; August Šenoa, 637–638; Milan Šenoa, 638–639; Ivan Scherzer (Šercer), 639–640; Mihalj Šilobod Bolšić, 646–647; Antun Branko Šimić, 648–649; Arthur Schneider (Šnajder), 709; Stjepko Španić, 715; Osman-beg Štafić (Krstó Pavletić), 717; Pavao Stoos (Štos), 747; Đuro Šurmin, 760; Ante Tentor, 791; Adolfo Tkalčević-Weber, 810–811; Stanko Tomašić, 824; Aleksandar Tomić, 825; Hermina Tomić, 825; Josip Eugen Tomić, 826; Petar Tomić, 827; Ante Tresić-Pavičić, 857–858; Vladimir Trešćec, 860–861; Ivan Trnski, 879–880; Jagoda Truhelka, 909; Srđan Tucić, 921; Mirko Turić, 923; Frano Uccellini-Tice, 943; Šime Urlić, 1002]

286.

Vladimir Nazor, u: Vladimir Nazor, *Šarko. Pričanja jednog psa*, Ilustrovana omladinska biblioteka, sv. 12, Knjižara Z. i V. Vasića, Zagreb, [1929.?], 5–8. [predgovor]

287.

Hrvatski prijevod »Prima Donne«, u: *Šišićev zbornik*, 1929., 215–218.

288.

Između apoteoze i pamfleta, *Zbornik u čast Bogdana Popovića*, Beograd, 1929., 43–48.

289.

De Vigny, Carducci i Kranjčević, *Hrvatsko kolo*, X, 194–220, 1929.

290.

U toku razjedinjavanja, *Književni sever*, V, 1, 39–40, 1929.

291.

U toku razjedinjavanja, O desetgodišnjici oslobođenja i ujedinjenja 1918–1928, 1, 39–40, 1929.

292.

Dr. Čelar Josip: Umetnost Vladimira Nazora, Šibenik 1928, *Književnik*, II, 1, 37–38, 1929. [nepotpisano]

293.

Književnost i književna publika, *Književnik*, II, 5, 159–164, 1929.

294.

Velibor Gligorić: Matoš–Dis–Ujević, *Književnik*, II, 11, 428–429, 1929. [potpisano B. A.]

295.

Riječi velikana. K stogodišnjici rođenja Franje Račkoga, *Mladost*, VII, 5, 99–100, 1929.

296.

Vladimir Nazor: Tri priče iz dječjeg doma, dr. J. Čelar: Vladimir Nazor, Nove knjige Ilustrovane omladinske biblioteke; Cooper: Posljednji Mohikanac, »Hrvatska revija«, *Mladost*, VII, 5, 117, 1929.

297.

Pregled: Šezdesetgodišnjica Rikarda Katalinić Jeretova, *Mladost*, VII, 8, 187, 1929.

298.

Vladimir Nazor: Šarko, Mićun M. Pavičević: Crnogorci u pričama i pripovjetcima II, Izdanja Matice Hrvatske za god. 1928, *Mladost*, VII, 8, 187–188, 1929.

299.

U osmoj godini, *Mladost*, VIII, 1, 1–2, 1929.

300.

Fran Mažuranić: Među Kašubima, *Mladost*, VIII, 1, 18, 1929. [bilješka]

301.

Predratna omladina, *Mladost*, VIII, 2, 39, 1929.

302.

Bilješke, Nove knjige: Ilija Mamuzić: Nove pesme s krstopuća; Lirika najmlađih; Mirko Jirsak: Pjesme; V. Nazor: Sinovi mora; »Mladi stražar«, *Mladost*, VIII, 2, 44, 1929.

303.

Uredništvo i suradnici, *Mladost*, VIII, 4, 73–74, 1929.

304.

Nove knjige: Ante Dukić: Pogledi; Pesme novih; Mićun M. Pavičević: Kralj Nikolin preokret; V. Nazor: Pripovijetke; V. Škurla Ilijić: Djevičanstvo, *Mladost*, VIII, 4, 92, 1929.

305.

Naša književnost. Anketa o teškom stanju naše savremene književnosti. Sudjelovao i... A. Barac, *Novosti*, XXIII, 81, 18–19, 1929.

306.

Naš knjiženi pomladak, *Novosti*, XXIII, 357, 38, 1929.

307.

Kaćanski prema Mažuraniću. Iz eseja: Dva barda, August Harambašić i V. S. Kaćanski, *Riječ*, XX, 42, 28–30, 1929.

308.

Između filologije i estetike, *Savremenik*, XXII, 1, 18–28, 1929.

309.

Leopardi kod Hrvata i Srba, *Savremenik*, XXII, 6, 271–272, 1929.

1930.**310.**

Čitanka iz hrvatskosrpskoga jezika za IV razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, Izdala zagrebačka sekcija Jugoslavenskog profesorskog društva, Zagreb, 1930.

311.

Čitanka iz hrvatskosrpskoga jezika za prvi razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, III izdanje, Naklada Jugoslavenskog profesorskog društva sekcije zagrebačke, Zagreb, 1930. [I. izd. 1928., II. izd. 1929.]

312.

Kerubin Šegvić: Luka Botić, *Hrvatska revija*, III, 8, 470–471, 1930.

313.

Nove knjige: Danko Anđelinović: Sinovi zemlje; dr. A. Bonifačić: Ljudi zapada; Dr. Lj. Maraković, Novi pripovjedači; Đorđe Glumac: Lirski trepet; Izdanja Kluba hrvatskih književnika, Osijek; »Narodna starina«, *Mladost*, VIII, 5, 115–116, 1930.

314.

Nove knjige: H. C. Andersen: Labuđe gnijezdo; K. N. Milutinović: Pregorele gorčine; Umberto Urbani: Mićun Pavičević i njegovi Crnogorci; Jubilarni almanah hrvatskih književnika; Lj. Maraković: Pučka pozornica, *Mladost*, VIII, 7, 164, 1930.

315.

Omladina prema književnosti, *Mladost*, VIII, 8, 169–170, 1930.

316.

Vladimir Nazor: Oni s onkraj mora; R. F. Magjer: Bilješke obične i neobične, *Mladost*, VIII, 10, 232, 1930.

317.

Na početku novog godišta, *Mladost*, IX, 1, 1–2, 1930.

318.

Bilješke: Književni natječaj; Đorđe Glumac: Vilinski snovi; Lirika najmlađih; Storelli Đino: Virovi srca; B. L. Lazarević: Urezi na dlanu; Dr. S. Župić: Nazorova priča Stoime-na, *Mladost*, IX, 1, 21, 1930.

319.

Pod novim zastavama, *Mladost*, IX, 2, 25–26, 1930.

320.

Jedna knjiga pred dvjema generacijama (V. Nazor: Slavenske legende), *Mladost*, IX, 2, 35–36, 1930.

321.

Bilješke: M. Kus Nikolajev: Upton Sinclair; Marko Rakočević: Moračanke; Milivoje Knežević: Dozivi doline; Ivo Kozarčanin: R. F. Magjer; Omladinski brojevi Mladosti; V. Nazor: Slavuj i cvrčak, *Mladost*, IX, 2, 44–45, 1930.

322.

Bilješke: Stjepan Devčić: U mutne večeri; 1930 na jugu (almanah), Mih. R. Vuković: Ljubav lika i sjenke, *Mladost*, IX, 4, 93, 1930.

323.

Književni profil Viktora Cara Emina, *Naša sloga*, III, 687, 5, 1930.

324.

»Neven« u godini 1858. Rijeka u našoj književnosti, *Naša sloga*, III, 732, 5, 1930.

325.

Uz članke o A. G. Matošu, *Riječ*, XXVI, 15, 61–62, 1930.

326.

Roman o našoj generaciji. Niko Bartulović: Na prelomu, *Riječ*, XXVI, 48, 26–27, 1930.

1931.**327.**

Čitanka iz hrvatskosrpskoga jezika za prvi razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, III izdanje, Naklada Jugoslavenskog profesorskog društva sekcije zagrebačke, Zagreb, 1931. [I. izd. 1928., II. izd. 1929., III. izd. 1930.!]

328.

Čitanka iz hrvatskosrpskoga jezika za II. razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, II izdanje, Izdala Zagrebačka sekcija Jugoslavenskog profesorskog društva, Zagreb, 1931. [I. izd. 1928., III. izd. 1934.]

329.

O književnom radu Augusta Šenoa, u: August Šenoa, *Čuvaj se senjske ruke. Istorička pripovijest*, Srpska književna zadruga, kolo XXXIV, br. 226, Beograd, 1931., III–XLV, [napomena, XLVI] [predgovor, ćir.]

330.

[Predgovor], u: *Ilirska knjiga*, uredio D-r Antun Barac, Školski pisci, 21, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1931., 3–6.

331.

Beleške, u: *Ilirska knjiga*, uredio D-r Antun Barac, Školski pisci, 21, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1931., 141–144.

332.

Rečnik, u: *Ilirska knjiga*, uredio D-r Antun Barac, Školski pisci, 21, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1931., 145–156.

333.

Napomena, u: August Šenoa, *Feljtomi*, Izabrana djela Augusta Šenoe, priredio Dr Antun Barac, I, Binoza, Zagreb, 1931., 253–261.

334.

Ksaver Šandor Đalski, u: Ksaver Šandor Đalski, *Pripovijesti*, uredio D-r Antun Barac, Školski pisci, 20, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1931., 5–7. [predgovor, ćir.]

335.

P. A. Kazali (Književna fizionomija), u: *Zbornik iz dubrovačke prošlosti. Milanu Rešetar-u o 70oj godišnjici života*, Jadran, Dubrovnik, 1931., 361–368. [i posebni otisak]

336.

O Grgi Martiću. Uz monografiju od A. Čičića, *Hrvatska revija*, IV, 1, 73–76, 1931.

337.

Lirika šestorice, *Hrvatska revija*, IV, 4, 237–239, 1931.

338.

Botić kao pjesnik, *Hrvatska revija*, IV, 10, 531–538, 1931.

339.

Pred jubilarnim izdanjem svih djela Augusta Šenoe. Razgovor s urednikom jubilarne edicije dr. A. Barcem, *Jutarnji list*, XX, 6975, 19, 1931.

340.

August Šenoa u svjetlu hrvatske kritike. Predavanje u Pučkom sveučilištu A. Barca i M. Rojnića, *Jutarnji list*, XX, 7090, 8, 1931.

341.

Naši glumci i kritičari prije pedeset godina, *Književne novine*, II, 1, 4, 1931. [pretiskano]

342.

Vladimir Nazor i Fran Mažuranić, *Letopis Matice srpske*, CV, 328, 1–2, 69–88, 1931.

343.

Viktor Car Emin, *Mladost*, IX, 5, 97, 1931.

344.

Bilješke: V. Nazor: Istarski gradovi; Narodno kolo, kalendar za 1931; K. N. Milutinović: Likovi iz strane književnosti; K. Đorđević: Naši ljudi; Časopisi »Kranjčević«, »Kritika«, *Mladost*, IX, 5, 116, 1931.

345.

Kralj omladini, *Mladost*, IX, 7, 145–146, 1931.

346.

Uz tri knjige: V. Nazor: Pjesme moje mladosti, *Lirika šestorice* (Frol, Tadijanović, Kovačić V., Matijašević, Delorko, Perović); V. Nazor: Istarski bolovi, *Mladost*, IX, 7, 157–158, 1931.

347.

Selma Lagerlöf: Legende o Kristu; Đorđe Glumac: Vilinski san II, Nikola Drenovac: Crni potoci, *Mladost*, IX, 7, 164–165, 1931.

348.

Bilješke: Đorđe Glumac: Svetle tišine; Dino Storelli: Paunovo perje; Boris Jovančević: Proleće i Boris; Predrag P. Radenković, Vasilije Lacković: Senke naše mladosti; Mićun Pavičević: Crnogorske šale; Budimir Stojanović: Zakrvavljeni horizonti; G. Senečić: Pokušaji; V. J. Tekavac: Zvek okova; Razmatranja o časopisima, *Mladost*, IX, 10, 235–236, 1931.

349.

Gledanje u budućnost, *Mladost*, X, 1, 1, 1931.

350.

Letjeti, *Mladost*, X, 1, 10–11, 1931.

351.

Rasplakani stihotvorci, *Mladost*, X, 1, 13–14, 1931.

352.

Bilješke: P. MÉRIMÉE: Colomba; Djuro Szabo: Knjiga o starom Zagrebu; S. Diana: Miris srca i krvi; dr. Zdenka Marković: Historija slavenskih literatura; Jato (Bgd., 1931), *Mladost*, X, 1, 31, 1931.

353.

Za iskrenost i slobodu, *Mladost*, X, 2, 33–34, 1931.

354.

Naši kajkavci. Uz prikazivanje drame Matije Jandrića: Ljubomirović, *Mladost*, X, 2, 44–45, 1931.

355.

Radost stvaranja, *Mladost*, X, 3, 62–63, 1931.

356.

Pregled: 15 dana. Budućnost. Ispravci, *Mladost*, X, 3, 77, 1931.

357.

O kritikama Šenoinih djela, *Mladost*, X, 4, 81–86, 1931.

358.

Pregled: Edison, Đura Jakšić: Stanoje Glavaš; 5x5 (almanah najmlađih); K. N. Milutinović: Politeova interpretacija istočnog pitanja; 25 godišnjica Kluba hrvatskih književnika u Osijeku, *Mladost*, X, 4, 101–102, 1931.

359.

Dostojevski. Zu seinem 50-Todestag, *Morgenblatt*, XLVI, 38, 9, 1931.

360.

Nazorovi »Hrvatski kraljevi«. Uz novo izdanje, *Novosti*, XXV, 94, 7–8, 1931.

361.

Odjek Šenoine smrti pred pedeset godina, *Novosti*, XXV, 344, 25, 1931.

362.

August Šenoa i zagrebačko kazalište, *Novosti*, XXV, 355, 17, 1931.

363.

O izdanjima Šenoinih djela, *15 dana*, I, 6, 92–93, 1931.

364.

Književni lik fra Grge Martića, *Riječ*, XXVIII, 13, 7–9, 14, 11–13, 15, 6–8, 16, 4–6, 1931.

365.

O književnim strujanjima u jugoslavenskim književnostima (J. Matl: Romantik und Realismus in der südslavischen Literaturkunde), *Savremenik*, XXIV, 9, 4, 1931.

366.

August Šenoa kao književni kritičar, *Savremenik*, XXIV, 16–18, 230–239, 1931.

1932.**367.**

August Šenoa, u: August Šenoa, *Dela*, Klasici jugoslovenski, 5, Narodno delo, Beograd, 1932., VII–XI. [predgovor] [ćir.]

368.

Napomena, u: August Šenoa, *Feljtoni i rasprave*, Sabrana djela Augusta Šenoe, priredio Dr Antun Barac, II, Binoza, Zagreb, 1932., 213–225.

369.

Napomene, u: August Šenoa, *Pripovijesti*, II, Sabrana djela Augusta Šenoe, priredio Dr Antun Barac, IV, Binoza, Zagreb, 1932., 315–318.

370.

Napomene, u: August Šenoa, *Pripovijesti*, III, Sabrana djela Augusta Šenoe, priredio Dr Antun Barac, V, Binoza, Zagreb, 1932., 309–317.

371.

Napomene, u: August Šenoa, *Pripovijesti*, IV, Sabrana djela Augusta Šenoe, priredio Dr Antun Barac, VI, Binoza, Zagreb, 1932., 337–338.

372.

[Predgovor], u: *Šenoina čitanka*, priredio Antun Barac, Školski pisci, sv. 23, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1932.

373.

Pisci, kritičari i publika. Pabirci po hrvatskoj književnoj historiji, *Hrvatsko kolo*, XIII, 150–168, 1932.

374.

Dimitrije Pantelić: Slikarev lijet, *Mladost*, X, 7, 172, 1932.

375.

Vladimir Čerina, *Mladost*, X, 8, 191–192, 1932. [nekrolog]

376.

Pregled: »Lirika 1932« (Hitrec, Jurčić, Kovačić Ivan); Pjesme A. Bonifačića; »Školski pisci«, *Mladost*, X, 8, 196–198, 1932.

377.

Pregled: »Mlada lirika«; Z. Štambuk: Iz kuteva; Milivoje Ristić: Svitci; Vojislav Ž. Obrenović: Kroz praskozorja; Jovan Babić: Književni ogledi II; Đorđe Glumac: Tri dramske slike; »Književni krug«; Mićun M. Pavičević: Crnogorske slike; R. F. Magjer: Miholjčice i Valpovčice, *Mladost*, X, 9, 220–221, 1932.

378.

Andrija Palmović: O pedesetgodišnjici njegove smrti, *Mladost*, X, 10, 225–228, 1932.

379.

Pregled: Djela Vladimira Nazora (sedam knjiga); Đorđe Glumac: Začarana šuma; Sabrana djela Augusta Šenoa; Martin Ris: Kako se rade pismeni zadaci; »Danas« (pripovijetke), *Mladost*, X, 10, 243, 1932.

380.

Deset godina Mladosti, *Mladost*, XI, 1, 1–2, 1932.

381.

Pregled: Vladimir Trešćec i Joza Ivakić [nekrolozi]; Izabrane pjesme Andrije Palmovića; Miloš Savković: Marin Držić; »Danas« (odabrana proza, Bgd., 1932), *Mladost*, XI, 2, 22, 1932.

382.

Lavoslav Vukelić, *Mladost*, XI, 2, 25–29, 1932.

383.

Pregled: Ž. Gumhalter: U blizini ceste; A. Malraux: Osvajači; K. N. Milutinović: Tomas Karlalj; Nikola Pavić: Naš razred; Otiskivanje na okean, *Mladost*, XI, 2, 46, 1932.

384.

Uz stogodišnjicu ilirskog pokreta, *Mladost*, XI, 3, 49–50, 1932.

385.

Pregled: Ante Dukić: Od osvita do sutona; Louis Adamič: Smijeh u džungli; Mirko Breyer: Gaj i Kurelac; Novak Arsenić: Đura Jakšić, *Mladost*, XI, 4, 93–94, 1932.

386.

O pripovijestima Ivana Perkovca, *Novosti*, XXVI, 272, 15, 1932.

387.

V. Nazor: Pjesme o bratu gavanu i seki siromaštini, *Novosti*, XXVI, 283, 9, 1932.

388.

Arturo Cronia: L. K. Lazarević i »Antologia serbo-croata«, *Novosti*, XXVI, 296, 9, 1932.

389.

Janko Drašković. Prilog k ideologiji ilirskog pokreta, *Novosti*, XXVI, 307, 24–25, 1932.

390.

Iz historije hrvatskog realizma. Odražaj socijalnih pokreta u književnosti hrvatskog realizma, *Novosti*, XXVI, 355, 29, 1932.

1933.**391.**

Vjenceslav Novak [predgovor], u: Vjenceslav Novak, *Pripovijesti*, Luča: biblioteka Zadruga profesorskog društva, knj. 4, Beograd, 1933., 5–6.

392.

Napomena, u: August Šenoa, *Pripovijesti*, V, Sabrana djela Augusta Šenoa, priredio Dr Antun Barac, VII, Binoza, Zagreb, 1933., 295–298.

393.

Napomena, u: August Šenoa, *Pripovijesti*, VI, Sabrana djela Augusta Šenoa, priredio Dr Antun Barac, VIII, Binoza, Zagreb, 1933., 255.

394.

Napomena, u: August Šenoa, *Branka*, Sabrana djela Augusta Šenoa, priredio Dr Antun Barac, IX, Binoza, Zagreb, 1933., 243–244.

395.

Napomena, u: August Šenoa, *Pjesme*, Sabrana djela Augusta Šenoa, priredio Dr Antun Barac, X, Binoza, Zagreb, 1933., 459–471.

396.

Napomena, u: August Šenoa, *Zlatarovo zlato*, Sabrana djela Augusta Šenoe, priredio Dr Antun Barac, XI, Binoza, Zagreb, 1933., 321–349.

397.

Napomena, u: August Šenoa, *Seljačka buna*, Sabrana djela Augusta Šenoe, priredio Dr Antun Barac, XII, Binoza, Zagreb, 1933., 375–382.

398.

Dužnosti prema živima. O Dinku Šimunoviću, *Mladost*, XI, 5, 97–98, 1933.

399.

Pregled: V. Jurčić: U metropoli; N. V. Drenovac: Tkanja tame i snova; Bora Kesić: Signali u magli; Jakša Ravlić: Korolija kao pjesnik, *Mladost*, XI, 118–119, 1933.

400.

Pregled: Jeronim Korner: Blistavi rub; Borivoje S. Stojković: Historijski pregled srpske pozorišne kritike; Dora Pfanova: Pjesme; Vladislav Kušan: Lišće na vjetru; Leon Kaiser: Varijante na stare teme; Milan Savić: Prilozi životu i radu K. Trifkovića; Zmajevi Đulići i đulići uveoci u izdanju SKZ, »Narodna starina«, *Mladost*, XI, 7, 165–166, 1933.

401.

Pouke prošlosti, *Mladost*, XI, 8, 169–170, 1933.

402.

Pregled: Ilja Ehrenburg: Fabrika snova; A. Šenoa: Pripovijesti VI, *Mladost*, XI, 8, 190, 1933.

403.

Naše vrijeme prema J. Jovanoviću-Zmaju. O stogodišnjici rođenja, *Mladost*, XI, 10, 217–219, 1933.

404.

Gore srca, *Mladost*, XII, 1, 1, 1933.

405.

Literarni zapisi: Smrt Dragutina Domjanića; D. Tadijanović: Sunce nad oranicama; G. Karlovčan: Srce nad ravnicom; M. Jirsak: Lice za oknom, *Mladost*, XII, 1, 18–20, 1933.

406.

Novi Ilirizam, *Mladost*, XII, 2, 25, 1933.

407.

Smrt Dinka Šimunovića, *Mladost*, XII, 2, 28–29, 1933.

408.

O dvadesetpetgodišnjici Kranjčevićeve smrti, *Mladost*, XII, 3, 49–52, 1933.

409.

Pregled: Nova biblioteka: Luča, *Mladost*, XII, 3, 70, 1933.

410.

Lazarević i Kovačić. Jedan odlomak Lazarevićeve »Školske ikone«. Njegova estetska i idejna analiza. Sukob grada i sela, Kovačićeva »Ladanjska sekta« i njegov roman »U registraturi«, *Novosti*, XXVII, 105, 22–23, 1933.

411.

Jovan Jovanović Zmaj i Hrvati. Uz stogodišnjicu rođenja, *Novosti*, XXVII, 132, 13, 1933.

412.

Zmaj Jova prema Hrvatima. Prikaz predavanju dr. A. Barca u Pučkom sveučilištu, *Novosti*, XXVII, 328, 5, 1933.

413.

Bilješke o starima i mladima. Književno razmatranje, *Novosti*, XXVII, 354, 33, 1933.

414.

O pretplatnicima, kupcima i čitaocima hrvatskih knjiga i časopisa, *15 dana*, III, 7, 1–3, 1933.

415.

Razgovor s dr. A. Barcem, *15 dana*, III, 8, 117–119, 1933.

416.

Mirko Bogović, *Rad JAZU*, 245, 88–172, 1933. [i separat]

417.

K polemici Nazor – Tresić Pavičić, *Život i rad*, VI, XVI, 97, 1049–1050, 1933.

1934.**418.**

Čitanka hrvatskosrpskoga jezika za drugi razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, III izdanje, Naklada Jugoslavenskog profesorskog društva, Sekcije zagrebačke, Zagreb, 1934. [I. izd. 1928., II. izd. 1931.]

419.

Čitanka hrvatskosrpskoga jezika za treći razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, III izdanje, Naklada Jugoslavenskog profesorskog društva, Sekcije zagrebačke, Zagreb, 1934. [I. izd. 1928., II. izd. 1929.]

420.

Predavanje o A. G. Matošu, u: *A. G. Matoš. In memoriam. O 20-godišnjici pjesnikove smrti*, [zbornik], Wiesnerova biblioteka, knjiga prva, Ljubo Wiesner i Roko Matulić, Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak), Zagreb, 1934., 11–23.

421.

Napomena, u: August Šenoa, *Diogenes*, Sabrana djela Augusta Šenoae, priredio Dr Antun Barac, XIII, Binoza, Zagreb, 1934., 369–375.

422.

Napomena, u: August Šenoa, *Članci i kritike*, Sabrana djela Augusta Šenoae, priredio Dr Antun Barac, XVI, Binoza, Zagreb, 1934., 333–341.

423.

Napomena, u: August Šenoa, *Kazališna izvješća*, I, Sabrana djela Augusta Šenoae, priredio Dr Antun Barac, XV, Binoza, Zagreb, 1934., 335–349.

424.

Napomena, u: August Šenoa, *Kazališna izvješća*, II, Sabrana djela Augusta Šenoae, priredio Dr Antun Barac, XVI, Binoza, Zagreb, 1934., 337–351.

425.

Napomena, u: August Šenoa, *Kletva*, I–III, Sabrana djela Augusta Šenoae, priredio Dr Antun Barac, XVII–XIX, Binoza, Zagreb, 1934., 1103–1127.

426.

Napomena, u: August Šenoa, *Slike i prikazi*, Sabrana djela Augusta Šenoae, priredio Dr Antun Barac, XX, Binoza, Zagreb, 1934., 405–408.

427.

Afirmacija čakavske lirike. Dva najodličnija hrvatska kritičara govore o čakavskoj poeziji (Barac i Maraković), *Istra*, VI, 49–51, 15, 1934.

428.

Prvi decembra (1. XII. 1918), *Mladost*, XII, 5, 97–98, 1934.

429.

Jedna pedesetgodisnjica. Zmaj: Šta se čuje?, *Mladost*, XII, 5, 101–102, 1934.

430.

Pregled: »Narodna starina«, *Mladost*, XII, 5, 117, 1934.

431.

Dodir s prošlošću, *Mladost*, XII, 6, 121, 1934.

432.

Literarni zapisi: Kamilo Križanić i Ivo Ladika: Lirika; N. Nikolić: Uzlet u sebe; D. Dimitrijević, B. L. Lazarević, V. Janković, Ž. Jevtić: Lirika 1933; D. Anđelinović: Robovi zemlje; E. Kästner: Tonček i Točkica; M. Lovrak: Družba Pere Kvržice; J. Dos Passos: Manhattan Transfer; Šenoina djela; Drama Đure Dimovića, *Mladost*, XII, 6, 123–125, 1934.

433.

Pregled: Biblioteka »Luča«; Hrvatska moderna lirika (Delorko – Tadijanović); K našim slikama, *Mladost*, XII, 6, 141–142, 1934.

434.

Pregled: O. Delorko: Pjesme; S. Mihalić: Neprijatelji; Dostojevski, F. M.: Pripovijest sirote Nele i druge ruske pripovijesti; S. M. Štedimlija: Antikrležijanci, *Mladost*, XII, 7, 165, 1934.

435.

Štrosmajerova slava, *Mladost*, XII, 8, 169–172, 1934.

436.

Skerlić, *Mladost*, XII, 10, 235, 1934.

437.

Pregled: Božo Pavlović: Odrizi jedne mladosti, *Mladost*, XIII, 1, 23, 1934.

438.

Posljednja poruka velikog kralja, *Mladost*, XIII, 3, 63–64, 1934.

439.

Dijalekt u književnosti – Uz »Antologiju nove čakavske lirike«, *Mladost*, XIII, 4, 80–82, 1934.

440.

Kovačićeva »Ladanjska sekta« prema Lazarevićevoj »Školskoj ikoni«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XIX, 1–2, 153–173, 1934.

1935.**441.**

Članci o književnosti, Binoza, Zagreb, 1935., br. str. 216. [Članci: Članak o Franji Markoviću, Kovačićeva »Ladanjska sekta« prema Lazarevićevoj »Školskoj ikoni«, Zapisi o književnoj publici, Bilješke o »Mladima« i »Starima«, Vladimir Nazor i Fran Mažuranić]

442.

Čitanka hrvatskosrpskoga jezika za IV razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, II izdanje, Izdala Zagrebačka sekcija Jugoslavenskog profesorskog društva, Zagreb, 1935. [I. izd. 1928.]

443.

Napomene, u: *Djela A. G. Matoša*, I, Iverje, Novo iverje, priredio Dr Antun Barac, Književnu ostavštinu sabrao Milan Matoš, Binoza, Zagreb, 1935., 269–270.

444.

Napomene, u: *Djela A. G. Matoša*, II, Ogledi, Vidici i putovi, priredio Dr Antun Barac, Književnu ostavštinu sabrao Milan Matoš, Binoza, Zagreb, 1935., 270–272.

445.

Les études critiques sur la littérature de l'illyrisme, *Le monde slave*, XII, 6, 353–373, 1935.

1936.**446.**

Napomene, u: *Djela A. G. Matoša*, III, Umorne priče, priredio Dr Antun Barac, Književnu ostavštinu sabrao Milan Matoš, Binoza, Zagreb, 1936., 5–7.

447.

Pedesetgodišnjica Ljube Wiesnera, u: *Ljubo Wiesner, spomenica o 50-godišnjici*, Zagreb, 1936., 15–35.

448.

Sto godina novije hrvatske književnosti i »Obzor«, u: *Obzor. Spomen knjiga. 1860–1935*, ur. Milivoj Dežman i Rudolf Maixner, Tisak i naklada »Tipografije« d. d., Zagreb, 1936., 254–260.

449.

O Franji Horvatu Kišu (odlomak iz studije »Pjesnici Hrvatskog zagorja«), *Glasnik Jugoslavenskog profesorskog društva*, XVI, 11–12, 1039–1046, 1936.

450.

Dr. Josip Bogner, *Glasnik Jugoslavenskog profesorskog društva*, XVI, 11–12, 1150–1151, 1936. [nekrolog]

451.

Regionalizam u književnosti, *Hrvatsko kolo*, XVII, 48–61, 1936.

452.

Pedesetgodišnjica Ljube Wiesnera (odlomak), *Književni horizonti*, III, 4, 83–87, 1936.

453.

Josip Bogner, *Novosti*, XXVIII, 77, 11, 1936. [nekrolog]

1937.**454.**

Dr. Ante Radić u hrvatskoj književnosti. Predavanje u Pučkom sveučilištu dne 29. siječnja 1937., izdao Klub studenata slavistike u Zagrebu, Naklada Seljačke sloge, hrvatskoga seljačkoga prosvjetnoga i dobrotvornoga društva u Zagrebu, Tipografija d. d., Zagreb, 1937., br. str. 15.

455.

Čitanka hrvatskosrpskoga jezika za drugi razred srednjih i njima sličnih škola, Sastavili Vladimir Nazor i Dr. Antun Barac, IV izdanje, Naklada Jugoslavenskog profesorskog društva, Sekcije zagrebačke, Zagreb, 1937. [I. izd. 1928., II. izd. 1931., III. izd. 1934.]

456.

Napomene čitaocu, u: *Djela A. G. Matoša*, IV, Naši ljudi i krajevi, priredio Dr Antun Barac, Književnu ostavštinu sabrao Milan Matoš, Binoza, Zagreb, 1937., 245–247.

457.

Notes sur les Français dans la littérature de l'Illyrisme, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, I, 2–3, 73–85, 1937.

458.

Književni pojmovi Iliraca, *Hrvatsko kolo*, XVIII, 44–61, 1937.

459.

Problem nacionalne književnosti u člancima Antuna Radića, *Savremenik*, XXVI, 2, 41–50, 1937.

460.

Ulazak sela u hrvatsku književnost, *Savremenik*, XXVI, 5, 161–169, 1937.

461.

Ante Petravić: Pete studije i portreti, *Slavia*, XV, 1, 128–130, 1937.

1938.**462.**

Hrvatska književna kritika, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga XXXIV, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb, 1938., br. str. 330.

463.

Napomene, u: *Djela A. G. Matoša*, V, Pjesme i epigrami, priredio Dr Antun Barac, Književnu ostavštinu sabrao Milan Matoš, Binoza, Zagreb, 1938., 137–142.

464.

Napomene, u: *Djela A. G. Matoša*, VI, Dojmovi, priredio Dr Antun Barac, Književnu ostavštinu sabrao Milan Matoš, Binoza, Zagreb, 1938., 243–249.

465.

Napomene, u: *Djela A. G. Matoša*, VII, Ličnosti, problemi i pejzaži, priredio Dr Antun Barac, Književnu ostavštinu sabrao Milan Matoš, Binoza, Zagreb, 1938., 237–242. [uredio I. Hergešić, građa i savjeti A. Barac]

466.

O Mažuranićevim pjevanjima »Osmana«, u: *Gundulićev zbornik. O 350. godišnjici rođenja i 300. godišnjici smrti*, ur. Blaž Jurišić, Matica hrvatska, Zagreb, 1938., 73–77.

467.

[Janko Polić Kamov], u: Janko Polić Kamov, *Novele i eseji*, Predgovor Vladimira Čerine, Izdanje Hrvatske književne naklade neovisnih književnika, Zagreb, 1938., 211–212. [bilješka o Kamovu pretiskana iz *Narodne enciklopedije*]

468.

Stvaranje legende o Matošu, *Alma mater Croatica*, I, 6, 162–169, 1938.

469.

O Mažuranićevim pjevanjima »Osmana«, *Hrvatska revija*, IX, 12, 665–689, 1938.

470.

O sabranim djelima A. G. Matoša (U povodu članka S. Šimića: Izdani Matoš), *Hrvatski dnevnik*, III, 617, 15, 1938.

471.

Demetrove misli o književnom jeziku, *Hrvatski jezik*, IX, 4–5, 79–84, 1938.

472.

Selo u djelima hrvatskih realista, *Hrvatsko kolo*, XIX, 82–99, 1938.

473.

Matoš i Tresić Pavičić, *Jadranski dnevnik*, V, 172, 3, 1938.

474.

Književni pojmovi u srpskoj književnosti prve polovine 19. vijeka (odlomak), *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, XVII, 1–2, 197–204, 1938.

475.

Miloš Savković: L'influence du réalisme français dans le roman serbocroate, *Slavia*, XV, 2, 270–273, 1938.

476.

Književnici Ilirizma u svom vremenu. Predavanje u Narodnoj čitaonici 19. V. povodom proslave 100-godišnjice, *Varaždinske novosti*, IX, 444, 2–8, 1938.

1939.

477.

Note sur Šenoa et les Français, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, III, 10, 125–137, 1939.

478.

Nekrolog prof. Đuri Šurminu, *Godišnjak Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu za 1933/34 – 1938/39*, 121, 1939.

479.

Pripovijesti Adolfa Vebera Tkalčevića, *Hrvatsko kolo*, XX, 46–72, 1939.

480.

Đuro Šurmin (1867–1937), *Slavia*, XVII, 1–2, 212–217, 1939.

481.

Vladimir Jurčić: Kako su umirali hrvatski književnici i umjetnici, *Slavia*, XVI, 2–3, 433–436, 1939.

1940.**482.**

Vidrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1940., br. str. 140.

483.

A. G. Matoš, u: Antun Gustav Matoš, *Pereci, friški pereci*, Binoza, Zagreb, 1940., 7–33. [Predavanje održano 6. svibnja 1934. na komemoraciji A. G. Matoša u zagrebačkom Malom Kazalištu]

484.

Prof. dr. Đuro Šurmin, *Alma mater Croatica*, III, 6–7, 255, 1940.

485.

O rukopisu »Smrti Smail-age Čengića«, *Hrvatska revija*, XIII, 8, 393–404, 1940.

486.

Čitajući Kovačića, *Hrvatsko kolo*, XXI, 142–163, 1940.

487.

More u poeziji neprimoraca, *Jadranska straža*, XVIII, 6, 223–228, 7, 270–271, 1940.

488.

Kumičićev doživljaj mora, *Jadranska straža*, XVIII, 12, 480–484, 1940.

489.

More i primorci u djelima E. Kumičića i V. Cara Emina. Predavanje u pučkom sveučilištu, *Jutarnji list*, XXIX, 10346, 6–7, 1940.

490.

Književnici prema sebi samima, *Novosti*, XXXIV, 220, 1–15, 1940.

491.

Mažuranićev pjesnički instinkt, *Novosti*, XXXIV, 220, 15, 1940.

492.

Francuska književnost i hrvatska književnost (Opaske uz »Francuska književnost 19. i 20. vijeka«, Petra Skoka), *Novosti*, XXXIV, 346, 16, 1940.

493.

Nazorov Pastir Loda, *Novosti*, XXXIV, 355, 18–19, 1940.

494.

Refleksije na dvanaest knjiga lirike, *Savremenik*, XXVIII, I, 2, 47–51, 1940.

495.

Ilirci prema pitanju hrvatskog književnog jezika, *Savremenik*, XXVIII, II, 6–7, 136–139, 1940.

496.

Mažuranić prema svome zavičaju, *Savremenik*, XXVIII, II, 11–12, 257–259, 1940.

497.

Ivo Hergešić: Strani i domaći, *Slavia*, XVII, 3, 460–461, 1940.

1941.**498.**

Književnost i narod (rasprave i eseji), Matica hrvatska, Zagreb, 1941., br. str. 188. [Sadržaj tekstove: Književni pojmovi Iliraca, Literatura o Preradoviću, Ulazak sela u noviju hrvatsku književnost, Socijalna pozadina Perkovčevih pripovijesti, Selo u djelima hrvatskih realista, Regionalizam u književnosti, Šimunović i kritika, Literarne paralele]

499.

[Leksikografski portreti], *Hrvatska enciklopedija*, svezak I, A – automobil, Naklada konzorcija Hrvatske enciklopedije, Zagreb, 1941. [Tugomir Alaupović, 173; Frano Alfirević, 230; Ivo Andrić, 430–431; Niko Andrijašević, 434; Danko Anđelinović, 437; Anton Antončić, 490; Josip Aranza, 547–548; Đuro Arnold, 641; Franjo Arnold, 642; Edo Zvonimir Asanger, 658]

500.

[Leksikografski portreti], *Hrvatska enciklopedija*, svezak II, autonomaši – boito, Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1941. [Ljubomir Babić (Ksaver Šandor Gjalski), 56–57; Josip Badalić, 87; Milostislav Bartulica, 261–262; Niko Bartulović, 262; Slavko Batušić, 286; Milan Begović, 336–337; Julije Benešić, 386; Josip Berković, 426; Tomo Blažek, 678; Milivoj Blažeković, 679; Vehid (Vaso) Bogdanov, 712; Emin (Milan) Bogdanović, 713]

501.

[Tekstovi o hrvatskim književnicima], u: *Plodovi srca i uma*. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Treći dio. Hrvatska književnost od narodnog preporoda do danas, uredio Dr. Mate Ujević, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, 1941. [Mirko Bogović, 95–96; Ksaver Šandor Đalski, 249–251; Vjenceslav Novak, 272–274; Janko Leskovar, 298–299; Janko Ibler, 306–307; Milivoj Šrepel, 308; Jakša Čedomil, 310–311; August Harambašić, 347–348; Ivo Vojnović, 391–393; Marin Sabić, 406; Milan Begović, 408–409; Vladimir Vidrić, 422–423; Vladimir Nazor, 427–429; Dinko Šimunović, 465–467; Milutin Nehajev, 477–478; Dinko Politeo, 506–507; Isidor Kršnjavi, 511–512; Vladimir Lunaček, 514; Branimir Livadić, 516; Milivoj Dežman, 520; Milan Marjanović, 523–524]

502.

La culture littéraire des écrivains croates avant Šenoa, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, V, 16–17, 1–11, 1941.

503.

Naličje slave, *Hrvatsko kolo*, XXII, 86–102, 1941.

504.

Tipovi pomoraca u djelima Viktora Cara Emina, *Jadranska straža*, XIX, 2, 44–46, 3, 87–88, 1941.

505.

Žena i ljubav u poeziji Ivana Mažuranića (Uz pedesetgodišnjicu pjesnikove smrti), *Napredak* [kalendar], XXXI, 47–54, 1941.

506.

Martin Nedić, čovjek i literat (dr. Rastislav Drljić, »Prvi Ilir iz Bosne – Martin Nedić«, *Novosti*, XXXV, 12, 17, 1941.

507.

Izdavanje dubrovačkih pisaca, *Novosti*, XXXV, 32, 13, 1941.

508.

Begovićeva »Giga Barićeva«, *Savremenik*, XXIX, I, 2, 53–57, 1941.

509.

Narodna pjesma u nauci i životu, *Savremenik*, XXIX, I, 2, 72–76, 1941.

510.

Put do sebe (O Ivi Kozarčaninu), *Savremenik*, XXIX, I, 3, 47–54, 1941.

1942.**511.**

[Leksikografski portreti], u: *Hrvatska enciklopedija*, svezak III, boja – Cleveland, Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1942. [Antun Bonifačić, 63; Luka Botić, 181; Ema Božićević (rođ. Krajnović), 195; Bogomir Brleković, 316; Branimir Brusina, 410; Nikola Bubalo, 429; Dragan Publicić, 431; Petar Bučar, 438; Mile Budak, 440; Zvonimir Butković, 555; Alfred Buttler Moscon, 559; Stjepan Butura, 559; Franjo Celestin, 660; Iso Cepelić, 676; Dobriša Cesarić, 684; Dinko Chudoba, 739; Franjo Ciraki, 781]

512.

Umjetnost Ivane Brlić-Mažuranić, u: Ivana Brlić-Mažuranić, *Priče iz davnine*, Izd. Knjižare R. N. Horvata, Zagreb, 1942., I–XV. [predgovor]

513.

Društvoyno preoblikovanje Zagreba. Kako se odrazuje u Šenoinoj Ilijinoj oporuci, *Spremnost*, I, 31, 9, 1942.

1943.**514.**

[Leksikografski portreti], u: *Hrvatska enciklopedija*, svezak IV, cliachit – diktis, Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1942. [Rudolf Crnić, 128; Vjekoslav Cvetišić, 163; Miroslav Čačković, 178; Ivan Čaće, 178; Vladimir Čerina, 229; Ivica Čermak, 231; Augustin Čičić, 302; Vjekoslav Čop, 331; Marko Čović, 332; Jakov Čuka, 383–384; Drago Čepulić, 397; *Danica*, 511–512; Mihovil Danko, 515; Hinko Davila, 573; Ante Dean, 580; Mirko Dečak, 589; Olinko Delorko, 628; Dimitrija Demeter, 634–635; Ivan Derkos, 664; Stjepan Devčić, 708; Zvonimir Devčić, 708; Rudolf Devide, 709–710; Đuro Stjepan Deželić, 716–717; Velimir Deželić, stariji, 718; Velimir Deželić, mlađi, 719; Ivan Dežman, 719]

515.

Hrvatska preporodna književnost u svom vremenu, *Časopis za hrvatsku povijest*, I, 3, 21, 219–231, 1943.

516.

Književni komarci, *Hrvatska revija*, XVI, 4, 197–202, 1943.

517.

Hrvatska proza XX. stoljeća, *Hrvatska revija*, XVI, 5, 280–283, 1943.

518.

Dr. Franjo Fancev, *Hrvatska revija*, XVI, 6, 323–326, 1943. [nekrolog]

519.

Putositnice u trećem izdanju, *Hrvatska revija*, XVI, 6, 339–341, 1943.

520.

Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije preporoda, *Hrvatska revija*, XVI, 7, 393, 1943. [prikaz knjige Tome Matića]

521.

Sloboda šutnje, *Hrvatska revija*, XVI, 10, 549–556, 1943.

1944.**522.**

Čežnja za daljinama, *Hrvatska revija*, XVII, 4, 191–201, 1944. [esej o Slavku Batušiću]

523.

Stvaralac o stvaraocima. Sabrana djela Ljube Babića, *Hrvatska revija*, XVII, 6, 314–317, 1944.

524.

Putovi hrvatske književnosti. Slavko Ježić: Hrvatska književnost, *Hrvatska revija*, XVII, 8, 401–411, 1944.

525.

Knjige o knjigama (umjesto referata o nekim novim izdanjima), *Vienac*, XXXVI(I), 2, 23–25, 1944.

526.

Knjižnica za književna i estetska pitanja, *Vienac*, XXXVI(I), 4, 86–88, 1944.

527.

Ljestvice i vješala (O Kumičiću prigodom 40. godišnjice njegove smrti), *Vienac*, XXXVI(I), 5, 20–35, 1944.

528.

Mažuranićeva proza, *Vienac*, I, 6–10, 4–21, 1944.

1945.**529.**

Mažuranić, Matica hrvatska, Zagreb, 1945., br. str. 388.

530.

[Leksikografski portreti], u: *Hrvatska enciklopedija*, svezak V, Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1945. [Spiro Dimitrović Kotoranin, 14; Đuro Dimović, 17; Divić-grad, 102; Dragutin Domjanić, 191–192; Franjo Domović, 193; Ivan Dončević, 199; Higin Dragošić, 238; Janko Drašković, 247–249; Janko Dujak, 416; Dragan (Augustin) Dujmušić, 417; Vladoje Dukat, 419–420; Ante Dukić, 420; Milan Durman, 457; Oskar Dürr, 459; Matko Dvorničić, 505; August Đarmati, 526–527]

531.

[Predgovor], u: Ilija Jakovljević, *Lirika nevremena*, Knjižara Radoslava N. Horvata, Zagreb, 1945., III–VIII.

532.

Les conteurs et le régime français en Croatie, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, VIII–IX, 24–27, 145–147, 1945.

533.

Mrak na svijetlim stazama, *Republika*, I, 1–2, 55–69, 1945. [esej o Ivanu Goranu Kovačiću]

534.

Temeljno pitanje. Odnos stare hrvatske književnosti dubrovačkog kruga prema talijanskoj literaturi, *Spremnost*, IV, 149–150, 13–15, 1945.

535.

Stogodišnjica »Smrti Smail-age Čengića«, *Vjesnik*, V, 136, 3, 1945.

536.

Bilješka o Gustavu Freytagu, *Vjesnik*, V, 12, 1945.

1946.**537.**

Mi i naša slovenska braća, u: Vice Zaninović, *Čitanka za niže razrede gimnazija*, Školska i pedagoška izdanja Nakladnog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1945[6]., 214–216. [Nepotpisano]

538.

Hrvatska književnost u Istri [objavljeno na stranim jezicima]:

»Croatian literature in Istria«, *The Julian march*, Ljubljana, 39–61.

»La littérature croate en Istrie«, *La marche Julienne*, Ljubljana, 43–64.

»Istria v horvatskoj literature«, *Julijskaja kraina*, Ljubljana.

U knjizi: *Julijska krajina*, članci o njenoj historiji kulture, Akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1946.

539.

Napomene, u: Vladimir Nazor, *Eposi*, Djela Vladimira Nazora, II, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946., 361.

540.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Lirika*, Djela Vladimira Nazora, III, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946., 467.

541.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Novele*, Djela Vladimira Nazora, IX, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946., 517.

542.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Pastir Loda*, Djela Vladimira Nazora, XII, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946., 597.

543.

Pastir Loda i Ahasver V. Nazora, *Hrvatsko kolo*, MH, 8–17, 1946.

544.

Gundulić, *Ilustrirani vjesnik*, I, 68, 9, 1946.

545.

Janko Borislavić i njegovi srodnici, *Narodni list*, II, 184, 8, 1946.

546.

Hrvatski pravopisi, *Narodni list*, III, 9, 1. V. 1946.

547.

O sedamdesetgodišnjici Vladimira Nazora, *Narodni list*, II, 307, 3, 30. V. 1946.

548.

Pred stogodišnjicu »Gorskog vijenca«, *Narodni list*, II, 3, 21. VII. 1946.

549.

Ban pučanin (Uz godišnjicu Mažuranićeva rođenja 11. kolovoza), *Narodni list*, II, 369, 4, 1946.

550.

Prve hrvatske književne veze s Rusima, *Narodni list*, II, 481, 5–6, 24. XII. 1946.

551.

Dva prešućena romana (Presječeni put i Suor Aurora Veronika) V. Cara Emina. Uz sedamdesetpetogodišnjicu, 1. X. 1945., *Vjesnik*, VI, 216, 6, 1946.

552.

O izrazu i građi, *Vjesnik*, VI, 316, 12, 1946.

553.

Tri linije, *Vjesnik*, VI, 331, 1, 1946.

554.

Pred stogodišnjicu »Gorskog vijenca«, *Vjesnik*, VI, 4, 21. VII. 1946.

555.

Laž stila, *Vjesnik*, VI, 5, 24. XII. 1946.

1947.**556.**

Veličina malenih – sastavci o književnosti i književnicima, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., br. str. 311.

557.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Eterika*, Djela Vladimira Nazora, IV, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., 397.

558.

Napomene, u: Vladimir Nazor, *Dječja knjiga*, Djela Vladimira Nazora, VI, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., 547.

559.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Pripovijetke*, Djela Vladimira Nazora, X, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., 389.

560.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Priče*, Djela Vladimira Nazora, XI, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947., 449.

561.

Napomene i objašnjenja, u: P. P. Njogoš, *Gorski vijenac*. U spomen stogodišnjice prvog izdanja, Matica hrvatska, Zagreb, 1947., 159–198.

562.

Rječnik manje poznatih riječi, u: P. P. Njogoš, *Gorski vijenac*. U spomen stogodišnjice prvog izdanja, Matica hrvatska, Zagreb, 1947., 199–206.

563.

Vladimir Nazor, u: *Primjeri iz književnosti za VIII. razred gimnazije*, priredio Vice Zaninović, Školska i pedagoška izdanja Nakladnog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1947., 57–59.

564.

Vladimir Vidrić, u: *Primjeri iz književnosti za VIII. razred gimnazije*, priredio Vice Zaninović, Školska i pedagoška izdanja Nakladnog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1947., 90–91.

565.

Ivan Mažuranić, u: *Smrt Smail-age Čengijića / Smrt Smailagy Cengijiće*, Praha, Melantrich, 1947. [uvodna studija]

566.

Narod i pojedinac u »Gorskom vijencu«, *Narodni list*, III, 4, 8. VI. 1947.

567.

Slom Ljudevita Gaja, *Ostvarenja* [almanah], NZH, 227–241, 1947.

568.

Đuro Daničić i Hrvati, *Prosvjeta* [narodni kalendar], za 1948, 261–265, 1947.

569.

Branko Dragišić, *Srpska riječ*, V, 139, 5, 1947. [nekrolog]

570.

Đuro Daničić – veliki borac za srpski jezik i pravopis, *Srpska riječ*, V, 170, 1, 1947.

571.

Stogodišnjica jedne kritike, *Vjesnik*, VII, 563, 4, 23. 11. 1947.

572.

Stogodišnjica Vukove pobjede. O hrvatskim vukovcima, *Vjesnik*, VII, 733, 3, 1947.

1948.**573.**

Franjo Marković, u: Franjo Marković, *Dom i svijet*, Zagreb, 1948., 5–20. [predgovor]

574.

Napomene, u: Franjo Marković, *Dom i svijet*, Zagreb, 1948., 106–107.

575.

Rječnik, u: Franjo Marković, *Dom i svijet*, Zagreb, 1948., 108–112.

576.

Napomene, u: Vladimir Nazor, *Miti i legende*, Djela Vladimira Nazora, I, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948., 391.

577.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Portreti i siluete*, Djela Vladimira Nazora, VII, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948., 460.

578.

Posljednji dani Frana Mažuranića, *Hrvatsko kolo*, I, 2, 354–359, 1948.

579.

Omladina i Kranjčević, *Književne novine*, I, 38, 1, 1948.

580.

O slovanských podnětech v charvátském písemnictví, *Lidová demokrace*, IV, 68, 6, 1948.

581.

Iz studentskih dana Ivana Gorana Kovačića, *Narodni list*, IV, 968, 4, 1948.

582.

Bjelinski u hrvatskoj književnosti, *Rad JAZU*, 272, 91–121, 1948. [Objavljen i p. o.]

583.

Roman zapadne Istre (Ante Tentor: Suvišna usta), *Riječki list*, II, 158, 7, 1948.

584.

Primorski elementi u Kranjčevićевой lirici, *Riječki list*, II, 258 (514), 3, 1948.

585.

Hrvatska književnost među izdanjima Jugoslavenske akademije, *Vjesnik*, VIII, 828, 4, 1. 1. 1948.

586.

Uz kronologiju Kranjčevićevih pjesama, *Vjesnik*, VIII, 929, 2–3, 1948.

587.

Hrvatska nauka o književnosti i Kranjčević, *Vjesnik*, VIII, 1086, 2–3, 1948.

1949.**588.**

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Rime i ritmovi*, Djela Vladimira Nazora, V, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1949., 403.

589.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Kristali i sjemenke*, Djela Vladimira Nazora, XIII, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1949., 471.

590.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Večernje bilješke*, Djela Vladimira Nazora, XIV, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1949., 471.

591.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Partizanska knjiga*, Djela Vladimira Nazora, XV, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1949., 473.

592.

O smrti Smail-age Čengića, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Jugoslovenska knjiga, Beograd, 1949., 11–22. [predgovor]

593.

Noviji pisci hrvatski [uvod], u: Ante Kovačić, *Stihovi*, Noviji pisci hrvatski, knjiga I, urednik Antun Barac, JAZU, Zagreb, 1949., 5–6. [Potpisano: Jugoslavenska akademija, Odjel za jezik i književnost]

594.

Dva pisma A. Šenoa Ivanu Trnskom, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 17, 149–151, 1949.

595.

Vladimir Nazor između dva rata, *Izvor*, II, 7–8, 417–422, 1949.

596.

Kako je Šenoa pisao o Rusiji svoga vremena, *Naprijed*, VII, 1, 10, 1949.

597.

Nadgrobní govor na sahrani Vladimira Nazora, *Naprijed*, VII, 26, 2, 1949.

598.

Nadgrobní govor na sahrani Vladimira Nazora, *Republika*, V, 7–8, 639–640, 1949.

599.

Nadgrobní govor na sahrani Vladimira Nazora, *Riječki list*, III, 147 (687), 2, 1949.

600.

Nazor – pjesnik vjere i volje, *Vjesnik*, X, 1287, 2, 1949. [nekrolog]

601.

Nadgrobní govor na sahrani Vladimira Nazora, *Vjesnik*, X, 1288, 2, 1949.

1950.**602.**

Evgenij Kumičić (1850.–1904.) [uvod, 2. put tiskano], u: Evgenij Kumičić, *Djela*, I, uredio Antun Barac, Zora, Zagreb, 1950., 7–26.

603.

Napomena, u: Evgenij Kumičić, *Djela*, I, uredio Antun Barac, Zora, Zagreb, 1950., 563.

604.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Eseji, članci i polemike*, Djela Vladimira Nazora, XV, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1950., 469.

605.

Napomena, u: Vladimir Nazor, *Prepjevi*, Djela Vladimira Nazora, VIII, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1950., 498.

606.

Predgovor, u: *Hrvatska književna kritika. I. Od Vraza do Markovića*, priredio Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1950., 9–21.

607.

Bilješke, u: *Hrvatska književna kritika. I. Od Vraza do Markovića*, priredio Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1950., 277–280.

608.

Rječnik, u: *Hrvatska književna kritika. I. Od Vraza do Markovića*, priredio Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1950., 281–285.

609.

Bilješka o Draženoviću, u: Josip Draženović, *Nova era*, Mala biblioteka, 64, Zora, Zagreb, 1950., 73–75. [pogovor]

610.

Vladimir Vidrić, u: Vladimir Vidrić, *Pjesme*, Mala biblioteka, 48, Zora, Zagreb, 1950., 75–76. [pogovor]

611.

Šenoina Seljačka buna, u: *Socijalistički preobražaj sela*, uredio Joža Horvat, Tipografija, Zagreb, 1950., 284–298.

612.

Pogovor, u: Vjenceslav Novak, *U glib...*, Mala biblioteka, 63, Zora, Zagreb, 1950., 53–55.

613.

Evgenij Kumičić (1850–1904), *Hrvatsko kolo*, III, 1, 3–16, 1950.

614.

O prvoj godišnjici Nazorove smrti, *Hrvatsko kolo*, III, 3, 381–389, 1950.

615.

Vladimir Nazor o djeci i za djecu. Povodom godišnjice smrti, *Narodni list*, VI, 1560, 2, 1950.

616.

Putopisi Adolfa Vebera, *Rad JAZU*, 281, 57–99, 1950.

617.

August Šenoa (1838–1881), *Republika*, V, 11–12, 717–735, 1950.

618.

Lirika Nikole Polića, *Riječki list*, IV, 280, (1151), 3, 1950.

619.

Šenoina Seljačka buna, *Savremeni problemi*, I, 284–298, 1950.

620.

Mažuranić prema Puškinu, *Slavistička revija*, III, 1–2, 33–38, 1950.

621.

Uvodna riječ na proslavi 500. godišnjice Marka Marulića u Splitu, *Slobodna Dalmacija*, VIII, 1771, 1–2, 1950.

622.

Osnove za naučno proučavanje srpskog ili hrvatskog jezika postavio je Daničić (povodom 125. godišnjice rođenja), *Srpska riječ*, VIII, 309, 1, 1950.

623.

Na Dan Republike – prigodna riječ rektora dr. A. Barca na svečanoj akademiji u čast 29. novembra, *Sveučilišni list*, I, 16–17, 1, 1950.

624.

Anketa: Da li ispiti zadovoljavaju? O slobodnim rokovima, *Sveučilišni list*, VI, 28, 1, 1950.

625.

Dr. France Kidrič, *Sveučilišni list*, I, 6, 1, 1950.

626.

Sveučilište i naučni rad, *Sveučilišni list*, I, 13, 1–2, 1950.

627.

Dr. France Kidrič, *Vjesnik*, XI, 2, 13. IV. 1950. [nekrolog]

1951.**628.**

August Šenoa, u: August Šenoa, *Četiri pripovijetke*, Za štampu priredio i predgovor napisao Antun Barac, Novo pokoljenje, Zagreb, 1951., 7–20.

629.

August Šenoa (1838–1881), u: August Šenoa, *Djela*, I, uredio Antun Barac, Zora, Zagreb, 1951., 7–30.

630.

Napomene, u: August Šenoa, *Djela*, I, uredio Antun Barac, Zora, Zagreb, 1951., 591–602.

631.

Napomene, u: August Šenoa, *Djela*, II, uredio Antun Barac, Zora, Zagreb, 1951., 459–461.

632.

Napomene, u: August Šenoa, *Djela*, III, uredio Antun Barac, Zora, Zagreb, 1951., 377–381.

633.

Napomene, u: August Šenoa, *Djela*, IV, uredio Antun Barac, Zora, Zagreb, 1951., 517–536.

634.

Vjenceslav Novak (1859–1905), u: Vjenceslav Novak, *Djela*, I, uredio Antun Barac, Zora, Zagreb, 1951., 7–23. [predgovor]

635.

Predgovor, u: *Hrvatska književna kritika. II. Razdoblje realizma*, priredio Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1951., 7–20.

636.

Napomene i prijevodi citata na stranim jezicima, u: *Hrvatska književna kritika. II. Razdoblje realizma*, priredio Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1951., 309–313.

637.

August Šenoa (1838–1881), u: August Šenoa, *Kmečki punt*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1951., 291–311. [pogovor] [preveo Milan Koblar]

638.

Šenoa Kmečki punt, u: August Šenoa, *Kmečki punt*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1951., 313–317. [pogovor] [preveo Milan Koblar]

639.

Pogovor o piscu, u: August Šenoa, *Seljačka buna*, Seljačka sloga, Zagreb, 1951., 295–304. [pogovor prema članku Antuna Barca u knjizi *Socijalistički preobražaj našega sela*, 1950.]

640.

»Seljačka buna«, u: August Šenoa, *Seljačka buna*, Jugoslovenska knjiga, Beograd, 1951., 9–18. [pogovor]

641.

O pesniku, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengijića*, prevedel Alojz Gradnik, Državna založba Slovenije, 1951., 83–113. [pogovor] [članak preveo Janez Gradišnik]

642.

Za stogodišnjicu Vrazovu, u: Stanko Vraz, *Stihovi i proza*, Matica hrvatska, 1951., 7–22. [predgovor]

643.

Šenoin odnos prema njemačkom narodu, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, I, Zagreb, 1951., 187–202.

644.

Vrazov put, *Hrvatsko kolo*, IV, 1–2, 1–12, 1951.

645.

Pjesnik Stanko Vraz (o stogodišnjici smrti), *Narodni list*, VII, 1848, 1951.

646.

Vjenceslav Novak (1859–1905), *Republika*, VII, 11–12, 785–797, 1951.

647.

O Marku Maruliću, (prilikom petstogodišnjice njegova rođenja), u: *Republikanska božićnica*, Hrvatski seljački kalendar za prostu godinu 1951., urednici Franjo Gaži i Zlatan Sremec, Izd. Izvršni odbor Hrvatske Republikanske seljačke stranke, Zagreb, 1951., 80–83.

648.

Jedan prizor u »Gorskome vijencu«, *Stvaranje*, VI, 7–8, 398–402, 1951. [ćir.]

649.

Tri dana u Trijestu u njemačkom prijevodu. O Njegoševoj pjesmi u karlovačkom listu »Der Pilger«, *Stvaranje*, VI, 12, 713–720, 1951.

650.

Dojmovi iz Nice, *Sveučilišni list*, II, 20, 3, 1951.

651.

Jedno je sigurno, nitko, nijedan pojedinac, nijedan naš narod ne želi rata, *Sveučilišni list*, II, 23–24, 2, 1951. [diskusija na Konferenciji nastavnika Sveučilišta]

652.

O karakteru sveučilišne nastave, *Sveučilišni list*, II, 29, 1, 1951.

653.

Prilog za povijest našeg sveučilišta, *Sveučilišni list*, II, 30, 2, 1951.

1952.**654.**

Vladimir Vidrić, u: *Čitanka iz jugoslavenskih književnosti za VIII. razred srednjih škola*, Školska knjiga, Zagreb, 1952., 111.

655.

Vladimir Nazor, u: *Čitanka iz jugoslavenskih književnosti za VIII. razred srednjih škola*, Školska knjiga, Zagreb, 1952., 49–57.

656.

Hrvatski preporod i početak romantizma, u: *Čitanka iz jugoslavenskih književnosti za VI. razred srednjih škola*, Školska knjiga, Zagreb, 1952., 150–154.

657.

O pjesniku *Smrti Smail-age Čengijića*, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengijića*, uredio, pogovor napisao i tumač napisao Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1952., 49–62. [pogovor] [II. izd. 1954., III. izd. 1959., IV. izd. 1963.]

658.

Tumač, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengijića*, uredio, pogovor napisao i tumač napisao Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1952., 63–70. [II. izd. 1954., III. izd. 1959., IV. izd. 1963.]

659.

Pavao Ritter Vitezović, u: *Vodič kroz izložbu djela P. R. Vitezovića*, JAZU, Zagreb, 1952., 5–6. [predgovor].

660.

Les contemporains d'August Šenoa et la France, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 1, 7–20, 1952.

661.

Vladimir Nazor (1876–1949), *Ljetopis JAZU*, 1949–1950, Zagreb, 56, 327–342, 1952.

662.

Pred osamdesetgodišnjicu Preradovićeve smrti, *Narodni list*, VIII, 2034, 4, 1952.

663.

Akademik A. Barac o problemima naše književnosti, *Narodni list*, VIII, 2161, 3, 1952. [intervju]

664.

Hrvatska novela do Šenoine smrti, *Rad JAZU*, 290, 5–64, 1952. [Objavljen i p. o.]

665.

Preradović u pismima i stihovima, *Republika*, VIII, 8, 65–86, 1952.

666.

Gundulić u svjetlu njemačke nauke o književnosti, *Republika*, VIII, 10–11, 309–311, 1952.

667.

Dužnost prema prošlosti, *Riječka revija*, I, 1, 8–11, 1952.

668.

O izdanjima Šenoinih djela (Uz godišnjicu smrti pjesnika), *Vjesnik*, XII, 2072, 12, 1952.

669.

Naše mjesto među evropskim književnostima, *Vjesnik*, XII, 2348, 4, 1952.

1953.

670.

Vatroslav Jagić als Literaturkritiker, Münchener Beiträge zur Slavenkunde, Festgabe für Paul Diels, 1953.

671.

Književna kritika, u: *Čitanka iz jugoslavenskih književnosti za VII. razred srednjih škola*, Školska knjiga, Zagreb, 1953., 196–197.

672.

Vjenceslav Novak, u: *Čitanka iz jugoslavenskih književnosti za VIII. razred srednjih škola*, Školska knjiga, Zagreb, 1953., 99–106.

673.

Vladimir Nazor, u: *Čitanka iz jugoslavenske književnosti za VIII. razred gimnazije*, sastavio Vice Zaninović, II. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1953., 44–53.

674.

Vladimir Vidrić, u: *Čitanka iz jugoslavenske književnosti za VIII. razred gimnazije*, sastavio Vice Zaninović, II. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1953., 58–59.

675.

O Šenoinoj »Kletvi«, u: August Šenoa, *Kletva*, dopunio Josip Eugen Tomić, Zora, Zagreb, 1953., 651–657.

676.

Završna bilješka, u: Ante Kovačić, *Prve pripovijesti*, Noviji pisci hrvatski, 9, JAZU, Zagreb, 1953., 311–312.

677.

Un Français de roman croate, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, II, 2–3, 47–59, 1953.

678.

Stvarnost u umjetničkom djelu, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, 24, 7–23, 1953. [građa o Luki Botiću, Vladimiru Vidriću i Mirku Bogoviću]

679.

Iz slovenske nauke o književnosti, *Hrvatsko kolo*, VI, 65–70, 1953.

680.

O jeziku u izdanjima starijih pisaca, *Jezik*, I, 4, 97–100, 1953.

681.

Ispravljajući zadaća, *Jezik*, I, 5, 129–132, 1953.

682.

Vlastitim tragovima, *Jezik*, II, 2, 33–36, 1953.

683.

Krleža – stvaralac, *Naprijed*, X, 50, 6–7, 1953. [govor prigodom 60. godišnjice života i 40. godišnjice rada]

684.

Jedna crta hrvatske preporodne književnosti, *Narodni list*, IX, 2345, 6, 1953.

685.

Napomene uz diskusiju o pravopisu, *Politika*, L, 14426, 7, 1953.

686.

Postanak Šenoine »Kletve«. Jedini Šenoin roman pisan u nastavcima, *Vjesnik*, XIV, 2421, 16–18, 1953.

687.

Što otežava rad na povijesti naše književnosti, *Vjesnik*, XIV, 2488, 5, 1953.

688.

U središtu slavističkih interesa (Intervju s predsjednikom Seminara za strane slaviste dr. A. Barcem), *Vjesnik*, XIV, 2641, 5, 1953.

1954.**689.**

Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I. Književnost Ilirizma, JAZU, Zagreb, 1954., br. str. 320.

690.

Jugoslavenska književnost, Matica hrvatska, Zagreb, 1954., br. str. 332. [II. izdanje 1959., III. izd. 1963.]

691.

Stanko Vraz (1810–1851), u: Stanko Vraz – Petar Preradović, *Djela* (izbor), DHP, Zora, 7–32; Napomena, 271–276; Rječnik, 277–280, 1954. [predgovor]

692.

Petar Preradović (1818–1872), u: Stanko Vraz – Petar Preradović, *Djela* (izbor), DHP, Zora, 283–310; Napomena, 479; Rječnik, 480, 1954. [predgovor]

693.

O pjesniku *Smrti Smail-age Čengijića*, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengijića*, uredio, pogovor napisao i tumač napisao Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1954. [pogovor] [I. izd. 1952., III. izd. 1959., IV. izd. 1963.]

694.

Tumač, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengijića*, uredio, pogovor napisao i tumač napisao Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1954., [I. izd. 1952., III. izd. 1959., IV. izd. 1963.]

695.

Nekrolog nepriznatome (Tomislav Švacov / Mislav Mihajlović, 1899–1941), u: *Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, II, 1954., 83–97.

696.

Devet stihova Branka Radičevića, u: *Zbornik Matice srpske*, II, 1954., 212–215.

697.

Die methodischen Voraussetzungen von Jagićs Literaturgeschichte des kroatischen und des serbischen Volkes, *Festschrift für Dmytro Čyževskij zum Geburtstag*, Ost-europa Institut, 69–75, 1954.

698.

Krleža stvaralac, *Kazališne vijesti*, 8, 2–3, 1954. [odlomak]

699.

Jedan jedini stih, *Književne novine*, I NS, 1, 2, 1954.

700.

Janoš i Macko. Pripovijetka Veljka Petrovića, *Književne novine*, I NS, 6, 6, 1954.

701.

O četrdesetgodišnjici Matoševe smrti, *Književne novine*, I NS, 16, 4, 1954.

702.

Primjer naučnika Vatroslava Jagića, *Književne novine*, I NS, 16, 4, 1954.

703.

Jedan narod treba jednu književnost da ima, *Letopis Matice srpske*, CXXX, 373 (2), 105–109, 1954. [Anketa o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa]

704.

Vatroslav Jagić u povijesti hrvatske književne kritike, *Letopis Matice srpske*, CXXX, 373, 4, 309–320, 1954.

705.

Posljednje poglavlje Popa Ćire i Popa Spire, *Rad JAZU*, 301, 11–24, 1954.

706.

Uvodna riječ, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, I, 2, 1954.

707.

Slava Pančiću, *Riječka revija*, III, 1–2, 1–2, 1954. [govor u Bribiru 25. IV. prigodom proslave otkrića spomenika Josipu Pančiću]

1955.**708.**

A History of Yugoslav Literature, prijevod Petar Mijušković, Committee for Foreign Relations of Yugoslavia, Beograd, 1955., br. str. 266.

709.

[Leksikografski portreti], u: *Enciklopedija Jugoslavije*, I, 1955. [Niko Andrijašević, 109; Edo Zvonimir Asanger, 218; Josip Baričević, 368; Milan Begović, 409–410; Julije Benešić, 434–435; Mirko Bogović, 639–640]

710.

Die deutsche Komponente in A. G. Matošs literarischer Bildung, *Wiener slavisches Jahrbuch*, IV, 20–27, 1955.

1956.**711.**

[Leksikografski portreti], u: *Enciklopedija Jugoslavije*, II, 1956. [Mihovil Danko, 665; Mirko Dečak, 675; Velimir Deželić, st., 697; Velimir Deželić, ml., 697–698; Milivoj Dežman, 698]

712.

Petar Preradović, u: Petar Preradović, *Izabrane pjesme*, Matica hrvatska, Zagreb, 1956., 73–87. [pogovor] [II. izd. 1961., III. izd. 1963.]

713.

Za smrtta na Smail aga Čengik, u: *Smrtta na Smail aga Čengik*, Skopje, Kultura, I, 7, 1956. [predgovor] [II. izd. 1959.]

714.

Der europäische Rahmen der jugoslavischen Literaturen, *Die Welt der Slaven*, 169–182, 1956.

1958.**715.**

[Leksikografski prilozi], u: *Enciklopedija Jugoslavije*, III, 1958. [Ante Dukić, 169; Oskar Dürr, 181; Vilko Gabraić, 415; Drago Gervais, 455; Vladimir Gudel, 635]

716.

Feljton o Rijeci, *Riječka revija*, 6, 417–423, 1958.

1959.**717.**

Jugoslavenska književnost, Matica hrvatska, Zagreb, 1959., br. str. 332. [I. izdanje 1954.; III. izd. 1963.]

718.

Od Vraza do Markovića, u: *Hrvatska književna kritika*, I, Zagreb, Matica hrvatska, 9–22, 1959. [predgovor]

719.

O pjesniku *Smrti Smail-age Čengijića*, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengijića*, uredio, pogovor napisao i tumač napisao Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1959. [pogovor] [I. izd. 1952., II. izd. 1954., IV. izd. 1963.]

720.

Tumač, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengijića*, uredio, pogovor napisao i tumač napisao Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1959., [I. izd. 1952., II. izd. 1954., IV. izd. 1963.]

721.

O pjesniku *Smrti Smail-age Čengića* i Tumač, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengijića*, Beograd, Rad, bibl. Reč i misao, II, 43, 1959. [pogovor] [II. izd. 1961., III. izd. 1963.]

722.

Za smrtta na Smail aga Čengić, u: *Smrtta na Smail aga Čengić*, Skopje, Kultura, I, 7, 1959. [predgovor] [I. izd. 1956.]

723.

Evropski okvir jugoslavenskih književnosti, *Izraz*, III, 3, 245–255, 1959.

1960.**724.**

Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga II: Književnost pedesetih i šezdesetih godina, (priredila i nadopisala Višnja Barac), JAZU, Zagreb, 1960., br. str. 218.

1961.**725.**

Predgovor, u: *Hrvatska književna kritika*. II. Razdoblje realizma, priredio Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1961., 7–21.

726.

Bilješke, u: *Hrvatska književna kritika*. II. Razdoblje realizma, priredio Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1961., 317–322.

727.

Petar Preradović, u: Petar Preradović, *Izabrane pjesme*, drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1961. [pogovor] [I. izd. 1956., III. izd. 1963.]

728.

O pjesniku Smrti Smail-age Čengića i Tumač, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Beograd, Rad, bibl. Reč i misao, II, 43, 1961. [pogovor] [I. izd. 1959., III. izd. 1963.]

1962.

729.

Hrvatska književna kritika VII, predgovor i izbor Petar Lasta, Matica hrvatska, Zagreb, 1962., br. str. 376.

1963.

730.

Jugoslavenska književnost, Matica hrvatska, Zagreb, 1963., br. str. 332. [I. izdanje 1954., II. izd. 1959.]

731.

Petar Preradović, u: Petar Preradović, *Izabrane pjesme*, treće izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1963., 77–90. [pogovor] [I. izd. 1956., II. izd. 1961.]

732.

O pjesniku *Smrti Smail-age Čengića*, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, uredio, pogovor napisao i tumač napisao Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1963. [pogovor] [I. izd. 1952., II. izd. 1954., III. izd. 1959.]

733.

Tumač, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, uredio, pogovor napisao i tumač napisao Antun Barac, Matica hrvatska, Zagreb, 1963., [I. izd. 1952., II. izd. 1954., III. izd. 1959.]

734.

Biografija, napomene i objašnjenja, rječnik, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Prosveta, Beograd, 1963. [II. izd. 1967.; III. izd. 1968.]

735.

O pjesniku Smrti Smail-age Čengića i Tumač, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Beograd, Rad, bibl. Reč i misao, II, 43, 1963. [I. izd. 1959., II. izd. 1961.]

736.

Vdekja e Smail aga Çengiqit, Priština, Rilindija; A. Barac: Rreth, Shekine (Tumač), 1963.

1964.**737.**

Izabrana djela. I. Problemi književnosti, priredio Ivo Frangeš, Naprijed / Prosveta / Svjetlost, Beograd, 1964., br. str. 384.

738.

Izabrana djela. II. Rasprave i kritike, priredio Ivo Frangeš, Naprijed / Prosveta / Svjetlost, Beograd, 1964., br. str. 460.

739.

Vjenceslav Novak, u: Vjenceslav Novak, *Djela*, I, Pet stoljeća hrvatske književnosti, 57, Matica hrvatska, Zagreb, 1964., 7–25. [predgovor]

1965.**740.**

Bijeg od knjige, Naprijed, Zagreb, 1965., br. str. 300.

741.

Stanko Vraz, u: Vraz – Preradović, *Djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, 30, Matica hrvatska, Zagreb, 1965., 7–32. [predgovor]

742.

Petar Preradović, u: Vraz – Preradović, *Djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, 30, Matica hrvatska, Zagreb, 1965., 179–210. [predgovor]

743.

Evgenij Kumičić, u: Evgenij Kumičić, *Olga i Lina*, Izabrana djela, Matica hrvatska, Zagreb, 1965., 5–32. [predgovor]

1967.**744.**

Umjetnost Ivana Mažuranića, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Svjetlost, Sarajevo, 1967., 3–17.

745.

Bilješka o piscu, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Svjetlost, Sarajevo, 1967., 18–19.

746.

Važnija literatura, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Svjetlost, Sarajevo, 1967., 20.

747.

Biografija, napomene i objašnjenja, rječnik, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Prosveta, Beograd, 1967. [I. izd. 1963.; III. izd. 1968.]

1968.**748.**

Članci i eseji, priredio Ivo Frangeš, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 101, Zora / Matica hrvatska, Zagreb, 1968., br. str. 338.

749.

Književnost Istre i Hrvatskog primorja, Matica hrvatska, uredio Vinko Antić, Zagreb – Rijeka, 1968., br. str. 652.

750.

[Leksikografski prilozi], u: *Enciklopedija Jugoslavije*, VIII, 1968. [Milan Šenoa, 238–239; Slavko Vereš, 478; Zdenko Vernić, 479; Stanko Vraz, 538–539; Lavoslav Vukelić, 553; Zvonimir Vukelić, 553]

751.

Eugen Kumičić, u: Eugen Kumičić, *Izabrana djela*, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 46, Matica hrvatska, Zagreb, 1968., 7–24. [predgovor]

752.

Biografija, napomene i objašnjenja, rječnik, u: Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, Prosveta, Beograd, 1968. [I. izd. 1963., II. izd. 1967.]

1977.**753.**

Geschichte der jugoslawischen Literaturen von den Anfaengen bis zur Gegenwart, Antun Barac unter Mitwirkung von Miodrag Vukić; aus dem Serbokroatischen uebertragen, bearbeitet und herausgegeben von Rolf-Dieter Kluge, O. Harrassowitz, Wiesbaden, 1977., br. str. XVIII + 396.

1978.**754.**

KZSTG, Spomen-područje Jasenovac, Jasenovac, 1978., br. str. 106.

1981.**755.**

I nisi sam, Međuopćinski odbor SUBNOR Osijek / RO »Zrinski« TIZ Čakovec, Osijek, 1985., br. str. 28.

756.

Napomene i objašnjenja, u: Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Školska knjiga, Zagreb, 1981., 106–126.

757.

Rječnik, u: Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Školska knjiga, Zagreb, 1981., 127–130.

758.

Napomene, u: August Šenoa, *Čuvaj se senjske ruke, Ilijina oporuka*, priredio Antun Barac, Šesto izdanje, Izdavačko knjižarska radna organizacija Mladost, Zagreb, 1981., 205–209.

1985.

759.

Napomene i objašnjenja, u: Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Treće izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1985., 106–126.

760.

Rječnik, u: Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Treće izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1985., 127–130.

761.

Iz literature o Augustu Šenoi, u: August Šenoa, *Zlatarovo zlato, Prijan Lovro*, priredio Miroslav Šicel, Drugo izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1985., 291. [Uz autore Milivoja Šrepela, Antuna Gustava Matoša, Milutina Cihlara Nehajeva i Ive Frangeša dva ulomka iz literature o Šenoi Antuna Barca]

1986.

762.

O književnosti, Izbor tekstova i uvodni esej Miroslav Šicel, Školska knjiga, Zagreb, 1986., br. str. 263.

1989.

763.

Napomene, u: Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Školska knjiga, Zagreb, 1989., 147–148.

764.

Rječnik, u: Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Školska knjiga, Zagreb, 1989., 149–153.

1994.

765.

Umjetnost Ivane Brlić-Mažuranić, u: Ivana Brlić-Mažuranić, *Izabrana djela I.*, Čudnovate zgrade šegrta Hlapića, Autobiografski i drugi tekstovi, U svjetlu kritike (I.), prir. Joža Skok, Naša djeca, Zagreb, 1994., 150–[163].

1995.**766.**

Antun Barac (1894–1955) [Pjesme: »Čovječanstvo«, »Šetnja bez kraja«, »Časovi klonuća«, »Molitva u logoru«], u: *Pjesme hrvatskih nepjesnika*, prir. Đuro Kokša, Drugo dopunjeno izdanje, Glas Koncila, Zagreb, 1995., 9–14.

1997.**767.**

Ksaver Šandor Đalski. Povodom njegove sedamdesetogodišnjice, u: *Književna kritika o Ksaveru Šandoru Đalskom (1887–1945)*, prir. Branimir Donat, Dora Krupićeva, Ogranak Matice hrvatske Zabok, Zagreb, 1997., 99–127.

768.

Vjenceslav Novak i njegovo djelo, u: Vjenceslav Novak, *Pripovijetke*, Katarina Zrinska, Zagreb, 1997., 5–27.

1998.**769.**

Hrvatska mati [pjesma], u: Mila si nam ti jedina... *Hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas*, prir. Josip Bratulić, Stjepan Damjanović, Vinko Brešić, Božidar Petrač, Alfa, Zagreb, 1998., 319.

2000.**770.**

Vjenceslav Novak, u: Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 2000., 188–190.

2001.**771.**

Predgovor, u: Ksaver Šandor Gjalski, *Pod starim krovovima*, Zapisi i ulomci iz plemenitaškog svijeta, (Integralna verzija), Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 2001., 5–6.

772.

Predgovor, u: Vjenceslav Novak, *Pripovijetke*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 2001., 5–6.

2002.**773.**

Predgovor, u: Marko Marulić, *Judita*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 2002., 5–7.

774.

Predgovor, u: Vladimir Nazor, *Voda*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 2002., 5–9.

775.

La création de la légende Matoš, *Most / Le Pont*, 1–2, 195–200, Zagreb, 2002.

2003.

776.

Vjenceslav Novak i njegovo djelo, u: Vjenceslav Novak, *Pripovijetke*, Naklada Fran, Zagreb, 2003., 5–26.

2004.

777.

Predgovor, u: Ksaver Šandor Gjalski, *Dolazak Hrvata*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 2004., 5–7.

778.

Predgovor, u: Milutin Cihlar Nehajev, *Vuci*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 2004., 5–6.

779.

Izbor iz djela [»Kroz rešetke«, »Zimska kiša«, »Popijevka«], u: *Zavičajna čitanka Istine srca*, ur. mr. Duško Lončar, Ogranak Matice hrvatske Novska, Novska, 2004., 125–126.

780.

KZSTG*, *Europski glasnik*, IX, 9, 645–696; Zagreb, 2004.

2005.

781.

Knjige o knjigama, u: *Hrvatska književna kritika. Teorija i praksa*, prir. Jelena Hekman, Matica hrvatska, Zagreb, 2005., 15–19.

2006.

782.

Iz bliske prošlosti hrvatskoga jezika. O hrvatskim vukovcima, *Jezik*, 53, 2, 60–63, travanj 2006.

2008.

783.

Hrvatska mati, u: Mladen Pavković, *Hrvatska se srcem brani. Antologija hrvatske domoljubne poezije*, Alineja d.o.o. (UBIUDR Podravka), Koprivnica, 2008., 154. [pjesma]

784.

Pisma Nikoli Ivanišinu, *Mogućnosti*, 55, 10/12, 125–129, 2008.

2009.**785.**

Kronika naše kulture. O pretplatnicima, kupcima i čitaocima hrvatskih knjiga i časopisa, u: *Iz povijesti hrvatskoga knjižarstva*, prir. Ivan Berislav Vodopija, Ivana Mandić Hekman, Ex Libris, Zagreb, 2009., 156–164.

2012.**786.**

Fiume. Prolazni dojmovi, srpanj 1919. (ulomak), Priredio: Igor Žic, *Književna Rijeka*, XVII, 1, 9–16, proljeće 2012. [Bilješka o autoru Igora Žica, 16–17]

787.

Feljton o Rijeci (iz 1953. godine), Priredio: Igor Žic, *Književna Rijeka*, XVII, 2, 196–207, ljeto 2012. [Napomena Igora Žica, 207–208]

788.

Logoraške pjesme [»Čovječanstvo«, »Šetnja bez kraja«, »Zimska kiša«, »Popijevka«, »Podruga vremena«], *Književna Rijeka*, XVII, 4, 180–182, zima 2012. [Napomena Igora Žica, 183–184]

2013.**789.**

Napomene i objašnjenja, u: Skupina autora, *Recepcija Njegoševa djela u Hrvatskoj. U povodu dvjestote godišnjice rođenja*, HCDP »Croatica – Montenegrina« RH, CKD »M-M« Osijek, Institut za crnogorski jezik i književnost Podgorica, Osijek, 2013., 235–276.

790.

Rječnik manje poznatih riječi, u: Skupina autora, *Recepcija Njegoševa djela u Hrvatskoj. U povodu dvjestote godišnjice rođenja*, HCDP »Croatica – Montenegrina« RH, CKD »M-M« Osijek, Institut za crnogorski jezik i književnost Podgorica, Osijek, 2013., 277–284.

791.

Logoraške pjesme [»Šetnja bez kraja«, »Poruga vremena«, »Hrvatska mati«, »Zimska kiša«, »Molitva u logoru«, »Razgovor u noći«], *Književna Rijeka*, XVIII, 2, 173–177, ljeto 2013.

2014.**792.**

San o moru, u: *More mora (hrvatski pjesnici o moru)*, Sastavila Ana Horvat, Pogovor Zvonimir Mrkonjić, Naklada Đuretić, Zagreb, 2014., 119. [pjesma]

Josipa Dragičević

Kazalo imenâ bibliografije Antuna Barca

A

ADAMIĆ, Louis 385
ALAUPOVIĆ, Tugomir 499
ALFIREVIĆ, Frano 499
ANDERSEN, Hans Christian 270, 314
ANDREJEV, Leonid Nikolajevič 141
ANDRIĆ, Ivo 499
ANDRIJAŠEVIĆ, Niko 499, 709
ANĐELINOVIĆ, Danko 199, 313, 432, 499
ANTIĆ, Vinko 749
ANTONČIĆ, Anton 499
ARANZA, Josip 499
ARNOLD, Đuro 499
ARNOLD, Franjo 499
ARSENIĆ, Novak 385
ASANGER, Edo Zvonimir 499, 709

B

B. A. 294
BABIĆ, Jovan 377
BABIĆ, Ljubomir, *vidi*: GJALSKI, Ksaver
Šandor
BADALIĆ, Josip 500
BARIČEVIĆ, Josip 709
BARTULICA, Milostislav 500
BARTULOVIĆ, Niko 192, 326, 500
BATUŠIĆ, Slavko 190, 500, 522
BEGO, Marin 171, 271
BEGOVIĆ, Milan 133, 152, 500, 501, 508,
709
BENEŠIĆ, Julije 175, 500, 709
BERKOVIĆ, Josip 500
BINIČKI, Aleksandar 166
BIVOLAREVIĆ, Dimitrije G. 155

BJELINSKI, Visarion Grigorjevič 582
BLAŽEK, Tomo 500
BLAŽEKOVIĆ, Milivoj 500
BOGDANOV, Vehid (Vaso) 500
BOGDANOVIĆ, Emin (Milan) 500
BOGDANOVIĆ, Milica 271
BOGLIĆ, Ante R. 222
BOGNER, Josip 450, 453
BOGOVIĆ, Mirko 416, 501, 678, 709
BONIFAČIĆ, Antun 245, 313, 376, 511
BOTIĆ, Luka 312, 338, 511, 678
BOŽIČEVIĆ (rođ. Krajnović), Ema 511
BOŽOVIĆ, Grigorije 125
BRATULIĆ, Josip 769
BREŠIĆ, Vinko 769
BREYER, Mirko 385
BRLEKOVIĆ, Bogomir 511
BRLIĆ-MAŽURANIĆ, Ivana 512, 765
BRUSINA, Branimir 511
BUBALO, Nikola 511
BUBLIĆ, Dragan 511
BUČAR, Petar 511
BUDAK, Mile 511
BUTKOVIĆ, Zvonimir 511
BUTTLAR MOSCON, Alfred 511
BUTURA, Stjepan 511

C

CALDERÓN de la Barca, Pedro 168
CANKAR, Ivan 191
CAR, B., *pseudonim* 24
CAR, Marko 123
CAR EMIN, Viktor 323, 343, 489, 504, 551
CARDUCCI, Giosuè 289

CELESTIN, Franjo 511
 CEPELIĆ, Iso 511
 CESAREC, August 198, 214
 CESARIĆ, Dobriša 511
 CHUDOBA, Dinko 511
 CIHLAR NEHAJEV, Milutin 261, 501, 761,
 778
 CIPPICO, Ivo 74
 CIRAKI, Franjo 511
 COOPER, James Fenimore 296
 CRNIĆ, Rudolf 514
 CROISSET, Francis de 107
 CRONIA, Arturo 388
 CVETIŠIĆ, Vjekoslav 514

Č

ČAČKOVIĆ, Miroslav 514
 ČAĆE, Ivan 514
 ČEDOMIL, Jakša 501
 ČELAR, Josip 292, 296
 ČERINA, Vladimir 375, 467, 514
 ČERMAK, Ivica 514
 ČIČIĆ, Augustin 336, 514
 ČOP, Vjekoslav 514
 ČOVIĆ, Marko 514
 ČUKA, Jakov 514

Ć

ĆEPULIĆ, Drago 514
 ĆOSIĆ, Branimir 169
 ĆURČIN, Milan 181

D

DAMJANOVIĆ, Stjepan 769
 DANIČIĆ, Đuro 568, 570, 622
 DANKO, Mihovil 514, 711
 DAVILA, Hinko 514
 DEAN, Ante 514
 DEČAK, Mirko 514, 711
 DELORKO, Olinko 346, 433, 434, 514
 DEMETER, Dimitrija 417, 514
 DERKOS, Ivan 514
 DEVČIĆ, Stjepan 322, 514
 DEVČIĆ, Zvonimir 514

DEVIDE, Rudolf 514
 DEŽELIĆ, Đuro Stjepan 514
 DEŽELIĆ, Velimir st. 514, 711
 DEŽELIĆ, Velimir ml. 514, 711
 DEŽMAN, Ivan 514
 DEŽMAN, Milivoj 215, 448, 501, 514, 711
 DIANA, Srećko 352
 DIMITRIJEVIĆ, Dobri 432
 DIMITRIJEVIĆ, Jovan M. 245
 DIMITRIJEVIĆ, Mita 189
 DIMITROVIĆ KOTORANIN, Spiro 530
 DIMOVIĆ, Đuro 158, 432, 530
 DIS, Vladislav Petković 294
 DOMJANIĆ, Dragutin 124, 405, 530
 DOMOVIĆ, Franjo 530
 DONADINI, Ulderiko 176
 DONAT, Branimir 767
 DONČEVIĆ, Ivan 530
 DOS PASSOS, John 432
 DOSTOJEVSKI, Fëdor Mihajlovič 359, 434
 DRAGIŠIĆ, Branko 569
 DRAGOŠIĆ, Higin 530
 DRAŠKOVIĆ, Janko 389, 530
 DRAŽENOVIĆ, Josip 609
 DRENOVAC, Nikola V. 347, 399
 DRLJIĆ, Rastislav 506
 DRŽIĆ, Marin 381
 DUJAK, Janko 530
 DUJMUŠIĆ, Dragan (Augustin) 530
 DUKAT, Vladoje 530
 DUKIĆ, Ante 193, 304, 385, 530, 715
 DURMAN, Milan 530
 DÜRR, Oskar 530, 715
 DVORNIČIĆ, Matko 530
 DVORNIKOVIĆ, Vladimir 76, 104, 119

Đ

ĐALSKI, Ksaver Šandor, *vidi*: GJALSKI,
 Ksaver Šandor
 ĐARMATI, August 530
 ĐORĐEVIĆ, Konstantin 344
 ĐURIĆ, Miloš 195
 ĐURIĆ, Nikola T. 187

E

EHRENBURG, Ilja 402

F

F. M. 434
 FANCEV, Franjo 518
 FLEURS, Robert de 107
 FRANGEŠ, Ivo 737, 738, 748, 761
 FREUDENREICH, Josip 200
 FREYTAG, Gustav 536
 FROL, Ivo 346

G

GABRAIĆ, Vilko 715
 GAJ, Ljudevit 385, 567
 GALOGAŽA, Stevan 255
 GAVELLA, Branko 139, 152, 158, 189, 190
 GAŽI, Franjo 647
 GERVAIS, Drago 715
 GHEON, Henri 216
 GJALSKI, Ksaver Šandor 93, 242, 254, 262,
 334, 500, 501, 523, 767, 771, 777
 GLAVAŠ, Stanoje 358
 GLIGORIĆ, Velibor 221, 294
 GLUMAC, Đorđe 249, 313, 318, 347, 348,
 377, 379
 GRADNIK, Alojz 641
 GRBIĆ, Olga 177
 GREGORČIĆ, Simon 85, 86
 GRUBOR, Đuro 68
 GUDEL, Vladimir 715
 GUMHALTER, Želimir 383
 GUNDULIĆ, Ivan 83, 146, 466, 544, 666

H

HALER, Albert 153
 HARAMBAŠIĆ, August 209, 213, 307, 501
 HAUFF, Wilhelm 246
 HEKMAN, Jelena 781
 HERGEŠIĆ, Ivo 465, 497
 HITREC, Josip 376
 HORVAT, Ana 792
 HORVAT, Joža 611
 HORVAT KIŠ, Franjo 111, 449
 HUMO, Hamza 105, 185

I

IBLER, Janko 501
 ILIĆ, Vojislav 194

IVAKIĆ, Joza 381
 IVANČAN, Mara 197
 IVANIŠIN, Nikola 784
 IVANOV, *vidi*: DEŽMAN, Milivoj

J

JÄGER-SCHMIDT, Val André 107
 JAGIĆ, Vatroslav 670, 697, 702, 704
 JAKOVLJEVIĆ, Ilija 531
 JAKŠIĆ, Đura 358, 385
 JAMBRIŠAK, Marija 252
 JANDRIĆ, Matija 354
 JANKOVIĆ, Milica 160
 JANKOVIĆ, V. 432
 JEVTIĆ, Borivoje 113
 JEVTIĆ, Živko 432
 JEŽIĆ, Slavko 524
 JIRSAK, Mirko 302, 405
 JOVANČEVIĆ, Boris 348
 JOVANOVIĆ, M. *pseudonim* 25
 JOVANOVIĆ, Radovan 98
 JOVANOVIĆ, Zmaj Jovan 246, 400, 403,
 411, 412, 429
 JURČIĆ, Vladimir 376
 JURISIĆ, Blaž 466

K

KAČANSKI, Vladislav Stevan 307
 KAISER, Leon 400
 KARLOVČAN, Grgur 405
 KÄSTNER, Erich 432
 KATALINIĆ JERETOV, Rikard 297
 KAZALI, Pasko Antun 335
 KESIĆ, Bora 399
 KIDRIČ, France 625, 627
 KNEŽEVIĆ, Milivoje 321
 KOKŠA, Đuro 766
 KORDIĆ, Siniša 103
 KORNER, Jeronim 400
 KOROLJA, Mirko 399
 KOSTELIĆ, Adam 35
 KOVAČEVIĆ, Božidar 225
 KOVAČIĆ, Ante 410, 440, 441, 486, 593, 676
 KOVAČIĆ, Ivan 376
 KOVAČIĆ, Ivan Goran 533, 581
 KOVAČIĆ, Vladimir 346

KOZARČANIN, Ivo 321, 510
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 44, 104,
 245, 284, 289, 408, 579, 584, 586, 587
 KRIŽANIĆ, Kamilo 432
 KRKLEC, Gustav 229
 KRLEŽA, Miroslav 45, 104, 683, 698
 KRŠNJAVI, Isidor 247, 501
 KUMIČIĆ, Evgenij (Eugen) 488, 489, 527,
 602, 603, 613, 743, 751
 KUS-NIKOLAJEV, Mirko 321
 KUŠAN, Vladislav 400
 KVEDER, Zofka 244

L

LABAN, Rudolf 120
 LACKOVIĆ, Vasilije 348
 LADIKA, Ivo 432
 LAGERLÓF, Selma 347
 LANGER, František 144
 LASTA, Petar 729
 LAZAREVIĆ, Branislav L. 318, 432
 LAZAREVIĆ, Branko 102
 LAZAREVIĆ, Laza K. 132, 388, 410, 440,
 441
 LEOPARDI, Giacomo 309
 LESKOVAR, Janko 501
 LIVADIĆ, Branimir 217, 501
 LONČAR, Duško 779
 LOVRAK, Mate 432
 LUCERNA, Kamila 210
 LUNAČEK, Vladimir 210, 252, 501

M

MAGJER, Rudolfo Franjin 316, 321, 377
 MAIXNER, Rudolf 448
 MAKSIMOVIĆEVA, Desanka 134
 MALRAUX, André 383
 MAMUZIĆ, Ilija 167, 302
 MANDIĆ HEKMAN, Ivana 785
 MARAKOVIĆ, Ljubomir 313, 314, 427
 MARETIĆ, Tomo 92, 143
 MARJANOVIĆ, Milan 210, 501
 MARKOV, Valerijan 273
 MARKOVIĆ, Franjo 441, 573–575, 606–608,
 718
 MARKOVIĆ, Zdenka 352
 MARTIĆ, Grga 336, 364

MARULIĆ, Marko 621, 647, 773
 MAŠIĆ, Branko 150, 205
 MATAVULJ, Simo 100
 MATIĆ, Tomo 520
 MATIJAŠEVIĆ, Marijan 346
 MATL, Josef 365
 MATOŠ, Antun Gustav 41, 57, 89, 210, 294,
 325, 420, 443, 444, 446, 456, 463–465,
 468, 470, 473, 483, 701, 710, 761, 775
 MATOŠ, Milan 443, 444, 446, 456, 463–465
 MATULIĆ, Roko 420
 MAŽURANIĆ, Fran 271, 272, 278, 281, 300,
 342, 441, 578
 MAŽURANIĆ, Ivan 307, 466, 469, 491,
 496, 505, 528, 529, 549, 565, 592, 620,
 641, 657, 658, 693, 694, 719–721, 728,
 732–735, 744–747, 752
 MAŽURANIĆ, Matija 265, 281
 MAŽURANIĆ, Milutin 265
 MAŽURANIĆ, Vladimir 266
 MÉRIMÉE, Prosper 352
 MIHALIĆ, Slavko 434
 MIJUŠKOVIĆ, Petar 708
 MIKAC, Marijan 162
 MILOŠEVIĆ, Momčilo 232
 MILUTINOVIĆ, Kosta N. 234, 314, 344, 358,
 383
 MINA, Milka 204
 MITKOVIĆ, Rista 115
 MITRINOVIĆ, Predrag 156
 MITROV LJUBIŠA, Stefan 163
 MITROVIĆ, P. *pseudonim* 23
 MLADENOVIĆ, Ranko 233
 MOLNAR, Ferenc 179
 MRKONJIĆ, Zvonimir 792
 MULICH, Ivan 210
 MULICH, Juraj 210
 MUSIĆ, August 210

N

NAZOR, Vladimir 36, 42, 43, 151, 246,
 257–259, 261, 271, 282, 283, 286, 292,
 296, 298, 302, 304, 310, 311, 316, 318,
 320, 321, 327, 328, 342, 344, 346, 360,
 379, 387, 417–419, 441, 442, 455, 493,
 501, 539–543, 547, 557–560, 563, 576,
 577, 588–591, 595, 597–601, 604, 605,
 614, 615, 655, 661, 673, 774

NEDIĆ, Martin 506
 NENADOVIĆ, Ljubomir 73
 NEVISTIĆ, Ivan 176
 NICCODEMI, Dario 166
 NIKOLAJEVIĆ, Dušan S. 131, 142, 227
 NIKOLIĆ, Mihovil 261
 NIKOLIĆ, Nikola V. 432
 NIKOLIĆ, Rikard 261, 267
 NOVAK, Grga 269
 NOVAK, Vjenceslav 217, 245, 261, 280, 391,
 501, 612, 634, 646, 672, 739, 768, 770,
 772, 776
 NUČIĆ, Hinko 159
 NUŠIĆ, Branislav 96, 135

O

OBRENOVIĆ, Vojislav Ž. 377
 OGRIZOVIĆ, Milan 261
 OKRUGIĆ, Ilija 261
 ORELD, Hans von 127
 OSTERMAN, Stjepan 58
 OSTOJIĆ, Ivan 261
 OSTOJIĆ, Mato 261
 OSTOJIĆ, Nikola 261

P

PACEL, Vinko 261
 PALEŽANSKI, Božidar 178
 PALMOVIĆ, Andrija 378, 381
 PANČIĆ, Josip 707
 PANTELIĆ, Dimitrije 374
 PARMAČEVIĆ, Stjepan 261
 PASARIĆ, Josip 261
 PAVELIĆ, Milan 261
 PAVIČEVIĆ, Mićun M. 271, 298, 304, 314,
 348, 377
 PAVIĆ, Armin 261
 PAVIĆ, Nikola 383
 PAVKOVIĆ, Mladen 783
 PAVLETIĆ, Krsto 261, 285
 PAVLIČEVIĆ, Ivan 231
 PAVLOVIĆ, Božo 437
 PERKOVAC, Ivan 386, 498
 PEROVIĆ, Branko 346
 PETRAČ, Božidar 769
 PETRAVIĆ, Ante 261, 461

PETROVIĆ, Emil 182
 PETROVIĆ, Nikola T. 248
 PETROVIĆ, Petar (Pecija) 261
 PETROVIĆ, Veljko 700
 PETROVIĆ NJEGOŠ, Petar 561, 562, 649,
 756, 757, 759, 760, 763, 764, 789, 790
 PETROVIĆEVA, Vera 177
 PFANOVA, Dora 400
 PIRANDELLO, Luigi 133
 PITIGRILLI 75, 129, 149
 POLIĆ, Nikola 261, 618
 POLIĆ KAMOV, Janko 261, 467
 POLITEO, Dinko 358, 501
 POLONIUS, Franjo Poljak 138
 POLJAK, Izidor 261
 POLJANSKI, Branko V. 128
 POPOVIĆ, Bogdan 288
 POPOVIĆ, Jovan 186
 POPOVIĆ, Jovan St. 130
 PRERADOVIĆ, Petar 261, 498, 662, 665,
 691, 692, 712, 727, 731, 741, 742
 PROHASKA, Dragutin 50, 261
 PROTIĆ, Čedomir K. 218
 PRPIĆ, Tomislav 261
 PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič 620

R

RAC, Koloman 261
 RAČKI, Franjo 295
 RADENKOVIĆ, Boris Predrag P. 348
 RADETIĆ, Ivan 261
 RADIČEVIĆ, Branko 91, 696
 RADIĆ, Antun 454, 459
 RADIĆ, Stjepan 272
 RADOSAVLJEVIĆ BUDIN, Stevan 117
 RADOŠEVIĆ, Mijo 261
 RAIĆ, Ivo 168, 224
 RAJIĆ, Velimir J. 223
 RAKIĆ, Milan 140
 RAPIĆ, Đuro 261
 RAVLIĆ, Jakša 399
 RELJKOVIĆ, Josip 261
 RELJKOVIĆ, Matija Antun 261
 REŠETAR, Milan 335
 RIS, Martin 379
 RISTIĆ, Milivoje 377

ROBIDA, Ivan 137
 ROCA, Stjepan 172
 ROJNIĆ, Matko 340
 ROMAINS, Jules 228
 RORAUER, Julije 261
 ROŽIĆ, Vatroslav 261
 RUŽIĆ, Žarko 157

S

SABIĆ, Marin 285, 501
 SAVIĆ, Milan 400
 SAVKOVIĆ, Miloš 381, 475
 SCHERZER (ŠERCER), Ivan 285
 SCHNEIDER (ŠNAJDER), Arthur 285
 SCHNITZLER, Arthur 219
 SENEČIĆ, Geno 348
 SHAW, Bernard 133, 190
 SIROVICA, Dinko 285
 SKERLIĆ, Jovan 38, 106, 148, 436
 SKOK, Joža 765
 SKOK, Petar 285, 492
 SMILJANIĆ BRADINA, Tomo 165
 SMODEK, Matija 285
 SREMEC, Zlatan 647
 STANIMIROVIĆ, Vladimir 161
 STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, Vuk 572
 STIPAC, Ivan 285
 STOJANOVIĆ, Budimir 348
 STOJKOVIĆ, Borivoje S. 400
 STOOS (ŠTOS), Pavao 285
 STORELLI, Đino 318, 348
 STRINDBERG, Johan August 130
 STROHAL, Rudolf 285
 STROSSMAYER, Josip Juraj 435
 STROZZI, Tito 101, 141, 175, 179, 215, 216, 228
 SUDETA, Đuro 285
 SZABO, Djuro 352

Š

ŠANTIĆ, Aleksa 88
 ŠARIĆ, Milan 285
 ŠEGVIĆ, Kerubin 285, 312
 ŠENOVA, August 206, 208, 215, 245, 285, 329, 333, 339, 340, 357, 361–363, 366–372, 379, 392–397, 402, 421–426, 432, 477,

502, 513, 594, 596, 611, 617, 619, 628–633, 637–640, 643, 660, 664, 668, 675, 686, 758, 761

ŠENOVA, Milan 285, 750
 ŠICEL, Miroslav 761, 762
 ŠILOBOD BOLŠIĆ, Mihalj 285
 ŠIMIĆ, Antun Branko 285
 ŠIMIĆ, Stanislav 470
 ŠIMUNOVIĆ, Dinko 87, 398, 407, 498, 501
 ŠKURLA-ILJIĆ, Verka 304
 ŠPANIĆ, Stjepko 285
 ŠREPEL, Milivoj 501, 761
 ŠTAFIĆ (KRSTO PAVLETIĆ), Osman-beg 285
 ŠTAMBUK, Zdenko 377
 ŠTEDIMLIJA, Savić Marković 434
 ŠTROSMAJER, *vidi*: STROSSMAYER, Josip Juraj
 ŠURMIN, Đuro 285, 478, 480, 484
 ŠVACOV (MISLAV MIHAJLOVIĆ), Tomislav 695

T

TADIJANOVIĆ, Dragutin 346, 405, 433
 TAGORE, Rabindranath 63
 TEKAVEC, V. J. 348
 TENTOR, Ante 285, 583
 TKALAC, Imbro I. 240
 TKALČEVIĆ, Adolf Veber 285, 479
 TOLSTOJ, Lav 271
 TOMAŠIĆ, Stanko 230, 285
 TOMIĆ, Aleksandar 285
 TOMIĆ, Hermina 285
 TOMIĆ, Josip Eugen 285, 675
 TOMIĆ, Petar 285
 TRESIĆ-PAVIČIĆ, Ante 285, 417, 473
 TREŠČEC, Vladimir 285, 381
 TRIFKOVIĆ, Kosta 400
 TRNSKI, Ivan 285, 594
 TRUHELKA, Jagoda 285
 TUCIĆ, Srđan 285
 TURIĆ, Mirko 285

U

UCCELLINI-TICE, Frano 285
 UJEVIĆ, Augustin (Tin) 237, 294, 501
 URBANI, Umberto 314

URLIĆ, Šime 285

V

VAJVARSKI, M. *pseudonim* 7

VARADIN, Rudolfo 121

VASIĆ, Dragiša 70, 97

VAVRA, Nina 136

VELIKANOVIĆ, Iso 168

VEREŠ, Slavko 750

VERNE, Jules 202

VERNIĆ, Zdenko 750

VIDRIĆ, Vladimir 482, 501, 564, 610, 654,
674, 678

VIGNY, Alfred de 289

VILOVIĆ, Đuro 94

VINAVER, Stanislav 109, 116, 133

VITEZIĆ, Dinko 66

VITEZOVIĆ, Pavao Ritter 659

VODNIK, Branko 236, 241, 279

VODOPIJA, Ivan Berislav 785

VOJNOVIĆ, Ivo 252, 501

VRAZ, Stanko 154, 606–608, 642, 644, 645,
691, 692, 718, 741, 742, 750

VRHOVAC, Radivoj 126

VUČETIĆ, Nikola 235

VUKASOVIĆ, Milan 180

VUKELIĆ, Lavoslav 382, 750

VUKELIĆ, Zvonimir 750

VUKIĆ, Miodrag 753

VUKOVIĆ, Mihailo R. 322

W

WIESNER, Ljubo 226, 420, 447, 452

WINAVER, Bruno 175

Z

ZANINOVIĆ, Vice 537, 563, 564, 673, 674

Ž

ŽIC, Igor 786–788

ŽIMBREK, Ladislav 212

ŽUPIĆ, Stanislav 318

Antun Barac

BARČEV ZBORNİK

ZAVOD ZA ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI

UREDIO:
MIROSLAV ŠICEL

HRVATŠKA AKADEMIJA ZNANOSTI
I UMJETNOSTI
ZAVOD ZA KNJIŽEVNOST
Z A G R E B — Opatička ul. broj 10

ZK

Sl. 31.: *Barčev zbornik* donosi radove sa znanstvenoga skupa o Antunu Barcu, održanoga 1981. u Opatiji povodom 25. obljetnice znanstvenikove smrti. Zbornik je uredio Miroslav Šicel a izdavač je Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Miroslav Vaupotić / Martina Čavar

LITERATURA O ANTUNU BARCU

Stručni članak
UDK 012 Barac, A.

Literatura o Antunu Barcu u ovom *Zborniku* oslanja se na ranije popise, prvenstveno onaj što ga je 1978. objavio Miroslav Vaupotić,¹ te na onaj što ga je 1972. objavila Karmen Milačić.² Vaupotićeva literatura o Barcu izrađena je kronološki, za razdoblje od 1918. do 1975. Taj popis ovdje je nadopunjen s pedesetak bibliografskih jedinica. Vaupotić navodi da njegov popis ne sadrži precizne bibliografske podatke, budući da u većini slučajeva u njima nedostaje točan nadnevak i mjesto izlaženja pojedine publikacije. Literatura o Antunu Barcu u ovom *Zborniku* nastavljena je u kronološkom nizu, time što su uvrštene bibliografske jedinice od godine 1978. do danas, pri čemu svaka jedinica sadrži precizno navedeno ime autora priloga o Barcu, naziv knjige ili poglavlja u knjizi, naziv članka, mjesto i nadnevak izlaženja, kao i sve ostale bibliografske podatke (godište, broj, broj stranica za članke objavljene u periodici).

Barčevo književnoznanstveno stvaranje vrednovano je na znanstvenom skupu održanom u Opatiji 1981., nakon kojega je 1984. objavljen *Barčev zbornik*,³ međutim taj zbornik ne sadrži Barčevu bibliografiju i literaturu o njemu. Ovaj *Zbornik o Antunu Barcu*, uz brojne znanstvene priloge, donosi i osuvremenjenu bibliografiju tog znanstvenika i literaturu o njemu. Naime, to je osobitost znanstvenoistraživačkoga projekta *Hrvatski književni povjesničari* (gl. istraživača prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića), da se redovito, nakon održanoga znanstvenoga skupa o pojedinom književnom povjesničaru, objavljuje zbornik sa znanstvenim člancima, pri čemu se u zborniku obvezno donose i takvi bibliografski prilozi. Uz literaturu o Antunu Barcu izrađeno je

¹ V.[aupotić], M.[irolav], »Literatura o Antunu Barcu«, *Antun Barac*, Kritički portreti hrvatskih slavista, Projekt povijesti hrvatske slavistike, voditelj projekta: Ivo Frangeš, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 80–95.

² K.[armen] Milačić, »Barac, Antun; Literatura«, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, I, A – Dž, Matica srpska, Novi Sad, 1972., str. 153–155.

³ *Barčev zbornik*, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984. – 259 str.

i kazalo imena, a radi lakšega korištenja, uz svako spomenuto ime označen je broj bibliografske jedinice.

Zahvaljujem na svim korisnim ukazima, napose prof. dr. sc. Bošku Barcu koji nam je olakšao uvid u dio odgovarajuće recentne literature uvrštene u ovaj popis.

Ovdje iznesena novoistražena literatura o Barcu, kao uostalom i u svakom drugom sličnom bibliografskom popisu, uz sav uloženi trud, vjerojatno nije konačna i potpuna.

M. Č.

1918.

1.

NOVAKOVIĆ, Boško
A. Barac: Vladimir Nazor
Književni jug, I, knj. II, 8, 309–310.

1919.

2.

– h [PROHASKA, Dragutin]
[O pjesmi: Vladimir Nazor, Čovjek onkraj vode. *Savremenik*, 1919., br. 2 i o članku: Antun Barac: Književno jedinstvo. *Književni jug*, II, knj. 11, br. 4, str. 145–153]
Jugoslavenska njiva, III, br. 9, str. 143–144; Zagreb, 26. veljače 1919.

3.

BARTULOVIĆ, Niko
Umjetnost i filozofija
Književni jug, III, 289–290.

1923.

4.

– b –
Papirnata Jugoslavija
Čas, XVII, 86.

1924.

5.

IVANIĆ, M.
Nasilnici i bijednici
Radikal, IV, 108. [Ćir.]

1925.**6.**

DELALLE, Ivo
Naša nova kritika. Eseji od A. Barca
Novo doba, VIII, 65, 2–3.

7.

GEORGIJEVIĆ, Krešimir
Knjiga eseja od dr. A. Barca
Venac, X, 8, 605–608.

8.

HALER, Albert
Problemi kritike i literarne historije : (A. Barac: »Knjiga eseja«)
Jugoslavenska njiva, IX, knj. I, 2, 67–70.

9.

GLIGORIĆ, Velibor
Antun Barac: »Knjiga eseja«
Raskrsnica, II, 23/24, 70–71.

10.

WENZELIDES, Arsen
A. Barac: »Knjiga eseja«
Misao, VII, knj. XVIII, 125–126, 438–442.

11.

Ć [ĆURČIN, Milan]
Grebeni jedinstva
Nova Evropa, XI, 12, 384–386.

12.

HALER, Albert
O autonomiji umjetničkog stvaranja
Jugoslavenska njiva, IX, knj. II, 7, 206–211.
– Povodom članka A. Barca, »Književnost kao socijalni faktor« u *Jugoslavenskoj njivi*.

13.

DEBEVEC, Jože
S. Gregorčić: Antologija. Uredio A. Barac
Dom in svet, XXXVIII, 5, 188–189.

14.

V.[ODNIK], B.[ranko]
Barac, Antun – B. V.
Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, knj. I., A – H, Bibliografski zavod
d. d., Zagreb, 1925., str. 140.

1926.**15.**

ILEŠIĆ, Fran

S. Gregorčič: Antologija. Uredio A. Barac

Jugoslavenska njiva, IX, knj. I, 3, 103–104.**16.**

St.

Prikaz članka A. Barca: »Naša književnost i naše školstvo«

Narodna prosveta, VIII, 23, 3.**17.**

np [POLIĆ, Nikola]

Jedna knjiga o Šenoi (A. Barac: A. Šenoa)

Novosti, XX, 171, 5.**18.**

NOVAKOVIĆ N. [KOMBOL, Mihovil]

Antun Barac o Šenoi

Književna republika, III, br. 4, str. 208–221; Zagreb, 1. septembra 1926.**19.**

N.[EVISTIĆ], I.[van]

Antun Barac: August Šenoa. Studija. Izdanje 'Narodne Knjižnice', Zagreb 1926.

Vijenac, IV, VI, 14–15, 388–389.**20.**

MARAKOVIĆ, Lj.[ubomir]

Antun Barac, »Knjiga o Šenoi«

Hrvatska prosvjeta, XIII, br. 10, 220–221.**21.**

GLONAR, Jože

S. Gregorčič, Antologija. Uredio A. Barac

Ljubljanski zvon, XLVI, 3, 226–227.**22.**

LUNAČEK, Vladimir

Knjiga o Šenoi dra A. Barca

Obzor, LXVII, 174–175.**23.**

O. S. [KOMBOL, Mihovil]

Iz jedne kritike g. Lunačeka

Književna republika, III, 4, 221–223.

24.

GEORGIJEVIĆ, Krešimir
A. Barac: August Šenoa
Književni sever, II, 10, 417–418.

25.

NEHAJEV [Milutin Car]
Knjiga o Augustu Šenoi
Jutarnji list, XV, 5167, 18.
– Pretiskano u: *Djela Milutina Cihlara Nehajeva*, knj. XIII, str. 323–328; 1945.

26.

MILJKOVIĆ, Branislav
Antun Barac: August Šenoa, studija. – Zagreb, 1926.
Srpski književni glasnik, N. S., XIX, 5, 392–395. [Ćir.]

27.

BONIFAČIĆ, A.[ntun]
Antun Barac: August Šenoa, (Zagreb 1926. Izdanje 'Narodne Knjižnice'. Cijena 20.- Din.)
Jugoslavenska njiva, X, 11–12, 386–387.

28.

LUNAČEK, Vladimir
A. Harambašić: Antologija. Priredio A. Barac
Obzor, LXVII, 208, 3.

29.

MILUTINOVIĆ, Kosta N.
August Harambašić: Antologija. Priredio A. Barac
Volja, I, 7, 560.

30.

M.[ILJKOVIĆ], B.[ranislav]
A. Harambašić: Antologija. Priredio: A. Barac
Srpski književni glasnik, NS, XVIII, 8, 607–608.

31.

N. N.
A. Barac: August Šenoa; Antologija A. Harambašića. Priredio A. Barac
Mladost, V, 2, 46.

32.

D [DELALLE, Ivo]
Književne novosti (A. Barac: A. Šenoa; Antologija A. Harambašića, priredio A. Barac)
Novo doba, IX, 171, 2.

33.

ILIJIĆ, Stjepko

Jedna zanimljiva studija o A. Šenoi

Hrvatski list, VII, 158, 2.**34.**

NOVAKOVIĆ, Boško

»A. Šenoa« A. Barca

Venac, XII, 2, 162–164.**1927.****35.**

NOVAKOVIĆ, Boško

A. Barac: A. Šenoa

Misao, IX, knj. XXIII, br. 173–174, 357–360.**1928.****36.**

NOVAKOVIĆ, Boško

A. Barac: Ksaver Š. Đalski

Život i rad, I, 3, 227–228.**37.**

– o [KOMBOL, Mihovil]

Hrvatska i srpska književnost u Narodnoj enciklopediji SHS

Književnik, I, 6, 222–224.**38.**

MARAKOVIĆ, Ljubomir

Književna kritika (A. Barac: »Gjalski i Antologija A. Harambašića«, priredio A. Barac, itd.)

Hrvatska prosvjeta, XV, 10/11, 219–221.**39.**

SMERDEL, Ton

Prelistavajući časopise (prikaz članka: Suton literature A. Barca)

Narodna politika, XI, 167, 2–3.**40.**

DELORKO, O.[linko]

Mi, Dru A. Barcu

Savremenik, XXI, 7, 319.

1929.**41.**

HALER Albert

Naša književna kritika : (Između filologije i estetike)

Nova Evropa, XIX, 9, 273–280.**1930.****42.**

PEŠIĆ, M. M.

S. S. Kranjčević: Izabrane pjesme (prikaz predgovora i izbora A. Barca)

Život i rad, III, knj. V, 25, 64–65.**43.**

DRAGIN, V.

Beleške o omladini

Nova literatura, II, 1, 14–16.**44.**

KERŠOVANI, Otokar

Beleške o omladini (odgovor na članak A. Barca »Naš književni pomladak«, *Novosti*, 1929.)*Nova literatura*, II, 1, 14–16.**45.**

MILJKOVIĆ, Branislav

Knjiga eseja A. Barca

Prilozi za jezik, književnost, istoriju i folklor, X, 2, 288–292.**1931.****46.**

U.[JEVIĆ], M.[ate]

[...] G. dr. Barac o sporu Nazor – Mažuranić i njegovo krivo postavljanje problema

Hrvatska straža, III, knj. III, 4.**47.**

PERIĆ, Konstantin

Ksaver Šandor Đalski. Ilirska knjiga

Život i rad, IV, knj. VIII, 50, 1109–1111.**48.**

– ar [ROJNIĆ, Ante]

Fran Mažuranić i Vladimir Nazor. Predavanje dr. A. Barca

Jutarnji list, XX, 6794, 5.

49.

– e –

Pred jubilarno izdanje svih djela A. Šenoa. Razgovor s Antunom Barcem
Jutarnji list, XX, 6975, 20.

50.

ROJNIĆ, Matko

August Šenoa u svjetlu kritike. Predavanje dr. A. Barca
Jutarnji list, XX, 7117, 6.

51.

D.[RLJIĆ], R[astislav]

Martićev književni lik u kritici današnjice
Franjevački vjesnik, XXXVIII, 7/8, 246–248.

52.

DUJMUŠIĆ, Jozo

Prikaz čitanki, II izd., V. Nazora i A. Barca
Nastavni vjesnik, XI, 72–82.

53.

I

A. G. Matoš i J. Skerlić. Predavanje dr. A. Barca
Zora, II, 31, 8.

1932.**54.**

B.[ORKO], B[ožidar]

Avgust Šenoa redivivivus
Odmevi slovanskoga sveta, II, 4/6, 117–118.

55.

NAZOR, Vladimir

Lov na barbarizme i na honorare (Prigodom Dujmušićeve ocjene III čitanke V. Nazora
i A. Barca)
Hrvatska revija, IV, 4/5, 210.

56.

DUJMUŠIĆ, J.[ozo]

Ocjena III čitanke Nazor-Barac
Hrvatska straža, IV, 203–205 i 207.

1933.**57.**

STOJANOVIĆ, Darinka

K. Š. Đalski: Pripovijesti, uredio A. Barac
Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XIII, 1/2, 167–168.

58.

PAVEŠIĆ [Franjo]

Kult Augusta Šenoae. Prvo kritičko izdanje njegovih sveukupnih djela u redakciji A. Barca
Narodni list, II, 28, 3.

59.

MARAKOVIĆ, Ljubomir

Studija o Mirku Bogoviću

Hrvatska prosvjeta, XX, 10, 390–392.**60.**

T.[TOMASOVIĆ], J.[akov]

»A. Šenoa«, Pjesme – Redaktor A. Barac

Jadranska vila, XVI, 11/12, 127.**61.**

ESIH, Ivan

Mirko Bogović i Henrik Penn – Uz monografiju dr. A. Barca o M. Bogoviću
Obzor, LXXIV, 34, 2–3.

62.

A.

M. Bogović (o studiji A. Barca)

Narodne novine, XCIX, 3, 2–3.**63.**

–

O 25-godišnjici smrti S. S. Kranjčevića. Prikaz predavanja A. Barca
Novosti, XXVII, 301, 7.

64.

BODULIĆ, Ljutovid M.

Šenoina čitanka. Priredio A. Barac

Glasnik Jugoslavenskog profesorskog društva, XIV, IV, 385–386.**65.**

VEŠIĆ, A.

Razgovor s Antunom Barcem

15 dana, III, 8, 117–119.**66.**

TRESIĆ PAVIČIĆ, Ante

G. Vladimir Nazor pred svojim zrcalom (odgovor na članke V. Nazora i A. Barca)

Život i rad, VI, knj. XVI, 93–98, 793–1121.**67.**

TRESIĆ PAVIČIĆ, Ante

Drugi odgovor g. dru Barcu [na članak A. Barca: K polemici Nazor – Tresić]

Život i rad, VI, XVII/101, 1315–1320.

1934.**68.**

ZEC, Nikola

Šenoa u izdanju Binoze. Redaktor A. Barac

Glas Matice srpske, I, 5, 40. [Ćir.]

69.

DUJMUŠIĆ, Jozo

O starima i mladima u hrvatskoj književnosti [o Barčevim »Bilješkama o starima i mladima«]

Hrvatska smotra, II, 3, 104–108.

70.

DUJMUŠIĆ, Jozo

O starima i mladima u hrvatskoj književnosti

Hrvatska straža, VI, 75, 16.

71.

TOMASOVIĆ, J.[akov]

O Šenoi

Jadranska vila, 6/7, 79–80; Omiš, 1934.

72.

Ž.

Članci i kritike A. Šenoe. (Uredio dr. A. Barac)

Srpski književni glasnik, NS, XLI, 8, 627. [Ćir.]

1935.**73.**

P.[POPOVIĆ], S.[ava]

Celokupna dela A. Šenoe. Redaktor A. Barac

Narodna odbrana, X, 4, 60–61.

74.

NOVAKOVIĆ, Boško

Antun Barac: Članci o književnosti

Srpski književni glasnik, NS, XLVI, 2, 141–144.

75.

BOGNER, Josip

A. Barac: Članci o književnosti

Hrvatska revija, VIII, 7, 386–388.

76.

KULUNDŽIĆ, Zvonimir
Matoš redivivus. Cjelokupna djela u redakciji A. Barca
Razvitak, II, 7–8, 297.

77.

NIZETEO, Antun
Djela A. G. Matoša. Priredio A. Barac
Hrvatska revija, VIII, 9, 500.

78.

STANKOVIĆ, Zlatko
A. Barac: Članci o književnosti
Mladost, XIV, 2, 30–31.

79.

LADIKA, Ivo
»Članci o književnosti« A. Barca
Književni horizonti, II, 6/7, 169–170.

80.

N.[IKOLIĆ], V.[inko]
A. Barac, »Članci o književnosti«
Jadranska vila, VIII, 10, 144.

81.

BERKOVIĆ, Josip
A. G. Matoš
Savremeni pogledi, I, 6/7, 22–25.
– Djela A. G. Matoša u redakciji A. Barca.

82.

WOLZOGEN, E.
Monde Slave »O ilirizmu«
Jutarnji list, XXIV, 8468, 19.

1936.**83.**

MARKUŠ, R.
Činovnici kao književna publika
Glasnik željezničkih činovnika, XVIII, 8, 9–10.

84.

BOGNER, Josip
Noviji kritički prikazi o Gjalskom
Hrvatska revija, IX, 2, 98–102.

85.

DIMITRIJEVIĆ, Radmilo

A. Barac: Članci o književnosti

Glasnik Jugoslavenskog profesorskog društva, XVI, 6, 562–566.**86.**

MARAKOVIĆ, Ljubomir

Pisci, knjige, čitaoci

Hrvatska prosvjeta, XXII, 8, 331–338.**87.**

– mć –

Članci o književnosti

Narodne novine, CI, 132, 3–4.**88.**

– lo –

Tragični zapisi i bilješke

Narodne novine, CI, 152, 2–3.**89.**

MATL, Josef

A. Barac: Mirko Bogović

Slavia, XIX, 1–2, 252–255.**1937.****90.**

P

Dr. Ante Radić u hrvatskom književnom životu. Predavanje dr. A. Barca

Obzor, LXXVII, 24, 2.**91.**

– Ka [KATIĆ, Milan]

Dr. A. Radić kao književnik. Predavanje dr. Barca

Novosti, XXXI, 34, 11.**92.**

–

Kakva ima da bude hrvatska književnost. Ante Radić o hrvatskoj književnosti. Predavanje dr. A. Barca

Jutarnji list, XXVI, 8987, 12.**93.**

GEORGIJEVIĆ, Krešimir

Šenoina čitanka. Priredio A. Barac

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XVII, 1, 137–139.

94.

JURČIĆ, Vladimir

Matoševi eseji i feljtoni. Uz novo izdanje Binoze. Pripredio A. Barac
Obzor, LXXVII, 250, 1–2.**95.**

VUČETIĆ, Ivo

Matičino kolo za 1936. Prikaz studije A. Barca: Regionalizam u književnosti
Savremenik, XXVI, 3, 113–115.**96.**

– ran [Ivan Goran Kovačić]

Trebalo li na našu književnost primijeniti djela tuđe književnosti. Prema predavanju A. Barca

Hrvatski dnevnik, II, 441, 11.**1938.****97.**

MEŠTROVIĆ, Mate

Prva povijest naše književne kritike

Jadranski dnevnik, V, 98, 4; 99, 4–5.**98.**

A.

»Hrvatska književna kritika«, djelo dr. A. Barca, znači događaj u našoj književnosti
Jutarnji list, XXVII, 9374, 7.**99.**

B.[BERKOPEČ], O.[ton]

Chárvatská literárni kritika

Československo-jíhoslovanská revue, VIII, 8/10, 269–271.**100.**

E.[SIH], I.[van]

»Hrvatska književna kritika od Vraza do Matoša«, napisao A. Barac

Obzor, LXXVIII, 100, 1–2.**101.**

KRMPOTIĆ, Branko

Hrvatska književna kritika

Hrvatska smotra, VI, 7/8, 409.**102.**

Kv [Kvasimodo – Nikola Polić]

Odličan prilog našem književnom stvaranju. Knjiga dr. A. Barca o hrvatskoj književnoj kritici

Primorske novine, IV(VII), 852, 2.

103.

TRESIĆ PAVIČIĆ, Ante

Nadripatriote. Prigovor dr. A. Barcu oko izdanja djela A. G. Matoša
Jadranski dnevnik, V, 141, 4–5.**104.**

ŠIMIĆ, Stanislav

Izdani Matoš

Hrvatski dnevnik, III, 618, 14.**105.**

PARMAČEVIĆ, Stjepan

Hrvatska književna kritika

XX. vek, 1/V, 121–126.**106.**

POLIĆ, N.

Književna kritika

Primorske novine, IV, 835–836.**107.**

M.[ARJANOVIĆ], M.[ilan]

A. Barac: Hrvatska književna kritika

Vidici, I, 3, 92–93.**108.**

STOJKOVIĆ, Borivoje

Matošev životni udes u poeziji. A. G. Matoš, »Pjesme i epigrami«, priredio A. Barac
Pravda, XXXIV, 11997, 10.**109.**

KRMPOTIĆ, Branko

Historijski prikaz hrvatske književne kritike

Hrvatska revija, XI, 5, 261–264.**110.**

MARAKOVIĆ, Ljubomir

Hrvatska književna kritika

Hrvatska prosvjeta, XXV, 5/6, 238–240.**111.**

STOJKOVIĆ, Borivoje S.

Dr Antun Barac, Hrvatska književna kritika

Glas Matice srpske, V, 90, 139–141.

112.

STOJKOVIĆ, Borivoje S.

A. G. Matoš kao književni kritičar. A. G. Matoš. Ličnosti, problemi i pejsaži, Priredio A. Barac

Pravda, XXXIV, 12206.

113.

WENZELIDES, Arsen

Vraz kao kritičar. Povodom Barčeve povijesti hrvatske književne kritike

Obzor, LXXVIII, 183, 1.

114.

T.[OKIN], B.[oško]

A. G. Matoš: Dojmovi. Priredio A. Barac

XX. vek, II, 6, 151.

115.

WOLF, Hugo

Hrvatska književna kritika

Jutarnji list, XXVI, 9297, 10.

116.

– o – [Božidar Borko]

Hrvatska književna kritika

Jutro, XIX, 165; Ljubljana, 19. VII. 1938.

1939.**117.**

BUEROV, M.

Dr. A. Barac: Hrvatska književna kritika

Omladina, XII, 6/7, 251–254.

118.

AMICUS VERITATIS

Dr Barac i skolastika

Katolički list, LX, 7, 77–81.

119.

KULUNDŽIĆ, Zvonimir

Dr. Antun Barac: Hrvatska književna kritika. Izdanje »Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti«, Zagreb, 1938.

Srpski književni glasnik, NS, LVI, 3, 216–220.

120.

ŠTAMPAR, Emil

Dr. A. Barac: Hrvatska književna kritika

Nastavni vjesnik, XLVIII, 4, 289–292.

121.

nv

More u poeziji Primoraca. Osvrt na predavanje A. Barca

Hrvatski glasnik, II, 267, 3.**1940.****122.**

U.[RLIĆ], Š.[ime]

Prilozi o književnosti u praškoj »Slaviji«

Nastavni vjesnik, LXIX, 1, 74–75.**123.**

DAMIANI, Enrico

Hrvatska književna kritika

Europa orientale, N. S. II, 7/10, 302–303.**124.**

ŠTAMPAR, Emil

Dr. A. Barac: Vidrić

Nastavni vjesnik, LXIX, 4, 284–288.**125.**

GAŠPAROVIĆ, Stanko

O knjizi A. Barca: Vidrić

Obzor, LXXXI, 301, 2.**126.**

B. K.

Anali francuskog instituta

Nova riječ, V, 1074, 10.**1941.****127.**

KOVAČIĆ, Ivan Goran

Cjelokupni Vidrić

Novosti, XXXV, 7, 18–19.– [V. *Djela I. G. Kovačića*, V, 1949.]**128.**

ČEPULIĆ, Drago

Osvrt na knjigu o Vidriću

Hrvatska smotra, IX, 2, 101–103.

129.

KATALINIĆ, Zvonimir
O knjizi A. Barca: Književnost i narod
Plava revija, II, 2–3, 67.

130.

ZANINOVIĆ, Vice
A. Barac: Vidrić
Savremenik, XXIX, I, 3, 135–136.

131.

MILKOVIĆ, Zlatko
Pjesnik zanosa i bola (Vidrić)
Hrvatska revija, XIV, 9, 503–504.

132.

MATIJEVIĆ, M[irko]
Hrvatska književna kritika
Hrvatski narod, III, 135, 13.

133.

PRPIĆ, Jure
A. Barac: Vidrić
Obitelj, XIII, 3/4, 27.

1942.**134.**

W.[IESNER], Lj.[ubo]
Antun Barac
Hrvatska enciklopedija, II, 215.

135.

MILKOVIĆ, Zlatko
Književnost i narod
Alma Mater Croatica, V, 7, 259.

136.

GAŠPAROVIĆ, S[tanko]
Antun Barac: Književnost i narod.
Hrvatska revija, XVI, 6, 336–337.

137.

MILIČEVIĆ, V[lado]
Književnost i narod A. Barca
Hrvatski ženski list, IV, 8/9, 10–11.

1949.**138.**

ANONIM

II. dio – Biografije novoizabranih članova Akademije. Antun Barac. Popis objavljenih radova, – Anonim

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946. – 1948., knj. 54, str. 162–165; JAZU, Zagreb, 1949.

1951.**139.**

V.[AUPOTIĆ], M.[iroslav]

Hrvatska književna kritika I, (Od Vraza do Markovića), priredio A. Barac

Izvor, IV, 3, 161–162.

140.

MILAČIĆ, Božo

Hrvatska književna kritika od Vraza do Markovića

Književne novine, IV, 3, 3.

141.

SELAKOVIĆ, Milan

Hrvatska književna kritika od Vraza do Markovića

Republika, VII/II, 11/12, 904–917.

142.

POTOKAR, T.[one]

Hrvatska književna kritika

Novi svet, VI, 7/8, 716–772.

1952.**143.**

ŠIMIĆ, Stanislav

Prve hrvatske kritike I

Krugovi, I, 2, 124–131.

1953.**144.**

S.[ELAKOVIĆ], M.[ilan]

A. Barac: Hrvatska novela do Šenoine smrti

Narodni list, IX, 2604.

145.

P.[UPAČIĆ], J.[osip]

Hrvatska književnost u okviru evropskih književnosti. Uz predavanje prof. Barca
Vjesnik, XIV, 2700, 5.**1954.****146.**

POPOVIĆ, Bruno

Antun Barac kao književni povjesnik
Krugovi, III, 6, 442–452.**147.**

BROZOVIĆ, Dalibor

A. Barac: Jugoslavenska književnost
Letopis matice srpske, CXXX, knj. CCCLXXIV, 6, 522–523.**148.**

J[anez Rotar]

Jugoslavenska književnost
Beseda, III, 588–592.**149.**

KEPESKI, Petar

Jugoslavenska književnost
Nova Makedonija, XI, 3125.**150.**

D[ragoljub Pavlović]

Jugoslavenska književnost
Prilozi za jezik, književnost, istoriju i folklor, XX, 3–4, 343–344.**151.**

PUPAČIĆ, Josip

Konačno: Povijest hrvatske književnosti, Hrvatska književnost od Preporoda I
Vjesnik, XV, 3001, 4; 24. X. 1954.**152.**

J[anez Rotar]

Jugoslavenska književnost
Ljudska pravica, LI, str. 6; 24. XI. 1954.**153.**

BULATOVIĆ, B[ožo]

Jugoslavenska književnost
Omladinski pokret, XIII, 22; 29. XI. 1954.

154.

TOMIĆ, V[oislav]
Jugoslavenska književnost
Novi list, Sušak, 3. XII. 1954.

155.

S. T.
Jugoslavenska književnost
Politika, LI, 14983, 11; 17. XI. 1954.

156.

R. Š.
Jugoslavenska književnost
Pobjeda, 12. XII. 1954.

157.

A.
Jugoslavenska književnost
La voce del popolo, XI, 259.

158.

MILAČIĆ, K[armen]
Zapis o A. Barcu
Polet, II, 2.

159.

PANTIĆ, M[iroslav]
Jugoslavenska književnost
Večernje novosti, II, 331.

160.

ŠIMIĆ, Stanislav
Netvrde tvrdnje
Narodni list, X, 2748.

161.

VEREŠ, Saša
Dvostruki jubilej
Književne novine, NS, I, 37.

162.

VICKOVIĆ, Ivo
Vidrić A. Barca
Književni pokušaji, II, 1.

163.

Z[ELJKOVIĆ, Branislav]
A. Barac, Jugoslavenska književnost
Krugovi, III, 8, 622–623.

164.

ŠTAMPAR, Emil
Antun Barac
Narodni list, X, 2845.

165.

p.
Jugoslavenska književnost
Školske novine, V, 31.

166.

POPOVIĆ, M.
Antun Barac, Hrvatska književnost I
Život, V, 343–344.

1955.**167.**

IVANIŠIN, Nikola
Zloća malenih (povodom napada na Barca)
Dubrovnik, I, 1, 64–67.

168.

KOVAČEVIĆ, Božidar
Povodom najnovije knjige A. Barca o jugoslavenskoj književnosti
Savremenik, I, 1, 91–105.

169.

Šr.[ŠTAMPAR], E.[mil]
Barac Antun – E. Šr.
Enciklopedija Jugoslavije, I, sv. 1, A – Castelnau, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1955., str. 386.

170.

JAKIĆ, Tomislav
A. Barac: Hrvatska književnost u doba Ilirizma
Školske novine, VI, 1–2.

171.

PAVLOVIĆ, Dragoljub
Istorija jugoslavenske književnosti
Književne novine, VI, 5/6.

172.

RADULOVIĆ, I.
Historija jugoslavenskih književnosti
Književnost i jezik u školi, II, 30–33.

172.a

D. S.

U posjeti kod profesora

Studentski list, 5, 5; Zagreb, 13. V. 1955.

– Članak ima dvostruko autorstvo; potpisan je početnim slovom imena Dubravka Jelčića i početnim slovom prezimena Josipa Skoka.

173.

ŠVAGELJ, Dionizije

Neke misli uz prvi poslijeratni pokušaj cjelovitog prikaza povijesti književnosti naroda Jugoslavije. *Historija jugoslavenskih književnosti**Slavonija danas*, II, 2, 1–3.**174.**

ŠOĆ, Petar

Jugoslavenska književnost

Naš vesnik, 70; 29. VII. 1955.**175.**

JURANČIĆ, Janko

A. Barac, Jugoslavenska književnost

Jezik in slovstvo, 56, I, 25–27.**176.**

JELČIĆ, Dubravko

Spomen profesoru

Polet, III, 4, 208–209.**177.**

BORKO, Božidar

A. Barac

Nova obzorja, VIII, 273–274.**178.**

HRASTE, M[ate]

Prof. dr. Antun Barac

Sveučilišni vjesnik, I, 3/4, 323–325.**179.**

HRASTE, Mate

Dr. Antun Barac (nekrolog)

Jezik, IV, 2, 34–38.**180.**

IVANIŠIN, Nikola

Antun Barac

Krugovi, IV, 8, 521–524.

181.

HRASTE, Mate

Umro je akademik Antun Barac

Narodni list, 3. XI.**182.**

—

Pogreb A. Barca

Narodni list, 5. XI.**183.**

MILISAVAC, Živan

A. Barac

Letopis Matice srpske, CXXXI, knj. CCCLXXVI, 6, 654–656.**184.**

KAŠTELAN, Jure, MILAČIĆ, Božo, VAUPOTIĆ, Miroslav

In memoriam dr. A. Barcu

Studentski list, X, 9, 5; 17. studenoga 1955.**185.**

RADOJČIĆ, Nikola

A. Barac

Letopis Matice srpske, CXXX, knj. CCCLXXVI, 11, 395–396.**186.**

ŠTAMPAR, Emil

Troje smrti v hrvaški književnosti

Naši razgledi, IV, 23, 580–581.**187.**

ZANINOVIĆ, Vice

Dr. A. Barac, akademik, profesor univerziteta

Borba, 3. XI.**188.**

ZANINOVIĆ, Vice

Dr. A. Barac, akademik i univerzitetni profesor

Ljudska pravica, 5. XI. 1955.**189.**

BORKO, Božidar

Spominu dr. A. Barcu

Ljubljanski dnevnik, 8. XI. 1955.**190.**

S.[LODINJAK], A.[nton]

In memoriam dr. A. Barcu

Razgledi, 13. XI. 1955.

191.

ŠTAMPAR, Emil

† Antun Barac

Jezik in slovstvo, I, 91–93.**192.**

(I. K.) [Ilija Kecmanović]

Jugoslavenska književnost A. Barca

Život, br. 6, str. 386–389.**193.**

(I. K.) [Ilija Kecmanović]

A. Barac

Život, IV/VI, 11, 751–752.**194.**

ANTIĆ, Vinko

A. Barac

Riječka revija, IV, 5/6, 249–250.**195.**

JAKIĆ-CESTARIĆ, Vesna

Moja zahvalnost profesoru

Zadarska revija, IV, 4, 291.**196.**

MAŠTROVIĆ, Lj[ubomir]

In memoriam Antunu Barcu

Zadarska revija, IV, 4, 288–290.**197.**

VUČETIĆ, Šime

A. Barac

Republika, XI/II, 11/12, 969–972.– Vidi i u: *Između dogme i apsurda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1960., str. 183–195.**198.**

LASIĆ, Stanko

O literarno-historijskom metodu u djelima Prof. Dr. Antuna Barca

Pogledi 55: časopis za teoriju društvenih i prirodnih nauka, Zagreb, 1955., str. 3–69.**199.**

BROZOVIĆ, Dalibor

Nekoliko primedaba na knjigu A. Barca, Jugoslavenska književnost

Letopis Matice srpske, br. 4, str. 395–396; Novi Sad, 1955.

200.

RADOJČIĆ, Nikola

Nekoliko primjedaba na knjigu A. Barca, *Jugoslavenska književnost Letopis Matice srpske*, br. 4, str. 396–398; Novi Sad, 1955.

201.

NIKOLIĆ, Vinko

Smrt Prof. Dra Antuna Barca, – Vinko Nikolić
Hrvatska revija, V, Vol. 4 (20), str. 582–584; Buenos Aires, prosinac – diciembre 1955.

202.

RADULOVIĆ, I.

Antun Barac

Republika, Beograd, 2. VIII. 1955. [Ćir.]

1956.**203.**

CRNKOVIĆ, Milan

Antun Barac, književni historičar

Riječka revija, V, 3, 93–99.

204.

Ć.[ULIĆ], Ć.[iro]

Dr. A. Barac

Vidik, III, 9, 63–65.

205.

POTOKAR, Tone

Dr. A. Barac

Nova obzorja, IX, 2/3, 179–180.

206.

ŠTAMPAR, Emil

A. Barac 1894 – 1955

Wiener slavistisches Jahrbuch, 215–216.

207.

PAVLOVIĆ, Dragoljub

A. Barac

Južnoslavenski filolog, XXI, 1/4, 499–501.

208.

PAVLOVIĆ, Dragoljub

A. Barac

Prilozi za jezik, književnost, istoriju i folklor, XXII, 1–2, 161–162.

209.

ZANINOVIĆ, Vice

Antun Barac

Savremenik, II, 2, 209–213.**1957.****210.**

PETRÉ, Fran

Antun Barac 1894 – 1955

Südostforschungen, I, 151–155.**211.**

MILAČIĆ, Božo

Dio Evrope i svoji

Narodni list, XIII, 3772.**212.**

MUSULIN, Stjepan

Antun Barac: Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knjiga 1.

Književnost Ilirizma

Filologija, 1, 229–239.**213.**

ŠVAGELJ, Dionizije

A. Barac, otkrivač domaćih književnih vrijednosti

Glas Slavonije, XV, 3918.**214.**

ŠLJIVARIĆ, Aleksandar

Posthumna studija dr. A. Barca: »Evropski okvir jugoslavenskih književnosti«

Mogućnosti, IV, 12.**215.**

MUSULIN, Stjepan

Antun Barac (1894–1955)

Ljetopis JAZU za godinu 1955., knj. LXII, 223–227.**216.**

MAIXNER, Rudolf

A. Barac (nekrolog)

Annales de l'Institut français de Zagreb, II, 6–7, 97–98; 1957./1958.**217.**

BADALIĆ, Josip

Uz dvogodišnjicu smrti A. Barca

Riječka revija, VI, 5/6, 189–191.

218.

GEORGIJEVIĆ, Krešimir

A. Barac: Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije
Prilozi za jezik, književnost, istoriju i folklor, XXIII, 1/2, 123–130.

1958.**219.**

PAVLETIĆ, Vlatko

Prije svega kritičar

Izraz, II, III, 4, 384–400.**220.**

PAVLETIĆ, Vlatko

A. Barac

Hrvatski književni kritičari, II, Školska knjiga, 39–42.**1959.****221.**

ŠVAGELJ, D.[ionizije]

Antun Barac

Novosti, VII, 13.**1960.****222.**

IVANIŠIN, Nikola

Zapisi o Antunu Barcu

Riječka revija, IX, 5/6, 247–250.**223.**

KECMANOVIĆ, Ilija

A. Barac o književnom radu u Bosni i o bosanskoj problematici u delima nekih hrvatskih pisaca

Riječka revija, IX, 5/6, 251–256.**224.**

SABLJAK, Tomislav

A. Barac: Hrvatska književnost, II. dio

Telegram, I, 17.**225.**

ŠKRITEK, Božo

Hrvatska književnost, II

Vjesnik, XVI, 4864.

226.

BROZOVIĆ, Dalibor

Antunu Barcu in memoriam. Uz petu obljetnicu smrti

Zadarska revija, IX, 6, 456–460.**227.**

FRANGEŠ, Ivo

Nastaviti Barčevo djelo : uz petogodišnjicu smrti A. Barca, – Ivo Frangeš

Vjesnik, 21, br. 4942, str. 8; Zagreb, 3. studenoga 1960.**1961.****228.**

– mv [Miroslav Vaupotić]

Antun Barac

Književni godišnjak Pisci jugoslavenskih naroda, 40.**229.**

ŠVAGELJ, Dionizije

Kritičareva poruka

Riječka revija, X, 1, 19–21.**230.**

ŽIVANČEVIĆ, Milorad

Antun Barac: Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knjiga II

Letopis Matice srpske, CXXXVII, knj. 388, 1, 71–75.**1962.****231.**

JELČIĆ, Dubravko

Marginalije uz dvije knjige hrvatske književne kritike

Izraz, VI, 10, 294–301.– Pretiskano u knjizi *Teme i mete*, Znanje, Zagreb, 1969.**232.**

SKOK, Joža

Hrvatska književna kritika

Školske novine, XIII, 20.**233.**

LASTA, Petar

Antun Barac [predgovor] – Petar Lasta

Hrvatska književna kritika, VII, 5–18.

234.

BARAC, Vida

Bibliografija Antuna Barca, – Vida Barac
Hrvatska književna kritika, VII, 329–366.**235.**

BARAC, Vida

Podaci o životu A. Barca, – Vida Barac
Hrvatska književna kritika, VII, 367–368.**236.**

LASTA, Petar

Napomena, – Petar Lasta
Hrvatska književna kritika, VII, 369.**237.**

FRANGEŠ, Ivo

Djelo Antuna Barca, – Ivo Frangeš
Umjetnost riječi, VI, 3, 139–159.
– Pretiskano u Frangešovoj knjizi *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967.**238.**

VAUPOTIĆ, Miroslav

Antun Barac: Hrvatska književna kritika, VII
Republika, XVIII, 10/11, 496–497.**239.**

JELČIĆ, Dubravko

Hrvatska književna kritika VII
Telegram, III, 119.**1964.****240.**

ANTIĆ, Vinko

Antun Barac u ogledalu zavičaja, – Vinko Antić
Matica hrvatska, Pododbor u Rijeci, Rijeka, 1964., str. 3–62.**241.**

FRANGEŠ, Ivo

Antun Barac [predgovor], – Ivo Frangeš
Antun Barac, *Izabrana djela* I, Naprijed, Zagreb, Prosveta, Beograd, Svjetlost, Sarajevo,
1964., str. 9–30.

242.

F.[RANGEŠ], I.[vo]

Bibliografija, – Ivo Frangeš

Antun Barac, *Izabrana djela I*, Naprijed, Zagreb, Prosveta, Beograd, Svjetlost, Sarajevo, 1964., str. 33–36.**243.**

F.[RANGEŠ], I.[vo]

Napomene uz I. knjigu Barčevih djela, – Ivo Frangeš

Antun Barac, *Izabrana djela I*, Naprijed, Zagreb, Prosveta, Beograd, Svjetlost, Sarajevo, 1964., str. 373–377.**244.**

F.[RANGEŠ], I.[vo]

Napomene priređivača, – Ivo Frangeš

Antun Barac, *Izabrana djela I*, Naprijed, Zagreb, Prosveta, Beograd, Svjetlost, Sarajevo, 1964., str. 379–380.**245.**

FRANGEŠ, Ivo

[Napomene]. Izbor, predgovor i napomene Ivo Frangeš

Antun Barac, *Izabrana djela II*, Naprijed, Zagreb, Prosveta, Beograd, Svjetlost, Sarajevo, 1964., str. 453–456.**246.**

SKOK, Joža

Najbolje stranice naše povijesti književnosti. Antun Barac: »Problemi književnosti«, »Rasprave i kritike« – izabrana djela s izborom, predgovorom i napomenama Ive Frangeša – »Naprijed« (Zgb), »Prosveta« (Bgd) i Svjetlost (Sar), 1966., – Joža Skok *Školske novine*, XV, br. 23, str. 6; Zagreb, 18. prosinca 1964.**247.**

ANTIĆ, Vinko

Antun Barac u ogledalu zavičaja

Riječka revija, XIII, br. 7, str. 499–558.– Pretiskano u: *Pisci – Rijeka – Zavičaj : književni prilozi*, Matica hrvatska, Poodbor u Rijeci, Rijeka, 1965., str. 211–266.**248.**

JUTRONIĆ, Andre

Nazor, Brač i Kavanjin u pismima Antuna Barca, – Andre Jutronić

Zadarska revija, XIII, br. 3, str. 233–235; Zadar, lipanj 1964.**1965.****249.**

PAVLETIĆ, Vlatko

Kritika i kritičari. Antun Barac, – Vlatko Pavletić

Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća, priredio Vlatko Pavletić, Stvarnost, Zagreb, 1965., str. 503–505.

250.

KAŠTELAN, Jure

Samotnički put u visine [predgovor]

Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, str. 5–9.**251.**

K.[AŠTELAN], J.[ure]

Napomene

Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, str. 295–296.**252.**

ANTIĆ, Vinko

Antun Barac u ogledalu zavičaja, – Vinko Antić

Pisci, Rijeka, zavičaj: književni prilozi, Matica hrvatska, Pododbor u Rijeci, Rijeka, 1965., str. 211–266.**253.**

PUPAČIĆ, Josip

Antun Barac ili povijest novije hrvatske književnosti. Uz desetgodišnjicu smrti Antuna Barca
Telegram, VI, 290, 11; Zagreb, 19. XI. 1965.**254.**

MATL, Josef

Antun Barac [7. poglavlje u studiji] Zur Methodik und Geschichte der neueren süd-slawischen Literaturwissenschaft

Südslawische Studien, Oldenburg, München, 1965., 282–294.**1966.****255.**

CAR, Duško

Vrijednost intime, Antun Barac: *Bijeg od knjige**Telegram*, VII, br. 303, str. 4; Zagreb, 18. II. 1966.**256.**

Urednik [LAUŠIĆ, Jozo]

A. Barac, *Bijeg od knjige*, ovitak, 2–3.**257.**

MANDIĆ, Igor

Ogorčeni bijeg od knjige, – Igor Mandić

Vjesnik, XXVII, br. 6833, str. 6; Zagreb, 26. veljače 1966.– O knjizi A. Barca: *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb.**258.**

MILAČIĆ, Božo

Knjiga o bekstvu od knjige. Djelo Antuna Barca

Politika, LXIII, br. 18795, str. 16; Beograd, 1. veljače 1966.

259.

V. Đ.

Zapisano u ratu (A. Barac: Bijeg od knjige)
Četvrti jul, V, br. 198, str. 9; Beograd, 5. travnja 1926.

260.

EGERIĆ, Miroslav

Čovjek u nevremenu. Potresna knjiga A. Barca
Borba, 24. IV. 1966.

261.

IVANIŠIN, Nikola

Vraćanja Antunu Barcu. Razmišljanje povodom desete obljetnice smrti
Kolo, IV, 1, 49–51; siječanj 1966.

262.

GLUMAC, Branislav

Lirsko lice Antuna Barca (Bijeg od knjige)
Savremenik, XII, 4, 373–374; Beograd, travanj 1966.

263.

ČABRAJEC, Miroslav

Bijeg od knjige. Posmrtno djelo Antuna Barca
Umjetnost riječi, X, 1–2, 87–94.

264.

FRANGEŠ, Ivo

Barčev »Bijeg od knjige«
Forum, V, 1/2, 168–174; Zagreb, siječanj–veljača 1966.

265.

SUŠKO, Mario

Bijeg knjige
Izraz, X, 5, 497–503; Sarajevo, svibanj 1966.

266.

DONAT, Branimir

Antun Barac: Bijeg od knjige
Delo, XII, 7, 996–1002; Beograd, srpanj 1966.

267.

SKOK, Joža

Estetičke i etičke Barčeve dileme. Antun Barac: »Bijeg od knjige«, Naprijed, Zagreb, 1965.

Školske novine, XVII, br. 5, str. 10 i 11; Zagreb, 25. veljače 1966.

268.

Dr prof. ANTIĆ, Vinko

Antun Barac o Janku Poliću Kamovu, – Dr prof. Vinko Antić

Riječka revija, XV, br. 1, str. 77–82; Rijeka, 1966.

1967.**269.**

FRANGEŠ, Ivo

Djelo Antuna Barca, – Ivo Frangeš

Studije i eseji, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 313–343.

270.

VAUPOTIĆ, Miroslav

Bijeg od knjige u knjigu

Kolo, V (CXXV), knj. II, br. 11/12, str. 484–491; Zagreb, srpanj – prosinac 1967.

1968.**271.**

FRANGEŠ, Ivo

Antun Barac [predgovor], – Ivo Frangeš

Antun Barac, *Članci i eseji*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, 101, 7–21.

272.

F.[RANGEŠ], I.[vo]

Bibliografija izdanja djela Antuna Barca; Važnija literatura o Antunu Barcu,

Članci i eseji, Pet stoljeća hrvatske književnosti, 23–27.

273.

ANTIĆ, Vinko

Napomene [uz priloge u knjizi A. Barca:]

Književnost Istre i Hrvatskog primorja, 629–640.

274.

STRČIĆ, Mirjana

Zbornik radova Antuna Barca

Istarski mozaik, VI, 4, 241–248.

275.

VAUPOTIĆ, Miroslav

Nerazrješive niti zavičajnih spona (Antun Barac: Književnost Istre i Hrvatskog primorja)

Kolo, VI, 12, 609–612.

276.

PROTIĆ, P.

Književnost i potrebe (Antun Barac, Književnost Istre i Hrvatskog Primorja)
Književne novine, XX, 337, 3–4; 28. IX. 1968.

277.

SABLJAK, Tomislav

Promašeni regionalizam
Večernji list, 20. VII.

278.

JURIŠIĆ, Šimun

Mihovil Kombol i Antun Barac, – Šimun Jurišić
Vidik, 15, br. 6, str. 84–86; Split, 1968.

1970.**279.**

BOŠKOVIĆ, Milorad

Granice istorije književnosti (O A. Barcu povodom 15. godišnjice smrti)
Pobjeda, XXVI, 2903.

280.

JURIŠIĆ, Šimun

Sećajući se A. Barca
Politika, LXVIII, 20238.

281.

JUTRONIĆ, Andre

Nazor, Brač i Kavanjin u pismima Antuna Barca, – Andre Jutronić
Iz kulturne prošlosti Brača, Matica hrvatska, Split, 1970., str. 165–170.
– Iz: *Zadarska revija*, br. 3, str. 233–235; Zadar, 1964.

1971.**282.**

N.[OVAKOVIĆ], Boško

Antun Barac, – Boško N.
Jugoslavenski književni leksikon, Matica srpska, Novi Sad, 1971., 26–27.

283.

ŠICEL, Miroslav

Prilog problematici romantizma u hrvatskoj književnosti, – Miroslav Šicel
Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti. Analize i sinteze, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 270–274.

284.

ŠICEL, Miroslav

Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti, – Miroslav Šicel
Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti. Analize i sinteze, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 313, 324, 326–331.

285.

ŠICEL, Miroslav

Realizam. Antun Barac (1894. – 1955.), – Miroslav Šicel
Pregled novije hrvatske književnosti, drugo, prošireno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 226–227.

1972.**286.**

NOVAKOVIĆ, Boško

A. Barac prema srpskoj književnosti, – Boško Novaković
Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. XV, br. 2, str. 469–484; Novi Sad, 1972. [Ćir.]

287.

MILAČIĆ, Karmen

Antun Barac (Pregled rada; Literatura o A. Barcu)
Leksikon pisaca Jugoslavije, sv. I, A – Dž, Matica srpska, Novi Sad, 1972., str. 151–155.

1974.**288.**

STRČIĆ, Mirjana

Antun Barac i Fran Mažuranić, – Mirjana Strčić
Dometi, VII, br. 1–2, str. 67–75; Rijeka, 1974.

289.

BABIĆ, Dragomir

Antun Barac o piscima Hrvatskog primorja i Istre
Dometi, VII, 6, 68–82.

1975.**290.**

IVANIŠIN, Nikola

O analizi i sintezi u književnopovijesnom i kritičkom djelu Antuna Barca (povodom dvadesetogodišnjice smrti), – Nikola Ivanišin
Mogućnosti, XXII, 12, 1392–139.

291.

MATKOVIĆ, Marijan

Spomen na davnu jesen : in memoriam Milanu Marjanoviću, Mihovilu Kombolu, Tinu Ujeviću i Antunu Barcu

Forum, XIV, knj. XXX, 12, 881–885.**292.**

ŠICEL, Miroslav

Antun Barac u svjetlu današnjice

Forum, XIV, knj. XXX, 12, 962–969.**293.**

FRANGEŠ, Ivo

Antun Barac književni povjesničar : (dijalog Barac – Haler), – Ivo Frangeš

Zbornik Zagrebačke slavističke škole, III, br. 3, str. 183–191; Zagreb, 1975.**1978.****294.**

FRANGEŠ, Ivo

Antun Barac, – Ivo Frangeš

Antun Barac, Kritički portreti hrvatskih slavista, Projekt povijesti hrvatske slavistike, voditelj projekta: Ivo Frangeš, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 5–40.**295.**

V.[AUPOTIĆ], M.[irolav]

Bibliografija djela Antuna Barca, – M.[irolav] V.[aupotić]

Antun Barac, Kritički portreti hrvatskih slavista, Projekt povijesti hrvatske slavistike, voditelj projekta: Ivo Frangeš, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 41–80.**296.**

V.[AUPOTIĆ], M.[irolav]

Literatura o Antunu Barcu, – M.[irolav] V.[aupotić]

Antun Barac, Kritički portreti hrvatskih slavista, Projekt povijesti hrvatske slavistike, voditelj projekta: Ivo Frangeš, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 80–95.**297.**

LUKIĆ, Vojo

Tajno djelo Antuna Barca. Razgovor s prof. B. Barcem, šefom Odjela intenzivne njege Neurološke klinike KBC »Rebro«, – Vojo Lukić

Start, br. 238, str. 31–33; Zagreb, 8. II. 1978.

– U intervjuu se govori o životu i radu Antuna Barca, o njegovom druženju, te nekim detaljima o Barčevom privatnom životu.

1979.**298.**

EROR, Gvozden

Ivo Frangeš, Antun Barac, – Gvozden Eror

Književna istorija, 12, br. 46, str. 351–353; Beograd, 1979.

299.

PETI, Mirko

Kritički portreti hrvatskih slavista : Milan Moguš, Antun Mažuranić; Ivo Frangeš, Antun Barac; Zlatko Posavac, Albert Haler; Mirko Tomasović, Mihovil Kombol; Zavod za znanost o književnosti i Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., – Mirko Peti

Croatica, X, sv. 13–14, str. 245–249; Zagreb, 1979.

1980.**300.**

ŠICEL, Miroslav

Antun Barac, – Miroslav Šicel

Enciklopedija Jugoslavije, II. izd., sv. 1, A – Biz, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1980., str. 504.

301.

DŽAJA, Mato

Ivo Frangeš: »Antun Barac«, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, 1978., – Mato Džaja

Prilozi, VIII, br. 13, str. 123–125; 1980.

302.

IVANIŠIN, Nikola

Kada Barčeva sabrana djela?, – Nikola Ivanišin

Vjesnik, XLI, br. 11889, str. 12; Zagreb, 30. rujna 1980.

1981.**303.**

LOVRENOVIĆ, Ivan

O slobodi šutnje. *Bijeg od knjige*, – Ivan Lovrenović

Svijet, br. 1188, str. 23; Sarajevo, 10. marta 1981.

304.

IVANIŠIN, Nikola

O »malo poznatom« i »pomalo zaboravljenom Antunu Barcu«, – Nikola Ivanišin

Zadarska revija, XXX, br. 1, str. 1–13; Zadar, siječanj – veljača 1981.

– Pretiskano u: *Književnopovijesno djelo Antuna Barca*, Biblioteka Dometi, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1986.

1982.**305.**

STAMAĆ, Ante

Antun Barac; pretražitelj hrvatske književno-kritičke misli, – Ante Stamać
15 dana, XXV (7), str. 29–34; Zagreb, 1982.

1983.**306.**

ŠICEL, Miroslav

Barac, Antun, – Miroslav Šicel

Hrvatski biografski leksikon, sv. 1, A – Bi, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983., str. 431–432.

1984.**307.**

BOGIŠIĆ, Rafo

Antun Barac i domaća književna baština, – Rafo Bogišić

Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 9–29.

308.

POGAČNIK, Jože

Konceptija povijesti u djelu A. Barca, – Jože Pogačnik

Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 31–41.

309.

STAMAĆ, Ante

Antun Barac – pretražitelj hrvatske književnokritičke misli, – Ante Stamać

Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 43–55.

310.

ČABRAJEC, Miroslav

Neki teorijski aspekti Barčeva pristupa književnom djelu, – Miroslav Čabrajec

Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 57–70.

311.

ŠICEL, Miroslav

Barčeva koncepcija povijesti hrvatske književnosti, – Miroslav Šicel

Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 71–75.

312.

ROTAR, Janez

Kulturološki aspekti u Barčevoj književnopovijesnoj metodi, – Janez Rotar
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 77–89.

313.

FLAKER, Vida

O Barčevoj metodi u »Hrvatskoj književnoj kritici«, – Vida Flaker
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 91–101.

314.

IVANIŠIN, Nikola

Temelj riječima djela A. Barca jest riječ ž i v o t, – Nikola Ivanišin
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 103–108.

315.

KEKEZ, Josip

Antun Barac i usmena književnost, – Josip Kekez
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 109–117.

316.

JAKŠIĆ, Georgije

Antun Barac i njegov stav prema problemu: odnosi, susreti, i prožimanje usmene narodne književnosti i hrvatske pisane književnosti, – Georgije Jakšić
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 119–124.

317.

CRNKOVIĆ, Milan

Antun Barac i (hrvatska) dječja književnost, – Milan Crnković
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 125–134.

318.

BOGNER, Ivo

Antun Barac i njegov kritički prikaz književnosti ilirizma, – Ivo Bogner
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 135–142.

319.

STRČIĆ, Mirjana

Književnici Istre u Barčevim radovima, – Mirjana Strčić
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 143–155.

320.

BRLENIĆ-VUJIĆ, Branka

Barčeva estetika bila u interpretaciji Vidrićeve lirike, – Branka Brlenić-Vujić
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 157–163.

321.

BABIĆ, Dragomir

Antun Barac svojim radovima o Franu Vladimiru Mažuraniću, – Dragomir Babić
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 165–170.

322.

MILANOVIĆ, Branko

Antun Barac i srpska književnost XIX vijeka, – Branko Milanović
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 171–179.

323.

IVANOVIĆ, Radomir

Antun Barac o Jovanu Skerliću, – Radomir Ivanović
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 181–191.

324.

CESAR, Ivan

Antun Barac o slovenskoj književnosti, – Ivan Cesar
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 193–201.

325.

NEMEC, Krešimir

Antun Barac i slovenska književnost, – Krešimir Nemeč
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 203–210.

326.

KLUGE, Dieter Rolf

Njemački prijevod Barčeve »Jugoslavenske književnosti« (Metodološke primjedbe o pojmu »jugoslavenska književnost«, – Rolf Dieter Kluge
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 211–214.

327.

KALENIĆ, Vatroslav

Filološko razjašnjenje Antuna Barca, – Vatroslav Kalenić
Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 215–226.

328.

VONČINA, Josip

O Barčevim kritičkim izdanjima, – Josip Vončina

Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 227–232.**329.**

VINCE, Zlatko

Barčevi poticaji proučavanju hrvatskoga književnog jezika, – Zlatko Vince

Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 233–249.**330.**

DIKLIĆ, Zvonimir

Elementi nastavne interpretacije u književnoznanstvenom djelu Antuna Barca kao sastavni dio njegove književnopovijesne metodologije, – Zvonimir Diklić

Barčev zbornik, uredio: Miroslav Šicel, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., str. 251–259.**331.**

FRANGEŠ, Ivo

Barčevo »pravdanje« sa Šimićem : (Vidrićeva Mrtva ljubav), – Ivo Frangeš

Umjetnost riječi, 28, br. 3, str. 179–192; Zagreb, 1984.**332.**

FRANGEŠ, Ivo

Povijest za sva vremena : književnopovijesni znanstveni rad Antuna Barca i danas kao smirujuće upozorenje da je predan i ozbiljan rad trajna stečevina kulture, – Ivo Frangeš
Oko, XIII, str. 15; Zagreb, 1985.– Bibliografska jedinica preuzeta iz »Bibliografije Ive Frangeša«, koju je izradila Nedjeljka Paro i objavila u *Zborniku o Ivi Frangešu*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zagreb / Trst, 19. – 21. travnja 2012., sv. 13, Hrvatski književni povjesničari, gl. ur. prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2013., str. 623.**1986.****333.**

ŠICEL, Miroslav

Antun Barac i njegovo djelo, – Miroslav Šicel

Antun Barac, *O književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1986., str. 7–19.

– Uvodni esej.

1987.**334.**

FRANGEŠ, Ivo

[O Barcu] i Barac, Antun, – Ivo Frangeš

Povijest hrvatske književnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 417–418, 426–427.

1988.**335.**

ARAMBAŠIN, Tatjana

Mladenačka Barčeva pisma iz Sušaka u »Spljet«, – [priredila] Tatjana Arambašin
Croatica, XIX, sv. 30, str. 125–168; Zagreb, 1988.

1989.**336.**

STAMAC, Ante

Antun Barac – pretražitelj hrvatske književnokritičke misli, – Ante Stamać
Passim, Logos, Split, 1989., str. 111–130.

337.

MILIĆEVIĆ, Nikola

U spomen Antunu Barcu. (Govoreno u Crikvenici 28. 10. 1977.), – Nikola Milićević
Od davnih do nedavnih, Naprijed, Zagreb, 1989., str. 116–125.

1990.**338.**

CESAR, Ivan

Slovenska književnost u okviru jugoslavenskih književnosti (Antun Barac u slovenskoj
književnosti), – Ivan Cesar
Od riječi do znaka : studije i eseji, Globus, Zagreb, 1990., str. 105–116.

339.

ŠICEL, Miroslav

Antun Barac – Ivo Frangeš: ili od filologije do estetike, – Miroslav Šicel
Croatica, XXI, sv. 33, str. 53–58; Zagreb, 1990.

1991.**340.**

ŠICEL, Miroslav

Antun Barac – Ivo Frangeš ili: od filologije do estetike, – Miroslav Šicel
Forum, 30, knj. 61, br. 3–4, str. 351–355; Zagreb, 1991.

1993.**341.**

VINCE, Zlatko

Antun Barac, – Zlatko Vince

Portreti hrvatskih jezikoslovaca, knj. 5, [urednica Gordana Crnković], Hrvatski radio,
Zagreb, 1993., str. 239–245.

1994.**342.**

STOJEVIĆ, Milorad

Pjesništvo Antuna Barca, Libellus, Rijeka, 1994. – 158 str.**343.**

BABIĆ, Dragomir

Antun Barac o Silviju Strahimiru Kranjčeviću, – Dragomir Babić

Usponi, br. 10, str. 20–29; Senj, 1994.**344.**

VUKUŠIĆ, Stjepan

Novakova i Barčeva slika Podgorja, – Stjepan Vukušić

Usponi, br. 10, str. 39–43; Senj, 1994.**345.**

LUKEŽIĆ, Irvin

Barac i Sušak, – Irvin Lukežić

Sušačka revija, II, br. 8, str. 3–5; Rijeka, 1994.**346.**

NEMEC, Krešimir

Barac o recepciji književnosti, – Krešimir Nemeč

Umjetnost riječi, XXXVIII, br. 3–4, str. 169–175; Zagreb, srpanj – prosinac 1994.**1995.****347.**

FRANGEŠ, Ivo

Antun Barac (1894 – 1955), – Ivo Frangeš

Geschichte der kroatischen Literatur, Von den Anfängen bis zur Gegenwart, Böhlau, Verlag, Köln, Weimar, Wien, 1995., str. 574–575, 599–600.**348.**

IVANIŠIN, Nikola

Stvaranje, stvaralac, stvaralaštvo : o književnopovijesnom stvaralaštvu Antuna Barca, – Nikola Ivanišin

Dometi, 5, br. 7–12, str. 121–130; Rijeka, srpanj – prosinac 1995.**349.**

SAMARDŽIJA, Marko

Hrvatska jezična problematika XIX. stoljeća u videokrugu Antuna Barca, – Marko Samardžija

Fluminensia, 7, br. 1, str. 15–22; Rijeka, 1995.

350.

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Kroatizam Ante Kuzmanića i Zore dalmatinske, – Tihomil Maštrović

Zora dalmatinska, zbornik radova, Matica hrvatska – Ogranak Zadar, Zadar, 1995., str. 64 i 68.**1996.****351.**

IVANIŠIN, Nikola

Književnopovijesno djelo Antuna Barca, – Nikola Ivanišin

Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1996. – 113 str.

352.

IVANIŠIN, Nikola

Dva – ne samo – biografska zapisa u povodu četrdesete obljetnice smrti Antuna Barca, – Nikola Ivanišin

Zadarska smotra, XLV, br. 1–3, str. 299–315; Zadar, 1996.**353.**

MILANJA, Cvjetko

Barčeva antropološka aksiologija, – Cvjetko Milanja

Umjetnost riječi, XL, br. 1, str. 45–52; Zagreb, siječanj – ožujak 1996.**1997.****354.**

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Ante Starčević i krug oko Zore dalmatinske, – Tihomil Maštrović

Ante Starčević i njegovo djelo (Radovi sa Znanstvenoga skupa o 100. obljetnici smrti Oca domovine održanog 18. i 19. travnja 1996. u Zagrebu, HAZU, Zagreb, 1997., str. 176 i 177.**355.**

ŠICEL, Miroslav

Hrvatska znanost o književnosti, – Miroslav Šicel

Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća, 2. nadopunjeno i prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 269, 271–278, 280.**356.**

ŠICEL, Miroslav

Antun Barac i hrvatska moderna, – Miroslav Šicel

Hrvatski književni obzori : eseji i studije, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1997., str. 114–121.

357.

JELČIĆ, Dubravko

Dominacija ekspresionizma. Antun Barac (1894. – 1955.); Moderni objektivizam i socijalna tendencioznost. U raskolima – Dubravko Jelčić

Povijest hrvatske književnosti, Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne, Drugo, znatno prošireno izdanje, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997., str. 250 i 251; 278 i 279.

358.

FRANGEŠ, Ivo

Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti, – Ivo Frangeš

Zbornik o Mihovilu Kombolu, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 25. obljetnice smrti, Zadar, 18. – 20. studenoga 1981., ponovljeno izdanje, Hrvatski književni povjesničari, sv. 1, gl. ur. prof. dr. Nevenka Košutić-Brozović i prof. dr. Tihomil Maštrović, Zagreb – Zadar, 1997., str. 13–23.

359.

BABIĆ, Stjepan

Jezikoslovni aspekti Ježićeva priredivačkoga rada na Šenoininim djelima, – Stjepan Babić

Zbornik o Slavku Ježiću, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa povodom 100. obljetnice rođenja, Zagreb – Zadar, 19. – 22. listopada 1995., Hrvatski književni povjesničari, sv. 2, gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1997., str. 119–122, 124, 125, 127–129.

360.

GRAČAKOVIĆ, Marija

Zavičaj kao ishodište uzleta Antuna Barca, – Marija Gračaković

Postignuća i trenuci, II. Srednja škola Dr. Antuna Barca, Crikvenica, 1997., str. 53–60.

1998.**361.**

FLAKER, Aleksandar

»Kopernikanski obrat« ili o Škrebu, osobno, – Aleksandar Flaker

Zdenko Škreb: *Književne interpretacije*, priredio Aleksandar Flaker, Alfa, Zagreb, 1998., str. 8, 10–14.

362.

ŠKREB, Zdenko

Šenoa: Karamfil sa pjesnikova groba. Interpretacija, – Zdenko Škreb

Književne interpretacije, priredio Aleksandar Flaker, Alfa, Zagreb, 1998., str. 99, 100, 105, 107, 109, 113–115, 117, 119, 120, 122 i 123.

363.

ŠKREB, Zdenko

August Šenoa, prvi hrvatski romanopisac, – Zdenko Škreb

Književne interpretacije, priredio Aleksandar Flaker, Alfa, Zagreb, 1998., str. 223–225, 227–229, 234, 239, 240, 243–245, 247 i 248.

364.

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Begovićev prinos hrvatskom političkom kazalištu, – Tihomil Maštrović
Recepcija Milana Begovića, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zagreb – Zadar, 1998., str. 139, 140, 142.

365.

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Franjo Fancev o hrvatskom narodnom preporodu, – Tihomil Maštrović
Zbornik o Franji Fancevu, zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb – Zadar, 20. – 22. ožujka 1997., Hrvatski književni povjesničari, sv. 3, gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb – Zadar, 1998., str. 39 i 40.

366.

MOGUŠ, Milan

Tomo Matić i Akademija, – Milan Moguš
Zbornik o Tomi Matiću, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998., Hrvatski književni povjesničari, sv. 4, gl. ur. prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 13, 14, 29, 30, 33 i 36.

– O Barčevom ulasku u HAZU (JAZU).

1999.**367.**

JELČIĆ, Dubravko

Antun Barac između jugoslavenstva i hrvatstva, – Dubravko Jelčić
Književnost u čistilištu, Matica hrvatska, Zagreb, 1999., str. 285–292.

368.

STAMAĆ, Ante

Antun Barac – pretražitelj hrvatske književnokritičke misli, – Ante Stamać
Pogled unatrag : izabrane rasprave, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1999., str. 209–225.

369.

UGUSSI, Romano

Nekoliko kritičkih primjedbi na estetičku teoriju Benedetta Crocea i problem recepcije, – Romano Ugussi
Tabula, 1, str. 199–222; Pula, studeni 1999.

370.

ANONIM

Antun Barac, – Anonim
Hrvatska enciklopedija, sv. 1, A – Bd, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999., str. 606.

2000.**371.**

IVANIŠIN, Nikola

Kriteriji Alberta Halera pri ocjenjivanju nacionalnih i lokalnih književnih vrsta, – Nikola Ivanišin

Zbornik o Albertu Haleru, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Dubrovnik, 29. – 30. travnja 1999., Hrvatski književni povjesničari, sv. 5, gl. ur. prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2000., str. 31, 34–36, 46, 47.**372.**

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Halerova prosudba Preradovićeve pjesništva, – Tihomil Maštrović

Zbornik o Albertu Haleru, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Dubrovnik, 29. – 30. travnja 1999., Hrvatski književni povjesničari, sv. 5, gl. ur. prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2000., str. 76 i 77.**373.**

KOHAROVIĆ, Nebojša

Halerovo (ne)tumačenje jezičnih odlika hrvatskih pisaca, – Nebojša Koharović

Zbornik o Albertu Haleru, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Dubrovnik, 29. – 30. travnja 1999., Hrvatski književni povjesničari, sv. 5, gl. ur. prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2000., str. 203–205.**374.**

NOVAKOVIĆ, Goran

Albert Haler u povijestima hrvatske književnosti, – Goran Novaković

Zbornik o Albertu Haleru, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Dubrovnik, 29. – 30. travnja 1999., Hrvatski književni povjesničari, sv. 5, gl. ur. prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2000., str. 251–256.**2001.****375.**

ČABRAJEC, Miroslav

Neki teorijski aspekti Barčeva pristupa književnom djelu, – Miroslav Čabrajec

Mozaik : književnokritički zapisi, kazališne recenzije, putopisi, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2001., str. 192–210.**376.**

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Kroatizam Ante Kuzmanića i Zore dalmatinske, – Tihomil Maštrović

Nad jabukama vile Hrvaticice : kroatističke studije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 70, 74–76.

377.

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Ante Starčević i krug oko Zore dalmatinske, – Tihomil Maštrović

Nad jabukama vile Hrvaticе. Kroatističke studije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 87 i 88.**378.**

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Franjo Fancev o hrvatskom narodnom preporodu, – Tihomil Maštrović

Nad jabukama vile Hrvaticе. Kroatističke studije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 106 i 108.**379.**

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Halerova prosudba Preradovićeва pjesništva, – Tihomil Maštrović

Nad jabukama vile Hrvaticе. Kroatističke studije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 117 i 118.**380.**

MAŠTROVIĆ, Tihomil

Begovićeв prinos hrvatskom političkom kazalištu, – Tihomil Maštrović

Nad jabukama vile Hrvaticе. Kroatističke studije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 296 i 299.**381.**

SCHIFFLER, Ljerka

Doprinos Branka Vodnika hrvatskoj enciklopedistici, – Ljerka Schiffler

Zbornik o Branku Vodniku, književnom povjesničaru: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Varaždin, 13. – 15. travnja 2000., Hrvatski književni povjesničari, sv. 6, gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 239–241, 243, 251, 254, 256.**382.**

KAPRALJEVIĆ, Ana

Branko Vodnik u Barčevoj, Frangešovoj i Šichelovoj primjeni, – Ana Kapraljević

Zbornik o Branku Vodniku, književnom povjesničaru: zbornik radova sa znanstvenoga skupa Zagreb – Varaždin, 13. – 15. travnja 2000., Hrvatski književni povjesničari, sv. 6, gl. ur. Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 293–307.**383.**

POGAČNIK, Jože

Antun Barac i književna povijest, – Jože Pogačnik

Tragovi u vremenu, Matica hrvatska, Zagreb, 2001., str. 253–268.

2003.**384.**

ŠICEL, Miroslav

Antun Barac – Ivo Frangeš ili: od filologije do estetike (1850. – 1950.), – Miroslav Šicel
Pisci i kritičari : studije i eseji iz hrvatske književnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.,
str. 318–325.

385.

NEMEC, Krešimir

Dijagonale i vertikale hrvatske književnosti, – Krešimir Nemeć
Pisci i kritičari : studije i eseji iz hrvatske književnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.,
str. 375–378.

386.

NOVAK, Slobodan Prosperov

Novovjekovlje, Antun Barac, – Slobodan Prosperov Novak
Povijest hrvatske književnosti, Od Bašćanske ploče do danas, Golden marketing, Zagreb,
2003., str. 368 i 369.

2004.**387.**

JURIŠIĆ, Šimun

Uz pedeseti rođendan. Antun Barac: Jugoslavenska književnost, – Šimun Jurišić
Na tragu Ive Andrića : knjige i odjeci, Logos, Split, 2004., str. 137–151.

388.

NOVAK, Slobodan Prosperov

Bijeg od knjige, – Slobodan Prosperov Novak
Povijest hrvatske književnosti – Sjećanje na dobro i zlo, sv. III, Marjan tisak, Split, 2004.,
str. 29–30.

389.

JELČIĆ, Dubravko

Dominacija ekspresionizma. Antun Barac (1894. – 1955.); Moderni objektivizam i socijalna tendencioznost. U raskolima – Dubravko Jelčić
Povijest hrvatske književnosti, Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne, Drugo, znatno prošireno izdanje, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 384 i 385; 429 i 430.

390.

SOLAR, Milivoj

Između lingvistike i filozofije, – Milivoj Solar
Uvod u filozofiju književnosti, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 297–300, 304–306.

391.

(Z.) [ZELJKOVIĆ, Branislav]

A. Barac, Jugoslavenska književnost, – (Z.)

Književna istorija, sv. 122; Beograd, 2004.

392.

JURIŠIĆ, Šimun

Antun Barac, »Jugoslavenska književnost u očima kritičara i kritizera«, – Šimun Jurišić

Književna istorija, XXXVI, str. 183–192; Beograd, 2004.

393.

BALAS, Zlatica

Trajna veza Pantovčaka i Kamenjaka. Pet pitanja za dr. Boška Barca, profesora neurologije i sina velikana hrvatske književnosti, dr. Antuna Barca, – Zlatica Balas

Novi list, LVII, br. 18.344, Beseda; Rijeka, 23. rujna 2004.

2005.**394.**

FRANGEŠ, Ivo

Pjesmotvor trajnog sklada Smrt Smail-age Čengića Ivana Mažuranića, – Ivo Frangeš

Riječ što traje : književne studije i rasprave, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 97, 99, 100, 107, 118, 122 i 123.

395.

FRANGEŠ, Ivo

Antun Gustav Matoš: Jesenje večer, – Ivo Frangeš

Riječ što traje : književne studije i rasprave, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 213, 220, 222–225, 227 i 229.

396.

FRANGEŠ, Ivo

Vladimir Vidrić: Pejzaž II. Interpretacija, – Ivo Frangeš

Riječ što traje : književne studije i rasprave, priredili: Dunja Fališevac i Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 254 i 261.

2006.**397.**

SKOK, Joža

Barčeva, Ježićeva, Frangešova i Šicelova književnopovijesna recepcija novokajkavske i novočakavske književnosti, – Joža Skok

Osmišljavanja, Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela, Priredio V. Brešić, Filozofski fakultet, Zagreb, 2006., str. 429, 430 i 432.

398.

ŠKVORC, Boris

Problemi pozicioniranja književnopovijesnog subjekta, – Boris Škvorc
Osmišljavanja, Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela, Priredio V. Brešić, Filozofski fakultet, Zagreb, 2006., str. 439, 441, 443, 444, 448, 453 i 456.

399.

BREŠIĆ, Vinko

Status časopisa u Šicelovoj *Povijesti*, – Vinko Brešić
Osmišljavanja, Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela, Priredio V. Brešić, Filozofski fakultet, Zagreb, 2006., str. 471, 472, 475, 479, 485, 486 i 488.

400.

BABIĆ, Stjepan

Uz Barčev članak O hrvatskim vukovcima, – Stjepan Babić
Jezik, 53, br. 2, str. 64–66; Zagreb, 2006.

401.

SKOK, Joža

Hrvatski književni povjesničari u kritičkom obzorju Miroslava Šicela, – Joža Skok
Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, No. 16–17, str. 35–46; Varaždin, listopad 2006.

402.

BARBARIĆ, Ivan

Antun Barac (1894.–1955.): uz 110. obljetnicu rođenja, – Ivan Barbarić
Vinodolski zbornik, br. 11, str. 265–275; Ustanova u kulturi »Dr. Ivan Kostrenčić« Crikvenica, Crikvenica, Novi Vinodolski, Bribir, 2006.

2007.**403.**

SKOK, Joža

Estetičke i etičke Barčeve dileme. Antun Barac: »Bijeg od knjige«, Naprijed, Zagreb, 1965.

Književni ogleđi i pogledi : studije, eseji i ogleđi iz novije hrvatske književnosti, Tonimir, Varaždinske Toplice, Ogranak Matice hrvatske, Varaždin, 2007., str. 129–133.

– Isto u: *Školske novine*, XVII, br. 5, str. 10 i 11; Zagreb, 25. veljače 1966.

404.

SKOK, Joža

Najbolje stranice hrvatske povijesti književnosti. Antun Barac: »Problemi književnosti«, »Rasprave i kritike« – izabrana djela s izborom, predgovorom i napomenama Ive Franješa – »Naprijed« (Zgb), »Prosveta« (Bgd) i Svjetlost (Sar), 1966., – Joža Skok
Književni ogleđi i pogledi : studije, eseji i ogleđi iz novije hrvatske književnosti, Tonimir, Varaždinske Toplice, Ogranak Matice hrvatske, Varaždin, 2007., str. 134–138.

– Iz: *Školske novine*, XV, br. 23, str. 6; Zagreb, 18. prosinca 1964.

405.

SKOK, Joža

Književnopovijesna recepcija novokajkavske i novočakavske književnosti, – Joža Skok *Književni ogledi i pogledi : studije, eseji i ogledi iz novije hrvatske književnosti*, Tonimir, Varaždinske Toplice, Ogranak Matice hrvatske, Varaždin, 2007., str. 177–179.

– Isto u: *Osmišljavanja, Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela*, Priredio V. Brešić, Filozofski fakultet, Zagreb, 2006. (prva četiri poglavlja).

406.

MILANJA, Cvjetko

Lasićev Barac, – Cvjetko Milanja

Književna republika, V, br. 10–12, str. 15–20; Zagreb, listopad – prosinac 2007.

2008.**407.**

IVANIŠIN, Nikola

Uvodna bilješka uz: Antun Barac: Pisma Nikoli Ivanišinu, – Nikola Ivanišin *Mogućnosti*, 55, br. 10/12, str. 125–129; Split, 2008.

2009.**408.**

TOMASOVIĆ, Mirko

Poeta Zagradiensis, – Mirko Tomasović

Domaća tradicija i europski obzor, Izabrane rasprave o hrvatskoj književnosti, Književni krug, Split, 2009., str. 360 i 364.

2010.**409.**

MEIĆ, Perina

Antun Barac: Književnost ilirizma (1954.), Književnost pedesetih i šezdesetih godina (1960.), – Perina Meić

Čitanje povijesti književnosti : (metodološki modeli književnopovijesnih istraživanja u hrvatskoj znanosti o književnosti), Alfa, Mostar, 2010., str. 102–108.

410.

ŠICEL, Miroslav

Vidrićeva poezija u interpretaciji Antuna Barca i Ive Frangeša : (U povodu 100. obljetnice pjesnikove smrti), – Miroslav Šicel

Kolo, 19, br. 1/2, str. 82–94; Zagreb, 2010.

411.

JELČIĆ, Dubravko

Antun Barac, – Dubravko Jelčić

Hrvatska književna enciklopedija, sv. 1, A – Gl, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 103–105.

2011.**412.**

150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1861. – 2011., HAZU, Zagreb, 2011., str. 21, 268, 315 i 316.

– [Donose se Barčevi životopisni podatci vezani uz profesionalne veze s HAZU (JAZU)].

413.

BARAC, Mladen

Saki četrtak pratin Besedu. Razgovor: Dohtor Boško Barac, umirovljeni sveučilišni profesor neurologije i sin dra Antuna Barca, – Mladen Barac

Novi list, LXV, br. 20.780, Beseda, XIX, br. 887, str. 54–55; Rijeka, 1. rujna 2011.

2012.**414.**

JELČIĆ, Dubravko

Antun Barac (1894 – 1955), – Dubravko Jelčić

Siglo XX. El predominio del Expresionismo. La joven lírica croata, *Historia de la literatura croata : Desde la lápida de Baška hasta el Postmodernismo*, La Zonámbula, Guadalajara, 2012., str. 272–274.

415.

MEIĆ, Perina

II. Povijest književnosti – teorija i praksa / metodološkoformacijske analize. Periodizacija novije hrvatske književnosti – teorijski aspekti i praktične realizacije. Antun Barac: *Književnost ilirizma i Književnost 50-ih i 60-ih godina*, – Perina Meić

Smjerokazi: (teorijske i književnopovijesne studije), Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2012., str. 64–75.

416.

BARAC, Boško

Pismo, – Boško Barac

Književna Rijeka, XVII, br. 3, str. 70–73; Rijeka, jesen 2012.

– Povodom tekstova o Rijeci Antuna Barca u *Književnoj Rijeci* br. 1/2012. i br. 2/2012.

417.

BROZOVIĆ, Dalibor

Antunu Barcu, In memoriam : Uz petu obljetnicu smrti, – Dalibor Brozović

Književna Rijeka, XVII, br. 3, str. 74–80; Rijeka, jesen 2012.

– Izvor: Dalibor Brozović: Antunu Barcu, In memoriam, *Zadarska revija*, IX, br. 6, str. 456–460; Zadar, 1960.

418.

PUPAČIĆ, Josip

Antun Barac *ili* povijest novije hrvatske književnosti : Uz desetu obljetnicu smrti, – Josip Pupačić

Književna Rijeka, XVII, br. 3, str. 81–84; Rijeka, jesen 2012.

– Objavljeno krajem 1965. godine u tjedniku za kulturna i književna pitanja *Telegram*, VI, br. 290, str. 11; Zagreb, 1965.

419.

IVANIŠIN, Nikola

Kada Barčeva sabrana djela?, – Nikola Ivanišin

Književna Rijeka, XVII, br. 3, str. 85–88; Rijeka, jesen 2012.

– Izvor: Kada Barčeva sabrana djela? u: *Vjesnik*, Zagreb, 30. IX. 1980. (Pretisnuto u knjizi: Nikola Ivanišin, *Književnopovijesno djelo Antuna Barca*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1996., str. 104–108).

2013.**420.**

BARAC, Boško

Pismo, – Boško Barac

Književna Rijeka, XVIII, br. 2, str. 170–173; Rijeka, ljeto 2013.

– Pismo o nastanku *Bijega od knjige*.

421.

BARAC, Boško

Intimni svijet Antuna Barca : životni pogledi – okolnosti, problemi, nedovršeni planovi

– kraj od podmukle boli : (dokumentirana sjećanja), – Boško Barac

Književna Rijeka, XVIII, br. 4, str. 73–103; Rijeka, zima 2013.**422.**

BEDE, Ana

Njegoševo djelo dobro prihvaćeno u Hrvatskoj. (Recepcija Njegoševa djela u Hrvatskoj: u povodu dvjestote godišnjice rođenja, uredili: Milorad Nikčević i Jakov Sabljčić, Osijek – Podgorica, 2013.), – Ana Bede

Kolo, XXIII, br. 6, str. 248–251; Zagreb, 2013.

– O izdanju *Gorskog vijenca* (1847.) s popratnim komentarima Antuna Barca.

423.

BARAC, Boško

Čemu služe podmetanja, neistine i izmišljotine akademika Dubravka Jelčića, – Boško Barac

Vijenac, XXI, br. 495, str. 16–17; Zagreb, 21. veljače 2013.**2014.****424.**

M.[AŠTROVIĆ], T.[ihomil]

Znanstveni skup o akademiku Antunu Barcu, – T.[ihomil] M.[aštrović]

Glasnik HAZU, I, br. 1, str. 72–73; Zagreb, siječanj – lipanj 2014.**425.**

JERGOVIĆ, Miljenko

Antun Barac : Gadost knjige, – Miljenko Jergović

Objavljeno 15. 2. 2014. na: <http://www.jergovic.com/subotnja-matineja/antun-barac-gadost-knjige/> (pristup: 30. 4. 2015.)

426.

Izvor: hina/narod.hr

Trodnevni skup o književnom povjesničaru Antunu Barcu, – Izvor: hina/narod.hr (Objavljeno: 24. 4. 2014.) na: <http://narod.hr/kultura/trodnevni-skup-o-knjizevnom-povjesnicaru-antunu-barcu> (pristup: 30. 4. 2015.)

427.

Autor: MojZagreb portal

HAZU: Skup o Antunu Barcu od 24. do 26. travnja, – Autor: MojZagreb portal
Objavljeno: 20. 4. 2014. na: <http://mojzagreb.info/zagreb/hrvatska/hazu-skup-o-antunu-barcu> (pristup: 30. 4. 2015.)

428.

(dde) [DERK, Denis]

Što je Antun Barac napisao, a nikada nije objavljeno?, – (dde)
Večernji list, 54, br. 18.064, str. 33; Zagreb, 24. travnja 2014.

429.

ANONIM

Znanstveni skup o Antunu Barcu, – Anonim

Objavljeno: 24. 4. 2014. na: <http://www.unizg.hr/nc/vijest/article/znanstveni-skup-o-antunu-barcu/> (pristup: 30. 4. 2015.)

430.

DERANJA, Franjo

Književnici velikanu Vinodola. Književna večer i znanstveni skup o Antunu Barcu, – Franjo Deranja
Objavljeno 25. 4. 2014. na: http://www.novolist.hr/Vijesti/Regija/node_1589/Knjizevna-vecer-i-znanstveni-skup-o-Antunu-Barcu (pristup: 30. 4. 2015.)

431.

ČAVAR, Martina

Novi pogledi na Antuna Barca, Znanstveni skup o Antunu Barcu, Hrvatski studiji, Zagreb – Crikvenica, 24–26. travnja [2014.], – Martina Čavar
Vijenac, XXII, br. 526, str. 2; Zagreb, 1. svibnja 2014.

432.

Autor: tportal.hr/Hina

Vrijedna ostavština Antuna Barca donirana NSK, – Autor: tportal.hr/Hina
Objavljeno 19. 9. 2014. na: <http://www.tportal.hr/kultura/knjizevnost/351366/Vrijedna-ostavstina-Antuna-Barca-donirana-NSK.html> (pristup: 30. 4. 2015.)

433.

ANONIM

Ostavština akademika Antuna Barca postala je dio fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, – Anonim
Objavljeno: 19. 9. 2014. na: <http://www.nsk.hr/ostavstina-akademika-antuna-barca-postala-je-dio-fonda-nacionalne-i-sveucilisne-knjiznice-u-zagrebu/> (pristup: 13. 5. 2015.)

434.

ŽIVKO, Tijana

Ostavština Antuna Barca donirana Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, – Tijana Živko

Objavljeno: 22. 9. 2014. na: <http://www.ziher.hr/ostavstina-antuna-barca-donirana-nacionalnoj-i-sveucilisnoj-knjiznici-u-zagrebu/> (pristup: 30. 4. 2015.)**435.**

LOVRENOVIĆ, Ivan

O slobodi šutnje. Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Zagreb 1965., – Ivan LovrenovićObjavljeno: 3. 5. 2014. na: <http://ivanlovrenovic.com/2014/05/o-slobodi-sutnje/> (pristup: 13. 5. 2015.)– Prvi put objavljeno u: *Svijet*, Sarajevo, 10. 3. 1981.**2015.****436.**

M.[ATIČEVIĆ], I.[vica]

Barac, Antun, – I.[vica] M.[atičević]

Enciklopedija Matice hrvatske, Iz književne kulture, društvene i političke povijesti Hrvatske 1842 – 2014, 1., A – G, Matica hrvatska, Zagreb, 2015., str. 186–188.**437.**

BARAC, Boško

Pola stoljeća života s hrvatskom neurologijom. Ispovijed na kraju profesionalnog puta, – Boško Barac

Liječničke novine, XV, br. 137, str. 67–68; Zagreb, 15. ožujka 2015.**438.**

STAMAĆ, Ante

Barčevi tekstovi o Antunu Gustavu Matošu, – Ante Stamać

Republika, LXXI, br. 3, str. 3–13; Zagreb, ožujak 2015.**439.**

ŽIC, Igor

Antun Barac i roman *Isušena kaljuža* Janka Polića Kamova, – Igor Žic*Republika*, LXXI, br. 3, str. 14–20; Zagreb, ožujak 2015.**440.**

BARAC, Boško

Antun Barac, poezija i glazba u ozračju Hrvatskog primorja, – Boško Barac

Književna Rijeka, XX, br. 1–2, str. 28–39; Rijeka, proljeće – ljeto 2015.**441.**

ŽIC, Igor

Antun Barac i roman *Isušena kaljuža* Janka Polića Kamova, – Igor Žic*Književna Rijeka*, XX, br. 1–2, str. 40–50; Rijeka, proljeće – ljeto 2015.

Martina Čavar

Kazalo imenâ literature o Antunu Barcu

A

A. 62, 98, 57
– ar; *vidi*: ROJNIĆ, Ante
A. S.; *vidi*: SLODINJAK, Anton
AMICUS VERITATIS 118
ANDRIĆ, Ivo 387
ANONIM 138, 370, 429, 433
ANTIĆ, Vinko 194, 240, 247, 252, 268, 273
ARAMBAŠIN, Tatjana 335

B

– b – 4
B. B.; *vidi*: BORKO, Božidar
B. K. 126
B. M.; *vidi*: MILJKOVIĆ, Branislav
B. N.; *vidi*: NOVAKOVIĆ, Boško
B. T.; *vidi*: TOKIN, Boško
B. V.; *vidi*: VODNIK, Branko
BABIĆ, Dragomir 289, 321, 343
BABIĆ, Stjepan 359, 400
BADALIĆ, Josip 217
BALAS, Zlatica 393
BARAC, Boško 413, 416, 420, 421, 423, 437,
440
BARAC, Mladen 413
BARAC, Vida 234, 235
BARBARIĆ, Ivan 402
BARTULOVIĆ, Niko 3
BEDE, Ana 422
BEGOVIĆ, Milan 364, 380
BERKOPEC, Oton 99
BERKOVIĆ, Josip 81
BODULIĆ, Ljutovid M. 64
BOGIŠIĆ, Rafo 307
BOGNER, Ivo 318
BOGNER, Josip 75, 84

BOGOVIĆ, Mirko 59, 61, 62, 89
BONIFAČIĆ, Antun 27
BORKO, Božidar 54, 116, 177, 189
BOŠKOVIĆ, Milorad 279
BREŠIĆ, Vinko 397–399, 405
BRLENIĆ-VUJIĆ, Branka 320
BROZOVIĆ, Dalibor 147, 199, 226, 417
BUEROV, M. 117
BULATOVIĆ, Božo 153

C

CAR, Duško 255
CESAR, Ivan 324, 338
CRNKOVIĆ, Gordana 341
CRNKOVIĆ, Milan 203, 317
CROCE, Benedetto 369

Č

ČABRAJEC, Miroslav 263, 310, 375
ČEPULIĆ, Drago 128

Ć

Ć.; *vidi*: ĆURČIN, Milan
Ć. Ć.; *vidi*: ĆULIĆ, Ćiro
ĆAVAR, Martina 431
ĆULIĆ, Ćiro 204
ĆURČIN, Milan 11

D

D.; *vidi*: DELALLE, Ivo
D.; *vidi*: PAVLOVIĆ, Dragoljub
DAMIANI, Enrico 123
DEBEVEC, Jože 13
DELALLE, Ivo 6, 32
DELORKO, Olanko 40
DERANJA, Franjo 430

DERK, Denis 428
 DIKLIĆ, Zvonimir 330
 DIMITRIJEVIĆ, Radmilo 85
 DONAT, Branimir 266
 DRAGIN, V. 43
 DRLJIĆ, Rastislav 51
 D. S.; *vidi*: JELČIĆ, Dubravko i SKOK Joža
 DUJMUŠIĆ, Jozo 52, 55, 56, 69, 70

D

DALSKI, Ksaver Šandor; *vidi*: GJALSKI,
 Ksaver Šandor

DŽ

DŽAJA, Mato 301

E

– e – 49
 E. Šr.; *vidi*: ŠTAMPAR, Emil
 EGERIĆ, Miroslav 260
 EROR, Gvozden 298
 ESIH, Ivan 61, 100

F

FANCEV, Franjo 365, 378
 FLAKER, Aleksandar 361–363
 FLAKER, Vida 313
 FRANGEŠ, Ivo 227, 237, 241–246, 264, 269,
 271, 272, 293–296, 298, 299, 301, 331,
 332, 334 339, 340, 347, 358, 382, 384,
 394–397, 404, 410

G

GAŠPAROVIĆ, Stanko 125, 136
 GEORGIJEVIĆ, Krešimir 7, 24, 93, 218
 GJALSKI, Ksaver Šandor 36, 38, 47, 57, 84
 GLIGORIĆ, Velibor 9
 GLONAR, Jože 21
 GLUMAC, Branislav 262
 GRAČAKOVIĆ, Marija 360
 GREGORČIĆ, S. 13, 15, 21

H

– h; *vidi*: PROHASKA, Dragutin
 HALER, Albert 8, 12, 41, 293, 299, 371–374,
 379

HARAMBAŠIĆ, August 28–32, 38
 HRASTE, Mate 178, 179, 181

I

I. E.; *vidi*: ESIH, Ivan
 I. F.; *vidi*: FRANGEŠ, Ivo
 I. K.; *vidi*: KECMANOVIĆ, Ilija
 ILEŠIĆ, Fran 15
 ILJIĆ, Stjepko 33
 IVANIĆ, M. 5
 IVANIŠIN, Nikola 167, 180, 222, 261, 290,
 302, 304, 314, 348, 351, 352, 371, 407,
 419
 IVANOVIĆ, Radomir 323

J

J.; *vidi*: ROTAR, Janez
 J. K.; *vidi*: KAŠTELAN, Jure
 J. P.; *vidi*: PUPAČIĆ, Josip
 J. T.; *vidi*: TOMASOVIĆ, Jakov
 JAKIĆ, Tomislav 170
 JAKIĆ-CESTARIĆ, Vesna 195
 JAKŠIĆ, Georgije 316
 JELČIĆ, Dubravko 172a, 176, 231, 239, 357,
 367, 389, 411, 414, 423
 JERGOVIĆ, Miljenko 425
 JEŽIĆ, Slavko 359, 397
 JURANČIĆ, Janko 175
 JURČIĆ, Vladimir 94
 JURIŠIĆ, Šimun 278, 280, 387, 392
 JUTRONIĆ, Andre 248, 281

K

– Ka; *vidi*: KATIĆ, Milan
 Kv; *vidi*: POLIĆ, Nikola (Kvasimodo)
 KALENIĆ, Vatroslav 327
 KAPRALJEVIĆ, Ana 382
 KAŠTELAN, Jure 184, 250, 251
 KATALINIĆ, Zvonimir 129
 KATIĆ, Milan 91
 KAVANJIN, Jerolim 248, 281
 KECMANOVIĆ, Ilija 192, 193, 223
 KEKEZ, Josip 315
 KEPESKI, Petar 149
 KERŠOVANI, Otokar 44
 KLUGE, Dieter Rolf 326
 KOHAROVIĆ, Nebojša 373

KOMBOL, Mihovil 18, 23, 37, 278, 291, 299, 358
 KOŠUTIĆ-BROZOVIĆ, Nevenka 358
 KOVAČEVIĆ, Božidar 168
 KOVAČIĆ, Ivan Goran 96, 127
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 42, 63, 343
 KRMPOTIĆ, Branko 101, 109
 KULUNDŽIĆ, Zvonimir 76, 119
 KUZMANIĆ, Ante 350, 376

L

– lo – 88

LADIKA, Ivo 79
 LASIĆ, Stanko 198, 406
 LASTA, Petar 233, 236
 LAUŠIĆ, Jozo 256
 LOVRENOVIĆ, Ivan 303, 435
 LUKEŽIĆ, Irvin 345
 LUKIĆ, Vojo 297
 LUNAČEK, Vladimir 22, 23, 28

LJ

Lj. W.; *vidi*: WIESNER, Ljubo

M

– mc – 87

M. M.; *vidi*: MARJANOVIĆ, Milan
 M. S.; *vidi*: SELAKOVIĆ, Milan
 M. U.; *vidi*: UJEVIĆ, Mate
 – mv; *vidi*: VAUPOTIĆ, Miroslav
 M. V.; *vidi*: VAUPOTIĆ, Miroslav
 MAIXNER, Rudolf 216
 MANDIĆ, Igor 257
 MARAKOVIĆ, Ljubomir 20, 38, 59, 86, 110
 MARJANOVIĆ, Milan 291
 MARKOVIĆ, Franjo 139–141
 MARTIĆ, Grga 51
 MARKUŠ, R. 83
 MAŠTROVIĆ, Ljubomir 196
 MAŠTROVIĆ, Tihomil 332, 350, 354, 358, 359, 364–366, 371–374, 376–382
 MATIČEVIĆ, Ivica 436
 MATIĆ, Tomo 366
 MATIJEVIĆ, Mirko 132
 MATKOVIĆ, Marijan 291
 MATL, Josef 89, 254

MATOŠ, Antun Gustav 53, 76, 77, 81, 94, 100, 103, 104, 108, 112, 114, 395, 438
 MAŽURANIĆ, Antun 299
 MAŽURANIĆ, Fran 46, 48, 288, 321
 MAŽURANIĆ, Ivan 394
 MEIĆ, Perina 409, 415
 MEŠTROVIĆ, Mate 97
 MILAČIĆ, Božo 140, 184, 211, 258
 MILAČIĆ, Karmen 158, 287
 MILANOVIĆ, Branko 322
 MILANJA, Cvjetko 353, 406
 MILIČEVIĆ, Vlado 137
 MILISAVAC, Živan 183
 MILKOVIĆ, Zlatko 131, 135
 MILUTINOVIĆ, Kosta N. 29
 MILJKOVIĆ, Branislav 26, 30, 45
 MOGUŠ, Milan 299, 366
 MUSULIN, Stjepan 212, 215

N

N. N. 31

np; *vidi*: POLIĆ, Nikola
 nv 121
 NAZOR, Vladimir 1, 2, 46, 48, 52, 55, 56, 66, 67, 248, 281
 NEHAJEV, Milutin Car 25
 NEMEC, Krešimir 325, 346, 385, 394–396
 NEVISTIĆ, Ivan 19
 NIKČEVIĆ, Milorad 422
 NIKOLIĆ, Vinko 80, 201
 NIZETEO, Antun 77
 NOVAK, Slobodan Prosperov 386, 388
 NOVAK, Vjenceslav 344
 NOVAKOVIĆ, Boško 1, 18, 34–36, 74, 282, 286
 NOVAKOVIĆ, Goran 374
 NOVAKOVIĆ N.; *vidi*: KOMBOL, Mihovil

O

– o –; *vidi*: BORKO, Božidar
 – o; *vidi*: KOMBOL, Mihovil
 O. B.; *vidi*: BERKOPEC, Oton
 O. S.; *vidi*: KOMBOL, Mihovil

P

p. 165
 P 90
 PANTIĆ, Miroslav 159

PARMAČEVIĆ, Stjepan 105
 PARO, Nedjeljka 332
 PAVEŠIĆ, Franjo 58
 PAVLETIĆ, Vlatko 219, 220, 249
 PAVLOVIĆ, Dragoljub 150, 171, 207, 208
 PENN, Henrik 61
 PERIĆ, Konstantin 47
 PEŠIĆ, M. M. 42
 PETI, Mirko 299
 PETRÉ, Fran 210
 POGAČNIK, Jože 308, 383
 POLIĆ KAMOV, Janko 268, 439, 441
 POLIĆ, Nikola 17, 102, 106
 POPOVIĆ, Bruno 146
 POPOVIĆ, M. 166
 POPOVIĆ, Sava 73
 POSAVAC, Zlatko 299
 POTOKAR, Tone 142, 205
 PRERADOVIĆ, Petar 372, 379
 PROHASKA, Dragutin 2
 PROTIĆ, P. 276
 PRPIĆ, Jure 133
 PUPAČIĆ, Josip 145, 151, 253, 418

R

– ran; *vidi*: KOVAČIĆ, Ivan Goran
 R. D.; *vidi*: DRLJIĆ, Rastislav
 R. Š. 156
 RADIĆ, Ante 90–92
 RADOJČIĆ, Nikola 185, 200
 RADULOVIĆ, I. 172, 202
 ROJNIĆ, Ante 48
 ROJNIĆ, Matko 50
 ROTAR, Janez 148, 152, 312

S

S. P.; *vidi*: POPOVIĆ, Sava
 S. T. 155
 St. 16
 SABLJAK, Tomislav 224, 277
 SABLJIĆ, Jakov 422
 SAMARDŽIJA, Marko 349
 SCHIFFLER, Ljerka 381
 SELAKOVIĆ, Milan 141, 144
 SKERLIĆ, Jovan 53, 323

SKOK, Joža 172a, 232, 246, 267, 397, 401, 403–405
 SLODINJAK, Anton 190
 SMERDEL, Ton 39
 STAMAČ, Ante 305, 309, 336, 368, 438
 STANKOVIĆ, Zlatko 78
 STARČEVIĆ, Ante 354, 377
 STOJANOVIĆ, Darinka 57
 STOJEVIĆ, Milorad 342
 STOJKOVIĆ, Borivoje S. 108, 111, 112
 STRČIĆ, Mirjana 274, 288, 319
 SUŠKO, Mario 265

Š

Š. U.; *vidi*: URLIĆ, Šime
 ŠENOA, August 17–20, 22, 24–27, 31–35, 49, 50, 54, 58, 60, 64, 68, 71–73, 93, 144, 359, 362, 363
 ŠICEL, Miroslav 283–285, 292, 300, 306–330, 333, 339, 340, 355, 356, 382, 384, 397–399, 401, 405, 410
 ŠIMIĆ, Stanislav 104, 143, 160, 331
 ŠKREB, Zdenko 361–363
 ŠKRITEK, Božo 225
 ŠKVORC, Boris 398
 ŠLJIVARIĆ, Aleksandar 214
 ŠOĆ, Petar 174
 ŠTAMPAR, Emil 120, 124, 164, 169, 186, 191, 206
 ŠVAGELJ, Dionizije 173, 213, 221, 229

T

TOKIN, Boško 114
 TOMASOVIĆ, Jakov 60, 71
 TOMASOVIĆ, Mirko 299, 408
 TOMIĆ, Vojislav 154
 TRESIĆ PAVIČIĆ, Ante 66, 67, 103

U

UGUSSI, Romano 369
 UJEVIĆ, Mate 46
 UJEVIĆ, Tin 291
 URLIĆ, Šime 122

V

V. Đ. 259
 V. N.; *vidi*: NIKOLIĆ, Vinko

VAUPOTIĆ, Miroslav 139, 184, 228, 238,
270, 275, 295, 296

VEREŠ, Saša 161

VEŠIĆ, A. 65

VICKOVIĆ, Ivo 162

VIDRIĆ, Vladimir 124, 125, 127, 128, 130,
131, 133, 162, 320, 331, 396, 410

VINCE, Zlatko 329, 341

VODNIK, Branko 14, 381, 382

VONČINA, Josip 328

VRAZ, Stanko 100, 113, 139–141

VUČETIĆ, Ivo 95

VUČETIĆ, Šime 187

VUKUŠIĆ, Stjepan 344

W

WENZELIDES, Arsen 10, 113

WIESNER, Ljubo 134

WOLF, Hugo 115

WOLZOGEN, E. 82

Z

Z.; *vidi*: ZELJKOVIĆ, Branislav

ZANINOVIĆ, Vice 130, 187, 188, 209

ZEC, Nikola 68

ZELJKOVIĆ, Branislav 163, 391

Ž

Ž. 72

ŽIC, Igor 439, 441

ŽIVANČEVIĆ, Milorad 230

ŽIVKO, Tijana 434

*ZNANSTVENI SKUP
O ANTUNU BARCU*

Pozdravne riječi

Akademik Zvonko Kusić

Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Antunu Barcu

Sve vas najsrdačnije pozdravljam u ime Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Ima više razloga, pa i osobnih, zašto mi je drago da mogu otvoriti ovaj skup. U prvom redu bih čestitao prof. dr. sc. Tihomilu Maštroviću na izvrsnoj organizaciji skupova o povjesničarima književnosti kojih je do sada bilo četrnaest. Jako je dobro da je ovaj skup dvodijelni i da se odlazi u mjesto rođenja ili života znamenitih ljudi. Antun Barac je značajan za nas jer on je jedan od ljudi koji su gradili našu kulturu i znanost, tako da mu Akademija također duguje veliku zahvalnost. Radilo se o neumornom radniku, strpljivom, samozatajnom, samokritičnom, nadasve marljivom. Od 1918. kad je doktorirao na temi posvećenju Vladimiru Nazoru, s kojim je kasnije bio veliki prijatelj, pa do 1938. kad izdaje svoje najznačajnije djelo *Hrvatska književna kritika* on je stvorio znanost o književnosti i književnoj kritici koja do tada nije bila sistematizirana na moderan način. Do tada su o piscima postojali faktografski podatci i kritika u širem smislu, ali nisu bili jasni pojmovi niti kritike niti same znanosti o književnosti. On je bio prvi koji je sam, u 20–30 godina veliko književno gradivo književnopovijesno osustavio i postavio na svoje mjesto. Također, Antun Barac uspostavio je pojam »veličina malenih«. Bio je prvi koji je smatrao da i oni tzv. mali pisci također stvaraju književnost jednog naroda i to je bilo njegov veliki doprinos. Za Akademiju je važno to što je nakon godine 1947. postavio osnove i za Zavod za jezik i za Zavod za književnost. On je utemeljitelj tih zavoda a na neki način i dva Akademijina razreda, Razreda za filološke znanosti i Razreda za književnost u obliku u kojem ih mi danas znamo. Dakle, neprijeporna je njegova zasluga i uloga.

Moja osobna veza je s njegovim sinom. Prof. dr. Boško Barac jedan je od najznačajnijih neurologa, ali i kliničara i znanstvenika uopće u hrvatskoj medicini koji je dugo godina vodio kliniku na Rebru. Zahvalni smo mu za doprinos u tom području, a isto tako mnogo je učinio da se sačuva uspomena na njegovog oca. Čitao sam osvrt Dalibora Brozovića iz 1960. koji piše da su u jesen 1955. umrla tri velikana – Mihovil Kombol, Tin Ujević i Antun Barac i osvrće se nakon pet godina na njih.

S tim riječima vas pozdravljam i zahvaljujem profesoru Maštroviću i cijeloj plejadi entuzijasta, jer primijetio sam da se tu zaista okupljaju entuzijasti. Za nas je vrlo važno da se čuva baština, da se poštuje, da se valorizira, pa tako i u slučaju Antuna Barca koji je bio značajan znanstvenik i akademik.

Akademik Zvonko Kusić,
predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Akademik Ante Stamać

Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Antunu Barcu

Poštovani gospodine predsjedniče Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, poštovani akademici i akademkinje, gospođe i gospodo,

U ime Razreda za književnost HAZU srdačno vas pozdravljam na početku rada znanstvenog simpozija o životu i djelu Antuna Barca. Kao što je poznato, to je 14. skup u nizu posvećenu hrvatskim književnim povjesničarima, u čemu velikog udjela imaju i znanstvenici akademici članovi našega razreda. Svi su oni, svi smo mi, na izravan ili neizravan način nasljednici Barčeva djela. No jednako je važna povijesna činjenica da je akademik Antun Barac bio jedan od utemeljitelja i dugogodišnji tajnik Razreda za književnost HAZU. Veliki mu je znanstvenik svojedobno zacrtao djelokrug rada, metode i ciljeve istraživanja, te okvire za njihovu praktičnu provedbu. Upravo je s tom namjenom i praktičnom svrhom, pored Razreda, on utemeljio i Zavod, u to doba Institut, za proučavanje povijesti hrvatske književnosti, čemu su se kasnije pridružili i sukladni zavodi za istraživanje hrvatskoga kazališta i glazbe.

Bio je Antun Barac dalekovidan strateg hrvatske znanosti o književnosti, kojoj je, uostalom, nizom zakladnih djela i sam postavio čvrste temelje. Njegovu sintetičnom djelu, povijesti hrvatske književnosti, prethodilo je mnoštvo pojedinačnih znanstvenih uvida. Bile su to koliko zaključne ocjene toliko i opsežne predradnje. Te su se predradnje ostvarile kao monografije, npr. o djelu Vladimira Nazora, Ivana Mažuranića i Vladimira Vidrića, kao znatan broj eseja, npr. o Matošu, Franu Mažuraniću, Anti Tresiću Pavičiću, kao mnoštvo kraćih uporabnih oblika objavljenih po časopisima, te kao povijesni pregled hrvatskoga književnoteorijskog mišljenja.

Takav njegov opus, velik koliko problematskom širinom i značenjem toliko i svojim utjecajem na naraštaje Barčevih sveučilišnih i institutskih nasljednika, na simpoziju će biti podvrgnut detaljnom pretraživanju. Posrijedi su 32 prijavljena izlaganja, koja se tiču razvedena Barčeva opusa, velikanova života, njegove javne zauzetosti, povijesnih nevolja koje su ga pratile, nipošto

na kraju njegove vlastite stvaralačke djelatnosti. Nakon prve sjednice, koja će započeti netom nakon ovoga svečanog otvaranja, cijeli će se skup preseliti u Crikvenicu, Barčev zavičajni grad. Uz drugu sjednicu našeg znanstvenog skupa u njemu će, posvećena Barcu, biti održana i književna večer onih sudionika, koji su u javnosti poznati i kao pjesnici.

Zaželimo, svi zajedno, znanstvenom skupu o životu i djelu Antuna Barca pun uspjeh.

Akademik Ante Stamać,
tajnik Razreda za književnost HAZU

Tihomil Maštrović

Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Antunu Barcu

Poštovani gospodine predsjedniče Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, poštovane dame i gospodo, kolegice i kolege,

Osobita mi je čast što vas mogu pozdraviti na svečanosti otvaranja Znanstvenog skupa o Antunu Barcu koji se održava pod visokim pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i njezinog Razreda za književnost. To je četrnaesti znanstveni skup u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, što ga uspješno, već niz godina, organiziraju Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, zajedno sa suorganizatorima: Sveučilištem u Zadru, Sveučilištem Jurja Dobrile u Puli, Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu, Filozofskim fakultetom Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, te Hrvatskim filološkim društvom iz Zagreba. Znanstvene i organizacijske pretpostavke održavanja skupova o pojedinim hrvatskim književnim povjesničarima bile su osnažene aktivnostima u okviru rada na istoimenom projektu u Odsjeku za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU.

Poslije svakoga znanstvenoga skupa u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, organizatori objavljuju i zbornik s radovima izloženim na pojedinom skupu. Izdavanje zbornika zapravo jest i najvažniji razlog i smisao održavanja znanstvenih skupova u navedenom nizu. Do sada je tako objavljeno trinaest zbornika; to su zbornici o Mihovilu Kombolu, Slavku Ježiću, Franji Fancevu, Tomi Matiću, Albertu Haleru, Branku Vodniku, Ivanu Milčetiću, Dragutinu Prohaski, Milanu Rešetaru, Vatroslavu Jagiću, Šimi Ljubiću, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom i Ivi Frangešu. Na taj su način rezultati znanstvenih i stručnih istraživanja postali dostupni svekolikoj znanstvenoj i kulturnoj javnosti. Potonji, trinaesti po redu zbornik radova – *Zbornik o Ivi Frangešu*, kako je to već postalo uobičajeno, predstavljen je javnosti prije početka novog znanstvenog skupa, upravo ovog o Antunu Barcu, čime je nastavljena dobra praksa da svakom sljedećem znanstvenom skupu u nizu *Hrvatski književni povjesničari* prethodi predstavljanje zbornika s ranijeg skupa.

Na Znanstvenom skupu o hrvatskom književnom povjesničaru Antunu Barcu svoje sudjelovanje najavilo je tridesetak uglednih znanstvenika iz zemlje

(Zagreb, Zadar, Osijek, Split, Rijeka, Varaždin, Sinj) i inozemstva (Italija, Njemačka), od kojih neki spadaju među najuglednija imena europske kroatistike. Potrebno je istaći i to da se među sudionicima s prihvaćenim izlaganjem na skupu nalaze također i imena onih najmlađih znanstvenica i znanstvenika pred kojima se tek otvara buduća znanstvena karijera. Tako će se na skupu ostvariti simbioza iskustva i mladosti.

Radni dio Znanstvenog skupa o Antunu Barcu započet će prvom sjednicom koja će se održati danas, 24. travnja 2014. u Zagrebu, a svoj će rad skup nastaviti sutra, 25. travnja, u Crikvenici gdje će se održati sljedeće dvije radne sjednice skupa. Subotu, 26. travnja, sudionici skupa provest će, uz stručno vodstvo, na izletu po otoku Krku. Mjesta održavanja skupa odabrana su ciljano: Zagreb i Crikvenica su gradovi najuže povezani s znanstvenikovim životom i radom. Podsjećam da je akademik Antun Barac rođen u mjestu Kamenjak (Grižane) kod Crikvenice, 20. kolovoza 1894. a umro je u Zagrebu, gradu u kojem je proživio gotovo čitav svoj stvaralački vijek, 1. studenog 1955. Osnovnu školu polazio je u Grižanima kod Crikvenice (1901. – 1905.), gimnaziju u Sušaku (1905. – 1913.), a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je jugoslavensku književnost, njemački i filozofiju (1917.). Doktorirao je u Zagrebu 1918. monografijom o Vladimiru Nazoru. Kao srednjoškolski profesor službovao je u Sušaku (1918. – 1924.) i Zagrebu (1924. – 1930.). Od 1930. je docent, a od 1938. redoviti profesor jugoslavenskih književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Za okupacije (od kraja 1941. do svibnja 1942.) bio je zatočen u logorima Jasenovac i Stara Gradiška. Školske god. 1945./1946. bio je dekan Filozofskog fakulteta, a 1950./1951. i rektor Sveučilišta u Zagrebu. Godine 1944. izabran je za redovnog člana HAZU, znatno doprinijevši radu Akademije nakon njezine obnove 1947.

Antuna Barca suvremena znanost smatra jednim od najzaslužnijih povjesničara hrvatske književnosti; svoj ugled je ostvario brojnim književnopovijesnim monografijama, nizom istaknutih rasprava o različitim temama vezanim uz hrvatsku književnost i kulturu te književnopovijesnom sintezom koja je nažalost ostala nedovršena. Znanstveni opus Antuna Barca nezaobilazan je u proučavanju hrvatske književne historiografije i novije hrvatske književnosti. Sve do njega, naša je znanost o književnosti, posebno povijest, bila pod snažnim djelovanjem usko shvaćene filologije koja se nije usuđivala odvažiti na estetsko ocjenjivanje i sintezu. Barčeve književne monografije: *Vladimir Nazor* (1918.), *August Šenoa* (1926.), *Mirko Bogović* (1933.), *Hrvatska književna kritika* (1938.), *Vidrić* (1940.), *Mažuranić* (1945.), kao i književne povijesti: *Književnost ilirizma* (1954.), *Književnost pedesetih i šezdesetih godina* (1960.) imaju svoje čvrsto mjesto među onim djelima hrvatske znanosti o književnosti za koje se smatra da su u samim temeljima hrvatske književne historiografije.

Očekuje se da će rezultati i prinosi Znanstvenog skupa o Antunu Barcu, nakon najavljenih sustavno provedenih književnokritičkih, književnoteoretskih, stilističkih, teatroloških i komparatističkih istraživanja najznačajnijih postignuća njegovog stvaralačkog opusa, pokazati veličinu i važnost ukupnog prinosa uglednog književnog povjesničara Antuna Barca hrvatskoj kulturi. Planirano je nizom priloga detektirati njegovu usredotočenost ka usmjeravanju hrvatske književne znanosti, posebno povijesti književnosti, na kritičku analizu djela hrvatskih pisaca, što je s jedne strane značilo prekid s tadašnjom pozitivističkom tradicijom u hrvatskoj književnoj historiografiji, a s druge strane, njegove kritičke analize nesumnjivo su najvažnije Barčevo znanstveno nasljeđe. Opravdano se može tvrditi da je kvalitetno poznavanje Barčeva književno-historiografskog opusa bitna pretpostavka svakog kroatističkog zahvata usmjerenog ka poznavanju hrvatske književnosti u cjelini.

Osobitost ovog Znanstvenog skupa jest i u činjenici što će se u okviru skupa, u organizaciji Gradske knjižnice Crikvenica, danas 24. travnja, održati i *Književna večer* u spomen Antunu Barcu u Crikvenici. Svoje književne radove pročitat će sudionici skupa koji su ujedno i pjesnici: Robert Bacalja, Miljenko Buljac, Ernest Fišer, Ana Kapraljević, Julijana Matanović i Ante Stamać, dok će malo poznate pjesme Antuna Barca interpretirati Antun Pavešković. Voditelj ove književne večeri bit će predsjednik Društva hrvatskih književnika Božidar Petrač.

Nakon priopćenja iznesenih na Znanstvenom skupu o akademiku Antunu Barcu znanstveni i stručni radovi, kako je rečeno, priredit će se za objavljivanje u zasebnom znanstvenom zborniku, čime će se, uz iscrpnu Barčevu bibliografiju i literaturu o njemu, Barčev životopis i druge priloge, na najbolji način široj javnosti približiti lik i djelo uglednog hrvatskog književnog povjesničara. Utoliko je veći i značaj skupa koji danas započima s radom.

Održavanje skupa pomogli su Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Gradska knjižnica u Crikvenici na čemu im srdačno zahvaljujemo.

Naše zahvale idu i obitelji akademika Antuna Barca, napose njegovu sinu prof. dr. sc. Bošku Barcu koji nam je pružio nesebičnu pomoć u istraživanju raznolikih činjenica vezanih uz život i rad njegova oca.

Hvala i svima vama koji ste svojom nazočnošću uveličali ovu svečanost.

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović,
predsjednik Organizacijskoga odbora
Znanstvenog skupa o Antunu Barcu

Silvia Crnić

Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Antunu Barcu

Poštovani sudionici Znanstvenoga skupa o Antunu Barcu, poštovani uzvanici,

iznimno mi je zadovoljstvo pozdraviti vas u ime gradonačelnika Grada Crikvenice, gospodina Damira Rukavine, i u svoje osobno ime, na početku Druge sjednice Znanstvenoga skupa o Antunu Barcu.

Antun Barac, istaknuti hrvatski književni povjesničar i književni kritičar, svojim je radom posebno zadužio naš kraj, pa ga se u ovoj godini, u kojoj obilježavamo 120. godišnjicu njegova rođenja u malenom mjestu Kamenjak kraj Crikvenice, posebno često sjetimo. Stoga nam je iznimno drago da ovaj, 14. u nizu znanstvenih skupova koji se organiziraju u čast hrvatskih književnih povjesničara, obrađuje upravo lik i djelo Antuna Barca.

Zahvaljujem organizatoru skupa, Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, svim suorganizatorima i pokroviteljima, a posebno domaćinu današnjih sjednica, Gradskoj knjižnici Crikvenica, koja je svojim zalaganjem i radom doprinijela da se danas ovdje okupe ugledni znanstvenici iz Hrvatske i svijeta, te na neki način aktualiziraju tezu koju je uspostavio upravo Barac, tezu o veličini malenih, o veličini naše male Crikvenice koja je danas domaćin ovoga značajnoga znanstvenoga skupa.

Silvia Crnić,
zamjenica gradonačelnika Grada Crikvenice

Kronika znanstvenoga skupa

Martina Čavar

Kronika Znanstvenoga skupa o Antunu Barcu

(Zagreb / Crikvenica, 24. – 26. travnja 2014.)

Trodnevni znanstveni skup o književnom povjesničaru i kritičaru Antunu Barcu, četrnaesti u nizu skupova *Hrvatski književni povjesničari* održan je u Zagrebu i Crikvenici, sredinama najuže povezanim sa znanstvenikovim životom i radom, od 24. do 26. travnja 2014., u organizaciji Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, te uz suorganizatore – Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Gradsku knjižnicu Crikvenica, Hrvatsko filološko društvo Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Varaždinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sveučilište u Zadru a pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / Razreda za književnost. U pripremi skupa, uz predsjednika prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića, sudjelovali su članovi Organizacijskoga odbora: prof. dr. sc. Stipe Botica, mr. sc. Ernest Fišer, Ksenija Car Ilić, prof., dr. sc. Valnea Delbianco, izv. prof., akademkinja Dunja Fališevac, akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, prof. em., akademik Ante Stamać, prof. dr. sc. Ante Uglešić, dr. sc. Dubravka Zima, doc. te tajnik dr. sc. Marinko Šišak, doc. i izvršna tajnica Martina Čavar, prof. Održavanje skupa pomogli su Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske i Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Znanstveni skup, koji je s radom započeo 24. travnja 2014. u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; u ime Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, pred pedesetak nazočnih, pozdravio je njezin predsjednik akademik Zvonko Kusić, prisjetivši se prethodnoga, uspješno organiziranoga znanstvenoga skupa o Ivi Frangešu, koji je također svojim radom započeo na istom mjestu te izrazio zadovoljstvo da se taj uspješan projekt nastavlja skupom o neumornom graditelju hrvatske kulture i znanosti, ali i zaslužnom članu HAZU akademiku Antunu Barcu. U ime Razreda za književnost HAZU pozdravnu riječ uputio je tajnik tog Razreda i, može se reći, uspješan proučavatelj Barčeva opusa, akademik Ante Stamać, istaknuvši neprijeporan značaj Antuna Barca u hrvatskoj književnoj historiografiji te najavio izdavanje *Djela Antuna Barca* u 10 knjiga, a koje će urediti akademici Ante Stamać

i Krešimir Nemeč te prof. dr. sc. Tihomil Maštrović. U ime Organizacijskog odbora skup je pozdravio i njegov predsjednik prof. dr. sc. Tihomil Maštrović ustvrdivši da su se objavljivanjem zbornika radova, s prethodnoga skupa, *Zbornika o Ivi Frangešu*; promoviranoga u prosincu 2013. o desetoj obljetnici njegove smrti, stvorile sve pretpostavke za održavanje novoga skupa o Frangeševom prethodniku na Katedri za noviju hrvatsku književnost pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Pri tom je naglasio da se ovim znanstvenim skupom o Antunu Barcu, (Barac je rođen 1894. u Kamenjaku kraj Crikvenice, a umro u Zagrebu 1. studenoga 1955.), ujedno obilježava i 120. obljetnica Barčeva rođenja te zaželio puno uspjeha skupu na kojem će sudjelovati tridesetak uglednih znanstvenika iz šest hrvatskih središta (Zagreb, Osijek, Split, Zadar, Rijeka, Varaždin) te znanstvenici iz inozemstva (Njemačka, Italija).

Prvom sjednicom znanstvenoga skupa predsjedali su: akademik Ante Stamać, prof. dr. sc. Tihomil Maštrović i prof. dr. sc. Reinhard Lauer. Radni dio skupa započeo je izlaganjem akademika Ante Stamaća *Barčevi tekstovi o Antunu Gustavu Matošu*, u kojem je izvijestio da je Barac prvi pozitivno ocijenio Matoša, a za njegova života, što je manje poznata činjenica, te o Antunu Gustavu Matošu objavio čak sedamnaest duljih i kraćih tekstova. Profesor sa sveučilišta Georg-August-Universität iz Göttingena Reinhard Lauer izvijestio je o okolnostima nastanka njemačkog izdanja Barčeve *Jugoslavenske književnosti* (1954.), koja se dosta čitala u inozemstvu i nekoliko desetljeća bila osnovni priručnik o književnosti u bivšoj Jugoslaviji, ocjenjujući je »sklepanom povijesti književnosti«. O Barčevoj djelatnosti u HAZU (JAZU) govorio je prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, naglasivši nedovoljno poznato, da je Barac član HAZU već od 1944., u JAZU je obnovio članstvo 1947., a velike mu zasluge pripadaju u osnivanju dvaju Akademijinih razreda, Razreda za filološke znanosti i Razreda za suvremenu književnost, te dvaju instituta u Zagrebu: Instituta za jezik i Instituta za književnost (danas Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU), kao i Akademijina Instituta za povijesne znanosti u Zadru (1954.). Urednik je i dviju Akademijinih edicija: *Građa za povijest književnosti hrvatske* (1947. – 1953.) te *Noviji pisci hrvatski* (1949. – 1955.). Zapaženo je bilo izlaganje prof. dr. sc. Stanislava Marijanovića u kome su autentično prikazana Barčeva predavanja iz književnosti hrvatske moderne. Barčevu metodologiju u proučavanju književnosti od ranih radova do književnopovijesne sinteze analizirala je dr. sc. Nina Aleksandrov-Pogačnik. Nakon kraće stanke, prof. dr. sc. Vinko Brešić izvijestio je stručnu javnost o rukopisu Barčeve knjige *Književnost Šenoina razdoblja*, trećeg dijela nedovršene Barčeve povijesti novije hrvatske književnosti

Sl. 32.: Predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti akademik Zvonko Kusić pozdravlja sudionike Znanstvenoga skupa u Zagrebu. Radno predsjedništvo na prvoj sjednici (akademik Ante Stamač, prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, prof. dr. sc. Rainhard Lauer)

Sl. 33.: Prva sjednica održana je u Knjižnici HAZU. U prvom redu: Marina Štancl, tajnica HAZU, akademik Pavao Rudan, glavni tajnik HAZU i akademik Zvonko Kusić, predsjednik HAZU

Sl. 34.: Akademik Ante Stamać govori na sjednici Znanstvenoga skupa u Zagrebu

Sl. 35.: Dio Znanstvenoga skupa u Crikvenici

planirane u pet knjiga, koji se nalazi u Barčevoj književnoj ostavštini, a do kojega je autor došao dobrotom Barčeva sina Boška. Potom je izlagao prof. dr. sc. Boško Barac izvjestivši o očevoj ostavštini i zalaganju oko očuvanja hrvatskoga književnoga jezika i njegovim javnim istupima protiv planova za »ujednačavanjem pravopisa«. Dr. sc. Ana Lederer upozorila je na kazališno-kritički rad Antuna Barca, koji dosad nije bio predmetom književnoznanstvenih istraživanja, a nedvojbeno je teatrološki iznimno zanimljiv. Barčev odnos prema hrvatskom narodnom preporodu i romantičarskom književnom kanonu interpretirale su dr. sc. Suzana Coha, doc. i dr. sc. Dubravka Brunčić, doc. Nakon održanih deset referata uslijedila je kraća rasprava, a potom je sudionike skupa primio u ime predsjednika HAZU, akademik Ivan Gušić u palači Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na Zrinskom trgu. U 14 sati sudionici skupa su se uputili u Crikvenicu, rodni kraj Antuna Barca.

Sl. 36.: Višnja i Boško Barac na dijelu skupa u Crikvenici

U organizaciji Gradske knjižnice Crikvenica u Gradskoj vijećnici u 20 sati održana je Književna večer na kojoj su sudjelovali sudionici znanstvenoga skupa, ujedno i pjesnici i znanstvenici: Robert Bacalja, Miljenko Buljac, Ernest Fišer, Ana Kapraljević, Božidar Petrač i Ante Stamać. Moderator Književne večeri bio je predsjednik Društva hrvatskih književnika mr. sc. Božidar Petrač. U punoj Gradskoj vijećnici nazočne je pozdravila, zaželjevi ugodan boravak u Crikvenici, ravnateljica Gradske knjižnice Crikvenica Ksenija Car Ilić, prof., a potom i u ime ljubaznih domaćina Marija Gračaković, umirovljena profesorica hrvatskoga jezika koja je cijeli radni vijek radila u Gimnaziji Antuna Barca u Crikvenici, te ujedno najavila mladoga kantautora iz Barčeva zavičaja, Nevena Barca koji je uz gitaru otpjevao dvije čakavske pjesme dobrodošlice. Poznato je da je Antun Barac kao mladić te za vrijeme logoraških dana pisao poeziju, ali se nije smatrao pjesnikom. Kako bi predstavili Barca pjesnika, prije najavljenih sudionika Književne večeri, po dvije pjesme iz mladenačkog razdoblja, te dvije iz logoraškog opusa pročitao je dr. sc. Antun Pavešković, ustvrdivši da je šteta što Barac nije nastavio pisati poeziju. Uslijedilo je čitanje vlastite poezije pjesnik/inj/a, a ujedno i znanstvenica/ka – sudionika Znanstvenoga skupa o Antunu Barcu.

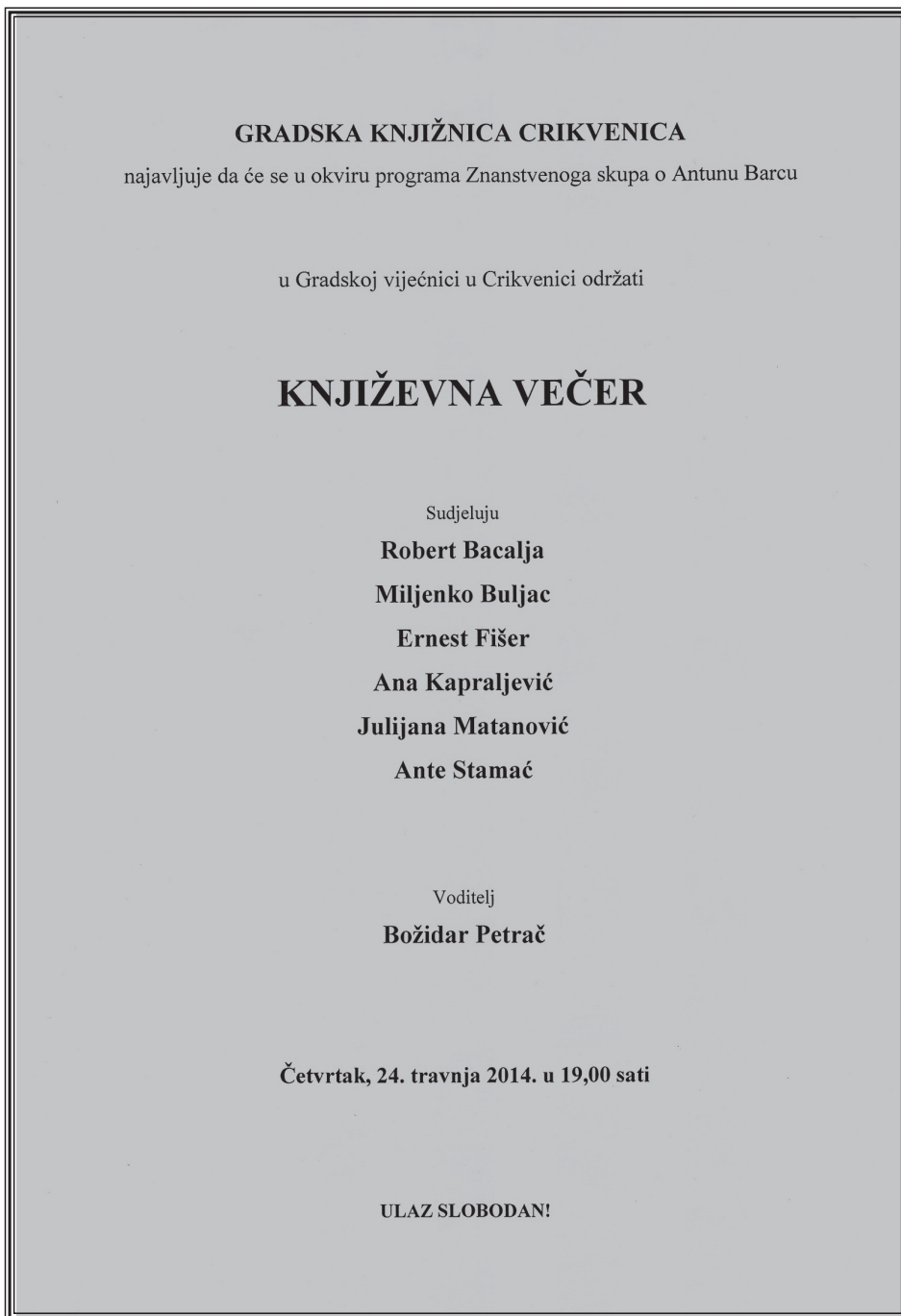
Znanstveni skup nastavio je s radom 25. travnja 2014. u Gradskoj vijećnici u Crikvenici. Prije početka sjednice nazočne su pozdravili: predsjednik Organizacijskog odbora prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, zamjenica gradonačelnika Crikvenice Silvia Crnić, dipl. oec., zaželjevi svima dobrodošlicu i puno uspjeha u radu, te ravnateljica Gradske knjižnice Crikvenice Ksenija Car Ilić, prof. Drugom sjednicom skupa predsjedali su: dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek, prof. dr. sc. Josip Lisac i dr. sc. Ana Batinić. Sjednica je započela izlaganjem *Kombol i Barac: dvije sudbine u jednom nevremenu* prof. dr. sc. Slobodana Prosperova Novaka. Slijedio je referat mr. sc. Ernesta Fišera u kojem se analiziraju Barčeve i Šicelove metodološke podudarnosti i razlike. Antun Barac je autor brojnih monografija i studija o pojedinim hrvatskim piscima (Nazoru, Šenoi, Vidriću i Ivanu Mažuraniću); tako su o Barčevu viđenju Vladimira Frana Mažuranića izvijestili dr. sc. Hrvojka Mihanović Salopek i dr. sc. Robert Bacalja, izv. prof. Brojne književnopovijesne i književnokritičke radove Antuna Barca u uglednom časopisu Matice hrvatske *Hrvatskoj reviji*, objavljene od 1930. do 1944. istražio je prof. dr. sc. Josip Lisac. Metodom generativne hermeneutike dr. sc. Antun Pavešković propitao je Barčeve prosudbe djela Ivana Mažuranića. O Barčevom logoraškom iskustvu izvijestio je Božidar Petrač, nastojeći utvrditi razloge prešućivanja Barčeve postumno objavljene knjige *Bijeg od knjige* (1965.), pri čemu je istakao važan Barčev prinos hrvatskoj logorologiji, tom mračnom i tragičnom žanru i iskustvu europskoga XX. stoljeća. Uslijedila je kraća rasprava kojom je završila druga sjednica znanstvenog skupa.

Sl. 37.: U predahu sjednice Znanstvenoga skupa u Crikvenici

Sl. 38.: Sudionici književne večeri u Crikvenici na kojoj su svoje književne radove čitali književnici, sudionici Znanstvenoga skupa

Sl. 39.: Plakat Književne večeri sudionika Znanstvenoga skupa o Antunu Barcu

Trećom sjednicom skupa, održanom u petak, 25. travnja 2014. u Gradskoj vijećnici u Crikvenici, predsjedali su: dr. sc. Hrvojkja Mihanović-Salopek, mr. sc. Ernest Fišer i Persida Lazarević Di Giacomo. Mr. sc. Ernest Fišer ispričao je izbivanje prof. dr. sc. Jože Skoka i pročitao sažetak njegovog izlaganja naslovljenog: *Čakavsko i kajkavsko pjesništvo u kritičkoj recepciji Antuna Barca*. Uslijedilo je izlaganje dr. sc. Miljenka Buljca o Barčevim teorijskim prinosima stihu i ritmu. Dr. sc. Katarina Ivon, doc. analizirala je Barčev ilirski kanon posebice u drugom dijelu Barčeve *Književnosti ilirizma* (1954.) u kojem predstavlja pisce ilirizma i njihova djela. Martina Čavar osvrnula se na Barčevo poimanje povijesnog romana, posebice kroz analizu opisa Šenoninih povijesnih romana, prikazanih u Barčevom monografskom djelu *August Šenoa* (1926.). Persida Lazarević Di Giacomo usporedila je književno jugoslavenstvo i južnoslavenstvo Antuna Barca s motrištima srpskih povjesničara književnosti, dok je Ana Kapraljević komparirala ideje »slavenskog« i »hrvatskog« u dva književna polihistora, Antuna Barca i Ive Pilara, ispitujući na koji se način razlikovala njihova angažiranost, kako u književnom tako i u društvenom djelovanju. Dr. sc. Dubravka Zima, doc. izlagala je o Barčevom uvođenju publike u književno-znanstveni diskurs, odnosno, o začetcima estetike recepcije u hrvatskoj znanosti o književnosti. Dr. sc. Ana Batinić posvetila se Barčevom poimanju književnosti za djecu i mladež. Poznato je, da je Barac u svom znanstvenom radu bio zaokupljen pitanjima jezika, te je jedan od pokretača i urednika časopisa *Jezik: časopisa za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, o čemu je izlagala Jadranka Mlikota. Barčevo viđenje romana Janka Polića Kamova *Isušena kaljuža* bilo je posljednje izlaganje na skupu koje je održao Igor Žic.

Treća sjednica znanstvenoga skupa završila je kraćom raspravom; pozdravom skupu akademika Petra Strčića, u ime Akademijinog Zavoda za povijesne i društvene znanosti u Rijeci, ocjenjujući ga velikim i značajnim, te završnom riječi akademika Ante Stamaća koji zaključuje da se izlaganja na sjednici u Zagrebu i sjednicama u Crikvenici mogu podijeliti na četiri tipa: 1. Barac kao interpretator književnih djela (izlaganja A. Stamaća, R. Bacalje, H. Mihanović-Salopek, A. Paveškovića i A. Lederer); 2. Barac teoretičar i književni povjesničar (izlaganja R. Lauera, S. Marijanovića, N. Aleksandrov-Pogačnik, V. Brešića, S. Coha, D. Brunčić, J. Skoka, P. Lazarević Di Giacomo, M. Buljca, M. Čavar, K. Ivon, D. Zima, A. Batinić); 3. Barčeva javna djelatnost (izlaganja T. Maštrovića, J. Lisca, A. Kapraljević, J. Mlikota, B. Petrača); 4. Ostalo (izlaganje B. Barca). Toj podjeli prof. dr. sc. Tihomil Maštrović pridodao je i petu – Barčev odnos s drugim književnim povjesničarima, u koju skupinu pripadaju izlaganja S. Prosperova Novaka i E. Fišera o odnosima Barca i drugih književnih povjesničara (M. Kombol, M. Šicel). Sudionicima

skupa zaključno se obratio predsjednik Organizacijskoga odbora prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, zaključivši da je na znanstvenom skupu bilo prijavljeno 32 sudionika, od toga je izlagalo 26 referenata, a 6 je opravdalo izostanak. Izlagače je podsjetio da do kraja kalendarske godine predaju svoje radove za *Zbornik o Antunu Barcu*, koji će se objaviti u godini 2015. o 60. obljetnici smrti Antuna Barca, a to će biti, kao što se već uvriježilo, četrnaesti zbornik u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, do sada su objavljeni (zbornici o Mihovilu Kombolu, Slavku Ježiću, Franji Fancevu, Tomi Matiću, Albertu Hale-ru, Branku Vodniku, Ivanu Milčetiću, Dragutinu Prohaski, Milanu Rešetaru, Vatroslavu Jagiću u 2 sveska, Šimi Ljubiću, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom i Ivi Frangešu), koje uspješno izdaju Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu u suizdavaštvu s Filozofskim fakultetom Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilištem Jurja Dobrile u Puli, Sveučilištem u Zadru i Hrvatskim filološkim društvom.

U Hotelu Kaštel istoga dana održana je svečana večera za sve sudionike skupa.

U subotu, 26. travnja 2014. sudionici skupa autobusom su se uputili u razgledavanje kulturno-umjetničkih spomenika otoka Krka uz stručno vodstvo prof. Marije Gračaković. Brodićem su doplovili ponajprije na otočić Košljun i posjetili Franjevački samostan, te razgledali, uz stručno vodstvo fra Klementa Sršena, poznate košljunske jaslice iz 1651., smještene u kapelici Porodenja, košljunski arheološki i sakralni muzej, te crkvu Navještenja Blažene Djevice Marije u kojoj je pokopana Marija Katarina, kći Ivana Frankapana i Sluga Božji Ivan Peran. Puni dojмова uputili su se u mjesto Jurandvor gdje se nalazi Crkva Sv. Lucije u kojoj je pronađen jedan od najznačajnijih hrvatskih glagoljskih spomenika – Baščanska ploča. O toj ploči na kojoj se prvi put spominje jedan hrvatski vladar na narodnom jeziku – kralj Zvonimir, čiji se original danas čuva u auli Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na Trgu Nikole Šubića Zrinskog u Zagrebu znalački su govorili Dana Kružić, voditeljica kompleksa opati-je sv. Lucije i akademik Ante Stamać. Potom su sudionici razgledali kulturno-povijesne spomenike grada Krka te su u večernjim satima stigli u Zagreb.

Na znanstvenom skupu o Antunu Barcu u Zagrebu i Crikvenici brojni su znanstvenici iz tuzemstva i inozemstva svojim novim čitanjem opusa književnog povjesničara i kritičara Antuna Barca pozicionirali njegovo značenje u hrvatskoj književnoj historiografiji te valorizirali njegova znanstvena ostvarenja. Nakon trodnevnoga znanstvenog skupa još je jednom potvrđeno da je Antun Barac nezaobilazni hrvatski književni povjesničar koji je obilježio cijelo jedno razdoblje u hrvatskoj književnoj historiografiji, stoga se s nestrpljenjem iščekuje 2015., u kojoj će se, o 60. obljetnici Barčeve smrti tiskati *Zbornik o Antunu Barcu* kao trajan doprinos poznavanju tog vrijednog književnog povjesničara.

Sl. 40.: S izleta na otok Krk

Sl. 41.: Klaustar Franjevačkog samostana na Košljunu (Krk)

Sl. 42.: Pred Baščanskom pločom u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru

ZNANSTVENI SKUP O ANTUNU BARCU

Antun Barac

PROGRAM

ZAGREB – CRIKVENICA, 24. – 26. TRAVNJA 2014.

ORGANIZATOR

Hrvatski studiji
Sveučilišta u Zagrebu

SUORGANIZATORI

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Gradska knjižnica Crikvenica
Hrvatsko filološko društvo Zagreb
Ogranak Matice hrvatske u Varaždinu
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Sveučilište u Zadru

POKROVITELJ SKUPA

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti /
Razred za književnost

ORGANIZACIJSKI ODBOR***Predsjednik:***

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

Članovi:

Prof. dr. sc. Stipe Botica, mr. sc. Ernest Fišer, Ksenija Car Ilić, prof.,
dr. sc. Valnea Delbianco, izv. prof., akademkinja Dunja Fališevac,
akademik Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović,
prof. em., akademik Ante Stamać, prof. dr. sc. Ante Uglešić,
dr. sc. Dubravka Zima, doc.

Tajnik:

Dr. sc. Marinko Šišak, doc.

Izvršna tajnica:

Martina Čavar, prof.

PROGRAM

ČETVRTAK, 24. travnja 2014.

ZAGREB, Knjižnica HAZU, Strossmayerov trg 14

9.00 *Prva sjednica znanstvenog skupa*

Predsjedaju: **akademik Ante Stamać** (Zagreb), **prof. dr. sc. Tihomil Maštrović** (Zagreb), **prof. dr. sc. Reinhard Lauer** (Göttingen / Njemačka)

- Pozdravne riječi:

Akademik Zvonko Kusić, predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Akademik Ante Stamać, tajnik Razreda za književnost HAZU

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, predsjednik Organizacijskog odbora Znanstvenog skupa o Antunu Barcu

- Izlaganja:

Akademik Ante Stamać (Zagreb), Barčevi tekstovi o Antunu Gustavu Matošu

Prof. dr. sc. Reinhard Lauer (Göttingen / Njemačka), Sklepana povijest književnosti: njemačko izdanje Barčeve *Jugoslavenske književnosti*

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović (Zagreb), Antun Barac i JAZU (HAZU)

Prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, prof. em. (Osijek), Predavanja Antuna Barca o književnosti hrvatske moderne

Dr. sc. Nina Aleksandrov Pogačnik (Zagreb), Rani radovi Antuna Barca

- Stanka i osvježenje

Prof. dr. sc. Vinko Brešić (Zagreb), Treća knjiga Barčeve povijesti hrvatske književnosti

Prof. dr. sc. Boško Barac (Zagreb), Pripomene o ostavštini Antuna Barca

Dr. sc. Ana Lederer (Zagreb), Kazališne kritike Antuna Barca

Dr. sc. Suzana Coha, doc. (Zagreb), Barčevi prikazi i interpretacije preporodne književnosti i kulture

Dr. sc. Dubravka Brunčić, doc. (Osijek), Oblikovanje romantičarskoga književnog kanona u Barčevoj *Hrvatskoj književnosti*

- Rasprava

12.30 Završetak rada

13.00 Primanje kod akademika Zvonka Kusića, predsjednika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

14.00 Polazak sudionika skupa autobusom za Crikvenicu (Strossmayerov trg 14, ispred Knjižnice HAZU)

ČETVRTAK, 24. travnja 2014.

CRIKVENICA

17.00 Dolazak sudionika Znanstvenog skupa o Antunu Barcu u Crikvenicu i smještaj u hotelu Kaštel (Frankopanska ulica 22)

CRIKVENICA, Gradska vijećnica

20.00 Književna večer (Organizator: Gradska knjižnica Crikvenica)

Sudjeluju: **Robert Bacalja, Miljenko Buljac, Ernest Fišer, Ana Kapraljević, Julijana Matanović, Ante Stamać.** Voditelj: **Božidar Petrač**

PETAK, 25. travnja 2014.

CRIKVENICA, Gradska vijećnica

9.00 *Druga sjednica znanstvenog skupa*

Predsjedaju: **prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, prof. em.** (Osijek),
prof. dr. sc. Josip Lisac (Zadar), **prof. dr. sc. Milorad Stojević** (Rijeka)

- Pozdravne riječi:

Damir Rukavina, dipl. ing., gradonačelnik Crikvenice

Ksenija Car Ilić, prof., ravnateljica Gradske knjižnice Crikvenica

- Izlaganja:

Prof. dr. sc. Slobodan Prosperov Novak (Split), Kombol i Barac: dvije sudbine u jednom nevremenu

Mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin), Barac i Šicel – metodološke podudarnosti i razlike

Dr. sc. Hrvojka Mihanović-Salopek (Zagreb), Antun Barac o Vladimiru Franu Mažuraniću

Dr. sc. Robert Bacalja, izv. prof. (Zadar), Antun Barac: Vladimir Nazor i Fran Mažuranić

Dr. sc. Viktorija Franić Tomić, doc. (Zagreb), Predodžba Antuna Barca u djelima Ive Frangeša

- Stanka i osvježenje

Dr. sc. Julijana Matanović, izv. prof. (Zagreb), Barčevi komentari i preporučavanja Tomićeve nadopune Šenoine *Kletve*

Prof. dr. sc. Josip Lisac (Zadar), Antun Barac i *Hrvatska revija*

Dr. sc. Antun Pavešković (Zagreb), Barčev Mažuranić

Prof. dr. sc. Milorad Stojević (Rijeka), Barac i jezici *poremetnje*

Mr. sc. Božidar Petrač (Zagreb), Barčeva logorologija

Dr. sc. Ivan Bošković, izv. prof. (Split), Antun Barac i polemika Nazor – Tresić Pavičić

- Rasprava

12.00 Završetak rada

PETAK, 25. travnja 2014.

CRIKVENICA, Gradska vijećnica

16.00 *Treća sjednica znanstvenog skupa*

Predsjedaju: **Dr. sc. Julijana Matanović izv. prof.** (Zagreb), **mr. sc. Ernest Fišer** (Varaždin), **Persida Lazarević Di Giacomo, prof.** (Pescara)

- Izlaganja:

Prof. dr. sc. Joža Skok (Zagreb), Čakavsko i kajkavsko pjesništvo u kritičkoj recepciji Antuna Barca

Dr. sc. Miljenko Buljac (Sinj), Teorijski prinosi Antuna Barca o stihu i ritmu

Dr. sc. Katarina Ivon, doc. (Zadar), Barčev ilirski kanon: problem vrednovanja pisaca ilirizma

Martina Čavar (Zagreb), Barčevo poimanje povijesnog romana

Persida Lazarević Di Giacomo (Pescara / Italija), Književno jugoslavenstvo i južnoslavenstvo Antuna Barca u usporedbi sa srpskim povjesničarima književnosti

Ana Kapraljević (Zagreb), Ideja slavenstva u djelima Antuna Barca i Ive Pilara

- Stanka i osvježenje

Dr. sc. Dubravka Zima, doc. (Zagreb), *Marginalia* Antuna Barca: O knjižnoj produkciji i književnoj publici

Dr. sc. Ana Batinić (Zagreb), Barčevo poimanje književnosti za djecu i mladež

Dr. sc. Jadranka Mlikota, doc. (Osijek), Barac o jeziku u *Jeziku*

Josipa Dragičević (Zagreb), Barčev *Bijeg od knjige*

Igor Žic, prof. (Rijeka), Antun Barac i roman *Isušena kaljuža* Janka Polića Kamova

- Rasprava

- Završna riječ

19.00 Završetak rada

20.30 Svečana večera za sudionike skupa

SUBOTA, 26. travnja 2014.

OTOK KRK

9.00 Polazak sudionika skupa autobusom u obilazak kulturno-umjetničkih spomenika otoka Krka uz stručno vodstvo

21.00 Dolazak autobusa u Zagreb

POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Sl. 1.:	Antun Barac: <i>Knjiga eseja</i> , Zagreb, 1924.	27
Sl. 2.:	Antun Barac: <i>Jugoslavenska književnost</i> , Matica hrvatska, Zagreb, 1954.	28
Sl. 3.:	Antun Barac: <i>Članci o književnosti</i> , Binoza, Zagreb, 1936.	36
Sl. 4.:	Antun Barac: <i>Hrvatska književna kritika</i> , Djela JAZU, knj. XXXIV, JAZU, Zagreb, 1938.	50
Sl. 5.:	Govor akademika Stjepana Musulina na pogrebu akademika Antuna Barca objavljen je godine 1957. u knj. 62. <i>Ljetopisa Jugoslavenske akademije za godinu 1955.</i>	66
Sl. 6.:	Ivo Frangeš: <i>Antun Barac</i> , Zavod za znanost o književnosti / Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.	92
Sl. 7.:	Antun Barac surađivao je u <i>Hrvatskoj reviji</i> od 1931. do 1944.	120
Sl. 8.:	Antun Barac: <i>Vladimir Nazor (skica za studiju)</i> , Vidici i putovi, sv. III, Nakladni zavod »Jug«, Zagreb, 1918.	140
Sl. 9.:	Antun Barac: <i>Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije</i> , knj. I.: <i>Književnost ilirizma</i> , JAZU, Zagreb, 1954.	156
Sl. 10.:	Antun Barac sa suprugom Nevenkom ispred HNK u Zagrebu 1944.	184
Sl. 11.:	Antun Barac: <i>Vidrić</i> , Matica hrvatska, Zagreb, 1940.	201
Sl. 12.:	Antun Barac: <i>Hrvatska novela do Šenoine smrti</i> , p. o. iz: <i>Rad JAZU</i> , knj. 290, str. 5–64, Zagreb, 1952.	202
Sl. 13.:	Naslovnica knjige Antuna Barca: <i>August Šenoa (studija)</i> , Narodna knjižnica, Zagreb, 1926.	202
Sl. 14.:	Antun Barac: <i>Književnost i narod (rasprave i eseji)</i> , Matica hrvatska, Zagreb, 1941.	222
Sl. 15.:	Antun Barac kao srednjoškolac viših razreda u Rijeci	253
Sl. 16.:	Antun Barac: <i>Mažuranić</i> , Matica hrvatska, Zagreb, 1945.	254
Sl. 17.:	Akademici Antun Barac i Petar Skok u razgovoru	260
Sl. 18.:	Antun Barac: <i>Bijeg od knjige</i> , Naprijed, Zagreb, 1965.	312
Sl. 19.:	Antun Barac: <i>Bjelinski u hrvatskoj književnosti</i> , p. o. iz: <i>Rad JAZU</i> , knj. 272, str. 91–121, Zagreb, 1948.	330
Sl. 20.:	Antun Barac: <i>Veličina malenih. Sastavci o književnosti i književnicima</i> , Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1947.	342
Sl. 21.:	Antun Barac 1940.	396

- Sl. 22.: Antun Barac: *Hrvatska književnost od Preproda do stvaranja Jugoslavije*, knj. II.: *Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, (priredila i nadopisala Višnja Barac), JAZU, Zagreb, 1960. . . . 413
- Sl. 23.: Antun Barac: *Članci i eseji*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 101, priredio Ivo Frangeš, Matica hrvatska / Zora, Zagreb, 1968. 414
- Sl. 24.: Antun Barac s maturantima i kolegama na Sušaku 1924. . . . 426
- Sl. 25.: Šira obitelj Barac u Kamenjaku. Stoje: otac Matej (desno) sa suprugom Karlom, ispred koje sjedi sin Antun (s kapom) i mlađi sin Ivan 453
- Sl. 26.: Antun Barac prigodom posjeta franjevačkom samostanu na Badiji 1938. . . . 453
- Sl. 27.: Antun Barac godine 1919. . . . 454
- Sl. 28.: Portret Antuna Barca u Rektoratu Sveučilišta u Zagrebu, autor Jerolim Miše (Barac je bio rektor 1950.–1951.) 454
- Sl. 29.: Uhidbeni nalog Antuna Barca iz 1941. . . . 460
- Sl. 30.: Barčeva pjesma napisana na listiću toaletnog papira u logoru Stara Gradiška 461
- Sl. 31.: *Barčev zbornik* donosi radove sa znanstvenoga skupa o Antunu Barcu, održanoga 1981. u Opatiji povodom 25. obljetnice znanstvenikove smrti. Zbornik je uredio Miroslav Šicel a izdavač je Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 536
- Sl. 32.: Predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti akademik Zvonko Kusić pozdravlja sudionike Znanstvenoga skupa u Zagrebu. Radno predsjedništvo na prvoj sjednici (akademik Ante Stamać, prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, prof. dr. sc. Rainhard Lauer) 615
- Sl. 33.: Prva sjednica održana je u Knjižnici HAZU. U prvom redu: Marina Štancl, tajnica HAZU, akademik Pavao Rudan, glavni tajnik HAZU i akademik Zvonko Kusić, predsjednik HAZU . . . 615
- Sl. 34.: Akademik Ante Stamać govori na sjednici Znanstvenoga skupa u Zagrebu 616
- Sl. 35.: Dio Znanstvenoga skupa u Crikvenici 616
- Sl. 36.: Višnja i Boško Barac na dijelu skupa u Crikvenici 617
- Sl. 37.: U predahu sjednice Znanstvenoga skupa u Crikvenici 619
- Sl. 38.: Sudionici književne večeri u Crikvenici na kojoj su svoje književne radove čitali književnici, sudionici Znanstvenoga skupa 619
- Sl. 39.: Plakat Književne večeri sudionika Znanstvenoga skupa o Antunu Barcu 620
- Sl. 40.: S izleta na otok Krk 623
- Sl. 41.: Klaustar Franjevačkog samostana na Košljunu (Krk) 623
- Sl. 42.: Pred Bašćanskom pločom u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru 624

N a p o m e n a

Program Znanstvenoga skupa o Antunu Barcu okupio je većinu znanstvenika koji u ovom zborniku objavljuju svoje priloge. Osim priloga uvrštenih u *Zbornik o Antunu Barcu* potrebno je istaći da nekoliko referenata iz različitih razloga nisu stigli završiti najavljene priloge, premda su prijavili svoja priopćenja, a teme tih priopćenja prihvatio je Organizacijski odbor Znanstvenog skupa o Antunu Barcu (što je najavljeno i u *Programu Znanstvenoga skupa*, pa su u njemu objavljeni i sažetci tih radova). Tako je, nažalost, u *Zborniku* izostalo nekoliko važnih motrišta na stvaralački opus Antuna Barca i na njegovo svekoliko situiranje u hrvatsku znanstvenu, književnu i kulturnu povjesnicu. Riječ je o trima priopćenjima što su ih za Znanstveni skup o Antunu Barcu prijavili (navode se onim redom kojim su najavljeni u *Programu Znanstvenoga skupa*): prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, prof. em. (Osijek): »Predavanja Antuna Barca o književnosti hrvatske moderne«, prof. dr. sc. Vinko Brešić (Zagreb): »Treća knjiga Barčeve povijesti hrvatske književnosti« te prof. dr. sc. Milorad Stojević (Rijeka): »Barac i jezici *poremetnje*« od kojih su dvoje navedenih sudionika nazočili skupu, te na prvoj sjednici održanoj u Zagrebu 24. travnja 2014. pročitati sažete verzije svojih priopćenja ali svoje priloge nisu poslali za *Zbornik*.

S druge pak strane, premda svojim najavljenim priopćenjem »Čakavsko i kajkavsko pjesništvo u kritičkoj recepciji Antuna Barca« prof. dr. sc. Joža Skok nije sudjelovao na znanstvenom skupu o Antunu Barcu, u *Zborniku o Antunu Barcu* objavljuje članak »Sasvim intimno osobno sjećanje na Antuna Barca«, upotpunjujući memoarskim bilješkama cjelovitije poznavanje znanstvenikova znanstvenog i kulturnog djelovanja.

Svi znanstveni i stručni prilozi uvršteni u *Zbornik o Antunu Barcu* prošli su odgovarajući recenzentski postupak tako da su napisane po dvije stručne recenzije za svaki od priloga, a provedena je UDK klasifikacija čime je udovoljeno standardima uređivanja znanstvenih izdanja.

Uredništvo *Zbornika o Antunu Barcu* zahvaljuje prof. dr. sc. Bošku Barcu, sinu Antuna Barca, koji je blagonaklono omogućio uvid u niz fotografija i dokumenata iz arhiva obitelji Barac, od kojih se neki faksimili, njegovom ljubaznošću, objavljuju u ovom *Zborniku*.

Zahvale također pripadaju Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske i Zakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti koji su novčano poduprli tiskanje *Zbornika o Antunu Barcu*.

Kazalo imena

A

A., *inicijal* Antuna Barca 460
A. B., *inicijali* Antuna Barca 38, 374, 460
-ar; *vidi*: ROJNIĆ, Ante 272
ALEKSANDAR, *kralj* 68
ALEKSANDER, Irina 363
ALEKSANDROV POGAČNIK, Nina 11, 20,
614, 621, 627
ALIGHIERI, Dante 70, 81, 105, 106, 189
ALONSO, D. 18
ALTIERI, Charles 157
ANDERSEN, Hans Christian 389
ANDREIS, Josip 96
ANDREJEV, Leonid Nikolajevič 177
ANDRIĆ, Ivo 31, 197, 322, 359, 437
ANDRIJAŠEVIĆ, Niko 375
ANTIĆ, Vinko 122, 137, 239, 244, 248, 250,
251, 364–368, 425, 434, 445, 451
ANTOLJAK, Stjepan 56
ANTONČIĆ, Anton 375
ARHIMED 97
ARIOSTO, Ludovico 20
ASSMANN, Aleida 130, 136, 142, 152, 153
AŠKERC, Anton 321
AUERBACH, Erich 95, 109

B

Bc, *šifra* Antuna Barca 460
B. P.; *vidi*: PAVLOVSKI, Borislav 431, 445
BABIĆ, Dragomir 251, 267, 272
BABIĆ, Ljubo 60, 114, 115, 178, 180, 359, 360
BABIĆ, Nada 180
BABIĆ, Stjepan 340, 402, 404, 409, 410, 439
BACALJA, Robert 261, 267, 272, 273, 609,
618, 628, 629
BADALIĆ, Josip 54, 59, 60, 61, 112, 287,
301, 418, 428, 455
BAHR, Hermann 269
BAJAZETOV-VUČEN, Aleksandra 136

BAKARIĆ, Vladimir 439, 441
BALDENSPERGER, Fernando 19, 96, 238
BAN, Matija 375
BANAC, Ivo 314, 340
BARAC, *ob.* 451, 453, 632
BARAC, Boško 58, 61, 62, 338, 341, 417,
451, 452, 454, 459, 460, 462, 603, 609,
617, 632
BARAC, Ivan 451, 453, 632
BARAC, rođ. MARUŠIĆ, Karla 451, 453, 632
BARAC, Marija 451, 632
BARAC, Mate (Matej) 451, 453, 632
BARAC, Neven 618
BARAC, Nevenka 184, 300, 417, 437, 451, 631
BARAC, Višnja 32, 58, 86, 102, 292, 397, 411,
413, 417, 430, 431, 451, 459, 617, 632
BARAC-GRUM, Vida 67, 80, 94, 383, 423,
451, 465
BARAKOVIĆ, Juraj 57
BARANOVIĆ, Krešimir 287, 288
BARKHOFF, Jürgen 327
BARLÈ, Janko 444
BARTOLIĆ, Zvonimir 298
BAŠAGIĆ, Savfet-beg 256
BAŠIĆ, Petar 409, 411
BATINIĆ, Ana 385, 388, 618, 621, 630, 651
BATUŠIĆ, Nikola 173–175, 180, 183
BATUŠIĆ, Slavko 112, 114, 279, 303
BECIĆ, Ferdo 206, 374
BEGOVIĆ, Milan 56, 113, 175, 178, 181, 182,
248, 275, 282, 322, 344, 346, 349, 366
BELIĆ, Aleksandar 399, 443
BELIN, Ivo 287
BENEŠIĆ, Julije 42, 55, 64, 65, 112, 114, 174,
175, 182–184, 267, 273, 274, 356, 359,
362, 364–366, 442
BENNETT, Andrew 134, 137
BERKOVIĆ, Josip 89
BERTRAND, Louis 248

- BETLHEIM, Stjepan 439
 BHABHA, Homi 143, 153
 BIENENFELD, Zlatko 69
 BITI, Vladimir 103, 142, 153
 BJELINSKI, Visarion Grigorjevič 57, 330, 631
 BLAŽEK, Tomo 126, 163
 BLOOM, Harold 157
 BOBAN, Ljubo 68
 BOGDAN, Tomislav 135, 137
 BOGDANOV, Vaso 71
 BOGDANOVIĆ, David 314
 BOGIŠIĆ, Rafo 80, 323, 327, 397, 411
 BOGNER, Ivo 397, 398, 409, 411
 BOGNER, Josip 115, 116, 118
 BOGOVIĆ, Mirko 45, 51, 105, 112, 117, 126, 150, 159, 162, 215, 397, 608
 BÖHLER, Michael 318, 327
 BOJIĆ 180
 BOMBELLES, Josip 287
 BONIFAČIĆ, Antun 116, 119, 120, 211, 218, 288, 307
 BORANIĆ, Dragutin 54
 BOROTA, V. T. 381
 BOSANAC, Stjepan 56
 BOŠKOVIĆ, Ivan 343, 629
 BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 462
 BOTICA, Stipe 2, 613, 626
 BOTIĆ, Luka 57, 62, 89, 112, 117, 150, 151, 187, 188, 375, 458
 BOURDIEU, Pierre 142, 153
 BOŽIĆ, J., *pseudonim* Antuna Barca 460
 BRAJDIĆ, Ivan 421–423
 BRATANIĆ, Zvonimir 287
 BRATULIĆ, Josip 70, 153
 BREŠIĆ, Vinko 58, 298, 614, 621, 627, 633
 BREYER, Mirko 287, 301
 BREZOVAČKI, Tituš 321
 BRKOVIĆ, Ivana 135, 137
 BRLIĆ, Andrija Torkvat 56
 BRLIĆ, Ivan 243, 251
 BRLIĆ-MAŽURANIĆ, Ivana 56, 261, 331, 389, 390, 391, 393–395, 409, 410
 BROVET, Krešimir 287
 BROZ, Ivan 399
 BROZ, Josip, Tito 59
 BROZOVIĆ, Dalibor 322, 327, 397, 398, 411, 452, 603
 BRUNČIĆ, Dubravka 141, 159, 170, 617, 621, 627
 BRUNETIÈRE, Ferdinand 45
 BUCHBERGER, Milovan 356, 359, 362, 366, 367
 BUČAR, Petar 126
 BUDAK, Mile 285, 290, 292, 303, 305, 307, 427
 BUFFON, Georges Louis Leclerc de 45
 BUJAS, Gašar 77
 BUJAS, Ramiro 288
 BULJAC, Miljenko 185, 609, 618, 628, 629
 BUNIĆ VUČIĆ, Ivan 321
- C**
- CANKAR, Ivan 31, 174, 322
 CAR, Duško 276, 291, 294, 304
 CAR, Marko 357
 CAR EMIN, Viktor 6
 CAR ILIĆ, Ksenija 613, 618, 626, 628
 CARDUCCI, Giosuè 345, 349
 CESAR, Ivan 325, 327
 CESAREC, August 112, 297, 357, 361, 367, 368, 443
 CIHLAR, Vatroslav 360, 367, 368
 CIHLAR NEHAJEV, Milutin 6, 112, 193, 322, 360, 364, 367, 368
 CIPPICO, Ivo 322
 COHA, Suzana 121, 131, 132, 135, 137, 164, 170, 617, 621, 627
 COOPER, James Fenimore 117, 389
 CRANE, Ronald Salmon 25
 CRNIĆ, Mate 433
 CRNIĆ, Silvia 610, 618
 CRNKOVIĆ, Milan 69, 262, 273, 385, 386, 389, 390, 392, 394–396
 CRNOVRŠANIN, Smajo 422
 CROCE, Benedetto 19, 75, 124, 238
 CROISSET, Francis de 174, 180
 CRONIA, Arturo 347
 CURTIUS, Ernest Robert 104, 108
 CUVAJ, Slavko *ban* 357
 CVIJIĆ, Jovan 324

CVRTILA, Josip 392, 394

Č

ČABRAJEC, Miroslav 276–278, 294, 304, 310

ČALE, Frano 180

ČEDOMIL, Jakša 45, 379

ČELAR, Josip 117

ČERINA, Vladimir 356–360, 362, 451

ČIČIĆ, Augustin 112, 117, 119

ČIŽEK, Vjenceslav 297

ČOVIĆ, Marko 113

ČUBELIĆ, Tvrtko 431, 454

Ć

ĆAVAR, Martina 203, 205, 212, 451, 537, 538, 593, 613, 621, 626, 630, 651

ĆIPIKO, Ivo 346

ĆIRIL, *sveti* 30, 231, 321

D

D. S., *pseudonim*; *vidi*: JELČIĆ, Dubravko i SKOK, Josip 425

DADIĆ, Žarko 52, 62

DAMJANOVIĆ, Stjepan 121, 138, 454

DANIČIĆ, Đuro 337, 402, 403, 410

D'ANNUNZIO, Gabriele 362, 368

DEANOVIĆ, Mirko 94, 287, 288, 301, 428, 455

DEDIJER, Vladimir 441

DELBIANCO, Valnea 2, 613, 626

DELORKO, Olinko 112, 113, 117, 119, 249, 251

DEMETER, Dimitrija 126, 150, 151, 161–164, 400, 401, 410

DERETIĆ, Jovan 320, 324, 327

DERKOS, Ivan 126

DEROSSI (Bjelajac), Ema 366

DE SANCTIS, Francesco 69, 103, 238

DEVOTO, Giacomo 99

DEŽELIĆ, Velimir 210

DEŽMAN, Ivan 112

DEŽMAN, Milivoj 175

DILTHEY, Wilhelm 19, 134, 137, 142, 205, 206, 210, 238

DIMITRIJEVIĆ, Mita 180

DIMOVIĆ, Đuro 176, 181

DOLEŽAL, Jaromil 56

DOMANOVIĆ, Radoje 322

DOMJANIĆ, Dragutin 125, 374

DONAT, Branimir 93, 108, 116, 118, 276, 277, 294, 304, 306, 310

DRAGIČEVIĆ, Josipa 2, 275, 465, 529, 630, 651

DRAGIŠIĆ, Branko 287

DRAŠKOVIĆ, Janko 126, 128, 133, 137, 160, 162

DRAŽENOVIĆ, Josip 88, 99, 100, 108

DRECHSLER, Branko *vidi*: VODNIK, Branko

DRŽIĆ, Marin 31, 78, 99, 106, 108, 189, 314, 315, 321, 327, 328

DUČIĆ, Jovan 322

DUDA, Dean 124, 125, 138, 139

DUJŠIN, Dubravko 180, 434

DUKAT, Vladoje 113

DUKIĆ, Davor 135, 137, 146, 153

DULLES, Foster John 69

DÜRR, Oskar 73

DURTAİN, Luc 290

DYSERINCK, Hugo 133, 138

Đ

ĐALSKI, Ksaver Šandor; *vidi*: GJALSKI, Ksaver Šandor

ĐILAS, Milovan 441

ĐURĐEVIĆ, Ignjat 321

E

EASTHOPE, Antony 133, 134, 137

EDEN, Anthony 69

EGERIĆ, Miroslav 276, 304

ERLL, Astrid 153

ERMATINGER, Emil 19, 238

ESCARPIT, Robert 255

ESIH, Ivan 56, 57, 64, 80

F

FALIŠEVAC, Dunja 2, 137, 613, 626

FANCEV, Franjo 5, 52, 70, 74, 78, 114, 115, 117, 128, 129, 133, 137, 146, 147, 153, 154, 237, 318, 607, 622

FARINELLI, Arthur 147, 238

FELDMAN, Miroslav 308

FERKOVIĆ, Petra 415

FEUILLET, Octave 290

- FILIPOVIĆ, Rudolf 455
 FINK, Nikola 287
 FINŽGAR, Fran Saleški 322
 FISH, Stanley 144, 153
 FIŠER, Ernest 83, 84, 90, 609, 613, 618, 621, 626, 628, 629
 FLAKER, Aleksandar 84–87, 90, 93, 102–104, 108, 123, 124, 137, 370, 455–457
 FLAKER, Vida 74, 80, 383
 FLAUBERT, Gustave 102, 147
 FLEURS, Robert de 174, 180
 FLUMIANI, Gilberto 288
 FOLNEGOVIĆ, Fran 229
 FORTIS, Albert 57, 75
 FOTEZ, Marko 113
 FRANCE, Anatol 45
 FRANGESŠ, Ivo 5, 11, 12, 18, 25, 37, 51, 67, 69, 71, 77, 79, 80, 83–86, 92–108, 110, 118, 121, 123, 124, 126, 130, 131, 137–139, 141, 142, 153, 154, 157, 159, 160, 161, 164, 165, 168–171, 173–175, 183, 187, 191, 193, 199, 212, 215, 218, 249, 251, 261, 262, 273, 276, 277, 280, 295, 300, 304, 305, 310, 319, 323, 325, 327, 352, 353, 369, 370, 373, 382, 383, 391, 394, 397–400, 407–409, 411, 412, 414, 430, 431, 435, 437, 442, 444, 445, 451, 455–457, 459, 462, 465, 537, 607, 613, 614, 622, 629, 631, 632
 FRANIČEVIĆ, Marin 308
 FRANIĆ TOMIĆ, Viktoria 71, 80, 93, 104, 106, 108, 289, 295, 314, 327, 629
 FRANKAPAN, Ivan 622
 FRANKAPAN, Marija Katarina 622
 FRANKAPAN, Fran Krsto 181, 321
 FRANZEN, Cola 133, 138
 FRANJO FERDINAND, *avstrijski nadvojvoda i prijestolonaljednik* 31, 359
 FRANJO JOSIP I., *hrvatsko-ugarski kralj, avstrijski car* 360
 FROL, Ivo 112, 117
 FUCHS, Jockel 32
- G**
- GAGLIARDI, Manko 287
 GAJ, Ljudevit 24, 122, 126, 128, 131, 138, 146, 160, 162, 317, 321, 402, 437, 456
 GALOVIĆ, Fran 391
 GAMULIN, Grga 298
 GANS, Eric Lawrence 256–259
 GAŠPAROVIĆ, Stanko 115, 118
 GAVAZZI, Milovan 206, 215, 217
 GAVELLA, Branko 70, 72, 74, 80, 153, 178, 180
 GAVRILOVIĆ, Andra 75
 GEORGE, Stefan 238
 GERMAN, Aleksej Jurjevič 179
 GERVAIS, Drago 425
 GIRARD, René 256–259
 GJALSKI, Ksaver Šandor 269, 321, 374, 375, 380, 381
 GLAZER, Milan 287
 GLUMAC, Branislav 70, 276, 295, 304, 310
 GOETHE, Johann Wolfgang von 133
 GORKI, Maksim 270
 GORTAN, Veljko 455
 GRAČAKOVIĆ, Marija 618, 622
 GRBIĆ, Jadranka 264, 273
 GRČEVIĆ, Franjo 34
 GRDENIĆ, Dragutin 56
 GREGORČIĆ, Simon 461
 GRGEC, Petar 77
 GRGIČEVIĆ, Jerko 455
 GRGIĆ, Berislav 455
 GRILLPARZER, Franz 99
 GROSS, Mirjana 257, 259
 GRUBOR, Đuro 122, 136
 GRUYTER, Walter de 153, 327
 GUBERINA, Petar 45, 455
 GUILLÉN, Claudio 133, 138, 255
 GUILLORY, John 142, 144, 145, 153
 GUNDOLF, Friedrich 238
 GUNDULIĆ, Ivan 19, 20, 31, 73, 75, 76, 79, 99, 103, 106, 188–190, 199, 227, 321, 343, 344, 418
 GUSTL, Leutnant (Lieutenant) 196
 GUŠIĆ, Ivan 617
- H**
- HALER (HALLER), Albert 5, 13, 24, 71, 73, 75, 76, 80, 81, 83, 91, 98, 100, 107, 109, 124, 153, 160, 168, 189, 237, 349, 352, 353, 437, 607, 622
 HALSEY, H. 153
 HAM, Sanda 404, 409, 411

HAMERŠAK, Marijana 159
 HAMM, Josip 404, 455, 456
 HAMSUN, Knut 270, 290
 HANAMAN, Franjo 288
 HARAMBAŠIĆ, August 38, 197, 206, 240,
 249, 251, 321, 345, 346, 461
 HAUFF, Wilhelm 389
 HAUSER, Arnold 104, 108
 HEBRANG, Andrija 298
 HEFFERNAN, Valerie 327
 HEKTOROVIĆ, Petar 321
 HERCEG, Jakša 128, 138
 HERCIGONJA, Eduard 398
 HERGEŠIĆ, Ivo 37, 42, 70, 77, 175
 HERODOT 207
 HERRNSTEIN SMITH, Barbara 145, 153
 HITLER, Adolf 429
 HOBSBAWM, Eric 135, 138
 HOLJEVAC, Željko 299
 HORACIJE, Kvint Flak 106
 HORVAT, Josip 175
 HORVAT, Juraj 287
 HORVAT, Pavao, *biskup* 226
 HORVAT, Radoslav 287, 301, 389, 394
 HORVAT KIŠ, Franjo 89, 192, 418, 458
 HRANILOVIĆ, Jovan 56, 345, 444
 HRASTE, Mate 56, 80, 404, 431, 433, 452,
 454–456
 HRUŠČOV, Nikita Sergejevič 69
 HUGO, Victor 147
 HUXLEY, Aldous 366

I

IBLER, Janko 45, 175
 IGNJATOVIĆ, Jakov 321
 ILIĆ, Vojislav 31, 321, 350
 ILIJAŠEVIĆ, Stjepan 162
 ISMAIL-AGA 258
 IVAKIĆ, Branimir 42
 IVAKIĆ, Joza 42, 357
 IVAN, *biskup* iz XIV. st. 225, 234
 IVANČEVIĆ, Ivo 287
 IVANDA, Branko 2, 651
 IVANIŠIN, Nikola 47, 69, 72, 80, 108, 114,
 118, 159, 171, 268, 270, 273, 276, 278,
 295, 304, 310, 318, 326, 327, 398, 411,
 430, 435, 444, 445

IVANOVIĆ, Radomir 319, 327
 IVAŠTINOVIĆ, Jakov 364–366
 IVEKOVIĆ, Branimir 287
 IVEKOVIĆ, Franjo 399
 IVIĆ, Nened 80
 IVON, Katarina 157, 621, 630
 IVŠIĆ, Milan 288
 IVŠIĆ, Stjepan 52, 195, 345, 403, 404, 411,
 443, 455

J

J. D.; *vidi*: DRAGIČEVIĆ, Josipa
 JÄGER-SCHMIDT, Val André 174, 180
 JAGIĆ, Vatroslav 5, 56, 75, 83, 84, 91, 206,
 237, 407, 423, 607, 622
 JAKIĆ-CESTARIĆ, Vesna 436, 445
 JAKOVLJEVIĆ, Ilija 287, 294, 297–299, 301,
 305, 309–311, 443
 JAKŠIĆ, Đura 321
 JANDRIĆ, Matija 173, 174
 JARNEVIĆ, Dragojla 152, 210, 379
 JAUSS, Hans Robert 18
 JELAČIĆ, Josip, *ban* 229
 JELČIĆ, Dubravko 53, 56, 62, 63, 73, 124,
 138, 199, 207, 214, 215, 218, 230, 386,
 394, 421–423, 425, 431, 445, 452, 459
 JELENOVIĆ, Ive 193, 197, 199
 JELIČIĆ, Živko 315
 JELOVŠEK, Vladimir 73
 JENKO, Simon 321
 JEŽIĆ, Slavko 5, 29, 57, 64, 73, 76, 115, 147,
 160, 162, 171, 214, 230, 237, 458, 607, 622
 JONKE, Ljudevit 56, 400, 402–404, 411, 431,
 439, 454–456
 JORGOVANIĆ, Rikard 88
 JOVANOVIĆ ZMAJ, Jovan 321, 389
 JOYCE, James 106, 366
 JUKIĆ, Luka 357
 JURČIĆ, Josip 321
 JURIŠIĆ, Blaž 111, 119, 455
 JURIŠIĆ, Šimun 67, 80, 319, 323, 328
 JURKOVIĆ, Janko 228
 JURKOVIĆ, Mate 287

K

KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija 87, 125, 190, 321,
 379, 380

- KADIĆ, Ante 116
KALENIĆ, Vatroslav 398, 399, 407, 408, 411
KAMENJAK, Tone, *pseudonim* Antuna Barca 460
KANDIJAŠ, Ante 287
KANGRGA, Bela 359
KANIŽLIĆ, Antun 193
KANT, Emanuel 205
KAPITAN WEFREM, *pseudonim, vidi: MA-ŽURANIĆ, Fran*
KAPRALJEVIĆ, Ana 331, 334–336, 609, 618, 621, 628, 630
KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 256, 317, 321, 336, 337, 340, 402, 403, 410
KARAMAN, Ljubo 52
KARDELJ, Edvard 68
KARLOVČAN, Grgur 298, 311
KAŠIKOVIĆ, Nikola 357, 359
KAŠTELAN, Jure 22, 47, 56, 116, 251, 275, 291, 295, 296, 300, 301, 304, 308–310, 364, 431, 454, 459
KATALINIĆ JERETOV, Rikard 274, 348
KATANČIĆ, Matija Petar 186, 192
KATIČIĆ, Natko 287
KATIČIĆ, Radoslav 2, 439, 445, 613, 626
KATIČIĆ, Vlatko 287
KATUL, Gaj Valerije 199
KATUNARIĆ, Vjeran 134, 138
KATZ, Adam 259
KAZALI, Pasko Antun 73, 112, 149–152, 375
KELLEY, Grace 69
KEMFELJA, Đuka 287
KEPESKI, Petar 431, 454
KERSNIK, Janko 321
KESSLER, Wolfgang 34
KETTE, Dragotin 322
KHUEN-HÉDERVÁRY, Károly 351
KIDRIČ, France 322
KIPLING, Rudyard 263
KIRINIĆ, Višeslav 125, 139, 226
KISELJAK, Marko 288
KIŠ, Franjo Horvat 88, 89, 192, 418, 458
KLUGE, Rolf Dieter 32–34, 87, 90, 322, 326–328
KLJAKOVIĆ, Joza 301
KOCH, Ferdo 288
KOČIĆ, Petar 322
KOLENDIĆ, Petar 314
KOLLÁR, Ján 31
KOMBOL, Mihovil 5, 67–83, 91, 98, 107, 109, 142, 148, 153, 189, 199, 212, 218, 219, 237, 433, 458, 603, 607, 618, 621, 622, 628
KON, Geca 316
KOPITAR, Jernej 321
KOROG, Stjepan 233, 234
KOSTIĆ, Strahinja 34, 321
KOSTRENČIĆ, Marko 60, 287
KOŠČEVIĆ, Janko 287
KOŠUTIĆ-BROZOVIĆ, Nevenka 212, 218
KOTROMANIĆ, Jelisaveta 234
KOVAČEVIĆ, Karla 287, 298
KOVAČIĆ, Ante 31, 46, 57, 63, 106, 269, 321, 375, 381
KOVAČIĆ, Ivan Goran 22, 111, 116, 175, 249, 251, 281, 284, 303, 337, 407, 438
KOVAČIĆ, Krešimir 57, 63, 64
KOVAČIĆ, Vladimir 112, 117
KOZARAC, Josip 321, 381
KOZARČANIN, Ivo 77, 275, 283
KRAJAČIĆ, Ljudevit 392, 395
KRALJEVIĆ MARKO 284, 348
KRALJEVIĆ, Miroslav 210
KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 6, 41, 56, 76, 79, 195, 196, 206, 286, 321, 345, 346, 374
KRAVAR, Miroslav 455
KRAVAR, Zoran 104, 109, 149, 153, 193, 199
KREŠEVLJAKOVIĆ, Hamdija 256
KRIŽANIĆ, Juraj 321
KRKLEC, Gustav 377
KRLEŽA, Miroslav 11, 54, 71, 75, 76, 81, 101, 103, 108, 113, 118, 125, 178, 183, 299, 322, 332, 333, 341, 358, 359, 361, 363, 365–368, 374, 433, 441
KRMPOTIĆ, Branko 115, 118
KRMPOTIĆ, Ivan 230
KRNIC, Ivan 267, 274
KROL, I. 308
KRTALIĆ, Ivan 79, 80
KRUŽIĆ, Dana 622
KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan 5, 162–164, 237, 607, 622

KULUNDŽIĆ, Josip 175, 178
 KUMIČIĆ, Evgenij (Eugen) 114, 117, 181,
 210, 214, 276, 281, 321, 351, 374, 375,
 378, 381, 409, 412, 435, 461
 KURELAC, Fran 6
 KUSIĆ, Zvonko 603, 604, 613, 615, 627, 628,
 632
 KUZMANOVIĆ, Mladen 94, 457

L

LABAN, Rudolf 174, 177, 178
 LANSON, Gustav 12, 238
 LASIĆ, Stanko 11, 12, 17, 18, 25, 69, 71, 81, 84,
 87, 93, 102, 109, 118, 124, 142, 154, 207,
 209, 211, 215, 216, 218, 238, 251, 462
 LASTA, Petar 182, 183, 199, 238, 407, 411
 LASTAVICA, Bogdan 357
 LAUDER, Hugh 153
 LAUER, Reinhard 29, 459, 614, 615, 621,
 627, 632
 LAZAREVIĆ, Laza 321
 LAZAREVIĆ DI GIACOMO, Persida 313,
 621, 629, 630
 LEDERER, Ana 173, 617, 621, 627
 LEERSEN, Joseph Th. 133, 138
 LEITCH, Vincent B. 149, 154
 LESKOVAR, Janko 88, 99, 100, 108, 321
 LEVSTIK, Fran 31, 321
 LINHART, Anton Tomaž 321
 LIVADIĆ, Branimir 21, 111, 113, 119, 196,
 206, 215, 217, 357, 359
 LONDON, Jack 273
 LOPAŠIĆ, Radoslav 431
 LOVINAC, Milkan 73
 LOVRIC, Ivan 75
 LÖWENTHAL, Leo 255
 LÜBKE, 14
 LUBURIĆ, Vjekoslav Maks 427
 LUCIĆ, Hanibal 56, 321
 LÜCK, Helmut E. 377
 LUKAS, Filip 112
 LUKŠIĆ, Mislav Elvis 60
 LUNAČEK, Vladimir 21, 39, 48, 80, 175,
 196, 267, 274

LJ

LJUBIĆ, Šime 5, 237, 607, 622

LJUBINKOVIĆ, Nenad 324, 328
 LJUBIŠA, Stjepan Mitrov 321

M

M. Č.; *vidi*: ČAVAR, Martina
 MACCHIAVELLI, Niccolò 103
 MAĐER, Rudolfo Franjin 283
 MAIXNER, Rudolf 56, 57, 64, 175
 MAJHUT, Berislav 381, 383, 385, 390, 395
 MAJNARIĆ, Nikola 428, 455
 MALINAR, Anđelko 366
 MALINAR, Mato 355, 356, 360
 MANDELJŠTAM, Osip 299
 MANDIĆ, Igor 276, 277, 279, 291, 295, 304
 MARAKOVIĆ, Ljubomir 67, 76, 77, 153,
 175, 211, 212, 218
 MARETIĆ, Tomo 337, 345, 399, 405, 410
 MARIJANOVIĆ, Stanislav 2, 379, 462, 613,
 614, 621, 626–628, 633
 MARINKOVIĆ, Ranko 70, 175
 MARJANIĆ, Suzana 273
 MARJANOVIĆ, Milan 44, 57, 59, 63, 76,
 78–80, 194, 199, 322, 344, 345, 348, 349,
 355, 357, 358, 363, 364
 MARJANOVIĆ, Stjepan 162
 MARAVIĆ, Zvonimir 287
 MARKIEWICZ, Henryk 83
 MARKOVIĆ, Franjo 45, 106, 115, 159, 168,
 186–188, 192, 207, 218, 321, 349, 405, 410
 MARKOVIĆ, Milivoje 118
 MARKOVIĆ, Zdenka 56, 89
 MARTIĆ, Grga 89, 112, 117, 119, 126, 206,
 375, 458
 MARULIĆ, Marko 99, 106, 193, 321, 345,
 456
 MARX, Karl 78
 MAŠTROVIĆ, Ljubomir 57–59, 61–63, 435,
 438, 445, 455, 458
 MAŠTROVIĆ, Tihomil 2, 7, 51, 52, 61, 63,
 73, 80, 94, 104, 108, 131, 137, 146, 154,
 159, 164, 170, 212, 218, 435, 455, 537,
 603, 604, 607, 609, 613–615, 618, 621,
 622, 626, 627, 632, 651
 MAŠTROVIĆ, Vjekoslav 58, 60, 61, 64, 455
 MATAIJA, Mirjana 328
 MATANOVIĆ, Julijana 20, 223, 609, 628, 629
 MATAVULJ, Simo 321

- MATIČEVIĆ, Ivica 118
 MATIĆ, Josip 162
 MATIĆ, Tomo 5, 51–53, 56, 63, 113, 237, 607, 622
 MATIĆ, Željko 52
 MATIJAŠEVIĆ, Marijan 112
 MATKOVIĆ, Marijan 54, 68, 70, 78, 81, 109, 441, 455
 MATKOVIĆ, Stjepan 341
 MATL, Josef 104, 109
 MATOŠ, Antun Gustav 18, 21, 31, 37–49, 51, 56, 79, 101, 106–108, 116, 118, 175, 187, 195–197, 237, 266, 267, 273, 274, 310, 319, 322, 350, 351, 355, 360, 363, 364, 367, 368, 376, 389, 398, 423, 458, 461, 605, 614, 627
 MATOŠ, Milan 42
 MATULOVIĆ, N. 457
 MAYER, Milutin 226
 MAŽURANIĆ, Antun 6
 MAŽURANIĆ, Fran 6, 115, 237–253, 261–263, 266, 267, 269–274, 407, 435, 605, 618, 629
 MAŽURANIĆ, Ivan 6, 31, 48, 49, 54, 89, 99, 103, 106, 108, 112, 113, 117, 118, 122, 123, 126, 137, 148–150, 161–167, 170, 187, 188, 190–192, 195, 206, 215, 254–261, 286, 321, 375, 397, 398, 420, 458, 605, 608, 618, 629
 MAŽURANIĆ, Matija 6, 151, 238, 239, 243, 250, 252, 261, 262
 MAŽURANIĆ, *obitelj* 261
 MAŽURANIĆ, Vladimir 261, 262, 273, 343
 MEIĆ, Perina 255, 259
 MENČETIĆ, Šiško 189, 321
 MERKAŠ, Anđela 430
 MESARIĆ, Kalman 175, 178
 MEŠTROVIĆ, Ivan 52, 301, 357
 METHOD(IJE), *sveti* 30, 321
 MEYER, Wilhelm 14
 MIHALIĆ, Slavko 76
 MIHANOVIĆ, Antun 146, 160, 162, 163
 MIHANOVIĆ, Nedjeljko 199, 240, 249, 251, 263, 264, 272, 273
 MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 237, 618, 621, 629
 MIJUŠKOVIĆ, Petar 327
 MILAČIĆ, Božo 276, 295, 304
 MILAČIĆ, Karmen 53, 63, 451, 452, 537
 MILANJA, Cvjetko 205, 206, 218
 MILANOVIĆ, Branko 325, 328
 MILČETIĆ, Ivan 5, 131, 138, 607, 622
 MILČINOVIĆ, Andrija 42, 88, 274
 MILISAVAC, Živan 441, 442
 MILIŠA, Đorđe 287, 288, 295, 298
 MILKOVIĆ, Zlatko 89, 115, 118, 247
 MILJKOVIĆ, Branislav 212, 218
 MIŠE, Jerolim 360, 454, 632
 MIŠKINA, Mihovil Pavlek 298, 311
 MITRINOVIĆ, Dimitrije 357, 359, 362
 MITROVIĆ, P. *pseudonim* Antuna Barca 460
 MLIKOTA, Jadranka 397, 621, 630
 MOGUŠ, Milan 52, 63
 MOLNAR, Ferenc 182
 MOLIÈRE, Jean Baptiste Poquelin 14
 MOMOS; *vidi*: MAŽURANIĆ, Fran
 MOROVIĆ, Hrvoje 57
 MRAZOVIĆ, Ladislav 377, 378
 MRKONJIĆ, Zvonimir 76
 MUDRINIĆ, Ante 287
 MÜLLER-FREIENFELS, Richard 377
 MULJAČIĆ, Žarko 57
 MURADBEGOVIĆ, Ahmed 175, 178
 MURKO, Matija 147
 MURN ALEKSIROV, Josip 322
 MUSSOLINI, Benito 285
 MUSULIN, Stjepan 61, 63, 66, 631
 MUŽIĆ, Ivan 287, 288, 295
- N
- NADLER, Josef 198
 NALJEŠKOVIĆ, Nikola 189
 NAPOLEON Bonaparte, *franc. car* 336, 340
 NAZOR, Vladimir 18, 31, 48, 49, 51, 54, 56, 58, 78, 81, 89, 112, 115, 117, 121, 122, 125, 136, 140, 186, 192–195, 197, 199, 206, 215, 239, 244, 245, 250, 252, 253, 261–275, 280, 281, 287, 303, 322, 343–354, 367, 368, 374, 386, 388, 389, 391–395, 397, 407, 420, 451, 458, 460, 461, 603, 605, 608, 618, 629, 631
 NEDIĆ, Ljubomir 320, 322
 NEDIĆ, Martin 126
 NEMČIĆ, Antun 113, 126, 150, 151, 163–165, 167, 171

NEMEC, Krešimir 83, 88–90, 171, 318, 325, 326, 328, 435, 614
 NEVISTIĆ, Ivan 213
 NIEMEYER, G. U. 98, 109
 NIKOLIĆ, Nenad 104, 109, 314, 317, 328
 NIKOLIĆ, Vinko 77, 116, 118–120, 267, 273, 427, 445
 NIKPALJ, Berislav 419
 NIZETEO, Antun 118
 NODILO, Natko 193, 343
 NOVAK, Grga 60, 287–289, 295, 301
 NOVAK, Slobodan Prosperov 67, 72, 81, 328, 618, 621, 628
 NOVAK, Viktor 288
 NOVAK, Vjenceslav 71, 206, 269, 321, 375
 NOVAKOVIĆ, Boško 33, 325, 328
 NOVAKOVIĆ, N., *pseudonim*; *vidi*: KOMBOL, Mihovil
 NUČIĆ, Hinko 179
 NUŠIĆ, Branislav 174, 322
 NÜNNING, Ansgar 153

O

O. S., *pseudonim*; *vidi*: KOMBOL, Mihovil
 OBRADOVIĆ, Dositej 31, 317, 321
 OBRENOVIĆ, Miloš 72
 OČIĆ, Vladimir 287
 OGRIZOVIĆ, Milan 228, 267
 OKRUGIĆ, Ilija 126
 ORAŽEN, Ivan 357
 ORFELIN 321
 OSTOJIĆ, Nikola 346

P

PAL, Alfred 298
 PALAVESTRA, Predrag 317, 328
 PANDŽIĆ, Vlado 249, 251
 PANNONIUS, Jan 75
 PANTIĆ, Miroslav 78, 81, 314
 PARO, Nedjeljka 67, 75, 81, 94
 PAVEŠKOVIĆ, Antun 255, 257, 259, 609, 618, 621, 629
 PAVIĆ, Armin 83, 91, 206, 237
 PAVIĆ, J. 178
 PAVIĆ, Nikola 88
 PAVLE, *regent* 68
 PAVLETIĆ, Vlatko 22, 25, 76, 182, 183, 214

PAVLIČIĆ, Pavao 265, 273
 PAVLINOVIĆ, Mihovil 45, 187, 188, 214
 PAVLOV, Konstantin 179
 PAVLOVIĆ, Dragoljub 314
 PAVLOVSKI, Borislav 431, 445
 PEGUY, Charles 96
 PERAN, Ivan 622
 PERKINS, David 134, 138
 PERKOVAC, Ivan 89, 458
 PEROŠ, Vilim 387, 391, 392, 395
 PEROVIĆ, Branko 112, 117
 PETANJEK, M. 399
 PETERSEN, Julius 19, 198
 PETI, Mirko 439, 445
 PETRAČ, Božidar 297, 609, 618, 621, 628, 629
 PETRAVIĆ, Ante 67, 68, 76
 PETRĚ, Fran 323, 456, 459
 PETRIS, Hijacint 193, 197, 199
 PETROVIĆ, Nikola T. 314
 PETROVIĆ, Svetozar 13, 25, 180, 200, 314, 328, 457
 PILAR, Ivo 331–341, 621, 630
 PIRANDELLO, Luigi 180
 PITOVIĆ, Vladimir 316
 PITTIGRILLI 248
 PLAVŠIĆ, Dušan 287
 PLEJIĆ-POJE, Lahorka 135, 137
 PODGORSKA, Vika 178
 PODUJE, Jozo 287
 POE, Edgar Allan 364
 POGAČNIK, Jože 16, 33, 154
 POLENAKOVIĆ, Haralampije 431, 438, 454
 POLIĆ KAMOV, Janko 355–358, 360–368, 621, 630
 POLIĆ, Nikola 359, 362–365, 367, 368
 POLIĆ, Vladimir 356–360, 362
 POPOVIĆ, Bogdan 322
 POPOVIĆ, Bruno 11, 81, 104
 POPOVIĆ, Jovan Sterija 321
 POPOVIĆ, Lazo 256
 POPOVIĆ, Pavle 78, 81, 104, 109, 110, 313–317, 320, 321, 324, 328–330
 POPOVIĆ, Vladimir 214
 POSAVAC, Zlatko 71, 81, 98, 109
 POTOČNJAK, Franko 245

- PRANJIĆ, Krunoslav 47
 PRELOG, Milan 288
 PRERADOVIĆ, Petar 18, 23, 56, 106–108,
 126, 142, 149, 150, 153, 160, 162–170,
 187, 206, 321, 343, 375
 PRERADOVIĆ NJEGOŠ, Petar II. 31, 257, 321
 PREŠERN, Franc 31, 321
 PREVOST, Marcel 248
 PREŽIHOV VORANC 322
 PRIBIČEVIĆ, Milan 357
 PRIJATELJ, Ivan 322
 PRIKRIL, Božidar 287
 PROHASKA, Dragutin 5, 20, 21, 40, 48, 147,
 167, 195, 196, 206, 237, 314, 327, 350,
 458, 607, 622
 PROTRKA ŠTIMEC, Marina 143, 145, 154,
 157, 171, 383
 PUPAČIĆ, Josip 276, 295, 424
- R**
- RACIN, Kočo 322
 RAČKI, Franjo 232
 RADIČEVIĆ, Branko 112, 321, 402
 RADIĆ, Stjepan 239–241, 250, 252, 262
 RADOS, Zvezdana 263, 273
 RADOŠEVIĆ, Katarina (Kitty) 355, 366
 RADOŠEVIĆ, Mijo 355, 357, 359, 360, 366
 RAFOLT, Leo 328
 RAIĆ, Ivo 180
 RAKIĆ, Milan 322
 RAKOVAC, Dragutin 162
 RANGER, Terence 135, 138
 RANKOVIĆ, Aleksandar 443
 RANKOVIĆ, Svetolik 321
 RANJINA, Dinko 80
 RATKOVIĆ, Milan 57, 63, 64, 70, 81
 RAVLIĆ, Jakša 56, 57, 62, 70, 81, 323, 459
 RELJKOVIĆ, Matija Antun 321
 REMETA, Zvonimir 307
 RENARD, Georges 238, 241
 REŠETAR, Milan 5, 607, 622
 RICOV, Joja 298
 RIEDEL, Manfred 205
 RIFFER, Milko 298, 299
 RISTIĆ, Marko 322
 ROGIĆ, P. 455
- ROJNIĆ, Ante 268, 272
 ROMAINS, Jules 96, 178
 ROSTAND, Edmond 256
 ROTAR, Janez 215, 219, 261, 273, 321, 328,
 370, 371, 383
 RUDAN, Pavao 615, 632
 RUKAVINA, Damir 628
 RUŽIĆ, Marko 287
- S**
- SABLJAK, Tomislav 93, 109
 SAINTE-BEUVE, Charles Augustin 45
 SAKULIN, Pavel Nikitič 377
 SAKULJIN 19
 SAMARDŽIJA, Marko 121, 138, 397, 399–
 402, 411
 SARTRE, Jean-Paul 331, 366
 SAVKOVIĆ, Miloš 77, 313
 SCHIAFFINI, Alfredo 95, 109
 SCHNEIDER, Artur 52, 53
 SCHNEIDER, Heinrich 32
 SCHMAUS, Alois 34
 SELAKOVIĆ, Milan 72, 89
 SELJAN, Dragutin 437
 SEMSCH, Klaus 98, 109
 SERDAR, Pavo 261
 SHAKESPEARE, William 180
 SHAW, Bernard 182
 SHELLEY, Percy Bysshe 95
 SIENKIEWICZ, Henrik 389
 SIMEON, *bugarski car* 30
 SIROVICA, Dinko 375
 SKERLIĆ, Jovan 29, 41, 75, 313, 314, 318–
 320, 322, 327, 329, 330, 357
 SKOK, Josip; *vidi*: SKOK, Joža
 SKOK, Joža 87, 90, 415, 425, 621, 629, 633
 SKOK, Petar 14, 45, 54, 62, 93, 260, 334, 403,
 404, 443, 455, 456, 631
 SLODNJAK, Antun 29, 57, 64, 431, 438, 452
 SMIČIKLAS, Tadija 207, 218
 SMODEK, Matija 126
 SOKOLIĆ, Pavao 431
 SOLAR, Milivoj 104, 105, 109, 124, 138,
 157, 200
 SOLŽENJICIN, Aleksandar 297, 299, 300
 SORIĆ, Ante 60

- SORKOČEVIĆ, Miho 57
 SPALATIN, L. 455
 SPITZER, Leo 14, 93–101, 103, 109, 110
 SREMAC, Stevan 321
 SRŠEN, Klement 622
 STALJIN, Josif 69, 298, 299
 STAMAC, Ante 2, 37, 43, 44, 48, 142, 154, 200, 298, 370, 383, 398, 412, 435, 458, 605, 606, 609, 613–616, 618, 621, 622, 626–628, 632
 STANČIĆ, Nikša 145, 154
 STANKOVIĆ, Borisav 322
 STANOJEVIĆ, Stanoje 40, 77, 104
 STARČEVIĆ, Ante 122, 123, 187, 188, 210, 243, 340
 STEIGER, Emil 93
 STIPČEVIĆ, Aleksandar 374
 STOJEVIĆ, Milorad 628, 629, 633
 STRČIĆ, Mirjana 248, 251
 STRČIĆ, Petar 621
 STRICH, F. 147
 STRITAR, Josip 321
 STROHAL, Rudolf 401, 412
 STROSSMAYER, Josip Juraj 122, 123, 210, 229, 243, 325, 334, 340, 444
 STROZZI, Tito 174, 178, 179, 181, 182
 SÜDLAND, L. v. *vidi*: PILAR, Ivo
 SUŠKO, Mario 276, 277, 295, 304, 306, 310
 SYNDRAM, Karl Ulrich 133, 138
 SZABO, Agneza 257, 259
- Š**
- ŠANTIĆ, Aleksa 322
 ŠEGA, Ferdinand 287
 ŠEGEDIN, Petar 59
 ŠEGVIĆ, Kerubin 243, 314
 ŠENOA, August 51, 75, 79, 89, 117, 136, 173, 188, 202, 203, 206–224, 226–236, 321, 334, 341, 373, 374, 380, 405, 410, 412, 419, 458, 608, 621, 631
 ŠENOA, Milan 56, 226, 230, 235
 ŠESTAN (Ljerkina suprug) 416
 ŠESTAN, Ljerkina 416
 ŠICEL, Miroslav 11–13, 16, 24, 25, 33, 47, 53, 63, 81, 83–91, 109, 118, 130, 133, 138, 141, 142, 154, 159, 161, 169–171, 215, 219, 239, 249–251, 320, 327, 328, 383, 394, 409, 411, 412, 417, 418, 430, 435, 444, 445, 452, 462, 536, 537, 618, 621, 629, 632
 ŠIMIĆ, Antun Branko 97, 291, 407
 ŠIMIĆ, Stanislav 38, 43, 77
 ŠIMUNOVIĆ, Dinko 46, 322, 425
 ŠINKO, Ervin 71
 ŠIŠAK, Marinko 613, 626
 ŠIŠIĆ, Ferdo 225, 232, 256, 288
 ŠKAVIĆ, J. 455
 ŠKILJAN, Dubravko 199
 ŠKREB, Zdenko 45, 56, 93, 96, 101, 104, 108, 123, 124, 137, 200, 403, 404, 412, 455–457
 ŠOJAT, Olga 417
 ŠOLJAN, Antun 72, 76, 81
 ŠOŠIĆ, Davor 70, 81
 ŠPALJT, Ljudevit 287
 ŠPOLJAR, Krsto 215, 230
 ŠPORDER, Davor 103, 109
 ŠPORDER, Đuro 146
 ŠREPEL, Milivoj 83, 91, 165, 167, 168, 171, 206
 ŠTAMBUK, Zdenko 308
 ŠTAMPAR, Andrija 59, 441
 ŠTAMPAR, Emil 420, 438
 ŠTANCL, Marina 615, 632
 ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 80
 ŠTOOS, Pavao 126, 162
 ŠULEK, Bogoslav 57, 64
 ŠURMIN, Đuro 75, 96, 135, 137, 138, 147, 206, 237, 314, 458
 ŠVACOV (MISLAV MIHAJLOVIĆ/LAV LOVIĆ), Tomislav 275, 283, 438
 ŠVELEC, Franjo 56, 431, 454
 ŠVRLJUGA, Stanko 290
 ŠVOB, Držislav 289
- T**
- TABAKOVIĆ, Milan 34
 TADIJANOVIĆ, Dragutin 55, 64, 65, 112, 117, 213, 220, 245, 246, 249, 251, 273, 364–366, 368, 455
 TAGORE, Rabindranath 341
 TAINE, Hippolyte 45, 198, 249, 255
 TASSO, Torquato 20
 TATARIN, Milovan 315, 328
 TAVČAR, Ivan 229, 321

- TEŽAK, Dubravka 392, 394
 TEŽAK, Stjepko 409, 412
 THEOPHIL 95
 TIEGHEM, Philippe van 147
 TIMOFEJEV, Leonid I. 195, 200
 TINJANOV, Jurij 124, 138
 TKALČEVIĆ, Adolf Veber 6, 126, 150, 376
 TKALČIĆ, Ivan Krstitelj 210
 TOLSTOJ, Lav 407
 TOMAS, M. *vidi*: ŠIMIĆ, Stanislav
 TOMASOVIĆ, Mirko 67, 70, 75, 76, 81, 98,
 109, 132, 138, 141, 142, 154
 TOMAŠIĆ, Antun 360, 361, 367, 368
 TOMAŠIĆ, Lujo 301
 TOMAŠIĆ, Ljudevit 287
 TOMAŠIĆ, Vinko 361
 TOMIĆ, Josip Eugen 206, 210, 214, 223, 224,
 227–236, 381, 629
 TOMISLAV, *hrvatski kralj* 30
 TOPALOVIĆ, Mato 162
 TORBARINA, Josip 403, 455, 456
 TORDINAC, Jure 162
 TRAKLO 95
 TRBOJEVIĆ, Gjuro 357, 358
 TRESIĆ-PAVIČIĆ, Ante 38, 44, 73, 186, 192,
 193, 199, 200, 343–354, 375, 605, 629
 TRIPALO, Miko 69
 TRNSKI, Ivan 126, 186, 193, 343, 344
 TRSTENJAK, Davorin 357
 TUČAN, Franjo 287
 TUČAN, Fran 52, 288
 TURIĆ, Jure 99, 100, 108
 TUTNJEVIĆ, Staniša 313, 328, 329
- U**
- UGLEŠIĆ, Ante 2, 613, 626
 UJEVIĆ, Mate 131, 138, 460
 UJEVIĆ, Tin 40, 48, 56, 356, 358, 359, 367,
 443, 603
 UREM, Mladen 355, 366, 367
 UTJEŠANOVIĆ-OSTROŽINSKI, Ognjoslav
 162
 UŽAREVIĆ, Josip 132, 137
- V**
- V. Đ. 276, 294
 VAILLANT, Andre 70, 81
 VAJVARSKI, M. *pseudonim* Antuna Barca
 460
 VALÉRY, Paul 407
 VANIŠTA, Josip 300
 VARIČAK, Bogdan 288
 VAUPOTIĆ, Miroslav 37, 67, 70, 80, 81, 94,
 121, 139, 174, 276–278, 280, 295, 300,
 304, 306–308, 310, 452, 465, 537
 VAVRA, Nina 179
 VELJKOVIĆ, Momir 313
 VEREŠ, Saša 419
 VERNE, Jules 389
 VETRANOVIĆ, Mavro 321
 VIDAČIĆ, Marcel 56
 VIDOVIĆ, Ana 152
 VIDRIĆ, Vladimir 18, 22, 23, 25, 48, 49, 51,
 62, 67, 76, 86, 88, 89, 93–98, 100, 101,
 108, 115, 118, 122, 137, 191, 192, 197,
 198, 201, 206, 215, 285, 322, 397, 398,
 407, 408, 415, 418, 420, 425, 458, 605,
 608, 618, 631
 VIKTOR, Vida 307
 VILOVIĆ, Đuro 377
 VINCE, Zlatko 398–400, 402, 403, 408, 409,
 412
 VINKOVIĆ 175
 VINJA, Vojmir 455
 VSKOVIĆ, Velimir 69
 VITEZOVIĆ, Pavao Ritter 6, 321
 VIVODA, Jakov 287
 VLAHOVIĆ, Veljko 441
 VODIČKA, Tomislav 2, 651
 VODNIK, Branko 5, 11, 13–15, 19, 20, 23,
 25–27, 74–76, 79, 80, 83, 84, 88, 91, 96,
 104, 106, 107, 123, 124, 142, 148, 167,
 168, 206, 237, 314, 349, 383, 415, 423,
 458, 607, 622
 VODNIK, Valentin 321
 VOJNOVIĆ, Ivo 102, 178, 181, 322, 360,
 367, 368
 VONČINA, Josip 401, 405, 406, 412
 VRANIĆ, Vladimir 288
 VRAZ, Stanko 24, 44, 51, 57, 64, 126, 133,
 139, 150, 151, 159, 162–168, 187, 321,
 376–378, 405, 410
 VRBANIĆ, Milan 73
 VUČENOV, Dimitrije 319, 329

VUČETIĆ, Šime 69
VUČIĆEVIĆ, Stojan 298
VUK-PAVLOVIĆ, Pavao 288
VUKADINOVIĆ 180
VUKIĆ, Miodrag 32, 34, 327
VUKOTINOVIĆ, Ljudevit Farkaš 128, 162,
164, 437
VULOVIĆ, Svetislav 320

W

WACHTEL, Andrew Baruch 322, 324, 327
WALZEL, Oskar 96, 97, 147
WARREN, Austin 15, 93, 95, 148, 154
WELLEK, Rene 15, 25, 93, 95, 109, 148, 154
WENZELIDES, Arsen 40, 196, 267, 272, 274
WIDMER, Urs 318
WIESNER, Ljubo 37, 41, 196, 266, 359, 362–
364, 367
WILDE, Oscar 248
WILLIAMS, James 258, 259
WILLIAMS, Raymond 125, 139
WINAWER, Bruno 182
WITTLIN, Jozef 290

Z

ZAGORKA, Marija Jurić 125, 374
ZAHAR, Ivan 133, 139

ZALAR, Diana 383
ZANINOVIĆ, Vice 81, 323, 364, 431, 454,
459
ZARADIJA-KIŠ, Antonija 273
ZAVRNIK, Fran 287
ZEC, Nikola 219
ZEMLJAR, Ante 298
ZGORELEC, Zvonimir 420
ZIMA, Dubravka 2, 369, 383, 390, 391, 395,
613, 621, 626, 630
ZIMMERMANN, Slavko 287
ZLATARIĆ, Dinko 76
ZOLA, Emil 147
ZRINSKI, Petar 174, 179, 181, 321

Ž

ŽAGAR, Mateo 153
ŽANKO, Miloš 432
ŽEPIĆ, Vlado 287
ŽEŽELJ, Mirko 81
ŽIC, Igor 304, 355, 356, 363, 621, 630
ŽIVANČEVIĆ, Milorad 118, 160, 171, 256,
257, 259
ŽIVKOVIĆ, Sreten 404, 455, 456
ŽMEGAČ, Viktor 125, 133, 134, 139, 457,
462
ŽUPANČIĆ, Oton 322

Kazalo

<i>Riječ urednika</i>	5
---------------------------------	---

RADOVI SA ZNANSTVENOGA SKUPA

<i>Nina Aleksandrov Pogačnik</i> : Rani radovi Antuna Barca	11
<i>Reinhard Lauer</i> : Sklepana povijest književnosti: njemačko izdanje Barčeve <i>Jugoslavenske književnosti</i>	29
<i>Ante Stamać</i> : Barčevi tekstovi o Antunu Gustavu Matošu	37
<i>Tihomil Maštrović</i> : Antun Barac i HAZU (JAZU)	51
<i>Slobodan Prosperov Novak</i> : Kombol i Barac: dvije sudbine u jednom nevremenu	67
<i>Ernest Fišer</i> : Barac i Šicel – metodološke podudarnosti i razlike	83
<i>Viktoria Franić Tomić</i> : Frangešov Barac	93
<i>Josip Lisac</i> : Antun Barac i <i>Hrvatska revija</i>	111
<i>Suzana Coha</i> : Odgovornost prema budućnosti – poštivanje prošlosti: Barčevi prikazi i interpretacije preporodne književnosti i kulture	121
<i>Dubravka Brunčić</i> : Oblikovanje romantičarskoga književnog kanona u Barčevoj <i>Hrvatskoj književnosti</i>	141
<i>Katarina Ivon</i> : Barčev ilirski kanon	157
<i>Ana Lederer</i> : Kazališne kritike Antuna Barca	173
<i>Miljenko Buljac</i> : Doprinosi Antuna Barca versološkoj problematici hrvatskoga pjesništva	185
<i>Martina Čavar</i> : Barčevo poimanje povijesnoga romana	203
<i>Julijana Matanović</i> : I narav se proti nama urotila (Barčevi i ostali komentari uz Tomičev udio u Šenoinoj <i>Kletvi</i>)	223
<i>Hrvojka Mihanović-Salopek</i> : Antun Barac o Franu Mažuraniću	237
<i>Antun Pavešković</i> : Barčevo čitanje Ivana Mažuranića	255

<i>Robert Bacalja: Antun Barac: Vladimir Nazor i Fran Mažuranić</i>	261
<i>Josipa Dragičević: Barčev Bijeg od knjige</i>	275
<i>Božidar Petrač: Barčeva logorologija</i>	297
<i>Persida Lazarević Di Giacomo: Književno jugoslavenstvo i južnoslavenstvo Antuna Barca u usporedbi sa srpskim povjesničarima književnosti (P. Popović, J. Skerlić)</i>	313
<i>Ana Kapraljević: Konceptije »pojedince« i »nacije« u Antuna Barca i Ive Pilara</i>	331
<i>Ivan Bošković: Antun Barac i polemika Nazor – Tresić-Pavičić</i>	343
<i>Igor Žic: Antun Barac i roman Isušena kaljuža Janka Polića Kamova</i>	355
<i>Dubravka Zima: Čemu služi književnost: Antun Barac o književnoj recepciji</i>	369
<i>Ana Batinić: Barčevo poimanje književnog života djece i mladeži</i>	385
<i>Jadranka Mlikota: Barac o jeziku u Jeziku</i>	397
<i>Joža Skok: Sasvim intimno osobno sjećanje na Antuna Barca</i>	415
<i>Boško Barac: Pripomene o ostavštini Antuna Barca</i>	427

DODATAK

<i>Martina Čavar: Nacrt za životopis Antuna Barca</i>	451
---	-----

BIBLIOGRAFIJA ANTUNA BARCA I LITERATURA O ANTUNU BARCU

<i>Miroslav Vaupotić / Josipa Dragičević: Bibliografija Antuna Barca</i>	465
<i>Josipa Dragičević: Kazalo imenâ bibliografije Antuna Barca</i>	529
<i>Miroslav Vaupotić / Martina Čavar: Literatura o Antunu Barcu</i>	537
<i>Martina Čavar: Kazalo imenâ literature o Antunu Barcu</i>	593

ZNANSTVENI SKUP O ANTUNU BARCU

Pozdravne riječi

<i>Akademik Zvonko Kusić: Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Antunu Barcu</i>	603
<i>Akademik Ante Stamać: Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Antunu Barcu</i>	605

<i>Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović: Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Antunu Barcu</i>	607
<i>Silvia Crnić: Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Antunu Barcu</i>	610

Kronika znanstvenoga skupa

<i>Martina Čavar: Kronika Znanstvenoga skupa o Antunu Barcu</i>	613
P r o g r a m Znanstvenoga skupa o Antunu Barcu (Zagreb / Crikvenica, 24. – 26. travnja 2014.)	625
Popis slikovnih priloga	631
N a p o m e n a	633
Kazalo imena	635

ZBORNİK O ANTUNU BARCU
HRVATSKI KNJIŹEVNI POVJESNIČARI
Sv. 14.

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Tomislav Vodička, prof.

IZVRŠNI TAJNICI UREDNIŠTVA:

dr. sc. Josipa Dragičević

Branko Ivanda, prof.

KOREKTURA:

dr. sc. Josipa Dragičević

UDK KLASIFIKACIJA:

Ružica Grbešić, prof.

KAZALO IMENA:

dr. sc. Josipa Dragičević

Martina Ćavar, prof.

**PRIJEVODI SAŹETAKA
NA ENGLESKI:**

dr. sc. Ana Batinić

RAČUNALNI SLOG:

Stjepan Ocvirk

TISAK:

Web 2 tisak d.o.o., Sv. Nedelja

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 915019.

ISBN 978-953-7823-42-9

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta
Republike Hrvatske i Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

BARAC, Antun (Kamenjak kraj Crikvenice, 20. kolovoza 1894. – Zagreb, 1. studenoga 1955.), hrvatski književni povjesničar i kritičar. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1917. diplomirao hrvatski jezik i književnost, njemački jezik i filozofiju, a 1918. doktorirao s temom o Vladimiru Nazoru. Radio je kao srednjoškolski profesor na Sušaku i u Zagrebu, a od 1930. predaje na Filozofskom fakultetu u Zagrebu hrvatsku i južnoslavenske književnosti. Zatočenik u logoru Jasenovac i Stara Gradiška 1941./1942. Redoviti član HAZU od 1944., a 1947. članstvo mu je potvrđeno u obnovljenoj JAZU. Prvi je poslijeratni dekan Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1945./1946., na kojem 1947. osamostaljuje Katedru za noviju hrvatsku književnost. Godine 1950./1951. rektor je Sveučilišta u Zagrebu. Od 1947. tajnik je Akademijinog Odjela za filologiju i književnost a 1951. inicirao je osnivanje dva Akademijina razreda: Razreda za filološke znanosti i Razreda za suvremenu književnost. Njegovom idejom osnovan je 1. veljače 1948. Institut za jezik i književnost, kojemu postaje i prvim predsjednikom, a suinicijator je osnivanja Akademijinog Instituta za povijesne znanosti u Zadru (1954.). Od godine 1952. na čelu je Instituta za jezik. Osnivač je Hrvatskoga filološkog društva 1950. Urednik je dviju Akademijinih edicija: *Građa za povijest književnosti hrvatske* te *Noviji pisci hrvatski*. Književnopovijesni rad započeo je člancima »Naša književnost i njezini historici« i »Između filologije i estetike« u kojima je upozorio na prednosti i nedostatke pozitivističke i filološke, ali i estetičke metode. Godine 1938. izašla je njegova sinteza hrvatske književne kritike XIX. stoljeća. Pisao je kritičko-esejističke članke o manjim piscima u kojima je istaknuo njihovu važnost u nacionalnoj povijesti književnosti i stvorio kategoriju »veličina malenih«, a objavio je i više monografija o hrvatskim piscima (V. Nazor, A. Šenoa, V. Vidrić, I. Mažuranić). Za inozemno čitateljstvo objavio je 1954. knjigu *Jugoslavenska književnost*. Od zamišljene povijesti novije hrvatske književnosti izašao je tek jedan svezak, *Književnost ilirizma*, 1954., te posthumno nedovršena *Književnost pedesetih i šezdesetih godina*, 1960.

AUTORI PRILOGA:

Nina Aleksandrov Pogačnik

Robert Bacalja

Boško Barac

Ana Batinić

Ivan Bošković

Dubravka Brunčić

Miljenko Buljac

Suzana Coha

Silvia Crnić

Martina Čavar

Josipa Dragičević

Ernest Fišer

Viktoria Franić Tomić

Katarina Ivon

Ana Kapraljević

Zvonko Kusić

Reinhard Lauer

Persida Lazarević Di Giacomo

Ana Lederer

Josip Lisac

Tihomil Maštrović

Julijana Matanović

Hrvojka Mihanović-Salopek

Jadranka Mlikota

Antun Pavešković

Božidar Petrač

Slobodan Prosperov Novak

Joža Skok

Ante Stamać

Miroslav Vaupotić

Dubravka Zima

Igor Žic